מבית הגנזים

מכתבים, מסמכים וכתובות, תמונות וציורים,
תפילין, מגילות, וחפצים, ספרים נדירים וכתבי-יד

מ"בית הגנזים" אשר
בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

נערך על ידי

הרה"ת ר' שלום דובער שי' לוין

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

יוצא לאור על ידי

ספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי ברוקלין נ.י.

שנת חמשת אלפים שבע מאות ושבעים לבריאה

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

MIBEIS HAGENOZIM
TREASURES FROM THE CHABAD LIBRARY

Copyright © 2009
by
KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com

ORDER DEPARTMENT
291 Kingston Avenue / Brooklyn, New York 11213
(718) 778-0226 / FAX (718) 778-4148
www.kehot.com

All rights reserved, including the right to reproduce this book or portions thereof, in any form, without prior permission, in writing, from the publisher.

The Kehot logo is a trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch, Inc.

ISBN 978-0-8266-0657-0

Printed in China

ב"ה

פתח דבר

"בית הגנזים" אשר בספריית אגודת חסידי חב"ד – אהל יוסף יצחק – ליובאוויטש, הוא אוצר בלום של ספרים נדירים, עלונים עתיקים, ארכיונים, תמונות, ציורים, מכתבים, מסמכים, כתובות, חפצים ופריטים נדירים מכל הסוגים.

מאז שנת תשל"ז, כשהתמניתי לניהול הספריה, נהגתי לפרסם מזמן לזמן מחומר זה בבמות שונות, יחד עם סקירת רקע. בתקופה הראשונה התפרסמו הדברים בקובץ "יגדיל תורה" שבעריכתי (קה"ת, תשל"ז-תשמ"ו); ואח"כ בשבועון "כפר חב"ד", ובבמות נוספות, כמו קובצי "הערות ובאורים"; כתבי העת "פרדס חב"ד", "היכל הבעש"ט", "אור ישראל" ועוד.

כיון שהחומר התפרסם במשך תקופה של שלושים שנים, באכסניות ספרותיות שונות, לכן גם סגנון הכתיבה הוא לא תמיד אחיד.

בספר זה ליקטתי רבים מהם בכפיפה אחת, עם הוספות ותיקונים, חילקתים לפי נושאים, וכל נושא – לפי סדר כרונולוגי.

בתחלת הספר בא מבוא – סקירת תולדות הספריה ובית הגנזים אשר בה.

ובסופו – מפתח ענינים, שמות אנשים ומקומות.

בצד האנגלי של הספר באה סקירה באנגלית של כל פרקי הספר, שתורגמה בקיצור מהסקירה בלה"ק, ע"י הרה"ת ר' דניאל שי' גולדברג.

שלום דובער לוין

ח"י אלול ה'תשס"ט
ברוקלין נ.י.

מפתח

מבוא ..... א

עניני רבותינו אדמו"רי חב"ד ..... יא

א. רישום רבנו הזקן בפנקס לאוניא ..... יב
ב. מענה רבנו הזקן, ע"י תלמידו רבי אהרן הלוי משטאראשעלע ..... יג
ג. מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל ..... יד
ד. תמיכת כ"ק אדמו"ר האמצעי בבני משפחתו ..... טז
ה. נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למקומות הרפואה ..... טז
ו. מכתב אדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש ..... יח
ז. פטור מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... כ
ח. הפספורט של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... כא
ט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – שלהי קיץ תרד"ע ..... כד
י. רשימת ההתעתקה מליובאוויטש לאראל, ומשם לרוסטוב ..... כו
יא. מכתבי החסיד הרשד"ם ..... לו
יב. מענה, ושטרות כסף שנתן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחסידים ..... לט
יג. מנורת החסידות ..... מ
יד. שני מכתבים – ע"י המזכיר ר' יעקב קאפיל ..... מא
טו. מסמך ומכתב מהרבנית שטערנא שרה ע"ה ..... מב
טז. קרן "רייזנדשל" ..... מג
יז. ברכות ומתנות – למזכרת יום החתונה – י"ג אלול תש"ז ..... מד
יח. מכתבי המזכירות אל החסיד מוהרא"א אקסלרוד ..... מה
יט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – חורף תש"ה ..... מז
כ. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – תש"ט ..... נט
כא. פ"נים כלליים – אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ..... סד
כב. ועד "אגודת תמימים" ..... עא
כג. מכתבי הרב מאיר שלמה יאנובסקי וזוגתו ..... עב
כד. מגזי ארכיון זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן ..... עד
כה. מסמכים חדשים מהצלתו של הרבי והרבנית ..... עז
כו. מכתב אחי הרבי ר' ישראל אדי' ליב לאמו ומכתבי הרבי לאמו – בשם אחיו ..... עט
כז. הזמנת אנ"ש לרבי, שיבוא לביקור בארה"ק וצרפת ..... פ
כח. התכתבות בין הרבי להרב הוטנר בענין מבצע תפלין ..... פח
כט. ברכות ליום ההולדת השבעים של הרבי ..... צז

עניני רבנות ורבנים ..... קה

ל. רבי יהודה אבן עטר, ראש רבני פאס ..... קו
לא. רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ) ..... קטז
לב. מוה"ר נתן מ"ץ דפולונצק ..... קכב
לג. רבני העיירה ליובאוויטש ..... קכז
לד. מכתב המלצה מהגאון מהר"מ בנעט, עבור הגאון מהר"י אסאד ..... קלד
לה. רבני חב"ד בעיירה ראמען ..... קלה
לו. מינוי הרב שניאור עטין לרב ..... קמא
לז. רבני חב"ד בעיירה באברויסק ..... קמב
לח. רבנות הרב משולם זלמן ניימארק בהארקי ..... קמג

לט. מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור ..... קמה
מ. מכתבים ופ"נים מהרב יהושע נימוי־טין ..... קמז

עניני שו"ב ..... קנא

מא. מאדמו"ר הצמח צדק, ע"י בנו אדמו"ר מהרי"נ מניעזין ..... קנב
מב. תשובה מהחסיד רבי הלל מפאריטש ..... קנג
מג. תעודות החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ מבירז, שו"ב ..... קנה
מד. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... קנט
מה. חוזה של הרי"מ בענזפאלאוו עם מנקר ומוכר בשר בפאלטאווא ..... קנט

דיני תורה, פשרות ושטרות ..... קסא

מו. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס, מרוקו ..... קסב
מז. שטרות ומעשי בית דין מהשנים ת"ע-תפ"ב, בפאס, מרוקו ..... קסז
מח. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תפ"ג-תפ"ח, בפאס, מרוקו ..... קעד
מט. שטר בוררות ופס"ד של אדהא"מ, ואחיו, ודודו המהרי"ל ..... קפא
נ. שטר בוררות ע"י כ"ק אדמו"ר האמצעי ..... קפה
נא. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, תיווך בענייני יהושת יתומים ..... קפח
נב. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, להבטיח שהצדדים יקבלו את הדין ..... קפט
נג. הבוררים ר' הלל מפאריטש ור' אהרן מבעלזיניץ ..... קפט
נד. שטרות – וועקסלאך מהעיירה ליובאוויטש ..... קצג

ספרים, הדפסה והפצה ..... קצה

נה. ההוצאה השלישית של סדור עם דא"ח ..... קצו
נו. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... קצח
נז. הדפסת הלקוטי תורה ע"י הרשב"ץ ..... ר
נח. חשבון הדפסת הלקוטי תורה – תרס"ד ..... ר
נט. הדפסת ומכירת ספרי ה"צמח צדק" ..... רג
ס. "בנין שלמה" מאת מוה"ר שלמה הכהן, מ"ץ דווילנא ..... רה
סא. רצון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות ספריה יהודית ..... רו
סב. מכתבי החפץ חיים ..... רט
סג. בקשת החזרת הספרים שנלקחו במוסקבה ..... ריא
סד. הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב ..... ריג
סה. התהלים של הורי הרבי בגלות ..... ריט

כתבי יד ..... רכא

סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות – כתב יד על קלף ..... רכב
סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין – כתב יד ..... רכב
סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות ..... רכג
סט. ארחות חיים כתב-יד ..... רכד
ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד-קודש הרמ"ק ז"ל ..... רכה
עא. שמונה שערים – כת"ק הר"ש ויטאל ..... רכז
עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו ..... רל
עג. חדושי רבנו יהונתן א"בשיץ ..... רל
עד. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון ..... רלב
עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד ..... רלג
עו. שירת משה להחתם סופר ..... רלד
עז. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא ..... רלד
עח. כת"י אשל אברהם להגאון מבוטשאטש ..... רלו
עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן ..... רלח
פ. התנ"ך של רבינו ה"צמח צדק" ..... רלט

פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב..... רמב
פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש ..... רמב
פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע ..... רמד
פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע..... רמד
פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן ..... רמו
פו. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע על גליון הירושלמי שלו..... רמז
פז. ברכות ההפטרה – מוגה בכת"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע .....רמט
פח. לקוטי לוי יצחק – על הזהר..... רנא
פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת – מוגה ..... רנב

תמונות וציורים ..... רנה

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא..... רנו
צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר..... רנו
צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ..... רנז
צג. אספת הרבנים בקאראסטען ..... רסב
צד. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב..... רסד
צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי..... רסה
צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עם הרבי ..... רסו
צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק..... רסח
צח. ממראות 770 – בשנת תש"ג-ה..... רסט
צט. חדר היחידות של הרבי – בשנים הראשונות ..... ער

חפצים..... רעא

ק. התפלין של רבותינו ..... ערב
קא. שרוול, כיפה ועטרה ..... רעג
קב. מקלות נועם ..... עדר
קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע..... רעז
קד. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע..... רעח
קה. מגילות עתיקות בגנזך הספריה ..... רעח
קו. מעזבונו של הרב חיים כבש ..... רעט
קז. בהיכל קדש – כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ..... רפא
קח. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע..... רפג
קט. ה"עמוד"ים הראשונים של הרבי..... רפג
קי. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש ..... רפד

חיזוק הדת ..... רפז

קיא. גזירת הלבושים..... רפח
קיב. שלושה מכתבים אל הגאון מהר"י אסאד..... רפט
קיג. מכתב מורי ומנהלי החדרים בוויטבסק – נגד לימודי חול בחדרים ..... רצב
קיד. מכתב אנ"ש בראמען – אודות תעודות השכלה לרבנים ברוסיה..... רצד
קטו. דיווח החסיד ר' זלמן בוטמן מהנאסרים ברוסיה ..... רצז

מכתבי שד"רות, מועמד והכולצות..... שא

קטז. מכתבי השד"ר מוה"ר משה ישראל, מהשנים ת"ע-תע"ב..... שב
קיז. מכתבי השד"ר מוה"ר יום טוב קריספו, מהשנים תע"ח-תפ"ב ..... שה
קיח. מכתב המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן..... שט
קיט. מכתבי המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן ..... שי
קכ. מהרה"ק רבי אברהם מקאליסק..... שי
קכא. עליית מוה"ר שמואל סג"ל מראהטשוב לארה"ק ..... שיא
קכב. עליית מוה"ר משה מייזליש ומוה"ר ברוך מרדכי איטיגנא לארה"ק..... שיב

קכג. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אודות תמיכה בחולה ..... שיד
קכד. מכתבי אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא ..... שיד
קכה. מכתב האדמו"ר רבי מנחם נחום מטולנא ..... שיז
קכו. מכתבי אדמו"רי רוזין ..... שיח
קכז. מכתבי הרה"ק ה"ר ישראל דוב מווילעדניק ..... שכב
קכח. מכתב רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי ..... שכד
קכט. מכתבי אדמו"ר מוהרחש"ז מלאדי ..... שכד
קל. מכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש ..... שכז

עצות וברכות ..... שכט
קלא. מענה אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הגבאי ר' חיים בער ..... של
קלב. מכתב הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטאראשעלא ..... שלא
קלג. מענה אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י הגבאי ר' לוי יצחק אידלעוויץ ..... שלא
קלד. עצת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע להרשד"ם בעניני מסחר ..... שלב
קלה. מכתב אדמו"ר מוהרי"ד מלאדי ..... שלג

עניני קהלות ובית הכנסת ..... שלה
קלו. פנקס קהלת הראדישץ ..... שלו
קלז. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, לבניית בית כנסת ..... שמ
קלח. פנקס חברה ש"ס ניקוליוב ..... שמא
קלט. פנקס חברת מלביש ערומים בליובאוויטש ..... שמז

מוסדות וישיבות ..... שנא
קמ. הישיבה בראמאנאווקא, שניהל הרב לאוואוט ..... שנב
קמא. מדבני ניקוליוב, לתמוך בישיבת תומכי תמימים שבליובאוויטש ..... שנג
קמב. הישיבה תומכי תמימים – סניף ווילנא ..... שנד
קמג. ר' יוחנן גורדון, וגמ"ח שומרי שבת ..... שנה

עניני חתונה ..... שסא
קמד. כתובות עתיקות ..... שסב
קמה. שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ..... שסג
קמו. הזמנה מאדמו"ר מוהרי"נ מניעוין לנשואי בנו ..... שסד
קמז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ ..... שסה
קמח. שטר הכתובה של מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט ..... שסו
קמט. שמחות בבית האדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע ..... שסז
קנ. ספרים שקיבל הרבי בחתונתו ..... שסז
קנא. הרבנית שטערנא שרה, אודות נישואי הרבי והרבנית ..... שסח
קנב. מוה"ר ל"יב שיינין הי"ד, ר' יוחנן גורדון ע"ה, וחתונת הרבי ..... שסט
קנג. התנאים בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ..... שעא

משיח וגאולה ..... שעג
קנד. ספר תורה לקבלת פני משיח ..... שעד

מפתחות ..... שעז
מפתח ענינים ..... שעח
מפתח מוסדות וארגונים ..... שפב
מפתח אנשים ..... שפג
מפתח מקומות ..... תיט

מבוא

כבוא

ספריית אגודת חסידי חב"ד - אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש, ממוקמת במרכז העולמי של תנועת חב"ד - 770 איסטערן פארקווי, ברוקלין נ.י.

הספריה במרכז העולמי של תנועת חב"ד

הספריה הזאת היא אחת מהספריות הכי חשובות, שבה לערך 250 אלף ספרים, רובם עתיקים ונדירים; מהם לערך 200 אלף ספרים בלשון הקודש ובאידיש, ולערך 50 אלף ספרים בשאר השפות.

מלבד זאת יש בספריה:

אוסף של כמה אלפי כרכי כתבי-יד; רובם בחסידות חב"ד, כתבי-יד-קודש אדמו"רי חב"ד, או העתקות שהעתיקו לעצמם החסידים.

ארכיון גדול של מכתבים וכתבים הקשורים לחב"ד; כולל ארכיון המכתבים הענק של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

גנזך חפצי קודש שנשארו בירושה מאדמו"רי חב"ד, וכן חפצים מכל הסוגים שניתנו במתנה לרבי במשך שנות נשיאותו.

אוסף תמונות של חסידים ופעילות חב"ד שנשלחו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע במשך שנות נשיאותו, ואל כ"ק אדמו"ר זי"ע במשך שנות נשיאותו.

ארכיון גדול של קטעי עתונות הקשורים לתנועת חב"ד וליהדות בכלל, ועוד מחלקות שונות של מודעות ופרסומים מכל הסוגים שנשלחו לרבי במשך השנים.

צוות מיוחד עובד בקביעות על אוסף כתבי היד והארכיונים, ועל פיהם נערכים ונדפסים ספרי הלכה, ודרושי, שיחות ואגרות-קודש אדמו"רי חב"ד.

אולם הקריאה

החלק הפתוח לקהל החוקרים הוא רק אוסף הספרים, שנערך עליו קטלוג מפורט וממוחשב, הפתוח לקהל הרחב - גם על ידי האינטרנט, בכתובת:

http://chabadlibrary.org/catalog

בספריה ישנו גם אולם תערוכות, אשר בו מוצגים פריטים מובחרים מתוך גנזך התפצים, תמונות, ספרים וכתבי-יד.

אולם התערוכות

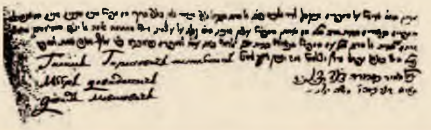
היסטוריה

לאורך כל ימי תנועת חב"ד, קיים היה אוסף ספרים וכתבי-יד במרכזה, ברשות האדמו"ר נשיא התנועה.

האוסף של הדורות הראשונים היה קטן הכמות, וגם ממנו כמעט ולא נשאר שריד. רובם המכריע של הספרים וכתבי-היד שהיו בו נשרפו בשריפות המרובות, שפקדו את העיירות הקטנות בימים ההם, או שאבדו בשאר הרפתקאות הזמנים.

עיקרו של האוסף הקיים התחיל בדור השלישי לתנועת חב"ד, והלך והתרחב במשך הדורות.

מהדור הראשון של חב"ד ידועה לנו רק רשימה של כמאה כרכים ספרי דפוס, שנלקחו לבדיקה מבית כ"ק אדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן מלאדי, בעת מאסרו (מסתבר שרק חלק מספריו נלקח, כדי ללמוד ממנו על הכלל כולו - אם יש בביתו חומר נגד המלוכה).

העורת לקיחת הספרים לבדיקה, והספרים הנשארים בבית הרב

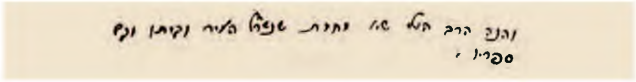
אפשר שהמדובר הוא רק בספריה של כמה מאות ספרים; אבל גם סכום זעום זה גדול היה ברוסיא של אותם הימים. מכל מקום, עדיין אי אפשר לתאר את האוסף הזה בשם "ספריה".

בסוף ימיו היו שתי שריפות בבית רבינו, האחת בשנת תק"ע, שאז נשרף גם כתב-יד-קדשו, חיבור השלחן ערוך שחיבה. והשניה בתקופת מלחמת נפוליון, כאשר ברח מביתו בלאדי בשלהי שנת תקע"ב, וטולטל בדרך עד להסתלקותו בכ"ד טבת תקע"ג.

כ"קבנו אדמו"ר האמצעי, ממלא מקומו והאדמו"ר השני בחב"ד, התיישב בעיירה ליובאוויטש בשלהי אותה שנה, בנה שם בית ובית כנסת גדול, עם ספריה שכללה 611 כרכים, מסודרים בארבעה ארונות. כך מסופר בדיווח שנרשם אחרי החיפוש בית שערכו בשנת תקפ"ו.

אוסף של ממש התחיל בדור השלישי - אצל כ"ק אדמו"ר ה"צמח-צדק", והלך וגדל מדור לדור.

על האוסף הזה עברו הרפתקאות וגלגולים רבים:
בשריפות שפרצו בליובאוויטש נשרף חלק חשוב ממנו.

כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אודות שריפת ספריו (בגוף שלישי)

חלק מספרי הדפוס של האוסף הזה עבר לידי יורשי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - אחר הסתלקותו, ולידי יורשי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - אחר הסתלקותו.

חתימת אדמו"ר מהר"ש

רובו של אוסף ספרי הדפוס שנאסף עד למלחמת העולם הראשונה, הותרם ע"י הממשל הקומוניסטי, עד שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע הוכרח להתחיל לבנות אוסף חדש.

בשעת כיבוש פולין ע"י הנאצים והצלת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ובני ביתו, נותר כל האוסף החדש הזה בפולין תחת השלטון הנאצי; ורק אחרי התאמצות של שנה וחצי, והעברת האוצר הזה ממקום למקום בדרך לא דרך, הגיע האוסף לנ"י, בשלהי שנת תש"א.

בשנים תשמ"ה-ז נוהל משפט ארוך עם נכד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שטען לבעלות על חלק מהספריה.

אמנם עם כל ההרפתקאות והגלגולים האלו, זכינו סוף סוף, שרובו הניכר של האוסף הגדול הזה, שנאסף ע"י נשיאי חב"ד במשך הדורות, נשמר בדרך זו או אחרת. חלק הארי שבו נמצא כיום ב"ספריית אגודת חסידי חב"ד".

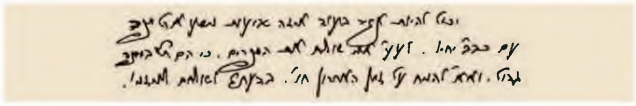
הספרים נחלקים לשלושה: א) אוסף ליובאוויטש. ב) אוסף אדמו"ר מוהריי"צ. ג) אוסף הרב:

אוסף ליובאוויטש

אוסף הספרים שנאסף ע"י אדמו"רי חב"ד בליובאוויטש, עיקרו עדיין מונח בספריה הצבורית במוסקבא.

כ"קאדמו"רמוהרש"בנ"ע, הרבי החמישי בחב"ד, הוכרח לברוח מליובאוויטש בעת מלחמת העולם הראשונה, כאשר הצבא הגרמני התקרב לאיזור, והתיישב ברוסטוב על נהר דון[1].

את אוצר הספרים הניח למשמרת במחסן במוסקבה, עם התוכנית לקבלו חזרה אחרי תום ימי המלחמה.

כתי"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אודות משלוח הספרים מליובאוויטש

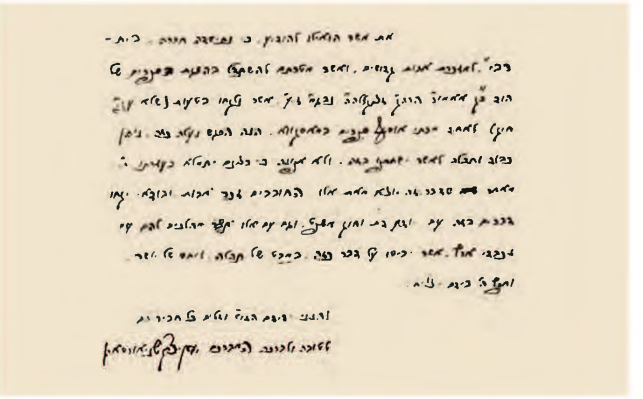
אמנם בשלהי תקופת המלחמה, הסתלק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ברוסטוב. נשיאות חב"ד עברה לידי בנו ממלא מקומו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אשר התחיל להתעניין במצב הספרים וקבלתם חזרה מהמחסן.

אלא שבאותה שעה התחיל המשטר הקומוניסטי; המחסנים הולאמו, הספרים נלקחו משם והונחו בספריה הצבורית במוסקבה (רק חלק קטן מהספרים עברו לרוסטוב, ומשם ללנינגרד, ריגא, וואַרשא ונ"י, ועומדים בארון מיוחד בספריה).

---

1 ראה לקמן פרק י.

שנים רבות עסק בזה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. אמנם עם כל השתדלותו המסועפת לא הצליח לקבל את ספריו בחזרה[2].

מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע אודות הספרים שנלקחו במוסקבה

מיד כשהתחילו ניצני העידן החדש ברוסיה, בשנת תשמ"א, התחיל הרבי לעסוק בנסיון גאולת האוסף הזה.

יותר מעשר שנים עסק בזה הרבי במרץ הכי גדול, ע"י שלוחיו המיוחדים שמינה על כך. שתי פעמים שלח הרבי משלחת מיוחדת לרוסיה, לשהות שם תקופה ממושכת ולעסוק בגאולת הספרים.

הספריה במוסקבה שבה מונחים הספרים

אמנם האוסף הזה עדיין מונח בספריה במוסקבה, ועדיין ממשיכים לעסוק בזה, מתוך תקוה אמונה ובטחון, אשר סוף סוף יכירו כולם בעובדה, אשר הספרים הקדושים הללו חייבים לחזור למקומם, ספריית חב"ד המרכזית.

אוסף אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

באותה שעה שהונח אוסף הספרים בספריה הצבורית במוסקבה, בשנת תרפ"ח, התחיל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לבנות מחדש את ספריית ליובאוויטש.

בתחלה קנה את אוסף הספרים של הביבליוגרף והאספן ר' שמואל ווינר ובו כחמשת אלפי ספרים יקרי ערך, עתיקים ונדירים, מגילות וכתובות עתיקות ועוד[3].

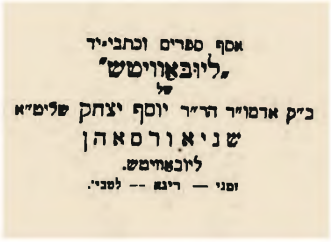
ומיד התחיל להתעסק בהחתבת הספריה והשלמתה בספרי יהדות ויהודים מכל הסוגים.

בשנת תרפ"ז נאסר נשלח לגלות, שוחרר והוכרח לעזוב את רוסיה. בתחלה לא הרשו לו לקחת אתו עמו את האוסף החדש הזה. אמנם אחרי הודעתו האיתנה, שבלי הספרים אינו נוסע, ניתן לו הרשיון המיוחל, והעביר את האוסף הזה למרכז החדש של חב"ד בעיר ריגא.

משם פנה במכתבים ומודעות לאנ"ש ברחבי תבל, להשתדל להעשיר את "ספריית ליובאוויטש" בספרים מכל הסוגים.

2 ראה לקמן פרק סג.

3 ראה לקמן פרק קה ופרק קמד.

אסף ספרים וכתבי־יד
„ליובאוויטש"
של
כ"ק אדמו"ר הר"ר יוסף יצחק שליט"א
שניאורסאהן
ליובאוויטש.
זפני — ריגא -- לפני.

מתרת נייר המכתבים של הספריה בריגא

כך נמשך גם אחרי הגירתו, והעברת מרכז חב"ד לפולין, בעיירות ווארשא-אטוואצק.

בתחלת ימי מלחמת העולם השניה, היה אדמו"ר מוהריי"צ בווארשא הכבושה ע"י הנאצים ימ"ש, במשך תקופה של כמה חדשים, עד אשר בשלהי חורף ת"ש נגאל משם יחד עם כמה מבני ביתו ומזכיריו; בתחלה עברו לריגא, ומשם הגיעו לנ.י.

הספריה עדיין נשארה בפולין הכבושה. במשך שנה וחצי עסקו בהעברת כל תכולת הספרים הזאת ממקום למקום, עד אשר הגיעה לנ.י. בשלהי שנת תש"א.

אוצר
ספרי־הקודש
הנאספ[illegible] ע"י
יוסף יצחק שניאורסאן
ליובאוויטש
קניתיו יום .....לה'/.....ס'

מדבקה על הספרים שלו בצעירותו בליובאוויטש

אז הוקדשה לספריה הזאת קומת הקרקע של מרכז חב"ד החדש - 770 איסטערן פארקווי, ושם היא עומדת עד היום הזה.

אוסף הרבי

מיד כשהגיע הרבי לנ.י. בקיץ תש"א, מונה ע"י כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לעמוד בראש ה"מרכז לעניני חנוך". הרבי ארגן אז אוסף ספרים נפרד ב-770, כדי לשרת את עבודת המרכז לעניני חנוך.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ביו"ד שבט תש"י, עברה נשיאות חב"ד לידי הרבי. אז התחיל להרחיב את האוסף הזה, בספרים רבים שנאספו על פי הוראותיו, ע"י שלוחיו הרבים ברחבי תבל.

בשנת תשכ"ז, כשגדל האוסף הזה לממדים גדולים, נקנה הבית הסמוך ל-770 כדי לאכסן בו את הספריה המיוחדת הזאת.

במשך השנים תשכ"ח-תשמ"ה התקיימו במרכז חב"ד שני ספריות מקבילות: א) האוסף של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בקומת הקרקע של 770. ב) האוסף של הרבי, בבית הסמוך ל-770.

בשנים תשמ"ו-ז התקיים משפט הספרים הנזכר, אשר נכד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע טען לבעלות על חלק מהאוסף שלו.

בית המשפט פסק, אשר כל הספרים צריכים להיות מוחזרים לספריה, כי לא היתה כאן בעלות אישית של הרבי על הספרים אלא כולם שייכים לאגודת חסידי חב"ד.

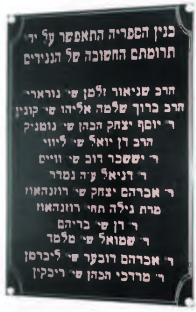
אחרי נצחון הספריה במשפט, כאשר בית המשפט פסק שכל הספריה שייכת לאגודת חסידי חב"ד, הכריז הרבי על מבצע ספרים ענק, של התרמת ספרים לספריה, ואף הורה לאחד את שני האספים שתהיה ספריה המרכזית של "ספריית אגודת חב"ד אהל יוסף יצחק - ליובאוויטש", ע"י בניית והרחבת בנין הספריה - שיהי' מחובר לבנין המרכזי - 770.

מיד התחילו ההכנות לפתיחת הספריה לקהל התוקרים.

בשנת תשמ"ט הורה הרבי להתחיל בהרחבת ושיפוץ בנין הספריה המחובר לבנין מרכז חב"ד העולמי - 770.

בשנת תשנ"ב סויימה בניית הספריה ועריכת הקטלוג הממוחשב, ונפתח אולם הקריאה לקהל התוקרים.

בשנת תשנ"ד נפתח לצבור הרחב - אולם התערוכות של הספריה.

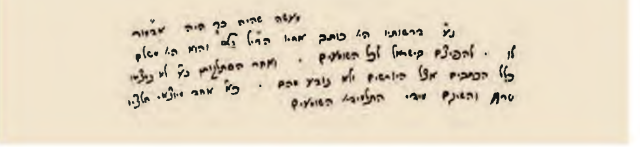
שלט הקדשה על קיר הספרי'

אוסף כתבי היד והארכיון

בד בבד עם אוסף ספרי הדפוס, הלך וגדל גם אוסף כתבי היד, במשך שבעת הדורות של תנועת חב"ד. עיקרו של האוסף הזה הוא כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד.

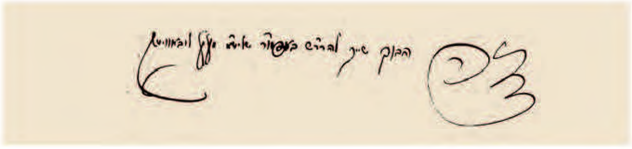
הדבר התחיל בתחלת תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר הזקן, בשעה שעדיין לא הדפיס אף ספר מספריו. את הדרושים שהיה אומר מדי שבת בשבתו היה רושם אחיו, הרה"ק רבי יהודה ליב אבד"ק יאנאוויטש, מתבר ספר שארית יהודה. העתקות רבות היו נעשות מ"הנחות" אלו שהיו מופצות בין אלפי החסידים. גם ספר ה"תניא" לא נדפס עדיין באותה שעה, והיה מופץ בין החסידים בהעתקות רבות. כך התחיל להווצר אוסף כתבי-יד של תורת חסידות חב"ד.

מובן שאוסף זה לא היה שמור בבית רבנו הזקן. אמנם כעבור שני דורות, השתדל נכדו ומלא מקומו - כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" - לרכז את כל כתבי היד האלו במקום אחד, וכך התחיל להבנות אוסף כתבי-היד שנשמר תמיד במרכז חב"ד.

כתי"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"
אודות אוסף מת"י דרושי כ"ק אדמו"ר הזקן

מזמן לזמן גדל האוסף הזה, הן ע"י רכישת כתבי-יד, תורות וכתבי-יד האדמו"רים הקודמים, והן מדרושי האדמו"ר של הדור ההוא, שהיה רושמם בעצמו או שהיה אומרם ברבים והחסידים היו רושמים ומעתיקים אותם בהעתקות רבות. אוסף זה עבר תמיד מנשיא התנועה לממלא מקומו.

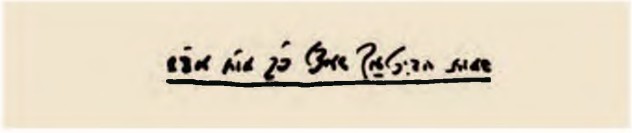

"בוך" של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

גם האוסף הזה לא ניצל מהרפתקאות הזמנים. מספר קטן של כרכים נתגלגל לידי שאר יורשי האדמו"ר אחר הסתלקותו. השריפות הנזכרות שפקדו את העיר ליובאוויטש לא פסחו גם על אוסף כתבי-היד, שגם מהם נשרפו כרכים רבים.

אמנם רובו ועיקרו של האוסף הזה נשמר תמיד במרכז תנועת חב"ד. גם הכרכים שנתגלגלו לידי שאר היורשים, נרכשו בסופו של דבר ע"י הרבי ואנשיו, והוחזרו לרשות הרב, נשיא התנועה.

כך היה עד לכיבוש פולין ע"י הנאצים, בראשית שנת ת"ש, שאז נאבד האוסף היקר והקדוש הזה, למשך שלושים ושמונה שנים. אמנם ה' ברחמיו המרובים לא השבית חסדו מעלינו; כעבור שנים רבות נמצא האוסף בספריה בווארשא, ובראשית שנת תשל"ח הוחזר לספרייה המרכזית.

כתי"ק כ"ק אדמו"ר זי"ע - אחד מן אוסף כתבי-היד של רבותינו נשיאינו

בספריה נמצאים כיום כשלושת אלפי כרכים כתבי-יד; יותר ממאה מהם - כתובים בגוף כתב-יד-קודש רבותינו נשיאינו.

כל אלה, בנוסף לארכיון ענק שבו כמאה אלף מכתבים ומסמכים של כל שבעת דורות נשיאי חב"ד (רק מועטים מהם מהדורות הראשונים), וכן מכתבים אליהם, בנוסף לאלפי מכתבים ומסמכים אחרים.

על כתבי היד הללו עובד צוות מיוחד, לערוך ולהדפיס ממנו את סדרת דרושי, שיחות ואגרות-קודש רבותינו אדמו"רי חב"ד לדורותיהם.

אולם התערוכות

הספריה הזאת אינה מיועדת להשאלה, או לקריאת ספרים ע"י הציבור הרחב, אלא כפי שהודגש כמה פעמים ע"י רבותינו נשיאינו, שהיא ספריה לחוקרים, רבנים ראשי-ישיבה ומתברים הרוצים לעיין בספר נדיר.

כדי לרווח את נפש הציבור הרחב אשר חשקה נפשו לראות מעט מזעיר מהאוצרות הקדושים הגנוזים בספריה, הוקדש בספריה אולם מיוחד לתערוכות.

כל שנה או שנתיים נבחר על ידי הנהלת הספריה נושא מיוחד, שאליו מוקדשת התערוכה.

במשך השנים הוצגו בתערוכה הזאת פריטים מיוחדים, הקשורים לכל אחד מאדמו"רי חב"ד ולכל שטח של פעילות חב"ד.

בתערוכות האלו הוצגו ספרים, כתבי-יד, תפצים, ציורים ותמונות הקשורים לאדמו"רים ולפעילות חב"ד, לגדולי ישראל ובפרט - גדולי החסידות.

כך גם הוצג אוסף ההגדות המיוחד של הספריה; כתובות, והוצאות הראשונות של ספרי חסידות, שנדפסו בדורות הראשונים.

ביקור הרב הראשי הראשון-לציון מוה"ר אליהו בקשי-דורון שליט"א בתערוכת הספרי'

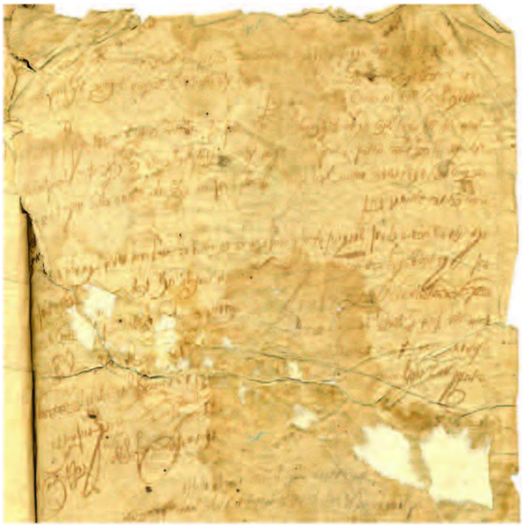
לתערוכות האלו באים אנשים ונשים מכל החוגים, ילדי בתי הספר, קבוצות תיירים, וכל מי שרוצה לראות בעיניו ספרים וחפצים - המלמדים את תולדות החסידות ואוצרות הספריה, אשר אחרי הכנות של דורות - פתוחה היא לצבור.

עניני רבותינו
אדמו"רי חב"ד

א. רישום רבנו הזקן בפנקס לאזניא

באחד מכתבי היד שבספריה (מס. 1333) מועתקת מפנקס לאזניא, הרשמת כ"ק אדמו"ר הזקן בחברה קדישא של קהלת לאזניא. עיקרה כבר נתפרסם בכמה מקומות, ונדפס גם בבית רבי (א, ב). אלא שכאן יש הוספת איזה פרטים, ובסוף נרשם:

ולעיל מזה תתום אן[ת] ע[צמו] הרב מפלענצנע [...] למטה [... הז]קן מ"ה יהודא ליב'. וזה הלשון בכ"י הרב הנ"ל הועתק או[ת] באן[ות] מגוף הפנקס השייך ל[.. ... אור] ליום ב' ד' טבת תקצ"ז"ן. ירוחם בא"א מוהר"ר מנחם מענדל כ"ץ זצלל"ה [גבאי?] פה לאזני.

היום[2] יום ט"ו כסלו תקזי"ן לפ"ק נתקבל התורני מו"ה ברוך ב"מ אברהם[3] להחברא קדישה רק [שיהי'] שן[משן] להחברא שנה אחת ולציית כל אשר יצוו החברא עליו ואביו מו"ה אברהם החזייב א[ת] ע[צמו] ליתן להחברא אלשיך שיהי' שוה לא פחות משלשים רו"כ.

נתן[4]

היום יום ט"ו כסלו תקיו"ד לפ"ק נתקבל הילד שניאור זלמן בן מהור"ר ברוך להחברא קדישא רק שיהי' שנמש עד [כן?] כר מצוה באופן שיתן אביו זקנו עשרה כר וסעס כל כרוס ה' קלאפטער

---

1 כמה תיבות מטושטשות וקרועות, ומתוכן הדברים נראה ששנים חתמו (או כתבו) בפנקס לאזניא על הרשמת רבנו הזקן לחברא קדישא: א) הרב מפלענצנע. ב) הרב הזקן מ"ה יהודה ליב.
הרשמת אדמו"ר הזקן מועתקת בכמה כת"י, ונדפסה גם בבית רבי (א, ב), ובשוה"ג שם כותב על החתימה "נאום יעקב במוהרנ"ה זללה"ה", אשר הוא בעהמ"ח ס' ישועות יעקב על המדרש, והי' רב אח"כ בק"ק פלענצנע.
[הכוונה לפירוש ישועות יעקב על תנא דבי אליהו, שנתפרש בכמה דפוסים שהוא "להרב המאה"ג החו"ב וכו' מו"ה יעקב זצ"ל אבד"ק פלענצנע"].
בכת"י 399; 662 בכותרת: "העתק מ"ש בהנ"ל [פנקס דלאזניא] בשנת י"ג כשנתקבצו להיות מאנשי החבורה.
ואומרים בלאזניע שהלשון מזקני ת"ח עד סופו כתב זאת ר' ליב שרתע שהיה אז בלאזנע ערת ההי'א".
ובכת"י 1007 "שמענו אשר הרה"ק ר' ל שרה'ס ז"ל נזדמן בלאזנע בט"ו כסלו זה והוא בעצמו כתב בפנקס בכי"ק נוסחא הנ"ל. ואם קבלה נקבל".
ואולי הוא הרב "הזקן מ"ה יהודא ליב" הנזכר בכת"י שלפנינו.
2 הרשמת רבי ברוך, אביו של רבינו הזקן, להחברא קדישא לאזניא.
3 שם אביו הוא כאן אברהם, מתאים לנוסח המצבה שנדפס צילומה בס' אגרות-קודש אדה"ז ע' 9, ולא' הנוסחאות בבית רבי' א, א. וראה בהערה באג"ק שם.
4 אפשר הכוונה היא, שאביו מו"ה אברהם "נתן" את הסכום הנ"ל.

לכנין בית הכנסת ובכל שנה ושנה מחויב אביו זקנו הנ"ל ליתן ח"י ג"פ ואי"ה אחר כלות משך שנים יהי' כאחד מאתנו.

נתן

זקני תלמידי חכמים כל זמן שמזקיינין דעתן נתוסף בתורה וביראת ה' תוסף ימים ושנים כנתמלא שנת י"ג זמן קהלה להקהל בני חכורתא קדישא, ה"ה החכים המופלג תנא ופלג [החתן מ"ה] שניאור זלמן כהרב המופלא מו"ה כדוך דין זרע כדוך זה יחמנו כי סליק לגבוה בין אטיפת חכמים.

היום אור ליום ג' שנכפל שני פעמים כי טוב ט"ו כסלו תקל[כ"א][5] לפ"ק.

נאום יעקב בכאמו"ה צבי הירש זצללה"ה

ב. מענה רבנו הזקן, ע"י תלמידו רבי אהרן הלוי משטאראשעלע

לפנינו מענה שהשיב רבנו הזקן אל אחד מחסידיו, מוה"ר משה.

את המענה השיב בעל פה על ידי אחד מגדולי תלמידיו, היושב בשבת תחכמוני, רבי אהרן הלוי מסטאראשעלע (בעל עבודת הלוי, ושערי היחוד והאמונה ועוד), שרשם את המענה באגרת שלפנינו.

החסיד הנזכר היה משך זמן אצל רבנו הזקן, ואח"כ נסע ללמוד דרך ה' אצל אחד מתלמידי המגיד ממעזריטש. אח"כ נמשכה נפשו לאור כי טוב שאצל רבנו הזקן, אלא שהיה ירא בעצמו, שמא אחרי שעזב את רבנו הזקן ונסע לצדיק אחר, לא יאבה רבנו הזקן לקבלו.

החסיד כתב את כל זה אל כ"ק אדמו"ר הזקן, וגם אל תלמידו רבי אהרן הלוי.

רבי אהרן כתב את מענה רבנו הזקן באגרת שלפנינו[6], אשר "ידוע לכל דרכו בקדש, לא להקפיד על הנוסע לזולתו, וגם לא להשתדל שיסעו אליו דוקא", שאין דרכו לדקדק "כשארי הגדולים אשר בארץ, מטעמים ונימוקים כהתקשרות וכדומה לזה, אין זה דרך אתו ת"ו ורחוק מדרכו", וכל מעיינו הוא רק "ימין מקרבת את אשר קרבת אלקים יחפץ, להורות להם הדרך ילכו בה ודרך ישרה שיבור לו ... ליתן עצות בנפשו של כל אחד ואחד השיך לו".

---

5 כ"ה גם בשלשת כתבי-היד הנ"ל, אבל בבית רבי גרס "טו"ב כסלו". ובאגרות בעה"ת (בתחלתו) גורס "ט"ז כסלו", ובהערה שם:

ט"ז כסלו לא חל ביום ג' בשנים תקי"ז-תקכ"ב. בתקכ"א חל יום ג' י"ז כסלו, ובעל בית רבי משער שהי' כתוב טו"ב כסלו ונשתבש ל"ט"ז", ולפיכך קבע את שנת לי' דתו לתקי"ז. בקונטרס "ח"י אלול ה'תש"ג" כתוב כי רבנו נולד בח"י אלול תקי"ה (פרשת הולדתו מסופרת שם בארוכה על סמך המקובל אצל צאצאיו אי ש מסי אישי). לפי זה צ"ל תקי"ח במקום תקכ"א, כי גם בתקי"ח חל טו"ב כסלו ביום ג' (ופירוש המלים "בתמלא שנת הי"ג" - קודם שנתמלא).

וכבר נשאל בזה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, והשיב שמ"ש כאן "בתמלא שנת י"ג" ר"ל שזה כבר כמה שנים שנתמלא לו שנת י"ג.

ויש להוסיף בביאור דברי קדשו, שזה קאי בהמשך להההרשמה הראשונה בט"ו כסלו תק"י, ששם נכתב "שיהי' שמשו עד בן בר מצוה", ולפועל נתעכבה ההרשמה עד הגיעו לגיל ט"ו, וע"ז סתבו כאן, בט"ו כסלו תקכ"א, שמתאים לתנאי הראשון, הוא נרשם עתה להיות חבר, כיון שמכבר נתמלא לו שנת י"ג. (ועד"ז ראה בית רבי (סא, א), שגם נכדו אדמו"ר הצמח צדק נרשם בפנקס לאזניא בילדותו "עד בר מצוה שלו").

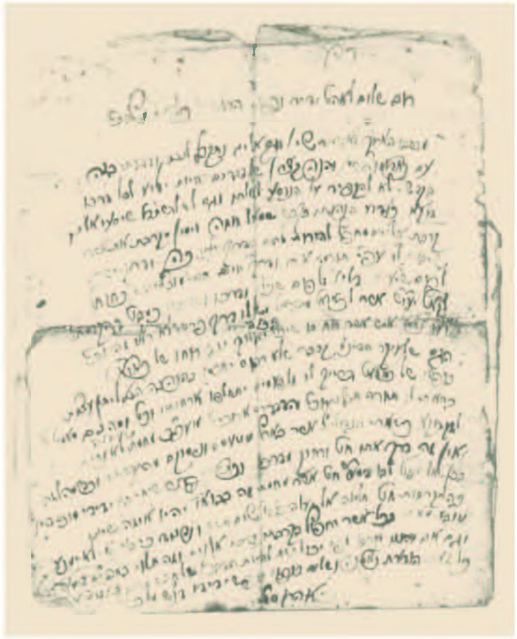
אך מה שהעיר מקביעות השנה צ"ע.

ומה שתיקנו "טו"ב כסלו" ו"ט"ז כסלו" (ט"ז כסלו" א) אינו מתאים לסתבי הי"ד, ב) מפורש כאן "זמן קהלה להקהל בני חבורתא קדישא" - שהוא בט"ו כסלו (שזהו גם תאריך סתימת שני הקטעים הראשונים. וראה גם בית רבי שם, רישום בני וחתני רבנו הזקן בפנקס לאזניא באור לט"ו כסלו תקנ"ה).

גם א"א לתקן שנה אחרת בהעתקה (- במקום תקכ"א), כי בין השנים תקי"ד - תקל"ד לא חל אף פעם ט"ו כסלו ביום ג'.

ואפשר הי' גם לפרש "אור ליום ג' [שהוא יום ב'] ט"ו כסלו (שכעין זה מצינו בכ"מ); אך גם יום ב' לא חל בט"ו כסלו בין השנים תק"ז - תקכ"ד.

6 הערתקתו, במגדל עז ע' תרכט.

כ"ה

רוב שלום לאה' ידיד נפשי ה"ה וכו' כבוד מ' משה נ"י

מכתבו הארוך לאדומו"ד שי' וגם אלינו נתקבל לנכון, ודברתי בזה עם כאדומו"ד שי', והנה קצרן של דברים.

היות ידוע לכל דרכו בקדש, לא להקפיד על הנוסע לזולתן, וגם לא להשתדל שיסעו אליו דוקא, כידוע הנהגתו בקדש שהאל דוחה וימין מקורבת[7] את אשר קרבת אלקים יחפץ, להורות להם הדרך ילכו בה דרך ישרה שיכור לו, עפ"י תורה אור דרך חיים הם למוצאיהם כחו"ח[8] לפום שיעורא דילי' ולפום שכלו ודרכו ושדשו, כמבו' בהקדמת לק"א יעו"ש", אשר לכאו"א מישראל יש לו דרך פרטית לא ראי זה וכו', וע"ז נאמר[9] איש אשר רוח בו שיכול להלך נגד רוחו של כאו"א". הגם שלעיקר הדינא קסבר שלא רבים יחכמון בהנהגה הנ"ל, ליתן עצה בנפשו של כאו"א השייך לו, ולפעמים יתחלפו ארחותיו וכו', ומה גם מאמ"[10] בראתי לו תורה תבלין, וכל הדברים ארוכי'. אעפ"כ מחמת טעם זה לא נחית לדקדוקא כשארי הגדולים אשר כארץ מטעמם ונימוקם מהתקשרות וכדומה לזה, אין זה דרך אתו ח"ו ורחוק מדרכו, וכאשר יפרש שיחי בנו ידידי מוכ"ז שי'.

בכן אל יפול לבו דמעל' ח"ו, אשר מחמת זה בבואו יהי' איזה שינוי בהתקרבות ח"ו, חלילה אל יעלה בלבו שום חשש ופחד, כי בודאי לא ימנע טוב מאתו בכל אשר יחפוץ בקרבתו קרבת אלקים, וזה תלוי בחפץ דמעלתו וד"ל. וגם אני הנני לקרבו בכפי יכולתינו, להיות הדבר של חבה מצוי בינינו.

את כל זאת הודעתי נאמנה ושלום כנפשו ונפש ידידו דו"ש מלו"ת[13]

אחרן סגל

ג. מגילת חייו של הרב מוליאדי זצ"ל

מאז ומקדם היו החסידים רושמים לעצמם את רשימת תולדות אדמו"ר הזקן. רשימות אלו נדפסו כמה פעמים, אחרי שעברו עריכה עיבוד והוספות. ביניהם:

א) שבחי הרב, לבוב תרכ"ה.

ב) תולדות עמודי התב"ק מיכאל לוי ראדקינסון, קניגסברג תרל"ז.

ג) את"כ נדפסו התולדות בתוספת מרובה על העיקר בספר בית רבי, שנערך על ידי הרב חיים מאיר הילמן, ברדיטשוב תרס"ב.

גם בכתבי היד שבספריה נשארו לפחות עשר העתקות של רשימות אלו:

א) כת"י 94. ב) כת"י 399. ג) כת"י 517. ד) כת"י 662. ה) כת"י 676. ו) כת"י 1007. ז) כת"י 1317. ח) כת"י 2230. ט) כת"י 2472. י) וגם העתקה אחת בכתי"ק הרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה, אשת אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

לפנינו כתב-יד זה, שעל כריכתו חרות באותיות מוזהבות: מגילת חייו של הרב מליאדי זצ"ל - כתובה בידי הרבנית מרת שטערנע שרה שניאורסון מליובאוויץ.

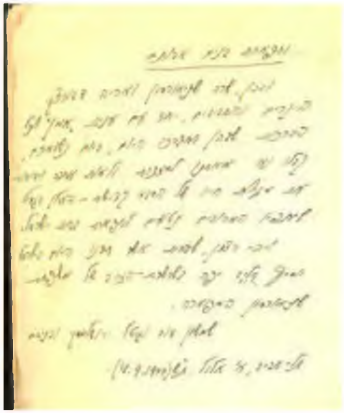
בשלהי תשל"ט הוזקק הרבי לעיין בתולדות אלו, וכתב אלי בקשר לכת"י 517 הנ"ל: "להראותי". כשמסרתי את כתב היד כתבתי: מצו"ב מס. 517, הכולל תולדות אדה"ז; ובהמפתח ערך

7 סוטה מז, א.
8 כל חד וחד.
9 הקדמת לקוטי אמרים (תניא) יעויין שם.
10 במדבר כז, יח.
11 ספרי שם.
12 קידושין ל, ב.
13 דורש שלומו מלב ונפש.

"תולדות אדה"ז" - עוד 5 ביכלאך בענין זה.

ועל כך כתב אלי: "להראני" [כמסופר כל זאת בספר "עבודת הקודש" (נ.י., תשנ"ה) ע' קד].

הרשימה הנ"ל בכתי"ק הרבנית שטערנא שרה ע"ה, היתה שמורה באותה שעה באוסף של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

אחרי משפט הספריה הידוע, עברה גם רשימה זו, יחד עם כל האוסף כולו, לספריית אגודת חב"ד, מאז ואילך מונחים המקור והתצלום באוסף כתבי היד, רשום במס' 1345.

את הרשימה הזאת, שכפי הנראה נכתבה ע"י הרבנית בצעירותה, אנו מוצאים בשנת ה'ת"ש, בידי בנו החורג של אחותה, ר' שמשון דוב ירושלימסקי.

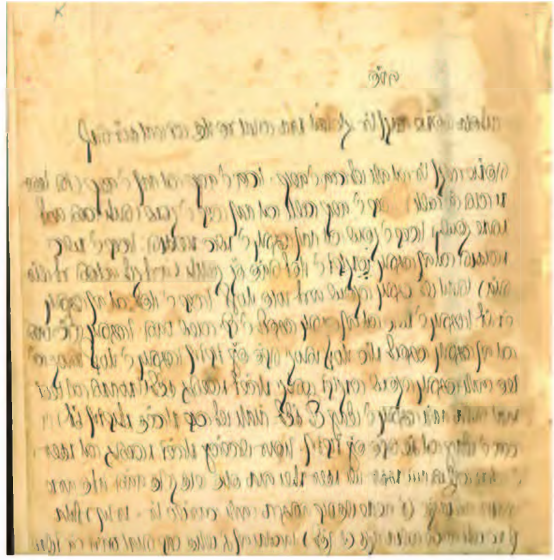
[אפשר שהרבנית מסרה את הרשימה לאחותה מרת שיינא ברכה דוליצקא, ואחר פטירת בעלה ר' נפתלי הערץ דוליצקא (בשנת תרע"ג) נישאה בזיווג שני לרב משה נחום ירושלמסקי, ואחר פטירתו עבר הספר לידי בנו ר' שמשון דוב].

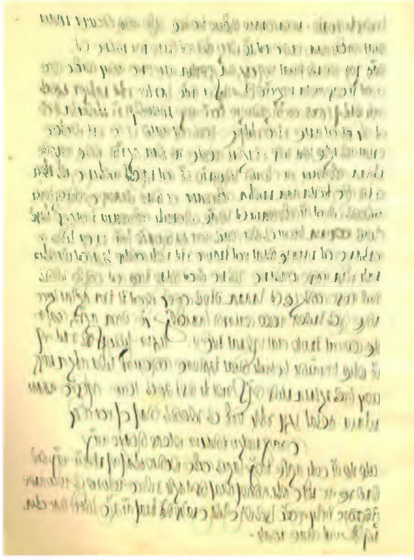
בא' אלול ת"ש, התקיימה תתונת שרה שניאורסון עם אריה דבורצקי. לקראת התתונה הזאת נתן ר' שמשון דוב וגיטל ירושלמסקי, לתתן ולכלה **"למזכרת ולאות אהבה וידידות, את מגילת חייו של הסבא קדישא – האילן הגדול לענפיו המרובים נטועים לתפארת בבית ישראל".**

מסתבר שכעבור איזה זמן, החליטו התתן והכלה, כי האיש הכי מתאים שתימצא אצלו רשימה זו, הוא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. הם מסרוהו לידו, ומידו הגיע הרשימה לספריה.

הרשימה מתחלת: **בס"ד, תולדות אדמו"ר הזקן נ"ע וקורותיו מעת היותו עד יום פטירתו זי"ע אמן. אדמו"ר הזקן נ"ע הי' בנו של הרב ר' ברוך, והרב ר' ברוך היו חתן ר' ברוך (לא נודע מי הוא ר"ב השני)...**

ומסיימת: **ובמוצש"ק כ"ד טבת תקע"ג הגיע יום פטירתו למסור רוחו ונשמתו ליוצרו, ויגוע**

ויאסף אל עמו בן ס"ו שנים והובילו אותו לגארעד האדיעץ ושם חלקת מחוקק ספון ובכל מקומות מושב אנ"ש עשו לו אבל גדול וכבד תנצב"ה בגנזי מרומזים זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן כן יהי רצון.

אח"כ בא העתק מפנקס לאזניע שנכתב אדמו"ר בח"ק[14].

רשימת התולדות בנוסח זה, פחות או יותר, נמצאת גם ברוב כתבי היד הנזכרים; אף שקיימים שינויים בין הנוסחאות, שכל אחד מהמעתיקים הוסיף ותיקן ברשימה זו.

ד. תמיכת כ"ק אדמו"ר האמצעי בבני משפחתו

באגרת שלפנינו כותב כ"ק אדמו"ר האמצעי, בקשר לתמיכה בבני משפחת בית הרב[15]:

את האגרת מסר לידי ר' חיים מליובאוויטש, כדי למסור אל הרב ר' יוסף והמלמד ר' ליב בעיירה מסויימת, יחד עם סכום 40 רובל כסף, כדי למסור חצי לבת דודתו של רבנו מרת שיינא, וחצי לחלק לקרובי רבנו שבאותה עיירה ולעניי העיר.

השליח ר' חיים הוא אולי זה המתואר בבית רבי ח"ב סוף פ"ת: הרה"ח ר' חיים מליבאוויטש זלה"ה (הנקרא חיים דער קליינער כו') הי' ממקורבי רבינו.

לא נודעת לנו בת דודה של רבנו בשם מרת שיינא, אמנם זה היה גם שם זוגתו. ואולי ניתן לשער, שהכוונה היא לבת דוד זוגתו של רבנו, ששתיהן נקראו בשם שיינא. ואולי גם שאר ה"קרובים שלנו", הנזכרים באגרת זו, שגרים באותה עיירה, הם קרובי משפחת זוגתו של רבנו.

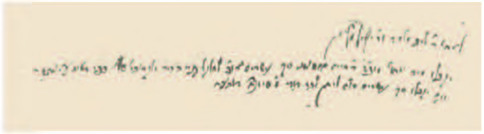
אודות משפחת הרבנית שיינא כתבתי בפרדס חב"ד גליון א (ע' 69 ואילך), ששניים מגיסיו הם ר' ישראל ש"ץ ור' שמרי' ברלין, שגרו ביאנאוויטש, ואשר גם חותנו של רבנו, ר' יעקב, גר ביאנאוויטש.

[עוד ידוע לנו על אחד מגיסיו של כ"ק אדמו"ר האמצעי, שהי' זקנו של מוה"ר חיים אליעזר ביחובסקי, כפי שנכתב בשער הספר דרך מצותיך "נכד גיסו של רבינו אדמו"ר האמצעי זי"ע". אמנם לא ידוע לנו אם הכוונה לאחד משני הגיסים הנזכרים (ר' ישראל ש"ץ או ר' שמרי' ברלין), או אחד משני הגיסים האחרים (שלא נודעו לנו שמותיהם). וכמסופר בס' השיחות תש"ד ע' 65, שחותנו של כ"ק אדמו"ר האמצעי היו לו 5 בנות, היינו שבנוסף לאשת אדמו"ר האמצעי, ושתי הגיסות הנ"ל היו לו עוד שתי בנות].

אמנם לא מסתבר שאגרת זו נכתבה ליאנאוויטש, שהרי שם הי' המו"ץ הרה"ק מהרי"ל, דודו של רבנו, ואילו כאן שולח את התמיכה לבני המשפחה באמצעות "ר' יוסף מ"ץ".

ואפשר שאגרת זו נכתבה אחרי הסתלקות הרה"ק מהרי"ל, בחורף תקפ"ו (ראה מפתחות לשו"ת צמח צדק ע' קסא).

ואפשר שמדובר כאן בעיירה אחרת שגרו בה מבני משפחת הרבנית שיינא, אשר המ"ץ של עיירה זו הי' ר' יוסף, והמלמד הי' ר' ליב.

לאה"ר ר' ליב מלמד וה"ר יוסף מ"ץ נ"י

יקבלו מיד אהו"מ מוכ"ז[16] ר' חיים ממחנינו סך עשרים רו"כ לחלק לעניי העיר ולקרובי' שלנו כפי ראות עיניהם. וגם יקבלו סך עשרים רו"כ ליתן לכה דודי מ' שיינא

חבער

ה. נסיעת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע למקומות הרפואה

את האגרת שלפנינו כתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, בשנת תר"מ, בעת שהותו במדינת שווייץ.

14 ראה לעיל פרק א.
15 ראה גם "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" ע' יג ואילך (קה"ת, תשנ"ח).
16 מוביל כתב זה.

האגרת נכתבה מעיר מאנטרע (Montreux) שבמדינת שווייץ, לשם נסע בתחלת חורף תר"מ, ע"פ הוראת הרופאים, לצורך רפואתו.

באגרת מספר רבינו, שאחרי ישיבתו בוועואי (Vevey) ובמאנטרעאוקס "התחלתי להרגיש תועלת בעזהי"ת".

שתי העיירות האלו שבמדינת שווייץ, שוכנות בקצהו המזרחי של האגם (Lac Leman), שבקצהו המערבי שוכנת העיר ז'נבה.

לפנינו מפת הנהר עם שלושת העיירות הנזכרות, השוכנות בקצהו:

בקשר לתוכניות נסיעה זו, מסופר באגרות קודש של רבינו אגרות י-ד.

שם אגרת יא מסופר על התוכנית לנסוע מליובאוויטש ביום ג' פר' נח כ"ז תשרי תר"מ. אבל במברק (סי' יד) נראה שבכ"ט תשרי היה עדיין בליובאוויטש. ובשוה"ג לאגרת יא מצויין שנסיעתו התעכבה איזה זמן.

מכל מקום מסופר באגרת שלפנינו, שבחלק הראשון של מ"ת כבר היה בשווייץ. בתחלה היה בעיירה ועואי - עד יום ד' י"ט מ"ת. אח"כ קבע ישיבתו במאנטרע עד יום א' פ' וישלח ח' כסלו. על התוכנית אח"כ הוא כותב כאן, שבדעתו לנסוע לבאיערישט, להיות שם שלושה שבועות, ואח"כ לחזור לבית, דרך פאריז.

לא נודע לנו באיזה יום חזר רבינו לליובאוויטש, אמנם בתורת שמואל תר"מ (ע' ל ואילך וע' רסז ואילך), נדפס המשך המאמרים שאמר בליובאוויטש מש"פ מקץ (חנוכה) ואילך.

מפת ודרך נסיעת רבינו, מליובאוויטש ועד מאנטרע הסמוכה לז'נבה, ניתנה באגרות קודש שלו ע' יח.

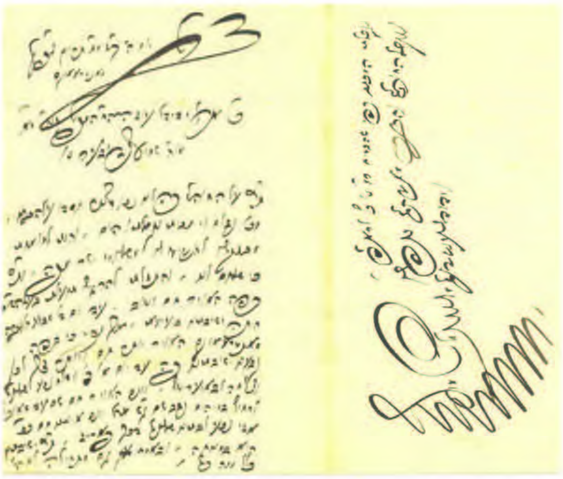
האגרת נכתבה לאחד מהחסידים המפורסמים של רבנו, מוה"ר שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"מ).

באגרות קודש רבנו אגרת ג, כותב לאנ"ש בבאריסוב, לקבל את הרשד"מ בתור משפיע דא"ח קבוע "אשר לא פעם ושתים דבר כ"ק אאמו"ר הגאון [בעל ה"צמח צדק"] זצללה"ה זי"ע עמדי ושיבח אותו לפני ... יתר על כל בני גילו".

תצלום מכתבו - ב"תולדות אברהם חיים" ע' יז (שם מסופר אודות פשרה בענין עסק שעשה כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ומסר הדברים ע"י הרשד"ם אל שני בעלי הדין).

עוד אודותיו ב"התמים" חוב' ה' ע' צט [רסב] ואילך.

מכתבים נוספים ממנו ואליו - לקמן פרק יא; קלד.

ב"ה. יום ה' כ"ז מ"ח תר"ם לפ"ק

נאנטערעאוקס

כ' אהו' ידידי עוז הרה"ח המופ' חו"נ י"א מו"ה שמואל דובער נ"י

ת"ל על החזה"ש כה לאיסוד צור חסדו על הכא. מכ"נ שלח לי מכיתי וקבלתיו היום, והנני למלאות מבוקשו להודיע לו משלומי ישר מפה.

וח"ל כי שלום לנו, והתחלתי להרגיש תועלת בעזהי"ת. בפה האויר חם וטוב. עד יום ו' שכוע העכדה היזה ישיבתינו כועועאי, אך מפני כי בפה מאנטרעאוקס האויר יותר חם ויותר זך לכן קבענו ישיבתינו פה עד יום א' פ' וישלח, נסע שלום וצלחה לבאיערישט[17]. ואם האויר חם שם, עד שאוכל לרחוץ כמי הים, נשב שם ג"ש[18] אי"ה, ואם אינו חם כ"כ, אזי נסע לביתנו שלנו דרך פאריז.

17 אולי Biarritz, בדרום צרפת, על שפת ים התיכון.
18 ג' שבועות.

ת"ל ישיבתנו היא במנוחה, ובאמת גם מהתחילה לא הי' כלל מזה כו'.

קיבלתי המכתב כפי שהבטיח ר"מ נ"י כץ לרא"פ[19].

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו וידידו עוז דר"ש מלונ"ח

שמואל

ו. מכתב אדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש מליובאוויטש

לפנינו אגרת שכתב האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש, לאחיו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע מליובאוויטש, בקשר למצב בריאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ובקשר לבנו הילד – כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, המיועד להיות חתנו של מוהריי"צ מאוורוטש, וכן בקשר למתנות שקנה כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע לבנו הנ"ל, ולילדה המיועדת להיות כלתו – הרבנית שטערנא שרה – בהיותם בני תשע.

ומצורף לה - אגרת מוהריי"צ מאוורוטש אל הגביר אברהם זלמן גינזבורג מויטבסק, שהיה אח"כ למחותנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - כאשר בנו מוה"ר משה ארי' ליב גינזבורג נשא את מרת דבורה לאה בת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, בקיץ תרל"ב (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת ז).

אמנם בעת כתיבת האגרת שלפנינו, בקיץ תר"ל, עדיין לא נגמר השידוך הנ"ל, ולכן כותב בסוף האגרת אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע "בקשתי להודיעני אם גמר שידוך למז"ט עבור בתו תי'".

השידוך והתנאים בין כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ובין הרבנית שטערנא שרה בת האדמו"ר מאוורוטש, נגמרו ונחתמו ע"י כ"ק זקנם אדמו"ר ה"צמח צדק", בשנת תרכ"ה, בהיותו בן 4 וחצי שנים (ראה לקמן פרק קמה). והותנה בהם שהחתונה תתקיים כעבור 10 שנים בשנת תרל"ה.

באגרת שלפנינו מסופר, כי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע קנה מתנות לחתן ולכלה, ועל כך מבקשו אחיו מוהריי"צ מאוורוטש, "למסור להחתן שי' המתנה שקנה בפטרבורג, וליתן לו בעבורי, כאילו אני שולחה מפה. וכמו"כ לשלוח לבתי הכלה תי' המתנה".

כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע היה חלוש מאד בבריאותו, וכבר בשנת תרכ"ח נסע למעיינות הרפואה במאריענבאד ועוד, וגם אמרו לו הרופאים שהוא מוכרח להתעמל ולעסוק במלאכת יד (ראה לקמן פרק קג, וש"נ).

על כך שואלו באגרת שלפנינו "ואם שותה עדיין חלב וכמה, ועסק הגומנאסט אם עדיין עושה".

עוד שואלו בקשר לנסיעת השד"רים עבור מעות ארץ הקודש ועבור מעמד [לשם הסוואה מעין הצנזור כונה בשם מסחר הטליתים], אשר אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בשנת תרכ"ו נחלש הדבה, ועל כך שואלו "להודיעני נא אם נוסעים המשולחים הכללים למסחור הטליתים ג"כ לכל מקומות ... ושמעתי אשר בכמה עיירות רייסין לא היו סוחרי הכללי זה שני שנים, ושואלים ודורשים העיירות ע"ז, על מה ולמה אינם נוסעים אליהם סוחרי הכללי', אשר יסדו אבותינו הק' נ"ע".

עוד שואלו בקשר להדפסת שו"ת "צמח צדק", אשר אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" מסרו את הכתבים לידי שנים מרבני אנ"ש, מוה"ר חיים יעקב ווידדעווין ומוה"ר שמעון ב"ר דוד, שיעסקו בעריכת והכנת התשובות והחידושים לדפוס[20].

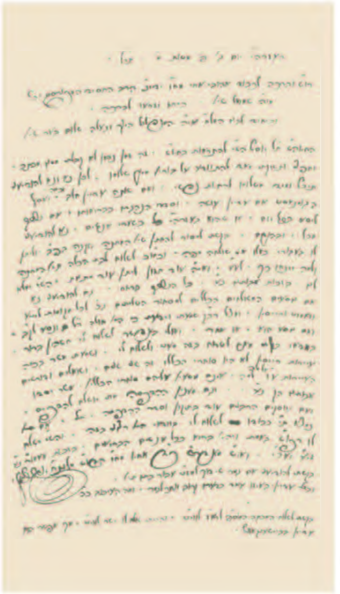
הם עסקו בזה כמה שנים, והכרך הראשון נדפס בווילנא בשנת תרל"א. ועל כך שואלו באגרת שלפנינו, בקיץ תר"ל, "מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה".

---

19 החסיד ר' אברהם אבלי פרסיץ. אליו כתב רבינו 5 אגרות בקשר לנסיעה זו, ונדפסו באגרות קודש שלו אגרות י-יד. אודותיו ראה במצויין שם אגרת י'.

20 ראה לקמן פרק נט.

באגרת המצורפת לה, מבקש אצל הגביר ר' אברהם זלמן גינזבורג מוויטבסק, שיקנה עבורו טה במאסקווא וישלח אליו לאוורוטש. ואף שאפשר להשיג טה בקיוב הסמוכה לאוורוטש, מ"מ "הטייא דקיעב אינני יכול לשתות".

בעזרה"י יום ג' פ' מטות מ' תר"ל.

רו"שי[21] וכרכה לכבוד אהובי אחי מחו' ידי"נ הרב החסיד המפורסם וכו' מו"ה שמואל שי' ביתו וזרעו לברכה וכיחוד לבנו המל"ח אי"ה[22] המופלג היקר ונעלה שלום בער שי'

החיוה"ש ת"ל, יוסיף הש"י להתראות בחו"ש[23]. זה זמן נכון לא קבלתי ממנו מכתב. וחפצי ונשמתי מאד להתודע על בורי' מיקר שלומו, לכן נא נא להודיעני תיכף ומיד משלומו להחיות נפשי, ואם שוהה עדיין חלב וכמה, ועסק הגומנאסטי[24] אם עדיין עושה, וסדר הנהגתו בבריאותו, אם נצרך ליסע בכל יום או שהוא בעזרה"י כשאר אנשים. נא להודיעני מכל, ובהקדם.

בקשתי למסור להחתן שי' המתנה שקנה בפ"ב, וליתן לו כעברי כאלו אני שולחה מפה. וכמו"כ לשלוח לבתי הכלה תי' המתנה, ולמה יתחו כך, לע"ע. ואי"ה עוד חזון ליתן עוד מתנות. הש"י ימלא לנו, בזכות אבותינו נ"ע, כל הנצרך לרפיח.

גם להודיעני נא אם נוסעים המשולחים הכללים למסחר הטליתים ג"כ לכל מקומות ליטע וזאמוט ווייסין. ואצל רב"ק[25] שמעתי ידעתי כי היו' חולה ד"ל ונסע לק"ב, ואם נוסע הוא או אחר. ואולי באפשר לשלוח לי חשבון ברור, כדאי בקשתי מאד לטרוח בזה מעט ולשלוח לי. ושמעתי אשר בכמה עיירות רייסין לא היו סוחרי הכללי זה שני שנים, ושואלים ודורשים העיירות ע"ז, על מה ולמה אינם נוסעים אליהם סוחרי הכללי', אשר יסדו אבותינו הק' נ"ע.

גם מענין ההדפסה, מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה, א"ל. אם הי' נמצא ה"י כבודו לשלוח לי בודאי הי' רצוני בזה.

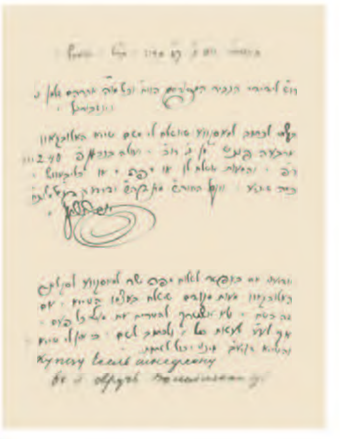
והש"י ישלח לו רפו"ש באמת ויהי' בריא ככל אנשים הבריאים, בזכות אאמו"ר נ"ע זי"ע ועכ"ץ, ואו"ש מאדה"ש[26].

כ"ד אחיו מחו' הדו"ש מלו"ח[27]

יוסף יצחק

בקשתי להודיעני אם גמר שידוך למז"ט עכבר כתו תי', וכא"ל עדיין, באיזו עומד בדעתו קרוב יותר לגמר, ומה העיכוב כ"כ.

בקשתי לשלוח המכתב המוס"פ לא"ז לוויט[28]. והייתי שולח לו ישר לוויט', אך אפשר הוא עדיין בביישענקאוויץ.

בעזה"י יום ג' כ"ז תמוז תר"ל, אוריין

רו"ש לידידי הגביר המפורסם הו"ח וכו' מו"ה אברהם זלמן נ"י גינזבורג

בקשתי לכתוב למאסקווע שיושלח לי משם טייא האלובקאוו ארבעה פונט מן ג' רו"כ, ועולה בנכיון פ' 2.40 רו"כ כ"פ. והמעות יושלח לו או מפה או בליבאוויץ כמה שיגיע.

ויקבל החוה"ש מאדה"ש ידידו הדו"ש מלו"ח

יוסף יצחק

---

21 רוב שלום.

22 המיועד להיות חתני אם ירצה השם.

23 החיים והשלום תודה לאל, יוסף השם יתברך להתראות בחיים ושלום.

24 התעמלות. ראה לקמן פרק קג.

25 ר' בערל קאליסקער [ר' דובער אשכנזי מקאליסק], שהיה שד"ר וחוזר דא"ח אצל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (הקדמת נבדו לס' קצות השלחן). אודותיו ראה ס' מאמרי אדמו"ר הצמח צדק תרי"ד-תרט"ו, ע' שו.

26 נשמיתו עדן זכרונו יגן עלינו ועל כל ישראל, ואומר שלום מאדון השלום.

27 כה דברי אחיו מחותנו הדורש שלומו מלב ונפש חפצה.

28 המכתב (דלקמן) המוסגר פה, לאברהם זלמן הגר בעיר וויטבסק.

יודיעני אם באפשר לשלוח מפה ישר למאסקווע לסקלאד הלובקאוו מעתה, מקדם שישלח בעצמו הטייא, אם זה בטח, ולא אצטרך להטריח את מעל' כל פעם. אך לע"ע לעשות כ"ל, ולכתוב לשם, כי אין לי טייא, והטייא דקיעב איננו יכול לשהות.

Купцу Есель Шнеерсону

Въ Г. Овручь Волынской Губ.

(**תרגום:** לסוחר יוסף יצחק שניאורסאהן

באוורוטש פלך וואהלין)

ז. פטור מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

חוק גיוס נערים יהודים לצבא הרוסי, החל בשנת תרל"ז, בחוברת שהדפיס אז הממשל הרוסי בשם "דער אוסטאוו (נעזעטץ) וועגען מיליטער פפליכט", ובו חויב כל נער יהודי להתגייס לצבא הרוסי, לשרת במשך 4 שנים.

[בתקופה שלפניה, החל משנת תקפ"ז ואילך, היה קיים חוק הקנטוניסטים האכזרי, בו הוכרחו הקהלות לספק מכסה קבועה של ילדים יהודים (לפעמים עד 30 ילדים לכל אלף יהודים), שהיו נשלחים לצבא ל25 שנים, בניתוק מוחלט מההורים ומחיים יהודיים. אם לא הצליחו לעמוד במילוי מכסה זו, היו נשלחים "חוטפים" - לחטוף ילדים יהודים מהרחוב ולשלחם ל25 שנים לצבא - לקול צוותת ויללת הילדים והוריהם].

רבים היו נסיונות היהודים לקבל פטור מגיוס זה, שמנתק את הנער מחיים יהודים, בעל כרחו, במשך 4 שנים. לפעמים היה עולה הממשל על נסיונות אלו, ואז היה עוצר את המעורבים בדבה. [אודות הרב משולם זלמן ניימרק, עם רבים מיהודי סטרדוב, שנאסרו בשל כך בשנת תרמ"א, והיו אסורים במשך שנתיים תמימות, ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת טז, ובשולי הגליון שם. אודות החסיד ר' אברהם חיים ראזנבוים, שנאסר בשל כך בפלעשעניץ בשנת תרמ"ח, והי' אסור במשך שלוש שנים, ראה תולדות אברהם חיים ע' לה ואילך].

СВИДѢТЕЛЬСТВО

О НЕЯВКѢ КЪ ИСПОЛНЕНІЮ ВОИНСКОЙ ПОВИННОСТИ

(БЛАНКЪ ЧЕТВ.)

Предъявитель сего

Владимиръ Волынской губ.

Предсѣдатель Присутствія

לפנינו תעודת ה"פטור" מהצבא הרוסי, שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בקיץ תרל"ט, בהיותו בן 18 שנים.

ממה שתואר כאן כ"בן הסוחר הויטבסקאי, שלום בערקע שמואילוב [=בן שמואל] שניאורסאהן" נראה, ש(כדי להקל את קבלת ה"פטור") הוא ה' רשום בתור תושב העיר ויטבסק, אשר כמה בתים בעיר זו היו שייכים אל כ"ק אביו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (ראה אגרות קודש שלו ע' יד. לקמן ריש ע' כו).

[תרגום חופשי מרוסית]

תעודה

על התייצבות למילוי החובה הצבאית

(חותמת:) הנהלת מחוז אדרשא: למסור לשניאורסאהן, מס' 358

(תמידית)

מחזיק תעודה זו, בן הסוחר הויטבסקאי, שלום בעדקע שמואילוב שניאורסאהן, התייצב למילוי חובתו הצבאית לפי צו הגיוס של שנת 1877, ולפי מספר הגורל ... שהוציא [הוא מתאים להתקבל לשירות צבאי, אכל] לפי הבדיקות, נמצא כלתי כשיר כלל לשירות צבאי, ולכן פטור לעולם מהשירות.

הופסק על ידי המחוז הויטבסקאי לעניני גיוס שעל ידי הגוכרניה הויטבסקאית, ב25 ביולי שנת 1879, מספר אלף שש מאות ארבעים וחמש.

מנהל המחוז (חתימה)

(חותמת:) המחוז הויטבסקאי לעניני התייצבות לצבא

ח. הפספורט של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

על הפספורט רשום בכתי"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: **פאספארט של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.**

לא מדובר כאן בפספורט שבו היה נוסע אל מחוץ לגבולות רוסיה כי אם בפספורט הפנים-רוסי, שבו רשומות נסיעותיו בתוך רוסיה, אל העיירות ויטבסק, מוסקבא, פטרבורג ווילנא ורוסטוב, משנת תרס"ג ואילך.

מתוך פספורט זה יש ללמוד על התאריך המדוייק שבכל נסיעותיו בפנים רוסיה, גם אלו שתאריכם המדוייק לא היה ידוע עד עתה.

אחד מהתאריכים שנודעו לנו ע"י הפספורט הזה הוא תאריך ההתיישבותו ברוסטוב בשנת תרע"ו:

עד עתה היה ידוע לנו רק מה שמסופר בתנוך לנער אשר ב"יום א' ט"ז לחדש מ"ח [תרע"ז] עוזב, עם כל ב"ב, את ליובאוויטש. כחדש ימים מתעכב בדרכו עד בואו לעיר רוסטוב". וכעין זה באג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע חי"ג אגרת ד'תרסב "ונלך בגולה איזה שבועות עדי באנו לפה רוסטוב". על פי שני המקורות האלו היה נראה לכאורה שבאו לרוסטוב באמצע כסלו תרע"ז.

אמנם באמצעות החותמת שעל הפספורט מה-23 באוקטובר 1915, נודע לנו שהגיעו לרוסטוב ביום ו כ"ח מ"ח תרע"ו[29]. תאריך זה תואם את מ"ש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע באגרת תמוז תרפ"א (חי"ג אגרת ד'תרלז) "הוא וב"ב באו לראסטאוו בחדש מ"ח בסופו". וא"כ ארכה הנסיעה מליובאוויטש לרוסטוב פחות משבועיים[30].

29 אח"כ הגיע לספריה היומן של אותה שנה, שנתפרסם לקמן פרק', ושם התפרש שהגיעו לרוסטוב ביום ז, כ"ז מ"ח, ולכ"ז התחתמת הפספורט היתה יומיים אחרי שהגיעו לרוסטוב.

30 ומה שנזכר לעיל, שהנסיעה היתה "איזה שבועות", או "כחדש ימים" – היינו עד שהסתדרו בדירה (כדלקמן פרק' ד"ה מה מאושרים), שעד אז היו בכלון.

והרי פרטי הפספורט:

התפקע על ידי המשטרה של איזור ארשא מחוז מהילוב, כשהי בינואר כשנת 1903 [ט"ז טבת תרס"ג].

שם: שלום בערקע בן שמואל שניאורסאהן.

מעמד: אזרח נכבד לדורותיו, סוחר בעל גילדיה שניה של ארשא[2].

גיל: 48 שנים[3]. דת: יהודית.

מקום ישיבה הקבוע: עיירה ליובאוויטש איזור ארשא מחוז מהילוב.

חתימת-יד-קדשו (בדוסית): **שלום בערקע בן שמואל שניאורסאהן**.

---

1. כך חותם גם לקמן, וראה גם צילום חתימתו בגרמנית באנ"ק שלו ח"ה ע' מ. לעיל פרק הקודם – בשטר הפטור מהצבא. לקמן פרק סג. וכן היה גם השם הרשמי של כ"ק אדמו"ר האמצעי (בערקע), כדלקמן פרק מט. וכן היה גם שמו של אדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, כדלקמן פרק קל.
2. הסוחרים ברוסיה שלפני המהפכה נתחלקו לפי מעמדם והונם לסוחרים מגילדיה ראשונה שניה וכו'. ע"י תעודת סוחר בעל גילדיה שניה קיבל זכויות מסויימות; אבל רק סוחר בעל גלדיה ראשונה הותרה לו הישיבה מחוץ לתחום המושב היהודי, ולכן נאמר לקמן "תעודה זו תוקפה רק בתחום המושב היהודי". אישור היותו סוחר בעל גילדיה שניה חודש בפספורט בכל שנה.
3. שונה, כנראה, מחמת חובת הצבא. ראה לעיל פרק ז (ושם לא פורשה שנת לידתו).

הערה: תעודה זו תוקפה רק בתחום המושב היהודי, ששם מותר בעל התעודה לשהות באופן זמני או קבוע.

1903 ינואר [ד' שבט תרס"ג] וויטבסק[1]

1904 3 נובמבר [ח' כסלו תרס"ה] פטרבורג[2]

---

1. ראה אג"ק שלו ח"א בשוה"ג לאגרת קכב, שבאותו יום חזר מנסיעתו לבקר בהיכלי קודש, ונראה שחזר מאוקרינא דרך וויטבסק.
2. ראה אג"ק שלו ח"ד אגרת תתעח.

1906 14 פברואר [ב' אדר תרס"ו] מוסקווא[1]

1908 29 אפריל [יא אייר תרס"ח] מוסקווא[2]

1909 20 אפריל [יב אייר תרס"ט] וילנא[3]

1910 24 פברואר [כח אד"ר עת"ר] פטרבורג[4]

1910 12 מאי [ט"ז אייר עת"ר] פטרבורג[5]

1910 5 נובמבר [ט"ז מ"ח תרע"א] פטרבורג[6]

---

1. ראה שם אגרת תתקכב.
2. ראה שם אגרת א'א.
3. ראה שם אגרת א'כט ובהערות.
4. ראה שם ח"ב אגרת רנד.
5. ראה שם ח"ה אגרת א'לח.
6. ראה שם ח"ב אגרת ערב.

31 1911 אוגוסט [כ' אלול תרע"א] מוסקווא
22 1912 נובמבר [כב אלול תער"כ] פטרבורג
23 1915 אוקטובר [כח מ"ח תרע"ו] רוסטוב
10 1916 מארס [יח אד"ש תרע"ו] פטרבורג[1]
27 1916 אפריל [ז' אייר תרע"ו] פטרבורג[2]
2 1916 יוני [י"ד סיון תרע"ו] מינירלים, סלאוויאנסק[3]
28 1916 ספטמבר [יד תשרי תרע"ז] רוסטוב[4]
10 1917 ינואר [כט טבת תרע"ז] פטרבורג[5]
1 1917 אוגוסט [כו מנ"א תרע"ז] מוסקווא[6]

1. ראה שם ח"ה אגרת א'נד, ובהערות שם.
2. ראה שם ובאגרת א'נד*.
3. ראה שם אגרת א'נה.
4. ראה שם אגרת א'נט.
5. ראה שם אגרת א'סה.
6. ראה שם ח"ב אגרת תצא, ובהערות.

ט. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – שלהי קיץ תרד"ע

ביומן הזה רשם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, את מאורעות הימים י"ג מנ"א - י"ג אלול תרד"ע.

היומן מתחיל בנושא מלחמת העולם הראשונה - שהתחילה באותם הימים, ומסיים בברכה ליום השנה לנישואיו ונישואי כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

בתקופה זו שהו, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע וכ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ובני ביתם, במחנה הנופש זאאלשע, ומשם נסעו לליובאוויטש, לצורך ענייני ניהול הישיבה תומכי תמימים, וכדי לבקר באהלי רבותינו בליובאוויטש, להתפלל על המצב הכללי.

גם מסופר כאן על טיולים ושיחות בינם, כאשר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע דיבר על אופני שיפור המצב בישיבה, הן בגשמיות וסידורי הפנימיה, והן על ההכרח שיוכלו התלמידים ללמוד נגלה, והתיווך בין לימוד התורה לעבודת התפלה, לכלכל הענין שיהי' על טהרתו של הכוונה.

בהתאם לזה ניתנת כאן תמונה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מהתקופה ההיא, בסמיכות לשנת כתיבת היומן שלפנינו.

בימי המצור והמצוקה הללו[31], ירחם השי"ח ויושקט בקרוב המלחמה והמהומה, שואל ודורש[32] מכל הנעשה והנשמע. דעותיו בענין זה לא האיל להגיד מאונה ב"א שואף לידע החדשות ונשמעים (מפי המכ"ע ואנשים הבאים שמספרים מה ששמעו הם) חומני האוכל (בסעודת צהרים וערב) נתונים נתונים הם מאתו לשמוע בענין זה. מתפלא הוא על הגבהת רוח האשכנזי שלוחם עם כמה מדינות בעוד אחת[33].

י"ג מנחם אב

כהמאניפעסט המלכותי יר"ה[34], המודיע דבר המלחמה, ראוה כו קירוב הדעה פנימי לכל המפלגות האזרחיים כהמדיניה, וחושב כי זה יפעול השפעה מרובה על צירי בתי המחוקקים העליון והתחתון (גאסר דארסטעווענע סאויעט דומע) להטיב במישרים. מתפלא על אנגליא שעודינה יושבת בחיבוק ידים[35]. מקוה ושואף לאות אשר יוחלט בהאסיפה המיועדה על ש"ק ואתחנן הבע"ל[36] (כפי פקודת הרוממות להתאסף ביום 26 יתי) ושואף אלי' במאר.

יום ג י"ט מנ"א

כשאיפה גדולה שמע פקודת הרוממות ואומו לפני צירי בית היועצים, ובית נבחרי העמים, בהיכל מלך. גם נאמני הי"ד מהבתים הנזכרים ומהלך האסיפה הכללית בבית נבחרי העם, מאמרי הי"ח, והשר הראשון, ושר החוץ והכספים, ונבחרי כתות הלאומים.

ש"פ עקב

הגיד דא"ח כדרכו בזמן הרגיל. המחזל תהי' עקב תשמעון כו'[37], ושייך אל ההמשך, ביאור ענין השמירת דאו"כ[38] הוא רוקא בפנימיות הכלים.

יום א כ"ד מנ"א

הנה נסעתי לליובאוויטש[39] כדבר ענייני תו"ת[40], וטרם שהי' כדעתי לנסוע נכנסתי, שאלני פן אסע גם אנכי עמך, כי תשוקתי לנסוע[41], והתפלל מנחה ונסע עמי, באנו לעיר בשעה חצי העשירית לילה. נח כחצי שעה, אח"כ התפלל מעריב והלך לביתנו בבקר יום ב' עמד השכם.

---

31 בט' באב תרע"ד (הראשון באוגוסט 1914) הכריזה גרמניה מלחמה על רוסיה.

32 כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

33 רוסיה צרפת בלגיה וסרביה.

34 ירום הודו.

35 בי"ב מנ"א (8/4) הכריזה אנגליה מלחמה על גרמניה, ובעת כתיבת יומן זה עדיין לא הגיעו ידיעות אלו לליובאוויטש.

36 ט"ז מנ"א (8/8).

37 נדפס בהמשך "בשעה שהקדימו – תער"ב", ע' תקפ.

38 דאורות וכלים.

39 מכוחנה הנופש זאאלשע, שבו שהו בחדשי הקיץ.

40 הישיבה תומכי תמימים.

41 כדי להיות על ציון רבותינו הקדושים בליובאוויטש, כדלקמן.

יום ב כ"ה תל"ל

עמד בשעה החמישית, וא"ל[42] אשר בשעה השישית הי' באולם הגדול (אין גרייסין זָאל)[43] וראה איך שהתלמידים ישנים, נעמט פארין האַרצין[44], לכשירחם השי"ת צריכים היו לסדר בזה מה[45] בעזה"י.

יום הנ"ל בשעה חצי התשיעית התחלת התפלה, וסיים רבע הי"א, וכחצי הי"א נסע על האהל וכא בשעה 1 אח"צ היום, ונראה עמילת גדולה עליו, זייער פֿאַרמאַטערט און זייער פֿאַר קלאַגט[46], השי"ת ירחם ויקובלו תפלותינו בעד הכלל והפרט ונשע כולנו בישועה שלימה בקרוב ברו"ג.

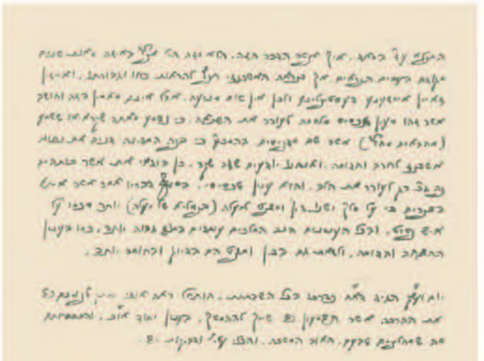
יום הנ"ל בשעה חצי השלישית נסע חזרה אל הנָצע, ואנכי נשארתי בעיר להתעניין בעניני המוסד תומכי-תמימים, ושהיתי עד יום ד' צהרים, וכאתי יום ד' שעה הראשונה לסעודת צהרים. כין הערבים הלכנו לטייל מעט, ועפ"י פקודתו הרצאתי לפניו מהרושם שפעלה עלי עניני המוסד כמשך הימים ששהיתי בעיר, ואת אשר עשיתי בזה, והרבה לדבר בהכרח התערבותי בעניני המוסד בכל פרטיו.

יום ה כ"ח מנ"א

כין הערבים טיילנו טיול כשעה, כל העת דיבר מענין המוסד תומכי-תמימים, כפי ההצעה שהציע לי בזה, ובהמשך הדברים באו להתגלגל הדברים אודות הבחורים המתמידים בתפלה, ואמר כי כאמת כל הכנסת אלי, ישנם הרבה מהם החפצים שיאמרו להם להתעסק בתפלה יותר, ועל הדוב אינני מסכים, גם אני חפץ שיוכלו ללמוד בנגלה, והאמת צריכים שני הדברים תורה ותפלה, והמנהיג צריך לידע מזה, וצריך לידע איך לכלכל הענין שיהי' על טהרתו של הכוונה.

יום הנ"ל

המכ"ע וידיעות פרטיות מרבים לספר ממנהגי חיל אשכנז בהמקומות שנצחו, והעיקר בעיר קאליש, אשר טבחו אנשים מיושבי העיר נשים וטף השם ירחם. והתפלא ע"ז במאד, איך אפשר הדבר הזה, הלא כזה הי' אפ"ל באיזה מאות שנים מקודם בעמים הפראים, אך כנראה האשכנזי חפץ להראות כחו וגבורתו, ואיזיון זאיין אייזענע דעסטיפליגע[47], ולכן אין שום מניעה. אכל אינני מאמין כזה, חושבני[48] אשר זהו מענין תכסיס מלחמה לעורר את השנאה, כי נשמע מאחד שקרא או ששמע (מהבאים מחו"ל) אשר שם מדפיסים בהמכ"ע כי כפה המדינה דנים את נתיני אשכנז לחרב והדומה, ואנחנו יודעים שזה שקר, כן כוזבי אה אשר כותבים פה ג"כ רק לעורר את הלב, והוא ענין טכסיסי, בסוף דכריו אמר אשר איהא בספרים כי על מלך ישנו דין ומשפט למעלה (בפמליא של מעלה) יותר מכמו על איש פשוט, ובכל הענינים הנה המלכות עומדים במצב גבוה יותר, כמו בענין ההשגחה הדומה[49]. ולזאת גם בדין ומשפט הם בדיוק וכחומר יותר.

יום ועש"ק הגיד דא"ח כדרכו בכל השבתות, והזכיר ראה אנכי נותן לפניכם כו' את הברכה אשר תשמעון[50] כו', שייך להמשך, בענין יחוד או"ח, והתחברותם מה שמחליפים טבעם, האומר המשכה הכלי עלי' ודביקות כו'.

יום ג, ג אלול

הדברים סובבים דבר המלחמה, ואמר כי התפארות מלך אשכנז אין

---

42 ואמר לי (אחר כך).

43 לפי מצב הישיבה בתקופה זו, לא הספיקה הפנימיה לכל התלמידים, והי' חלקם ישן באולם הגדול (שבו למדו במשך היום).

44 לוקח את הלב.

45 משהו.

46 מאד עיף, ונראה עליו שהיו בכיות רבות.

47 להראות משמעת ברזל.

48 שבאמת לא טבחו הגרמנים את יושבי העיר, אלא שזהו תבסיס ממשלת רוסיה להפיץ ידיעות כאלו נגד גרמניה.

49 ראה בזה לקמן פרק הבא, ד"ה זה היה, וש"נ.

50 נדפס בהמשך "בשעה שהקדימו – תנר"ב", ע' תקצ.

להעלות[51], הוא כל מעיינו עתה, אעלה על כתפי עב, מקוה לכבוש כל העולם תחתיו, וזה ניכר מזה שעובר על כל החוקים, כנ"ע ספרו שכעת המלחמה צריכים לילך למקום שישנו מכצד דוקא, הוא הרגיז ממלכות מנוחה והדומה, הכל לפי שאינו מתחשב עם כל החוקים, וזה נפלא, הלא הוא איש מדיני, מדוע אוחז בדרך רמה כזו.

יום ד

כעת הטיול, סיפר לי מחכיבות כ"ק אאזמו"ד מהר"ש זצוקללה"ה נכנ"מ זי"ע אצל אביו כ"ק אאזמו"ד הרצ"צ זצוקללה"ה נכנ"מ זי"ע. וכהמשך דברינו הגיד לי אשר מאד הי' חפצו לרכוש את הבית חומה שנשארה בויטבסק[52], ותיכר הרבה בזה. באיזה אופן שאפשר לו הדבר בעזה"י.

יום ב ט אלול

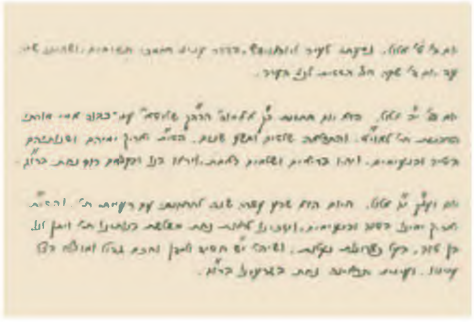
נסעתי לעיר ליובאוויטש, בדבר ענייני הומכי תמימים, ושהיתי שמה עד יום ד' שעה חצי הששית לפני הערב.

יום ח י"ב אלול

הוא יום חתונת כ"ק אאמו"ד הרה"ק שליט"א עם כבוד אמי מורתי הרבנית חי' לאוי"ט, והתמלאה שלשים ותשע שנים, השי"ת יאריך ימיהם ושנותיהם בטוב ובנעימים, ויהיו כריאים ושלמים באמת, יראו כנו וכעצמם רוב נחת ברו"ג.

יום וועש"ק י"ג אלול

היום הוא שבע עשרה שנה לחתונתי עם רעייתי חי', והשי"ת יאריך ימינו בטוב ובנעימים, ויזכינו לראות נחת משלשה בנותינו חי', ויתן לנו בן טוב, בעל כשרונות נעלה, ושיהי' ש"ש חסיד ולמדן וחכם גדול ומוצלח בכל ענייני, וענינו תוראינה נחת בזרעינו ברו"ג.

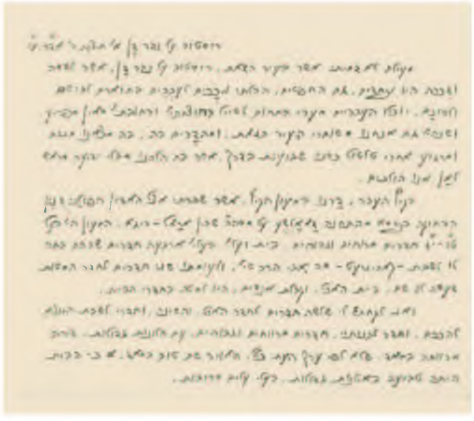
י. רשימת ההעתקה מליובאוויטש לאראל, ומשם לרוסטוב

לפנינו רשימת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אודות העתקת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, עם בני ביתו, מליובאוויטש לרוסטוב, בחודש מ"ת תרע"ו.

כתיבת הרשימה החלה ברוסטוב, בב' אד"ר תרע"ו, ונמשכה עד פורים קטן.

ברשימה זו מספר את כל פרטי תהלוכות קבלת ההחלטה, תיאור הנסיעה מליובאוויטש, התחנה הראשונה באראל, ההחלטה לנסוע לרוסטוב, קבלת הפנים ברוסטוב, חיפוש הדירה ברוסטוב, התוועדות י"ט כסלו בדירה החדשה, התלוננות בעל הבית, ועד לפורים קטן תרע"ו.

על העתקה זו מספרים גם: א) החסיד ר' יעקב אייזיק בלאטנער ע"ה, בספר שמועות וספורים ח"ב, במהדורה החדשה ע' 74 ואילך. ב) החסיד ר' יהודה ע"ה תיטריק, בספרו רשימות דברים ח"א ע' שלה ואילך. ג) החסיד ר' מנחם מענדל ע"ה נוביקוב, ב"היכל הבעש"ט" גליון טו ע' קמא ואילך. ד) החסיד ר' ישראל ע"ה דזייקאבסאן, בספרו זכרון לבני ישראל ע' נא ואילך (הפרטים יצויינו לקמן - בשולי הגליון).

רוסטוב על נהר דָן א' תצוה ב' אד"ה ע"ו

מעולם לא דמיתי אשר בעיר הזאת, רוסטוב על נהר דָן, אשר לשמה וזכרה היו נפחדים[53], גם החפשים, הכלתי ניכָרים לעבדים כתוארם לבושם ולשונם, יוכלו העבריים מעיר התחום לטייל בחוצותי' ורחובותי' מאין מפריע, ושהי' גם אנחנו משוחרי העיר הזאת, מהנדרים בה, כה מצאנו מנוח ומרגוע אחרי טלטול כשתי שבועות בדרך, אשר בה הלכנו מבלי ידיעה מראש לאן אנו הולכים.

בקיץ העבר, נרנו במעון הקיץ, אשר שכרתי אצל האדון הפולני דנין הרחוקה

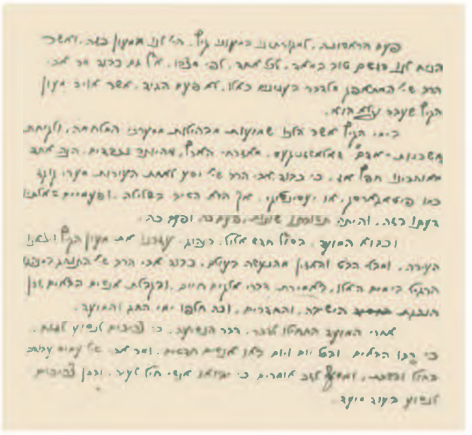
51 אין להעלות על הדעת, קשה להבין.

52 שהי' שייך לכ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ואח"כ גר בו הרז"א, אחיו של רבנו, ועתה אחרי פטירתו, רוצה רבנו לרכשו.

53 ראה שמועות וספורים ח"ב ע' 74, על החומרות הכי וחדות לישוב היהודים ברוסטוב.

כפרסא מהתזנה זאאלשע על מסה"ב שבין אראל – ריגא. המעון היי בעל ט"ו-י"ז חדרים מרוחים וגבוהים, בית ועלי, בעלי אוכעה חדרים שכהם בחד לו לשבת – קאביניעט – מר אבי הרב שי', ולעומתו שני חדרים לחדר המטות שעשה לו שם, בית האכל, וקבלת אנשים, היו למטה בחדרי הבית.

ואני לקחתי לי שלשה חדרים לחדר האכל, והשינה, וחדרי לשבת היוצא להכרם, וחדר לבנותיי, חדרים מרוחים וגבוהים, עם חלונות גדולות, דירה מרוחה במאד, שלא לפי ערך העה כלל, האויר שם טוב במאד, כי הבית היתה טבועה באילנות גדולות, בעלי עלים מרוכות.

פעם הראשונה, למגורתינו במעוני קיץ, הי' לנו המעון כזה, ואשר הניח לנו רושם טוב במאד, לכל אחד, לפי מצבו, אף גם כאשר מר אבי הרב שי' המתאפק מלדבר בענינים כאלו, לא פעם הגיד, אשר אויר מעון הקיץ שעבר נפלא הוא.

בימי הקיץ אשר הלכו שמועות מבהילות ממערכי המלחמה, ולקיחת "משכנות-אדם" זאלאשזניקעס, מאזרחי הארץ, מהייתה נכבדים[54], הנה אחד מאהבינו חפץ אז, כי כבוד אבי הרב שי' יסע לאחת העיירות מערי קוקז, כמו פיטאגארסק, או יעסינטיקי, אך הוא השיב בשלילה, ופעמים שאלתיו דעתו בזה, והיתה תשובתו שונות, פעם כה ופעם כה.

ובבוא המועד, בסוף חדש אלול, כנהוג, עזבנו את מעון הקיץ ויצאנו העירה, ומבלי הבט והאזין מהנעשה בעולם, כבוד אבי הרב שי' התנהג במנהגו הרגיל בימים האלו, באמירת דברי אלקים חיים[55], ובקבלת אנשים הבאים, וכן הנהגת הישיבה, והחדרים, וכה חלפו ימי החג והמועד.

אחרי המועד התחילו לדבר, דבר הנסיעה, כי צריכים לנסוע לנוח, כי רבו הבאים, ובכל יום ויום באו אנשים חדשים, ומר אבי שי' עמוס עבודה בחול ובשבת, ונוסף לזה אומרים כי יבואו אנשי חיל לעיר, וכבן צריכים לנסוע בעוד מועד.

בפקודת מר כבוד אבי שי' עצרתי את המשגיח זיסלין[56] מנהל מערכת שצעדרין, להתייעץ מה לעשות עם המערכה ההיא, באם שיחדש לסוג מהעירו ההם, ובמשך ימי החג באו ידיעות כי ש"כ ד' שמרי נח שי' הרב מבאברויסק, עזב את עירו, ונסע בעגלה (לא במסה"ב מרוב הדוחק) לעיר הסמוכה, ראגאצאוו, ובא לשם בערב יום הכפורים, וביניהם ראשונים של חג הסכות באו לסנאוסק, ואשר זה הראה לנו לדעת כי צריכים לעשות סדר נכון בעזה"ן, באם שיחדש לעזוב העיירות ההם.

וכן יעדנו כמה לילות, להתייעץ יחדיו עם המשגיחים, דבר המוסד הומכי-תמימים איך לסדרו בזמן הזה, וכן דבר הבית מסחר חורת אמת[57], ובאנו לידי מסקנא גמורה בענין זה, המסורה ליד ערך הספרים[58] ר"א קאפלאן, וראשית כל בחרנו בהמשגיח ר"ז האוולין[59], אשר יעשה נסיעה מיוחדה בפלכי חערסאן (בהקוקאזיעס) ופאלטאווע, למצוא המקום המוכשר להעביר את הישיבה ותלמידי' לשם בעת הנדרש.

בדבר נסיעתינו, ענה מר אבי הרב שי' כי עוד ישנו מועד רב, ולשהות עוד בביתינו כשני חדשים, אין אחריות[60] בעזה"י כלל, והנחה השאלה.

---

54 ראה "זכרון לבני ישראל" ע' נא: "מלכות רוסיא הרשעה לקחה משכנות את מנהיגי ישראל אשר בסביבות מערכות המלחמה, כי שונאי ישראל הלשינו שהיהודים מרגלים עבור האשכנזים והדומה". וב"רשימות דברים" ע' שלה: "ואם יתגברו חיל האשכנזים גם הם לוקחים לערבון אנשים חשובים".

55 המאמרים שאמר אז, במשך חודש תשרי, נדפסו בסי' בשעה שהקדימו תער"ב ח"ב, ע' א'קמ-א'רג.

56 הרב שאול דובער זיסלין, מנהל ומשגיח במחלקת הישיבה שבשצעדרין.

57 ראה "תולדות חב"ד בארה"ק" ע' קצב, שעם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, כאשר תורכיה הצטרפה לצד גרמניה, נעשו אזרחי רוסיה לאזרחי ארץ אויב, ונצטוו לעזוב את הארץ, ותלמידי הישיבה תורת אמת חזרו לרוסיה דרך מצרים.

58 מזכיר ומנהל החשבונות הישיבה בליובאוויטש, ר' אליעזר קאפלאן.

59 שגם הוא חזר מישיבת תורת אמת בחברון, אל ליובאוויטש, עם פרוץ מלחמת העולם.

60 אין סיכון.

בימים הראשונים לחדש מ"ח, הייתי בפעטרגראד[61]. לרגלי עסקי הפרטים, שמה התחילו לדבר אוהבינו הר"ש שי' גוראריי ועוד, כי למה מאחרים הנסיעה, ואשר חובה עלינו בני הבית לזרז בזה.

בבואי הבית, התחלתי דבר בזה, והוחלה השאלה לאן לנסוע? ובין כך שמועות שונות, כי עוזבים אנחנו את העיר, והדומה. ואין אתנו יודע עד מה, לאיזה מקום לנסוע. כי החפץ הוא לנסוע למקום כזה אשר יוכל מר אבי הרב שי' לנוח במעט עכ"פ, ואשר גם כבוד אמי תי' תוכל לעשות מה להטבת בריאותה, יחזקם השי"ת וישלח להם רפו"ש בקרוב.

התקבל ידיעה מידידינו ר' שמואל מיכל שי' טראיינין מפעטרגראד, כי חפץ הוא לבוא להתיישב דבר הנסיעה[62]. לאן תהי' ומתי, ואשר דבר בזה עם מחו' ידידינו הרש"ג[63] שי'. ע"ז ענו להם בבקשה לבוא, ובטח ימלאו החפץ באהבה.

ביום ב' יו"ד מ"ח, באו רש"ג ורש"מ, ובו ביום היתה ההתוועדות בחדר כבוד אבי הרב שי', וקראו גם את כבוד אמי תי' ואותי.

רש"מ הגיד דעתו, כי אין צריכים לנסוע עתה, וצריכים לעשות סדר חזק מבלי לקבל אנשים, רק בזמן ידוע, למען שיוכל לנוח במעט, ולהחזיק את הסדר בכל תוקף. ואם זה אי אפשר אז לנסוע באחד המקומות הקרובות, והוא שתהי' עיר גדולה, מקום שישנו מפקידי הממשלה הגבוהים כמו שר הפלך או שר המחוז, אשר בד"כ אז אין לפחוד כה מאנ"ח[64].

רש"ג חוה דעתו, לנסוע באחד הקוראורטין בערי קאווקאז כמו קיסלאודסק והדומה, וכמו שנוסעים בכל שנה בימי החורף. כן יסעו גם בשנה זו, ושאין לחשוב בשו"א להשאר עתה בליובאוויטש, וגם שהזמן גרמא, אם ח"ו השונא יתקרב לדוינסק, אז יהי' הנסיעה כבידה יותר.

כבוד אבי הרב שי' הגיד, אשר מני אז שהתקרב מערכי המלחמה בקירוב יותר למקומותינו, התחלתי לחשוב, מה יהי' עמנו בכלל, ואתנו בפרט. הנה ידוע למכביר דעתי הפרטית, שהנני מנגד גמור להאשכנזי, ואם ח"ו יתקרב עלינו – גם לולי פחד הצבא ומערכי המלחמה – להתרחק מהמקומות האלו, שלא ליפול בידו, וכאשר כבר הגדתי גלוי[65], שאין איש מישראל צריך לחפוץ בשו"א מאיזה טעם וסיבה שתהי', להיות תחת חסות האשכנזי.

מתחלה, באמצע הקיץ, כאשר היו עוד רחוקים, לא היתה אצלי שם מחשבת נסיעה, אך כאשר בזמן מועט, רצץ ושבר האשכנזי חמשת המבצרי', פעל עלי רושם חזק, והתחיל להתגנב אצלי רעיון חזק, מה לעשות, כי ראיתי אשר השונא הולך מבלי מעצור, ומצדינו הנה כאילו שפקידים הגבוהים נשתה גבורתם, ועם זה גם חכמתם. או יותר, נפל אצלי חשד, על המנהיגים. ומה מאד חפצתי, כי יעמוד המלך בעצמו בראש ההנהגה, כאשר אמרתי לך – פנה אלי – אז.

(זה הי' באחד הימים, אשר התקבלו מכ"ע וישבתי וקראתים, וכבוד אבי הרב שי' יצא להגן לטייל, ומצאני קורא, וביקש להרציע לו מאשר קראתי, ובעת ההיא כתבו פרטיות נלחמת המבצרים אנוין בריסק וקאונע, לאחר שהגדתי לו ככל האמור. אנח אנחה גדולה, ואמר כל אשר עבדה מדינתינו בשנים רבות נאבדו בימים אחדים. שאלתיו ומה נוכל לעשות הלא שונאינו חזקים מאתנו בכלי משחיתיהם? הגיד אין עצה אחרת אף כבידה ביותר, אבל היא עצה היחידית, ומה? שאלתיו, לפי דעתי הפרטיית אם לקח ההנהגה הראשית המלך בעצמו, והוא יעמוד בראש, אז יש לקוות לה"[66], וגם אם לא לנצחונות גדולות, אבל לכה"פ לא למפלות ואבידות כאלו. מזכן כי השקפתי בזה איננה מדיניית, דיפלאמאטיש, שהנני רחוק מזה, ורק ידעתי כי כחם רב במאד.

---

61 שם העיר פעטערבורג הוסב אז שמה ל"פעטראגראד", וכעבור כמה שנים הוסב שמה ל"לענינגראד".

62 אפשר שהיה בהמשך לאגרת שכתב אליו רבנו בכ"ז תשרי (אג"ק אדמו"ר מוהריש"ב נ"ע ח"ה ע' נה): יכול להיות אשר בעוד איזה שבועות ניסע א"ה מפה עם כב"ב יחיו, לע"ע אני שולח את הספרים, כי הם ת"ל במספר גדול, וא"א להניח על זמן האחרון ח"ו. בדעתי לשולחם לניזני". וידידינו מאיצים בנו לנסוע בהקדם מפה. ויכול להיות שניסע א"ה בעוד ב' או ג' שבועות. והש"ת ישמור את אחב"י בכל מקום שהם.

63 החסיד ר' שמואל גוראריי, מחותנו של הרש"מ טריינין.

64 מאנשי חיל (שהחיילים מתיראים מהפקידים הגבוהים, ולא יבוזו את היהודים).

65 ראה "זכרון לבני ישראל" ע' נא: בשמח"ת שנת תרע"ו, בהתוועדות שבביתו קודם הקפות, דיבר הרבה אודות מדינת אשכז ומלכה הרשע ווי"להעלם, אמר: זה אחת ושלושים שנה שאני מכיר אותו, הוא עמלק, אחריתו עדי אובד. צרפתים הם בעלי תאוות, אפריקא הם ממוצע בין בעל חי למדבר, אבל האשכנזים הם אפיקורסים עמלקים [ראה אגרות קודש שלו ח"א אגרת ד, שבתחלת תרמ"ה היה באשכנז].

66 למשהו עכ"פ.

וסיפר לי כמה מעשיות, מכחותיהם של המלכים, ואשר בעיניו ראה, כי בהיותו ביאלטע[67], ובעת ההיא בא המלך אלכסנדר השלישי, הוא הי' צריך לבוא באני' בבקר, השכם בקר – כן מספר – התפללתי, והיום יום מענן, והלכתי להחוץ, להיות בין העומדים ומחכים לבוא אניית המלך, הים סוער במאד, כשעה העשירית, התראתה אניית המלך מרחוק, וכאשר ראום ההמון רק התחן הרימו קול הוראָ, ובה ברגע נבקעו העבים, והשמש זרחה על האני' בדרך פלא, אך הים סוער וזעף במאד, וכאשר התקרבה האני' ונתן המשוט – דיא קלייענ שיפעל – והמלך יצא על השליבה, בה ברגע שקט הים, ונהי' לנהר אשר מימיו צבורים, כו ביום לעת הערב טיילתי על החול והים סער כדרכו. עלינו לדעת כי אלו האנשים ההנהגה אתם באופן אחר לגמרי[68].)

ובכל זה החלטתי שיש עוד זמן עד אחר ימי החג, וחכיתי כי נוכל להיות המועדי' בכיתינו, ות"ל בעד זה.

אמנם עתה, גבול שמתי לי, והוא דוינסק מעבר מזה, ומינסק מעבר מזה[69], וגם אז ח"ו לא אוכל להגיד כי בא מועד לברות, כ"א ראוי לנסוע, ועל זה לפי"ד עוד ישנו זמן רב, שאפשר לחשוב כי ימי החורף יעברו במנוחה, וגם ההנהגה עתה באופן אחר לגמרי, מה שהשונא איננו מתקרב לדוינסק כנראה אין זה שאינו חפץ, כ"א שאינו יכול, ובמשך החורף הלא יֵעָשו כמה כלי זיין וכדורי' ויש זמן להכין.

אשר ע"כ דעתי הפרטית היתה, לחָכות, אמנם בני ביתי יחיו הם טרודים מזה, היא[70], וגם כללתי והבנות יחיו אינם נָחים כלל, ואף הוא – כוונתו אלי – מתרגש בבוא איזה ידיעה, אשר ע"כ הייתי מציע, שהנשים יסעו לאיזה מקום, כמו לחארקוב, או קאזאן, במקום שנמצאו בתי מרחץ טוב ורופאים גדולים, שיוכלו לעשות מה לבריאותם, ואני ויוסף יצחק נהי' עוד פה עדי זמן האפשרי. גם הספרים הייתי משַלח לאיזה מקום[71], ואפשר עוד לשָבָת זמן נכון לפי"ד, בכל אופן לנו אין מה למהר כלל.

כבוד אמי תי', הגידה, לאָן לנסוע לא תוכל להגיד, אך נגד הצעה זו היא מוחאת בכל תוקף ועוז, ואמרה אשר דינה[72] והבנות יחיו ימחאו נגד זה, ומבלעדינו לא יסעו, ולא יניחו אותנו כלל להשאר מבלעדם.

אני הגדתי דעתי, אין אני רואה השתנות חורף זה מכל הזמנים, הלא צריכים לנוח, ואף כי אחרי קיץ כזה, שהיתה עבודה כזו בריבוי הבאים ממש לא נתנו מנוח, וגם[73] שהיתה נאות-דשא טובה, האם קיבל בה תועלת הנרצה, וביותר כבד להשאר מריבוי הבאים עתה, ובאים בענינים כאלו שכבוד אבי הרב שי' אינו מושיב עליהם כלל, ורק מייגעים אותו לחנם, ומדוע לא יסעו. אני הייתי מציע כי נסע כולנו, אך נתחלק, המה יסעו לאחת מערי המרחץ והרפואה ויוכלו עשות מה לבריאותם, הספרים יושלחו לאחד המקומות הבטוחים, ואני וביתי נסָע לאחד העיירות היותר גדולות מליובאוויטש, כמו סמאלענסק (שבכ"ע נוכל לצאת משם) אראל או חארקוב.

נגד זה מחאו, כבוד אבי הרב שי' וכבוד אמי תי' ורש"ג שי', כבוד אבי הרב שי' הגיד, כי בכל עת הי' כבד לפניו להתחלק מאתנו, אף בנסיעותיו לחו"ל, ומה גם עתה, אם הי' נדרש לו נסיעה, לא היו נוסעים אם לא כולנו יחד.

אחרי דיבור, והתועדות בערך חמשה שעות הוחלט, הנסיעה יחדיו, דעת רש"ג לקיסלאוסק, ורש"מ אינו יודע לאיזה מקום, רק לא רחוק כ"כ, ואני הגדתי דעתי על ליפעציג, סלאוויאנסק, בעלגראד, ורוסטוב...

---

67 בחורף תרמ"ו, ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' ו-ז, ובשוה"ג שם.

68 ראה גם בנעתק לעיל בפרק הקודם, מיומן כ"ח מנ"א עדר"ת: "איתא בספרים כי על מלך ישנו דין ומשפט למעלה (בפמליא של מעלה) יותר מכמו על איש פשוט, ובכל הענינים הנה המלכות עומדים במצב גבוה יותר, כמו בענין ההשגחה והדומה". בענין השגחה פרטית, ראה אגרות קודש אדמו"ר ח"א אגרת צד.

69 שאם יגיע האשכנזי לשתי עיירות אלו, הוא סימן שצריך לנסוע.

70 זוגתו הרבנית שטערנא שרה.

71 ראה רשימות דברים ח"א ע' שלו: בתחלת חשון נודע שכבר ארזו הספרים, ונשלחו לעיר מאסקווע. וראה "ספריית ליובאוויטש" ע' סד.

72 הרבנית נחמה דינה.

73 והגם.

נעים לי לרשום את אשר דיבר[74] ר' מאיר שמחה[75] שי', אף כי דבריו בלי בכן המה. ולא הרצאה איזה הצעה מוגבלה, אבל תוכן דבריו והרגשתו דקה היא.

הֶרגֶש, הוא היקר בכל, לו אין חלוף ותמורה, אינו דורש דברים ומלים, ואין לו גם הרצאות והצעות, רק רגש, והתרגשות בלתי מוגבלה, והתרגשות זו ראיתי בדברי הנז'.

הנהו איש מטפוס הישן, שנותיו יותר על חמישים – יאריך ה' ימיו – למדן גדול, בלימוד הגמ', וי"ש, וידיעתו בחסידות ממוצעת, אך בעל לב ורגש, ובכללותו דבוק הוא לרבי כארחות החסידים הזקנים.

קיבל חינוך טוב בבית זקנו, הרב המפורסם ר' פרץ[76] ז"ל, שהי' מחסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ורוב שנותיו מחסידי כ"ק אאזמו"ר הרב צמח צדק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ומאלו שהושיבו את כ"ק הרב צמח צדק על כסא הרבנות[77], והוא הי' מאחד מתקיפי הדיעה בזמנם, ורבים מבני רבינו התחשבו עמהם, ומה גם גדולי הרבנים והחסידים המפורסמים.

חינוך כזה יכול תת למתחנך, לשד תמציתית הרגש, והנבנה עליו – על יסוד כזה – איתן הוא.

מתאים הוא החינוך גם למבנה גוו של רמ"ש ותוארו אף החיצוני מראה תוקף ועוז, קומתו הגבוה. זקנו הארוכה ופאותיו, ולבושיו הטפוסים, ומבלי הבט על עסקו המסחרי, הנהו קרוב יותר בדיבורו ותוארו למערכת התורנים מלמערכת הסוחרים, והוא מאלו המוצאים קורת רוחם בביהמ"ד יותר מבביתם ובבית מסחרם.

מסחרו, מסחר הקמח, כללי, ובעת שהתרבו האנ[שי] ח[יל] בעירם, והכריחו לפתוח החנויות בש"ק, הנה בפעם הראשונה, כשהפקידו עליו לפתוח החנות, ענה כי הוא יראה מקום הנפתחות של החנות, ואם חפצים ילכו בעצמם, הוא לא ילך לחנות, וגם לאיש מב"ב לא יַרשֶה בשו"א לילך, וכה עברו איזה שבועות, עדי כי מ[כ]ר סחורתו, ויותר לא קנה והחנות סגורה על מסגר.

דֵי אמיצת לב, בהנהגה כזו, וכמו כן הנהו בכל ענייניו, מתנהג בתוקף גדול, אך בדיבורו הוא כמו מתבייש, ובעל לשון רכה, ומחוכָּמה.

בשמעו ההצעה, וכעין החלטה, לנסוע לעיירות הרחוקים, בא אלי לידע האמת הדבר, ובספרי לו את אשר דברו כל אחד, התאדמו והתלהבו פניו, והאיש הזה, בעל הלב החזקה, התרכך, והתחיל לבכות, ודבריו נחנקו בגרונו באופן שלא ידעתי, מה חפצו, רק שמעתי המלות האלו, הייסט[78] דאס דער רבי פֿארט אַוועק פון אונז, הייסט דאס אזיי מיר דארפין זיך פאנאנדער זֶגֶנען, ואס טוט זערָ דאָ?

בעת הועידה, עמד כמשתומם, דבריו היו בלתי מסודרים, רק התרגשות נוראה, הוא לא יוכל עמוד במקום אחד, ובכל רגע החליף מקומו, בשעה זו עמד במקום זה, ובעוד רגע והנהו במקום אחר, בדבריו לא היתה שום הצעה, רק תוכן, מיאָ[79] טוט אַ זאך און מיא פרעגט ניט בא חסידים. הייסט דאס אפ זעגענען זיך ח'ו מיט חסידים פון דעם געגינד. ויא וארפט מען דאס אַוועק חסידים.

אין לכחד כי דבריו עשו רושם חזק, אבל בלי שום תועלת, הסתכלתי בפני כבוד אבי הרב שי' וראיתי כי בעת ההיא, האט ער דורך גילעבט זייער א גראנדיאזען זאך, פניו הָראו כי שעה כבדה היא לו, רמ"ש הזה וטענותיו לקחו את לבו, וכנראה שבציורו, בטענות רמ"ש ראה קהל גדול טוענים וצועקים, למה תעזבנו.

פעמים רבות התרעד – האט אציטער גיטאן – כבוד אבי הרב שי', כנראה אשר קור עֹצבי – אַ נערוין קעלט – עבר בו, וסוף דברו היו, אזיי[80] איז דָאס. איך רעכין אייך אז עס איז נאך צוא

74 בהמשך האסיפה בלילה, שאליה הוזמנו אף הרב מהרש"ל מדלי', והחסיד ר' מאיר שמחה חן.

75 חן, בהחסיד ר' אברהם אהרן, בהחסיד המפורסם ר' פרץ חן. ראה "שמועות וספורים" ח"ב ע' 78: כאשר באתי לארץ ישראל ונפגשתי עם הרב ר' דובער חן שיחי' [ע"ה], שמעתי כי גם זקנו הרב החסיד ר' מאיר שמחה היה בין הנאספים.

76 חן, אבד"ק ביעשינקאוויץ, נעוויל וטשערניגאוו. ראה אודותיו בית רבי ח"ב פ"ח, ובכ"מ.

77 ראה התמים קכו-ח.

78 זאת אומרת שהרבי נוסע מאתנו, זאת אומרת שאנו צריכים להפרד, מה קורה כאן?

79 עושים דבר מבלי לשאול אצל החסידים, זאת אומרת להפרד מהחסידים של האיזור, איך זה זורקים כך חסידים.

80 ככה זה, דעתי היא שזה עדיין מוקדם, יש עדיין מספיק זמן.

פרי, עס האט נאך צאייט גינוג, וכפרט אם היו מסכימים ב"ב לנסוע מבלעדינו, רק כשנזוחים נגד זה, אשר ע"כ צריכים להסכים, מיט[81] חסידים פון דעם בעגינד זעגען איך זיך חלילה כשום אופן ניט, אן דער אייבעשטער זאל העלפין, אז אין דעם בעגינד זאל דער דאייטש ניט קומען אפילו אייף ואיילע אייך ניט.

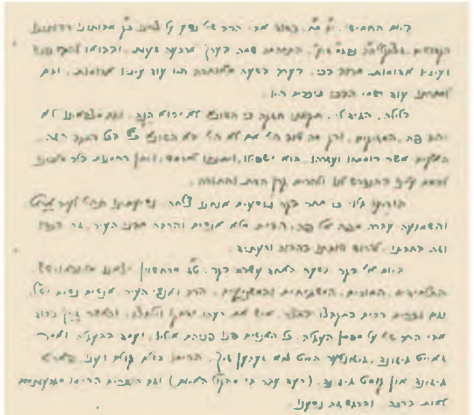
האורחים נסעו איש לדרכו, והחיים הרגילים, החדרים, הראשון[82] ביניהם האכל מלאים, מאנשים הבאים, והקול נשמע כי נוסעים אחרון, לאן ומתי אין איש יודע, גם אנחנו אינם יודעים. רק כבוד אבי הרב שי' הגיד כי צריכים לעשות הכנות הנסיעה, הדרושים, וחבישה החפצים, שצריכים ליקח בדרך.

ביום החמישי, י"ג מ"ח, כבוד אבי הרב שי' נסע על ציוני כ"ק אבותיהנו רבותינו הקדושים, זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, והתמהמה שמה בערך ארבעה שעות, וכבואו להבי פניו ועיניו אדומות מרוב בכי, בערב כשעה מאוחרה היו עוד עיניו אדומות, וגם למחרתו עוד רשמי הבכי ניכרים היו.

בלילה, הגיד לי, תקותי חזקה כי השונא לא יבוא הנה, וגם מצבאינו לא יהיו פה, המזיקים, ורק מה טוב היי אם לא היי' כא השונא כלל בכל תגבר הזה, האלקים אשר רוממהו ועזרהו, הוא ישפילו, ויתנהו למרמס, ויתן רחמנות בלב מלכינו לרחם עלינו להנדרש לנו ולהרים קרן הדת והתורה.

הודיעו גלוי כי מחר בקר[83] נוסעים אנחנו צלחה. נסיעתינו תהי' לעיר אָרָאל, השמועה עברה מפה אל פה, הכית מלא אנשים והרכה מכני העיר, זה בכדו וזה כחביתו, ולדרוש טובתו בהחה והעתיד.

ביום א' בקר בשעה האחד עשרה בקר, ט"ז מרחשון, יצאנו מליובאוויטש. התלמידים, המדים, המשגיחים והמשפיעים[84], הרב[85] ואנשי העיר, אנשים נשים וטף, גם נכרים רבים התקבצו בחצר, איש את רעהו יחזקו וילחצו, וכאשר נָסַע כבוד אבי הרב שי' על מפתן העגלה, כל האנשים פנו פניהם אליו, ועמד בהעגלה ואמר זאייט גיזונד[86] גיזונד טער הייט צוא זעהען זיך, הרימו כולם קולם וענו, פארט[87] גיזונד און קומט גיזונד (דעד עבר בי מהקול האיום), וגם הנכרים הרימו מגבעותיהם לאות כרכה, וכרגש זה נסענו.

הדרכה עשה לנו, פקיד התחנה רודניא, הוא פקד לקבל כל הכאגאז שלנו שעלה למשקל 97 פוד[88], ובעצמו עמד בעת שהכניסום להאגאן שילכו עם המסע הלזה שאנו נוסעים בו, ופקד על מוליך הבאגאז ושומרו, כי ישים עין פקיחא על הכאגאז להביאו למקומו שלם.

בחרנו לנו מסע בלתי מהיר כלל, וקוינו כי בו נמצא מקום מרווח, אבל גם זה לא היי', והי נסענו בדחק ולחץ עדי כאינו למחרת בשעה 7 לילה לאראל, נסיעתינו התמשכה בערך תשע ועשרים שעות.

מאפס דירה באראל התאכסנו בביתו ר' דוד פראדקין[89], אשר פנה לנו ג' חדרים מלבד ביתו האכל שהיתה משותפת.

---

81 מהחסידים שבאיזור הזה אינני נפרד חלילה בשום אופן, ויעזור השי"ת שהגרמנים לא יבואו לאיזור זה אפילו לרגע.

82 כ"ה בכתי"ק, ואולי חסרה כאן מילה.

83 ביום א' בוקר.

84 ראה זכרון לבני ישראל (ע' נא-ב): אני עומדתי בפרוזדור שבתחלת הכניסה לבית כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, לימין עמד הסופר המצויין הווח"ט ויר"א ר' משה ראזנבלום, ואמר: רבי כמיר זאלען זיך זוכה זיין זאגען אינגיכן [שנזכה להתראות בקרוב]. ואמר אדמו"ר נבג"מ, איך האף אויף פסח [תקותי לפסח] אי"ה.

85 הר"ר דוד יעקבסון, מי"ץ דליובאוויטש.

86 תהיו בריאים, להתראות מתוך בריאות.

87 סעו לשלום ובואו בשלום.

88 כל פוד הוא יותר מ16 קילוגרם.

89 ראה רשימת הרמי"מ נוביקוב (היכל הבעש"ט טו, ע' קמא ואילך).

לנגד רצון כבוד אבי הרב שי' התחלנו לבקש לנו מעון באראל, והשו"כ ר' יעקב[90] (אחד מתלמידינו) עמל ויגע, ולא מצא.

ועוד הפעם השאלה עמדה על הפרק לאן נסע, כי מתחלה נסענו לאראל להיות דרך ישרה, ונסענו בה לשמור את הבאגאז אשר חלק גדול בהם הי' ספרי כתבי הקדש[91], ובבאינו לאראל הביאום לבית ר"י שו"כ הנ"ל.

שמונה ימים ישבנו באראל, הבית קטנה ביותה, ואף כי אדני הבית עומדים לכן לכל שירות באהבה, ובכ"ז מאד צר לנו המקום, מרגישים הננו בטוב כי גולים אנחנו ממקומינו וביותר מריגלנו.

לא אכחד כי נהנה אנכי מזה, כל אדם צריך להרגיש הטוב שלו, וכב"ע הנהו חושב, כי לא טוב לו, ועתה הנה כ"ב שבכל עת אמרו אשר לא טוב שבת בעיר הקטנה ליובאוויטש, וגם הגדולים (כלומר אני ורעייתי) לפעמים חושבים כן, הנה עתה הננו מרגישים כי טוב שבת בעיירו ובביתו.

אחרי כל הכבוד הרודף אותנו מכל עבר ופינה, אינו מגיע להענג הכי רגיל, שהתרגלתי שבת בבית נשכיתי, הגדול (ז' וחצי אמה על י"א אמה) וחדר משנתי עם כליהם וחפצי הבית, ורק אותו ההרגש שהנני בביתי ובחדרי.

כבוד אבי הרב שי' הוא היחידי הבלתי מתאונן, ואשר פניו צהובים כמו בכל עת, הנהו עומד השכם בקר בשעה החמישית ועוד קודם, ונכנס לחדר האכל ועוסק בלימוד וכתיבה, בצהרים אוכלים אנחנו סעודתינו בשעה קבוע, אח"כ הוא ישן כשעה, וחוזר לעסקו בלימוד וכתיבה כל הערב והלילה.

במשך ימי שבתינו באראל באו אנשים שונים, אשר לא נסוגו גם ממסיעה כזו, ביאתם היתה לאי רצון לכבוד אבי הרב שי' ובכ"ז קיבלם. באו ידידנו רש"ג[92] שי' מפעטראגראד, ור"ז פערסין ממאסקווא[93].

ביום ג' כ"ה מ"ח עזבנו את אראל, ובעזרת אדון מעונינו ה' פראדקין השגנו כרטיסי מסע על המסע המהיר ישר לרוסטוב על נהר דן, מחיר המסע עלה לסכום גדול, ות"ל כי גם הבאגאז, הולך עמנו במסע זה, וה' פראדקין נוסע עמנו לשלחינו, ואנחנו נוסעים בלי תכלית, רק כוונתינו רצוי' להשיג מקום מנוחה בעזרתו ית'.

וביום ד' בקר בשעה העשירית כ"ו לחדש[94] באנו עם המסע המהיר לרוסטוב וחבורת אנשים בלולה מנכבדי העיר פגשנו אותנו על בית הנתיבות, ונוסעים אנחנו בחמשה, שבעה, תשע, עגלות, להמעון אשר שם הוגבל לנו חדרים למעון.

המעון הוא בהאטעל "פעטראגראד" בקומה הרביעית סימני החדרים 322 (חדר גדול, שם ארבעה מטות, ושמה ישנים רעייתי ושלשת הבנות יחיו) 329 (חדר ממוצע, ושם בית משוב כבוד אבי הרב שי', ושמה הננו אוכלי' סעודת הצהרים והערב, ושלוב הוא לחדר) 331 (חדר ממוצע, ושם חדר המטות של כבוד אבי הרב שי' וכבוד אני מורתי תי', והוא למול חדר) 341 (חדר ממוצע, ושם הנני ישן עם ב"ד ישראל דוב[95] שי').

קהל עדת ישראל ברוסטוב, בהתרגשות גדולה מביאתינו הנה, ספרו לנו כי מתחלה חשבו, כי נבוא ביום ג' עם המסע המהיר, ולעת ההיא היו על התחנה כשני מאות אנשים ונשים, לפגשינו, וחיכו איזה שעות, לעת בוא המסעות שחשבו כי עמהם נבוא.

ובקבלת הידיעה כי נוסעים אנחנו, הגידו רק לאחדים, וכב"ז באו על התחנה כארבעים איש, והרבה מהם לוו אותנו עם עגלות עד המעון פעטראגראד, והעיר – כלומר היהודים – שיחתם

---

90 פאנטיליוב. אח"כ הי' רב באראל ובטשקנט, עד יום פטירתו בתש"ג. ראה ס' התמימים ע' סז.

91 אוסף ספרים שהוצרכו לרבנו, ואוסף כת"ק של רבותינו.

92 ר' שמואל גוראריי.

93 ר' זלקינד פערסין ממוסקבה, אשר במחסנים שלו הניחו למשמרת את אוסף הספרים של רבנו, אחרי שנארזו ונשלחו מליובאוויטש למוסקבה בתחלת חודש מ"ח, כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פב, ובכ"מ.

94 ראה לעיל פרק זח, אשר החותמת שעל הפספורט, היא מכ"ח מר-חשון.

95 בן הרמ"מ בן כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. אחרי שהוכרח אביו הרמ"מ להעתיק לצרפת, נשאר הילד לגור בליובאוויטש, אצל זקנתו הרבנית רבקה ע"ה, ואחרי פטירתה ביו"ד שבט עדר"ת, נשאר לגור בבית אדמו"ר, ויחד אתם נסע לאראל, ומשם לרוסטוב. נפטר בצעירותו.

בנו כהיום, יש דורשים ויש דורשים, אך גם אלו אין אומרים דבר רע, כ"א אשר מספרים איך כי כבוד אבי הרב שי' הוא מנגד הציונים, והנהגתו והשקפותיו בעת ועידת הרבנים[96].

עברו איזה שעות עדי סדרנו חפצינו בהמעון העראי, ויצאתי החוצה לחפש מעון תדירי, כי ראיתי אשר האיש ר' יעקב האלבראייך, המתחשב לידיד נאמן, והוא פה מקומי – דר פה כארבעים שנה – הוא בר דעת קטן במאה, ועליו אין להשען כלל, רק עמי בן ידידינו רש"ג[97] שי' הבחור יעקב שי'.

נסעתי בכמה רחובות, והייתי גם בחלק העיר הנקרא וָחיצאן (והיא עיר בפ"ע עם הרבה דיירים) ולא השגתי מאומה, ובבואי חזרה להההאטעל מצאתי כי הרבה אנשים מחכים בהמבוא, קָאליָאר, ואלו לאלו ממללים ודובבים, בהם טפוסי בני אדם שונים, טפוסי עבריים, וטפוסי דור החדש, מגולחי זקן והדומה, וכולם כאחד, חפצים אנחנו לראות את הרבי שי'.

למורת רוחי, הוכרחתי להגיד להם, כי מטרת הנסיעה לפה הוא למצוא מנוח ומרגוע, ובכל אופן כבוד אבי הרב שי' אין חפץ לקבל פה אנשים, ואשר ע"כ היושר מחייב כי יתנו לו להָנָפש, ואָל יכבידו עליו בדרישות כאלו שאין בכחו למלאותם.

וכה חָיֵינו תשעה ימים בפעטראגראד, וכל אחד מאתנו סבל די מחסור, רעייתי והבנות יחיו ישבו כל היום בחדרם, באשר לא היו להם הבגדים הדרושי' שהיו עוד חבושים, כבוד אמי תי' הולכת בחנויות לקנות מהנדרש להנהגת הבית, לכשתהי' דירה, ואני סובב הולך ברחובות העיר לבקש דירה, עדי מצאתי לנו מעון ברחוב פושקינסקי מספר מאה ששים ושש, ששה חדרים לא גדולים, למעון הכרחי, בלי שום כלי בית.

ביום ו' עש"ק ה' נסלו, ונכנסנו בהדירה החדשה להצלחה, היום קטן והמלאכה מרובה, ולפי שאחָר מי שדָר בהבית תחלה, לפנות כליו, הנה לא יכלנו לכנוס קודם שעה השני' צהרים, ועדיין לא הביאו כלי הבית שקנינו, וגם המאורות, כלומר חוטי העלעקטרי טרם נעשו.

אויר היום גשם שוטף, ובכ"ז כבוד אבי הרב שי' חפץ כי נעבור בהדירה החדשה, מבלי התחשב עם כל המחסור, וכן עשינו, ועברנו עם כל הכלים שהיו אתנו בהאטעל, וגם הבאגאזי הספקנו להביאו בהמעון קודם הדלקת נרות ש"ק.

בימי שבתינו בההאטעל הנה כבוד אבי הרב שי' הי' עומד השכם בקר בשעה הרביעית, או החמישית, מסיבה שלא יכול לישן, וסבל הרבה מזה, וסעודת הצהרים, מסיבה שהיו מבשלים במקום אחר, והיו מביאים להאטעל לא הי' יכולים לאכול קודם שעה השנית צהרים.

כנהוג הנה כבוד אבי הרב שי' יושב בחדרו, ועוסק בלמוד וכתיבה, אין מקבל שום איש, וגם על משרתי ההאטעל הופקד באם שנדרש מה יפנו אל הנמצאים בשארי החדרים, זולת החדר הזה, למען שלא להפריעו מעבודתו.

באחד הימים, כאשר כבוד אמי תי' באתה מהרחוב עמילה ויגעה, ואף אני אז באתי מהעיר אחרי הילוך איזה שעות לחפש דירה, הייתי עמָל במאד, אמר כבוד אבי הרב שי', איהר[98] טוט און הארעוטט, און איך העלף אייך פאסטין, לפי שעד סעודת צהרים איננו טועם מאומה, זולת שלש כוסות חלב, וכוס חמין.

מה מאושרים חָיֵינו כולנו, כי אחרי נדוד שלש שבועות, באנו אל המנוחה בדירה מיוחדת, אף כי רבו דברים החסרים, אך בכ"ז ביום ליום יסודרו גם כלי הבית, והננו מתרגלים אל החיים העירוניי, במשך איזה ימים העריכו חוטי העלעקטרי, והוסדר הטעלעפאן מספרו 89-19, וגם הודענו לקרובינו האדרעס שלנו.

עוד לא הספקנו להתענג, והנה קפץ עלינו רוגזו של אדון הבית, והוא נכרי, אומרים עליו שהוא מכת השחורים, שונאי ישראל, והוא התחיל לדבר כי בביתו דרים יהודים בורחים, בייעשזענצי, ואשר אליהם מתקבצים הרבה אנשים יותר מכפי הרגיל.

נכבדי העיר, הרב מטעה"מ, הודיע במכתב אשר לפי"ד נכון להחליף הדירה באחרת, ובידו החזיקו איזה מאנשי העיר הנכבדי' פה, אמנם אנחנו איננו חושבים אודות דירה אחרת, רק

96 פטרבורג עת"ר. ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

97 ר' שמואל גוראר'.

98 אתם עוסקים ומתייגעים, ואני עוזר בלהתענות.

מצטערים הננו על המצב ההוה, אך מקוים אנחנו כי יעבור, ולי הגיד כבוד אבי הרב שי', באם שיהי' הכרח להחליף הדירה, הוא חושב יותר להחליף העיר[99].

חג י"ט כסלו ברוסטוב

בשנה הלזאת הי' קביעת היום, דחג זה, ביום הששי, וכאשר יחול חג זה ביום הששי, מתחילים מן החמישי וגומרים בשני הבא אחריו. אמנם בפה ראסטאוו, מי יכול לקוות לזאת, בזמן הזה, ובימים הללו, אשר המלחמה שחֲרָה פני כל האדם, והידיעות המבהילות, פעם הנצחון על צדינו, ופעם הוא לאויבינו האשכנזי, באים שלש פעמים ביום, למי חג למי שמחה.

אך הזמן עושה את שלו, לו נִתְּנָה הכח להשכיח איש איש את מָר לבו, ומה גם בבואם באגודה וחבורת אחים, אשר פתיל טהור, וחבל האחדות מקשרתם, הנה אז איש את רעהו יחזקו, ואיש את רעהו ינחמו, ויתעוררו הלבבות להאמין בה' ולהקשר בעבדיו, אנשי אלקים, העושים רצונו ית', אשר בלי ספק ממליצי טוב המה גם בעד תלמידיהם, ותלמידי תלמידיהם עד עולם, וכח האמונה הטהורה הלזו, וההתקשרות האמיתי, תפעול פעולתה בלב המרגיש לשכוח את רישו, ומר לבבו, ונפשו עליו תטהר להעלות בזכרונו את הנשכחות הם גדולי החסידים בימי קדם, אשר מסורים ונתונים היו במוחם ולבם אל ה' ועבודתו, ואף כי רבים מהם מרי לבב היו, ובכ"ז שמחים ומלאי טוב היו, על אשר זָכָם האל במנה אחת אפיים היא תורת החסידות.

התורה הלזאת היתה חיי רוחם ונשמתם, ומהארת נשמתם אף גוום נהנה לאורה כי טוב, והוא כי גם הלב בשר החומרי, התענגה על רוב טוב, באהבה מוסתרת וגלוי' לאל חַי, מהכרה ודעת עמוקה, ובה הגבירו על כל תלאותיהם מבלי הרגיש כאבם החזק, לכל עניני מקריהם.

ובהעלות הזכרונות האלו, יחזקו את הלב, ויפיחו התקוה כי גם הוא יָפֻדה ממעוקותיו, ויבוא יום ויורוח לו. אך עם זה מרירות תשבע נפשו בהביטו נוכחה ההבדל הרב אשר בין חסידים הראשונים להחסידים ההוים, מלבד כל אלה, אשר הראשונים שקדו על התורה והתפלה, וחלק גדול מהיום הי' נתון לעבודת אלקים, ועתה רק בשם חסידים יקראו, בלי לימוד תורת החסידות (רק פעם בשבוע) ומי ידבר מעבודת התפלה, אשר הרבה מההויים אין יודעים טעמה, כי כמעט אשר מעולם לא טעמוה.

עוד זאת העולה על כולם, וצבורה וכלולה היא מכולם, כי להראשונים היתה החסידות חייהם, ועניני הזמן מקריהם, כלומר הרוחני נצחי, והגשם זמני, ולזאת בה הגבירו יעלו ראש גם על מקריהם הרעים, ומצביהם המרורים. אבל אנו מה, החסידות היא לנו רק למורה, ותמורת רגשותינו הרבות נקוה בה למנוחה ומרגוע, הנה לכך זאת שאין אנו מוסרים את עצמינו לה ללמדה, עוד זאת חוטאים אנחנו בה לרגש בה ומאֻתָּה את הטפל לה, והיא השמחה הענג והמרגע.

ובכל זה חסידים אנחנו, בדרכי' הלכו אבותינו, וראו באור פניה חיים, חיים אמיתים, בה נולדנו, ובה חונכנו אבותינו, והלואי כי בה נחנך בנינו ובנותינו, והלואי כי בה נמות, ונראה בחיים אמיתים, ונזכה להתחבר עם נשמת אבותינו ואבות אבותינו, הצרורים בצרור החיים הנצחי' והשומעים לקח מפי נשמת רבותיהם ורבותינו הקדושים אשר בארץ החיים.

אותו הרגש, ואותם הדיבורים הנפשיים המועקים לכל חסיד – בינוני והמכבידים עליו אכפם[100] לאמר, רק בבוא מועד וחג, חסיד הנני, רק בימי ועתי ההתרגשות, חסיד הנני, במועד הפסח בקריאת ההלל, זמן חרותינו שבכל דור, נפשי עלי תערג, להלל לאלקים מקרב ולב עמוק באותה הרגש שהנחילו לי אבותיי, אשר דמם דם חסידים נוזל בעורקי, בחג השבועות, בהֲתָנָן לנו עליצות נפשינו, זמן מתן תורתינו, באשמורת הבקר אטבול במקוה, ואערכה תפלה כי גם חלקי יהי' בלומדי תורה, כפי טוהר חפץ מורי החסידות, וכדומה בכל המועדים.

אבל בכל השנה מה? אי' הלשד בעצמותיי, והדם טהור, והרגש היקר שהנחילו לי אבותי, אי' הנחלה היקרה מכל, והעולה על כל, הלא הנחלוה אותה לי מקרב ולב עמוק, וגם חזקוה במסמורת

---

99 ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה ע' נו, אגרת ב' דחנוכה אל רש"מ טריינין: הרבה יגענו עד אשר השגנו דירה, כי הכל מיושב מהבאים ממקומות המלחמה, וביגיעה גדולה השגנו דירה לא מרווחה, רק החדרים טובים גבוהים ולא קטנים, וברחוב רחבה. אך יש לנו עגמ"נ מהבע"ב שהוא לא מהטובים, ובפרט כאשר בי"ט כסלו באו אנשים יתר מכפי המדה קצת, הוא מדבר דברים שלא כהוגן, וזה שלא כפי רצוני וטבעי כלל, ובפרט אם יהי' ח"ו הכרח להחליף הדירה, זה קשה עלי מאד. ויתן השי"ת להיות במנוחה בכל פרט.

100 עפ"י איוב לג, ז.

החינוך, ואי'? במה אבדתי'? איזה דרך חלפה הלכה ממני, אלכה עד בית איש האלקים, ואשאלנו, והוא יגיד לי, הוא אך הוא ישיב לי נחלתי, ואז אחזקנה ולא אעזבנה עוד, ועד כמה אוכל להחזיק בה, האלקים הוא יודע, אבל אשמרנה בכל לב, ואנצרנה כאשון עיני, ותהי' צפונה וטמונה בחוב, כמוסה וחתומה תוך לבי ופנימיותה, ואותה אנחיל ליורשַׁי, והמה ייטיבו עמדי, עם נפשי, לעת ומועד כי יבוא, ואפשר על ידם אזכה אחרי עבור עדן ועדנים במשפט נפשי כאשר לה יאתה על הוטָמָאה בחבלי הזמן.

אך הפרנסה הארורה, והדרישות הזמניים המה בעוכרי נפשינו, והמה ידכאוני מדחי אל דחי, אשר באמת רק נסיונות המה, ובשקר יסודם, אם ישים איש רק לבו ודעתו, אף הקלה, רָאה יִרְאֶה השגחה פרטיית מאל רם ונשא השוכן גם את דכא ושפל אישים, אבל אטום לבינו, ואיך לא יאטום הלב וישומם הדעת, אם עובר זמן רב מבלי לימוד החסידות, ועדן ועדנים ללא תפלה אמיתית, וממילא רגש אין, וההתבוננות בהשגחה פרטיית מאַיִן תמצא.

ובכן אשים רגלי עד בית האלקים, אתאונן במר נפשי אגיד לפניו צרתי, והוא יושעיני, הוא יסיר אטימות לבי, הוא יוריני דעה, ויכלכלני במשפט וברחמים, ואז יעזרוני אלקים, ואחי' גם אני, כשאר אחי החסידים הרואים חיים בכל אשר להם.

אלה וכאלה הם דברי החסידים בלבותם התקוה והנוחם כאחד יבואו, שלובי זרוע בצניף הדרת קדש אחד מרעהו יצָחו ויתגדלו, עד כי בגללם גם הבריאה הצנומה, החלושה והכמושה (הוא חסיד – הבינוני, אשר רוב ימים עברו עליו באין פוקד לתורה ולתפלה בהתרגשות הדרושה) אשר בקרבו יכיל את הרָעים האהובים, ישכח רישו ומר לבו, ולבו בקרבו תתפעם ותצהיל לקראת התקוה, ובה יתנחם.

ואלה האנשים, כלומר מהמין הזה, הם אשר באו לראסטאוו לחוג את החג, חג פדות נפשינו, וחג מתן תורתינו, כולנו החסידים ובני החסידים אשר מדור דור, תהלה לאל רם ונשא, בעורקינו דם חסידים נוזל, שמחים בשמחה פנימיות ותוכיות, וכחג האסיף הוא לנו, אשר בו בחג הזה אָנו רואים כל אשרינו.

אשרינו מה טוב חלקינו, כי חיי עולם נטע בתוכינו, חיי הנשמות וחיי הגופים, כה, בהחסידות, אנו רואים כל מחזה טוב אף נעים, היא תעלה ארוכה לכל דכאי נפשינו, ובה נשים מבטחינו כי האלקים יעזרינו.

עזר האלקים, אשר מבלעדו לא נוכל עשות מאומה, אשר זה יאמין כל איש, אשר מזרע ישראל הנהו, ומבטן יהודית יצא, הנה העזר הלזה תבניתו מָראהו ודמותו, תראה לנו החסידות בעליל, במוחשינו, יבוא, כאורח קרוא לשולחן ערוך בטוב טעם ודעת, בריבוי פאר ויופי פנימי וחיצוני, היוצא מתוקן מיד מכניסי אורחים ביד רחבה ולב גלוי'.

והעזר האלקי הפך מאבל לששון, ומאפילה לאור גדול, ורוח אפינו משיח ד' הוד רום קדושת ישראל ותפארתו, נפדה ישראל מצרותיו, הוא יצא צדק במשפטו, וכל ישראל המחזיקים בתורת החסידות, עושים משתה ושמחה ביום הזה, לזכר הנס שעשה הוי' עם כל ישראל.

ביום החמשי, בערב החלו לבוא אנשים, הראשון השני והשלישי, זה מחארקוב וזה מהאמלע, זה ממינסק וזה מקרעמענצוג, התקבלו ברצון, עוד הם מדברים והפעמון השמיע צלצולו, הפתח הופתחה והנה שמונה ועשרים בכרס אחד באו, עוד הם פושטים בגדיהם והפעמון עושה את שלו מצלצל, ועוד כמעשה הראשונים באו בלא עין הרע כעשרים איש, ואלו שמכבר באו התחילו להתאונן על בוא האורחים החדשים.

כולם אורחים המה, וכדברת האחד כן דברת השני, וסגנון אחד לכולם, אנכי דמיתי כי יחידי אהי', הלא מי יבוא על החג לראסטאוו. היו כזה אשר אחד ראה את חבירו במרכבת המסע, ושניהם נוסעים לראסטאוו, וזה מזה הסתירו מעשיהם, שלא יגרום האחד שגם חבירו יעשה כמעשהו, והשלישי אף הוא התחבא במרכבת אחרת, ואף כי ראה את שניהם. רק דָמָה כי הוא החכם, והמה הטפשים. ומה גדלה משחקם זה מזה בהפגשם פה יחד.

בערב יצא כבוד אבי הרב שליט"א בחדר האכל, והתחילו לדבר מעניינא דיומא, ודברו בערך שעה ויותר, ואחרי כן הגיד כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א דברי חסידות פדה בשלום נפשי[101], וכה התמשך בערך עד שעה הי"א ויותר בלילה.

101 נזכר ב"רשימות מאמרי דא"ח" (קה"ת, תשמ"א) ע' צט.

ביום השישי, בא דודי הרמ"מ[102] שי' וידידינו ר"ש גורארי' ור"ם[103] שי' ועוד איזה אנשים מהם שכיוונו לבוא ביום החמישי, רק המסע איחר, ומהם שכיוונו לבוא ביום הששי, כיון כולם ת"ל התקבצו לאגודה נכונה. ואנחנו הלא נדע כי בעל החומה, יעלה עלינו חמה, וגם השמיע דיבורו מבחוץ, כי מתקבצים הרבה אנשים.

בערב, אחרי המנחה, התקבצו כחמשה ויחזר מנינים, אך כ"ק אאמו"ר הרב שליט"א, אם כי מאד חרה לו על אשר כאו לראסטאוו, בכ"ז לא השיב פניהם ויצא והגיד דא"ח קרוב הוי' לכל קוראיו[104], כערך שעה וחצי, אח"כ התפללו קבלה שבת ומעריב.

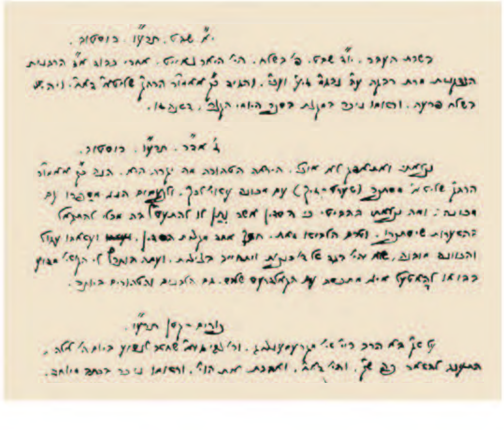
ביום השבת בקר באו כשלשה מנינים אל תפלה השחרית, ואל סעודת הצהרים נתבקשו רק איזה אנשים, הרש"ג ור"פ והשו"ב ור"נ ועוד, וכה ישבנו כשעה שחצים בסעודה מדברו מענינים מעניינים במאד.

כמוש"ק, מתחלה חשבו לעשות איזה סעודה קלה, אך מאשר התקצו כל האורחי', ושמועה באה מאת בעל החומה, כי בחמה וחרוף אף הוא, לכן בקשונו כי יתהלכו למו האורחים איש למקומו, והנח הדבר ליום א' בקר.

ביום א' בקר, כבוא האורחים, הנה אחרי כי שמועת בעל החומה וחרונו טרם הוכבתה, אשר ע"כ הוכרחו לעזוב את הבית, אך המה יצאו לאט לאט, ונשארו רק שתים או שלשה, מהמכובדים הנזכרים, וישבנו לאכול סעודת הצהרים, אשר נמשכה כשעות שלשה, והגיד דא"ח, ולאט לאט הודיעו מן המסובים את יתר האורחים שמצאו לנכון להודיעם ובאו בלאט גם הם, וכה ישבנו בטח ובענג עד שעה השביעיה ערב, וכן החזו החג בראסטאוו.

י"א שבט תרע"ו, רוסטוב

בשבת העבר, יו"ד שבט, פ' בשלח, הי' היארצאייט, אחרי כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה ע"ה נבג"מ זי"ע ועכ"ץ, והגיד כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א דא"ח, מהי' בשלח פרעה[105], ורשומו ניכר במקצת בספר הימי הקצר דשנה זו[106].

ז אדר"ר תרע"ו. רוסטוב

נפלאתי ואתאפק לא אוכל, הירא הטהורה מה יקרה היא. הנה כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א מסתפר (שערט-זיך) עם מכונה עשוי' לכך, ולפעמים הנני מסַפרו עם מכונה, הנה נפלאתי בהכיתי כי הסדין אשר נתן לו להתעטף בה מכלי להזגאל בהשערות שיסתפרו, וטרם הלכישו זאת, חתך אחד מקצות הסדין, ועשאהו עגול, והכותה מוכנה. שלא יהי' בגד של ד' כנפות ויתחייב בציצית. ועתה הותרץ לי הקושי' מדוע בבואו להאטעל אינו מתכסה עם הקאלדרעס שלהם, גם הלבנים והטהורים ביחד[107].

פורים-קטן תרע"ו

על ש"ק בא הרב ר' [108] שי' מקרעמנצוג, ור' צבי גו"א שחשב לנסוע ביום ה' לילה, התענג להשאר פה ש"ק, והי' דא"ח, ואהבת את הי' [109], ורשומו ניכר בכתב מיוחד[110].

יא. מכתבי החסיד הרשד"ם

לפנינו שני מכתבים שכתב החסיד המפורסם מוה"ר שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"מ):

---

102 אחיו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.
103 החסיד ר' זאלקינד פערסיץ, הנ"ל.
104 נזכר ב"רשימת מאמרי דא"ח" שם.
105 נזכר ב"רשימת מאמרי דא"ח" שם.
106 לא הגיע לידינו.
107 ראה שוע"ר או"ח סי' יח ס"ה. פסקי הסדור סוף הל' ציצית ד"ה מלבושים שלנו.
108 ר' יצחק יואל ראפאלאוויטש, רבה של קרעמנטשוג.
109 נזכר ב"רשימת מאמרי דא"ח" שם.
110 לא הגיע לידינו.

א) מכתב שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בתקופה שבין הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע - בשנת תרמ"ג, לבין פטירת הרשד"מ בשנת תרמ"ט (ראה התמים ע' [רסד] קג).

ע"פ התוכן נראה יותר שנכתב, אחרי קיץ תרמ"ו, שאז חזר רבנו ממקומות הרפואה ביאלטא, והרשד"מ שהה אז בבית רבנו כשבעה שבועות, כמסופר בהתמים שם.

תחלת המכתב לא הגיע לידינו. ובחלק שהגיע לידינו דן בענין: (א) נסיון לפשר בחלוקי הדעות שהיו אז בין כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבין אחיו מוה"ר זלמן אהרן (הרז"א). או אולי ע"י דין-תורה לפני "הרה"ג מלובלין" בעל ה"תורת חסד". (ב) התייעצות בנושא רפואת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, אם ימשיך לבקר אצל רופאים ולקיחת התרופות. (ג) פרישת שלום, ובקשה שיכתבו אליו, הרבנית רבקה אמו של רבנו, אחיו הר"ר מנחם מענדל והרז"א, בנו של הרשד"ם ר' נחמן צבי, והמלמד בבית הרב - הרב ר' ניסן סקאבלא.

ב) הזמנה שכתב אל התסיד המפורסם ר' אברהם חיים ראזנבוים, ליום נישואי בנו יחידו ר' נחמן צבי, בליובאוויטש, ביום ועש"ק ג' אדר תרל"א; או ביום השלישי ז' אדר.

אודות התתונה הזאת נזכר גם ב"תולדות אברהם חיים" ע' כד[111].

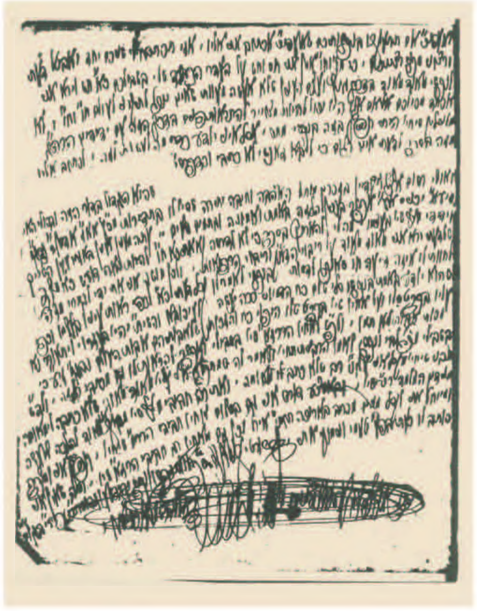
מכתבים נוספים ממנו - לקמן פרק קלה, וב"תולדות אברהם חיים" (ע' טז-יח). ומכתבים אליו - לעיל פרק ה ולקמן פרק קלה.

הרשד"מ נולד לערך בשנת תקס"ח, בסמיכות לעיר באריסוב. מגיל 13 עד גיל 17 למד במינסק. אז נשא את בת דודו בעירה טשאסניק, וחמש שנים היו סמוך שם על שלחן חותנו, שם התקרב לחסידות ע"י המשפיע ר' מרדכי מהורודוק.

בשנת תקצ"ד הלך בפעם הראשונה לליובאוויטש, ובפעם השניה ישב שם חצי שנה, מאלול תקצ"ו עד ניסן תקצ"ז.

היה מקושר לאדמו"ר הצמח צדק ואדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ומקורב ביותר לכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בצעירותו. נפטר בשנת תרמ"ט (ראה בכ"ז התמים ([רסב] צט ואילך, מרשימת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע).

באג"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (אגרת ג) כותב אודותיו: "אשר לא פעם ושתים דבר כ"ק אאמו"ר הגאון [ה"צמח צדק"] זצללה"ה זי"ע עמדי, ושיבח אותו ... יתר על כל ב[ני] גילו]".

... ואעפי"כ, אם תתעקשו בנפשותיכם שאעפי"כ אכתוב אני אליו, אזי תכתבו שניכם יחד ואכטול דעתי ח"צ מפני רצוניכם, כי אני ח"ו אין אני חס וחש על הערך הכבוד שלי כשכילכם, כ"א חש וירא אני לנפשי מאוד מאוד בדבר גוף ועצם הענין, שלא אעשה מעותת שאינו יוכל לתיקוני לעולם ח"ו וח"ג

לא אכחד מכולכם אם אילו הי' יכול להיות מצייר להתראות פנים בדרך הזה עם ידידינו הרה"ג מלובלין שיחי' הייתי חפץ כזה בנפשי ממש, אבל איני יודע כדת מה לעשות לזה, לכתוב אליו מזה בספר, לדעתי אינו כלום, כי ליבא דאנשי לא כתבי, וכדפר"ש[112] ... שהוא הגדול בדור הזה, וכללי האי ואולי. ושמם אצלי עדיין בזכרון אותו האהבה חזיקה יתירה שהי' לו כתדירות מכ"ק אא"ז אדמו"ר[113] נבג"מ זיע"א, יכיים א"ע אפשד בענין הלזה באמת ואמונה וכתמים דעים.

עתה מענין לענין באותו ענין השייך לידידי מעל' שי' בעצמו, מה לי להאריך בספר כי לא לדרשה קא אתינא ח"ו להיות נאה דורש, כ"א מצד שלדעתי ירא אני מאוד מאוד על ריבוי הדאק[טוירים] וריבוי הרפואות, ולכן מושך אני את ידי לגמרי מזה להות לי איזה דיעה ח"ו, שאוכל לדמות בנפשי לאמר לו קבל דעתי, כ"א כפי ראות עיניו בעצמו,

111 לכבוד התתונה שלח לו מתנה – החסיד ר' אברהם חיים ראזנבוים, והרשד"מ השיב לו (בכ"ו שבט): ועל המנחה ועל הברכה שלו אזכרהו ואברכהו על יום המועד שלי למז"ט אי"ה באהבה רבה על כל הזי ברכות כאחה.

112 סנהדרין לה, א. ורש"י שם ד"ה ליבא דאנשי.

113 אדמו"ר הצמח צדק. ראה מפתחות לשו"ת צמח צדק ע' קסד.

וכפי שהוא יודע באמת בנפשו בלי שום כח הדמיוני ככה יעשה לעיכובא. והשי"ת יהי' בעזרו, ויתעורר נא עליו בפרט שלו, ועל אחיו שי' בפרט שלו. היפוי כח והזכות של אבותיהם אבות העולם נגב"מ זי"ע, כי זכות אבות לא תמוט.

ולפ"ע[114] לאחיו הרה"ג שי' בשבילי, ואפשר להראות לו גם מכתבי הלזה.

ולפ"ש בשבילי מפ[נימיות] לבי ונפשי לאמו הרבנית תחי' ולאמר לה שמתפלא אני עלי' מאוד מאוד שלא כתבה לי מאומה.

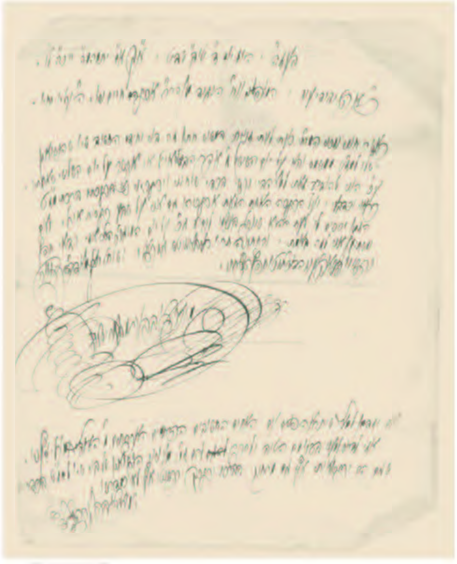
מבני[115] שיחי' מקבל אני עג"נ רב שלא כתב לי מאומה.

ואת רב חביבי מעל' שי' מבקש אני מאוד להלכה למעשה מנידון המלמד ר"ע[116] שי'.

ובאמצע דרוש אני גם בשלום אחיו חביבי הרה"ת שיחי', חפץ אני ומצפה ומייחל אני לקבל ממנו מכתב בארוכה תומ"י אי"ה, וכן גם מאחיו רב חביבי הרז"א שי', ומה שאין אני כותב לו כעת בפ"ע טעמי ונימוקי אתו.

וברכות יקבל מאודה"ש כאוות נפשו ונפש ידידי עת באמת תכה"י כגו"ד[117]

שמואל דובער מבאריסאוו

כעז"ה, היום יום ד' טו"כ שבט, א"ך א"ם יתמהמה"ה חכ"ה ל"ע[118]

כ' אה' ידידי עת, המופלג וו"ח הנגיד מוהר"ר אברהם חיים[119] נ"י, ה' עליו יחי'

כאשר חנני חכני השי"ת כעת לעת זקנתי כמשוש חתן זה בני יחידי החשוב שי', שהנשואין שלו למז"ט ממשמש וכא על יום השישי ג' אדר הבע"ל אי"ה, או אפשר על יום השלישי שאחריו, ע"כ הנני להודיע זאת למאהבי נפשי בכדי שיחנני ויברכיני נא בברכתו ברכת מז"ט כראוי וכדבעי, ועל הברכה האחת זאת אבקשהו גם אני על שבע ברכות אי"ה, ואם הזמן יסכים לו לעת ההיא שיוכל בעצמו לנסוע ג"כ על יום המוגבל הנ"ל אזי ודאי חפץ ומשתוקק אני לזה באמת, והחתונה תהי' כליכאוויטש גופא[120], ושו"ח יקבל מאודה"ש[121] כאוות נפשו ונפש אה' עת הדושתו"ט וחפץ הצלחתו.

שמואל דוב בער מבאריסאוו

אם יזדמן למעל' שיתודאה פנים עם האחים[122] החשובים הפרתנים האפרתים מ' הענדל[123] ומה"ה יוסף[124] נ"י, אזי לדרוש למעני בשלומם הטוב, ולספר להם ג"כ מענייני הנשואין של בני שי' למז"ט, בכדי שגם הם יברכוני אף גם מרחוק בברכת יברכך כפשוטו, אף לא כמדרשו[125].

שמואל דוב בער ת"ל

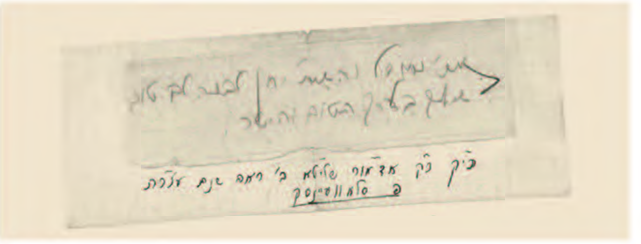
114 ולפרוש שלום.
115 ר' נחמן צבי (ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' רסח. תולדות אברהם חיים ע' כה. זכרון לבני ישראל ע' נ, הע' צא).
116 המלמד ר' ניסן סקאבלא, אשר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע למד אצלו בילדותו.
117 תמיד כל הימים בגשמיות ורוחניות.
118 תרל"א.
119 ראזנבוים. ראה אודותיו בס' תולדות אברהם חיים.
120 בחתונה זו נאמר, כנראה, המאמר שמח תשמח, הנדפס בס' תורת שמואל תרל"א ע' קפז (שמופיע שם אחרי הדרוש לפר' תרומה, ולפני הדרושים לש"פ זכור).
121 ושלום וחיים יקבל מאדון השלום.
122 שלשתם גרו בעיירה פלעשצעניץ.
123 קוגל, לימים - המשפיע בי שיבת תומכי תמימים.
124 מכתבו (ותצלומו) - "תולדות אברהם חיים" (ע' כא-ג).
125 במדבר ו, כה. ובפרש"י שם: שיתברכו נכסיך.

יב. מענה, ושטרות כסף שנתן כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לחסידים

לפנינו:
א) תצלום כתי"ק - מענה לאם, ברכה עבור בנה - שילך בדרך הטוב והישר.
ב) תצלומי שטרות כסף, אשר נתן במתנה, או לסגולה - בשנתו האחרונה תר"פ.
בשולי השטרות, נרשם התאריך בכתב המזכיר מוה"ר אלתנן דובער מרוזוב.

מכ' נתקבל, והשי"ת יתן לבנה לב טוב שילך בדרך הטוב והישר.

כי"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א, כ' ראה[126] שנת תרע"ז, פ[ה] סלאוויינסק[127].

כ"ק אדמו"ר שליט"א, מז"ט, י"ט כסלו תר"פ

כ"ק אדמו"ר נ"ע זי"ע, סוכה תר"פ[128]

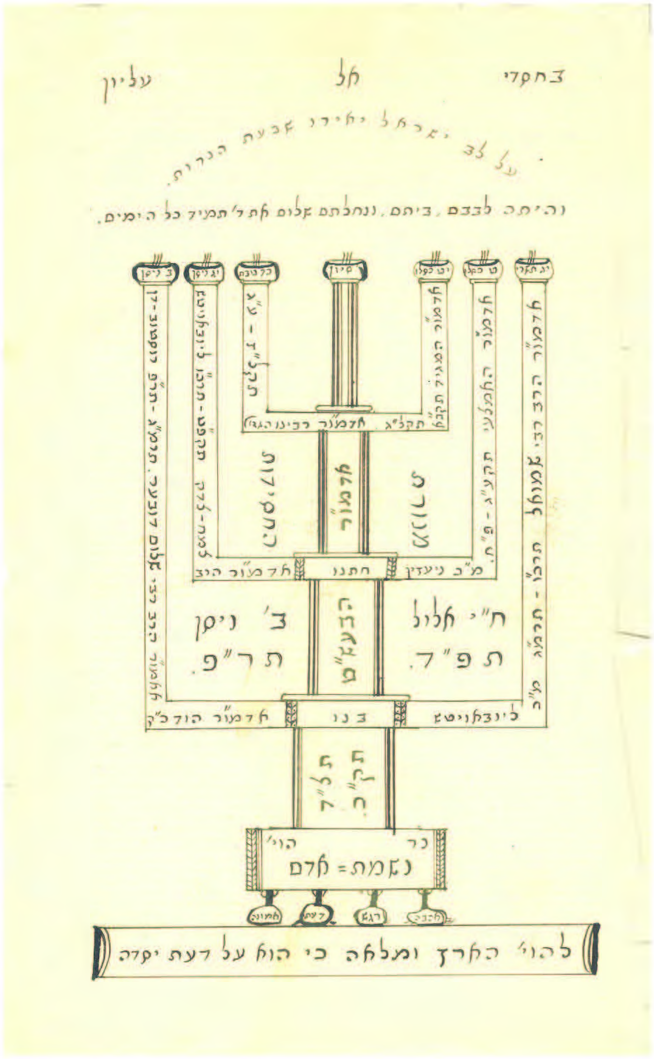

126 כ"ה מנ"א.
127 באותו קיץ שהה רבנו במחנה נופש סלאוויאנסק - לא רחוק מרוסטוב, מאחרי חג השבועות עד שלהי אלול, מלבד ימים אחדים בתחלת חודש אלול, שנסע לאסיפת רבנים במוסקבה.
128 הרישום הראשון (י"ט כסלו תר"פ) נעשה לפני ההסתלקות בב' ניסן, ולכן רשם "אדמו"ר שליט"א", ואילו הרישום השני נעשה אחרי ההסתלקות, ולכן רשם "אדמו"ר נ"ע זי"ע".

יג. מנורת החסידות

בשנת תר"פ, בשנת האבלות אחרי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ישב כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע סגור בחדרו, ומתבודד בינו לבין קונו, כמסופר באחד ממכתביו (חי"ד אגרת ה'נו):

והנה ביום הראשון שניטל עטרת ראשינו הוד האור האלקי זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, הייתי כאיש שהכהו ר"ל רעם, לא ידעתי נפשי, ולא מצאתי מנוחה, רק בתפלתי ג"פ ביום, והיות סגור בחדרי מבלי דבר דבר.

ועד"ז באגרת נוספת (חי"ג אגרת ד'תרלז).

אחד מהדברים שרשם באותה תקופה (י"ט מר-חשון תרפ"א), היא רשימה מפורטת מכל מאמרי דא"ח ש"נשארו מהוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, הכ"מ, בעצם כתב יד קדשו", רשימת החוזרים שהיו חוזרים את מאמריו שאמר בעל פה, וסיכום תיאור אוסף המכתבים שנשארו מאתו (נדפסה בסוף הקונטרס חנוך לנער).

באותה תקופה אף רשם את "ציור מנורת החסידות", שהוא סיכום מסדר השתלשלות תולדות החסידות - במשך שבעת הדורות, מתחיל מהבעל-שם-טוב, ועד לכ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

את הסיכום הזה ביטא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בציור מנורת החסידות שצייר לעצמו, מנורת שבעה קנים, אשר כל קנה מוקדש לאחד ממייסדי החסידות ומנשיאי חסידות חב"ד - במשך שבעת הדורות. בכל אדמו"ר נרשם שמו ושנות נשיאותו, יום ההילולא שלו, ובכמה מהם - גם מקום מנוחתו כבוד.

בחלקו העליון של המנורה:

בחסדי אל עליון, על לב ישראל יאירו שבעת הנרות, והיתה לבבם, ביתם, ונחלתם שלום את ד' תנחיד כל הימים.

ובחלקו התחתון:

נר הוי' נשמת-אדם [עומד על ארבעה עמודים] אהבה, רגש, דעת, אמונה, להוי' הארץ ומלואה כי הוא על דעת יסדה.

יד. שני מכתבים – ע"י המזכיר ר' יעקב קאפיל

בארכיון הספריה נמצאים שני מכתבים בתתימת המזכיר ר' יעקב קאפיל:

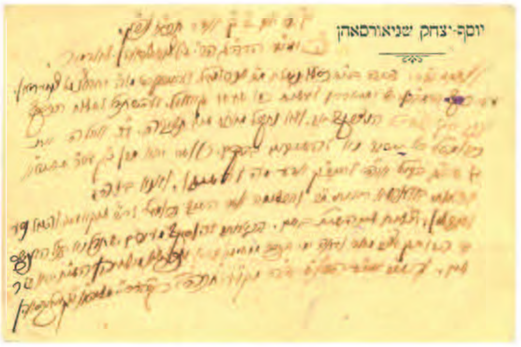
א) מכתב (גלויה) אל הגאון מוה"ר יוסף יצחק צירלסון, רבה של לאדמיר[129], בתארין כ' אדר תרס"ז, בקשר למגביות מעות ארץ הקודש. נכתב על נייר המכתבים של האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע; אשר היה באותה תקופה (תרס"ז) מנהל הישיבה תומכי תמימים, ויו"ר הועד החברוני - מעות תמיכה לאנ"ש היושבים בחברון (ראה "תולדות חב"ד בארץ הקודש" פל"ט). המכתב חתום ע"י מזכירו של אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע באותה תקופה, ר' יעקב קאפיל זעליקסאהן.

ב) מכתב אישור בשם הרבי, לשולח פ"נ, בתתימת המזכיר "יעקב קאפיל מאנשי מרה"ק שליט"א".

לכאורה גם כאן הכוונה לאותו ר' יעקב קאפיל זעליקסאהן, ומאותה תקופה, ומ"ש "מאנשי מרן] הק[דוש] שליט"א" הכוונה היא אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (וכמו במכתב הראשון, שגם שם מכנהו "מרן כ"ק").

אמנם ספק אם כתב היד דומה בשני המכתבים, ואפשר ששני מכתבים אלו לא נכתבו על ידי אותו אדם (שאז עדיין לא ברור, מיהו המזכיר "יעקב קאפיל" במכתב הזה השני? ומיהו "מרן הקדוש שליט"א" שבשמו נכתב מכתב זה).

יוסף יצחק שניאורסאהן[130]

ב"ה יום ד' כ' אדר תרס"ז לפ"ק

כ' ידי"ע הדה"ג הד"י שי' צירלסאהן, לאדמיר

אחדשה"ט, הנה כי"ט כסלו נשלח מכ' לכרומע"ל ולה[...] כו' מו"ה יוסף שי' צוקערמאן.

ע"ד כסף הרמבה"ן[131] כו', יתעוררו לעשות כמו שעשו קאוועל, ולהשתדל לשלוח הכסף כפי הקאנווערט הנצרף אז[132], ולא נתכלל מאתם שום תשובה, ע"כ אחלה את כרומע"ל כו', ייטיב נא להשיבנו בהקדם, כאשר יבא מרן כ"ק עט"ר שליט"א[133] על שה"ג הבע"ל אי"ה לבינ"ק[134] אדע מה להשיבו, ואנא בזה.

בהיותי בוואדשא ראיתי מכ' והרשימה אשר השיב כרומע"ל לר"ש לוקאווניק, והוא נסע ללובלין, יצליח לנו השי"ת בשם, הכטחתם להוסיף מעירם, ישתדל נא ככל האפשר, כי הדחק עצום מאד, ועתה ימי הפסח ממשמשין ובאין ונפשא מיליהון השי"ת יהא עזר לנו.

והנני ידי"ע הדו"ש באה' מקול"ע ותכה"י, בש' הרי"י מלובא'[135]

י"ק זעליקסאהן

הכתובה שעל הגלויה:

[מאת] יוסף שניאורסאהן, ליובאוויטש, פלך מוהילוב.

[אל] הרב הרחני יוסף [צ]ירלסון[136], ולאדימיר וואלינסק, פלך וואלינסק.

---

129 ראה אודותיו אהלי שם, ח"ג ע' כ, וח"ו ע' כו.

130 כותרת נייר המכתבים.

131 רבנו מאיר בעל הנס [מעות ארץ הקודש].

132 כלומר, כאמור באותה מעטפה: לשלוח המעות על כתובת כולל חב"ד בארה"ק, בצירוף שמו של הרב מרדכי דובער סלונים מחברון. ראה בפרטי ות תולדות חב"ד בארץ הקודש פל"ט.

133 כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ששהה בחורף תרס"ז במקומות הרפואה בחו"ל (וירצבורג), וחזר ללי"ובאוויטש לפני שבת הגדול.

134 לביתו נאוה קודש.

135 ידידו עוז הדורש שלומו באהבה מקרב ולב עמוק תמיד כל הימים, בשם הרב יוסף יצחק מלובאוויטש.

136 במקור הרוסי נראה שנכתב: מירלסון.

[חותמת הדואר] ליובאוויטש II/02/22

וולאדימיר וואליתסק, פלך וואלינסק.

כ"ה

כבוד הרבני המופ' וחו"ס יקר ונכבד שמו ה"ר שמואל חיים נ"י

שלום וברכה

אזכרתו כאה לפני כ"ק בציון א' דר"ח דר[מים] ר[בים] עבודו שימלא לו ד' כל מבוקשיו ברחמיות כאשר ביקש בהפ"נ, וגשמיות, לשנה טובה בשנת חיים וברכה והצלחה בפרטיות בריוח והצלחה, כרצון המברכו ומעתיר בעדו לכ[חיבה] וח[תימה] טובה,

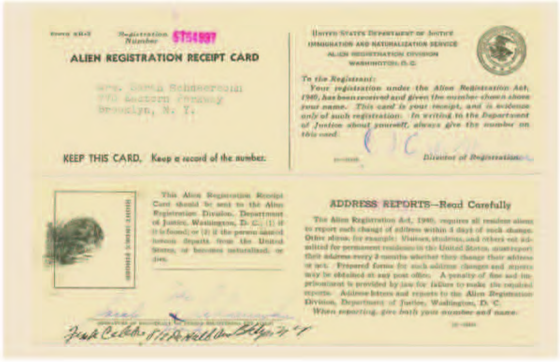
אלו דברי ברכת כ"ק אשר נפקדתי להשיבו ברכה בשמו

יעקב קאפיל מאנשי מרה"ק שליט"א

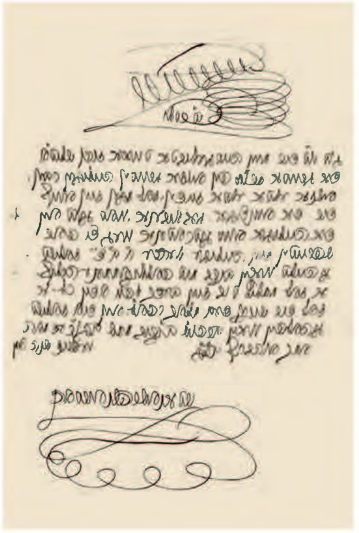
טו. מסמך ומכתב מהרבנית שטערנא שרה ע"ה

לפנינו כרטיס אישור כניסתה לארה"ב.

וכן מכתב[137] לבנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ברכות לי"ט כסלו, ושזכות זקנם בעל השמחה יעמוד לו - ממשיך דרכו היחידי - להתרפא ברפואה שלימה בקרוב.

137 שנת כתיבת המכתב לא נתפרשה. מכתב נוסף ממנה - לקמן פרק קנא.

ב"ה י"ט כסלו

גוט יו"ט דיר מיין הייסגעליבטער טייערער זוהן שליט"א, דער גרויסער זכות פון אונזער גרויסין היילגין רבין, אונזער עלטער זיידין, זאל מגין זיין אויף דיר, דער איינציגער געליבענער, וואס גייט אין דער היילגער אויס גיטראטענער וועג צו פער שפרייטין זיין היילגע לעהרע ח"כ"ד".

זאלסט גיהיילט ווערין בקרב מיט פאללקאממענע הילף, ער זאל ממלין טוב זיין בעדך לפני אדון כל, ער זאל דיר שיקן דעם מלאך רפאל, און דאס זאלסט גיהאלפין ווערין כרפו"ש בקרוב ממש בגו"ר עד מאה ועשרים שנה, אמן.

אמך אוהבתך בל"ג

שטיינא שרה שניאורסאהן

[תרגום]

ב"ה י"ט כסלו

חג שמח לך בני אהובי יקירי שליט"א. גודל זכות רבנו הגדול והקדוש, סבא רבא, יגן עליך, ממשיך דרכו היחידי ההולך בדרך הקדש הסלולה להפיץ תורתו הקדושה ח"כ"ד. ותתרפא בקרוב ברפואה שלימה, שימלין טוב בעדך לפני אדון כל, שישלח לפניך את מלאך רפאל, והיושע ברפואה שלימה בקרוב ממש בגשמיות ורוחניות עד מאה ועשרים שנה, אמן.

אמך אוהבתך בלי גבול

שטיינא שרה שניאורסאהן

ט.ז. קרן "ריינדשל"

"ריינדשל" הוא קרן צדקה מיוחד שניהל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם הרבנית נחמה דינה ע"ה. השם "ריינדשל" הוא ר"ת של שם הרבי הקודם והרבנית, שהם ניהלו את הקרן: "רבי יוסף יצחק ונחמה דינה שניאורסאהן ליובאוויטש".

הקרן נוסדה בט"ו שבט תש"ד, ונבחרו חברי ההנהלה:

נשיא - כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

סגן - הרבנית נחמה דינה

גזבר - ר' מענדל קונין

מזכיר - ר' יוחנן גורדון

בפרטי-כל הועידה הראשונה נרשם גם הרבי בין התברים ב"ריינדשל".

הקרן אושר כעמותה ע"י מדינת נ.י. ב-24 לפברואר 1944 (אדר"ח אדר תש"ד).

בועידה השניה, שהתקיימה בי"ט אדר תש"ד, הוחלט לפתוח חשבון בנק בסכום $200 אשר הנשיא הכניס לקופה בתור הלוואה.

בועידה השלישית, שהתקיימה בכ"ה ניסן תש"ד, נבחר הרבי כרואה-חשבון של הקרן, גם נבחר ועד של חמשה לעבד את פרטי התקנון ולהרחיבו:

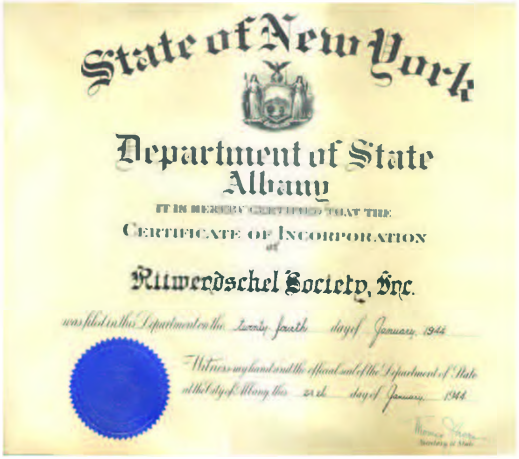
כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, הרבי, הר"א סימפסון, הרחמ"א תדקוב והר"ד חסקינה.

בתקנון נאמה בין השאה אשר מטרת העמותה הזאת היא לקדם את היהדות האורטודוקסית ובמיוחד את מצות הצדקה, בלי רווחים לאגודה.

למראה עיני היו רק פרטי-כל האסיפות של שנת תש"ד. אמנם ראיתי את פרטי-כל אסיפת ועד הפועל של המרכז-לעניני-חנוך שהתקיים בי"ח אד"ש תש"ו, ובו נאמר:

בנגע סכום ה-$12.000 שהחליט המל"ח בקיץ להרים לעזרתם הרוחניה של אחב"י הפליטים, היינו $1000 לחדש בעד השנה: אפריל 1 1945 עד מארט 31 1946, הוחלט להעביר הסכום הזה לרשות ה"ריינעדשל" בעד השטות העזרה ת"ל ע"פ הדראות המל"ח.

State of New York

Department of State

Albany

IT IS HEREBY CERTIFIED THAT THE

CERTIFICATE OF INCORPORATION

OF

Rittwerdschel Society, Inc.

was filed in this Department on the twenty fourth day of January, 1944

Witness my hand and the official seal of the Department of State at the City of Albany this 24th day of January, 1944

למדנו מכאן, שגם המל"ת היה משתמש בקרן הזה, לסיבה שלא התפרשה.

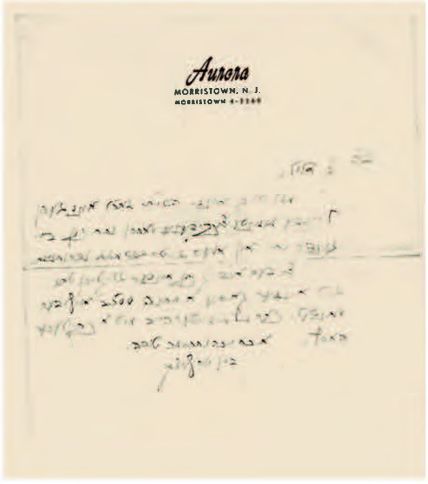
הקופה הזאת התקיימה עד לפטירת הרבנית נחמה דינה בשנת תשל"א. במשך השנים תש"י-תשל"א נוהלה הקופה על ידה, וממנה היתה תומכת לצדקה.

יז. ברכות ומתנות – למזכרת יום החתונה – י"ג אלול תש"ז

לפנינו - שתי מתנות שקיבלה הרבנית נחמה דינה ע"ה למזכרת יום נישואיה - עם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע - י"ג אלול (תרנ"ז):

א) מעיל חדש, "מתנת הקופה שלנו" - מאת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

ב) ספר הזכרונות, של כ"ק אדמו"רמוהריי"צ נ"ע - מתנת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שמסרו לדפוס בשנת תש"ז.

Aurora

MORRISTOWN, N. J.

MORRISTOWN 4-2280

ב"ה י"ג אלול,

מזל טוב אונז, השי"ת זאהל אונז געבין ליינגע גיזונטע צופרידענע יאהרן, נחת פון די קינדר יחיו, און אלעס גוט בגשמיות וברוחניות.

צו דעם אנדי[נ]ק פון אונזער גליקליכן טאג, גיט אונזער קאסע א מתנה 500 ד' אויף דעם מאנטעל, פאר ניץ גיזונטערהייד מיט א פריילעכער הארץ.

א כתיבה וחתימה טובה

דיין יוסף יצחק

[תרגום]

ב"ה י"ג אלול,

מזל טוב לנו, השי"ת יזכן לנו שנים ארוכות בריאות ושמחות, נחת מהילדים יחיו, וכל טוב בגשמיות וברוחניות.

למזכרת יום המאושר שלנו, נתנת הקופה שלנו מתנה 500 דולר עבור המעיל, שתשתמשי בו מתוך בריאות, ועם לב שמח.

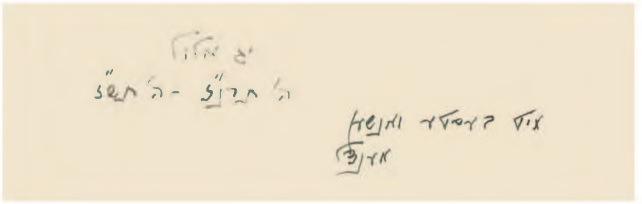
כתיבה וחתימה טובה, שלך

יוסף יצחק

יג אלול ה'תרנ"ז – ה'תש"ז

מיט בעסטע ואנשען

מענדל

[תרגום]

יג אלול ה'תרנ"ז – ה'תש"ז

באיחולים הכי טובים

מענדל

יח. מכתבי המזכירות אל החסיד מוהרא"א אקסלרוד

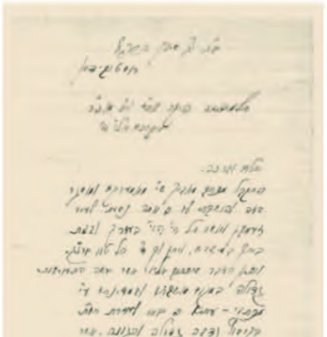
לפנינו ארבעה מכתבים שנכתבו ע"י מזכירות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אל החסיד המפורסם הרב אברהם אליהו אקסלרוד, ע"י ארבעת מזכירי רבנו של התקופה ההיא:

א) מוה"ר נחום שמרי' ששונקין[138].

ב) מוה"ר אלחנן דובער מרוזוב, הי"ד.

ג) מוה"ר שניאור זלמן שניאורסאהן[139].

ד) מוה"ר יחזקאל פייגין, הי"ד.

סקירת תולדותיו של החסיד הרב אברהם אליהו אקסלרוד, תקופת לימודו בישיבת תומכי תמימים (תרס"ו-תרפ"א), נישואיו ומגוריו בזעמבין (תרפ"א-ד), הגידתו לארה"ב והסתדרותו בבאלטימור (תרפ"ד ואילך), רבנותו, ועד לפטירתו בבאלטימור בד' אדר תשי"ב, ראה "זכרון לבני ישראל" ע' קכב-ג. היכל הבעש"ט ז ע' קב ואילך. ח ע' פו ואילך.

ב"ה י"ג סיון תרפ"א

רוסטוב דאן

תלמידינו היקר ווח"ס וי"א מוה"ר אברהם אלי' שי'

שלום וברכה

התקבל מכתב מאביך[140] שי' מאמעריקא ומוסגר בזה, והשבתי לו כי אתה נסעת לעיר זעמבין ואשר ת"ל הי' הוי' בעזרך ובניית ביתך במישרים, ויתן לך ד' כל טוב ברו"ג.

ונכון הדבר שתכתוב אליו אשר יעשה התעוררות גדולה במקום מושבתו ובמדינתו ע"י מכתבי-עתים, כי יבאו לעזרת תו"ת בקיבוץ נדבה גדולה והגונה, אשר אם ישלחו סכום נכון ממטבע

138 הוא מספר על תקופה זו ברוסטוב, בספרו "זכרונותי" 73: יום יום הגיעו דברי דואר גדושים, ומכיון שנתמניתי ל"מזכיר" היתה לי עבודה רבה.
הוא שימש כמזכיר תקופה קצרה בלבד, עד שנשלח לעבודת השליחות לדרבנט ובטום, כמסופר שם ע' 82 ואילך.

139 ראה גם "תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית" ע' כב, שהוא שימש באותה תקופה כמזכיר.

140 ר' אהרן שלמה. מענה רבינו אליו, בתאריך כ"ז סיון תרפ"א, נדפס באג"ק חי"א אגרת ג'תשנו, ומתחלת: מכתביו לבנו ר' אברהם אלי' שי' קראתי, וגם כתביתי לו מכתב קצר בכתי"י ... בנו ראי"א שי' נסע קודם הפורים מפה לעיר זעמבין פלך מינסק ... השידוכים שהציעו הוא דבר טוב בעזה"י ... וביום ב' ניסן היתה חתונתם צלחה ... מכתבי כבודו שלחתי אליו למען שיכתוב לו בעצמו.

מדינתם יהי' זה במדינתינו סכום גדול פי אלפיים ויותר, ויוכלו לשלוח נדבתם למקומות האלה

ויען (אוסטריא) יוליס גוראריי[141].

יאסטי (רומינא) אברהם יצחק דים.

ואר שא פ. זאלמאנאוי[142] נאליווקע מספר ?.

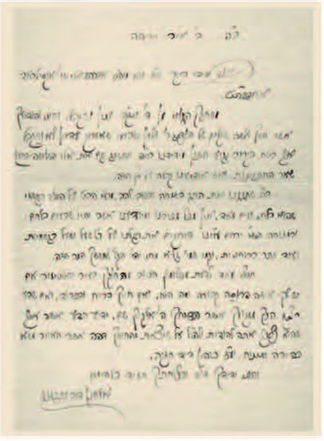
ריגא זלמן זעליקסאן[143].

ואשר יכתבו כי זה בעד לומדי' בישיבת תו"ח[144].

ובכל המקומות הנ"ל יודעים כל הנזכרים למי למסור נדבתם ויגיע בעזה"י בטוח, והודיעני מכל אשר עשית.

ידידך הכותב בבקשת ופקודת אהבינו שי'

נחום שמרי' סאסאנקין

כ"ה ב' אייר תרפ"ה[145]

כבוד ידידי היקר ו"ח ו"א מוה"ר אברהם אלי' שי' אקסילראד

אחדשה"ט

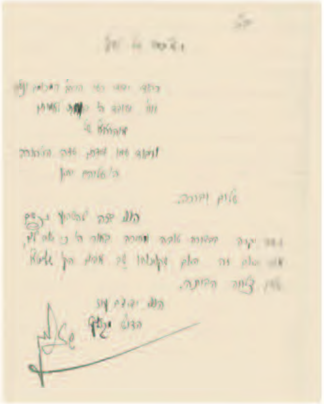
מכתבך הגלוי מן ד' ויק"ם נכון נתקבל, והנני להודיעך אשר הסך שלשה שקלים של הנדיב ר' זלמן דוכער שאורייך עדיין לא נתקבל, אך בטוח בקרוב יגיע חשבון מידידנו רש"פ[146] ויחשוב גם את אלו השלושה כתוך שאר החשבונות, ואז אודיענו קבלה על סך הזה.

כ"ה שחגגנו את החג בשמחה וכטוב לבב, מכלי הכט על המצב הגשמי, שהוא כלחי נעים מאד, אין מכיר ומידענו אשר יהיו שבעים בלחם וכמנוחה, הש"י ירחם עלינו, דחקים את רגלינו על כל שעל ושעל בגשמיות ועד יחזר ברוחניות, וקמי שמי' גליא מתי יהי' הקץ לחושך המר הזה.

חפצי מאד לדעת משלומך הטוב, מה חלקך בעיר כאלטימור, אם יש לך איזה פרנסה קבועה[147], ומה היא, ואם חייך ברוח וכבוד, ואם שבע רצון הנך ממקומך אשר הדיחך ה' אלקיך שם. ידוע תדע אשר איך שהיא צריך אתה להודות ולהלל על שיצאת מהחושך הפה, אשר האויר מלא כפירה ומינות, וע"ז נפקין ביה חזקה.

והנני ידידך דר"ש והצלחתך תמיד כל הימים

אלחנן חב מרזאב

כ"ה ג, ט"ו תמוז פ"ז לענ"ג[148]

כבוד ידידי רעי הרה"ג המרומם ונעלה ו"ח ועובד ה' באמת לאמיתו מוהר"א שי', וכבוד עמו ועדתו עדה הטהורה, ה' עליהם יחיו

שלום וברכה

141 ר' איסר יהודה, בהחסיד המפורסם ר' שמואל גוראר'.

142 ברוב המכתבים של אותה תקופה, מבקש לשלוח מעות התמיכה באמצעות החסיד ר' שרגא פייוויש זלמנוב בוואר שא.

143 דרכו ביקש לשלוח גם באגרת טו"ב סיון (אג"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע חי"א אגרת א'). אבל באגרות הבאות ביקש שהמשלוחים דרך ריגא יהי' ע"י החסיד ר' צבי הירש גאה.

144 כחודש לפני כתי"ב מכתב זה, ובו הגיעה הישיבה ברוסטוב ע"י המפשל, והתלמידים גורשו מרוסטוב, ומרבית התלמידים עברו ללמוד בפאלטאווא, כמסופר ב"תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית" פרקים ס-סא.

145 במכתב הראשון עדיין היה גר בזעמבין, אבל במכתב זה כבר היה בבאלטימור שבארה"ב, לשם הגיע בשנת תרפ"ה.

146 החסיד ר' שרגא פייוויש זלמנוב מוואר שא.

147 פרטי הסתדרותו ופרנסתו בבאלטימור, מתואר במכתבו הנדפס ב"זכרון לבני ישראל" ע' קכג.

148 מכתב בשורה זה, הועתק על ידי החסיד מוהרא"א אקסלרוד, במכתבו אל החסיד מוה"ר ישראל דזיקאבסאן, ונדפס מישם בתולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' קד.

תנני בזה להשביע נפשם, נפש יקרה, בכשורה טובה ומאירה באור ה' כי טוב לנו, אשר היום זה היום שקוינו הוא עֵקֶב אבינו הק' שליט"א שלום צלחה הכיתה[149].

תנני ידידם עוז הדו"ש מקול"ע[150]

ש. זלמן[151]

כ"ה, יום ו' לחד"ש טכת תרפ"ט

לידידי הנכבד הרה"ג ו"ח יא"כ מהר"ר אברהם אלי' שי'

שלום רב,

מכותבתך הפ"נ, וכן הטשעק על ה' שקלים, נתקבלו ונמסרו הכל כעתו, ותקבל בזה מענה.

וע"ד שאלתך איך כותבים בפדיון, הנה זהו דכר מפורסם שבפדיון כותבים שם האם[152], וכן שמעתי מכ"ק אדמו"ר שליט"א שאמר, לשון הפדיון שכתבו רבותינו הקדושים הי' כתוב שם האם, ושמעתי בשם הרה"צ ר' הלל ז"ל[153] נכ"מ שאמר, שבפדיון כותבים שם האם וכצעטיל כותבים שם האב.

ידידך הדו"ש ומברכך

יחזקאל פייגין

יט. יוכזן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – חורף תש"ה

בתורף זה חלה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בפחלת הלב.

כבר בשלהי חודש תשרי, התחיל להרגיש עייפות והתרגשות ודקירות מסביב ללב. כמעט כל יום בא הד"ר ווילדער לבקרו. הד"ר ווילדער היה רופא כללי, ומספר פעמים הוא הגיע לבקר את רבינו יחד עם רופא הלב - ד"ר דרעסלעה. ביחד הם נתנו לו תרופות והוראות איך להתנהג ולהרבות במנוחה.

רבינו עשה כציווי הרופאים, אמנם השתדל בכל עוז להמשיך בעבודתו בקודש, הן בכתיבת מאמרי דא"ח והן בכתיבת מכתבים, מענה לשאלות המתקבלות, והן בקבלת אנשים ליחידות, וכפי שמתבטא הדבר בהמשך היומן שלפנינו.

בכ"א מ"ח רשם רבינו הוראה כללית לאנ"ש (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תקלה):

ע"פ ההוראת הרופאים עלי לנוח מקבלת אנשים ואפשר רק בכתיבה.

באגרת נוספת מפרט יותר (אגרות קודש שלו ח"י"ג אגרת ד'תתעט):

מצב בריאותי עדיין לא הוטב, וכשבוע האחרונה נצטויתי מאת הפראפעסארין לנוח מעבודה, ושלא לקבל אנשים לראיין, כי יש לי ל"ע כאב לב הדורש מנוחה גמורה. והאפשר לנוח כשעה שצריכים לעבוד בעבודה הרבצת תורה ביראת שמים וחינוך הכשר פי עשרה ויותר מאשר לפנים.

בכ"ו מ"ח, עבר רבינו התקפת לב, ושכב במטה במשך כשלושה שבועות.

בכ"ד כסלו, כשהתחיל לחזור קצת לעצמו, כתב מכתב כללי לאנ"ש (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תקמח):

בזה הנני להודות ולהלל לאל הטוב על חסדו הגדול אשר עשה עמדי, בזכות הוד כ"ק אבותי רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, לקבל את הפלתו ידידי אנ"ש ולמלאות את בקשותיהם ואת ברכותיהם בברכת רפואה, להקימני – כשעה טובה ומוצלחת – מחלי אשר חליתי ביסורים גדולים ר"ל במשך כשלשה שבועות.

149 בי"ג תמוז יצא לחירות, וביום ו' ט"ו תמוז הגיע לבירתו.
150 הדורש שלומו מקרב ולב עמוק.
151 שניאורסאהן.
152 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקל. חי"ג ד שלב.
153 מפאריטש, בעל פלח הרמון ועוד.

גם אחרי שהתחיל להבריא וירד ממטתו, עדיין הוכרח לשכב במטה במשך היום, ונאסר עליו על ידי הרופאים לחזור לעבודה בחדר עבודתו, שהוא חדר היחידות, שהיה מקבל שם אנשים.
כך עד ז' טבת, שאז חזר לחדר היחידות, כרשום לקמן ביומן (ז' טבת):

תמול הנה בפעם הראשון – אחר הפסק כששה שבועות שהייתי ל"ע חולה, ישבתי בחדרי וקראתי בספרים, ועדיין הנני מרגיש חולשה והשי"ת יחזקני ויאמצני ויצליחני בעבודתי הק' בהרבצת תורה ביראת שמים בחיזוק המוסדות בחינוך הכשר ובהדרכת אנ"ש ובביאורי והסברי עניני דא"ח וסידור כתבי הזכרונות והגהתם.

וכן כותב במכתב י"ב טבת (אגרות קודש שלו חי"ג אגרת ד'תתפא):

עפ"י רשיון הרופאים יצאתי מחדר המטות לחדר עבודתי בשעה טובה ומוצלחת ... ועדיין הרופאים אסרו עלי קבלת אנשים לראיון.

מצב זה נמשך עד כ"ו טבת.
ובאותו יום קבל כמה אנשים ליחידות, כדלקמן בהמשך היומן.

במשך תקופה זו, משלהי תשרי עד כ"ה מר-חשון, ומז' עד כ"ו טבת, רשם רבינו לעצמו יומן[154], ובראשו רשם כ"ק אדמו"ר זי"ע: "יומן תש"ה".
במשך ששת שבועות שבינתיים, מכ"ו מ"ח ועד ז' טבת, שבהם חלה במחלת הלב, לא נרשם כלום ביומן הזה[155].

מוצאי שבת בראשית כז תשרי

שעה שביעית

תנמול סעדתי סעודת שבת[156] בחדר האכל עם חתני הרר"מ"ש וידי"ע הרש"ל[157] יחיו, משעה חצי תשיעי עד עשירי.

הי' בדעתי לסעוד סעודת שבת[158] בחדר האכל עם חתני הרר"מ"ש וידי"ע הרש"ל יחיו, אמנם מפני סיבה חיצונית ועגמ"נ ביותר הנה אחזני כאב לב ולא יכולתי למלאות חפצי זה, ואסעוד בחדרי ביחידות.

*

שעה שתים עשרה לילה

בערב עסקתי בסידור חשבונות דחדש אלול, אשר עוד לא סדרתים, ובסידור מכתבי אה"ק ת"ו, ובעריכת מכתבים למר י. סטולמאן שי' ולמר קאוען שי'[159].

*

א' כח תשרי

שעה שתים עשרה לילה

בשעה חמישי ביקר אותי מר פנחס ריסמאן, מר יחזקאל ליסנער, מרת ליסנער, מר פאלמער, הרב ראדשטיין, הרב פרעדמעסקי, וחתני הרש"ג שי', והשיחה הי' על אודות התיסדות ישיבת אחי תמימים בטשיגאנא[160], ובשעה שמי נגמר ההתועדות, מר ומרת ליסנער מלוים חמשה עשר אלף שקלים ומר פ. ריסמאן חמשה אלפים ומר ח. ש. פאלמער חמשה אלפים על משך שתי שנים בשביל קנין בית עבור הישיבה.

---

154 מתוך היומן שלפנינו הועתק קטע אחד בלקוטי שיחות ח"ב ע' 496.
155 אמנם קטע אחד רשם רבינו לעצמו, ב"ב כסלו תש"ה, ונעתק ברשימות חוב' סז.
156 בליל שבת.
157 [כ"ק אדמו"ר] הרר"מ שניאורסאהן, וידידי עוז הרב שמואל לויטין.
158 ביום השבת.
159 נדפסו באגרות קודש ח"ח אגרות ב'תקיד-טו.
160 אודות אסיפה זו ראה גם אג"ק שם אגרת ב'תקטו. ובהמשך אליה - ראה שם אגרת ב'תקטז*.

*

בשעה שביעי קבלתי אנשים ביחידות, מר מייטין ישראל נח שי' התעורר בטוב, מר פאלמער אחי שלמה שי' יש לקוות שישתנה לטוב. שעה שאינו נגמר.

במשך היום עניתי מכתבים שונים ממספר תקב עד תקכג[161].

בלילה קבלתי טע"ג מרב הכולל[162] בהערה על אודות מכירת החצר בחברון לאינו יהודי[163].

קבלתי ששה מאות שקלים ושלחתי לידידי ר"פ שי' אלטהויז[164].

*

ב כט תשרי

שעה שתים עשרה לילה

בשעה שני' קבלתי לראיון את מר יחזקאל זאב ורעייתו העניא יחיו, והבטיחוני להתעסק ולהחזיק ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בטשיגאגא.

במשך היום עסקתי במענה על המכ' ופתקאות.

בשעה חצי תשיעי לילה התקיימה אסיפה מאנ"ש שי' שהזמנתים על אדות תחיית קהלות החסידים בזה"ז, התוכן כללי של האסיפה ובכללים מפורטים א) בדבר מתפללי בתי כנסת אנ"ש. ב) יחידים מאנ"ש המתפללים בבתי כנסיות אחרים. ג) גזע אנ"ש, ואשר יבחרו ועד מתעניין ומסדר.

*

ג, ל תשרי

שעה שתים עשרה לילה

במשך היום עסקתי בכתיבת המא' ועתה אם נא מצאתי חן דשבת חוהמ"ס[165], ובמענות על מכ' ופתקאות. בערב קבלתי אנשים. חתני הרב רממ"ש[166] שי' קרא לפני חומר הק"ו[167] לחדש נ"ח.

במשך החדש עניתי על מכתבים טעלעג' ופתקאות והוצאות שונות בזשורנאל הכללי מספר א עד תרמז.

*

ד, א מ"ח

שתים עשרה לילה

הנני סובל מכאב סביבת הלב ... והדיבור כבד לי, והשי"ת ישלח לי רפואה.

עסקתי בכתיבת המאמרים, גמרתי את המא' ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך והתחלתי לכתוב המא' ביום השמיני עצרת תהי' לכם[168].

עניתי על מכ' ופתקאות ממספר תרמח עד תרעה.

*

161 הסדר היה, שרבינו היה עובר על חבילת המכתבים, ממספר אותם, משיב אליהם בחוברת מיוחדת (זשורנאל) לפי מספרי המכתבים שהוא מיספר, ואח"כ מוסרם למזכיר להעתיקם במכונת כתיבה ולשלחם לנמענים. אמנם היו בזה כמה זשורנאלים, במיספור נפרד (ראה לקמן אצל ל' תשרי).

162 מוה"ר שלמה יהודה ליב (מוהרשיל"א) אליעזרוב.

163 המענה במברק (אג"ק שם אגרת ב'תקנז): בקשר למכירת נחלתי בחברון, שתהי' רק לבן-ברית. וראה בנסמן שם.

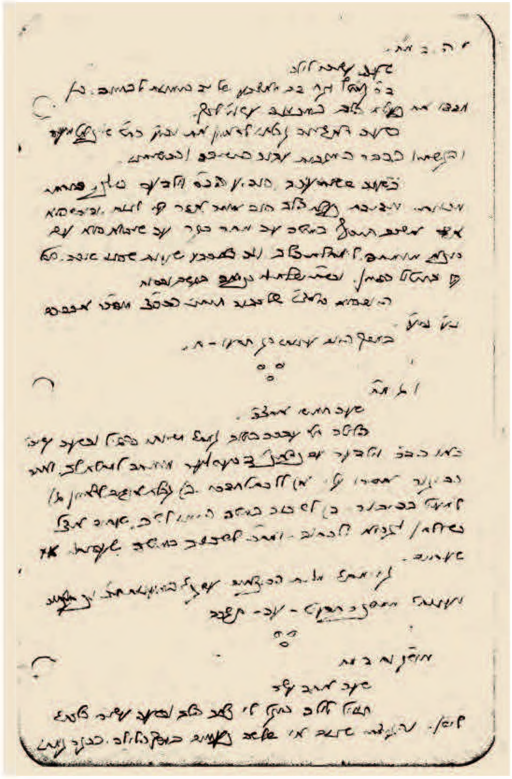
164 שהי' באותה תקופה מזכיר אגודת חב"ד בארה"ק. ראה אג"ק שם אגרת ב'שפד.

165 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 50.

166 [כ"ק אדמו"ר] הרב רמ"מ שניאורסאהן.

167 החומר שהוכן עבור הירחון הקריאה והקדושה, כדי להכניס בו תיקונים.

168 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 56.

ה, ב מ"ח

שעה עשירי לילה

ד"ר קאטץ לקח דם מאצבע של יד הימנית לבחינה, כן מדדו את פעולת הלב במכונה עשוי' לכך.

כשעה ראשונה קבלתי לראיון את ידי"ע רח"ש שי' פאלמער, וכקשזיו כדבר המגביית עבור הישיבה[169] והבטיחני.

בשעה ששית ערב הודיע הד"ר וילדער כי לפי הוראה מכונת מדידת פעולת הלב הנה אומר אשר עלי לנוח ודרוש הוא אשר אשכב תיכף כמטה עד מחר בקר עד שיבוא הוא עם רופא מומחה למחלת הלב, וזה כארבע שעות שהתניי שוכב, חכל על ביטול הזמן, והשי"ת ישלח לי רפואה בגשם וברוח.

היום הוא היאצ"ט של כבוד חותני הרה"צ מוהר"ר אברהם נ"ע זי"ע[170].

כמשך היום עניתי רק תרעו-ח.

*

ו, ג מ"ח

שעה חמישי אחצ"ה

הלילה ה"ל עברה בטוב, קמתי משינתי כרגיל ובשעה עשירי' באו הד"ר וילדער עם פראפ' דרעסלער מומחה למחלת לב, ואחר הביקור אסרו עלי א) ללכת לחדרי[171], ב) קבלת אנשים לראיון, ג) למעט בדיבה, ד) לשכוב כמטה היינו ליעכ שעתיים אצל השולחן לקרוא ולכתוב ואח"כ לשכוב כמטה שעה וחצי או שעתיים.

קיימתי מצות הרופאים עסקתי במענות מכ' ופתקאות ועניתי ממספר תרעט – עד – תשכב.

*

מוצש"קנח ד מ"ח

שעה אחד עשר

תמול לילה הוקל לי כאב הלב, ובשעה עשירי הלכתי לישון, והקצתי שתים או שלשה פעמים כמשך הלילה. בבקר קמתי כרגיל. כשעה עשירי בא הד"ר וילדער, הכל טוב, עייפות גדולה, ומוכרח לנוח כמטה כאמור כמשך שכוע או עשרת ימים, ובכל יום יבקר אותי רופא, ואחרי כן יבחנו שנית את הדם ומהלך פעולת הלב.

קיימתי כמצות הרופא והשי"ת ישלח לי רפואה.

*

א, ה מ"ח

אחד עשר לילה

היום עבר בעייפות וחלישות, רוב היום שכבתי כמטתי, בשעה שלישית הי' הפראפ' דרעסלער, כמשך היום כתבתי רק פרק א'-כ' במאמר ביום השמע"צ, ועניתי על מכ' ופתקאות תשכג-תשנא.

---

169 המגבית בשיקגו לטובת מרכז הישיבות תומכי תמימים (בנפרד מיסוד מחלקת הישיבה שפיתחו אז שם, כדלעיל אצל כח תשרי). ראה אודותה באג"ק ח"ח אגרות ב'תקיח-כד.

170 באדמו"ר מוהרי"ן מניעזין, באדמו"ר הצמח צדק. נולד בחודש סיון תר"כ בלי'ובאוויטש, ונפטר בב' מ"ח תרח"צ בקישינוב. ראה ימי חב"ד ע' 37.

171 שלא ילך לחדר היחידות, כי אם אצל השלחן בחדר המיטות.

בלילה הגיד לי חתני רש"ג שי' כי מטשיגאגא מודיעים כי ראו בנין גדול וטוב בעד הישיבה אחי תמימים ליובאוויטש[172], ולמחר אי"ה יקנו אותו להצלחה.

*

ב, ו מ"ח

שעה עשירי לילה

רוב היום שכבתי במטה, הנני חלוש והישיבה כבדה לי, הד"ר וילדער ביקר אותי וציוה לנוח. את המכ' שהתקבלו לא קראתי, בעמל רב כתבתי שני פרקים ג-ד בד"ה ביום השמע"צ, והנני הולך לנוח.

*

ג, ז מ"ח

שעה עשירי לילה

היום הוטב לי מכמו תמול, אבל סבלתי מכאב ראש, הד"ר וילדער ביקר אותי, כארבעה שעות שכבתי במטה ות"ל עסקתי בכתיבת המא' ביום השמע"צ וסיימתיו, וכתבתי פרק א' מד"ה להבין ענין שמחת תורה[173], ועניתי על מכ' ממספר תשנב עד תשפה.

*

ד, ח מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום ת"ל הרגשתי עצמי בטוב יותר, בבקר עסקתי כשלשה שעות בסידור הניירות שלי אשר במשך הימים האלו התבלבלו וכשלשה שעות שכבתי במטה לנוח. ביקר אותי הפראפ' דרעסלער. גמרתי המא' שמח"ת, ועניתי על מכ' ממספר תשפו – עד תתב.

*

ח, ט מ"ח

שעה אחד עשר לילה

במשך היום עסקתי בכתיבת המא' בראשית[174] וכתבתי רק פרק ראשון, ועניתי על המכ' ופתקאות ממספר תתג – תתכה.

*

ו, יו"ד מ"ח

שעה חמישי

בבקר שעה 10 ביקר אותי הד"ר וילדער. עסקתי בעריכת חשבונותי הפרטים וסידור ההמחאות הפרטים, ובשעה שני' הלכתי לנוח עד שעה רביעית, והכנתי לש"ק.

בש"ק הוא היאצ"ט של דודי הרז"א נ"ע[175] ובקשתי את ידי"ע ר' יוחנן שי' שו"ב גארדאן שיתפלל לפני התיבה כל השלשה תפלות.

*

מוש"ק לך, י"א מ"ח

שעה אחד עשר

תמול אחר קבלת שבת ותפלת ערבית עסקתי בלימוד.

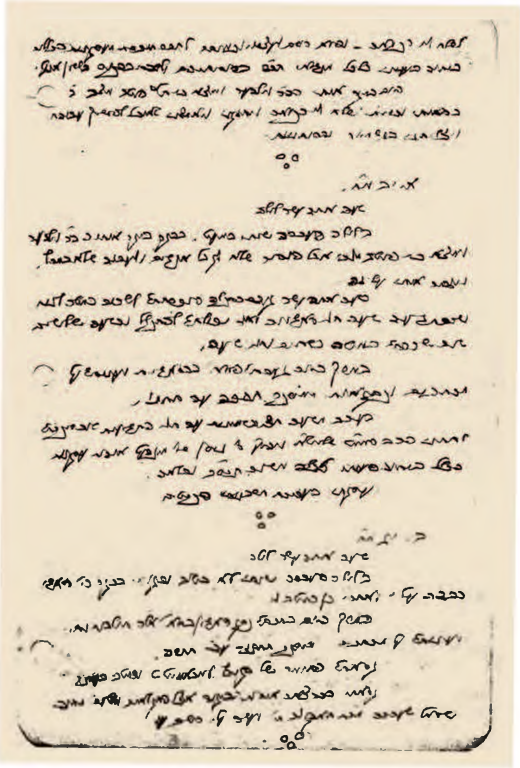
---

172 ראה לעיל אצל כח תשרי.

173 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 68.

174 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 74.

175 באדמו"ר מוהר"ש נ"ע. נפטר ב"י"א כ"ח תרס"ט. ראה כרם חב"ד ג ע' 246. ימי חב"ד ע' 38.

בערב כשעה מחצי התשיעי עד חצי העשירי, חתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א וידידי ר' ניסן שי' מיתדעל אצלי, הנני מספר להם בקצרה מעסקנות הכללית – ביחוד בעניני כלכלה – של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי, הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר צמח צדק, הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש, הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק, עד שנתו תרס"א. אנכי הנני מספר בחשאי – מפני חלישותי, השי"ת יחזקני בגו"ד – וחתני הרה"ג הרממ"ש שליט"א מוסר לי"ע מר מיתדעל – חלוש השמיעה השי"ת ישלח לו רפואה – והוא רושם לעצמו, וכוונתם לחבר תוכרות מעסקנות הכללית ביחוד בעניני כלכל[ה] מנשיאי חב"ד בדמיותיהם ולסדרו בדפוס בלשון אנגלי[176].

היום ביקר אותי הד"ר וילדער וימצא כי ה"ל הוטב מצב בריאותי והשי"ת ישלח לי רפואה ויחזקני ויאמצני שאוכל להמשיך עבודתי ויצליחני בגשמיות וברוחניות.

*

א, יב מ"ח

שעה אחד עשר לילה

בלילה העברה ישנתי במעט. בבוקר ביקר אותי הד"ר וילדער ומצא כי הוטב מצבי אכל הזהיר שלא לקבל אנשים ולעבוד שלא במרץ ויזהיר אותי על זה.

במשך היום גמרתי המא' בראשית, ועניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתכה עד תתנו.

בערב משעה חצי השמיניה עד חצי התשיעיה שב ספרתי לחתני הרב רממ"ש שליט"א וידי"ע ר' ניסן שי' מיתדעל אודות עסקנות הכלל ביחוד בעניני כלכלה משנה תרס"ב והלאה.

עסקתי בעריכת חשבונותיי הפרטים.

*

ב, יג מ"ח

שעה אחד עשר לילה

במשך היום כתבתי פרק ראשון במא' אלה תולדות נח[177], ועניתי על מכתבים ממספר תתנו – עד תתסה.

קראתי החומר של הקובץ ליובאוויטש[178] ההוטב בעיני.

קראתי ההרצאה אודות הביקור אצל החקלאים מטעם מזרחה ישראל[179] שערכה מרת האדקוב תי' ועשה עלי רושם עז.

*

ג, יד מ"ח

שעה אחד עשר

הנני מרגיש עייפות וכבד לי לעבוד במרץ.

176 כנראה זהו החומר שנדפס בחוברת "חב"ד – ליובאוויטש" – ראשי פרקים אודות פעולות חב"ד בשטח עסקנות הצבור ועזרה לבני ישראל בכל מקום שהם ... ומה שעלה בידם ... בהנהלת נשיאי חב"ד ... עד היום הזה, מסודר ע"פ השיחות והרשימות של נשיאי חב"ד בדרך קצרה, ע"י אחד ממזרחיצי חב"ד (קה"ת תשי"א).

177 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 81.

178 חוברת רביעית, כדלקמן ט"ו מ"ח.

179 על עבודת מחנה ישראל ומחלקותיו, ראה תולדות חב"ד בארה"ב פרק סא.

היום ת'ל שב מזכירי מר חיים שי' ליברמאן אל עבודתו אחר שעשה נתוח בגרונו להסיר השקדים – מאנדלען – ונח שתי שבועות.

במשך היום כתבתי פרק ב' במא' אלה תולדות נח ועניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתסו עד תתצז.

היום ביקר אותי הפראפ' דרעסלער.

*

ד, טו מ"ח

שעה אחד עשר

במשך היום גמרתי המא' אלה תולדות נח ועניתי על מכתבים ממספר תתצח עד תתקיא.

קראתי מאמרו של חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן שהכין להמדור תשובה לשואלים בקובץ ליובאוויטש חוברת רביעית בענין חזרת משניות בע"פ ע"פ נגלה, הענינים מסודרים אבל צריכים היו להיות באריכות יותר ועיונים יותר וחבל שאין לי הזמן הדרוש על עבודה עיונית.

*

ה', טז מ"ח

שעה שתים עשרה לילה

היום יאצ"ט של חמותי הרבנית מרת יוכבד בת לאה נ"ע שנפטרה ט"ז מ"ח תר"פ.

במשך היום עסקתי בסידור וכתיבת המאמר היתה לי דמעתי וגו'[180] באידיש בשכיל הק"ו דח' מ"ח[181].

חתני הרב רממ"ש שליט"א מעורר אותי להדפיס הלקוטי דבורים שהתקבצו במשך השנים מבואינו לפה ט' אד"ש ת"ש[182], ועלי להגיהם כי כולם הנחות, ודרושים הגה"ה עיונית ותקוני הלשון, ובדעתי בעזה"י לתת על דבר זה כחמשה שעות בשבוע, שעה בכל יום, והשי"ת יהי' בעזרי.

ראוי לרשום אותו הענג שיש לי בקריאת מכתבי ידידי התלמיד מר צבי יהודא שי' פאגעלמאן בידיעות טובות מאופן חנוכי והדרכתו תלמידי ישיבת אחי תמימים ליובאוויטש בעיר באפולא יע"א[183].

עניתי על מכתבים ופתקאות מספר תתקיב-כח.

*

ועש"ק וירא, יז מ"ח

שעה רביעית

בלילה ישנתי בטוב, אך רוחי לא טובה עלי בלי שום סיבה ממשית, והעיקר כי הנני חושב אשר בכמה ענייני עבודתי אפשר הי' לסדרם בסידור טוב יותר, וכשאני לעצמי הנני בצער על ההנהגות בישיבת תת"ל אשר הפרוץ מרובה על העומד בכל המחלקות והמערכות חסר סדר, ומה גם התענינות הרמי"[ם] המלמדים והמורים, ההוצאה גדולה מאד, ובכמה ענינים ההוצאה בפיזור רב, ירחם השי"ת ויהי' ביכולתי לסדר הענין כפי דרישתו בגו"ר.

בבקר ביקר אותי ד"ר ווילדער ות"ל מצא מצבי טוב אבל מזהיר על שמירת המנוחה והעיקר שלא לקבל אנשים.

עסקתי בעריכת חשבונותי הפרטי ובסידור וכתיבת ההמחאות הפרטים שנתקבלו במשך השבוע.

---

180 נדפס בס' המאמרים אידיש - ה'תש"א-ה'תש"ה (קה"ת תש"ן) ע' 179.
181 הקריאה והקדושה דחדש מרחשון.
182 נדפס בס' השיחות - קיץ ה'ש"ת (קה"ת תש"ז).
183 המענה אליו - נדפס באג"ק ח"ח אגרת ב'תקכו.

עניתי על מכתבים תתקכט – תתקמב.

*

מוש"ק וירא, יח מ"ח

שעה שתים עשרה

תמול ערב הי' לי הענג לקרוא ולבקר חבילת ספרים אשר קנה מזכירי מר חיים שי' ליברמאן, וכשלשה שעות עסקתי בענג רב.

כן היום עסקתי בלימוד כארבעה שעות, וכשלשה שעות שכבתי במטה לנוח.

משעה שביעית עד עתה עסקתי בסידור וכתיבת המא' דלך לך[184].

*

א, יט מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום עסקתי בכתיבת המא' דלך לך, וכתבתי שני פרקים.

שכבתי במטה משעה 3 עד חצי הששית.

כארבעה שעות עסקתי במענה מכתבים ופתקאות ממספר תתקמג עד תתקעח.

היום בפעם הראשון – במשך כשני שבועות – ראיתי את ידי"ע הרה"ח הרש"ל[185] שי' ואת ידי"ע ה"ר אלי' שי' סימפסאן.

*

ב, כ מ"ח

שעה אחד עשר לילה

היום[186] הוא יום הולדת הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שנולד ביום כ' חיי שרה בעשרים לחדש מ"ח בשנת תרכ"א בשעה תשיעי בקר.

בחלומי ראיתי את הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק בבגדי ש"ק ובפנים צוהלות במאד, ואמר במעת לעת זה שנתמלאו שמונים וארבעה שנים לירידת נשמתי בעולם התחתון הנה יהיו אצלי אורחים טובים וכפי הסדר הנה כל אחד מכ"ק רבותינו ואבותינו הק' יאמר דרוש על פסוק דקאפיטל פ"ד.

גמרתי כתיבת המא' לך לך.

מסרתי למזכירי מר ת. ליבערמאן להעתיק המאמרים ממוצאי יום כפור עד פ' בראשית, והיום העתיק מאמר – ד"[187] – אלקים זנחתנו דמוצאי יוכ"פ.

עניתי מכתבים ממספר תתקעט – תתקצה.

*

ג, כא מ"ח

שתים עשרה לילה

בקומי כאב לי ראשי ובמשך היום הוקל במעט אבל כבד לי להתעסק בלימוד וכתיבה ובצהרים שכבתי כשלשה שעות.

במשך היום סדרתי המא' ויטע אשל[188], וכתבתי שני פרקים. הפאטט לא קראתי היום כי אין

184 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 88.
185 הרב שמואל לוויטין.
186 שני הקטעים דלקמן נעתקו בלקוטי שיחות ח"ב ע' 496.
187 הרביעי של חדש תשרי זה. נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 31.
188 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 96.

מכתבים נחוצים, וכחפצי בעזה"י לגמור המא' ויטע הנ"ל ולסדר המא' דכ' מ"ח[189], ואז אפנה במעט ואוכל בעזה"י לסדר עצמי לענות על הפאסט דאה"ק ת"ו שהתקבצו סכום גדול, וכן לעסוק בהגהות הלקוטי דיבורים דשנת ת"ש[190].

עפ"י בקשתי דיבר ידידי מר מינדעל שי' עם מר מעקלער שי' על אודות הזכרונות אם אפשר להדפיסם[191], כי מאחר שהוא סדרם לדפוס ונדפס במכה"ע מארגן זשורנאל הנה עפ"י חוק המדינה צריכים ליטול רשות מהמסדר, ומר מעקלער ענה כי נותן הוא רשות, וגם הציע כי יש לו המאטריצין כמו שהדפיסם בהמ"ז[192] יכולים לשלוח לקחת אותה.

היום הוא בחירת נשיא ארצות הברית.

*

ד, כב מ"ח

שעה שתים עשרה לילה

במשך היום גמרתי המא' ויטע אשל, כתבתי פרק ראשון מד"ה אשרי אדם עוז לו כך מסלות בלבבם[193].

עניתי על מכתבים ופתקאות ממספר תתקצו עד אלף כו.

היום נודע כי נבחר מר פ. ד. רוזוועלט לנשיא ארצות הברית בפעם הרביעי.

*

ה, כג מ"ח

אחד עשר לילה

עד סעודת צהרים עסקתי במענה על מכתבים, ומסעודת הצהרים והלאה הרגשתי עצמי שלא בטוב, שכבתי כשעתיים במטה ובקומי עוד הורע רוחי, וכמעט שלא יכולתי להתעסק, ובמשך היום עניתי מכתבים ופתקאות ממספר א'כז עד א'נג.

היום לא עסקתי בכתיבת המא' דכ' מ"ח.

ערכתי מכתב ברכה להנשיא מר רוזוועלט ונתתי לידי"ע מר מינדעל שי' להעתיקו בשפת המדינה.

מזכירי מר ליברמאן העתיק מאמר ה' מההמשך דר"ה, שהוא מאמר י"א מההמשך דחג השבועות תש"ד, והגהתיו ומסרתיו שימסור להמעתיק ה"ר אברהם שי' פאריז להעתיקו[194].

*

ו, עש"ק חיי, כד מ"ח

שעה רביעית

היום ניקר אותי הד"ר וילדער ומוצא ת"ל הטבה, ובודאי כי כן הוא, אמנם אנכי אינני יודע במה היא ההטבה, כי בהנוגע למה שהי' דוקר אותי סביבת הלב הנה גם עתה מזדמן לפרקים, וגם באותה שעה שביקר אותי ד"ר וילדער, והוא לא הרגיש בזה, הנה גם אני לא הגדתי מאומה, כי בודאי הוא מהשקרים של העצבות אשר כל ענינם לשקר, והשי"ת יחזק בריאותי ויצליחני בעבודתי.

היום ת"ל גמרתי המאמ' אשרי אדם עוז לו כך מסלות בלבבם דכ' מ"ח.

היום לא עסקתי בהפאסט, כ"א ברשימת ההמחאות.

189 ד"ה אשרי אדם דלקמן.
190 כדלעיל אצל ט"ז מ"ח.
191 שתורגמו לאידיש ונערכו ע"י מר מעקלער, ונדפסו בהמשכים במארגען זשורנאל, ואח"כ נדפס ע"י קה"ת בשנת תש"ז.
192 בהמארגען זשורנאל.
193 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 104.
194 למסרו לדפוס (מימיוגרף).

*

מוש"ק חיי, כח מ"ח

שעה שתים עשרה

תמול ערב אחרי שקמתי ממטתי כשעה ששית עד התפלת ערבית וסעודת שבת לעצמי, ואחרי' עד שעה אחד עשר לילה, קראתי הספרים שונים כדרכי בכל עת אשר הספרן של אוצר ספרים והוא מזכירי מר חיים שי' ליברמאן מביא לחדרי שתי תיבות ספרים מן אלו שקנה במשך העת ואני מבקרם, ובהספרים יש ממקצועות שונים בספרי קודש ולהבדיל ספרי חול ומאד מאד נהניתי איזה שעות בקריאת ספרים שונים.

חבל על אשר אין לי די זמן להגביל לי איזה שעות בשבוע לקרוא בספרים כי עמוס עבודה הנני בכל עת, ועתותי ספורים המה לרגעים.

מצער אותי מה שזה כחדש ימים אשר לא עניתי על המכתבי' שקבלתי במשך העת מאחר החג, כי רוב העת עסקתי במענה על מכתבי ר"ה עם הפ"נ וכתיבת המאמרים, אשר רק בשבוע העברה עזרני השי"ת להגיע אל הסדר, וביום ועש"ק גמרתי כתיבת המאמר אשרי אדם דכ' מ"ח, ובעת עלי בעזה"י לכתוב המאמר ויהי הוא טרם כלה לדבר[195] דשבת זה – המשך כא[196] – וגם להכין בעזה"י מאמר באידעש עבור הקריאה והקדושה דחדש כסלו הבע"ל.

*

א, כו מ"ח

שעה אחד עשר לילה

כפי ציווי הרופא עלי לנוח בשכיבה כשלשה שעות, ולפעמים מספיק שתי שעות, היום שכבתי כשלשה שעות.

סדרתי את ענין העבודה על להבא, סדרתי את המכתבים שהתקבלו ממדינה זו כן מכתבי אה"ק ורק עניתי על כל הפתקאות שהכניס לי הרב סימפסאן.

*

מוצאי ש"ק, ז טבת

שעה שמיני ערב

תמול הנה בפעם הראשון – אחר הפסק ששה שבועות שהייתי ל"ע חולה, ישבתי בחדרי וקראתי בספרים ועדיין הנני מרגיש חולשה והשי"ת יחזקני ויאמצני ויצליחני בעבודתי הק' בהרבצת תורה ביראת שמים בחיזוק היהדות בחינוך הכשר ובהדרכת אנ"ש ובביאורי והסברי עניני דא"ח וסידור כתבי הזכרונות והגהתם.

*

א, טו טבת

במשך ימי חליי – ל"ע – לא יצא ירחון הקריאה והקדושה, כי עד כ' מ"ח הי' – ל"ע – מר ל,[197] חולה, ורק ביום א' כ"ו מ"ח הע[ב]ר בערב קרא חתני הרמ"מ שי' את החומר של החוברת דכסלו לפני ותקנתיו בכמה מקומות, ובלילה ההיא – ל"ע – נחליתי, ועד היום לא יכולתי לכתוב המאמר דא"ח בשביל החוברת דכסלו, והיום ת"ל כתבתי מאמר מאי חנוכה[198], ושלחתיו למר ל.

*

195 נדפס בס' המאמרים תש"ה ע' 110.

196 כלומר מאמר כא, של המשך המאמרים, שהתחיל בחג השבועות תש"ה.

197 אהרן לעויט, עורך הקריאה והקדושה (הוא היה חי בשם מוסיוה, כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ב ע' שדמ ואילך).

198 נדפס בס' המאמרים אידיש (ה'תש"א-ה'תש"ה) ע' 183.

ב, טז טבת

אחד עשר לילה

עוד בשבוע העברה קבלתי מאת מר ל. את החומר בשכיל הירחון הק"ו חוברת טבת, וחתני הרמ"מ שי' קרא לפני את המאמרים, (ה)חזרתי את החומר עם התיקונים, והיום ת"ל כתבתי את המא' כי נר מצוה ותורה אור[199] בשכיל החוברת דטבת ושלחתיו למר ל.

גם עסקתי בהפאסט הרגילה ובמענות על פתקאות.

*

ג, יז טבת

אחד עשר לילה

על פי התעוררותו של חתני הרמ"ש שי' התחלתי לבקר רשימת השיחות דשנת ת"ש מיום בואנו צלחה למדינה זו, כשביל להכינו לדפוס אי"ה[200].

*

ה, יט טבת

אחד עשר לילה

במשך שני הימים רביעי וחמישי הנה נוסף על העבודה הרגילה במענה על הפאסט, עסקתי כהגהות ותיקוני השיחות דשנת ת"ש כפי הצעת חתני הרמ"ש שי'.

בלילה קבלתי לראיון את מר אלחנן שי' גלאזער[201] אשר אביו מר ישראל שי' זוגלה, הבטיח להתן הסך שמונה אלפים שקלים כפי הדרוש לערך הדפסת ספר צמח צדק, יתן השי"ת ויבוא מהכח אל הפועל טוב בהקדם היותר אפשרי.

*

ויעש"ק שמות, כ טבת

קבלתי להאיין את מר אהרן שי' ראזענבלום, ותתן לי חמש מאות שקלים.

עסקתי במענות על מכתבים ופתקאות.

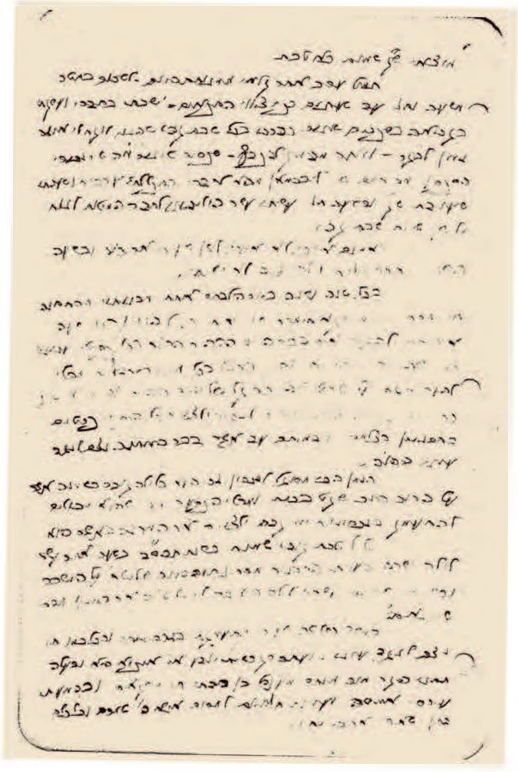
סדרתי המכתבים דא"י לשני חלקים א) מוסדות, כולל, תו"א, אגודת חב"ד, ישיבת אחי תמימים. ב) פרטים.

*

מוצאי ש"ק שמות, כא טבת

תמול ערב אחר קומי ממנחת היום – לשכוב במטה משעה וחצי עד שעתים כפי ציווי הרופאים – ישבתי בחדרי ועסקתי בקריאה בספרים שונים כדרכי בכל שבת קדש שהנני לוקח לי איזה זמן לבקר – ויותר מדויק לדפדף – ספרים שונים מה שמזכירי הספרן מר חיים שי' ליכרמאן מביא לחדרי. התפללתי ערבית וסעדתי סעודה ש"ק וכשעה וחצי עשיתי עשר הוליכוני לחדר המטות לנוח ולישן שינת שבת קדש.

אמנם אנכי לא אוכל לישן שעתות ארוכות, ובשעה השני' אחר חצות לילה עוד לא ישנתי.

199 נדפס בס' המאמרים אידיש (ה'תש"א-ה'תש"ה) ע' 186.

200 כדלעיל אגל ט"ז מ"ח.

201 דברי רבינו באותה יחידות, ואגרת רבינו אליו בהמשך לזה – ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקצז.

בכל שנה ושנה ביום הולדת אחת מבנותיי מרת חנה תי' מרת חי' מושקא תי' מרת שיינא תי', רגיל הנני לקבוע שעה ארוכה להזכר את דבר היום הבהיר ההוא בכל פרטי ענייני כמו שהי' ביום ההוא, והנני משתדל בכל מיני השתדלות מבלי להעביר גם על שרטוט היותר קל של היום ההוא והנני מייגע כח זכרוני וכח ההצטיירות לזכור ולצייר כל הפרטי פרטים כתבניתן בצלמם ובדמותם עד אשר דבר המחזה נצב לנגד עיני בהוה.

הזמן הכי מסוגל לזכרון זה הוא בלילה קודם השינה אשר על הרוב הנה שקט בכית ומבלי הפרעה מני שהוא יכולים להתעמק בזכרונות ימי קדם ולצייר את המחזה באשר הוא.

בליל שבת קודש שמות בשנת תרס"ד בשעה אחד עשר לילה ישבה רעייתי הרבנית מרת נחמה דינה שליט"א על המשבר, ובשעה שתים עשרה לילה הולידה למזל טוב את בתינו מרת שיינא תי'.

במשך כשלשה שעות התעמקתי בזכרוני והכל כמו חי נצב לנגד עיני. ועתה רק השי"ת יודע אי' איפוא היא ובעלה חתני היקר מו"ה מנחם מענדל בן דודתי חי' מושקע תי', ובדמעתי ערסי אמסה, ועיני תלויות למרום אנא ה' שמרם וכלכלם בין שארי אחב"י יחיו[202].

*

א, כב טבת

היום בבקר ביקר אותי הד"ר וילדער וימצא כי ת"ל מצב בריאותי הוטב, נופת – צוקער – יש 1 אחוז ועלי לשמור את עצמי בסדר אכו"ש, מנוחה ושלא להתרגש.

עסקתי בעריכות המכתבים אודות חברת "חברי – עדינו", ערכתי א) מכתב כללי מהתייסדות המוסד "חברי – עדינו"[203], ב) מכתב מלואים לידידי הרב מרדכי שי' מענטליק[204] על אודות ועד ההנהלה, ג) שלשה מכתבים בנוסח יחיד להרב סילווער להרב דושאוויטש להרב טעלושקין[205] והזמנתים להיות חברי ועד מועצת התורה בחברת "חברי – עדינו".

בערב קבלתי לראיון את התלמיד הרב ארי' ליב שי' קרעניצר מנהל ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש וכל סניפי' בישיבות קטנות במאנטרעאל, וירציא לי בפרטיות אודות מצב הישיבה בגשמיות וברוחניות[206].

עוררתיו על אודות המוסדות בית רבקה עבור בחורות מבנות טו – יח לעשותן במשך הזמן למורות, ובית שרה עבור ילדות.

הבטחתי לכתוב מכתבים הדרושים לטובת הישיבה[207].

*

ב, כג טבת

שוב התקררתי ויש לי חום והנני כלוא בחדר המטות, אבל ת"ל יכולתי לעשות מלאכתי במענה על מכתבים ופתקאות.

*

ג, כד טבת

ההתקררות התחזקה ... ות"ל שהנני יכול לעסוק בעבודתי אם כי בכבדות – מפני כאב הראש –

202 ראה ס' המאמרים תשי"א ע' 106: קונטרס זה מוקדש הוא לזכות בתו הצעירה של כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הכ"מ גיסתי הרבנית מרת שיינא ולזכות חתנו גיסי הרב מנחם מענדל הכהן בן הרבנית מרת חי' מושקא (בת כ"ק אדמו"ר מהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ... ונתעכבה ההדפסה כל זמן זה מפני צערם של אלו מבני המשפחה שלא ידעו אודות הבא להלן עד עתה ... ג' תשרי תש"ג בא הקאפא וסיפר להם, אשר ביום שני דראש השנה תש"ג הובילו את רעיתו להכבשונות. כ"ה חשון תש"ג כשחזר מר מרדכי שי' [אונראד] מעבודתו לא מצא את הרב הרמ"מ בבאראק, ואלו שעבדו עמו ספרו לו, אשר לקחוהו ממקום העבודה, עם עוד קבוצת יהודים, ע"מ להובילם להכבשונות.

203 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תקצא.

204 נדפס באג"ק ח"ח אגרת ב'תרט.

205 נדפסו באג"ק ח"ח אגרת ב'תר.

206 ראה אג"ק ח"ח אגרת ב'תרא.

207 נדפסו באג"ק ח"ח אגרות ב'תרד-ה.

הנני עוסק במענה על מכתבי אה"ק וז"ו והיום ת"ל עניתי ארבעים ושמים מכתבים.

בחלוקת הש"ס שהתקיימה תמול לילה מטעם מחנה ישראל לקחתי מסכת חגיגה, וה שי"ת יאיר עיני בתורתו יתי' ויעיר לבבי בתורתו יתי', ויצליחני בעבודתי בכל מוסדות התורה והצדקה.

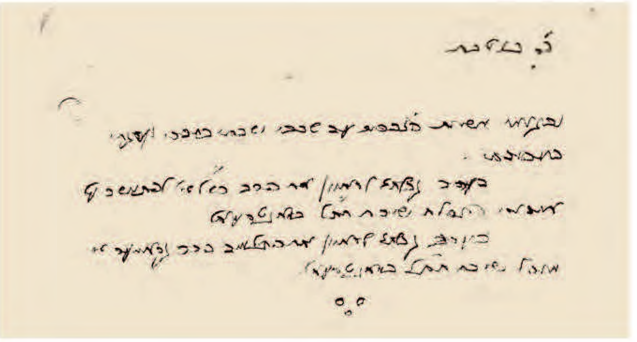
*

ה, כה טבת

החום וכבד הראש במקומם עומדים עדיין, וכבד לי לעסוק במלאכת עבודתי והנני כותב בכבדות ה שי"ת ישלח לי רפואה.

בלילה התגברה ההתקררות ... עם שיעול חזק ולקחתי סמי מרפא [...] ויתן הי"ת שיהי' לרפואה שאוכל להתעסק בעבודתי בלי הפרעה, וכה צלחה בגשמיות וברוחניות.

*

ח, כו טבת

... ובקומי משינת הצהרים עד שכבי, ישבתי בחדרי ועסקתי בעבודתי.

בערב קבלתי לראיון את הרב רש"ל[208] שי' להתיישב על אודות הנהלת ישיבה תת"ל במאנטרעאל.

בערב קבלתי לראיון את התלמיד הרב קראמער שי' מנהל ישיבת תת"ל במאנטרעאל.

כ. יומן כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע – תש"ט

הקטעים המועתקים לפנינו, נרשמו ע"י כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (לא בצורה רגילה של יומן, כי אם) בין שאר רשימותיו, על גבי "לוח יומן לבית ולמשרד לשנת ה'תש"ט", הוצאת מפעל-התורה בא"י.

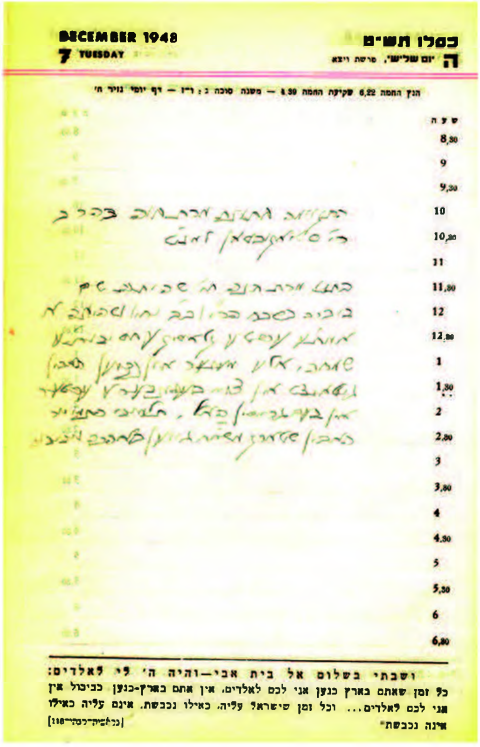
עיקר הרשימות ביומן הזה הן רשימת האנשים הנכנסים ליחידות, ורשימת המכתבים שנשלחים. אלא שמזמן לזמן רשם איזה פרט אישי ביומן זה, והם הקטעים הנעתקים כאן.

ח כסלו

התקיימה חתונת מרת חנה כהרב ר' שי' יאקובסאן למז"ט.

בתנו מרת חנה תי' שהיתה שם דיברה כשבח הר"י וכ"כ יחיו ושהיתה א אמת'ע ערשטע קלאסיקע חסידות'ע שמחה, אלע מענער און פרויען האבין גיטאנצט אין צוויי בעזונדערע

208 ר' שמואל לויטין.

DECEMBER 1948
7 TUESDAY
כסלו תשי"ט
ה' יום שלישי, פרשת וישב
הנץ החמה 6.22 שקיעת החמה 4.39 — משנה סוכה 2 ; ריו — דף יומי ניזיר ח'
ש ע ה
8.30
9
9.30
10
10.30
11
11.00
12
12.00
1
1.30
2
2.00
3
3.00
4
4.30
5
5.30
6
6.30
וישבתי בשלום אל בית אבי—והיה ה' לי לאלדים:
כל זמן שאתם בארץ כנען אני לכם לאלהים, אין אתם בארץ-כנען כביטול אין אני לכם לאלהים... וכל זמן שישראל עליה, כאילו נכבשת. אינם עליה כאילו אינה נכבשת"
[כלי-יקר-כתר-שם]

ערטעה, אין דעם גרייסין האָל, תלמידי התמימים האבין שטארק משמח גיוען באהבה וידידות.

ו כסלו

7 ערב ביקורני הרה"ג מענטליק ודכרנו אודות הסתדרות התלמידים, בהעמדת הסכין, אצל השו"ב גורדון[209], בשעה 2.5 ד' מכל תלמיו, והלימוד צריך להתקיים בכל יום משעה 4.

על קנייה חלפים ואכני השחזה אי"ה אתן להם הלואה ע"י חותני הרש"ג מנהל תת"ל הרה"ג ה"ד מרדכי, לשלם במשך הזמן.

9 לילה גראדעצקי רב"א שי', אמרתי לו שאשר אודות הכנסי' ידבר עם חותני הרממ"ש שי'.

יב כסלו

1-9 לילה הועדה להר צאתו של הרב"ג שי'[210].

יג כסלו

1 צהרים הרב העכט משיקאגא מספר על אודות הועידה בכללות.

כח כסלו

קבלתי טעלעגראם מראזענבלום סאניע, אשר אימה מחותנתינו נ' שיינדיל גוראריי[211] כאה צלחה.

ח טבת

כש"ק מיגש ז' טבת נתמלאו לר' מיכאל שי' דוארקין פ"ג שנה, והנני כותב לו מכ' ברכה[212] – חתום – וכותב לו אודות הנהוג לאמר בכ"י הקאפיטל תהלים [...] שנה הבאה להצלחה בגו"ד שיאמר קאפיטל פ"ד, והשי"ת יאריך ימיו ושנותיו בגו"ר.

ט טבת

8 ערב עורך הטאג, מר דינגאל, סיפור נסיעתו וביקורו במקומות קיבוצי הפליטים, ובכל מקומות ביקורו ראה הרבנים שו"בים מלמדים וזקנים, הנה רובם קבלו מסתכי התעודות וברכת הסתדרות, וכיחוד המתחשבים לחסידי ליובאוויטש. ביקר גם הישיבות במקומות שונים, אשר רובם מתנהלים מאנשי ליובאוויטש. סיפר בארוכה מהסדר הטוב בהכתים בפאריז מקום שהפליטים המתיחסים ללובאוויטש, התעסקותם בעיניני עבודה פרנסה ישיבה ביה רבק[ה] וביה שדה.

---

209 ר' אברהם (אחיו של ר' יוחנן). ראה גם לקמן אצל כג שבט. סדר זה של לימוד קבוצה מתלמידי הישיבה העמדת הסכין והלי שו"ב, התקיים במשך כל שנותיו של הרה"ג מוהר"מ מענטליק ע"ה, ובניהולו. המלמד בשנים האחרונות הי' מוהר"ד יוניק ע"ה.

210 ראה אג"ק ח"י אגרת ג'שז (כ"ו תשרי): כעת מתארח פה בא כחי בסידור הפליטים הרב בנימין שי' גראדענצקי מפאריז, והרציא לי מכתבי עבודתו בסידור הפליטים כאלף נפש הנמצאים בהבתים של הדשוינט בפאריז, ותודה לה' מזמן לזמן מסתדרים בפרנסה.
אודות נסיעתו חזרה לאירופה, ראה לקמן אצל כב סיון.

211 אמו של חבב"נ הרש"ג ע"ה.

212 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'שנה.

ט׳ שבט

יאצ"ט כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע[213]. תפלת ערבית התפלל הרש"ל[214].

יז שבט

שעה 6½ עד 9½ ידידי מר פאלמער רח"ש דו"ח ופ"ש הפורט מנסיעת ביקורו[215] בפאריז, בהמחנות באה"ק ת"ו ובפאריז, הרצאה מסודרה ומפורטה.

9½ ערב, הרב – כתיב, רבי קרי – מקלויזענבערג[216] מדבר בשם אגודת אדמו"רים[217], איך להתיחס אל הכרזת מלוכת ישראל בארץ ישראל[218].

עניתיו כי הדבר רציני במאד, וצריכה להפתר ע"י זקני האדמו"רים, ואודיע דעתי בזה אם אקבל שאלתם של זקני האדמו"רים בכתב בחתימתם.

יח שבט

1-11 פאלמער רח"ש המשיך הרצאתו הנ"ל. מתפלא על מצב התקשרות אנ"ש שי'. מר ברוידא[219] מספר בתמהון על הפלאת קירובם של הקטנים, הילדים והילדות, ומצב תלמידי התנינים, הנהגת התלמידים ושקידתם בלימוד.

כא שבט

6 ערב מסרתי לידידי מר פאלמער רח"ש מכתב תודה וברכה – בכתב ידי- בעבור נסיעתו בתור שלוחי לבקר בכל המקומות כאמור[220].

כג שבט

רשימת התלמידים יחיו ללמוד אומנת העמדת סכין של שחיטה א) אייכהארן שלום דוב. ב) גאלד[ש]מיד שלום דוב. ג) חיטריק צבי. ד) חאסקינד שלום. ה) ליברמאן דוד משה. ו) ליווי יצחק. ז) צאלער צבי. ח) קופערמאן חיים אהרן. השי"ת יעזרם שיתלמדו בטוב האומנות והדינים ויסתדרו במקומות שונים ויעשו פרי טוב בעבודתם וכחינוך הטוב בגו"ר.

7 ערב, הרב רייטשיק וזוגתו יחיו ברכת נסיעה כשורה והצלחה[221], ותנאי סידור עבודתו מסודר ע"י חתני הרה"ג הרמ"מ שליט"א שניאורסאהן, לסדר במקומות מרכז, והשי"ת יצליחם בגו"ר.

אדר"ח אדר

מכתבים בחתימתי

א) להנוסעים משאנגאיי לאה"ק ת"ו דרך אה"ב שלחתי מכתב ברכה[222] על ידי הרב אשכנזי[223] והרב חדקאוו יחיו, בעריכת חתני הרה"ג הרמ"ש ובהצעתו. הרב חדקאוו מספר כי השלוחים

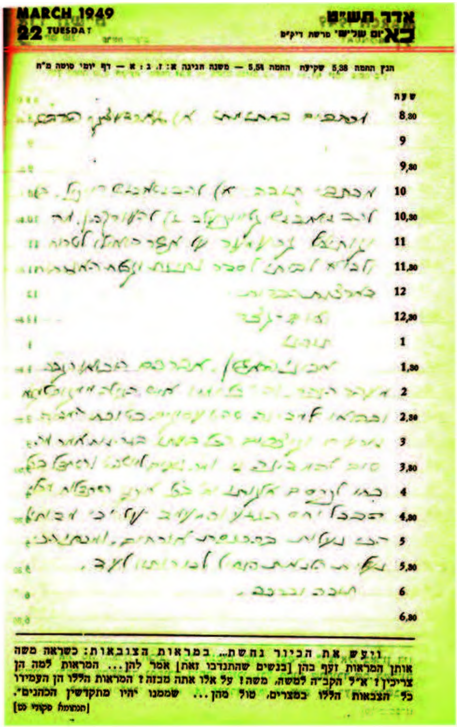
213 אשת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. נפטרה ביו"ד שבט עדר"ת.
214 הרב שמואל לויטין.
215 ראה גם לקמן אצל יח שבט וכ"א שבט. אג"ק ח"י אגרות ג'שמ, ג'שמג-ה, ג'שנב, ג'שפג, ג'שצו.
216 אשר בחוגו מכונה "הרב מקלויזענבערג", ובאמת הוא אדמו"ה.
217 ראה אג"ק ח"י אגרת ג'תנה.
218 ראה אג"ק ח"ט אגרת ג'רלא.
219 שמואל, שנסע יחד עם מוהרח"ש פאלמער לארה"ק ואירופה. ראה אג"ק ח"י אגרות ג'שפג, ג'תלג. על המשך ותוצאות אותה יחידות, ראה כפר חב"ד גליון 1320 ע' 37.
220 לעיל אצל יז שבט, וש"נ.
221 נסיעתו בשליחות לחוף המערבי (קאליפורניה). ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' שעג.
222 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'תיא.
223 ראה אג"ק ח"י אגרות ג'שעה-ו.

והמסתב פעל קירוב הדעת והתרגשות גדולה ונהנה מדבר השליחות.

פוריים

מתפללים וקוראים המגילה בחדר הסמוך לחדרי[224].

טז אדר

העייתי הרבנית שליט"א וכתבנו מרת חנה עסוקים בעריכת שולחן כשבי להשופטים האורחים שישתתפו בעת סידור ועידת קבלת אזרחות ארצות-הברית היום[225]. יום חמישי לפרשת כי תשא טז אדר, נהייתי לאזרח ארצות-הברית. השופט מושבע מר רייפל, שופט מושבע מר קליינפעלד, עדים הרב קזרנאווסקי, עו"ד קרעמער מר יקותיאל, הרב חדקאוו, הסדרן חתני הרה"ג הרה"ח הרנ"מ שליט"א שניאורסאהן, עשו צילומים שונים, ומסרו לי תעודת-אזרח ארצות הברית.

יהן העיי"ח שיהי' להצלחה, לבריאות תכונה לי, לרעייתי הרבנית שליט"א, לבנותיי מרת חנה, בעלה חתני הר"ש שליט"א, לחתני הרה"ח הרה"ג ה"ר מנחם מענדיל שליט"א, ולרעייתו בתי חי' מושקא תחי', ולנכדי הרב שלום דובער שי', ויצליחו העי"ח בעבודתי בדא"ח, בחיזוק היהדות בכלל ותרמי החסידות בפרט.

מכתבי תודה וברכה בחתימתי לשני פקידי הממשלה שבאו עם השופט הראשי שבאו למסור לי תעודת האזרחות, מר ערענסט לאייאט בדוקלין, מר מייקעל אנטאנעלע בדוקלין.

כא אדר

מכתבים בחתימתי א) גארדעצקי הרב"ג.

מכתבי תודה[226] א) להדזאדזש רייפיל, כ) להדזאדזש קליינפעלד, ג) להעורך דין מר יקותיאל קורעמער, על אשר הואילו לטרוח ולבוא לביתי לסדר נתינת וקבלת האזרחות דארצות הברית.

נאום קצר[227], תוכנו

אבינו הראשון אברהם הביאו הקב"ה מעבר הנהר, והי' כל ימיו איש הגולה ממקום למקום, וכבואו למדינה שהיו עסוקים בטובת המדינה זרעים וקוצרים הכל בעתו בזריזות אמר מה טוב להמדינה זו ומה נעים ליושבי[228], והשתדל בכל כחו לפרסם אלקותו יח' בכל אופני השתדלות מכלי הכדל יחס הגזע והמעמד על ידי מדתיו הכי נעלית בהכנסת אורחים ומדתו הכי נעלית הלואה התחיל לדרותיו לעד.

הודה וברכה.

ו' ניסן

תוכן מכתבי למר הערי מאורגענטוי[229], אודות הגבלת סכום של מאה אלף פונט ארץ-ישראל

224 כלומה, שרבנו התפלל בחדר היחידות שלו, והמנין התפלל בחדר הסמוך (החדר של הרבנית שטערנא שרה), והדלת שבין שני החדרים היה פתוח.

225 תיאור פרשת קבלת האזרחות של רבנו, ע"י השופטים שהגיעו לבית רבנו, ראה ימי בראשית ע' 41-38.

226 נדפס באג"ק ח"י אגרת ג'תלא.

227 נדפס בימי בראשית ע' 39, מוגה, ובתוספות מראי מקומות.

228 ב"ר פ"ט, ח. וראה לקו"ש חט"ו ע' 93.

229 מזכיר האוצר של ארצות הברית (תרצ"ד-תש"ה). ובזמן מלחמת תש"ח היה אחראי ל"מגבית היהודית" לטובת ארה"ק.

בשביל סידור קאלאניעס. חסידי חב"ד למאה משפחות עולים, הדרוש שתי אלפים פונט. לכל משפחה אלף פונט נותנת ביחוד המוסד המקומי, בהבטחת מר זלמן שי' רובאשאוו[230], ואלף פונט צריכים לשלם מאגודת חסידי חב"ד. חסידי חב"ד אשר בארצות הברית ה[ת]עניינים בזה וחפצים להכריז אוסף מיוחד למטרה זו, אבל זה בודאי יזיק להמגבית הכללי של 250 מיליאן, לכן הנה מלאכות נכבדה מאתי ומאת אגודת חב"ד פונים לכבודו בענין זה[231].

מכתבי בשפה עברית – חתימתי – ותרגומו בשפת אנגלי.

המכתב סידר חתני הגרמ"מ שליט"א בעברית, והעתיקו באנגלית מר מינדעל, ומסרתיו לחתני הרש"ג שליט"א, והוא בוחר קבוצה מאנשי שם (?) אשר ישתתפו בזה. שמותיהם יודיעני, גם יודיע במכה"ע.

ערב פסח

11½ בקר שריפת חמץ. ביקור הביבליותיקה[232].

כב סיון

בא כחי[233] בסידור הפליטים בפאריז וסידור נסיעתם לאה"ק ת"ו, לקאנאדע. ושאר המדינות בעזרת הדזוינט, נוסע היום לצרפת למשמרתו והשי"ת יצליחו.

כז סיון

במכ"ע מארגען זשורנאל מאמר על אודות עבודתו של הרב גראדעצקי ה"ד בנימין בפאריז, בסידור הפליטים לשעה בהבתים המיוחדים סביבות פאריז, וסידורם לעלות לאה"ק ת"ו ולשארי מדינות.

ב' תמוז

8 ערב, קאווען אלחנן ובנו, כשעה דברתי עמהם, וחתני הרמ"מ"ש הסבירם באנגלית, מר קאווען רשם – בביתו – הכל בכתב, ושלח לחתני הגרמ"מ"ש לבקר ולתקן.

ז' תמוז

היום בשעה 5 בא חתנינו רש"ג שי' באוירון מפאריז בשובו מאה"ק ת"ו[234], מהלל מצב הרוחני דאנ"ש בכלל וביחוד הפליטים, והוא בהתפעלות מענין מסירותם לחסידות ועניני עבודת התפלה.

יד תמוז

בשעה 6 התקיים ועידת חג הגאולה וכניסת שנת השבעים שנה[235] בחסדי השי"ת, שיחה ארוכה בעבודה, דרכי החסידות ועבודת התפלה, כשעה ויותר, ובעזרתו ית' אסדר בכתב[236].

---

230 שזה.

231 של המגבית היהודית המאוחדת. ראה אג"ק חי"ג אגרת ד'תתקפח.

232 שריפת החמץ התקיימה במשרפה שבקומת הקרקע של 770, אשר על ידה היה אולם המחסן הגדול של הספריה. ולכן אחרי שריפת החמץ נכנס לספריה לביקור.

233 הרב"א גראדעצקי.

234 לשם נסע לעזור ביסוד כפר חב"ד. ראה אג"ק חי"ג אגרת ד'תתקפח.

235 גאולתו ביב-ג תמוז תרפ"ז, ולידתו ב"ב תמוז תר"מ.

236 נדפסה בס' השיחות תש"ט ע' 333 ואילך.

כא. פ"נים כלליים – אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

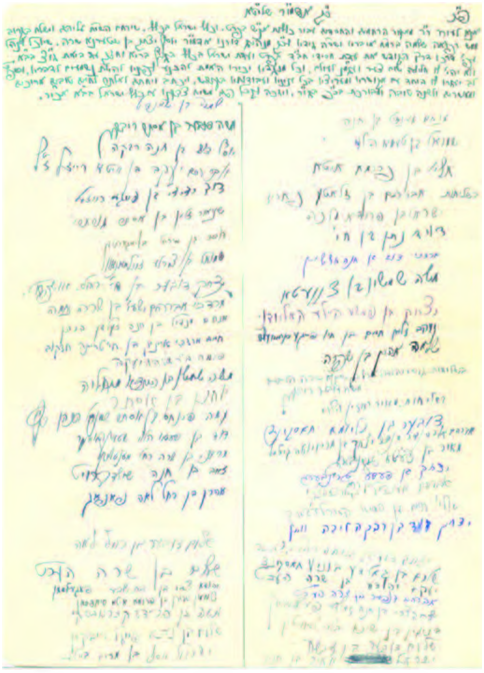
למרות מחלתו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בשנותיו האחרונות, המשיך לעבוד עבודה קשה ומרובה עד היום האחרון, בכתיבת מכתבים רבים כל יום, קבלה ליחידות - כמה פעמים בשבוע, אמירת שיחות ומאמרים, ורשימתם בכתב, ועידוד ותיזוק לחיזוק היהדות והחסידות.

אנ"ש ותלמידי התמימים, שלמדו בט"ז, כאבו את המצב, וכשהיו כותבים פ"נ כללי בער"ה, היו מבקשים עבור בריאותו והנהגתו. בראש הפ"נ תתמו תדב"נ הרבי וגיסו הרש"ג, ואחריהם אנ"ש ותלמידי התמימים.

שני סוגי פ"נים הם, א) עבור כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ועבודתו בקודש. ב) עבור אנ"ש וכלל ישראל הנמצאים במדינות שתחת ממשלת רשעים[237].

פ"נ כ"ק אדמו"ד שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמים והחסדים עבור כללות אנ"ש בפרט, וכלל ישראל בכלל, שירחם השי"ת עליהם וישלח בקרוב ממש רפואה שלמה ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו לכ"ק מנהיג דורנו אדמו"ר יוסף יצחק בן שטערנא שדה, שיוכל להיל עפ"י דרכו דרך הקודש את עדת חסידי חב"ד בפרט ועדת ישראל בכלל בגוף כריא וחזק עד ביאת גו"צ בב"א, ולא יהי' לו חלילה שום צער ועגמ"נ לעולם, וכל מנגדיו יכירו האמת להכנע לפניו להיות נשמעים לדבריו, וכחפץ לב יעזרו לו ביחד עם מקושריו ומעריציו בכל ענייניו ועבודתו בקודש, ויכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים ומאושרים ולשנה טובה ומבורכת בכ"פ בגו"ר, ויזכה לקבל פני משיח צדקנו עם כלל ישראל בב"א אכי"ר.

237 ראה הנדפס באוצר מנהגי חב"ד אלול-תשרי מה, וע' תה ואילך.

מנחם מענדל בן חנה

שמואל בן טעמא הלוי

אלי' בן פרומא איטא

בשליחות אברהם בן זלאטע פאריז

ישראל בן פריידא מלכה

דויד נתן בן חי'

מרדכי דוב בן חנה אלטיין

משה שמשון בן צווטא

יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני

יעקב זלמן חיים בן חי' פייגע סעמיועלס

שלמה אהרן בן שפרה

בשליחות גיסי יהודה ארי' בן שרה העבער משה דובער ריבקין

בשליחות מאיר ראזין הלוי

דובער בן בליומא חאסקינד

אברהם אלכסנדר סנדר יצחק בן מרים יוטה גיטיל

מאיר בן פעשא גרינבערג

יצחק בן פעשע גרינבערג

אברהם מענדל בן רחל בארנעטצקי

אלי' חיים בן פסיא קארלעבאך

יצחק דוד בן רבקה ליבה וויין

יצחק דוד בן מנוחה רחל גראנער

שלום בן גאלדע בוניע חאסקינד

יעקב יהודה בן שרה העכט

אברהם דובער בן שרה העכט

יצחק צבי בן חנה זעלדא פעלדמאן

בנימין בן שינא הלוי לעוויטין

שלום דובער בן זישע

ישראל מאיר בן חנה

שמרי' בן שיינדל

משה דובער בן אסתר ריבקין

יוסף דוב בן חנה רבקה

אברהם יעקב בן איטא רייזל ז"ל

דוב ידידי' בן פייגא רייזיל

שניאור זלמן בן אסתר גוראר'

דובער בן מירל בוימגארטן

שמואל בן צירלע זאלמאנאוו

יצחק דובער בן חי' רחל אושפאל

מרדכי אברהם ישעי' בן שרה נחמה

מנחם מנדיל בן חנה זעלדע הכהן

חיים מרדכי אייזיק בן חי' טריינה חדקוב

שלמה כ"ר אליהו יעקב

משה שמשון בן הינדא מיחליה

יוחנן בן אסתר

משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כץ

דוד בן פעשא הלוי שטאקהאמער

מרדכי בן שרה רחל מענטליק

זאב בן חנה שילדקרויט

אהרן בן רחל לאה פאפאק

שלום דובער בן רחל לאה

שלום בן שרה העכט

יהודא צבי בן בת שבע פאגעלמאן

שמעון אהרן בן פרומא איטא סימפסאן

משה בן פריידע קזרנובסקי

שלום בן נעכא פייגל ריבקין

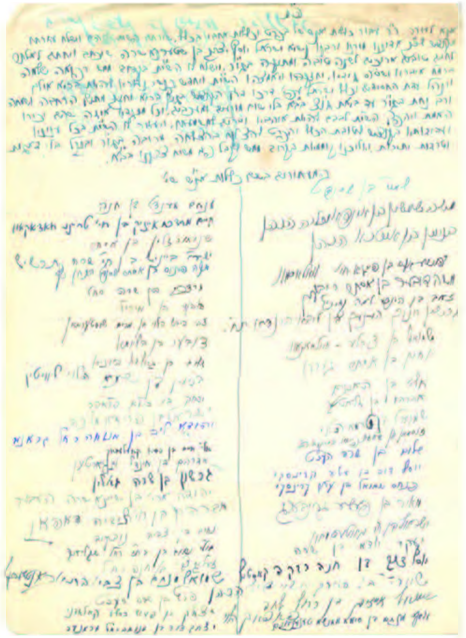
ישראל יוסף בן מרים ביילע

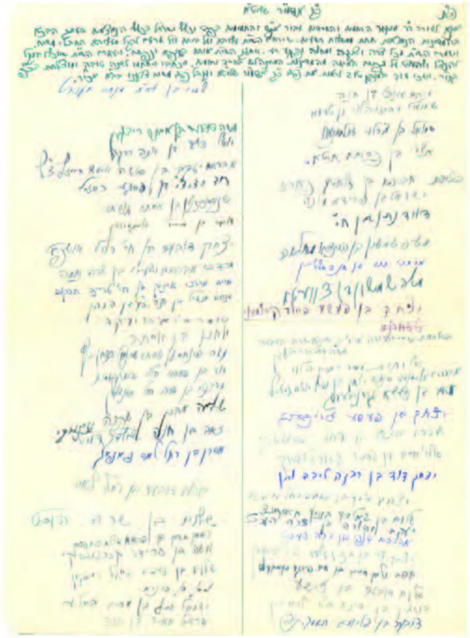
פ"נ כ"ק אדמו"ר שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמים והחסדים עבור אנ"ש והתמימים בפרט, וכלל וישראל בכלל, הנמצאים בעמק הבכא בהמדינות הנמצאות תחת ממשלות רשעים, שירחם השי"ת עליהם ועל ביתם ועל זרעם להקל מעליהם החבלי משיח, וישמרם השי"ת מכל צרה וצוקה ומחלה ופגע רע, ויחזק השי"ת אותם בגופם ונפשם, ויעזרם השי"ת שיוכלו בנקל להנצל ולהמלט על נפשם באיזה מהמדינות המתנהלים בחסד ורחמים, ויכתבו ויחתמו לשנה טובה ומוצלחת בכ"פ

בגו"ר, ויזכו עוד באופן טוב לראות את פני כ"ק אדמו"ר שליט"א ולקבל פני משיח צדקנו בב"א אכי"ר.

התתומים על הפ"נ הזה זהים לתתומים בפ"נ הקודם, מלבד, שכאן נוספה חתימתו של:
ניסן בן בוניא.
ונשמטה חתימתו של:
יהודא צבי בן בת שבע פאגעלמאן.

פ"ן

אנא לעורר ר"ר עבור כללות אנ"ש שי' בפרט, וכללות אחב"י בכלל, שירחם השי"ת עליהם וישלח עזרתו מקודש לכ"ק אדוננו מורנו ורבנו נשיא ישראל יוסף יצחק בן שטערנא שרה שיכתב ויחתם לאלתר לחיים טובים ארוכים לשנה טובה ומתוקה בגו"ר, וישלח לו השי"ת בקרוב ממש רפואה שלמה ברמ"ח איבריו ושס"ה גידיו, יחזקהו ויאמצהו השי"ת ויחדש כנשר נעוריו להיות בריא אולם וינהל עדתו החסידים וכלל ישראל עפ"י דרכו דרך הקודש בבוקי בריא וחזק מתוך הרחבה ושמחה ורב נחת בגו"ר עד ביאת גו"צ בב"א כלי שום מונעים ומעכבים, וכל מנגדיו איזה שהם יכירו האמת ויהפך השי"ת לבבם להיות אוהביו וסרים למשמעתו, ויעזור לו השי"ת בכל ענייניו ועבודותיו בקודש לטובת הכלל והפרט להצליח בהצלחה מרובה בגו"ר ובנקל בלי דאגות וטרדות יתירות, ויוליכו קוממיות בקרוב ממש לקבל פני משיח צדקנו בב"א.

המעתירים בשם כללות אנ"ש שי'.

שמרי' בן שיינדל

משה שמשון בן הינדא מכליה

בנימין בן איטכא הכהן

יהושע אלי' בן פייגא חי' וואלאסאוו

משה דובער בן אסתר ריבקין

זאב בן הינדע לאה קזיניץ

גרשון חנוך הענעך בן ליבא הינדא

שמואל בן צירלע זאלמאנאוו

יוחנן בן אסתר גורדון

אליהו בן האנקא

אברהם בן זלאטע

שמואל בן טעמא הלוי

זוסמאן בן שאשא פייגא דמתקרי' רמ"ל

שלום בן שרה העכט

יוסף דוב בן עטע קרינסקי

פנחס שמואל בן עטע קרינסקי

מאיר בן פעשא גרינבערג

ישראל בן חי' גאטעסמאן

יעקב יהודה בן שרה

יוסף דוב בן חנה רבקה קאסטעל

שמרי' בן סארקיא שיינדיל הכהן

שמואל אייזיק בן רחל לאה פאפאק

יוסף מנחם בן סימא מאשא טענענבוים

זלמן צדוק בן פייגא סילווער

זאב בן חנה שילדקרויט

דוד בן טויבע לאה איידלמאן

פסח בן צביה הכהן

שלום דובער פאפאק

מרדכי דוב בן חנה אלטיין

מנחם מענדל בן חנה

חיים מרדכי אייזיק בן חי' טרייניע חאדאקאוו

שניאור זלמן בן אסתר

ישעי' ביניש בן חי' שרה תרשיש

משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כץ

מרדכי בן שרה רחל

דובער בן מירל בוימגארטען

צבי הירש הלוי בן מרים שוסטערמאן

דובער בן בליומא

שלום בן גאלדע בוניע

בנימין בן שינא הלוי לעוויטין

יצחק בן בילא פלאהר

ישראל בן פריידא מלכה

יהודא ליב בן מנוחה רחל גראנער

אלי' חיים בן פסיא קארלעבאך

אברהם בן מינדל וויגארטען

גרשון בן שרה גאלין

יהודה ארי' בן שיינא שרה העבער

אברהם בן חי' ציבי' פאפאק

נחום בן צביה נוביקוב

אלי' נחום בן בתי' רחל שקליאר

זעליג צבי בן חנה רחל

שמואל מנחם בן צבי' בתי' קאנטארף

פרץ בן שרה העכט

יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני

יצחק דוד בן מנוחה רחל גראנער

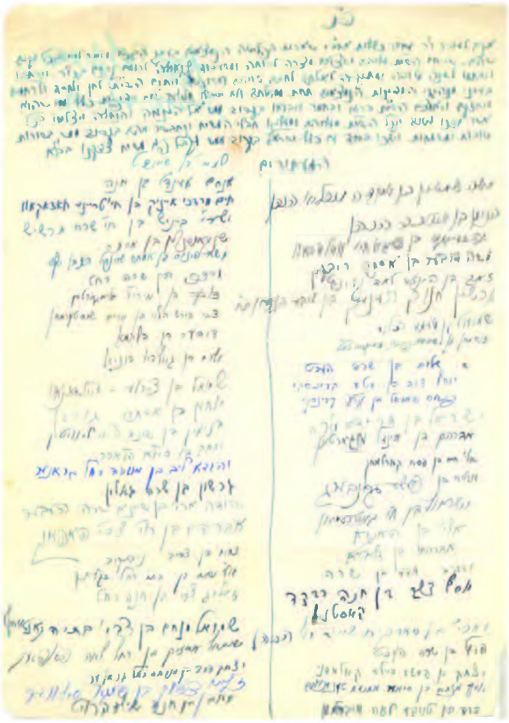
פ"נ

אנא לעורר ר"ר עבור כללות אחב"י שארית הפליטה הנמצאים בעמק הבכא מעבר לים בכל מקום שהם, שירחם השי"ת עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומשעבוד לגאולה לרומם קרנם בגו"ר, ויכתבו ויחתמו לשנה טובה ומתוקה לאלתר לחיים טובים וארוכים ויתנם השי"ת לחן ולחסד ולרחמים בעיני מנהיגי המדינות הנמצאים תחת ממשלתם ולא יסבלו חלילה שום רדיפות כלל מצד שהוא

ויחזקם ויאמצם השי"ת בדרוש ובחמר ויבואו בקרוב ממש אל המנוחה והנחלה ויצליחו בכל אשר יפנו לטוב ויקל השי"ת מעליהם ומעלינו חבלי המשיח ונתכשר מהם בקרוב ממש בשורות טובות ומשמחות ויזכו כיחד עם כלל ישראל בקרוב ממש לקבל פני משיח צדקנו בב"א.

המעתירים.

התתומים על הפ"נ הזה זהים לתתומים בפ"נ הקודם.

פ"ל

אנא לעורר ר"ד עבור כללות אנ"ש והתמימים, שירחם השי"ת עליהם ועל כלל ישראל וישלח בקרוב ממש רפואה שלמה לכ"ק נשיא ישראל אדוננו מורנו ורבנו יוסף יצחק בן שטערנא שרה, שיהי' בתוכלית הבריאות והשלימות בגו"ח איברין ושס"ה גידין וימשיך עבודתו בקודש בהחזקת והרבצת התורה וי"ש והפצת אור והגדרת החסידות בכל בריא וחזק מתוך נחת והרחבה ונחוחה והצלחה מרובה, ויעזור השי"ת שיהי' לו בהרחבה ובנקל ובכבוד כדי החזקת מוסדי הקודש שתחת נשיאותו וכל פעולותיו לטובת הכלל והפרט, ויכתבהו ויחתמהו השי"ת לשנה טובה ומתוקה בכ"פ בגו"ר, ויתכשר בכשורות טובות ומשמחות מאנ"ש והתמימים בכל מקום שהם בתוך ישועת כלל ישראל, וינהל עדת ישראל בקרוב ממש לקבל פני משי"צ בב"א.

שמרי' בן שיינדל

שמואל בן טעמא הלוי

גרשון בן עלקא חאנאוויטש

יחזקאל בן לאה מהלי'

ישראל בן פריידא מלכה

יוסף דוב בן חנה רבקה

יעקב יהודה בן שרה

שניאור זלמן בן אסתר

מנחם מענדל בן חנה זעלדע הכהן פעלדמאן

יצחק בן בילא

צבי יוסף בן דבורה נחמה קאטלארסקי

אברהם בן חי' ציבי'

שמרי' בן סארקיא שיינדיל

מלכה צבי' בת פריידל

הושיע בן לאה

ארי' ליב בן ליבע בלומע

דובער בן מירל בוימגארטען

שלום דוב בן מינא

בנימין בן שינא הלוי לעוויטין

משה פינחס בן אסתר שיינדל הכהן כ"ץ

שמואל אייזיק בן רחל לאה פאפאק

חיים בן עלקא חאנאוויטש

שמואל בן צירלע זאלמאנאוו

אליעזר בן חי' שרה קרמר

משה יעקב בן שרה טעלעשעווסקי

אברהם בן זלאטע עם כל משפחתו

שניאור זלמן בן ליבא לאה (ש"ס)

אלי' משה בן מרים בלומא ליס

אברהם מנחם מענדיל בן רחל בארנעצקי

דובער בן בליומא

שלום דובער בן רחל לאה פאפאק

מנחם מענדל בן חנה

יהודה בן חי'

צבי הירש בן קיילע

יצחק בן פעשע ביילע קאלאדני

אלקנה פנחס בן דבורה גודמאן

שמעי' בן שרה רייזיל קרינסקי

יהושע נחום בן צפורה גודמאן

אברהם אבא בן חי' רחל

יעקב בן שרה גיטעל סמיט

יעקב זלמן חיים בן חי' פייגע סעמיועלס

ישראל בן עלקא

משה דובער בן אסתר ריבקין

יוחנן בן אסתר גורדון

יהושע אלי' בן פייגה חיה וואלאסב

צבי משה בן ביילא גיטל

מרדכי בן רבקה הכהן דובינסקי

עזריאל בן שרה חנה

משה בן פריידע קזרנובסקי

שלום חיים אשר כהנאוו

משה בן רחל דבורה רובין

יחזקאל בן חי' בלומה דערען

שלום דובער הכהן בן נחמה אייכהארן

יהודה ליב בן חי' זלאטא

דובער בן בליומא חאסקינד

משה בן אסתר גוראר'

נתן בן חי' שיינא מיכלא גוראר'

דוד משה בן שרה הינדע (ליבערמאן)

יוסף בן אסתר רבקה בארנשטיין

מנחם מענדיל בן מירל בוימגארטען

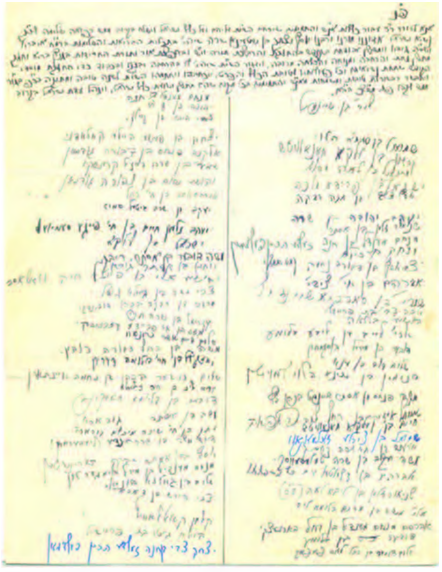
שלום בן גאלדע בוניא

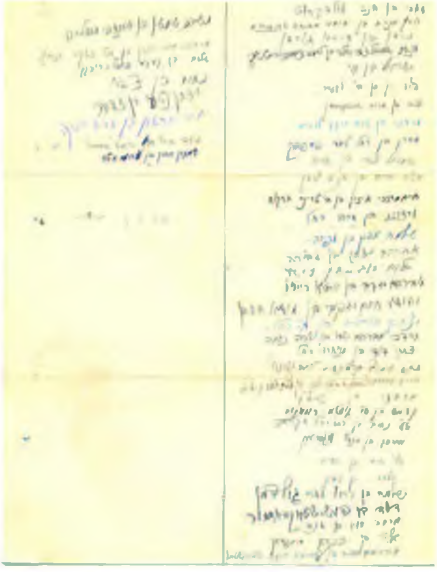
צבי הירש בן דאבא

קלמן קאטלאוויץ

ביילא גיטל בת פריידל

יצחק צבי בן חנה זעלדא הכהן פעלדמאן

זאב בן חנה שילדקרויט

יוסף מנחם בן סימא מאשא טענענבוים

מנחם שמואל דוד הלוי בן ליבא דבורה רייטשיק

ישראל בן חי'

דוד נתן בן חי' לעזער

צבי בן מרים שוסטערמאן

מרדכי בן שרה רייזע לוריא

אהרן בן רחל לאה פאפאק

שמואל צבי בן שרה

משה חיים בן חנה ליבע

חיים מרדכי איזיק בן חי' טרייטע חאדאקאוו

מרדכי בן שרה רחל

שלמה אהרן בן שפרה

אברהם יצחק בן דבורה

שלום דוב בן זישא

אברהם יעקב בן איטא רייזא

יהושע חיים יעקב בן מושיא הכהן

יצחק דובער בן חי' רחל

מרדכי אברהם ישעי' בן שרה נחומה

יצחק דוד בן מנוחה רחל

זאב וואלף בן הינדא לאה קזיניץ

חיים אברהם אלכסנדר סנדר יצחק בן מרים יוטה גיטל

מרדכי בן מייכל

קדיש בן חי' בוטא רומאנוב

אליהו נחום בן כתי' רחל שקליאר

אברהם בן מינדל ווינגארטען

אלי' חיים בן פסיא

שלמה בן פסיא

שלמה בן רחל לאה גולדמן

דוד בן פעשי שטאקהאמער

מרדכי דוב בן חנה

אליהו בן הנקא סימפסאן

אברהם בן פרידא רייזא שארפשטיין

משה שמשון בן הינדא מיכליה

מרדכי מאיר הכהן בן רחל צילקא בזיסקי

שלום בן נעכא פייגל ריבקין

נחום בן צביה

יצחק נטע בן צביה

חיים גרשון בן שרה רבקה

דוד ארי' בן סימא אסתר

שמעון אהרן בן פרומא איטא

כב. ועד "אגודת תמימים"

בהקדמה ל"ספר התמימים" (בעריכת הר"י גנזבורג ע"ה) שנדפס בשנת תש"נ מסופר:

> הנסיון לרכז את שמות ה"תמימים" ככר נעשה בעבר ע"י כ"ק אדמו"ר מהורי"צ נ"ע ... עוד בשנת תרפ"ד ... (אגרות-קודש ח"א ע' שעה) ... כל הכתובים והאברכים שיי' אשר למדו בהחדרים וישיבות של מוסד הנ"ה ... משנת תרנ"ז עד תרפ"ד מתבקשים להודיע עפ"י האדרעס דלמטה...

בשעה שערכתי את האגרת הנ"ל לדפוס בספר אגרות-קודש הנ"ל (קה"ת תשמ"ג), שאלתי אצל הרב מוהרז"ש ע"ה דוואראקין, אם ידועות לו תוצאות הנסיון ההוא. והשיב לי, שזכור לו **בבירור**, שבאותה שעה הכינו רשימה כזאת והדפיסוה בפורמט מימיוגרף. אמנם חפשתי בכל מקום אפשרי ולא מצאתי טופס מאותה רשימה.

באדר"תכסלו תש"נ הובא לספריה עלון, שממנו רואים אנו שכבר בשנת עת"ר נערכה ונדפסה רשימת התמימים.

ברם רשימה זו איננה רשימה של כל תלמידי התמימים, כי אם כמפורש בראש הדף: שמות החברים ... ועד "אגודת התמימים".

אודות האגודה הזאת מסופר בקונטרס "הודעה מפורטת מכל ענייני ... מוסד תומכי תמימים" שנדפסה באותה שנה (תצלום ב"כרם חב"ד" גליון 3 ע' 174):

> מחשבה טובה וברכה ערך מאד חושב עתה המוסד על דבר התמימים, והיא, ליסד אגודה שאליה יכנסו אלה התמימים שכבר באו בכריתת הנשואים, אשר מספרם עולה ליותר ממאתים איש יחי' שהם בקומות שונים: רבנים, שו"בים, סוחרים עסקנים, לאגדם יחד ולקשרם קשר נפשיי המועיל הרבה לטובותם המוסריה והחמריה גם שתיהן.

וביתר פרטים אודות אגודה זאת, והתקנון, ראה אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרות כז; ל.

המעניין שברשימה הזאת, שלכאורה נכנסים בה רק אלה שלמדו בישיבת תומכי-תמימים בין השנים תרנ"ז-עת"ר, ונישאו לפני י"ד טבת עת"ר.

אמנם בין התמימים מוצאים אנו גם את הרה"ק רבי לוי יצחק (אביו של הרבי) ושני אחיו, שלע"ע לא ידוע לנו ממקור אחר, אשר הם למדו בישיבת תומכי תמימים.

אולי אפשר הדבר שהוא נרשם לחבר גם מבלי ללמוד בפועל בישיבה.

רמז לזה אפשר למצוא בתקנון של האגודה (שרק חלקו הראשון נדפס כנספח לאג"ק ח"א אגרת כז הנ"ל. את"כ שלח לי ידידי הרה"ח ר' יהושע שי' מונדשיין תצלום העמוד האחרון, ובו יש סעיף האומר):

> החברים הם שני מינים: חברים בפועל וסתם חברים. לחברים בפועל אינם מתקבלים רק אלה שהיו תלמידי בית התלמוד של כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש ואשר נשארו שלמים בקיום התורה והמצוה עפ"י שו"ע. לחברים סתם מתקבלים כל אלה שדרכם והלוכם בקדש היא הדרך המסורה מפי רבותינו הקדושים ז"ל.

אמנם לא ראינו אינה ראיה, ואפשר שלמדו זמן קצר בתומכי תמימים. נישואי רבי לוי יצחק היו בקיץ תר"ס (ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ג אגרת תרנו), ואפשר שבמשך השנים תרנ"ח-ס למד זמן קצר בליובאוויטש.

כשהובא העלון לספריה, הודעתי על כך לרבי, והערתי לעובדה שאביו ודודיו של הרבי רשומים כחברים באגודה. הרבי השיב לי על כך "**ראיתי ות"ח**", כמסופר בס' עבודת הקודש ע' קסו.

העלון הזה הגיע לספריה, כאמור לעיל, באדר"ח כסלו תש"נ, כלומר שבועות אחדים אחרי הופעת ספר התמימים בתחלת שנת תש"נ.

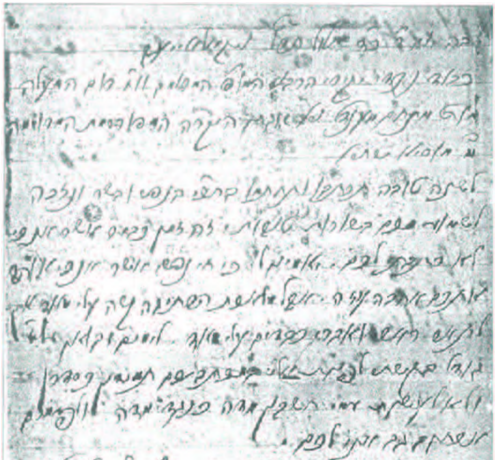
על פי הרשימה הזאת נוספו כמה שמות, שהושלמו בהוצאה השניה של הספר שנדפס בשנת תנש"א, בהערת "מרשימת ליובאוויטש".

כג. מכתבי הרב מאיר שלמה יאנובסקי וזוגתו

לפנינו מכתב שכתב הרב מאיר שלמה ינובסקי ע"ה, רבה של ניקוליוב, וזוגתו הרבנית רחל ע"ה, אל נכדיהם כ"ק אדמו"ר זי"ע והרבנית הצדקנית ע"ה, ואל נכדם ר' ישראל ארי' ליב ע"ה.

בכ"ד תשרי, יום היארצייט של הרבנית רחל ע"ה, רגיל היה הרבי לומר קדיש בכל התפלות. בשנת תש"נ הקדיש הרבי שיחה מיוחדת לרגל היארצייט, ובהמשך לזה כתב אודות הקשר המיוחד שביניהם (תצלום כתי"ק ב"תולדות לוי יצחק" ח"א עמ' 67):

[היארצייט] דאמי זקנתי רחל ב"ר אשתו א"ז הרה"ג וכו' וכו' יאנובסקי (ניקולייב). כמה שבועות בסיום חדשי הקיץ - כמה שנים הייתי בניקוליעב וטיפלה בי הבו"ל.

[הרבי נולד ותי בניקוליוב, מקום רבנותו של אביו-זקנו הרה"ג וכו' הרמ"ש יאנובסקי, עד גיל שבע, כאשר בשנת תרס"ט התקבל אביו לרב ביקטרינוסלב. ואילו כאן מסופר על השנים שאח"כ, שבסוף ימי הקיץ היה נוסע אליהם לשהות אצלם כמה שבועות, ואז הייתה מטפלת בו].

הרמ"ש יאנובסקי כיהן כרבה של ניקוליוב משנת תר"נ (שבה נפטר זקנו הרה"ג וכו' הרב אברהם דוד לאווואוט, רבה של ניקוליוב, ולפני פטירתו הורה לראשי הקהלה כי נכדו הנ"ל ימלא את מקומו) ועד לפטירתו בכ"ג אלול תרצ"ג (ראה לקמן בפרק הבא), שאז מילא את מקומו תתנו הרה"ג הרב שמואל שניאורסאהן, דודו של כ"ק אדמו"ה.

כ"ה יום ד' כ"ד אלול תר"ן, ניקאלאייעב

כבוד וכדי יקירי הרבני המופ' המרומם ו"חרים המעלה מו"ה מנחם מענדל נ"י זוגתו היקרה המפורסמת המרוממה מ' מוסיא שתי'

לשנה טובה תכתבו ותחתמו בתכ"י[238] בנפשי וכשר ונזכה לשנות מכם בשורות טובות.

זה זמן כביר אשר אנכי לא התכתבתי לכם. יאמינו לי כי חי נפשי אשר אנכי אוהב אתכם אהבה עזה, אכל מלאכת התחיבה קשה עלי מאד, אין להאה, ראשי ואברי כבדים עלי מאד. לימים יבואו עלי, גודל בקשתי לפנות אלי כמתכתבים תמידין כסדרן ולא לעשות עמי חשבון מדה כנגד מדה, ולפעמים אכתוב גם אני לכם.

אם גם אחיך נמצא עמך[239] תנני אומר לו ג"כ שלו' וברכה וכרכת כוח"ט לשנה הבאה על"ט[240].

238 בתוך כלל ישראל.

239 ר' ישראל ארי' ליב, שהיגר באותה תקופה מרוסיה, והתיישב בברלין, שבה גרו הרבי והרבנית זי"ע.

240 עלינו לטובה.

זקנכם אוהבכם כלו"נ חפץ לשמוע ולהשמיע רק טוב מברך אתכם בכוח"ט בתכ"י[241].

מאיר שלמה יאנאווסקי

לנכדי ה' המפורסם מו"ה מנחם מענדל שי' עם נכדתי ה' המשכלת מ' מאשי[242] תי'

שוין לאנג מיינע טייער ליבע אייניקליך ניט געשריבען צו אייך קיין בריף. די שולדע און פריצינע קען איך אליין ניט געפינען. יעדיר מאל און אלע טאג האט איין אנדער תירוץ. אלזא עס גייט א נייע יאהר ווילט זיך זייער שטארק מיט אונזערע אלע קינדער און קינדס קינדער א ביסל זיך דורך רעדין און זען זיך, נאר מיינע קינדער עס איז נאר מיט די גידיינקען, און צו זען זיך ג' ווייסט ווען ... נאר אף דעם האפנונג האף צו זען זיך.

דערווייל בעט איך פון אייך מיינע אייניקלך ניט פערגעסין און אנטוען דעם גרויסין פערגניגן און שרייבין וועלכע איהר וועט אויך אסאך ערפרייען מיט אייערע עטליכע שריפט וועדטעה. איך רעכין אז איהר וועט ניט אפזאגן מיין ביטטע לאזין אפטער הערין. איך פארקירץ מיין שרייבען און [...] אייך מיין קינדער אייניקלך א כתיבה וחתימה טובה.

איער גליק וויינשינדע באבע

רחל יאנאווסקע

יעצט גערי[ס] איך מיין טייערין ליבענקען [...] אייניקעל לייב'ן

דוא קלייניקער אייניקל פאר וואס שרייבסט ניט דיין באבען און זיידין קיין גערים, דו ווייסט דאך אז בייא אונז איז אייערע בריף זייער טייער, מיר וואלטין זיך ניט אפזאגין אלע טאג צו באקומען א בריף און פרייען זיך מיט אייער בריף [...] בעט באלד ענפער און שרייב וואס מאכסטו מיט דיין געזונד.

אלעס בעסטע, א כתיבה וחתימה טובה, אייער באבע

רחל

[תרגום חפשי]

זה זמן רב נכדי היקרים שלא כתבנו לכם מכתבים. האשמה והסיבה איני יכולה למצוא בעצמי, כל פעם וכל יום יש לו תירוץ אחר. נכנסים כעת לשנה חדשה, הרצון מתגבר לשוחח עם הנכדים והנינים, אבל ילדי, זהו רק במחשבה, אבל להתראות, ה' יודע מתי ... אבל התקוה קיימת להתראות.

בינתיים מבקשת אני אתכם נכדיי לא לשכוח ולגרום את העונג הגדול ולכתוב, שבכתיבתם תגרמו לנו עונג רב. משערת אני שלא תדחו את בקשתי להשתמע לפרקים קרובות. מקצרת אני את כתיבתי ומאחלת לכן ילדי ונכדי כתיבה וחתימה טובה

הסבתא הנאחלת לכם אושר

רחל יאנאווסקע

עתה אאחל לנכדי יקירי [...] לייב

אתה נכדי הקטן מדוע אינך פורש בשלום הסבתא וסבא שלך, יודע אתה שמכתבכם מאד יקרים אצלנו, לא היינו נמנעים מלקבל מכתב כל יום ומלשמוח עם מכתבכם. אני מבקשת שתשיב ותכתוב מה שלומך ומבריאותך

כל טוב, כתיבה וחתימה טובה, הסבתא

רחל

241 בכתיבה וחתימה טובה בתוך כלל ישראל.

242 לכאורה היינו מוסי - בביטוי אוקראיני, והיינו שהמ"ם קמוצה ונקראת כמו שורוק, והשי"ן נקראת כמו סמ"ך מודגשת.

כד. מגנזי ארכיון זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן

הרב שלום שלמה שניאורסאהן הי' דודו של כ"ק אדמו"ר זי"ע (אחי אביו רבי לוי יצחק).
אשתו היתה הרבנית רחל בת הגאון החסיד רבי דוד צבי הירש חן מטשערניגוב, המפורסם בשמו: הרד"צ.

בת יחידה נולדה להם, ונקרא שמה בישראל שיינא זלדה, היא המשוררת המפורסמת מרת זלדה מישקובסקי-שניאורסאהן.

הרב שלום שלמה הי' רבה של העיר שידאקא, ועם פרוץ המהפכה ברוסיה עבר עם משפחתו לטשערניגוב, עיירתה של אשתו מרת רחל, שבה כיהן אביה הרד"צ כרב.

הרד"צ וחתנו הרש"ש עלו עם משפחתיהם לארה"ק והתיישבו בירושלים. אמנם בטרם עברה שנה לעלייתם נפטרו שניהם. הרד"צ נפטר בכ"ד כסלו תרפ"ו, וחתנו הרש"ש נפטר בז' שבט תרפ"ו. שניהם נטמנו בהר הזתים.

נשארו בארץ האם הרבנית רחל ובתה הקטנה זלדה.

כשגדלה הבת נישאה למר חיים מישקובסקי, אולם לא זכו להפקד בבנים.

האם מרת רחל נפטרה בשנת תשכ"ה. ובקשר לנוסח מצבתה כתב הרבי אגרת לבתה מרת זלדה, בט' שבט תשכ"ה, ונדפסה ב"אגרות-קודש" חכ"ג, אגרת ח'תתקלד.

הבעל ר' חיים נפטר בשנת תש"ל, ובכ"א מנ"א כתב לה הרבי מכתב תנחומין (אג"ק חכ"ו אגרת ט'תתקנה). באותו מכתב כותב לה הרבי: **בודאי שיענין אותי כל פרט באופן הסתדרותה מכאן ולהבא ... בפרט שרק אחדים נשארו משרידי משפחתנו בדורנו.**

בכ"ז ניסן תשד"מ נפטרה זלדה, וכעבור שנים התקבלה לספריה מעטפה, ובה חבילת תצלומי מכתבי רבותינו ומשפחת בית הרב, אל האם ואל הבת, בצירוף מכתב שכותבת מרת עזה צבי מירושלים:

> הנני שולחת לך צלומי מכתבים של הרבי לבת-דודו המשוררת זלדה ז"ל, וכן צלומי מכתבים של אביו, אמו, דודו וחותנו (מופנים לזלדה ולאמה).
>
> המכתבים הועברו אלי לפני שתים עשרה שנה ע"י ראובן קסל יבדלח"א, שבידיו הפקידה אותם זלדה ז"ל, וכעת אני מחזירה לו אותם, ולפני כן צלמתי את אלה שיש בהם ענין לרבים.

מתוך האוסף הזה מתפרסמים כאן:

א) מכתב תנחומין שכתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, לפטירת הרב שלום שלמה ע"ה שניאורסאהן, מיום א' ד אייר תרפ"ו.

ב) מכתב שכתבו רבי לוי יצחק והרבנית חנה ע"ה אל גיסתם מרת רחל ובתה זלדה, מענה לברכתם לנישואי כ"ק אדמו"ר זי"ע, אד"ר תרפ"ט.

ג) קטעים ממכתבי הרב שמואל שניאורסאהן, רבה של ניקולייוב, משנת תרצ"ה, שמהם יש ללמוד פרטים אחדים לתולדות המשפחה.

> ב"ה א. ד אייר תרפ"ו
>
> ליענינגראד
>
> ש"ב[243] הרבנית מ' רחל תי'
>
> נבהלתי לשמוע מהבשורה המעציבה, מפטירת בעלה, ש"ב הרה"ג הנודע וו"ח אי"א הר"ר שלום שלמה נ"ע.
>
> אל אלקים הוי' צבאות, דיין אלמנות ואבי יתומים הוא ית' ינחמם, בתוך אבלי ציון וירושלים, והוא יתעלה יזמין להם פרנסתם בריוח ובכבוד, ויחזק את בריאותה לגדל את בתה תי' לתורה חופה ומעשים טובים מתוך הרחבה.

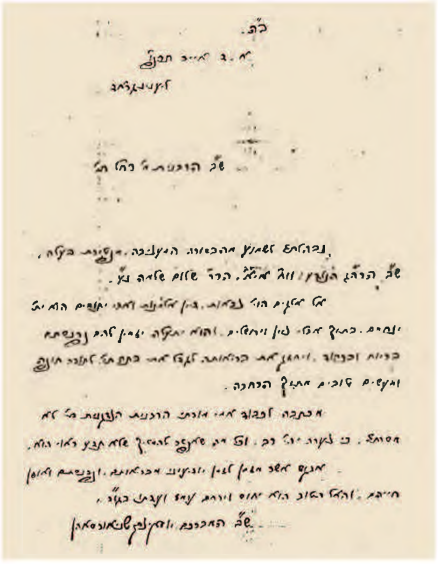
243 מצינו כמה פעמים באגרות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שמכנה את אשת קרובו בתואר 'ש"ב'. גם כאן מתארה ש"ב, כיון שנישאה לבן-דודו, הרב שלום שלמה שניאורסאהן.

מכתבה לכבוד אמי מורתי הרבנית הצדקניות[244] תי' לא מסרתי, כי צערה יהי' רב, וכל מה שאפשר להמשיך שלא תדע ראוי הוא.

אבקש אשר מזמן לזמן ידיעוני מבריאותם ופרנסתם ואופן חייהם, והאל הטוב הוא יחוס וירחם עמו ועדתו בגו"ר.

ש"ב המכרכם

יוסף יצחק שניאורסאהן

כ"ה אד"ר ה'תרפ"ט,

דניפראפעטראווסק (קאטערינאסלאוו)

כבוד גיסתי הרבנית רחל תחי'

ת"ח בעד המז"ט והברכות לחתונת בני עם ב"ג שיחיו למז"ט. אנחנו לא נסענו אל החתונה, מפני כמה סיבות שונות, ומכון עד כמה שלא נעים הי' לנו מזה, וצריך לקבל הכל באהבה, ואך יהן השי"ת שיהיו מאושרים ומוצלחים כל ימיהם בכל דבר, יחיו חיי נחת שלוה והשקט, וכל האלפי ברכות מקרובים ידידים ומכירים יחולו על ראשם לטוב להם כל הימים, ונזכה לקבל מהם רוב נחת וענג בכל טוב רו"ב.

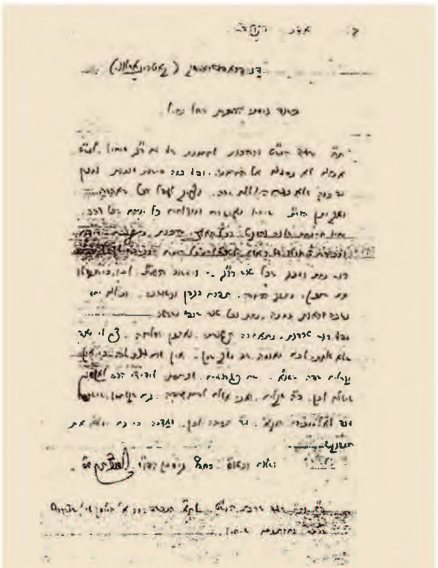
ויעזור השי"ת לכן כי תגדלו אח כתכן מתוך הרחבה, תפרח כגפן וכשושנה, וכולנו יחד נזכה לראות ממנה נחת וכל טוב בנפש ובבשר.

מפני רוב טרדות נתאחרה תשובתי, ואתכן הסליחה. צר לי מאד שלא שלחתי לכם מאומה זה משך זמן. אין שום עצה לזה, כי אין מקבלים בפה בשו"א. זה כשבועיים שכתבתי לידידי הרב לאקשין[245] שישלח לכן כ"ה שקלים, ואני אשלם לכתו שכפה. גם בקשתיו שישתדל שיתומכו אתכן מקופת העזרה שבמחנ, מדי חדש בחדשו, אבטח כי ישים לב לדבריי, ותודיעוני פשר דבר אם מלא את מבוקשי. כתבתי עוד לא' ממכירי במק"א ע"ד[246] תמיכה לכן, ואדמה כי גם ימלא את המבוקש.

ושלום וכטו"ס כחפץ גיסכן הדו"ש[247]

לוי יצחק ש"ס

פ"ש ות"ח בעד ברכת המז"ט, לח"א הנכבד מר א' הילמן[248] שי' בצירוף ביתו וחזנתו שיחיו.

לכת אחי היקרה והנחמדה שינא זעלדא תחי'

תודה רבה לך בעד מכתבך, אשר גרם לי ענג נפשי בקראי אותו, ולראותי את כתב ידך לפחות, ואת השקפתך על הדר הטבע והחיים שבארצנו הקדושה, אשר יעודנו בקרבך רגש אהבה ונעימות קדש.

אבטח כי אם שאשמעתי הפעם לנגדך, בזה שלא השבתי מיד אחרי הגיע מכתבך, בכל זה, כל זמן מאחי, תזכרנה לפרקים קרובים מחיך, ומעולמך הקטן, אשר במשך הימים גדול יהי', ואם תוסיף לשלוח גם את תמונתך אלינו, מה טוב, ותודה למפרע בעד זה.

הצמח ועלה מעלה מעלה, תצליח ותשכיל בכל דרכיך, ותמצא חן ושכל טוב

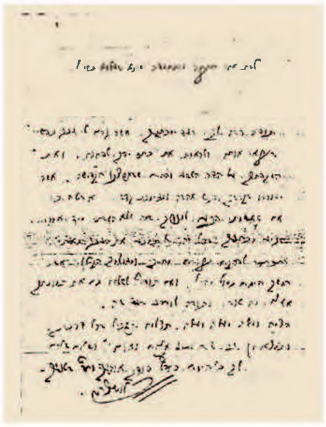
244 מרת שטערנא שרה, אשת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

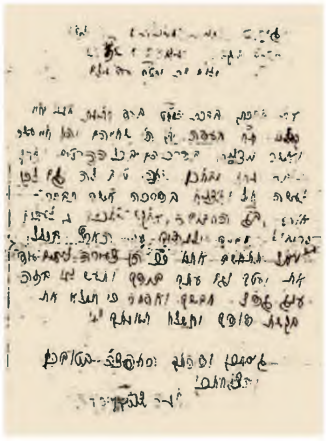
245 הרב מנחם מענדל יהודה ליב לאקשין, רבה של קריוואירג, ומשנת תרס"ד רב בנז'. ויו"ר אגודת חסד די חב"ד בארה"ב.

246 במקום אחר, על דבר.

247 וכל טוב סלה, כחפץ גיסכן הדורש שלומכן.

248 חתן אחותה (מוסיא דיבורוסקין) הנכבד מר אשר הי למן.

כעיני אלקים ואדם, ושלום שלום לך כל הימים.

כחפץ דודך אוהבך וחפץ בטובך

לוי יצחק

גיסתי הרבנית המשכלת [מ' רחל] תחי'

בתה היקרה המלומדה [מרת] זלדא

שלום לכן וכט"ס עד עולם

את ברכתן ברכת המז"ט בעד חתונת בנינו יחי' קבלנו, ת"ח בעדה, יתן ה' שחייהם יהיו חיי עשר ואושר ויצליחו בדרכיהם בכל הפרטים, ואתן השבעו נחת מכתכן שתהי' טוב לה וגם לכן, ותעשה חיל ותצליח בדרכה אשר תכחר.

אותך ב"ג[249] החכיבה אכקש, שתכתבי לנו לעתים קרובים מחייך ולמודיך וחיי הארץ בכלל, ואל תתחשב אתנו כ"כ, הן צעירה לימים עוד את, ועטך גם עתך בידך, ותעש לנו בזה ענג גדול. אכ[ק]שך ואדמה כי תמלא את בקשת דודך ותשלח תמונתך לנו.

גיסתך ודודתך החפצה בטוככן והצלחתכן

חנה שניאורסאהן

א"ש [...] לכ' אחותכן[250] וכניה היקרים יחיו

כ"ה ערייהכ"פ תרצ"ד

רחל היקרה וכבודה והחשוכה מנכ"ת שתחי'

מכתבך אתמול הגיעני וממהר אנכי להשיבך. והגם כי ערייהכ"פ היום והיום קצר והמלאכה מרובה מ"מ אנני חפין לעכב את מכתבי ולכתוב עכ"פ בקצרה ...

היתה לי אכדה גדולה, כי חותני הרה"ג[251] נפטר שבוע קודם ר"ה העבר וחכל על דאכדין ולא משתכחין, והוא הי' איש צדיק באמת, ה' יתחמנו בזוך אכלי צוי"ר[252], ויאמר לצדוקינו די וזכותו יגן עלינו ו"ע.

ועתה התכרכי בחתימה וגמח"ט בכל מילי דמיטב ותהי' השנה החדשה הבעל"ט לך שנת ששון ושמחה כרכה והצלחה שנת חיים ושלום טוכה בגוף ונפש בגו"ר, ותקבל רוב נחת וענג מכתך היקרה שתחי' ועינינו יזכו לראות בשמחתה בקרוב ירומם השי"ת קרן ישראל והגדרה ויקוכלו עתידותינו לרצון לפני אדון כל.

מוקירך ומככדך

ש. שניאורסאהן

כ"ה אור ליום ועש"ק פ' החדש תרצ"ד ניקוליוב

רחל היקרה הכבודה והחשוכה מנכ"ת[253] שתחי' שלום לך עד העולם

... כשבוע היתי בקיוב והשתטחתי על קכר אמי[254] הצדקת ז"ל נ"ע זי"ע והתפללתי לשלומך ולשלום כתך שתחי' שהשי"ת ינחנה בדרך הטוב והישר ותעלי לגדולה ושתצליחי בכל הדרכי'.

---

249 בת גיסי.

250 אומר שלום ... לכבוד אחותכן - בתו של הרד"צ, מוסיא דוברוסקין.

251 הרה"ג והרה"ח ר' מאיר שלמה יונובסקי, רבה של ניקוליוב.
ראה בס' "ימי חב"ד" עמ' 261, ובס' תולדות לוי יצחק (מהדורה החדשה) ח"א עמ' 76, שהאצ"ט שלו הוא כ"ג אלול תרצ"ז. ומכאן רואים שהנסן הוא - כ"ג אלול תרצ"ג.

252 ציון וירושלים.

253 מנשים באהל תבורך (שופטים ה, כד).

254 מרת זעלדא רחל, אשת הרב ברוך שניאור זלמן שניאורסאהן.

היאצ"ט הי' ביום הש"ק העבר[255], זכותה תגן עלי ועליכם בכל עניניכם...

תחוגו את חהמ"צ הכעל"ט[256] בשמחה וששון בדיצה וחדוה וכבשרות ויקוים כימי צאתך וכו'

המכבדך ומוקירך

ש. שניאורסאהן

כה. מסמכים חדשים מהצלתו של הרבי והרבנית

לפנינו שלושה מסמכים חדשים, הקשורים להצלתם.

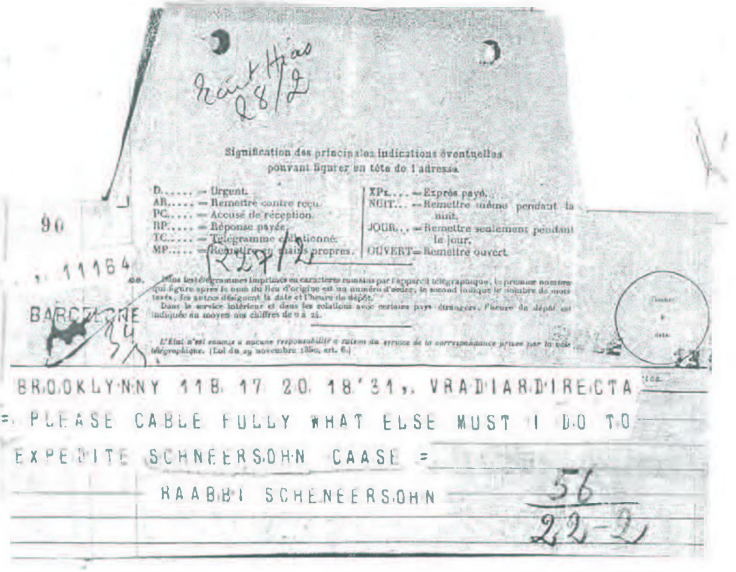
בערב חג השבועות ת"ש, נסעו הרבי והרבנית מפריס לוויש, שם שהו כמה חדשים. כשראו את הקשיים להשיג שם ניירות הגירה לארצות הברית, עברו משם לניס, שם השתדלו להשיג ניירות הגירה לארצות הברית, עד טבת תש"א. כשנודע לרבי שבמרסיי קל יותר להשיג את הניירות, הודיע לכ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לשלוח את הניירות לשגרירות האמריקאית במרסיי. משם אמנם השיגו את ניירות ההגירה לארה"ב, תעודת מעבר לליסבון פורטוגאל, ומשם לנ.י. (הרבי והרבנית נשארו בכל משך זמן זה בניס). בתחלת אייר יצאו לליסבון, שם חיכו להם כרטיסים על האניה הנוסעת לנ.י. ובכ"ח סיון הגיעו צלחה לנ.י.

שלושה מתוך מסמכים אלו מתפרסמים כאן:

א) מברק של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, משלהי שבט תש"א, אל ברצלונה, בבקשה להודיע מה עוד עליו לעשות להשגת הניירות להצלתם [מברק דומה אל מרסיי, כבר נדפס באגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ה אגרת א'שעד].

ב) מברק נוסף מתחלת אדר תש"א, אל ברצלונה, בבקשה להודיע מצב התיק.

ג) הודעת השגרירות האמריקאית במרסיי, בתאריך כ"א אדר תש"א, כי הצליחו לסדר את נסיעת הרבי והרבנית מליסבון לניו יארק.

Signification des principales indications éventuelles pouvant figurer en tête de l'adresse.

D..... = Urgent.
AR..... = Remettre contre reçu.
PC..... = Accusé de réception.
RP..... = Réponse payée.
TC..... = Télégramme collationné.
MP..... = Remettre aux mains propres.

XPz.... = Exprès payé.
NUIT... = Remettre même pendant la nuit.
JOUR... = Remettre seulement pendant le jour.
OUVERT = Remettre ouvert.

Nota. Les télégrammes imprimés en caractères romains par l'appareil télégraphique, le premier nombre qui figure après le nom du lieu d'origine est un numéro d'ordre, le second indique le nombre de mots taxés. Les autres désignent la date et l'heure du dépôt.
Dans le service intérieur et dans les relations avec certains pays étrangers, l'heure du dépôt est indiquée au moyen des chiffres de 0 à 24.

L'Etat n'est soumis à aucune responsabilité à raison des erreurs de la correspondance privée par les voies télégraphiques. (Loi du 29 novembre 1850, art. 6.)

BARCELONE

BROOKLYNNY 118 17 20 18'31 VRADIARDIRECTA
= PLEASE CABLE FULLY WHAT ELSE MUST I DO TO
EXPEDITE SCHNEERSOHN CAASE =
RAABBI SCHNEERSOHN

[תרגום מאנגלית]

לברצלונה

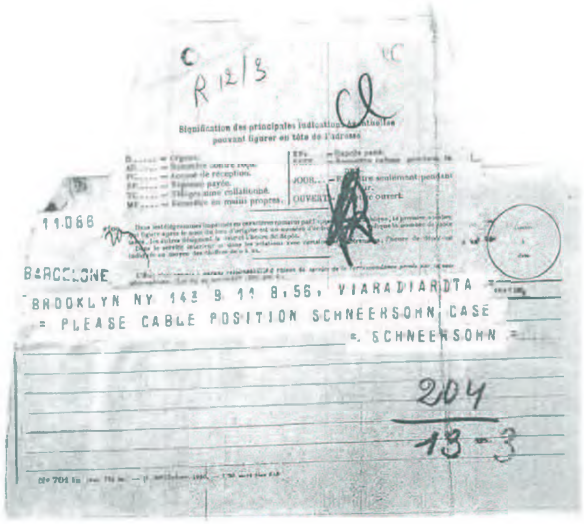
ברוקלין נ.י.

אבקש להכריק בפרטיות, מה עוד עלי לעשות כדי לזרז את תיק שניאורסאהן

רבי שניאורסאהן

255 שחל בכ"ג אדר תרצ"ד.

256 חג המצות הבא עלינו לטובה.

מסמך 20

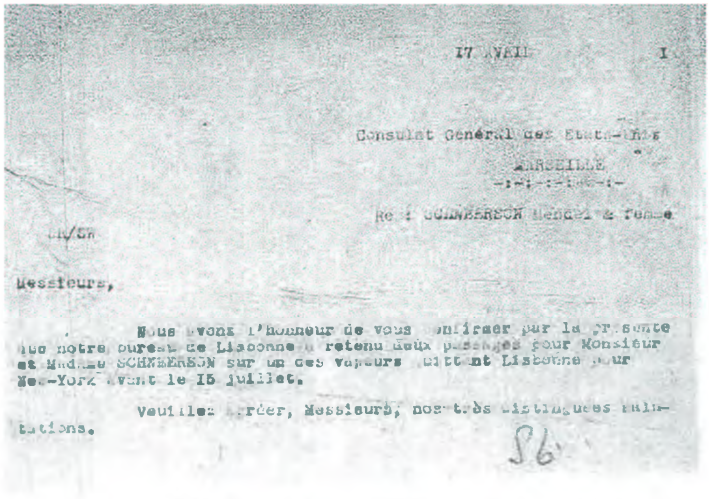
לכבוד צלונה

ברוקלין נ.י.

אנא הודיעו מצב תיק שניאורסאהן.

שניאורסאהן

אפריל 17 [כ' ניסן תש"א]

השגרירות האמריקאית במרסיי

אדות: שניאורסאהן, מענדל ואשתו

SR/SW

אדון/גברת יקר/ה

שמחים אנו לאשר, כי משדרינו כליסבון סידר עבור מר ומרת שניאורסאהן, את המסע מליסבון לניו יארק, לא יאוחר מיולי 15 [כ' תמוז תש"א].

בכאמנות

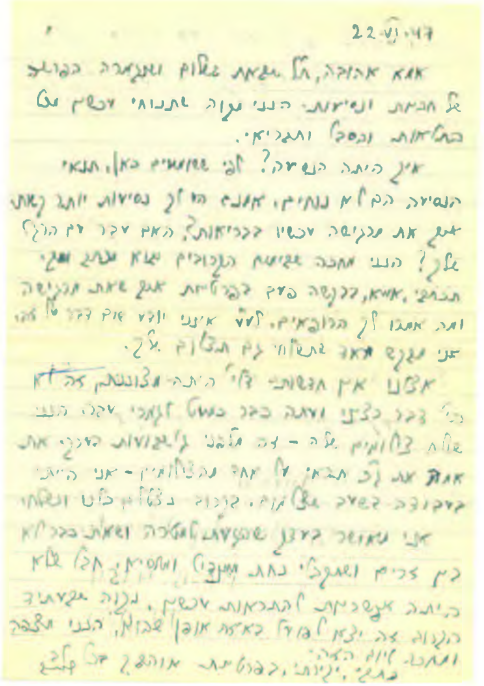
SL

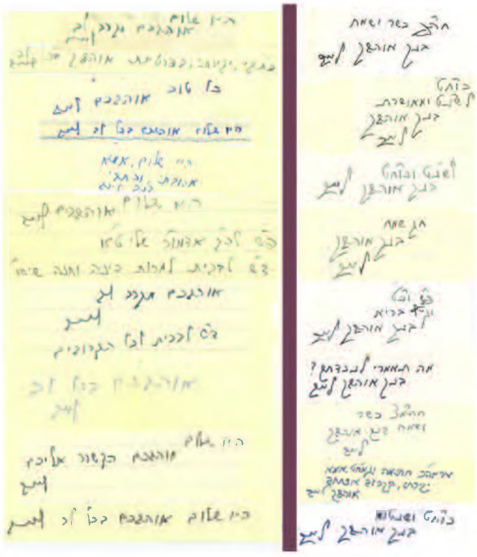
המברק נשלח מניו יארק בתאריך 03/20 [כא אדר תש"א].

מקדמה: 840 דולרים אמריקאים.

משלוח המברק מליסבון בתאריך 03/24 [כה אדר תש"א].

כו. מכתב אחי הרבי ר' ישראל ארי' ליב לאמו ומכתבי הרבי לאמו – בשם אחיו

לפנינו:

א) מכתב שכתב ר' ישראל ארי' ליב לאמו הרבנית חנה ע"ה - אחרי שניצלה והגיעה לארצות הברית, עם כ"ק בנה אדמו"ר בקיץ תש"ז.

ב) סיומי מכתבים שכתב הוא במשך השנים תש"ז-תשי"ב, לעומת סיומי מכתבים שהוסיף הרבי על שמו בתור הסוואה, בין השנים תשי"ב-תשכ"ה.

אחרי פטירת ר' ישראל ארי' ליב, בי"ג אייר תשי"ב, ועד לפטירת אמו הרבנית חנה, בו' תשרי תשכ"ה, לא גילו את דבר פטירתו אל אמו הרבנית, מחשש שצער ידיעה זו יפגע בבריאותה.

הדרך להעלמת דבר זה ממנה היתה, שכל מכתב שהגיע מאת זוגתו מרת גניא אל הרבנית חנה, היה עובר דרך אחיו כ"ק אדמו"ר זי"ע, אשר היה מוסיף בשולי האגרת כמה מילים, ותותם "לייב", כפי שהיה נוהג אחיו ישראל ארי' ליב לתתום בחייו.

47. VI. 22 [ד' תמוז תש"ז]

אמא אהובה, ת"ל שבאת בשלום ושתגמרה הפרשה של חכיות ונסיעות, הנני מקוה שתזכוחי עכשיו מכל התלאות והסבל ותבריאי.

איך היתה הנסיעה? לפי ששומעים כאן, תנאי הנסיעה הם לא נוחים, אמנם היו לך נסיעות יותר קשות. איך את מרגישה עכשיו בבריאותך? האם עבר עם הרגל שלך? הנני מחכה שבימים הקרובים יבוא מכתבך ממך.

תכתבי, אמא, בבקשה פעם בפרטיות איך שאת מרגישה ומה אמרו לך הרופאים. לע"ע אינני יודע שום דבר על זה. אני מבקש מאד שתשלחי גם תצלום שלך.

אצלנו אין חדשות. דלי' היתה מצוננת, זה לא הי' דבר רציני, ועתה כבר כמעט לגמרי עבר. הנני שולח צילומים שלה – זה מלפני ג' שבועות בערך. את אמה ג"כ תראי על אחד מהצילומים – אני הייתי בעבודה בשעה שצלמום, בקרוב נצטלם כלנו ונשלח.

אני מאושר בעדך שהגעת למטרה ושאת כבר לא בין זרים, ושתוקבלי נחת ממנדיל ומוסיא. חכל שלא היתה אפשרות להתראות עכשיו. מקוה שבעתיד הקרוב זה יצא לפועל באיזה אופן שהוא, הנני מצפה ומחכה ליום הזה.

כתבי, יקירתי, בפרטיות, אוהבך בכל לב

לייב

כז. הזמנת אנ"ש לרבי, שיבוא לביקור בארה"ק וצרפת

בקיץ תשי"ג, פנו אל הרבי, אנ"ש בארה"ק וצרפת, בהזמנה בקשה והפצרה, שהרבי יבוא לביקור להתראות עם אנ"ש, שהרי רבים תפצים להתראות, ואינם יכולים לבוא בעצמם לביקור בבית חיינו בניו-יארק.

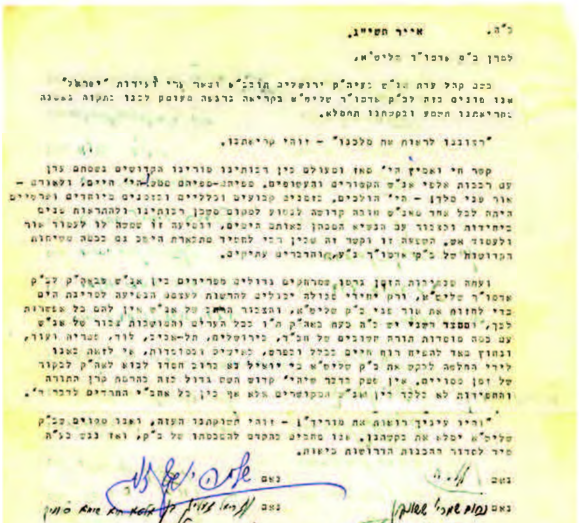
תחמו על הזמנה זו, רבני תב"ד גדולי החסידים, אנ"ש והתמימים, מארה"ק ומצרפת. בס"ה הגיעו לידינו כ-300 תחימות, על הזמנה ובקשה זו.

בשולי התחימות שהתקבלו מאנ"ש בצרפת, רשם הרבי בכתב-יד-קדשו: "**נתקבל יב"ת** [י"ב תמוז] **ה'תשי"ג**".

ירושלים

כ"ה. אייר תשי"ג

למרן כ"ק אדמו"ר שליט"א

כשם קהל עדת אנ"ש בעיה"ק ירושלים תובב"א ושאר ערי ועיירות "ישראל" אנו פונים בזה לכ"ק אדמו"ר שליט"א בקריאה נרגשה מעומק לבנו בתקוה ואמונה שקריאתנו תשמע ובקשתנו תתמלא.

"רצונך לראות את מלכנו" – זוהי קריאתנו

קשר חי ואמיץ הי' מאז ומעולם בין רבותינו מורינו הקדושים נשמתם עדן עם רבבות אלפי אנ"ש הקשורים והעטופים. מפיהם – מפיהם ממש! - הי' חיים, ולאורם – אור פני מלך! – היו הולכים. כזמנים קבועים וכללים וכזמנים מיוחדים ופרטיים היתה לכל אחד מאנ"ש חובה קדושה לנסוע למקום משכן רבותינו ולהתראות עם הנשיא המכונן באומם הימים, ונסיעה זו שמשה לו לעמוד את ולעמוד אש. השפעה זו וקשר זה שכין רבי לחסיד מתבארת היטב גם בכמה משיחות הקדושות של כ"ק אדמו"ר נ"ע, והדברים עתיקים.

ועתה שתסיבות הזמן גרמו שמרחקים גדולים מפרידים בין אנ"ש שכאה"ק לכ"ק אדמו"ר שליט"א, וק יחידי סגולה יכולים להרשות לעצמם הנסיעה למדינת הים כדי לחזות את אור פני כ"ק שליט"א, והצבור הרחב של אנ"ש אין להם כל אפשרות לכך, ומהצד השני יש ב"ה כעת באה"ק ת"ו בכל הערים והמושבות צבור של אנ"ש עם כמה מוסדות תורה חשובים של חב"ד, בירושלים, תל-אביב, לוד, ספריה ועוד, ונחוץ מאד להפיח רוח חיים בכלל ובפרט, באישים ובמוסדות, אי לזאת באנו לידי החלטה לבקש את כ"ק שליט"א כי יואיל נא כדוב חסדו לבוא לאה"ק לבקור של זמן מסוים. אין ספק בדבר שיהי' קדוש השם גדול בזה בהרמת קרן התורה והחסידות לא כלבד בין אנ"ש המקושרים אלא אף בין כל אחב"י החרדים לדבר ד'.

"והיו עיניך רואות את מוריך"! – זוהי תשוקתנו העזה, ואנו מקוים שכ"ק שליט"א ימלא את בקשתנו, אנו מחכים בקוצר רוח להסכמתו של כ"ק, ואז נגש בע"ה מיד לסדור ההכנות הדרושות כיאות.

אברהם חן

נחום שמרי' ששונקין

ניסן הורביץ

יהודא ליב הנו"מ' אלטא סימא חי' סלאנים

מנחם שמואל הנו"מ' לאה רבקה סלוטקי

יהודא זרחי' שפירא בן געניעשע

מיכאל ב"ר שמעון ליברמן

משה שאולזהאן

נחמן מענדעלזאהן

אורי ניסן אוטשטיין

שמעון חיטריק

אלטער משה יעקב בן ביילה ז"ל

משה יהודא בן גאלדא טאבע רייכמאן

תוך העניך _ בן מינדל וגשל

משה בלום

חיים מנדל רחנבורג

פנחס ליבישׁ הערצל

מרדכי אהרן שיינבורגר

חיים משה בן חוה וכר

ברוך בנימין זאב בן חי' פרידה מינצברג

אהרן משה בן פייגא שיין

מ. מנדיל בן רחה קדנר

אברהם משה קיר שנבוים

פסח מאן

צבי פרידמן

שמעון נימירובסקי

יצחק יהושע בן חוה צעניורט

יהודה לוין

אברהם צבי כהן

יצחק מאיר בן רחל נעמיראבסקי

מנחם מנדיל גולדברג

מאיר ב"ר שלומה דוד ז"ל

שלמה יוסף זוין

עזריאל זעליג בן אלטא חיא שימא סלאנים

צמח דוד גולדברג בן ראשא

פנחס צבי מנדלזון הנו"מ' פרומא לאה

מאיר דן איכלר הנו"מ' חייה פייגעל

שמעון בן שפרה יעקובוביץ

נחום בן מירל רבינוביץ

דוד מאיר חנין

אברהם דב מנדלזון

יעקב אוטשטיין

ישראל מאיר בן חי' דבורה שמולביץ

שמואל אלעזר בן נחמה שאולזאהן

אליעזר הכהן שפירא

ברוך מרדכי אר[..]

חיים שניאורסון להחזיק כמה מאות נפשות

יחה מנדלזון

א' ליב בן חי' שרה רבינוביץ

הרב בן ציון ליכטנשטיין

דוד גולדברג

מאיר דוד בן ברכה יהודית

דוד פרקוביץ

גרשון העניך כהן בן רבקה רחל

[...] זונענפלד

אברהם יהודא ליב קליין

יחיאל פישל אייזנבאך

משה כץ

ארי' ליב פרידמן

יהושע אלבום

שמואל...

מנחם מנדל הכהן הנ"מ רחמה שיינדיל פרידמן

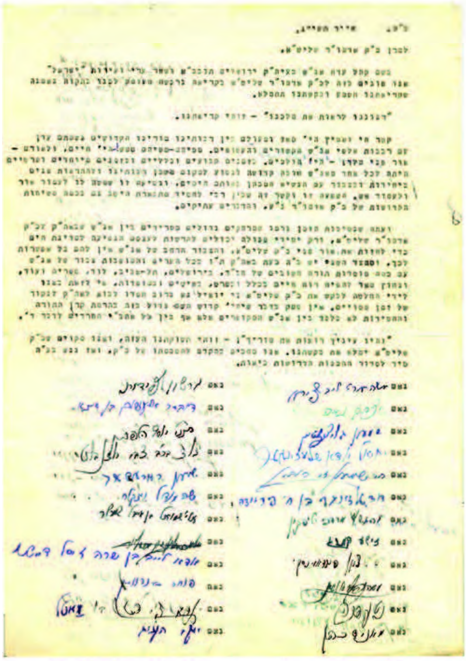
מאיר מיזליש

ברוך חיימסון

זאב דוב בן דבורה פייגא לאדמיר

*) הנולד מאשה.

משה ארי' ליב שפירא

יצחק נאה

שמעון גליצשטיין

יחיאל יהד שלעזינגער

ח. שמעון ז. רובין

דוד שלזינגר בן חי' פרידה

יהושע מרדכי ליפקין

זישע קעניג

בן ציון פונדאמינסקי

משה נפתלי אנשין

נטע הכהן

מאניש כהן

משה צבי הלוי סגל

אברהם יונתן בן חי' חנה גוטליב

הלל רבינוביץ

מ. יצחק בן ברינה הלפרין

שמואל אלעזר בן ברינה הלפרין

יעקב יצחק אייזיק בן שייא רחל פרקוביץ

אלעזר בן רחל ערנטרייי

דוב בן מירל רבינוביץ

חיים יוסף וויספיש

פנחס ליבוש בן שיינדל וכר

משה שלזינגר בן אסתר

מאיר ערנטרייי בן ריזל רחל

יהה בן חי' פערקע גרינולד

יהד' ארי' בן יוכבד קורנט

משה בן חי' פערקע

יעקב אלעזר בן חנה

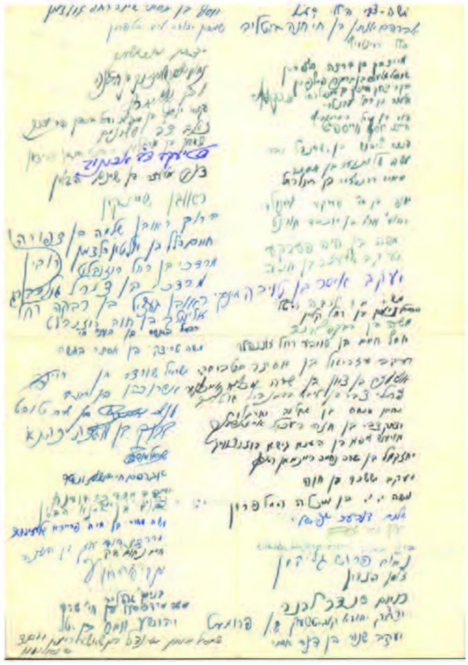
יעקב איסר בן טובה מינסקי

משה בן ליבה גיטל

ירחמיאל בנימין בן רחל קליין

משה בן רבקה לרנר

יוסף חיים בן טובע רחל זונענפלד

יעקב עזריאל בן אסתר סטביסקי

אליעזר בן ציון בן שרה מכליא אייכלער

נפתלי צבי בן ליבע בריינדל גוטליב

נחמן פנחס בן גאלדה יארבלום

יצחק צבי בן חנה דעכיל אייזנבאך

אליעזר ליפא בן העניא גישא רחנצוויג

יחזקאל בן שרה נחמה רייכמאן הכהן

יעקב ישעשכר בן חנה

משה י. י. בן מיכלה היילפרין

יעקב צבי שפירא

ב"צ בהרב ר' ישראל גרשון ז"ל גרשוני

נחום פרוש גליקמן

זלמן תנדין

חיים סנדר לרנר

יצחק יהודא קוביטשעק בן פרומעט

יעקב שנור בן דינה אסתר

גרשון לפידות

דובער אליעזרוב בן שיינא

חנני' יוסף הלפרין

ברוך בר"ב צבי רוזנבלט

שמעון באדענבאך

משה מנדיל וינקלר

אלי' שמואל בן איידל שמרלר

שלמה אליעזר מרגליות

יודא ליב בן שרה זיסל דייטש

יודא צבי דייטש בן מאטל

יעקב העניג

יוסף בן אסתר שינה רחל גולדמן

שמשון יהודה ליב הלפרין

יצחק וויינשטאק

נחום יצחק אייזיק בן חיינה

יוסף שוואדרן

עקיבה יוסף בן מרגליות דעכל הכהן פרידמן

זאב דוב סלונים

שמעון בן מרגליות הכהן פרידמן

ד"ר יעקב דוב ארונוב

דוב אליעזר בן שיינא הבלין

ראובן שינקין

ברוך ראובן שלמה בן צפורה רובין

חיים הלל בן אלטא הלצמן

מרדכי בן רחל רזנבלט

מרדכי בן צירל גולדברג

ראובן געציל בן רבקה רחל

אלימלך בן חוה רזנבלט

רפאל פנחס בן העני' חי'

משה טריצקי בן אסתר כאשע

ישראל שוורצר בן רייזל

אהרן כהן בן חנה

מנשה אייכלר בן טובע

ברוך בן מלכה כהנא

שמואל וינפלד

אברהם חיים שלעזינגער

יעקב מרדכי בחתנו

שלום בן שיינא הבלין

משה מאיר בן חיה פריידא שלעזינגער

מרדכי דוד חזן בן הענה

חיים נחום בק

יעקב _

בנימין גוטליב

משה מרדכי הלל בן חי' שרה

יהושע וויס בן יטל

שמואל מנחם מענדל בן שאשע רייזא יוכבד שניאורסאהן

תל-אביב

הנוסח רומה לנוסח הקודם רק זאת,
שבמקום "בעיה"ק ירושלים", נאמר כאן:
"בשם קהל עדת אנ"ש בעיר ואם בישראל
תל-אביב"

לוי הלוי בן זיסל חנה גרוסמן

נחום אייכנשטיין

משה בן נחמה פיגא אקסלרוד

מנחם גרטנר

מנחם מענדל שמואל בן מושקא מרים סלונים

אלי' פאר

ישעי' כלא"א דוב גינזבורג

פנחס ב"ר נחמן זלדין

שניאור זלמן ב"ר ישראל שמעון נבג"מ קלמנזון

שלמה זלמן בן רבקה רפפורט

רפאל נחמן כהן

לויטס יונה

משה גודארי'

צבי מלציק

משה זאב בן חי' רייזל

משולם יוחנן בן חיה הינדה

אלי' דזילובסקי

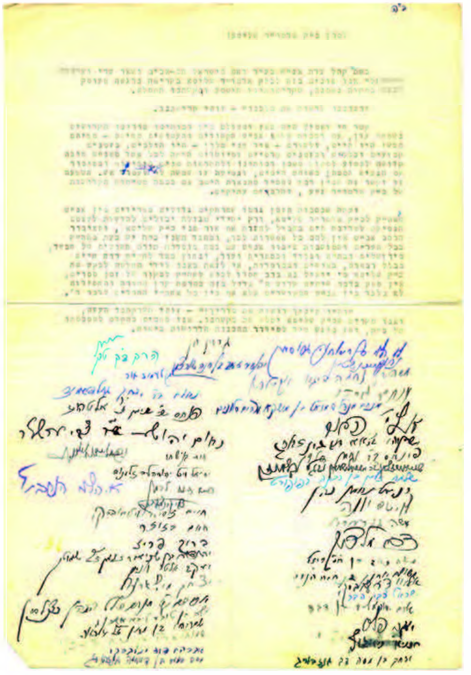
ישראל צבי הכר

שלום יהודא ליב בן דבה

יעקב פלס

חנניא ניאזוף

יצחק בן משה דב גנזבורג

אברהם מאיר דובין

מרדכי אהרן מלוב

שלמה אלטשולר

מנחם ישראל מלוב

אהרן מרדכי זילברשטרום

דוד חנזין

אברהם בן זלאטא

שמואל זלמנוב

צבי מילבסקי

אליהו בוברוב

יצחק ליפשיטץ

שלמה ...

יחזקין יצחק

אהרן אלי' גרשוני

גרשון אלפרוביץ

הלל גלבשטיין

ישראל משה ברבש

יצחק אייזיק קרוכוש[_]

יוסף מענדיל ב"ר צבי שמרלינג

ניסן בן חי' חנה בתי'

אברהם יעקב הורביץ

דוד גרטנר

דן יחיאל גרטנר

אפרים בן בריינלא ואלף

חיים שאול בן גיטל לאה ברוק

אברהם דוד שלינקה

זלקינד ב"ר אברהם פאר

יוסף בן ראשקע ז"ל שמוטקין

יעקב יוסף בן דוואנע רסקין שו"ב בראשון לציון

גרשון חן

יהושע זאב בן חנה שורצמן

הרב דב טקץ

נחום ב"ר יצחק גאלדשמיד

פנחס ב"ר בנימין ז"ל אלטהויז

נחום יהושע ב"ר צבי ערשלר

אורי בן שחר

נפתלי דוליצקי

יחיאל מיכל יהודה ליב זלמנוב

חיים דוב לרמן

א. הלוי הורביץ

צבי גינזבורג

חיים זוסיא וילומובסקי

חיים בזחה

ברוך פריז

יהודא בן שניאור זלמן ז"ל שמוטקין

יעקב אלטר חנין

יצחק מילגרוד

אברהם ב"ר מנחם הלל כצלסון

משה בן טובע ליבא אשכנזי

שמרי' בן נתן ז"ל גודארי'

שמואל גדלי' בן שרה בליזנסקי

אברהם דוד יוסבסקי

משה דובער בן דוואשה גזבורג

אברהם ארליכמן

חיים בדוסילובסקי

יוסף ברוק בן צביה

זלמן פלייי

ברוך אלי' שניאורס'

אהרן בן דינה אייזנברג

אברהם אלי' בן חנה הנציל פרידמן

שמואל גרטנהח

נתן בליכר שו"ב בבני ברק

חיים אליעזר גינזבורג

שמואל מלוב

יהושע השל ריזמן

שמואל אונגר

תל אביב

בכותרת נייר המכתבים:

הרב אלכסנדר יודאסין בה"ר הלל נ"י קם

לפנים ראב"ד דקריבוירוג והמחזי ריסיא

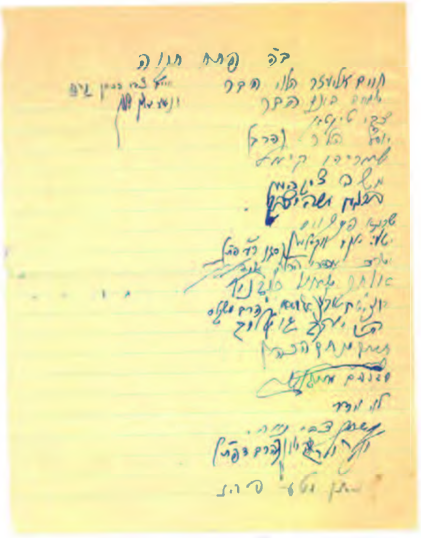
תל-אביב, רחוב שרעבי 22, ישראל

בעהי"ת יום ע"ש ק ט אייר תשי"ג

לכ"ק אדמו"ר שליט"א

בלב נפעם ומאד אנו מ(א)חלים את פני הוד כ"ק אדמו"ד שליט"א לבקר בארצנו הקדושה אף שלא אכשר דרי אך הלא זה רק בבחי' הדור והזמן עבר, הזה ועתיד אבל המקום שהוא ארצה"ק הארץ לעולם עומדת היא תמיד בבחי' מלא כל הארץ כבודו וכזכות ארצנו ואנו פונים אל הודו זיו הדרו לבוא ולבקר להאיר ולהכשיר גם את הזמן ואנו מסיימים במא' רז"ל (סנהדרין יד.) רבה דעמיה מדברנא דאומתיה כוצינא דנהורא כריך מתייך לשלם ופירש"י רבה דעמיה "נשיא בעמיו" כריך מתייך לשלם "כרוך באור" לשלום.

אלכסנדר סענדר בן דאבא

גבאי בית הכנסת חב"ד

מרדכי פיין

יונה לויטס

יוסף אברהם ברוק

גבאי בית המדרש "פרישים" נוה צדק

שלמה חיימסהן

אליעזר וואטשטיין

הגבאים דבית המדרש קהל חסידים נוה שלום

ישעיהו קלניץ

שמואל יצחק פרנקיל

חגבאים דבהמ"ד חברה ש"ס

יעקב יוסף טוכשנקי

בנימין קוקלר

גבאי בית הכנסת קהל חסידים נוה צדק

שלום רזניק

יעקב שקולניקוב

ב"ה פתח תקוה

חיים אליעזר הלוי הכר

שמחה בונם הכר

צבי טיקטין

יוסף הלר (הרב)

שמריהו קימל

משה צוקרמן

כדגמן משה יצחק

שרגא פיינבוים

ישעי' יעקב ווקסלמן (סגן ר"ע פ"ת)

ישראל מרדכי הכהן איידלמן

אלתר ישראל סוצניץ

[...] הרב משקלס

הק' יעקב גוטליב

חיים מנחם הכהן

אברהם ...

לוי וידר

משה צבי נאה

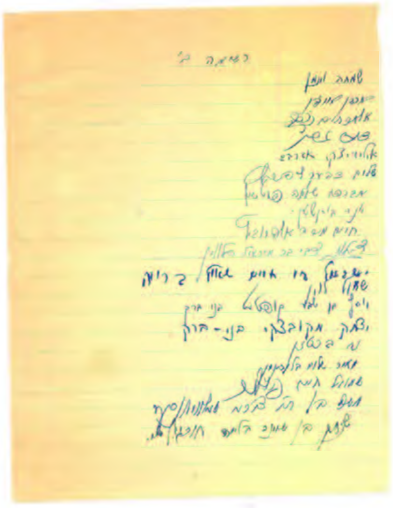
[...] (הרב דפ"ת)

נתן נטע פריז

חיים צבי הכהן קרפ

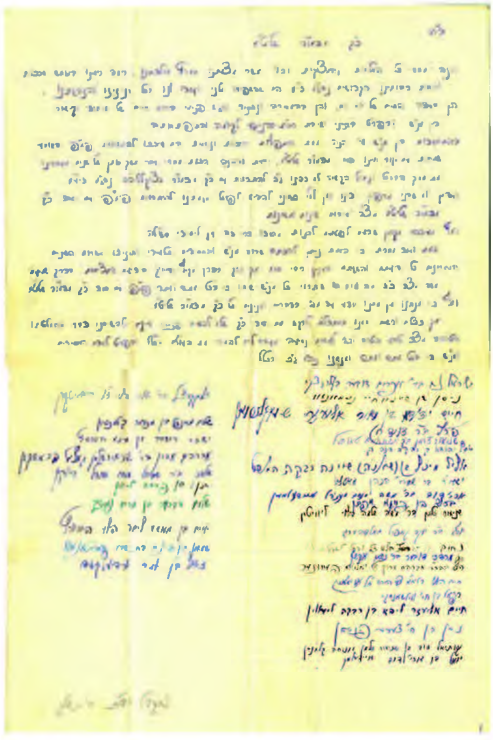
שניאור זלמן לוין

*) סגן ראש עיר פתח תקוה.

רשימה ב

שמחה וינמן	צבי ב"ר מיכאל סלוין
אהרן אופן	ישראל כן חיים שאול ברוק
אלחנן חיים כהן	שאול לוין
דוד גרין	יוסף כן שבע קופטעל בני ברק
אילוביצקי אברהם	יצחק מקובצקי בני ברק
שלום דובער ליפשיץ	נח בכטזן
אברהם שלמה פוטשין	מאיר שלום כלעזינסקי
יתה בודנשטין	שמואל חיים פולנר
חיים משה אלפר וכיץ	משה בן חי' צירע זאלוויאנסקי
	יצחק בן שיינה בלומה חורגין

במכתב אנ"ש דצדפת:

צרפת

ב"ה

כ"ק אדמו"ר שליט"א

הנה אחרי כל התלאות והמצוקות וכו' אשר מצאתנו בארץ מולדתינו, ראה ראינו במחשש שזכות וכחות רבותינו הקדושים נבג"מ זי"ע הם שהשפיעו עלינו ועמדו לנו בכל ענייני והנהגתינו. הן בסדר החיים של יום יום, והן בהמסירה ותגינה ודגש פנימי ברוח חיים של איחוד וקשור כין אנ"ש ובפרט בעניני ישיבת תו"ת בהנוגע לקיומה והתפתחותה.

בהתוועדות כין אנ"ש שי' הנה אחת התפלות ברכות ונחמות הם שיזכו להתראות פא"פ כשובע שמחות עם מקור חיינו הוא אדמו"ר שליט"א, ובעת ובעונה הזאת אחרי עכר משך זמן של שנים מעברינו את מסך הכרזל וגבול הקשה לא זכינו ג"כ להתראות עם כ"ק אדמו"ר וצוקללה"ה נבג"מ זיע"א

ועדיין לא שככו מרפיון ידינו ואין לאל כחינו להביא לפועל מגמתינו להתראות פא"פ עם הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א מצד סיכות שונות ומשונות

ואף מאיזהו מקומן שכאים לפעמים להנות מהודו הרי זה רק ליחידי סגולה

זאת ועוד אחרת כי האמת ניתן להסתכ שדוב אנ"ש והחסידים תלמידי (וחנוכו) [חניכי] עשרות השנים האחרונים כל ידיעתם והשגתם בעניין רבי הוא אך ורק בדרך מקיף ויחוק כידיעת המציאות בדרך שמיעה

אשר מצד כ"ז מה טוב הי' שיתוראו כל אנ"ש שיחיו די ככל אחד ואחד פא"פ עם הוד כ"ק אדמו"ר שליט"א ואף כי אנחנו אין אתנו יודע עד מה בדברים ועניינים של כ"ק אדמו"ד שליט"א

אך כדלים וכרשים באנו באתדל"ת לבקש את הוד כ"ק שלא להשיב פנינו ריקם ולהשיבנו דבר בהחלטתו הטובה מצד טבע הטוב וכו' לעשות נסיעה מעבר לים להאיר את העולם בכלל ובפרט לעדת החסידים ואנ"ש די בכל אתר ואתר ואנחנו נהי' ג"כ בכלל

ישראל נח ב"ר אפרים דובער בעלינצקי

ניסן בן שינא חי' נעמאנאוו

חיים יהודה ב"ר מאיר אליעזר שמוקלערמאן

פרץ ב"ר דויד חן

שניאור זלמן ב"ר משה חיים טאובעל

יוסף יהודא בן רבקה דינה חן

אלי' מיכל בן (סאניה) שיינה רבקה האפט

ישעי' ב"ר שמרי' הכהן מאטלין

ארי' דוב ב"ר משה מנחם מענדל איידלמאן

ברוך בן פייגא שיפרין

שניאור זלמן ב"ר משה שלמה הלוי ליווינין

יוסף ב"ר יעקב קאפיל גאלדבערג

נחום ב"ר ישראל הלוי ז"ל ורחל לאבקאווסקי

מרדכי דובער ב"ר נחמן לאקשין

הלל בהר"ר אברהם ברוך ז"ל ואלטא פעוזנער

חיים הלל בלא"א צבי הירש ז"ל אזימאוו

רפאל בן חי' ווילשאנסקי

חיים אליעזר ליפא בן רבקה ליעווין

ניסן בן חי' צערע פינסאן

יקותיאל דוב בן שניאור זלמן ונחמה קלמנסון

יואל בן ארי' דוב איידעלמן

זלמן געציל ב"ר שלום הלוי ז"ל רובאשקין

שלום מענדל בן מנוחה קלמנסון

ישששכר דובער בן מינא הורוויץ

אברהם אהרן ב"ר שניאור זלמן געציל רובאשקין

אלחנן ב"ר שמואל מנחם מענדל ריווקין

חנן בן פעשע לעווין

שלום דובער בן מרים נאטיק

חיים בן מאשע ליבע הלוי הורוויץ

שמשון בן דינה בת שבע חאריטאנאוו

זאב בן יונה איידעלקאפ

נתקבל יב"ת ח תשי"ג

המענה להזמנות אלו נדפס באגרות קודש ח"ז אגרת ב'רכט:

ב"ה, י"ג אלול, תשי"ג

ברוקלין, נ.י.

אנ"ש אשר בארצנו הקדושה ת"ו וביחוד...

ה' עליהם יחיו!

שלום וברכה!

מאשר הנני בזה קבלת מכתבם הצעה לבוא לבקר במקומות מושבותיהם לראות ולראות וכו'.

ומה אעשה ולצערי, הנה כמה העלמות והסתרים מניעות ועיכובים הן בגשמיות והן ברוחניות למילוי ענין זה הראוי והטוב ומי יתן ויסיר הש"ת את ענין ההעלמות והסתרים בכלל והעלמות והסתרים הנ"ל בפרט, ונתראה בשובע שמחות.

מוסגר פה הקונטרס לח"י אלול הבע"ל שזה עתה הו"ל אשר בטח ילמדו אותו ביחיד וברבים בעיון הדרוש והשי"ת יזכה את כל אחד ואחד מאתנו להכניס את החיות בכל עניני עבודת

חדש רחמים זה היינו **בתשובה** "ומל ה"א את לבבך ואת לבב זרעך", **תורה** "והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום" **עבודה** "אני לדודי ודודי לי" **וגמילות חסדים** "ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים".

ועל פי פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר הארת כל המועדים מאירה בכל יום הנה יומשך זה ג'כ על כל השנה כולה שבדרך ממילא תהיה שנה טובה ומתוקה בגשמיות וברוחניות גם יחד.

המברך ומתברך בברכת כתיבה וחתימה טובה לשנה טובה ומתוקה.

כח. התכתבות בין הרבי להרב הוטנר בענין מבצע תפלין

באייר תשכ"ז הכריז כ"ק אדמו"ר זי"ע על "מבצע תפלין", בקשר עם מלחמת ששת הימים, ובפרט אחרי הנסים והנצחון.

במשך שלהי הקיץ קיבל הרבי שאלות קושיות וטענות שונות נגד המבצע. בהתוועדות שבת בראשית תשכ"ח, הרחיב הרבי בביאור פרטי המבצע והשיב לשאלות וטענות שקיבל. השיחה הוגהה ונדפסה אז בקונטרס בפני עצמו (חזרה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ו ע' 271 ואילך), המתחלת: "בהיות שהגיעו אלי כמה שאלות ו"טענות" בנוגע לההתעוררות דמבצע תפלין, ובהיות אשר טענות אלו יכולים לפעול ח"ו חלישות באלו העוסקים בזה, לכן אף שאין דרכי להכנס בויכוחים, הנני בזה להשיב על השאלות".

עם פרסום השיחה הזאת, הגיע עותק לידי הרב הגאון רבי יצחק הוטנר, ראש ישיבת רבנו חיים ברלין, ובעל ה"פחד יצחק".

אחרי שהרב הוטנר עבר על הקונטרס, פנה במכתב אל הרבי, בו כותב את הנראה לו, שבהכרח להודיע לאנשים שמניחים אתם תפלין, שבתוך הבתים של התפלין נמצאות פרשיות (מכתב א דלקמן).

באותה שעה התקיים כנס שנתי של חברי הנהלת אגודת ישראל, שבהמשכה דיבר אחת הנואמים נגד הרבי ותנועת ליובאוויטש, וקישר זאת עם יצחק אבינו, שאהב את עשו כי ציד בפיו.

הרבי הגיב לדברים האלו בהתוועדות ש"פ תולדות תשכ"ח (שיחות קודש ע' 179 ואילך) ושלאחרי'.

כשנודע הדבר לרב הוטנר, כתב שוב אל הרבי בהתנצלות, והודיע כי הוא לא השתתף באותו כנס, והוסיף לבקש שלא יחשוד בו הרבי, שמה שהוא כתב במכתבו הראשון הוא כעין המשך לביקורת הנ"ל נגד הרבי ותנועת ליובאוויטש (מכתב ב' דלקמן).

ושוב כתב, שאם יש הקפדה על מכתב א הנ"ל, מבקש להודיע לו מהי ההקפדה (מכתב ג' דלקמן).

הרבי השיב לו באריכות על מכתבו הראשון הנ"ל, שאין בזה ובכיו"ב כל חשש, לומר שאלו שאין יודעים אודות הפרשיות שבתוך הבתים לא יצאו ידי חובת מצות תפלין (מכתב ד דלקמן). את המענה הזה כתב הרבי בכתי"ק – על גבי גוף מכתבו של הרב הוטנר, ואח"כ נמסר למזכירות להעתיקו במכונת כתיבה, ושוב חזר והגיהו הרבי בכתי"ק.

הרב הוטנר חזר וכתב בזה בשנית, לחזק את דבריו (מכתב ה), והרבי השיב לו בשנית שאין כל חשש בזה (מכתב ו), ואילו הרב הוטנר חזר שוב וביאר דעתו בזה (מכתב ז).

במשך השנים הרבה הרב הוטנר להתכתב עם הרבי בדברי הלכה, חסידות וקבלה. וכן הגיע איזה פעמים ליחידות, בו שוחחו בארוכה בעל פה.

חלק ממכתבי הרבי אליו נדפסו בסדרת אגרות קודש (ח"ז אגרות א'תתסח. א'תתקיט. ב'נד. ב'עז. ח"ב אגרות ג'תתלג. ד'קטו. ח"ד אגרת ד'תתקכה. ח"ח אגרת ו'תתקלב. חכ"ה אגרת ט'שצד. חכ"ו אגרת ט'תתקעו).

א

ב"ה אור ליום ב' פ' וישב תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א!

בקשר עם פרסום המאמר על אודות זיכוי הרבים כמצות תפילין[257], הנני מוצא לנכון להציע בזה את הדיון דלהלן.

הנה היא לפנינו דעת רבותינו הראשונים, הפוסקים כי אפילו אם נימא מצות אין צריכות כוונה[258], והנוטל אתרוג מכלי כוונה יצא[259], מ"מ אם נטל אתרוג וכסכור שהוא תפוח, שלא יצא משום דכבה"ג אין כאן חסרון כוונה, אלא שיש כאן תוספת מתעסק[260] (ולא עוד אלא שהציור להך דינא בדבריו של הרא"ה[261] הוא באוכל מצה מבלי כוונה דיצא, מ"מ אם לא ידע שהלילה הזה הוא ליל ט"ו בניסן, הוה מתעסק), ופשוט דהוא הדין אם מניח תפלין וכסבור שהניח על ראשו תפין אחר אינו יוצא במצות תפלין כל עיקר, ומכיון שמצות תפלין היא בתים ופרשיות, הרי המניח תפלין כשרים, וכסבור שהבתים הם ריקים ואין בהם פרשיות, הוה מתעסק גמור אצל תפלין, דהרי הפרשיות מונחות על ראשו דרך מתעסק. וזה ברור לדינא.

והנה ידוע לי מן הנסיון שריבוי גדול מאלה ה'זיונקות' שנשכר", שהניחו תפלין ע"י השתדלותם של המתנדבים, לא היה להם שום מושג שאיזה דבר מתח בפנים הבתים הללו.

ממילא לפי התראה היה רצוי מאוד להודות למתנדבים, שיודיעו לכל אחד הנענה לבקשתם שבפנים הבתים הללו מונחות פרשיות של תורה. וכמדומני שדי בזה (מובן מאליו שמה שהמשתדל אומר להמניח, שתפלין הללו כשרים הם, אין זה מועיל כלל לענין דקיימינן ביה).

בצפיה לזיכוי הרבים,

יצחק חזקר

ב

ב"ה יום א' ויחי תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

שלשם ביום עש"ק שמעתי מפיו של הרב ד' זלמן גראראי' נ"י, על אודות הדברים והדברים שנתהוו מה"קאנווענשאן" ו'תוצאותיה'[262]. כשמעתי את כל זה נתעורר חששי בלבי, פן ואולי תעלה חלילה מחשבה, כי מכתבי האחרון משתייך באיזה אופן להנ"ל. באותי בזה, אפוא, להודיע כי אין דרכי להשתתף בקאנווענשאן, ומעולם לא הייתי בשום קאנווענשאן. ואף זו האחרונה בכלל, וכל הספור הנ"ל היה בהעלם דבר ממני.

מכתבי משתייך אך ורק להמאמר שנדפס בענין זה. מכתבי הוא פרטי ואישי בהחלט. ואם אמנם נכון הדבר כי למרות רצוני ומחשבתי נהפך המכתב לגורם של צער, הנני בזה מבקש סליחה מעומקא דליבאי. ואני מצטער מאד על שיצא מכשל מתחת ידי, ואני מזהירנו על כתיבת המכתב, אע"פ שתוכן המכתב הוא דברי תורה ממש, המופקעים מכל חשבונות וחישובים, וממילא לא ניתנו לחרטה.

בצפיי' להתכדר,

יצחק בן תה

יצחק הוטנר

בוסטון, מ.

ב"ה

יום א' ויחי תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א,

שלשם ביום עש"ק שמעתי מפיו של הרב ר' זלמן גוראריי נ"י, על אודות הדברים והדברים שנתהוו מה"קאנווענשאן" ו'תוצאותיה'. כשמעתי את כל זה נתעורר חשש בלבי, פן ואולי תעלה חלילה מחשבה, כי מכתבי האחרון באיזה אופן להנ"ל. באתי בזה, אפוא, להודיע כי אין דרכי להשתתף בקאנווענשאן, ומעולם לא הייתי בשום קאנווענשאן. ואף זו האחרונה בכלל. וכל הספור הנ"ל היה בהעלם דבר ממני. מכתבי משתייך אך ורק להמאמר שנדפס בענין זה. מכתבי הוא פרטי ואישי בהחלט. ואם אמנם נכון הדבר כי למרות רצוני ומחשבתי נהפך המכתב לגורם של צער, הנני בזה מבקש סליחה מעומקא דליבאי. ואני מצטער מאד על שיצא מכשל מתחת ידי, ואני מזהירנו על כתיבת המכתב, אע"פ שתוכן המכתב הוא דברי תורה ממש, המופקעים מכל חשבונות וחישובים, וממילא לא ניתנו לחרטה.

בצפיי' להתכדר,

יצחק בן תה

257 **המאמר ... תפלין**: משיחת שבת בראשית תשכ"ח, שנדפסה אז בקונטרס בפני עצמו, וחזרה ונדפסה בלקוטי שיחות ח"ו ע' 271 ואילך.

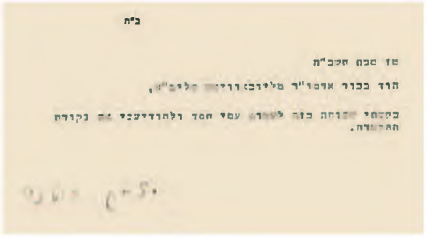
258 **אם נימא מצות אין צריכות כוונה**: מחלוקת הפוסקים בזה נתבארה בשוע"ר סי' ס ס"ה, ושו"נ.

259 **והנוטל אתרוג מכלי כונה יצא**: ראה סי' תרנא ט"ז ס"ק ה ופ"א ס"ק יב. שוע"ר סי' תעה סכ"ח.

260 **תוספת מתעסק**: ראה שוע"ר שם ושם, שמבואר מחלוקת הנ"ל לענין מתעסק.

261 **הרא"ה**: הובא בר"ן ר"ה פ"ג (ז, ב) ד"ה גרסינן: אבל כסבור חול הוא ואכל מצה או כסבור לאכול בשר ואכל מצה ודאי לא יצא. הובא בשוע"ר סי' תנה סכ"א.

262 **מה"קאנווענשאן" ו'תוצאותיה'**: הדיבורים שם אודות ליובאוויטש. ראה שיחת ש"פ תולדות, והתוועדויות שלאחרי', תשכ"ח.

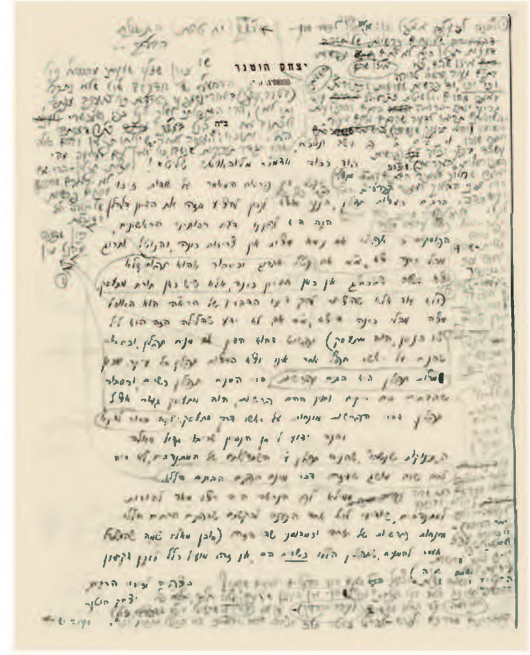
ג

כ"ה ט"ז טבת תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

בקשתי שטובה בזה לעשות עמי חסד ולהודיעני את נקודת ההקפדה.

יצחק חזטנר

ד

כ"ה, ועש"ק יח טבת, ה'תשכ"ח

ברוקלין, נ.י.

הרה"ג הו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ כו'

מו"ה יצחק שי'

שלום וברכה!

כיון שז"ע שמעתי מהרה"ח כו' הרחמ"א שי' חדקוב שנ"ל שלא נתקבל (בטוב, עכ"פ) ביאורי (שמפני הטרדות כו' נתעכב מכתבי", ותו לא), הרי השתדלתי לסלק הנ"ל כפי האפשרי ולכתוב את הנ"ל בכתש"כ כת"ר במכתבו הא'. והנה:

המזכה לאחרים שיניחו תפלין וכהם כאלה שהם בגדר תינוקות שנשבו כו' ואין להם ידיעה מהי מצות תפלין – הרי אם לא יבואו שבהכתים מונחים פרשיות של תורה ה"ז כדוגמת הנותל אתרוג וכסבור שהוא תפוח, שלא יצא משום דבכה"ג אין כאן חסרון כתה, אלא שיש כאן תורת מתעסק. כיון שכמה מהנ"ל אין להם שום מושג שאיזה דבר מונח בפנים הבתים הללו, ומצות תפלין היא בתים ופרשיות, הזה ברור לדינא.

והנה לפעד"מ ואפ"ל בן:

א) עפ"ז אין לדבר סוף – דמצות תפלין היא לא בתים איזו שהם ופרשיות איזו שהם, כ"א בתים מעור בהמה טהורה **וכו' וכו'**. **וד'** פרשיות מסוימות וכתובות באופן מסוים. ולשיטת כת"ר חששותיו ה"ז עוד גדול יותר – הרואה בתים והרצועות – השוואתם תביאו לדעה שהבתים **אינם** מעור. והשומע (והוא תינוק שנשבה) "פרשיות" סתם יאמר שזהו עשה"ת, בראשית וכו' ע"ד ברה"ע וכיו"ב (פרשיות המפורסמות "העקרות"). וכו"כ יאמר[262] שהחלוק בספר הכתים (דתש"י ותשי"ד) הוא מפני החילוק בספר הפרשיות, ואין כתש"י כ"א פ"א. ועוד כתנה. וק"ל.

ב) תפלה ה"ה עבודה **שבלב** וכלי כותת הלב אינה תפלה – אבל די' כוונה כללית – שכאילו עומד לפני השכינה (רמב"ם הל' תפלה פ"ד הט"ו). וכזה גופא – מוכן ציורם של **ס"כ** (כולל –

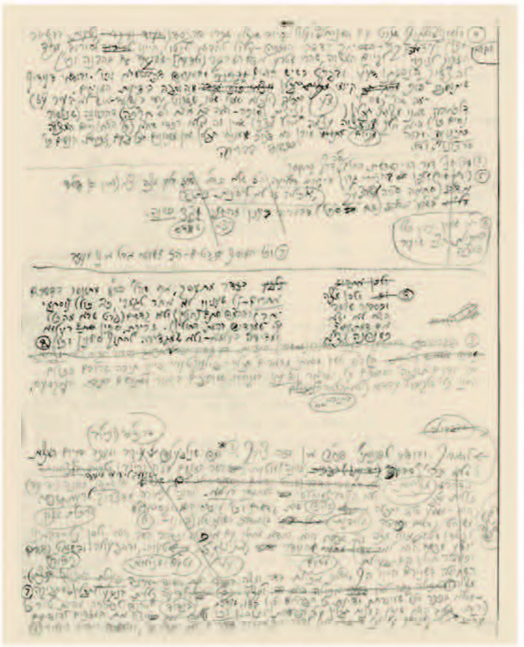
*) והרי דינא הוא שמענה למעשה קודם (שו"ע יו"ד סרמ"ו סי"ד[264]), (ובמילא – טרדא הקשורה בזה). אלא שעתה נתוסף הענין דהייתם נקיים גו' (שקלים פ"ג מ"ב[265]).

---

263 אוצ"ל: וכמו"כ יאמר. או: וכו"כ יאמרו.

264 **סרמ"ו סי"ד**: שנים ששאלו אחד שאל כעניין ואחד שאל שלא כעניין נזקקים לכעניין, מעשה ושאינו מעשה נזקקים למעשה.

265 **פ"ג מ"ב**: אין התורם נכנס לא בפרגוד חפות ... שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל.

כל' הרא"ש[266] – "גדולים וטובים ממנו") בענין השכינה – שהוא **חיפר** הענין.

ג) בקדשים המחשבה עיקר (אלא שבנוגע לעבודה – הולכת אחר העובד (זבחים מז, א[267]) – ולכאורה עפ"ז (ולשיטתו') – צ"ל יותר נוגע מחשבת (ידיעת) הבעלים מבשאר מצות. וצע"ג האם רוב הבעלים יודעים שב"תוך הכמה" שמקדשה מונה "חלב גו' על הכליות" וכו' (עיקר הקרבן) – שהרי אין הענין שידע ע"ד **המלה** חלב כו', כ"א ע"ד החלב עצמו, ובלישנ' דמר הרי הקדשת החלב ה"ה "דרך מתעסק".

ד) לא אשתמיט כ"מ, כולל האחרונים שדרכם לפרש – לפרט פרטי כו"כ מצות, שכלאה"כ הוי כמוהל אתרוג וכו'.

ועוד יש להאריך. ובודאי לכוותי' אין בזה צורך.

ה) בכ"מ ולשון שדאיהי "מבארים" תפלין – פילאקטערי, היינו תיבה שדוכם בכולם אין יודעים תוכנה ומסומים על המבאר וידייעתו. במקומות שמוסיפים ביאור – משתמשים בתיבת באסקעס, היינו כלי דלקיבול עבידה (ולא – בתיבת "בלאקס").

ולכן ו"ל שבגד"ד ידיעה כללית בנוגע לתפלין (וכיו"ב) מספיקה, וכל המוסיף בפרטים – ה"ז משובח אבל אינו מעכב – מדלא הוזכר בכ"מ שמוכרחת ידיעה כל הפרטים הנ"ל בס"א ועד"ז.

והנה לכאורה מהיות טוב כו' (ובודאי שטוב הוא שידע המניח תפלין ע"ד הפרשיות ותוכן וכו') ולמה לא יצוו את המזכים להודיעם עד"ז.

אלא (שנוסף על הנ"ל שאין לדבר סוף) – כדוב דברים לא יחדל[268] גו' (מעין זבחים כ, ב[269]), שהמזכה יודיע ויבאר בלשונו הוא ומתוך שקו"ט עם המניח וכו', ועלול וקרוב שיצא שכרו בהפסדו (**ציצית** בביאור וכו'). ועוד והוא העיקר – יתר בדברי המזכה – עלול להביא לנטול, היינו לסירוב מצד הזקוק לזיכוי לקיים המצוה. שהרי נוטבע אדם המכוגד (ולדעתו – מכוגד גם בהכנה וכו') להצדיק הנהגתו דע"ע וכפרט כשיש רואים וכמעמד דפרהסיא וכו'. ובודאי דעדיף שיתוספו כו"כ קיומי מ"ע דתפלין מהוספה בידיעת המניחים.

– מה שהי' קשה לי בתחלה (ולפלא שמכל אלו שישקו"ט עמי בנדו"ד – איש לא הזכיר ע"ז), דלכאורה שאני מצוה תפלין[270] (וציצית[271] וסוכה[272] – ראה כ"ח או"ח ר"ס תרכ"ה[273]) דהכוונה (שנזכר נסים וכו') היא חלק מקיום המצוה עצמה.

אבל עכצ"ל שאין זה אלא ככדי שיהא (כל' הב"ח) קיום המצוה **כתיקונה**. וכזה מוכן הא דכו"כ ממניחי תפלין אין מכוונים בכל פעם "זכירת הנסים כו' ורצונו" (משא"כ להפרמ"ג – סכ"ה א"א סק"ו[274] – צ"ל דיוצאין רק בדיעבד).

---

266 **בלשון הרא"ד:** הל' תשובה פ"ג ה"ז (על מ"ש הרמב"ם: האומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה ... הוא מין): ולמה קרא לזה מין, וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה, לפי מה שהם ראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

267 **זבחים מז, א:** מנין למתעסק בקדשים שהוא פסול ... שאין המחשבה הולכת אלא אחר העובד.

268 **בדוב ... יחדל:** משלי י, יט.

269 **כ, ב:** לשם ששה דברים הזבח נזבח ... א"ר יוסי אף מי שלא היה בלבו לשם אחת מכל אלו כשר שתנאי ב"ד הוא, אתנו ב"ד דלא ליכא לשמו, ד' למא אתי למימר שלא לשמו.

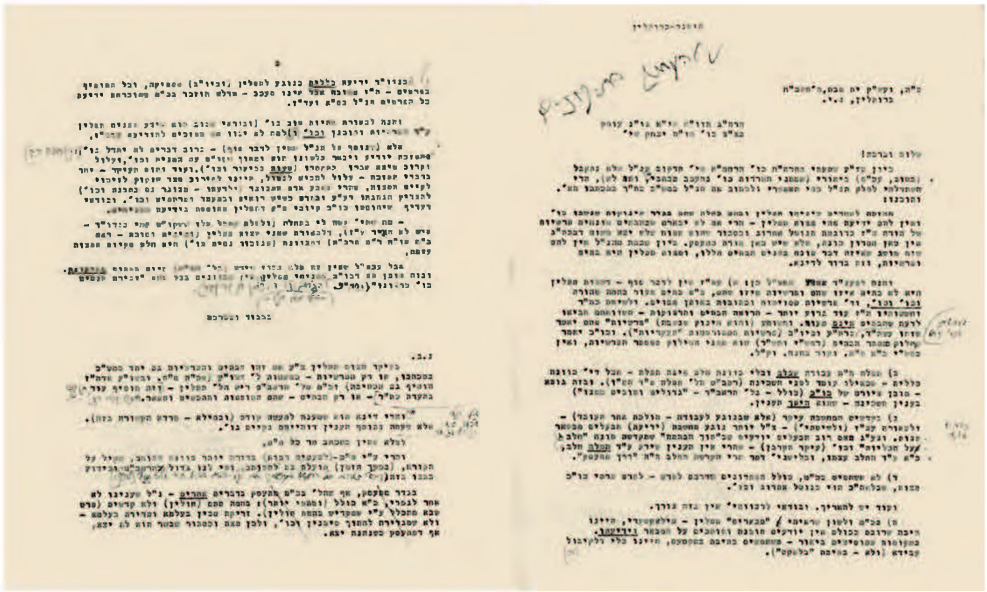
270 **מצות תפלין:** שו"ע סי' כה ס"ה: יכוין בהנחתם שצונו הקב"ה להניח כו'.

271 **וציצית:** שו"ע סי' ח ס"ח: יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה כו'.

272 **וסוכה:** ראה שוע"ר תרכה: צריך כל אדם לכוין בישיבתו בסוכה שישוב בה כדי לקיים כו'.

273 **ב"ח או"ח ר"ס תרכ"ה:** לא קיים המצוה כתיקונה אם לא ידע כוונת המצות הסוכה כפי פשטה, ולכן ביאר לפי הפשט דעיקר הכוונה בישיבת הסוכה שיזכור יצי' את מצרים, וזה הטעם בעצמו לרבינו ז"ל בפ"ש בהל' ציצית בסימן ח' יכוין בהתעטפו שצונו המקום וכו', וכן הל' תפילין בסי' כ"ה כתב ויכוין בהנחתם שצונו המקום להניח כדי כו'.

274 **להפרמ"ג – סכ"ה א"א סק"ו:** ומיהו אם לא כיון רק לשם מצוה בלבד יצא בדיעבד.

בכבוד ובברכה.

נ.ב.

בעיקר מצות תפלין צ"ע אם זהו הכתיים והפרשיות גם יחד כמש"כ במכתבו, או רק הפרשיות – כפשטות ל' השו"ע (סכ"ה ס"ה. ובשו"ע אדה"ז הוסיף גם הכתיבה[275]) וכ"מ מל' הרמב"ם ריש הל' תפלין[276] – [וזה מוסיף עוד תוקף בהערת כת"ר] – או רק הכתים – שהם הטוטפות והתכשיט והפאר, דאמר קרא בפי'.

לפלא שאין במכתבו מר כל מ"מ.

והרי ע"י מ"מ – (לפעמים רבות) בדרה יותר בחתת הכתיב, מקיל על הקורא, (כמשך הזמן) תועלה גם להכותב, ומי לנו גדול כהרמב"ם וכידוע כתבו כזה[277] (קובץ תשובות הרמב"ם ואגרותיו ח"א סק"מ הובא בסו"ס היד שולזינגר (לוצקי)[278].

ח

ב"ה יום ה' וארא תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

פתח דברי יאיר בהכרת טוכה והבעת הודה על המכתב ועל דבריו, והנני רואה חובה לעצמי

275 **ובשו"ע אדה"ז הוסיף גם הכתיבה:** סי' כה סי"א: יכין בהנחת התפלין שצונו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות אלו ... ולהניחן.

276 **הרמב"ם ריש הל' תפלין:** ארבע פרשיות אלו כו' ומחפין אותן בעור ונקראין תפלין.

277 **כתבו בזה:** ז"ל שם: תמיד אני בצער מזה שיבא השואל ושאל היכן נאמרו דברים אלו, פעמים אני אומר לו מיד במקום פלוני ופעמים לא, וחייך לא אזכור מקומן עד שנחפש אחרי־הן, ועל זה אני מצטער הרבה, שאני אומר הרי אני המחבר ויתעלם ממני מקום דבר זה, מה יעשו שאר בני אדם.

278 **שולזינגר (לוצקי):** ברמב"ם הוצאת שולזינגר (נ.י. תשי"ז), נוסף בסוף החלק האחרון קונטרס שנערך ע"י ר"ר משה לוצקי, פרקים מספר משנה תורה שנכתבו בעצם כי"ק של הרמב"ם, ובהמשך להם ב "אחרית דבר", בפרק השני שם מביא תשובה הנ"ל של הרמב"ם.

להבהיר נקודה אחת. יודע אני היטב, כי מצויה היא מערכה של סכסוך אשר בידה לגרום איחור מענה על מכתבי הראשון. ומעולם לא היה עולה על דעתי, כי ישנו איזו נימוק מיוחד לאיחור זה, מלבד הטרדות והטרחות וצרכי השעה של מצה עוברת. ורק בנגע לאיחור התשובה על מכתבי השני הוא שעלה בדעתי החישש הנזכר במכתבי השלישי, מפני שתוכן מכתבי השני היה בקשת סליחה, וכל בקשת סליחה כוללת בתוכה את הבקשה המצטרפת: "השמיעני סלוחתי", ומניעת ההשמעה של התיבה האחת הזו, כדאי שהיא יוצרת חשש שיד הקפדה באמצע, השוללת את גוף הסליחה, ולכל הפחות את השמעת הסליחה.

דחוק אני מאד מלאמר "קבלו דעתי". והנני מוסר מודעה בזה שאין כוונתי כלל להטרית ולהטריד בכתיבת מענה על מכתבי הנכחי, ובשום אופן אינני רוצה להכביד חלילה אף בכל-שהוא, ואי מוכן לא להיות נענה על דברי הפעם. אלא שמכל מקום אין ברצוני לעבור על "אם לא יגיד", ורק מתוך כך הנני בא בזה בדיון על דברי הוד כבודו שליט"א.

וזה לשון הוד כבודו שליט"א: "על פי זה אין לדבר סוף, כי מצות תפלין היא לא בשם איזה שהם ופרשיות איזה שהם, כי אם בשם שאור מצה שמורה וכו' וכו'". עד כאן דברי הוד כבודו שליט"א. ונפל לפי הנעלה מאדמו"ר הצמח צדק אין לדבר סוף, נפל פתח בכרון, ונפל לא ניתן רשות לפתוח פה בכל-שהוא, ובזה סתם לא היה לדבר סוף. ואזיל ליה דין השו"ע שתפסק בסתמא או"ח סי' תע"ט שאם לא ידע שהוא אוכל מצה וכסבור שאוכל מאכל אחר לא יצא, והרי גם כאן אין לדבר סוף, דמצות מצה איננה מצה איזה שהיא, אלא שצריך להיות מצה שמורה, וראויה לשבעה, ומשל תבואה מתוקנה וכו' וכו'. וע"כ שיש לדבר סוף, והסוף הוא דאם הידיעה על עצם המציאות של החפצא דמצות נעדרת ממנו, הרי זה מתעסק ולא יצא. והפרשיות דתפלין הם גוף החפצא דמצות תפלין, לא פחות מאשר הכזית מצה הוא גוף החפצא דמצות מצה.

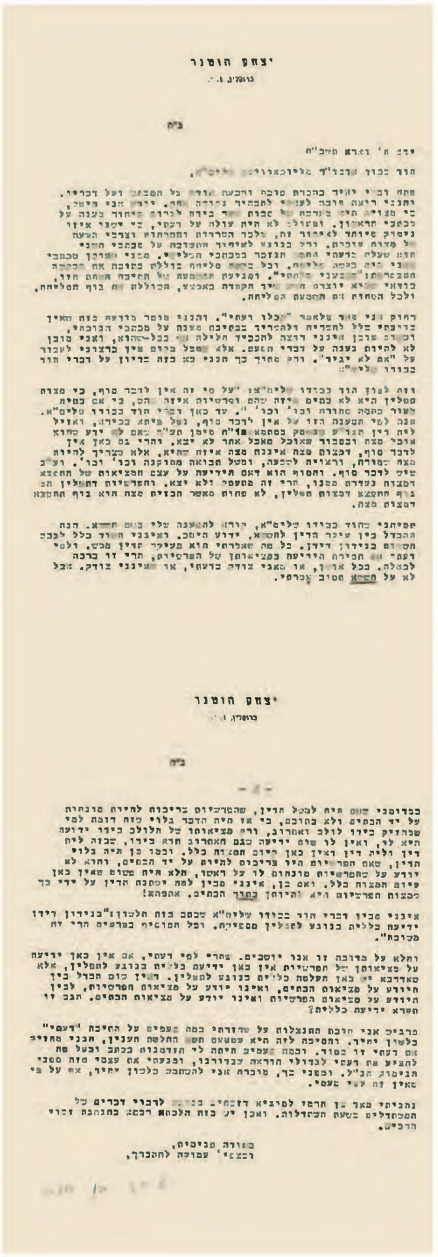
תמיהני שהוד כבודו שליט"א, קראה להטענה שלי בשם חששא. הנה ההבדל בין עיקר הדין לחששא, ידוע היטב, ואיני חשוד כלל לגבב חששות בידין בידוד. כל מה שאמרתי הוא מעיקר הדין ממש. ולפי דעתי אם חסירה הידיעה במציאותן של הפרשיות, הרי זו ברכה לבטלה. בכל אופן, או שאני צודק בדעתי, או שאיני צודק, אבל לא על **חששא** תסוב אמרתי.

כמדומני שאם היה למשל הדין, שהפרשיות צריכות להיות מונחות על יד הכתים ולא בתוכם, כי אז היה הדבר גלוי שזה דומה למי שמחזיק בידו לולב ואתרוג, ורק מציאותו של הלולב בידו ידועה היא לו, ואין לו שום ידיעה שגם האתרוג הוא בידו, שבזה ליתי דין ולית דין דאין קיום המצוה כלל, וכמו כן היה גלוי הדין, שאם הפרשיות היו צריכות להיות על יד הכתים, והוא לא ידוע על כתפרשיות מונחות לו על ראשו, אלא היה סבור שאין כאן עיכוב המצוה כלל, ואם כן, איננו מבין למה יסכים הדין על ידי כך שכעצם התפרשיות הוא לחיותן **בתוך** הכתים. אתמהה!

אינני מבין דברי הוד כבודו שליט"א שכתב בזה הלשון: "בידון דידן ידיעה כללית בנגע לשלימין מספיקה, ובל המוסיף בפרטים הרי זה משובח".

והלא על מדוכה זו אנו יושבים. שהרי לפי דעתי, אם אין כאן ידיעה מציאותן של הפרשיות אין כאן ידיעה כללית בנגע לתפלין, אלא שאדרבא יש כאן העלמה כללית בנגע לתפלין, דאין שום הכרל בין הידוע על מציאות הכתים, ואינו יודע על מציאות הפרשיות, לבין הידוע על מציאות הפרשיות ואינו יודע על מציאות הכתים, הגם זו חשוב ידיעה כללית?

מרגיש אני חובת התנצלות על שחזרתי כמה פעמים על התיבה "דעתי" בלשון יחיד, והסיבה לזה היא שמטעם חשש החלשת הענין, הנני מחזיק את דעתי זו בסוד, וכמה פעמים היתה לי הזדמנות בכתב ובעל פה להציע את דעתי לגדולי הוראה שבדורנו, ומנעתי את עצמי מזה מפני הנימוק הנ"ל. ומפני כך, מוכרח אני להשתמש בלשון יחיד, אף על פי שאין בה לפי טעמי.

יצחק חומנר

בזה

ידוע ר' נתנאל מסב"ה

חדר בכור שבדו"ד אליסקאוויטש [illegible]",

אחת ובו' יודיע בהקדם פרטים והבטחה מדוייקת על המבטח ועל הסכום. ותכבד רוחה מרבה לקבוע לתפיסה נכונה מזה. יודע אני בעצמי, כי אתה מאד מרוחה של שבת בשבת ואשר בשבת לחדש מיוחד בעצה על כמכתבי תראשון. ובאמת לא היה עולה על דעתי, כי יסבי אדוני נשתוף שיתוף לאיסור זה, שלכך הפרעות והטרחות ובצרכי השעה של מצה עוברת, ורק בנוגע לעיכוב המתבקש על שבמכתבי השני חנה שעלה בדעתי אשר הנכבד בכתבתי הקודם, כבוד ומכתבי מכתבי [illegible] כמה כאשר אלוקים, וכל בשעה שהיה בטלות בטלים, ולכן אין לתלות את העיכוב "שבעני סלוחתי", ומניעת ההשמעה של תיבה אחת הזו, בדחוי אמיא יוצרט חיים שיך תקודת אאבוע, שבטלים זה בזה תפלאיה, ולכל החמיש זה תהפוך תפלית.

ראוי לני שוב שלאחר "לכלו דעתי", והנני מוסר נדרשה בזה האיך בדיבורים בלל לתבדיה ולתבדיר בשפתם אצנה על מכתבי הנכחי, ובקשר שלכן תאריכי רחבה תאריכיך בלילה זה [illegible] בכל-שהוא, ובצד סדנן לא להיות נענה על דברי השני. אלא שבכל בזאת שיך בקרבי לעבור על "אם לא יגיד". ורק מתוך כך הנני בא בזה בדיון על דברי הוד כבודו שליט"א.

וזה לשון הוד כבודו שליט"א: "על פי זה אין לדבר סוף, כי מצות תפלין היא לא בשם איזה שהם ופרשיות איזה שהם, כי אם בשם שאור מצה שמורה וכו' וכו'". עד כאן דברי הוד כבודו שליט"א. ונפל לפי הנעלה מאדמו"ר הצמח צדק אין לדבר סוף, נפל פתח בכרון, ונפל לא ניתן רשות לפתוח פה בכל-שהוא, ובזה סתם לא היה לדבר סוף. ואזיל ליה דין השו"ע שתפסק בסתמא או"ח סי' תע"ט שאם לא ידע שהוא אוכל מצה וכסבור שאוכל מאכל אחר לא יצא, והרי גם כאן אין לדבר סוף, דמצות מצה איננה מצה איזה שהיא, אלא שצריך להיות מצה שמורה, וראויה לשבעה, ומשל תבואה מתוקנה וכו' וכו'. וע"כ שיש לדבר סוף, והסוף הוא דאם הידיעה על עצם המציאות של החפצא דמצות נעדרת ממנו, הרי זה מתעסק ולא יצא. והפרשיות דתפלין הם גוף החפצא דמצות תפלין, לא פחות מאשר הכזית מצה הוא גוף החפצא דמצות מצה.

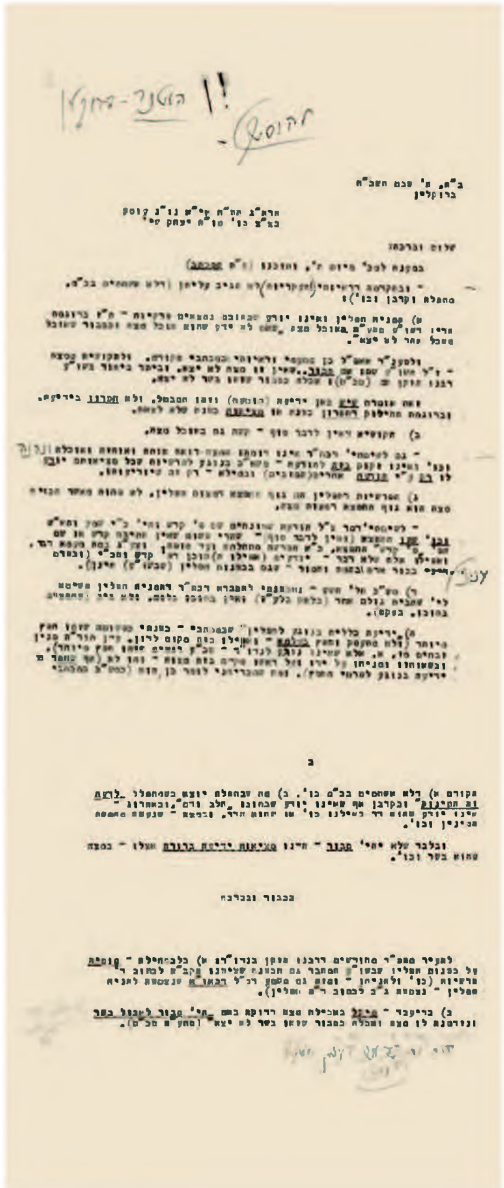
תמיהני שהוד כבודו שליט"א, קראה להטענה שלי בשם חששא. הנה ההבדל בין עיקר הדין לחששא, ידוע היטב, ואיני חשוד כלל לגבב חששות בידון בידוד. כל מה שאמרתי הוא מעיקר הדין ממש. ולפי דעתי אם חסירה הידיעה במציאותן של הפרשיות, הרי זו ברכה לבטלה. בכל אופן, או שאני צודק בדעתי, או שאיני צודק, אבל לא על **חששא** תסוב אמרתי.

כמדומני שאם היה למשל הדין, שהפרשיות צריכות להיות מונחות על יד הכתים ולא בתוכם, כי אז היה הדבר גלוי שזה דומה למי שמחזיק בידו לולב ואתרוג, ורק מציאותו של הלולב בידו ידועה היא לו, ואין לו שום ידיעה שגם האתרוג הוא בידו, שבזה ליתי דין ולית דין דאין קיום המצוה כלל, וכמו כן היה גלוי הדין, שאם הפרשיות היו צריכות להיות על יד הכתים, והוא לא ידוע על כתפרשיות מונחות לו על ראשו, אלא היה סבור שאין כאן עיכוב המצוה כלל, ואם כן, איננו מבין למה יסכים הדין על ידי כך שכעצם התפרשיות הוא לחיותן **בתוך** הכתים. אתמהה!

אינני מבין דברי הוד כבודו שליט"א שכתב בזה הלשון: "בידון דידן ידיעה כללית בנגע לשלימין מספיקה, ובל המוסיף בפרטים הרי זה משובח".

והלא על מדוכה זו אנו יושבים. שהרי לפי דעתי, אם אין כאן ידיעה מציאותן של הפרשיות אין כאן ידיעה כללית בנגע לתפלין, אלא שאדרבא יש כאן העלמה כללית בנגע לתפלין, דאין שום הכרל בין הידוע על מציאות הכתים, ואינו יודע על מציאות הפרשיות, לבין הידוע על מציאות הפרשיות ואינו יודע על מציאות הכתים, הגם זו חשוב ידיעה כללית?

מרגיש אני חובת התנצלות על שחזרתי כמה פעמים על התיבה "דעתי" בלשון יחיד, והסיבה לזה היא שמטעם חשש החלשת הענין, הנני מחזיק את דעתי זו בסוד, וכמה פעמים היתה לי הזדמנות בכתב ובעל פה להציע את דעתי לגדולי הוראה שבדורנו, ומנעתי את עצמי מזה מפני הנימוק הנ"ל. ומפני כך, מוכרח אני להשתמש בלשון יחיד, אף על פי שאין בה לפי טעמי.

נהנתי מאד מן הדמז לסוגיא דזכחים[279] בנוגע לדברי הדברים של המשתדלים כשעת השתדלות, ואכן יש בזה הלכתא רכתא בהנהגת זכוי הרבים.

בתודה פנימית, ובצפי' עמוקה להתברך,

יצחק בן חנה

ו

כ"ה, ח' שבט ה'תשכ"ח

ברוקלין.

הרה"ג הוו"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ כו'

מו"ה יצחק שי'

שלום וברכה!

כמענה למכ' מיום ה', ותוכנו (ע"פ **המכתב**)

– והקדמה דראיותי (והעיקריות) לא הגיב עליהן (דלא אשתמיט בכ"מ, מתפלה וקרבן וכו'):

א) המניח תפלין ואינו יודע שכתוכם נמצאים פרשיות – ה"ז כדוגמת הדין דשו"ע סתע"ה באוכל מצה "שאם לא ידע שהוא אוכל מצה וכסבור שאוכל מאכל אחר לא יצא".

ולפנע"ד אאפ"ל כן מטעמי וראיותי שכמכתבי הקודם. ולהקושיא ממצה – ז'ל השו"ע שם: אם **סבור** .. שאין זו מצה לא יצא. וביתר ביאור בשו"ע תרנו הזקן שם (סכ"ט): אכלה כסבור שזהו כשר לא יצא.

זאת אומרת **שיש** כאן ידיעה (מוטעת) שהו המבטל, ולא **חסרון** בידיעה. וכדוגמת החילוק[280] **דחסרון** כוונה או **מציאות** כוונה שלא לצאת.

כ) הקושיא דאין לדבר סוף – קשה גם באוכל מצה.

– גם לשיטתי' דכת"ר אינו דומה: המצה – רואה אותה ואוחזה ואוכלה ונהנה וכו' ואינו זקוק **בזה** להודעה – משא"כ בנוגע לפרשיות שכל מציאותם יתכן לו רק ע"י **הודעת** אחרים (המזכים) וכמילא – רק זה שידיעתה.

ג) הפרשיות דתפלין הם גוף החפצא דמצות תפלין, לא פחות מאשר הכזית מצה הוא גוף החפצא דמצות מצה,

– לשיטתי' דמר צ"ל הודעה שמוחים שם פ' קדש והי' כ"י שמע והא"ש **וכו שחן** החפצא (ואין לדבר סוף) – שהרי פשוט שאין התיבה קדש או שם הפ' "פ' קדש" החפצא, כ"א הפרשה מתחלתה ועד סופה. וצע"ג כמה מעמא דכר, ואפילו אלו שלא דבר – יודעים (אפילו ה)תוכן דפ' קדש והכ" (וכפרט ענייני בכור אדם והבהמה וחמור – שגם בכוונות תפלין (שבשו"ע) אינם).

ד) מש"כ הל' חשש – נתכוונתי להסברא דכת"ר דהמניח תפלין פשיטא לי' שהבית גולם אחד (בלאק בלע"ז) ואין בתוכו כלום, ולא בית (שחפצים סתוכו באקס).

ה) "ידיעה כללית בנוגע לתפלין" שכמכתבי – כוונתי כפשוטה שזהו חפץ מיוחד (ולא מתעסק חפץ **בעלמא** – ואפילו כזה מקום לדון. עיין תוד"ה מנין זכחים מז, א[281]. אלא שאינו נוגע לנד"ד – שכ"ע רואים שזהו חפץ

279 ב,ב.

280 **החי לוק דחסרון כוונה:** שמבואר בשוע"ר סי' תפט סי"ב וסי"ה.

281 **תוד"ה מנין זבחים מז, א:** פרישׁ בקונטרס כגון מתעסק בסכינו להגביהו ולזורקו ... ונראה האי מתעסק

מיוחד), וכשאוחזו ומניחו על ידו ועל ראשו מקיים כזה מצוה – וזו לא (אף **שחסר** כל ידיעה בנוגע לפרטי התפיון). ומה שמכריחני לומר כן, הוא (כמש"כ במכתבי הקודם א) דלא אשתמיט בכ"מ כו', ב) מה שכתפילה יוצא כשמתפלל "**לדעת זה התינוק**"[282] וכקרבן אף שאינו יודע שכהוכו "חלב ודם", וכאתרוג – אינו יודע שהוא דר באילנו כו' או שהוא הדר, וכמצה – שנעשה מחמשת המינין והכ'.

וכלכד שלא יהי' **סבור** – היינו **מציאות ידיעה ברורה** אצלו – כמצה שהוא כשר וכו'.

בכבוד וכברכה.

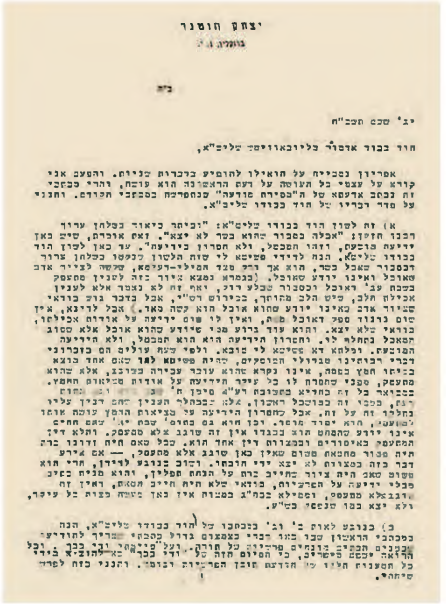
להעיר מפס"ד מחודשים דרבנו הזקן[283] בנדו"ד:

א) בלכתחילה – **מוסיף** על כוונת תפלין שבשו"ע המחבר גם הכוונה שציוונו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות (כנ' ולהניחן – ומזה גם משמע דס"ל **דכאו"א** שצטווה להניח תפלין – נצטווה ג"כ לכתוב ד"פ תפלין).

ב) כדיעבד – **מיקל** כאכילת מצה דדוקא כאם "**הי' סבור לאכול בשר**" (ל' הרא"ה. לעיין ד"ן ס"פ ראהו כ"ד[284]) ונזדמנה לו מצה ואכלה כסבור שזהו כשר לא יצא" (סתע"ה סכ"ט).

– לעיין פסחים ס, א ושם –

בטח נת' בעתו המכ' בענין שמע"צ[285].

ז

כ"ה י"ג שבט תשכ"ח

הוד כבוד אדמו"ר מליובאוויטש שליט"א

אפרין נמטיה על המילו להוסיף בדברות שניות, והפעם אני קורא על עצמי כל העושה על דעת הראשונה הוא עושה[286], והרי מכתבי זה נכתב אדעתא של ה"מסירת מודעה" שתפרשה במכתבי הקודם. הנני על סדר דבריו של הוד כבודו שליט"א.

א) זה לשון הוד כבודו שליט"א: "כיתיר ביאור בשלחן ערוך דבנו הזקן: "אכלה כסבור שהוא בשר לא יצא". זאת אומרת, שיש כאן ידיעה מוטעת, וזהו המכטל, ולא חסרון בידיעה". עד כאן לשון הוד כבודו שליט"א. הנה לדידי פשיטא לי שזה הלשון שנקטו בשלחן ערוך דכסבור שאכל בשר, הוא אך דק מצד המילי-דעלמא, שקשה לציר אדם שאוכל ואינו יודע שאוכל (בגמרא[287] נמצא ציר כזה לענין מתעסק בשכת ע"ג דאוכל וכסבור שכלב רוק, ואף זה לא נאמר אלא לענין אכילת חלב, שיש חלב מהותך, כפירוש רש"י[288], אבל כדבר גוש כזראי שציר אדם שאינו יודע שהוא אוכל הוא קשה מאד). אבל לדינא, אין שום נדון ספק דאוכל מצה, ואין לו שום ידיעה על אודות אכילתו, כזראי שלא יצא. והוא עוד גדול ממי שיודע שהוא אוכל אלא שסוג המאכל נתחלף לו. ולפי שעה עולים הם בזכרוני מגדולי הפוסקים[289], שהיה פשיטא להו שאם אחד מוצא בביתו חמץ בפסח,

דקדשים היינו מתכוין לחתיכת סימנין ולא לשם זביחה.

282 **לדעת זה התינוק:** שו"ת ריב"ש סי' קנז, בשם רבי שמשון מקינון. הובא בדרך מצותיך קיח, א.

283 **דרבנו הזקן:** בשו"ע שלו סי' כה סי"א: יכוין בהנחת התפלין שציונו הקב"ה לכתוב ד' פרשיות אלו ... ולהניחן.

ונתבאר בשיחת יו"ד שבט תשכ"ח (יומיים אחרי כתיבת המכתב שלפנינו), שיחות קודש תשכ"ח ע' 382, ובלקו"ש חי"ז ע' 188 בשוה"ג.

284 **ד"ן:** ר"ה (ז, ב) ד"ה גרסינן (בשם הרא"ה): כסבור לאכול בשר ואכל מצה.

285 **מי"ב מ"ח תשכ"ח,** שנדפס באגרות קודש חכ"ה אגרת ט' שנד.

286 **משנה כתובות פט, ב:** על מנת כתובה הראשונה מחזירה.

287 **בגמרא:** שבת נע, א: כסבור רוק הוא ובלעו.

288 **כפירוש רש"י:** שם ד"ה ואביי: קסבר רוק הוא שהיה חלב נימוח ובלעו.

289 **מגדולי הפוסקים:** ראה תוס' פסחים כא, א ד"ה ואי; ואין זה מצוי כיון שאין ידוע היכן הוא. וראה שוע"ר ס'

אינו נקרא שהוא עובד עבירה בשוגג, אלא שהוא מתעסק, מפני שחסרה לו כל עיקר הידיעה על אודות מציאות החמץ, כמבואר כל זה בהדיא בתשובת רע"א סימן ח', שגם הוא וגם החוות דעת, תפסו זה כמושכל ראשון. אלא שבמהלך הענין שהם דנין עליו נחלקו זה על זה. אבל שחסרון הידיעה על מציאות החמץ עושה אותו למתעסק, הוא יסוד מוסד. וכן הוא גם בתוס' שבת ע"א[290] שאם החייט אינו יודע שהמחט הוא בבגדו אין זה שוגג אלא מתעסק. והלא דין המתעסק באיסורים ובמצוות דין אחד הוא, שכל שאם היה זדונו כרת היה פטור מחטאת משום שאין כאן שוגג אלא מתעסק, אם אירע דבר כזה במצוות לא יצא ידי חובתו. ושוב בנוגע לדידן, הרי הוא פשוט שאם היה ציור שחייב כרת על הנחת תפלין, והוא מניח בתים מבלי ידיעה על הפרשיות, בודאי שלא היה חייב חטאת, דאין זה שוגג אלא מתעסק, וממילא בכה"ג במצוה אין כאן מעשה מצוה כל עיקר, ולא יצא כמו שנפסק בשו"ע.

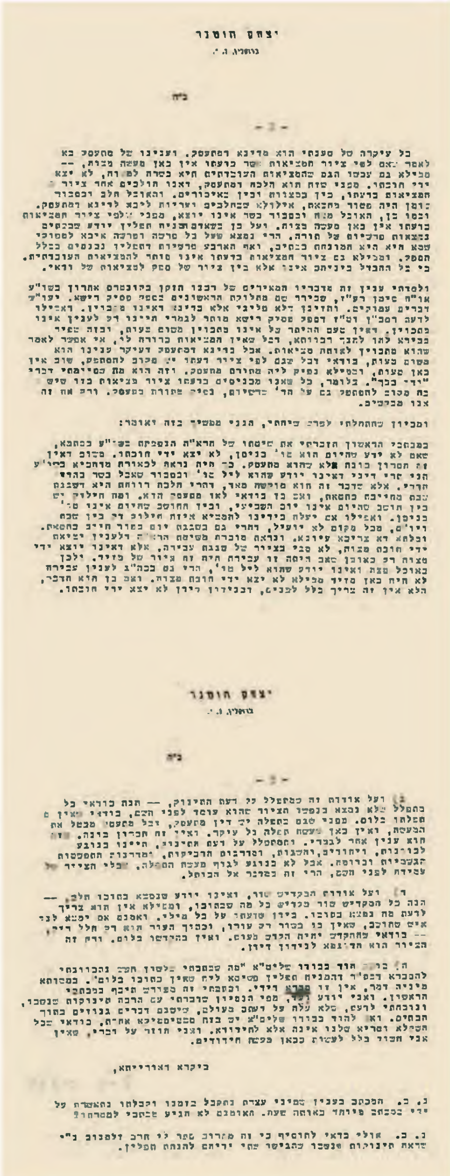
ב) בנוגע לאות כ' וג' במכתבו של הוד כבודו שליט"א, הנה במכתבי הראשון שבו באו דברי בצמצום גדול כתבתי שצריך להודיעו שבפנים הבתים מתחים פרשיות של תורה, ועל זה סיימתי "ודי בכך". וכל הרואה ישפט מישרים, כי הסיום הזה של "ודי בכך" בא להוציא מידי כל הטענות הללו של הדעת תוכן הפרשיות וגו'. והנני בזה לפרש שיחתי.

כל עיקרה של טענתי הוא מדינא דמתעסק. וענינו של מתעסק בא לאמר שאם לפי ציור המציאות אשר בדעתו אין כאן מעשה מצוה, ממילא גם עכשו הגם שהמציאות העובדתית היא כשרה למצוה, לא יצא ידי חובתו, מפני שזה הוא הלכה דמתעסק, דאנו הולכים אחר ציור המציאות בדעתו, בין במצווה ובין באיסורים, והאוכל חלב וכסבור שומן היה פטור מחטאת, אילולא שבחלבים ועריות ליכא לדינא דמתעסק[291]. וכמו כן, האוכל מצה וכסבור כשר אינו יוצא, מפני שלפי ציור המציאות בדעתו אין כאן מעשה מצות. ועל כן כשאדם המניח תפלין יודע שבבתים נמצאות פרשיות של תורה, הרי נמצא שעל כל פרשה ופרשה איכא לספוקי שמא היא היא המונחת בבתים, ואף הארבע פרשיות דתפלין נכנסים בכלל הספק, וממילא גם ציור המציאות בדעתו אינו סותר להמציאות העובדתית, כי כל ההבדל ביניהם אינו אלא בין ציור של ספק למציאות של ודאי.

ולמדתי ענין זה מדברים המאירים של רבנו הזקן בקונטרס אחרון בשו"ע או"ח סימן רע"ז, שבירר שם מחלוקת הראשונים בספק פסיק רישא, יעו"ש דברים עמוקים. וחזינן דלא פליגי אלא בדינא דאינו מתכוין, דאפילו לדעת רמב"ן וט"ז דספק פסיק רישא מותר לגמרי היינו רק לענין אינו מתכוין, דאין טעם ההיתר של אינו מתכוין משום טעות, וכזה שפיר סבירא להו להנך רבוותא, דכל שאין המציאות ברורה לו, אי אפשר לאמר שהוא מתכוין לאותה מציאות, אבל בדינא דמתעסק דעיקר ענינו הוא משום טעות, בודאי דכל שגם לפי ציור דעתו יש מקום להסתפק, שוב אין כאן טעות, וממילא נפיק ליה מתורת מתעסק. וזה הוא מה שסיימתי דברי "ודי בכך", כלומר, כל שאנו מכניסים בדעתו ציור מציאות כזו שיש בה מקום להסתפק גם על הד' פרשיות, נפיק מתורת מתעסק, ורק את זה אנו מבקשים.

ומכיון שהתחלתי לפרש שיחתי, הנני ממשיך בזה ואומר:

במכתבי הראשון הזכרתי את שיטתו של הרא"ה הנפסק בשו"ע בסתמא, שאם לא ידע שהיום הוא ט"ו בניסן, לא יצא ידי חובתו, משום דאין זה חסרון כונה אלא שהוא מתעסק, כך היה נראה לכאורה מדהביא בשו"ע הני תרי דיני דאינו יודע שהוא ליל ט"ו וכסבור שאכל בשר בהדי הדדי. אלא שדבר זה הוא מוקשה

יצחק הוטנר
ב"ה
- 3 -
יצחק הוטנר
ב"ה
- 3 -

תלג קו"א ס"ק ג, דלא קיי"ל הכי.

290 ע"א ד"ה שמא: דאפילו יצא ליכא איסור דאורייתא, כדאיתא בפ"ב ד"ב (דף כו:) הכיר בה ושכחה, לענין שבת פטור מלאכת מחשבת אסרה תורה. הובא בשוע"ר סי' רנב סי"ז.

291 כריתות יט, ב. וכ"ה לענין קיום מצוה, כמבואר בשוע"ר סי' תעה סכ"ח.

מאד, דהרי הלכה רווחת היא דשגגת שבת מחייבת בחטאת[292], ואם כן בודאי לאו מתעסק הוא, ומה חילוק יש בין חושב שהיום אינו יום השביעי, ובין החושב שהיום אינו ט"ו בניסן. ואפילו אם יעלה בידינו להמציא איזה חילוק דק בין שבת ויו"ט, מכל מקום לא יועיל, דהרי גם בשגגת יום כפור חייב בחטאת, ומלתא דא צריכא עיונא. ונראה מוכרח משיטת הרא"ה דלענין ידיעת ידי חובת מצוה, לא סגי בציור של שגגת עבירה, אלא דאינו יוצא ידי מצוה רק באופן שאם היתה זו עבירה היה זה ציור של מזיד. ולכן באוכל מצה ואינו יודע שהוא ליל ט"ו, הרי גם בכה"ג לענין עבירה לא היה כאן מזיד ממילא לא יצא ידי חובת מצוה. ואם כן הוא הדבר, הלא אין זה ציריך כלל לפנים, דבנידון דידן לא יצא ידי חובתו.

ג) ועל אודות זה שמתפלל על דעת התינוק. - הנה בודאי כל מתפלל שלא נמצא בנפשו הציור שהוא עומד לפני השם, כודאי שאין תפלתו כלום. מפני שגם בתפלה יש דין מתעסק, וכל מתעסק מבטל את המעשה, ואין כאן מעשה תפלה כל עיקר. ואין זה חסרון כתה, שזה הוא ענין אחר לגמרי, המתפלל על דעת התינוק, היינו בנוגע לכוונות, ויחודים, והשגות, ומדרגות הדביקות, ומדרגות התפשטות הגשמיות וכדומה, אבל לא בנוגע לגוף מעשה התפלה, שכלי הציור של עמידה לפני השם, הרי זה כמדבר אל הכותל.

ד) ועל אודות המקדיש שור, ואינו יודע שנמצא בתוכו חלב, הנה כל המקדיש שור מקדיש כל מה שבתוכו, וממילא אין הוא צריך לדעת מה נמצא בתוכו, כיון שדעתו על כל מילי. ואמנם אם ימצא לנו איש שחושב, שאין בו בשור רק עפר, ובתוך העפר הוא רק חלל דיק, - כודאי שהקדש יהיה הקדש טעות, ואין בהקדשו כלום. ורק זה הציור הוא הדוגמא לנידון דידן.

ה) כותב הוד כבודו שליט"א "מה שכתבתי בלשון חשש נתכוונתי להסברא דכת"ד דהמניח תפלין פשיטא ליה שאין כתובו כלום. במטותא מיניה דמר, אין זו **סברא** דידי, וכתבתי זה מפורש תיכף בכתבי הראשון, ואני יודע נָעַר, מפי הסיון שדברתי עם הרבה חינוקות שנשבו, ונוכחתי לדעת, שלא עלה על דעתם מעולם, שישנם דברים גנוזים בתוך הכתבים. ואם להוד כבודו שליט"א יש בזה סטטיסטיקא אחרת, בודאי שכל השקלא וטריא שלנו אינה אלא לחידודא. ואני חוזר על דברי, שאין אני חושש כלל לעשות כאן מעשה חידודים.

ביקרא דאורייתא,

יצחק הוטנר

נ.ב. המכתב בענין שמיני עצרת[293] נתקבל בזמנו וקבלתו נתאשרה על ידי במכתב מיוחד באותה שעה. האומנם לא הגיע מכתבי למטרתו?

נ.ב. אולי כדאי להוסיף כי זה מקרוב ספר לי הרב זלמנוב נ"י שראה חינוקות שנשבו שהגישו שתי ידיהם להנחת תפלין.

כט. ברכות ליום ההולדת השבעים של הרבי

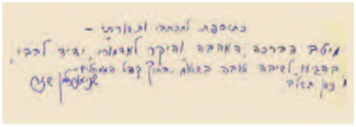
לפנינו דוגמאות של ברכות שניתנו לרבי לקראת י"א ניסן תשל"ב, מתוך "ספר הברכות לשנת השבעים".

בכרך זה נרשמו ברכות לרבי, על ידי גדולי הרבנים בארה"ק, שרים, חברי כנסת ואישי צבור. מתוכם נבחרו מספר ברכות שנכתבו על ידי אישים המפורסמים יותר:

מר שניאור זלמן שז"ה.
הרב עובדי' יוסף.
שר החוץ אבא אבן.
הרב שלמה גורן.
המשורר אברהם שלונסקי.
רמטכ"ל דוד אלעזר.
שר הדתות זרח ורהפטיג.
השר שמעון פרס.

292 משנה שבת סז,ב. גמרא שם ע,ב.
293 מי"ב מ"ח תשכ"ח, שנדפס באגרות קודש חכ"ה אגרת ט'שצד.

אלוף פקוד המרכז רחבעם זאבי, הי"ד.
המשורר אורי צבי גרינברג.
חבר כנסת ר' אברהם ורדיגה.
חבר כנסת זבולון המה.
סגן שר אבנר חי שאקי.
חבר כנסת אריה אליאב.
אלוף פיקוד הדרום אריאל שרון.
חבר כנסת הרב מנחם פרוש.
הרב משה צבי נריה.
ראש העיר ירושלים טדי קולק.
מר אפרים קציר.

כתוספת למכתבי והשורתי –

מיטב הברכה, האהבה והיקר לאדמו"ר, ידיד לבבי, בהגיעו לשיבה טובה בשטו"מ – בתוך קהל המאחלים – ו' ניסן תשל"ב.

שניאור זלמן שזר

בעזה"י. ו' ניסן תשל"ב. תזכו לשנים רבות נעימות וטובות.

אל כבוד ידיד עליון וידיד נפשנו הרב הגאון הצדיק כבן של קדושים, אראלים מזרעו שישים. פאר הדור והדרו, עמוד הימני, פטיש החזק מזכה הרבים עמו עד ותושיה ותהודא עמיה שרי וקשי"ת כמהר"ר מנחם מנדל שניאורסון שליט"א, האדמו"ר מליובאוויטש, יאריך ה' ימיו ושנותיו עד ביאת גואל צדק אמן.

שמח לבי ויגל כבודי בשמעי כי הדרת גאונו הגיע לשיבה לאורך ימים טובים. ותאזרני שמחה. והנני מתכבד לברכו מקרוב לב שיעוד יזכה לאריכות ימים ושנים בטוב וכנעימים, ולהמשיך בפעליו הכבירים והנשגבים. ויקויים בו עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו, וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים.

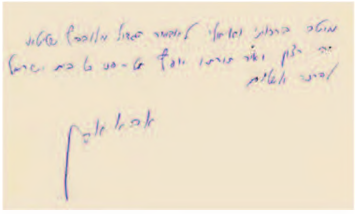
אשרי חלקו ומה נעים גורלו שזכה להיות ממצדיקי הרבים כדור יתום זה, אבל אין דור יתום שכבוד גאונו שרוי בתוכו, ועליו יתמלץ: המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד.

השי"ת יתן לו כח וחיל בריאות איתנה ונהורא מעליא חיים טובים ארוכים ומתוקנים, ועיני קדשו תחזינה בביאת גואל צדק הן משיח לישראל, יגל יעקב ישמח ישראל אמן ואמן.

בברכת חג כשר ושמח וכל טוב

ויקרא דאורייתא, הדו"ש שלום גאונו ותורתו כל הימים

עובדיה יוסף

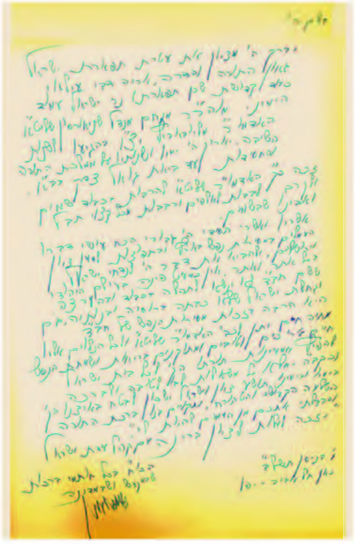
מיטב ברכותי ואיחולי לאדמו"ר הגדול מלובביץ שליט"א

יהי רצון ואור תורתו יופיע על-פני כל בית ישראל לברכה ולשלום.

אבא אבן

בשם ה'

יברך ה' מציון את עטרת תפארת ישראל גאון התורה והדרה, אריה דבי עילאי ככוד קדושת שם תפארתו נר ישראל עמוד הימיני מהר"ר מנחם מנדל שניאורסון שליט"א האדמו"ר מליובאביץ

יצ"ו בהגיעו לשנת השיבה, יאריך ה' ימיו ושנותיו על ממלכת התורה והחסידות עד ביאת גואל צדק במ"א.

זכה כ"ק האדמו"ר שליט"א להרבות בכבוד שמים ולקרב לכבוד לאלפים ורבבות מכל קצוי תבל לאבינו שבשמים.

אשרינו ואשרי חסידי ה' גבורי הכח עושי דברו העמלים במסירות נפש בארץ ובתפוצות למען ציון וירושלים, ולהביא את דבר ה' לנדחי ישראל, בכל אתר ואתר. אין כמעט פינה בעולם היהודי ששם חב"ד לא ינשא להתהלה בכבוד ובהערצה. וגחלת ישראל שלא כבתה ברוסיה וכנזיה, גם היא הרבה בזכות מסירות הנפש של חב"ד.

מחיה חיים יתן לכב' האדמו"ר שליט"א ולכל הנלוים אליו חיים ארוכים וטובים ומתוקנים בריאות ושמחת הנפש להפיץ ממעיינות תורתנו הק' לכל בית ישראל והקב"ה ימלא כל משאלות לבו לטובה ולברכה, בימיו ובימינו תושע ציון וישראל ישכון לבטח בארצנו הק' השלמה הקדושה והטהורה, ותקויים בנו ברכת התורה "והבדלתי אתכם מן העמים להיות לי".

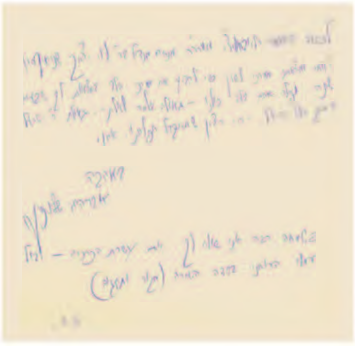
יזכה לעלות לציון בדינה עם קהל עדת ישראל.

ו' כניסן תשל"ב

כאן תל אביב – יפו

הכו"ח בכל חותמי ברכות שבמקדש ושבמדינה

שלמה גורן

לכבוד האדמו"ר הלאבאוויצ'י מוהר"ר מנחם מנדיל נ"י לוי יצחק שניאורסון

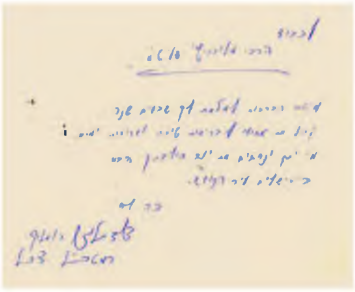
לומי ומצאתי מערכי לשון כדי להביע את מערכי הלב במלאות לך שבעים שנה. תפלה אחת בלב כולנו – גאולה שלמה לאלתר – גאולת ר' ישראל בתוך כלל ישראל. יהי רצון שתתקבל תפלתנו, אמן.

באהבה

אברהם שלונסקי

בשמחה רבה אני שולח לך את עשרת הכרכים – יבול עמלי הדחוני בשדה השירה (מקור ותרגום)

א. ש.

לכבוד

הרבי מלובביץ' שליט"א

מיטב הברכות למלאת לך שבעים שנה.

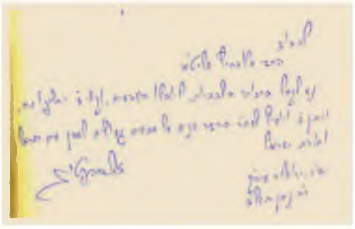
קבל את אחולי לבריאות טובה וארוכות ימים.

מי יתן ותחגוג את יום הולדתך הבא בירושלים עיר הקודש.

כה לחי

דוד אלעזר ר' אלוף

רמטכ"ל צה"ל

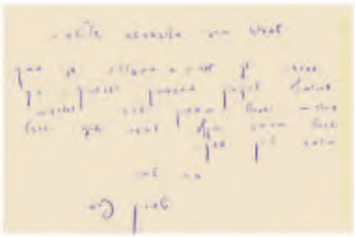
לכבוד

הרבי מלובביץ שליט"א

נא לקבל ברכותי הלבביות ליובלו השבעים, וקוי ד' יחליפו כח,

ויתן ד' ויוסיף לכת"ר הרבה שנים של מעשים גדולים למען עם ישראל ותורת ישראל.

זרח ורהפטיג

ב"ה, ירושלים עיה"ק

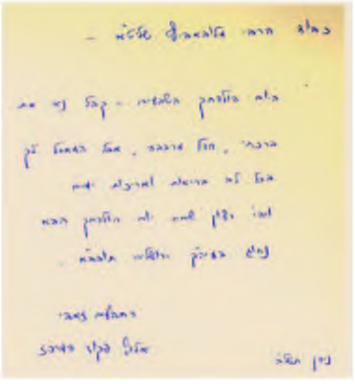
ר"ח ניסן תשל"ב

לכבוד הרבי מלובאביטש שליט"א

במלאת לך שבעים – מתפללים בני עמך שתוסיף להקרין מחכמתך ודעתיך, כך שתורת ישראל תעמיק שרש ואהבת ישראל תרחיב היקף וחיבת ארץ ישראל תשמש להן סדן.

כה לחי

שמעון פרס

כבוד הרבי מלובאביץ שליט"א

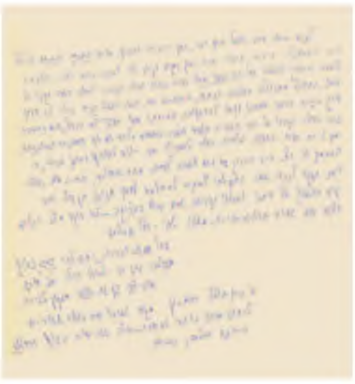
ביום הולדתך השבעים – קבל נא את ברכתי, הגל מרבבה, אבל המאחל לך בכל לב בריאות וארכות ימים.

ויהי רצון שאת יום הולדתך הבא נחוג בעיה"ק ירושלים תובב"א.

רחבעם זאבי

אלוף פיקוד המרכז

ניסן תשל"ב

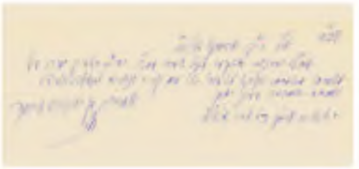
לכבוד מאור עולם ישראל בזמן הזה, זמן ההכחשה והנסיון, מורנו המנחם שליט"א לביתו לובאביץ: ברכתי, ברכת ידיד רחוק במקום וקרוב ללב להגיע כבודו לשנת השבעים שיזכה להמשיך ולהמשיך בכל **כח גופו ממש** וכח נפשו בגלה ובנסתר לעמוד בשדה הקרב של עמנו, המכולכל ממכולכלי מפלגות וכיתות, החוסמים את האור הגדול הנסי שעלה לנו בזמן שדק מעטים בעמנו האמינו וצפו להתגלותה; עמידתו אף מעבר לים הגדול היא כעמידה בהר העולה כגבהו על הרי הכפירה השונים וסגנוני העומדים עליהם יום יום בעתוניהם ובדוכניהם. אין לי כח בשעת כתיבת השורות האלה להאריך, אני רוצה להוסיף באופן פרטי, כי המכתב של כ"ת הדם בדיוק ביום **צאתי** לביתי מבית-החולים, החזיר את נפשי. ואני מבקש לזכור אותי בתפילתו שאגיע להחלמה למען חזונו הקדוש, כעד קיום ההמשך של עמנו וארצנו הקדושה, שהיא עכשיו במצוקה – לאו דוקא מצד הגויים כלבד אלא בסיוע מרשיעי-בריית משלנו, שה' יבטל פעולתם.

בכל הכבוד והערצה - ותפילתו בעדי, כתוך תפילתו בעד עם ישראל כולו אני חותם

אורי צבי בן בת שבע הזקוק לברכה

כ' ניסן תשל"ב רמת-גן

אקווה שאוכל בעוד כשבוע שבועיים לכתוב מכתב מיוחד לכבודו אי"ה בבריאות הגוף וכמצות הרופא המלמדני זהירות.

בס"ד

אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

איחולי וברכותי כהגיעו לגיל שיבה עמ"ש. יה"ר ויאריך ימים על משמרתו משמרת הקודש לשלמותו של עם קדוש ונזכה לגאולה שלמה ואמתית במהרה בימינו אמן.

אברהם בן יענטה ורדיגר

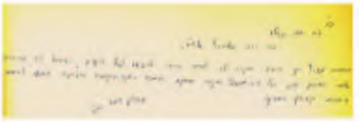
ח"כ

ירושלים עיה"ק כ"ח אדר תשל"[כ]

כ"ה

כ"ח אדר תשל"כ

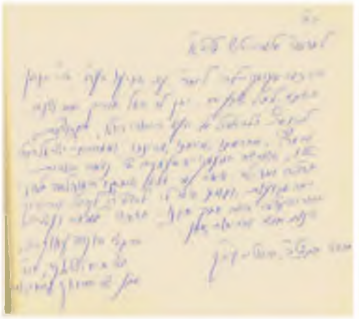
כב' הרבי מלובביץ שליט"א

בשמחה מצדף אני ברכותי מקרב לב לכבוד הרבי להגיעו לגיל שבעים, ומאחל לו בריאות שלמה וארכות ימים וכל טוב, ומתפלל ומקוה שאמתם יתנמשו רצונו, כוונתיו ודעיתיו באשר לדמות היהדות וקדושת המדינה.

זבולון חמר, ח"כ

כ"ה

לאדמו"ר מלובביטש שליט"א

ברכות מעומק-לב לסת"ר עם הגיעו כע"ה, כי' כניסן השתא, לגיל שבעים. יתן לו הא-ל אורך ימים ושנים, להוסיף ולהאציל על העם היהודי כולו, כתפוצות וכארץ, מחכמתו, מיראתו, מבינתו, ומאהבת-ישראל הגדולה שלו, ששודשה במעמקי-המעמקים של נשמה יהודית גדולה ואצילה. שמור עמי זכר שיחתנו המופלאה מלפני כמה שבועות, ועונג הוא לי להצטרף לקהל – מבכיך ברחובי העולם ביום חגך-חגנו ונזכה למאה ועשרים שנות אושר וכריאות אמן.

ברגשי הוקרה עמוקים

ד"ר א.ח. שאקי, ח"כ

סגן שר החינוך והתרבות

אד"ר התשל"כ, ירושלים עיה"ק

כמי שזכה לשתף פעולה עם יהודים אמיצים וגאים מחסידי חב"ד בקרב גולת יהודי ברית המועצות,

אני שמח לשלוח לכבוד הרבי ברכה לכבוד יום הולדתו.

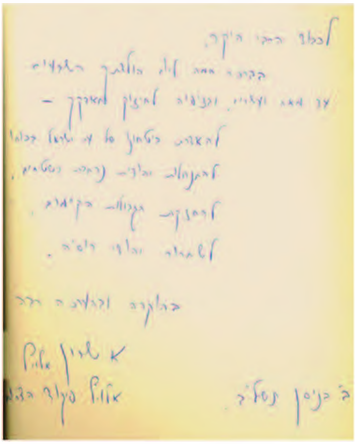
וכאין למשפחת אטינגר שרבים מבניה היו חסידי חב"ד נלהבים אני מאחל לרבי שנים רבות של עבודה נאמנה ומסורה למען העם היהודי ומדינת ישראל.

בברכה רבה

אריה אליאב, ח"כ

ר"ח ניסן תשל"כ

הכנסת, ירושלים

לכבוד הדבי היקר,

בכרכה חמה ליום הולדתך השכעים עד מאה ועשרים, וכציפיה לחיזוק מאבקך –

להאדרת כיטחונו של עם ישראל בכוחו,

להתנחלותו יהודית נרחבת כשטחים,

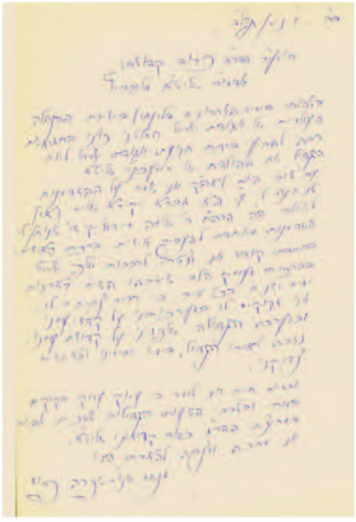
להחזקת הגבולות הקיימים,

לשחרור יהודי רוסיה.

כהוקרה וכהערכה רבה

א. שרון אלוף

אלוף פיקוד הדרום

כ' כניסן תשל"כ

כ"ה, ו' ניסן תשל"כ

רומע"כ הדר"ג כבוד קדושתו

אדמו"ר שליט"א מלובביין

כשהותי כימים האחרונים כלונדון כישיכת ההנהלה העולמית של אגודת ישראל החלטנו כולנו כחגיגיות רבה להביע ברכת תנועת אגודת ישראל ליום הגדול יום ההולדת של רומעכת"ד שליט"א.

עם שובי היום לאה"ק אני שמח על ההזדמנות שניתנה לי ע"י האי גברא יקירא שליח נאמן לשולחו ה"ה הרה"ח ר' שלמה מירת צ"ק שי' שנותן לי הזדמנות מיוחדת להעביר אישית ברכתי האישית.

כחרדת קודש אני מצטרף לרכבות אלפי ישראל כברכותי מעומק הלב שיזכהו השי"ת כאריכות ימים ושנים ככל טוב, כי רבים צריכים לו.

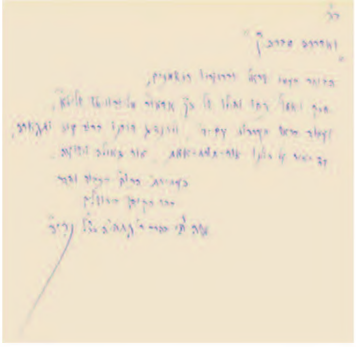
אנו זקוקים לו כמערכותינו על קדש עמנו וכמערכה הגדולה שלפנינו על קדושת עמנו.

נזכה לאורו הגדול, כימיו וכימינו יבא משיח צדקנו.

וכסיום חייב אני לומר כי עמוק עמוק הקוקים כמוחי וכלכבי השעות הגדולות שזכיתי להיות כמחיצתו הדר"ג כבוד קדושתו שליט"א.

אני מוחכה ומצפה להארת פניו.

מנחם הנו"מ [הטולד מהאשה] שפרה פרוש

"ואברכה מברכיך"

הכוחר כעמו ישראל וברועיו הנאמנים,

יחזק ויאמץ כחו וחילו של כ"ק אדמו"ר מליובוויטש שליט"א

לעמוד כראש מערכות עם ד', ולהתהיג דורנו כדרך עוז ותפארה, עד יאיר על כולנו אור-התורה-אמת, אור גאולה וישועה.

כעזירת הכו"ח ככבוד והדר

כהר הקודש כירושלים

משה צבי כהרכ ר' פתחיה זצ"ל נריה

כבוד האדמו"ר מלובאביטש שליט"א

מכובדי האדמו"ר היקר!

בימים מיוחדים אלה כשרבים רבים מאד מביאים את ברכתם לכבודו ומאחלים לו אריכות ימים, ברצוני להצטרף לרבים אלו ולהשיב אמן על הברכות.

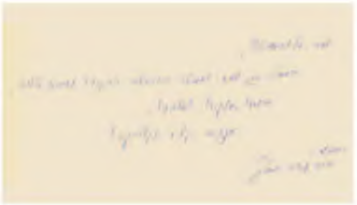
אם אומרים שלא תהיה ברכות הדיוט קלה – ברכת ראש עירית ירושלים עיר דוד בירת נצח ישראל – על אחת כמה וכמה.

כבוד האדמו"ר המכובד ביותר, בהגיע כבודו לגיל השיבה לא אמנע מעצמי מלברך אותו ולהיות שותף לברכות מישראל ומעם ישראל.

אנו מקווים, כי כבודו כמו רבים רבים אחרים – ישב בקרוב בתוכנו עם רבים מחסידיו ונאמניו, תחת תאנתו ותחת גפנו – בבריאות טובה לאריכות ימים.

בברכה נאמנה

טדי קולק

לרבי מליובאוויטש

באיחולי חג שמח ובמיטב הברכות בהגיעו לשיבה טובה.

מידידו מוקירו ואוהבו

אפרים קציר (קצ לסקי)

רחובות

ערב פסח תשל"ג

עניני רבנות ורבנים

ל. רבי יהודה אבן עטר, ראש רבני פאס

לפנינו 12 מאגרותיו של רבי יהודה אבן עטר (פאס תט"ו – תצ"ג), ראש רבני פאס, ומכונה בפי יהודי מרוקו בשם ארבי אלקביר [רבינו הגדול].

אודותיו נכתבו סקירות קצרות במספר מקומות, והמושלמת שבהם - נכתבה על ידי מוה"ר משה עמאר, ב"מבוא" לספר "שו"ת רבי יהודה בן עטר" שיצא לאור בעריכתו (מכון ירושלים תשמ"ט) ע' 29-44.

יתוספו כאן איזה פרטים, שאותם יש ללמוד מתוך המתפרסם כאן, ומתוך כתבים נוספים שבארכיון הספריה:

באשר לסדר היחס שלו מביא הרב עמאר מהקדמת בנו כמוה"ר עובד ן' עטר לספרו "שיר מכתם" (וכעין זה בשושלת היוחסין שנהגה המשפחה לכתוב בכתובות המועתקת ב"אגרת יחס פאס"):

בן המשכיל ונבון חסיד וכשר ועניו כה"ר **יעקב** ז"ל בן לאותו צדיק החכם השלם בחכמת האלהות חסיד ועניו כה"ר **אברהם** ז"ל בן איש חיל רב פעלים החכם השלם החסיד וקדוש ועניו כמהר"ר **יעקב** זצוק"ל.

ובאשר לבני משפחתו כותב שם, שהיה לו אח אחד בשם אברהם, ולו בן בשם ר' יעקב שו"ב. ואשר היה לו בן אחד בשם רבי עובד, ולו שלשה בנים: ר' אברהם, ר' יהודה ור' רפאל דוד.

ויש להוסיף על כך:

א) היתה לו גם בת בשם שיאחה. היא נישאה ב"ז מ"ח תע"ב לבן-דודה שם טוב בן ר' אברהם הנ"ל, כרשום בפנקס רישומי הנישואים של היעב"ץ:

יום ו' י"ז לחשון חופת כחור משכיל ונבון **שם טוב** בן המש' ונבון הכשר וירא את ה' מרבים כה"ר **אברהם** ז"ל בן המש' ונבון הכשר העניו איש חיל רב פעלים ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל ממארי מדות כהה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם החסיד בכתר תורה וכתר ש"ט מעוטר כמה"ר **יעקב** זלה"ה המכונה **בן עטר** ובתולה שיאחה בת החכם השלם דיין ומצויין רבה דעמה מדברנא דאומתיה מרן כמה"ר **יהודה** נר"ו בן המשכיל ונבון הכשר העניו [...] כה"ר **יעקב** הנז"ל בכהר"ר **אברהם** הנז"ל בכמה"ר **יעקב** הנז"ל.

ב) באותו פנקס רשומים גם נישואיו של נכדו ר' יהודה הנ"ל:

יום ד' כ"ד לחשון [תקט"ז] הכחור **יהודה** ב"ר הח' פרי צדיק עץ חיים בה"ר עובד ז"ל בר הח' השלם והכולל הדיין המצויין הרב המובהק המופלא שבסנהדרין סבא דמשפטים נו"ר הרב הגדול כמוהר"ר **יהודה** זלה"ה ... ן' **עטר**.

ג) לבנו ר' **עובד** הנ"ל היו גם שתי בנות, האחת בשם **רבקה**, שנישואיה נרשמו באותו פנקס:

יום ו' יז לכסלו [תע"ג] חופת כחור **שמואל** בר **נחמוש** בן **מייארה** ובתולה **רבקה** בת המש' ונבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **עובד** נר"ו בן החכם השלם דיין ומצויין הכולל רבא דעמיה מדברנא דאומתיה מורינו הרב כמוה"ר **יהודה** נר"ו ... **בן עטר**.

ד) והשניה בשם דונא, שנישואיה נרשמו בפנקס הנ"ל:

כ"ב [בו ביום, כ' אלול תצ"א] כחור **אברהם** בן הנבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **חיים שם טוב** ס"ט בן הנבון הכשר וירא את ה' מרבים גזע ישישים וכלו מחמדים כה"ר **אברהם** ז"ל בן איש חיל רב פעלים הנבון כשר וענו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כהה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל ממארי מדות כה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם וחסיד בכתר תורה וכתר ש"ט מעוטר כהה"ר **יעקב** זלה"ה **בן עטר**, ובתו' **דונה** בת הנבון פרי צדיק עץ חיים כה"ר **עובד** נר"ו בן הח' הש' והכולל הדיין המצויין הרב המובהק מופלא שבסנהדרין כמוהה"ר **יהודה** נר"ו בן איש חיל רב פעלים הנבון כשר וענו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כהה"ר **יעקב** ז"ל הנז"ל בכהה"ר **אברהם** הנז"ל בכהה"ר **יעקב** ז"ל הנז"ל ה' **בן עטר**.

---

1 ראה לקמן פרק הבא.

הבעל הוא בנו של ר' שם טוב דלקמן.

ה) בנו מוה"ר **עובד** הנ"ל נשא אשה (בנישואים שניים) בח"י מנ"א תצ"ד, כרשום בפנקס הנישואים הנ"ל:

אור ליום ג' בש' ח"י באב התצ"ד חופת נבון חכם כה"ר **עובד** בן הח' הש' דיין ומצויין הרב המובהק סבא דמשפטים החסיד נר ישראל כמוהר"ר **יהודה בן עטר**.

ו) ר' אברהם, אחיו של הריב"ע, היה לו בן נוסף בשם שם טוב, שנישואיו רשומים בפנקס הנ"ל:

יום ו' יז לחשון [תע"כ] חופת בחור משכיל ונבון ר' **שמטוב** בן המש' ונבון הכשר וירא את ה' מרבים כה"ר **אברהם** ז"ל בן המש' ונבון הכשר העניו איש חיל רב פעלים ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל בן החכם המקובל מאוצרי מדות כהה"ר **אברהם** זלה"ה בן לאותו צדיק החכם השלם החסיד בכתר תורה וכתר שם טוב מעוטר כמה"ר **יעקב** זלה"ה המכונה **בן עטר**.

בנו ר' אברהם נשא את נכדת מוהריב"ע כנזכר לעיל.

ז) מוהריב"ע היה לו אח נוסף **בשם יוסף**, ולו שלשה בנים שמואל, יעקב ויצחק. נישואיו של ר' שמואל רשומים בפנקס הנ"ל:

יום ו' כ"ו בו [חשון תע"ג] חופת בחור **שמואל** בר המש' ונבון גזע ישישים טוב לשמים ולבריות כה"ר **יוסף** ס"ט בן איש חיל רב פעלים המש' ונבון הכשר העניו ירא אלקים וסר מרע טוב בעיני אלקים ואדם כה"ר **יעקב** ז"ל ... **בן עטר**.

ח) גם נישואיהם של שני בני ר' יצחק הנ"ל, ר' יום טוב ור' יוסף, רשומים בפנקס הנ"ל (י"ג אדר תצא וח' תשרי תצ"ה). וכן נישואי בתו של ר' יעקב הנ"ל, מרת מרים, רשומים בפנקס הנ"ל (כ' טבת תעח).

רוב אגרותיו של רבי יהודה אבן עטר המתפרסמות בזה, נכתבו אל רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ), בתקופת היותו רב בעיר מקנאס, בין השנים תע"ט-תפ"ט. אודותיו ראה לקמן פרק הבא.

א

ב"ה[2]

החכמים השלמים כהה"ר יעקב ן' צור וכהה"ר משה בירדוגו[3] נר"ו והלב"ו[4]

ב"ה

החכם השלם כהה"ר יעקב ן' צור נר"ו

אחד"ש כ"ת[5] נדרשתי לבקשת מסעוד ן' עמרם לפ' ש' תאלי, בא לפני ויגד לי, ששמואל בן יוסף לגראבלי משתדל לקדש את בת מסרפיי, שהיתה אשת המומר בן מסעוד הנז', שבימים האלה גירשה בעלה המומר ע"י סופר ושני עדים, ע"י שהבטיחוהו לתת לו מנה יפה, אותם שהיו משתדלים לגרשה מבעלה המומר, ושאח"כ חזרו בהם ולא נתנו לו מאומה, ולעת כזאת בא אליו כתב מהם ששמואל הנז' הוא היה משתדל על זה כדי שישאנה.

ואם אמת היה הדבר הזה סכנה גדולה יש בדבר, הלא זה היה ענן החולף בזמן החולף בימי החכמים הש' כהה"ר מימון והכה"ר יעקב ן' סעיד[7], ע"י מעשה כזה מאותו המומר בא הדיר אם

2 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
3 רב במקנאס, מח"ס דברי משה, כנף רננים, ראש משביה.
4 נטרם רחמנא ופרקם והמוליכו לידם ברוך יהיה.
5 אחרי דרישת שלום כבוד תורתם.
6 בת דודי.
7 מתאפילאלת. אודותיו - מלכי רבנן סח, ג.

שתעתם שתעו, ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהם, הס כי לא להזכיר.

לכן אחי ועמי שמעוני, גם אם יביא מזה אילי הארץ על ככה לא תאבו לן, ותמהני מהמשיאים להם עצה לאמר לכו לעירכם ועשו כרצונכם, מי זה אמר ותהי לגרום ח"ו שתצה לאחיהם בני עירם. ואלו נתגרשה פה פאס יש מעט פ"פ[8] להם על זה, אבל המעשה הזה מגואל ומכוער עד מאד בזמן הזה שעיניו ראו ולא זה. ומה גם לפי הנשמע שנעשה הדבר [כלא] הסכמת ב"ד, והרי הסופר והעדים בסכנה אם יבא הדבר הזה לידי גמר, אם מהמומר עצמו מחמת המשטמה אשר התלו בו, אם ממומרים אחרים, פן יגיע הדבר למלכות לומר שהיהודים גרמו והכריחו למומר לגרש כדי שתנשא, ואילי הארץ שיביא על זה אין לכם להשיבם דבר היתר ע"ז בדינינו, כי שמא כך הוא האמת אם הגירושין לא היו כראוי ושכ ואל תעשה עדיף.

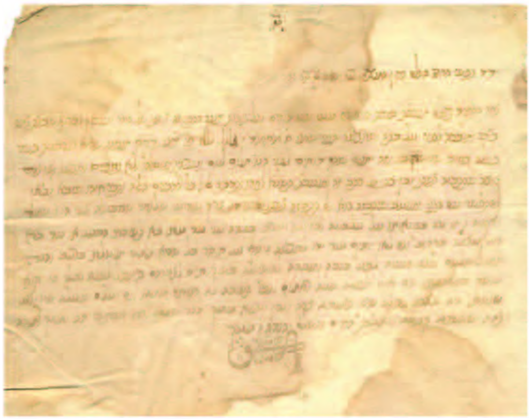
ולמעכ"ת החיים והשלום

יהודה ן עטר סיל"ס[10]

ב

ליד[11] יקר ונכבד המשכיל ונבון החכם השאלים[12] רבי יעקוב אבן צור הלב"י סתר"א פגי"ן קרוב"ין יע"ה[13]

ב"ה

ידיד נפשי החכם השלם הדיין המצויין כה"ר יעקב אבן צור נר"ו

אחר התפקד כשלם מעכ"ת, סיכת הניפותי עטי עט דודים, על אודות צעד התפושה, אשתו של היקר יעקב ן' לכריף, שבאת אמה בוכה ומבכה לפני על כתה שחבשה הגוי שמו ס' מחמד ן' גלול ע"א פי' צ'אר תקא, מפני שהיא ערבניה כעד בעלה בחוב שעושה בו, וזה ימים שהם דוחים לגבי הנז' מיום ליום, ועכשיו פייסוהו ולא נתפייס וחבשוה, ואין אדם רוצה שתתבזה אשתו, לכן בהגיע כתב זה למעכ"ת תשלח אחריו ותדבר אליו כל הדברים האלה, ותכריחיהו שיבא לכאן להתפשר עם הגוי, ומוטב שיתבזה הוא ואל תתבזה אשתו.

וכגון דא צריך לאודועי שלאחר שחבשה הגוי הנז', עמד נחמיה ן' מייארה בקנאותו על עלבונה וביזיונה, וערב בעדה לגוי עד עת בא תשובת הכעל, או עד בא הוא עצמו בקרוב, ואם לאו יוסיף עוד ידו לחבשה, ונוסף על חוסר כל, שהיא ממש מוטלת כרעב.

והנה תמול שלשום באה העניה לפני בוכה ומבכה להושיעה כשורותיים לאברהם כוטבול לפאס לכאלי, כי הוא עוסק במלאכתו שם, אולי יתנלא עליה רחמים, ואפי' השובה לא ראיתי ממנו. ואם יעלים בעלה עין ידע שאשתו היא בצרה גדולה שאין כמותה צרה,

8 פתחון פה.
9 ולמעלת כבוד תורתם.
10 סיפיה יהא לעלם טב.
11 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
12 כמו: השלם.
13 המוליכו לידו ברוך יהי', סוף תוך ראש פורץ גדר ישכנו נחש [שלא יקרא את המכתב מראשו עד סופו], קול רנה וישועה באהלי צדיקים יגן עליהם השם.

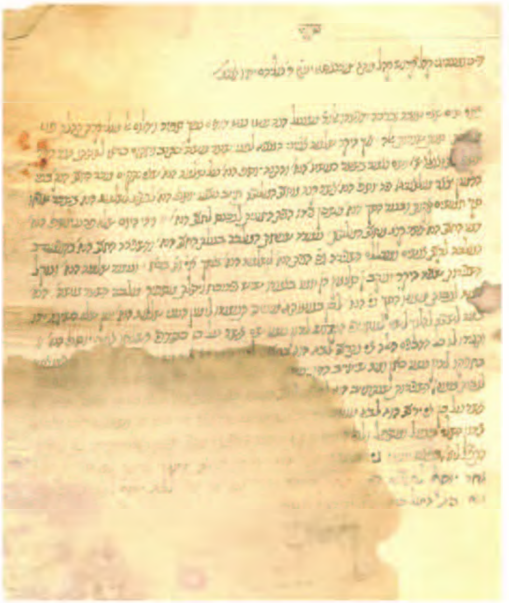
ולכן ישגיח עמך כה"ד שלם [...] כסתבי זה, ומנך ומניה תהא ישועתה קרובה, ולמעכ"ת החיים והשלם.

יהודה ן עטר סיל"ט

ג

ב"ה[14]

דייני ומנהיגי קהל קדוש קהל מתא מכנאסא יכב"ן ה' עליהם יחיו אכי"ר [...] יבמ"ע[15] וע"י הרוצ"ן

ב"ה

דייני ומנהיגי קהל קדוש קהל מתא מכנאסא יע"א ה' עליהם יחיו אכי"ר

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, הנה עטי עט דודים נפיר ספיר וויהלום, אל מולי יקרת קהלת פני מעכ"ת.

סבת שורות אלה, איך היקר שלמה אג'יני המציא לפני שטר משכנ', כתוב וחתום כראוי לזכותנו נגד היקר יוסף אבנזאגלו יצ"ו, ושם נאמר בשטר המשכנ' הנז', והתנה יוסף הנז' על שלמה הנז' שאם נתקים מכר החצר הנ"ל כפי ההמון צ'אר מולאעינו ביד יוסף הנז', אשר קנה מחצר המלכות, חייב עצמו יוסף הנז' לפרוע לשלמה הנז' בשכר טורחו סך חמשים אוקיות. וכעד הסך הנז' משכן בידו הבית הימנית לנכנס לחצר הנז'.

ויהי היום שלא פרע יוסף הנז' דמי החצר הנז' אשר קנה מחצר המלכות, עמדה שפחות המלכה בעלת החצר הנז' והשכירה החצר הנז' בהסכמת המלכה לקצת אנשים, ומכללם השכירה ג"כ הבית הנז' לשלמה הנז' בסך א"ם ו"ת[16] בכ"ח[17], ועמד שלמה הנז' ועקל השכירות שביד היקר יעקב ן' סלימן ה"ן חמו, באמרו שיש בידו כח וכולת מספיק מלבד השטר משכנ' הנז' כמה לגבות ממנו הסך א"ם[18] הנז'.

לכן במטותא מיניייכו תעמדו לימין העני שלמה הנז', יען שלא השיגה ידו במה לשכור להלוך לשם למחניכם הקדוש לדון עמו שם. אשר על כן כבודכם תשלחו אחרי יוסף הנז' תגידו לו כל הדברים האלה, אם נתרצה לבא הנה בעצמו לדון עמו כאן הנה מה טוב, ואם [לאו יזמנה מדשה] אחד כחריקיו לדון עמו כאן, ומה שיחייב הדין יעשה. וכפירוש אמר שלמה הנז' לפני, שיש כח וכולת מספיק לגבות ממנו השכירות שתתחייב הוא לפרוע לחצר המלכה כעד הבית הנז' מכח השטר משכנ' שביד. אשר על כן אם ירצה הוא לבא מוטב, ואם לא יעשה מדשה אחד אשר ידון עמו כאן.

ושכרכם הרבה מאד מאת אדון השלם כפול ומכופל, ולכם החיים והשלם והשוכחכם הרמתה מהדה יצמח.

נאם החותם פה כ"ה לחומ התפ"ו ליצי' בפאס יע"א.

גם בעצם היום הזה שלחו מבית המלך לאמר לשלמה שישלח אחר יוסף לפרעם דמי מכר החצר, אשר על כן צריך לבא יוסף לד[...] עם בית המלכות [...].

יהודה ן עטר סיל"ט

14 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
15 ישאו ברכה מאת ה'.
16 אוקיה אחת.
17 בכל חדש.
18 חמשים אוקיות הנזכרים.

ד

כ"ה[19]

שלמי אמוני ישראל החכמים השלמים דייני ומנהיגי ק"ק אשר במכנאס, מגן אכזוז יהיה בעזרם כי"ר והלכי"א[20].

כ"ה

מאוד"ש של קדושה בתורתם וכמעשיהם מאירים ומזהירים בני ציון היקרים יתכי כתוני דלכאי החכמים השלמים הדיינים המצויינים ה"ה דייני ומנהיגי קהלת הקדש אשר במכנאס יע"א אתה ה' תשמרם כי"ר

אחד"ש כת"ר[21] כמשפט לאוהבי שמו ית', מידי היתה זאת, על אודות שהי יתומות ה"ר יוסף ן' חמו נ"ע אישי ירושלים תוכ"ב, אשר הגיעו לפרק בתולה נישואת, ואחת מהנה משודכת, וקרבו ימי חופתה, ויש להם שט"ח נגד מכלוף ן' חמו יצ"ו שהוא חייב לאביהם, כאשר עיני כת"ר תראינה, והסיע דירתו מכאן לאדכסאל, וכעת הוא בנמ"ק[22].

לכן אתם כהני ה' עיניכם לנוכח מצוה זו יביטו לשלוח אחריו ולהוכיחו מה יעשה ליום פקדה מעלכן היתומות הנז', אשר אין לו מנוס ומפלט ממנו רק אם יפרע להם חוב אביהן עספ"א[23], והכל כפי ראות עיני כת"ו, אם ע"י תוכחה מגולה, או ע"י שוחדא דמילי ואז יהיה לו לשון חכמים מרפא, ואם עד אלה לא לקח מוסר אז יעמדו כת"ר לימיני היתומות לעשות בו משפט כתוב [...] כת"ר כפול ומכופל כזה ובכא.

ול[...] פה סדר לכן אמור הנני [נותן לו את בריתי שלום, והיתה לו] ולזרעו [אחריו גו' תחת] אשר קנ"א לאלהיו.

והנה יוסף לאורידו מוליך השטר כידו, שלוחינו לפקח ולדרוש בזכות היתומו', והוא יעמידהו לדין כפני כית דינכם הצדק.

ולמה העלימו עין מעכ"ת על אשר כתבתי לכם מענין הכתב והמכתב דשייך לענין סלא יע"א, ומאי הוי עליה אחר שכבר שאלתי מכם להשיבנו דבר אם יצא לפועל או לאו והנה שליח זה צויתיו לקבל ממע"ת תשובה אם נטפלתם בזה או שב ואל תעשה עדיף וש"ש[24]

יהודה ן' עמר סיל"ט

ה

כ"ה אור ליום ג' ס' ושמעתי כי וכו'[25] שנה התפ"ה

החכם השלם כהה"ר יעקב ן' צור נר"ו

אחד"ש כ"ת קבלתי כל מה שהגיע לידי ממעשה אצבעותיך ואעש כאשר צותני. והנה אתמול פגעתי את אהרן ן' הרוש ותמיהני לו מה שצריך, ויען וידבר טובות כי נפלו פניו ארצה. אלא אין לאל ידו להציל עצמו מהגזי הזה, ואת יעשה לך תנה סך פ"ם[26] שכתב אחיך נר"ו יתנכו מהחוב, ותשלים לו קקנ"ם[27] עליהם, שהוא וחצי החוב, והחצי הנשאר עד מן השנים ירחמנ. ומאז שהכרזנו השתוחים לא נשמע כלום מזה, וזרזני להודיעך את זה.

19 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
20 כן יהי רצון, והמוליכו לידם ברוך יהיה אמן.
21 אחרי דרישת שלום כבוד תורתם.
22 במחנם קדוש.
23 עד סוף פרוטה אחרונה.
24 ושלום שנית.
25 פרשת משפטים.
26 80 אוקיות.
27 250 אוקיות.

ומה אוכל לספר ממה שבלבי נוסף על תוקף היוכש אוי לנו אהה ואבוי לנו, אלא שבמקום ההתעוררות לפשפש במעשה הדור כמה קלקלות ראיתי בענין המס, כי היום בעו"ה[28] הוסכמו לגבות תק"ם[29] מכל ע' בתים שבאלמלאח וכעזה"ד נוסף על כמה קלקלות שעברו לשעבר, ואיני יכול לצפצף מחמת הגוים הבעלי חובות כי הם אילי הארץ, כי זה ג' ימים שהבעלי תודה נתונים במשמר בבית השר, עם קצת מהקהל הפוסים בחוב ן' יד"ה שהכניסום בו ע"ק[30] הם לכד, גמרן של דברים הרי הם היום חשובים ראשי הקהל לכל דבר, כי הנה מגבת השבת [...] והעריכום בתקנ"ם[31], שהוא יותר משמונה ועזה"ד בכל המס שעבר, ומוכים ומעונים וסחופים, ואין דובר דבר כי עין השר עליהם ויכרים כל אחד בשם, ואם אמרתי להליץ עליהם מגיעים הדבר להם עד גדר, שיש מי מהם אמר לגוים הב"ח[32] מה לך ולקהל הנה יש בשר שמן שתוכל לגבות מהם [...] ובפני עדים ולא נעשה עמו דבר, והנני חושש למ' תמורתו בלי ספק, כי מרה נפש העם, או פן יהרג איזה בן ברית מהעומדים על העם או מן הגוים ותהיה מרה באחרונה.

כל זה אני כותב כדמע ודפיון ידים ולב נמס בלא דעת ירחם המרחם ושלם

יהודה ן' עטר סיל"ס

ו

כ"ה

החכם השלם כהה"ר יעקב **ן' צור** נר"ו

אחד"ש כל הימים, באתי כשורותיים לכקשת ידידנו כהה"ר יצחק הצרפתי, על ענין התביעה אשר לו נגד משה מאנסאנו בד' יצחק העומד היום במחניך קדוש.

והנה עמך ה"ר יוסף לוי בכה"ר יהודה בא בהרשאה עמו, זה חסדך אשר תעשה עמו להתפלל עד צאת כנגה צדקנו והנה כל זכיותיו הולכות ליד המהרשה הנז', ומה שיתחייב מן הדין יתן ביד המהרשה להת אחרית [...] לזה, שהרי כמה ימים עיכב דינו ה"ר נחמן חרוש, ואחריו ג"כ מה שנכנס ביד משה הנז'. ושכר כ"ת לרום יגיע בתשלומי ד' ה'.

ואנכ אודיעך איך קבלתי ע"ש[33] שעבר [ה]סמוך כ"ם ז'ם[34], הוכאו לידי מעם ה"ר אליהו ארואק, אלא שאני צריך להודעות כתבו מול כהה"ר [יה]ודה קרוכך וכפני דוד ן' שקרון. אך שאלתי על דוד והגד לי שהוא חולה זה ג' ימים [...] כס"ד יבא הדבר לידי גמר ולמע"ת[35] החיים והשלם.

יהודה ן' עטר סיל"ס

עשרה באלול

ז

כ"ה

ידידנו החכם השלם מושיע ורב כה"ר יעקב **ן' צור** נר"ו

אחד"ש מעכ"ת[36], מידי היתה זאת לכ"ת לדבר עם היקר שלמה ן' עמער, על דברת התכריכין

28 בעוונותינו הרבים.
29 500 אוקיות.
30 ערב קבלן.
31 550 אוקיות.
32 הבעלי חוב.
33 ערב שבת.
34 כ"ז אוקיות.
35 ולמעלת תורתו.
36 אחרי דרישת שלום כמעלת כבוד תורתו.

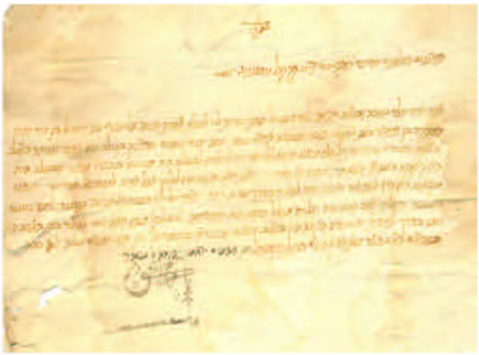
אשר יש לו ממושכנים ביד ה"ר סעדיה ן' דנאן נ"ע זה כמה בסך נ"ס". ולעת כזאת האלמנה בוקה ומבולקה אין כל מאומה בידה אפי' פת לחם אין ידה משגת, ועמדה והרהנה אותם ביד יהודה ביבאס, והרי זה ימים דוחק ולוחץ אותה לפדותם מידו ואם לאו יתנם לסרסור. וכבר ידוע אבדן עמינו, ובפרט אנשי המקום הזה, שזה מנה ברביע ואין קונה. אשר על כן יגלה כ"ת אזניו לפדותם, ואם לא [...] רשות לתתם לימכר ביד סרסור לאחריות הבעלים, ואחר כמה עמל נתרצה לתת פנאי עד עת בא דברו אם לטוב אם למוטב. ותשובת כ"ת וחיש קל מהדה תצמח לדעת מה יעשה יש', ולמעכ"ת החיים והשלם.

יהודה ן' עטר סיל"ט

ח

כ"ה[39]

החכמים השלמים הדיינים המצויינים דיניי ק"ק קהל מכנאס יע"א, הלכ"י חמ"ה פגי"ן[40]

כ"ה

החכמים השלמים הדיינים המצויינים דיניי ק"ק קהל מכנאסא יע"א

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, סכת שורות אלו למכ"ת אודות האשה צולטאנא בת ישראל כן דוד וחיון דמתקרי כן אצפאר, באת לפנינו כוכה ומבכה אחרים עמה, שזה ימים ושנים שהרחיק בעלה הנז' נדוד והניחה כדעב וכצמא וכערם וכחוסר כל, ולא מצאה האשה לאל ידה כדי לשלוח לבעלה הנז' מעשה ב"ד נר"ן, מפני שבעלה הנז' הרחיק נדוד במזרח, ואביה הוא במחניכם הקדוש.

וכעת רצתה האשה הנז' להלך אצל אביה למחניכם הקדוש, ומפני שהאשה הנז' היא אשת איש ואיננו נכון להלך בדרך עם איש זה, אשר על כן במטותא מיניכו תעמדו לימין העניה העלובה, ותשלחו אחרי אביה הנז' על ידי מוביל כתבא דנא, ותזכריזהו לבא לכאן מתא פאס יע"א להוליך כתו האשה הנז' עמו בדרך, לפי היות שנשארה האשה הנז' בדעב וכצמא וכעירם וכחוסר כל ואין חונן ומרחם עליה אלא הב"ה, וכשכרכם הרבה מאד מאת אדון השלם כפול ומכופל ומן השמים ירחמו.

יהודה ן' עטר סיל"ט

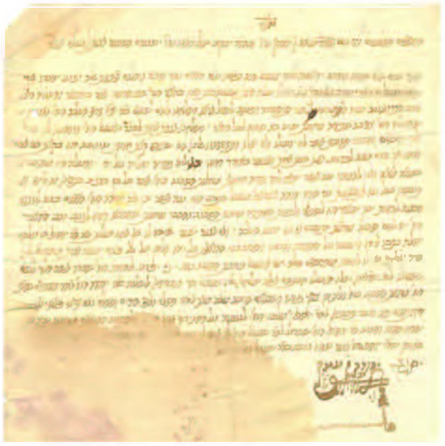
ט

כ"ה

החכמים השלמים דיינים כהה"ר משה ן' אדהן נר"ו וכהה"ר יעקב טולידאנו[40] נר"ו ישמרם השומר אמת לעולם אכי"ר

אחר שים שלם טובה וברכה ידרשהו אלוד' ממעל, הנה עטנ"ו ע"ס דודים נפך ספיר ויהלום, אחזיות אלה יכיעו ידברו, איך כה"ר שמואל יצ"ו בה"ר יעקב מאימראן נ"ע יש לו עליה אחת ממושכנת בידו כחצר הנק' כפי ההמון צאר בונפאר, והעליה הנז' רוע התרועעה מוט התמוטטה פיר התפוררה ונטתה ליפול ארצה, ושלחנו לשם שמאי ב"ד יצ"ו, וראו העליה הנז' ואמר שהעליה הנז' צריכה סתירה מחמת שיש בה סכנה לכל החצר.

37 נ' אוקיות.
38 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
39 המוליכו לידו ברוך יהי' .... פורץ גדר ישכנו נחש.
40 מרבני מקנאס. ראה מלכי רבנן סט, ב.

ושלחנו אגדת אחת לכה"ד שמואל הנז' והודענו לו כל אלה הדברים, והשיב תשובתו אשר לא יועילו ולא יצילו, ותשובותיו אלינו הם שיגבו קצת חובות שנושה הוא בקצת בני אדם, והמה אין בידם ממה לפרוע כעת בכל אחת, ואפשר באורך הזמן יבואו לידי גביה על יד, והעליה היא מסוכנת במאד מאד ואין להמתין עד אשר יבואו לידי גביה החובות מחמת הסכנה הנז'.

אשר על כן כהגיע כתבינו זה עליכם תעמדו בכל עז ותעצומות עם היקר יהודה אצדאפ מוביל כתבא דנא, עד אשר יתן ביד יהודה הנז' הדמים במה לסתור ובמה לבנות, יען שצריך הוא לסתור ולבנות הסתירה מחמת הסכנה, והבנין מחמת שהפרצה קורא לגבב, ובני החצר הנז' יש להם סכנה מחמת הגגובים אם לא יבנה העליה.

ואם אמר יאמר שיש לו כאן איזה מעות ביד ה"ר יוסף בן מלכא, ישלח כתבו לידו ויעמוד על הסתירה והבנין ויפרע הוא ההוצאות על ידנ ולכן על כל פנים יעשה אחת משתים אלה מיד ולאלתר, ואין לו לנטות מהדברים האלה ימין ושמאל מחמת הסכנה הנז'.

גם יפרע ליהודה הנז' שכרו אשר הלך לשם בשבילנ, לפי שראינו שלא הועילו הכתבים אשר שלחנו אליו, ומפני כך הוכרחנו לשלוח אליו יהודה הנז' אחד מהדרים בחצר הנז' מחמת הסכנה הנז'.

ולית דין צריך בשיש, ושכרכם הרבה מאד מאת אדון השלם ולכם החיים והשלם

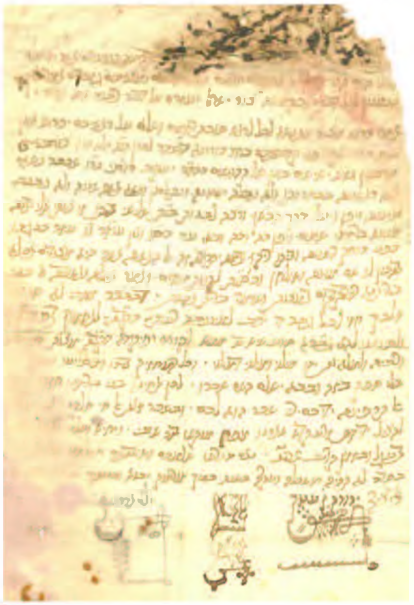
נאם דייני פאס יע"א החותמים פה

וככר תבענו לה"ר יוסף ן' מלכא הנז' לעמוד על הסתירה ועל ה[בניה] ולפרוע ההוצאה מחמת שידענו שהוא פקידו, והשיב ה"ר יוסף הנז' שפרע לה"ר שמואל הנז' את אשר לו בידו [...] באופן שה"ר יוסף הנז' אמר שהוא נושה כה"ר שמואל הנ' [...]מה.

ושכרכם [...] יסגא.

יחודה ן' עטר סיל"ם

יעקב אבן צור

[ה]איתנים מוסדי [ארץ ...] המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם העומדים על הפקודים חכמים שלמים דיינים ומצויינים גזברים אמרכלין הנמנים לכל דבר שבקדושה צור ישראל יעזרם על דבר כבוד עמו אכי"ר

אחרי דרוש מצוד מתנשא לכל לראש סוכת רחמים ושלם על ראשיכם יפרוש אמן, עתה באנו לקדם פני קדושתכם כחוד דורתא דשדר לכון קב"ה, הלא הוא צורכא מרבנן גזע ישישים כנן של קדושים כהה"ר יעקב רפוי נר"ו, שכבר נשא אשה ראשונה בבחורתו ולא נבנה ממנה ותהאלמן, ותשא אשה שניה ולא נבנה ממנה, ויפן ויעל דרך הבש"ן ורצה לבנות בי"ת שלישי בית"ו זו אשתו, אולי יבנה ממנה ברחמי שמים, ויפן כה וכה והא עד כיס"ו ואין עוז"ר לו עזר כנגדו מפני דחוק השעה וכיתו ריקן, וכמה יתרצה זה אל האשה אשר היא מצודים, אם לא בהכין לו שם מטה ושולחן וכסא"ת לרוות דורים, ויאמר אעלה ואשובה אל בני בריתנו המדקדקים במצות ושומרי ברית אבות, דכבציר מהכי לא סגי.

הילכך חזי לכל גבר די יצבי למיעבד רעותא דקב"ה, לאחזוקי בפי[...] ולסיועי להאי גברא סיוע שיש בו ממש, לקיומי פיקודא דקב"ה מצות פריה ורביה, ולמלאות ידו מילוי תמילוי דמילו, וכל דמחזיק בידו מסייעו [ועזרו] בלי ספק בזה ובבא ישלם השם שכרו. לכן אחינו כני בריתנו חזקו [ואמצו] אל תרפינה ידיכם כי שכר הוא לכם, ובשכר זאת אל תי חלקנו צורנו [יצוה] להציל ידידות זרע קדש שאדנו מפח מוקשי בור שבי, ויחיש יעלנו לארץ [ישראל] בעגל' ובזמן קריב אכי"ר.

נאם דורשי שלמכם וטובתכם חותמי [...] בסדר לא תהיה משכלה ועקרה בשנת בניך מרחוק יבואו וכנותיך על צד [תאמנה] ליצירה[41]

יחודה ן עטר סיל"ט

יעקב אבן צור

שלם אדרעי[42] סיל"ט

יא

ב"ה

החכמים השלמים דייני ומנהיגי ק"ק קהל מכנאסא יש"ץ[43]

אחר עתרת שלום ואמת, באתי להודיע לטיבותייכו כי יום כשורה הוא, שהגיע החכם השלם שליחא דרחמנא כמה"ר חיים יעקב[44] חי למחנינו זה, בדיך רחמנא די יהביה לן, וכמה הרפתקי עדו עליה אין די לכתוב, אך בעו"ה[45] קרוב לאלף אוקיות יצאו לפדיון נפשו ושאר הוצאות, אחת הנה ואחת הנה, עולה הכל קרוב לא'. והנה הוא יגיד בפיו את כל התלאה המוצאת אותו.

והנה פניו מועדות ללכת למתיכים או קודם השכת ה"ר[46] או לאחוריו, כי רגליו בצקו ממש, וצריך הוא להתראות פנים עם פני קדושתכם, ולפני הנגיד נר"ו, לדעת מה יעשה ישראל, ולקדם פניכם בא בשורותיו אלה למעו"ת[47].

כ"ד נחפז החותם בש"ע טו"ב[48]

יחודה ן עטר סיל"ט

ואני הבא על החותם, אם באתי לספר יכלה הזמן מכמה צרות שעברו עלי, שהחרב הייתה מונחת על צווארי כמה פעמים ומסרתי עצמי על ק"ה[49], ומלבד כל זה הפסדתי קרוב למאה מתקלים, ונשארתי בלי שום פרוטה, ודדה שנת מעיני.

אשר על כן למען ה' יתברך ילכו מעכ"ת לדבר עם הנגידים, דברים המתיישבים על הלב, שיפקדו זה על הקהלות לפדות אותי, כי זה פדיון שבויים ממש, ואין לכם מצוה גדולה מזאת, כי זה הפסד גדול לא"י, וממש פודין כמה נפשות מעניי א"י, כי נשארתי שלול ממש בלי שום פרוטה. ואין לי יכולת ללכת אנה ואנה כגוף בלי נשמה. ולמען ה' יעמדו מעכ"ת על זה ותשיבו לי דבר עם ראשון בלי איחור ועכוב כלל.

ועדיין אני מרוכה ביסורין, שכשכיל זה לא יכולתי ללכת עכשיו למחנה קדשים. ואם יכשר בעיני מכת"ר שיהיה טוב שאלך אני שם בשבוע אחרת יכתבו לי כת"ר, ולכל הק"ק ש"ד[50] ושלום ממני המר והנאנח.

הצעיר חיים יעקב

---

41 אולי הכוונה לשנת תצ"א (תאמנה לפ"ג).

42 מרבני פאס. אודותיו מלכי רבנן קיב,ג.

43 ישמרם צורם.

44 מיחבר שו"ת סמא דחיי (אמ"ד תצ"ט), שיצא בשליחות צפת למדינות צפון אפריקה בשנת תע"ח, ושהה בשליחות זו עד שנת תפ"ח (ראה לקמן פרק קז, שלוחי א"י עמ' 429).

45 בעוונותינו הרבים.

46 הבאה ראשונה.

47 למעלת כבוד תורתם.

48 בשים שלום טובה וברכה.

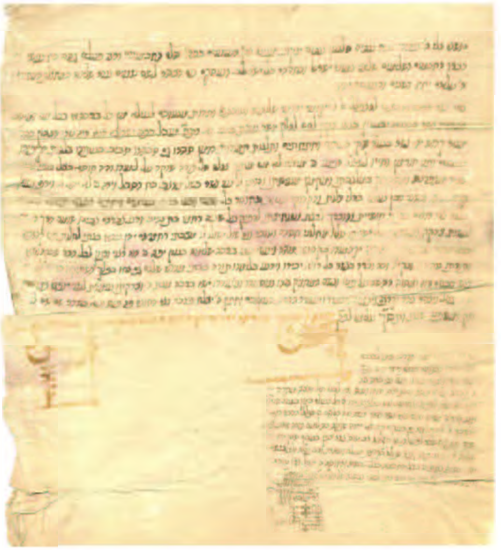
49 קידוש השם.

50 הקהלה קדישא שלום רב.

יב

כ"ה

נושאי כלי ה' עתידי [...] עתידי סלעין עתידי תקוע מגיני ארץ העומדים בפרץ כולם תחכמונים וכי פעלים גברי כח עושי דברו החכמים השלמים שלמי אמוני ישראל ואחריהם כל ישר לב העוסקים עם הצבור לשם שמים עדה שלימה כמחולת המחניים ה' עליהם יחיו דשנים ורעננים יהיו

אחר אשר הרבתה נפשי להתפלל אל ה', יקומם ירומם שלומכם וטובתכם וחדות מעוזכם לעילא מן כל ברכתא בכל מידי דמיטב, האותיות אשר [...] יבעיון בעיי צקון לחוש להליץ יושר [...] בעד זה הת"ח מוכיל כותב נשתנא דנא, הוא ניהו הנכון כה"ר מאיר קדוש יצ"ו, אשר בע"ה צוקי העתים וחתחתים ותלאות תמורות הזמן סבוהו גם סבבוהו סביב בעתותו בלהות הקיפוהו כעכנא חזי חורמן וחיזו לשאול הגיעו, כי מימיו לא משׁ מתוך אהלה של תורה שוקד על לימודו, והיה חוסה בצל כנפי אביו שהיה מתפרנס ומסתפק במלאכתו ומקמין מעיסתו ונותן לו, עד אשר כשל מהאב כח הסבל וירא כי לא יכול לו וירפ ממנו בעל כרחו, ונשאר הכן עומד כדלי דלות ודקדוקי עניות בחוסר כל ובניו ובני ביתו ערומים ויחפים רעבים תאבים לכל דבר, כאשר אנו רואים בראיה חושיית, והוצרך לצאת ממחיצתו לדפוק על שערי רחמי בת נדיב זרע אברהם אביו שומרי דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, אולי ישגיחו עליו מחלוני חסדם וטובם וגם שול ישולו לו מצבתי רחמיהם.

הן עכשיו באתי לחלות פני קדושתכם בכל מקום אשר תדרוך כף רגלו יקדמוהו בקדימת מצוה, ויעשו עמו בדכה שלימה בעין יפה, כי הוא ראוי והגון לכל דבר שבקדושה, מתורתו טהרה ונקיה זכה וברה, כאשר כל רואיו יכירו וידעו כלתדו תורה בכתי מדרש שלהם, גם אוחז בפלך השתיקה כראוי, ולא איש דברים הוא ומסוה הבושה על פניו, ואשרי המחזיק בידו ומסעדו ומעודדו ישא ברכה מאת ה' וצדקתו עומדת לעד, עיני תמיד אל ה' יגדיל ויאדיר אדר יקרכם ויתמיד ויצמיד ויעמיד הדרת שלומכם וחפץ ה' יצלח בידכם

נאם החותם פה פאס יע"א בסדר שם שם לו חק ומשפט שנת ותס"ך עלימו לפ"ק[51]

יהודה ן עטר סיל"ט

המרחם ירחם מן השמים וב"ש[52] במקום הגון

שלם אדרעי

כהנים משחתי עליון, תקראו שימו לבבכם לכל הדברים הכתובים באמת ויושר, חושו גושו עושו זכרו את התגושושו ועשו אתו ברכה כיד ה' הטובה עליכם מנחת נדבת ידכם, חזקו ואמצו והיו לבבכם תזל והציצו מחרכי רחמיכם עליו לתמכו ולסעדו איש כמתנת ידו, כי כל העולם ניזון בשביל חנינא, וזאת הברכה משגן ומשענה אשר בירך משה איש האלקים, כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלהיך, ומה גם במקום קדושתנו יחידי סגולה כת לומדי תורה זורעי צדקה שכר [...] ויש שכר לפעולתו אין קץ, מה רב טובו אשר צפון במקום שאין היד שולטת בו ועושה פירות [...] סגולה בקדימת מעלה ועטרת זהב גדולה ולמעשה ידיו יכסוף [...] כי בצל החכמה בצל הכסף והחוסה בו ינחל ארץ טובה ורחבה [...] ארץ חפץ [...] לכבוד אכסניא של תורה ע"ה.

[...] יוסף מלכא ס"ט

51 שנת תפ"ו.
52 וביתו שלום.

לא. רבי יעקב אבן צור (היעב"ץ)

בארכיון הספריה יש מספר חשוב של ספרים ומסמכים שהיו שייכים אל רבי יעקב אבן צור רבה של פאס ומקנס בשנים תס"ד-תקי"ג, ומחבר שו"ת משפט וצדקה ביעקב.
מתוך מסמכים אלו יש ללמוד פרטים רבים על תולדותיו, שלא היו ידועים עד עתה.

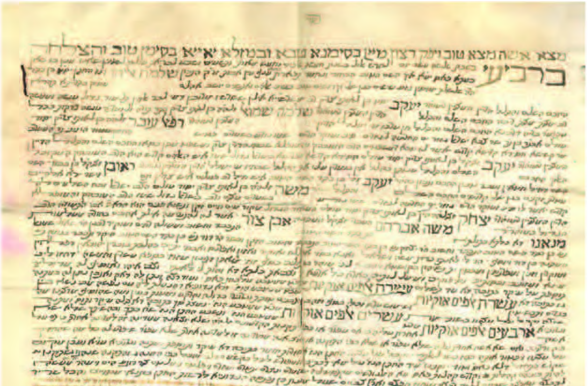
בספר "מלכי רבנן" (ירושלים תרצ"א, סד, ב) מתחיל ה"ר יוסף בן נאים את תיאור תולדותיו:

מו"ה יעקב אבן צור זצ"ל רמו"ץ [רב מורה צדק] בעיר פאס, ומ"כ כב"ד [כנו] מו"ה רפאל עובד זצ"ל וז"ל: נתבקש בישיבה של מעלה הרב המובהק מר קשישא סבא דמשפטים מר אבא כמוה"ר יעב"ץ זצוללה"ה בליל ש"ק שבת משוש לבנו בשני ימים לחדש טבת בשנת והנה סולם מוצב ארצה וראש"ו מגיע השמימה (לפ"ק היא שנ' תקי"ג) [במקור "לפמ"ה" - לפי מנין המקום], וראיתי בכתב יד הרב מר אבא זלה"ה שהוא נולד ביום ש"ק ז"ך לאייר מ"ב ימים לעומר וימול כה' לסיון מ"ט לעומר שהוא שבת כלה כש' ה' אלפים וארבע מאות ושלשים ושלש ליצי' וסי' השנה מן הנביאים ליצי' בד"ן הגב"ר אשר יבטח כה' והיה ה' מבטחו וסימנה לפרט האלף מן התורה כ"י תב"א בכדם ורע ואכלה ענכים בנפשך שבעך, ומן הנביאים שוש אשיש בה' תג"ל נפשי באלהי, ובאותו יום שנימול הרב מר אבא זלה"ה נתבקש בישיבה של מעלה שלוחו דרחמנא שליח ארץ יש' תוב"ב הלא הוא הח' הש' החסיד כמוהר"ר אליעזר אשכנזי זלה"ה כמכנאסא יע"א והתקיים כמר אבא זלה"ה מקרא שכתוב וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של מוהר"ר אליעזר זלה"ה זרחה שמשו של מר אבא זלה"ה, באופן שהיו ימיו שמנים שנה פחות חמשה חדשים. וקבורתו היתה ביום א' בש' שלשה ימים לטבת שנה הנ"ל.

את הדברים האלו העתיק בן נאים מכרך כת"י רשימות נישואים בפאס, משנת תס"ו עד שנת תרי"ז. עד תקי"ג הרישום הוא ע"י היעב"ץ עצמו, כאשר לאחר כל רישום הוא חותם "יעב"ץ". אחרי שנת תקי"ג נמשך הרישום ע"י צאצאיו ממלאי מקומו. בתום הרישום של היעב"ץ כתב בנו הנ"ל את האמור לעיל.

כרך זה הוא כעת בספריית אגודת חסידי חב"ד, מספרו 1605 ועל פיו הגהתי את הנוסח המועתק לעיל.

סדר יחוסו:

את סדר היחס של אנשי השם במרוקו, רגילים היו לרשום בכתובה של צאצאיהם, וכן נעתק סדר יחס זה בפנקס רישומי הנישואים הנזכה את יחוסו של היעב"ץ נעתיק כאן מכתובת נינו ממלא מקומו מוה"ר שלמה אליהו אבן צור בכמוה"ר יעקב בכמוה"ר שלמה שמואל בכמוה"ר רפאל עובד בן היעב"ץ, משנת תקצ"ז (וכעין זה, בהוספת תארי כבוד וקדושה, בכתובת נינו מוה"ר שלמה אבן צור בכמוה"ר רפאל בכמוה"ר שלמה שמואל בכמוה"ר רפאל עובד בן היעב"ץ, משנת תר"ו):

צדיק יסוד עולם אככר כן נר שד צבא ישדאל גזר ים החכמה לגזרים סיני ועוקר הרים שמו נודע בשערים פטיש החזק עמוד הימיני נר המערבי מר קשישא חסידא קדישא קדוש יאמר לו סבא דמשפטים הרב המובהק המופלא שכסנהדרין צדק ומשפט מכון כסאו החכם השלם והכולל הדיין המצויין כמוהה"ר יעקב זצוק"ל, בן לאותו צדיק יסוד עולם חסידא קדישא ופרישא בישדאל גדול שמו איש

האלקים קדוש הוא הרב המובהק המקובל האלקי החכם השלם והכולל ענותן כהלל אין גומרין עליו את ההלל שבחיו מי ימלל הדיין המצויין כמוהה"ר ראובן זצוק"ל בן כבוד השם ה[טוב] דחיל חטאין ועבד טבין החכם ונבון כהה"ר יעקב ז"ל בן כבוד השם הטוב איש חיל רב פעלים איש צדיק תם וישר ירא אלקים עטרת זקנים בנן של קדושים החכם השלם והכולל כמה"ר משה זלה"ה בן לאותו צדיק יסוד עולם הצבי ישראל זכח השלמים לה' קדוש יאמר לו סיני ועוקר הרים גוזר ים החכמה לגזרים שמו נודע בשערים עצום ורב בישראל גדול שמו הרב המובהק והמופלא הדיין המצויין כמוהר"ר יצחק זצלה"ה הי"ן [ה' יקום נקמתו] בן לאותו צדיק יסוד עולם המאור הגדול מקור מים חיים זקן ונשוא פנים הוא הראש אבי התעודה הרב הגדול כמוה"ר משה אברהם העברי זצוק"ל המכונה אבן צור.

כל אלו גדולי פאס מגורשי ספרד וצאצאיהם, מתוארים בס' "מלכי רבנן" הנ"ל דפים סד, ב. עה, א. צא, ב. קה, ב.

ב"מלכי רבנן" קה, ב כותב על מוה"ר ראובן, אביו של היעב"ץ, שנפטר לפני שנת תע"ג. בארכיון הספריה נמצאים שטרות בחתימת היעב"ץ מהשנים תנ"ט-ת"ס, וגם בהם מזכיר את אביו בברכת "זצוללה"ה", וגם בכתב הרבנות של היעב"ץ משנת תנ"ז, שנעתיקה לקמן, נזכר בברכת המתים, א"כ נפטר כבר לפני תנ"ז.

הוא מזכיר שם ספר דרושים שחיבר מוה"ר ראובן הנ"ל ועדיין בכ"י. כת"י זה נמצא כעת באוסף כתבי היד שבספריה ומסומן 1529.

תולדותיו:

כאמור לעיל, ברשימת בנו מוה"ר רפאל עובד, נולד בשנת תל"ג בעיר מקנאס, שם למד תורה אצל אביו מוה"ר ראובן אבן צור. אמנם לא ארכו הימים ואביו עקר דירתו ממקנאס לפאס. לא נודע לנו תאריך מדויק, אך קצת משמעות יש ברשימתו על גליון אחד מספריו (משניות ריווא דטרינטו שי"ט, שנמצא כעת בספריית אגודת חסידי חב"ד): "קנאם מר אבא זצוק"ל מב[ניו] של כה"ר מסעוד הנז"ל לעיל ב[סך] חמשים אוקיות קדומים בש[נת] התמ"ג ליצירה פה פא[ס] נאם יעב"ץ". אולי מותר לנו לשער שבאותה שעה, כאשר היעב"ץ היה בן עשר שנים, כבר עבר מוה"ר ראובן עם בני ביתו לגור בפאס.

בהגיע היעב"ץ לגיל עשרים, בשנת תנ"ג, נתמנה בפאס לסופר ב"ד, בבית דינם של מוה"ר וידאל הצרפתי ומוה"ר מנחם סרירו. שבס' "מלכי רבנן" מועתק פס"ד אחד שכתב בו היעב"ץ:

כל ימי גדלתי בין החכמים הרבנים המובהקים כמוהר"ר וידאל הצרפתי וכמו"ה מנחם סרירו זלה"ה ובפרט מש' התנ"ג ואילך שנתמניתי סופר כ"ד ובכל יום הייתי הולך אצלם פעמים שלש והייתי אומר להם כל ספיקותי וגם לרבות הייתי משגיח ומכין האיך היו דנים בכל ענין ומעשה רב ... אחרי מות קדושים הנז' בש' וגם אתה תדי"ן את ביתי [תס"ד] נתמניתי דיין עם מורי הגדול כמוהריב"ע ז"ל [רבי יהודה בן עטר] והרב כמוה"ר שמואל הצרפתי ז"ל.

ליתר דיוק ניתן לאמר, שמוה"ר מנחם סרירו נפטר בשנת תס"א (מלכי רבנן פג, ב), ונשארו בב"ד רק מוה"ר וידאל הצרפתי ומוה"ר יהודה אבן עטה, שנתמנה לדיין בב"ד זה בשנת תנ"ח (שם מז, א). אח"כ הצטרף אליהם מוה"ר שמואל הצרפתי. ולאחר פטירת מוה"ר וידאל הצרפתי בשנת תס"ד (ראה שם לא, ב) מונה מוה"ר יעב"ץ למלאות את מקומו.

בארכיון נמצא שטר אחד משנת תנ"ט שבו חותם היעב"ץ כ"סופר", אמנם בשטרות נוספים מהשנים ת"ס-תס"א אין הוספה זו.

כל האמור לעיל קשור לכיהונו בבית הדין של פאס. אולם כבר לפני כן התקבל לרב בביהכ"נ שבעיר[53]. בתחלה, משנת תמ"ח ואילך - כ"שליח לכל דבר שבקדושה .. בקרותו הפרשה לפני עדת ישראל בספר תורה .. נאה דורש מידי שבת בשבתו בדברי תורה [בדברי] אגדה בדברי מוסר וענוה", ואח"כ, משנת תנ"ז ואילך "לא ידים איש את ידו ואת רגלו בלעדו .. גם בניו וצאצאיו ישבו לבסא לו עדי עד".

53 ראה לקמן פרק מז, בקשר לקניית בית הכנסת על ידו.

את כל הנ"ל למדים אנו מתוך כתב הרבנות שלו משנת תנ"ז, שבארכיון בן צור שבספריה:

בשם י"י נעשה ונצלח

כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים

מה טובו אהליך יעק"ב משכנותיך ישראל, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר, י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר, כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר, וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת, תורת י"י תמימה משיבת נפש עדות י"י נאמנה מחכימת פתי, אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך, והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים.

ביען שהחכם ונבון כה"ר יעקב בן צור נר"ו בר החכם השלם החסיד העניו כמוהה"ר ראובן זצוק"ל זה לו תשע שנים רצופים אשר הוא שליח לכל דבר שבקדושה ביניינו לבין אלקינו בב"ה הי"ג שכו אנחנו החתומים מתפללים והאה ראינו כעד חלון דעתינו שה"ר יעקב הנז' כל אשר הוא עושה בענין השליחות ה' מצליח בידו תוחלת כל דבר בקרוב[ו] הפרשה לפני עדת ישראל בספר תורה שת"ת [שלשלת תכיר תלישה-גדולה] והיה האיש ההוא מדקדק בקריאתה היטב בפיסוק טעמים כהלכתם ובנקודותם כתיקונם קריאה יפה והגונה, זהב מכוכית לא יערכנה, ועוד לו תוספת טובה נאה דורש מידי שבת בשבתו, בדברי תורה [בדברי] אגדה בדברי מוסר וענוה, למשך ביין התורה את בשדינו להחיות את נפשנו, והחוט המשולש מעין הקודם איש אשר קרבה עתו ומת דורש בדברים להועיל לנשמתו כפי מעשיו אשר היו נודעו [...] לו בשכוע חדש ושנה, אשר על כן שמח לבנו ויגל כבודינו, בהיותו עומד עלינו תמיד להשקיף בכל המצטרך אלינו, וכר מן דין מחוייבים אנחנו להחזיק בידו משום שעינינו הרואות שהאיש [...] השעה דחוקה לו, לחסרון צמרו ופשתו ומשקהו ומאכלו, וכהיותנו מחזיקים בידו כנודאי יצדק עלינו אמרים טהורים אמרי חז"ל על פסוק עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר [...], לכן [...] כן הסכמנו וקיימנו אנחנו אלה פה החתומים שה"ר יעקב הנז' הוא המוציא והוא המביא אותנו מהיום הזה והלאה כין בעניני השליחות בין בעניני הדרש כנז' וכל אדם לא יקוב לאהלינו להגיד עלינו שום שררה מכל הנז' כלל ולא ירים איש את ידו ואת רגלו כלעדו כי אם איש אשר תאוה נפשו למנותו מתחת ידו לשום דבר מכל הנז' הרשות בידו וחפץ ה' בידיהו יצלח, וכל איש אשר הדים תרומת כספי ונחשת משזה פרוטה ומעלה הכל הוא לה"ר יעקב הנז' לצדקה פרנסת עצמו ואנשי ביתו ישצ"ו ואין לנו רשות להשתמש במעות ב"ה הנז' לעשות בו שום דבר שבעולם כי אם כרצונו הטוב וכל אשר יחפוץ יעשה ואיש לא ימחא בידיה וימר ליה מה עבדת. גם בניו וצאצאיו ישכו לכסא לו עדי עד בכל הנז' לעיל. והסכמתינו זאת תהיה קיימת [מקויימת] עלינו ועל בנינו ובני בנינו עד בא משיח צדקנו ואין רשות לשום אחד מזרעינו הוה ועתיד ולא לשום אחד מהנוספים עלינו משאר קהלות הקדש לבטל שום דבר מדברינו אלה ולא יפול מכל דברינו הטוב ארצה, כי נכספה וגם כלתה נפשינו לאיש הנז' והסכמנו בכל הנז' מצד הטעמים הנז'. גם ראה ראינו והסכמנו וקבלנו על עצמנו ועל כל יוצאי חלציינו ש[אם] היום או לאחר זמן ירצה ה"ר יעקב הנז' לקבוע עצמו בבית הכנסת אחר, אל המקום אשר יפנה הראש הנז' אחריו נלך ברצונינו הטוב ונפש חפצה. כללא דמילתא נעשה כרצונו [...] מצד כל הטעמים הנז'. ועוד כי שלשה ספרי תורה [...] ותכשיטיהם חדשים גם ישנים שהביא החכם אביו הנז' ממקומינים יע"א וגם כל תפיסת ב"ה הנז' הכל כאשר לכל הוא של ה"ר יעקב [...] היינו מתפללים [...] מגע יד כלל בס"ת הנז' ותכשיטיהם הנז' וגם בכל תפיסת ב"ה הנז', וכן אנו ליה וליה עינינו, ותקריבה לפניו [...] שלום בגבולינו ושלום וחיים בארמנותינו [...] ואויב יכרית [...] להחיות לה לפליטה גדולה ולשום לה בארץ שארית, והזותמים בשנת בניך כשתילי זתי"ם

לפ"ק השישי בסדר תני נותן לו את בריתי שלום [...]

בפאס כיהן ברבנות עד שנת תע"ח, שאז עבר לגור במקנאס. על נסיבות הדברים מסופר ב"מלכי רבנן" בערכו. ואת זמן התיישבותו במקנאס קובע בהשערה לערך בשנת תע"ט. אולם בארכיון בן צור שבספריה יש מכתב שכתב אליו שד"ר ירושלים למרוקו מוה"ר יום טוב קריספו, בי"ג מנ"א תע"ח[54]:

מה מאד גדלה שמחתי בשומעי שמע"ת נתיישב לראש ולקצין בעיר מכנאש יע"א, יורה יורה ידין ידין חלומי היא לפני שוכן סנה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויצליחהו בצאתו ובואו וירחיב גבולו בתלמידים וה' יהיה עמו כתאות לבו לטוב.

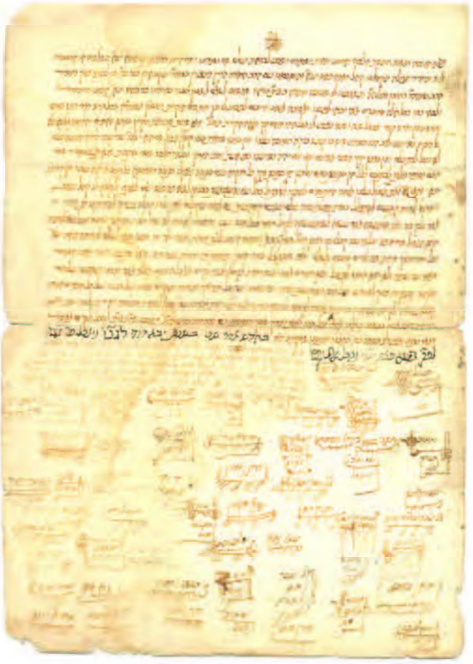

מסגון הדברים נראה שזמן קצר לפני י"ג מנ"א תע"ח התיישב היעב"ץ במקנאס. ויש לצמצם יותר את זמן העקירה מפאס, שהרי בסדר בזאת יבא אהרן אל הקדש בשנת ובע"ת קבצי [פרשת אחרי תע"ח] מוצאים אנו אותו תותם כאחד מ"דייני העיר פאס יע"א" (מזרח ומערב ח"ג ע' 183) - גם שם בקשר לשד"רות מהרי"ט קריספו הנ"ל. נודע לנו אם כן שבין התדשים איי-מנ"א תע"ח התקבל "לראש ולקצין בעיר מכנאש יע"א".

כבר נזכר לעיל פנקס רישומי הנישואים שהחזיק היעב"ץ, בו היה רושם את כל הנישואים שהיו באים לפניו. אחרי פטירתו עבר פנקס זה לידי צאצאיו ממלאי מקומו, שהמשיכו לרשום באותה צורה - לפחות עד שנת תרי"ז.

כשעבר לגור למקנאס לקח אתו לשם את הפנקס. בראשי הדפים של השנים ת"פ-תפ"ח רשום בכל דף "מכנאסא" ובתחלת שנת תפ"ט רשום "בפאס יע"א".

הדיון בדבר חזרתו לפאס התחיל כבר בתחלת שנת תפ"ז, ונמשך כשנתיים וחצי, עד לאביב תפ"ט, שאז חזר ממקנאס לפאס. כל זאת בכתב התחייבות שחתמו עליו אנשי פאס בתדש אדר שני תפ"ט, ונמצא בארכיון בן צור שבספריה:

בימי חנוכה משנת חמשת אלפים ואלפים ושבע מאות ושמונים ושבע לבריאת עולם שם נמצינו ושם היינו כמתא מכנאסא יע"א כשלשים או ארבעים איש יחידי סגולה מקהלינו קהל מתא פאס יע"א והוסכמנו עם הרב המורה הדיין המצויין כמה"ר יעקב אבן צור נר"ו בן לאותו צדיק וחסיד הרב כמהה"ר ראובן זצוקה"ה ונשבענו לו שבועה חמורה בשי"ת [בשם ית"] כראוי שבשיטו לשלם לשכון ככור בארצינו פה פאס יע"א אנחנו חייבים לו ולכאי כחו בכל אלה הדברים אשר יבואו לפנינו [ההולכים ומפרטים את כל ההסכם הכספי ומוסיפים] ואף גם זאת מוטל עלינו אנחנו החתומים לעמוד ולהשתדל בכל עוז ותעצומות בבואו לשלם פה פאס יע"א לאסוף ולקבץ לו קהל ועדה וישראל להיות קבועים להתפלל בכית תפלתו כימי עולם וכשנים קדמוניות. גם אנחנו מקבלים אותו עלינו קבלה גמורה להרחזינו את הדבר אשר נלך בה ואת המעשה אשר נעשה לשמוע עצה ולקבל מוסר בכל דבר ועניין ומדבריו לא נזוז לא נסור ולא נטה ימין ושמאל הכל כהצטרפות הרב הגדול שיחיה נר"ו. וכל זה כבר קבלנוהו בזמן הנז"ל בש"ח בשי"ת ויוספים אנחנו לעת כזאת לאשדו ולקיימו מעת בואו לשלם לדור פה פאס יע"א וכל ימי משך דירתו פה לחיים טובים ולשלם. ולפי שתתגלגלו שינוי הזמן והתפוכותיו ומקריו בעת הזינו שרבו נתעכב הדבר ואורכו הימים מאז ועד עתה ולא יצא הדבר לפועל, ולכן חוזרים אנחנו לעת כזאת לקבל לאשד ולקיים את כל הדברים האלה אשר דברנו ונשבענו עליהם באמור .. כתבנו וחתמנו שמחזירו פה בחדש אדר שני בשנת יבא דומי לגנ"ו ויאכל פרי מגדיו לפ"ק במתא פאס יע"א והכל שרירו וקיים.

54 ראה לקמן פרק קיז.

גם לפני ואחרי תקופת היותו במקנאס, היה נוסע אליה לעתים[55]. על שתים מנסיעותיו אלה ידוע לנו מתוך רשימותיו:

א) בפנקס רישומי הנישואים הנזכר רשום אצל שנת תע"ו (ראה מלכי רבנן לב, ב).

כשלשה לכסלו הלכתי למכנאסא יע"א לפקידת חדשו של הח' הש' דיין ומצויין מהר"ר חביב טולידאנו זלה"ה תלמידו של הרב החסיד הקדוש מר אבא זצוק"ל, ושלחו יד הסופרים בכתובות ועשו מה שלבם חפץ לשילול שלל ולבוז בז.

לימודו של מוה"ר חביב טולידאנו אצל מוה"ר ראובן אבן צור היה לפני שעבר לגור לפאס. אח"כ נתמנה מוה"ר חביב לרבה של מקנאס.

ב) בסוף הספר "תאוה לעינים" (זולצבך תמ"ז) שהיה לו, ונמצא כעת בספריית אגודת חסידי תב"ה, העתיק מכת"י את הקונטרס "קילורית לעין", ובסופו רשם:

בלכתי לפעם אחת למכנאסא יע"א דרך ארעי נזדמן לי ספר זה הנקרא קילוריתו לעין בדפוס ... ובראותי קונטרס זה מדפס קריתי ה' קוחה נפשי להעתיקו לעצמי לכבוד המחבר זלה"ה ... אך חשיתי שמא השיירא נחוצה לחזור לביתי לפאס יע"א ולא אוכל להעתיק את כלו ... אחרי כן מן השמים עזרוני בזכות הרב המחבר זלה"ה ונתאחרה השיירא ... ואם יזקוא זעירא זוטרא וקטינא יעקב בן הרב החסיד הקדוש מוהר"ר ראובן אבן צור זצוק"ל לה"ה.

בניו ובנותיו:

א) ב"מלכי רבנן" (סה, א) כותב בן נאים בקשר להיעב"ץ אשר "הרב הגז' בחייו קבר ט"ז בנים ולא הניח אחריו כ"א מו"ה רפאל עובד אבן צור זלה"ה בן היבמה, ובנו מו"ה ראובן זצ"ל נקבר בעיר אלקצר", ובערכו של מוה"ר ראובן הנ"ל (קה, ג):

נתכש"מ כש' תק"כ פ"ק כחיי אביו ואסוף אל עמיו בעיר סאלי, והיו ימי חייו קרוב לכ"ה שנה כמ"ש בס' נער כוכה להרה"ג אליהו הצרפתי זצ"ל וז"ל דרוש שדר שחזי על שמועה כי באה שנתכש"מ החה"ש כהה"ר ראובן בן מוהר"ר הרב המובהק וכולל דיין ומצויין וחסיד מר קשישא כהה"ר יעקב אבן צור שמחה בחה"מ בעיר סאלי אב בחכמה ודך בשנים שנותיו היו קרוב לחמשה ועשרים שנים ענייתי כתו' ובמצות אוי לאזנים שכך שמעו ה' ישקה לאביו כוס תנחומין ויהיה מזכה בפרה כעד כל ישראל אמן. נתכקש כג' באב ... דרשתי עליו כ"א לאב יום ג' בשבת מש' תק"כ לפ"ק.

משנתו זו האחרונה - תק"ב, יש בארכיון הספריה מכתב ממנו, שכתב בשולי מכתב אביו היעב"ץ, מיום "ג' בשבת ס' חיי שרה ה'תק"ב בפאס". המכתב כתוב בערבית באותיות עבריות, והוא בקשר לאחותו האלמנה אזי בואינה דלקמן.

55 ראה לקמן פרק מח, שגם בתקופת מקנאס, רכש קרקעות בפאס.

ב) בערכו של הבן השני רפאל עובד אבן צור, מעתיק ב"מלכי רבנן" מרשימת בנו מוה"ר שלמה שמואל בפנקס נישואין הנ"ל, שרשם לאחר פטירתו בשנת תקפ"ט (הוגה כאן ע"פ המקור):

נתכבקש בישיבה של מעלה החכם השלם הדיין המצויין מר קשישא כתר תורה ולומדיה עושה צדקות בכל עת הרב מר אבא כמוהר"ר רפאל עובד אבן צור הכ"מ זצוקללה"ה ביום ששי בשבת אחר חצות היום בי"ט לחדש אייר שי' התקפ"ט ליצי' וסימן מן התו' והחזק"ת ב"ן, ומן הכתובים בנ"ה בנית"י בית זבול לך וכן הנביאים והתענ"ג על ה' ויתן לך משאלות לבך. ומ"כ בכ"י הרב הגדול הרמ"ז מוהר"ר יעב"ץ זללה"ה שהרב מר אבא זלה"ה נולד ביום ב' בשבת ג' לשבט שי' התס"ו ע"כ. וסי' מן התורה ולהית"ך עם קדש ומן הכתובים ועושה חס"ד למשיח"ו, ומן הנביאים להושי"ע כ"ל ענוי ארץ, וסי' יתנ"ו צדקות ה'.

ג) בערך חתנו מנחם סידירו כותב ב"מלכי רבנן", שנולד בשנת תנ"ג ונבש"מ בחשון תע"ט. ובפנקס הנישואין רשם היעב"ץ את נישואיו עם בתו:

ו' בשבת ח' לאדר שמונה בו חופת הבחור הנבון הותיק כהה"ר מנחם נר"ו בן החכם השלם כהה"ר יהושע נר"ו בן החכם השלם דיין ומצויין סבא דמשפטים כמה"ר מנחם זלה"ה בן המשכיל ונבון כה"ר דוד ז"ל בן המשכיל ונבון ה"ר הי"ן[56] בן הנבון ונעלה ה"ר דוד נ"ע בן החכם השלם כה"ר שאול ז"ל המכונה סידירו ובתולה אזי בואינה אילת אהבים ויעלת חן בתי אני הקטן בנן של קדושים איש אלקים קדוש הוא כמוהר"ר ראובן זצוקללה"ה בן המשכיל הנבון הכשר דחיל חטאין ועביד טבין כה"ר יעקב ז"ל בן איש חיל רב פעלים הנבון הכשר העניו איש צדיק תם וישר ירא אלקים עטרת זקנים בנן של קדושים כהה"ר משה ז"ל בן לאותו צדיק החכם השלם דיין ומצויין סיני ועוקר הרים וצדיק יסוד עולם הצבי ישראל זכח השלמים לה' קדש יאמר לו כמוהר"ר יצחק זצללה"ה הי"ן בן לאותו צדיק החכם השלם המאור הגדול מקור מים חיים זקן ונשוא פנים הוא הראש אבי התעודה כמה"ר משה זללה"ה המכונה אבן צור.

ספרייתו:

ב"שלוחי א"י" ע' 360 מספר על מוה"ר יום טוב קריספו, שד"ר ירושלים למרוקו בשנים תע"ח-תפ"ב, שבדרכו חזרה לירושלים קנה את הספר "שיירי כנסת הגדולה", שלח אותו במתנה להיעב"ץ, וכתב עליו "קניתי אותו לשם הרב המובהק הדו"מ [הדיין ומצויין] בנן של קדושים כמוהר"ר יעקב בן צור נר"ו בסך א"ם ד"ת [אוקיה אחת וד' שמיניות] פה נא אמון היום כ"ה תמוז התפ"ב".

אין זה הספר הראשון שקנה עבורו. בארכיון בן צור שבספריה יש מכתב שכתב אליו בז' מ"ח תפ"ב מדרכו ממרוקו לתוניס[57]:

אני היום על פרק הנסיעה לתונס ונא אמון, חד כרעה אארעה וחד אנבראה[58], ומרב חשקי לעמד לשרת בקדש מיום שנכנסתי לארגא"ל, ואני מחפש אחר ספרים מחודשים ולא מצאתי, ומקרוב האלדים אינה לידי ס' שו"ת מהרב בעל בית חדש, וג"כ ספר גינת ורדים מהרב ר' אברהם הלוי, קניתי אותם בשני רייאלים וחצי שהוא סך [...] יגיעו למכ"ת על יד שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמוה"ר חיים יעקב נר"ו[59], שליח הגליל והרשב"י זלה"ה. ובע"ה מה שיזמין ה' [...] לידי אשלחנו עם נאמן א' ההולך.

ובי"ב מ"ח כתב לו שוב באותו ענין:

כתבתי למע"ת בארוכה עם שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמוה"ר חיים יעקב נר"ו, ויגיע למ"ר הב' ספרים על יד הנז', הלה המה ספר גינת וורדים וספר שו"ת להרב בעל בית חדש זלה"ה.

למדנו מכאן שלא היה זה מקרה בודד של מתנה, אלא שהיעב"ץ ביקשו לקנות עבורו ספרים במקומות שונים בדרכו חזרה לעי"ה"ק ירושלים.

56 ה' יקום נקמתו.
57 ראה לקמן פרק קיו.
58 רגל אחד על הארץ ורגל אחד על מעבורת הנהר.
59 ראה אודותיו לקמן שם.

בספריית אגודת חסידי חב"ד נמצאים כיום כמה עשרות ספרים שהיו בבעלותו. בחלקם רשם איך שהגיעו לידו, ובכמה מהם – הגהותיו בכת"י על הגליון.

לב. מוה"ר נתן מ"ץ דפולוצק

המסמך הראשון לפנינו הוא שאלה של הגאון החסיד מוה"ר נתן הלוי הורביץ מפולוצק אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שבסיומה כותב (לקמן מסמך א): "אלה ד[ברי] ידידו מוכן למשמעותו החפץ בהצלחתו", וחותם בשם אמו (כפי שרגילים לחתום על כתיבת פדיון-נפש לאדמו"ר): "נתן הלוי בן חיענא".

שאלה זו נכתבה בערב ר"ח אדר תקפ"ח (פחות משלושה חדשים מאז הסתלקות כ"ק אדמו"ר האמצעי, בט' כסלו), כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק עדיין לא הסכים לקבל עליו את עול נשיאות חב"ד[60], ועל אותה תקופה מסופר בבית רבי (ח"ג פ"ב):

אחר פטירת חותנו אדמו"ר האמצעי נ"ע נתנו אנ"ש עיניהם בו שימלא מקום אבותיו רבותינו נ"ע, והוא לא רצה לקבל המשרה על שכמו ... ואחר רוב הפצרות קבל רבינו על עצמו עול הרבנות להנהיג קהל עדת ישורון ולהורותם הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ... אך פדיונות לא קבל רבינו איזה זמן, ואח"כ התחיל לקבל גם פדיונות.

אמנם כאן אנו רואים, אשר כשאחד מגדולי רבני חב"ד באותה תקופה כתב שו"ת ארוכה אל אדמו"ר הצמח צדק, הוסיף בסופה הודעה ועידוד ואיחול: "מוכן למשמעותו החפץ בהצלחתו".

הסיום הזה "מוכן למשמעותו" רגיל הוא יותר בכתיבת החסידים אל הרבי. וכאן מוסיף לכתוב "החפץ בהצלחתו", שמתוכנה מובנת הכוונה – על קבלת הנשיאות להנהיג קהל עדת ישורון. ומסיים בחתימתו בשם האם "נתן הלוי בן חיענא", שהיא חתימה הרגילה אצל החסידים בכתיבת פ"נ לאדמו"ר.

כעבור שנה וחצי, בח' תשרי תקצד"ק, כתב לו שוב שו"ת, וגם בה חתם בשם האם "נתן בן חיענא הלוי". אלא שאדמו"ר הצמח צדק לא נחה דעתו הקדושה בכתיבה זו, ומחק בכת"ק את המילה "חיענא", כלומר שאינו מקבל את השו"ת הזו, בתור פ"נ מחסיד לרבי.

כעבור כמה שבועות כתב שו"ת נוספת אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, אשר גם אותה כתב כמו חסיד לרבו: בהפניה שבתחלתה מכנהו בין השאר "מאור עינינו", ובחתימתו: "אלה ד' עבדו נאמן באהבתו מצפה לת[שובתו] ה[מתה] נתן בן חיענא הלוי פאלצק".

גם הפעם לא נחה דעתו של הצ"צ מכתיבה זו, ומחק בכת"ק את הכינוי "מאור עינינו" שבפניה, ואת "עבדו" שבחתימה [ותיקן במקום זה "אהובו"], ואת הזכרת שם האם "חיענא" שבחתימה.

מכאן למדנו, שעד שלהי תשרי תק"צ, עדיין "פדיונות לא קבל רבינו איזה זמן, ואח"כ התחיל לקבל גם פדיונות", כמובא לעיל מבית רבי.

הגאון החסיד מוה"ר נתן הלוי הורביץ, נולד לאביו מוה"ר שמעון הלוי[61], ולאמו מרת חיענא[62].

הוא הי' מחסידי כ"ק אדמו"ר הזקן[63]. והי' מ"ץ בעיר פולוצק[64], לערך בין השנים תק"פ – ת"ר[65].

---

60 ראה בארוכה, רשימת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ב"התמים" חוב' ג עמודים כב-ד.

61 לקמן מסמך ח.

62 לקמן מסמכים א;ז.

63 ראה אודותיו בית רבי ער, א.

64 אחד מחברי בית דינו של מוה"ר נתן בפולוצק היה הגאון החסיד מוה"ר שאול במוהר"א זעליג הכהן עפשטיין, שחותם בתשובותיו "ד"ץ [דיין צדק] דפולוצק".
בכת"י 231 (דף רצו ואילך) וכת"י 232 (דף רח ואילך) יש כמה שו"ת שלו אל אדמו"ר הצמח צדק. והוא נזכר גם בשו"ת צמח צדק אהע"ז רס"י ע, וסי' קיה, בשאלה. ושם ספק למי סי' כג, בהערות.

65 בין רבני חב"ד המפורסמים שכיהנו אחריו בפולוצק:
א) הגאון החסיד מוה"ר אלי' יוסף רבלין, בעל אהלי יוסף, לערך בין השנים ת"ר – תר"ז.
ב) הגאון החסיד מוה"ר בעל התורת חסד, לערך בין השנים תרט"ו – תרכ"ח.
ג) הגאון החסיד מוה"ר אלעזר ברכהן בעל המשנת רבי אלעזר, בין השנים תרכ"ח – תרנ"ג.

תשובותיו המעטות שהגיעו לידינו[66], הן מהשנים תקפ"ב[67] - תקצ"ט[68], חלקן הן שו"ת שכתב אל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש (לקמן מסמך ט), ואל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (לקמן מסמכים ב-ז). והן דנות באריכות גדולה, בכל חלקי השלחן ערוך, וגם בדקדוק התפלה.

בתשובותיהם הם כותבים אליו בהערצה גדולה.

כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק משיב לו על שו"ת שלו, כותב לו (לקמן מסמך ג) "מה אדע אשר לא תדע".

והרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש כותב לו (לקמן מסמך יב) "הרב המופלג בתורה ויראת ה' היא אוצרו ... המכסה אני מאוהבי אשר נשאלתי ... איני רוצה לתקוע עצמי לדבר הלכה למעשה להתיר לבדי בלי הסכמת חברים מקשיבים, לזאת בקשתי את שאהבה נפשי לעיין רבא במילתא ... ובקשתי ממעכ"ת לעיין בדבר".

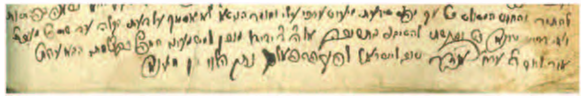
כשעברה שנה, שלא היתה לו התכתבות בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, כותב לו (לקמן מסמך ט) "הנה ימים רבים עברו שלא הי' הדיבור של חיבה מצוי בינינו, מעת שהגיעני תשובתו הרמתה".

בדרך כלל חותם בשמו "נתן הלוי הורוויץ, פה ק"ק פאלצק", ולפעמים בשם אביו "נתן בא"א כמו"ה שמעון סג"ל זללה"ה הורוויץ". אמנם כשהי' כותב שו"ת אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, מעת שנעשה לאדמו"ר בחורף תקפ"ח ואילך, הוא חותם בשם אמו "נתן בן חיענא".

גם בשנים הקודמות הוא כותב בביטול ובקירבה גדולה: "מוכן לשרתו ד"ש באהבה עזה" (לקמן מסמך ה), "דורש שלומו באהבה עזה" (לקמן מסמך ו). אמנם בשנים הבאות כותב לו בתמימת השו"ת "עבדו הנאמן המצפה לתשובה" (מסמך ז).

לפנינו תצלומי התחלה וסוף של כמה מהשו"ת שהוא כתב, ושנכתבו אליו, ופיענוחם.

א) סיום שו"ת הנ"ל שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, באור ליום ה' ער"ח אדר תקפ"ח:

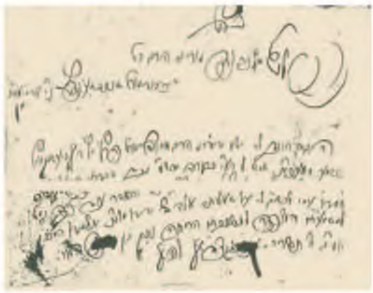

אך מפני שידעתי מיעוט ערכי עלי, וחומר הנושא, לא אסמוך על דעתי הקלה, עד שיסכי' מעכ"ת, ואי' דרי טונא[69] כו', ובקשתי להשיבני כתשובה.

אלה ד[כרי] ידידו מוכן למשמעתו החפץ בהצלחתו הבא עה"ח אור ליום ה' ער"ח אדר טוב לישראל לפ"ק פה פאלצק

נתן הלוי בן חיענא

ועד"ז בשו"ת נוספת, מח' תשרי תקצד"ק:

ב"ה

שלום לכבוד מורינו הרב כו' כבוד מו"ה מנחם מענדל נ"י עד ביאתו ינון

הגד הגד לי משם ידידינו הרב המופל' מו"ה פרץ מ"ץ דק' ביעשקוויץ ששמע ממעכ"ת...

אלה ד[כרי] ידידו מל[ב] ונ[פש] ותלמידו המוכן למשמעתו המצפה לתשובתו הרמתה

נתן בן (חיענא) הלוי

יום ג'[70] ח' תשרי שנה תקצד"ק לפ"ק

66 בספריית ירושלים יש חיבור בכתב ידו, על תרי"ג מצוות.

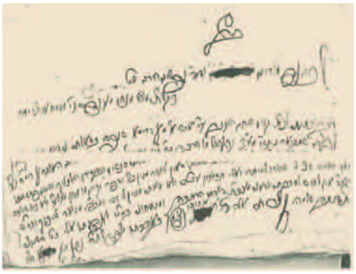
67 התשובה הראשונה שלו שהגיעה לידינו היא מקיץ תקפ"ב (המענה אליו בשארית יהודה, הוספות סי' מח, בתארך מחרת יוהכ"פ תקפ"ג).

68 התשובה האחרונה שלו שהגיעה לידינו היא מקיץ תקצ"ט (לקמן מסמך ז).

69 ע"פ ב"ק צב, סע"ב: דאמרי אינשי אי דלית דורא (אם תדלה ותגביה המשוי עמ, רש"י) דלינא, ואי לא לא דלינא [אלא שכאן השתמש בלשון "טונא" במקום "דורא" שבגמרא, ששניהם פירושם משוי].

70 הכוונה היא - אור ליום ג, כי ח' תשרי חל באותה שנה ביום ב.

ועד"ז בשו"ת נוספת - כעבור כמה שבועות:

כ"ה

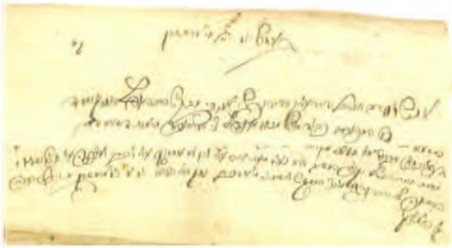
לכבוד מורינו (מאור עינינו) ידיד נפשינו הרב שי' כקש"ת מו"ה מנחם מענדל נ"י ויזרח עד בלי ירח

כבר כתבתי לכ"ת קודם החג העבר...

אלה ד[ברי] (עבדו) [אהובו] נאמן באהבתו מצפה לת[שובתו] ה[רמתה]

נתן בן (חיינא) הלוי פאלצק

ב) תחלת וסיום שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, לפני תקופת נשיאותו, שהתחילה כתיבתה בח"י מרחשון תקפ"ז, והסתיימה בכ"א מרחשון (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ:, חכ"ו ע' כא ואילך):

כעז"ה יום ה' ח"י מרחשון

את שלום רב וחביבי ידיד עליון וידיד נפשי אנכי מבקש, הרב המופל' המזריק וחסיד כו' המפורסם כבוד מו"ה מנחם מענדל נ"י ויזרח עד ביאתו דמורח ודאין"...

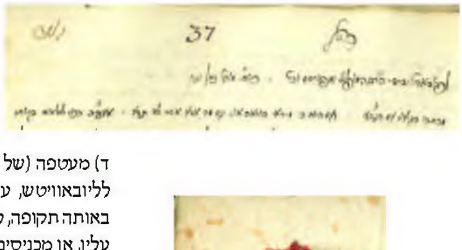
אך מחמת חומר הנושא וקוצר המשיג, שלא נעלם מיעוט ערכי עלי, לכן לא אסמוך עלי לבד, ואצפה על תשובתו הרמתה.

ד[ברי] ידיד נפשו מלו"נ המבקש להשיביני מלא דבר

נתן הלוי חורוויץ

יום א' כ"א מרחשון תקפ"ד פה ק"ק פאלצק

ג) תחלת תשובת אדמו"ר הצמח צדק אליו לשו"ת הנ"ל (נדפסה בשו"ת שלו תאהע"ז סי' סט):

כ"ה לכבוד אהו' ידידי הרב המופלג ומפורסם וכו' כש"ת מו"ה נתן נ"י

מכתבכו הגיעני עם הגב[ייה] ע[דות], ועם היות כי מיראתי הודאה אני, גם מה אדע אשר לא תדע. אעפ"כ הנני למלאות בקשתו

ד) מעטפה (של מסמך ה דלקמן) ששלח אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הדואר מפולוצק לליובאוויטש, עם חותמת שעוה וחותמת הדואר של פולוצק [כך היה נראה מכתב הדואר באותה תקופה, לוקחים נייר רגיל, כופלים אותו בקצוות לעשותו כעין מעטפה, מבפנים כותבים עליו, או מכניסים דפים נוספים שעליהם כותבים, מבחוץ כותבים את הכתובת, חותמים אותה בחותמת שעוה ובחותמת הדואר. ראה גם מסמך יא דלקמן]:

ליד הרב המפורסם כבוד מו"ה מענדל חתן אדמו"ר שי"נ, כחדר"ג[72].

מק"ק פאלצק לק"ק לובאוויץ

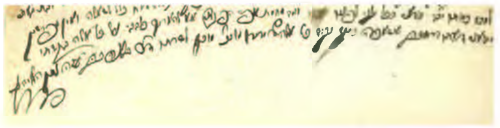
[וברוסית:]

פולוצק

לרב הצעיר היהודי מענדל סאכנאוויטש[73] בכבאניוביץ[74]

71 משיח צדקנו, שעליו נאמר דמורח ודאין (סנהדרין צז,ב).
72 בחרם דרבינו גרשום (שאף אחד אחר לא יקרא את השו"ת הזאת, חוץ מהנמען).
73 על שם אביו מוה"ר שלום שכנא.
74 לשם היה מגיע הדואר השייך לליובאוויטש הסמוכה.

ה) סיום שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, (לפני תקופת נשיאותו), נכרך בתכריך כת"י שבספריה מספר 232 (פא, א):

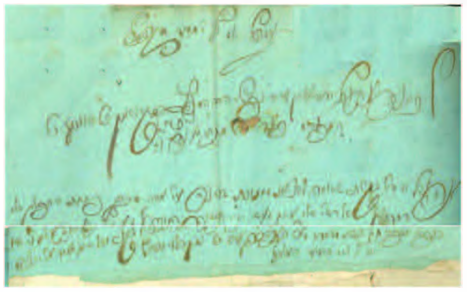

... ואין מפרשין לחכם כמותו י[רכו] בי[שראל]. בודאי הכל גלוי לפניו, וגם מחמת אפס הפנאי א[י] א[פשר] להאריך כלבבי, על כל אלה בקשותי יבואני דעתו הרחבה ואשאפה כמים קרים.

כל אלה ד[כרי] ידידו מ[כ] ו[פש] מוכן לשרתו ד"ש כאהבה עזה

נתן הלוי הורוויץ

ו) שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (לפני תקופת נשיאותו) בי' תמוז תקפ"ד (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ:. ת"ו ע' כא ואילך).

בעז"ה יום ג' י' תמוז תקפ"ד

לכבוד אהובי ידיד עלין וידיד נפשי הרב המופל' הכקי ושנון כו' החזיק כו' המפורסם ככוד מו"ה מנחם מענדל נ"י

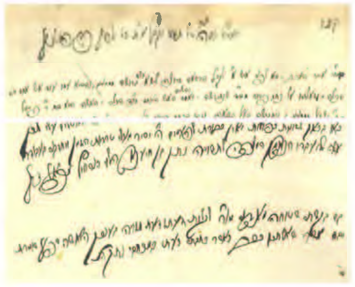
אהובי ידידי בקשתי שטוחה להוציאני ממכוכתי...

ומאפס הפנאי מאד ההכרח לקצר, וכל טוב מאתנו אל יבצר, כנפשו ונפש תודרשנו ידידו ד[ורש] ש[לומו] באהבה עזה כו'

נתן הלוי הורוויץ

יום ג' צום הרביעי פאלצק

ז) שו"ת שכתב אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, בט"ו תמוז תקצ"ט, ובתתימה כותב "עבדו הנאמן", ותותם בשם אמו, כנהוג בכתיבת פ"נ לאדמו"ר (נדפס בקובץ יגדיל תורה נ:. תמ"ב ע' רעט):

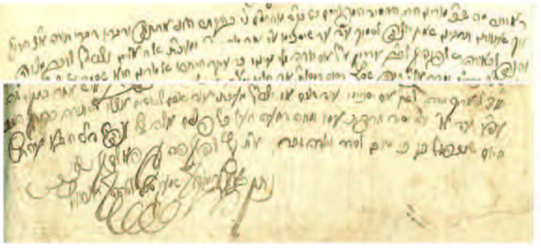

בעז"ה יום ה' ט"ו תמוז וקב"ץ א"ת כל לפ"ק פה פאלצק

... ה' יסיר מעלי טרדות הזמן ויחזקני בעבודתו, אלה ד[כרי] עבדו הנאמן המצפה לתשוקה

נתן בן חיינא הלוי הורוויץ מפאלצק

ח) שו"ת שכתב, אחרי שאדמו"ר הצמח צדק ביקש לצרף עוד רבנים להיתר אשה, בשנת תקצ"א (נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ:. תכ"ט ע' רג ואילך).

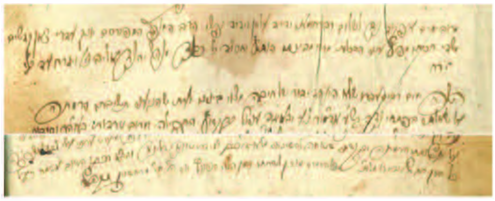

ראיתי מה שכ[תב] מורינו הרב החסיד המפורסם כו' כק"ש מהרמ"מ נ"י בהיתר האי איתתא ודבריו דברי תורה א[ין] צ[ריכין] חיזוק, אך שענוותו הרבני, שאין רוצה לסמוך ע[ל] ד[עתו] עד שיסכימו ע"ז עוד מורים כו', ומעי"ת שלח אלינו נצטרף לדבר מצוה...

אלה ד[כרי] אהו[כו] ד[ורש] ש[לומו] הכא ע[ל] הת[תום] ביום שכפל כו כי טוב לסדר וילדה זכר א"ז ק"ץ לפ"ק פה ק"ק פאלצק יצ"ו

נתן בא"א כמו"ה שמעון סג"ל הלל"ה הורוויץ

ט) שו"ת שכתב אל הרה"ק מהרי"ל, בח"י מרחשוון תקפ"ד (תשובת הרה"ק מהרי"ל לשו"ת זו נדפסה בשארית יהודה, הוספות סי' יח):

מדוכ ימים אפקוד נא לשלום רב רחומאי ידי עליון וידיד נפשי הרב המופלג המפורסם יונק עדרי צאן קדשים משרי חכמתו מפיק ענני הסכלות מרחו מבינתו החזיק וחסיד כו' כבוד מו"ה יהודא ליב נ"י ויזרח עד בלי ירח

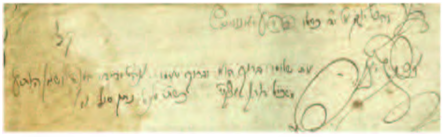
הנה ימים רבים עברו שלא היי' הדיבור של חיבה מצוי ביניינו, מעת שהגיעני תשובתו הדמתה על שאלתי בפתחי נדה בש"ע אדמו"ר נ"ע[75], ובאיזה ענייני בוקדוק התפילה[76]...

דברי ידידו מל[כ] ת[פש] כל הימים מוכן לשרתו

נתן הלוי הורוויץ

יום ה' ח"י מרחשוון תקפ"ד

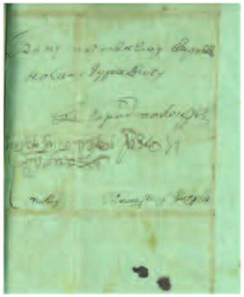
י) תשובת הרה"ק מהרי"ל אליו, מי"ד כסלו תקע"ח (נדפסה בשארית יהודה, הוספות סי' מ):

בעזהש"י יום א' י"ד כסלו[77] פה ק' יאנוויטש

אלקי' יענה את שלומו ברוך הוא וברוך טעמו, אה"ר ידידי המפו' ושנון החזיק משגיל דורש אלקי' כש"ת מו"ה נתן סגל נ"י

יא) המעטפה למסמך יב דלקמן (ראה גם מסמך ד דלעיל), ששלח אליו הרה"ק מהרי"ל:

לק' פאלצק

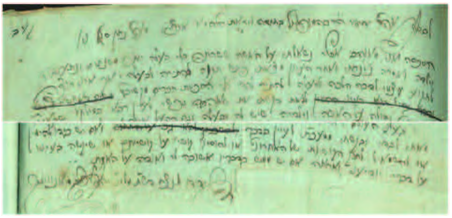
לכבוד הרב הגדול מו"ה נתן נ"י

מ"ל כחדד"ג ופג"ן[78]

[וכרוסיה:]

לרב היהודי החשוב נתן גורביץ, בעיר פאלאצק

יב) תשובת הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, בהיתר אשה, שהפנה אל מוה"ר נתן הורוויץ, שגם הוא יעיין במילתא ויחווה דעתו. העתק מתשובה זו נשלח גם אל עוד רבנים, שיעיינו גם הם במילתא, (נדפסה בשו"ת צמח צדק תאהע"ז רס"י לו, ושארית יהודה, הוספות סי' כב):

לכבוד אה' ידידי הרב המופלג כתורה ויראת ה' היא אוצרו מו"ה נתן סג"ל נ"י

המכסה אני מאוהבי אשר נשאלתי על האשה ששהתה בלי בעלה יותר משנתים ונתעברה וילדה ואמרה נאנסתי ואחר העיון מצאתי פתוח הקוה להתירה לבעלה, אך איני רוצה לתקוע עצמי לדבר הלכה למעשה להתיר לבדי בלי הסכמת חברים מקשיבים, לזאת בקשתי את שאהבה נפשי לעיין רבא במילתא...

75 נדפסה בשארית יהודה חיו"ד סי' ד.
76 נדפסה בשארית יהודה הוספות סי' מח.
77 תקע"ח.
78 וחרם לזרים, בחרם דרבינו גרשום, ופורץ גדר ישכנו נחש (שאף אחד אחר לא יקרא את השו"ת הזאת, חוץ מה נמען).

ובקשתי ממעכ"ת לעיין בדבר ואם יש בידו להימין או להשגאיל לחזק הקושיות של האחרונים או להוסיף קושיא על קושייתם או שיקשה בעיניו על דברי יודיעני ואראה אם יש ממש בדבריו אשובה לי ואודה על האמת.

ד' ידידו לנצח ד[ורש] ש[לומו] ת[מיד] מל[ב] ונ[פש]

יהודה ליב מיאנוויטש

לג. רבני העיירה ליובאוויטש

העיירה ליובאוויטש נוסדה לפני כ-500 שנים, ותמיד התקיימה בה קהלה חשובה של יהודים. אמנם המיוחד שבעיירה הזאת הוא, שבמשך 102 שנים (תקע"ד-תרע"ו) היתה העיירה הזאת מרכזה של תנועת חב"ד העולמית, ובה ישבו ארבעה מאדמו"רי חב"ד, במשך שנות נשיאותם: כ"ק אדמו"ר האמצעי (תקע"ד-תקפ"ח); כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (תקפ"ח-תרכ"ו); כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תרכ"ו-תרמ"ג); וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (תרמ"ג-תרע"ו).

בנוסף לאדמו"ר שמקום מושבו היה בעיירה ליובאוויטש, ישב בה תמיד גם רב הקהלה, שנקרא מ"ץ - מורה צדק, אשר עיקר התעסקותו היה - להשיב לשאלות אנשי העיירה בהלכה.

נסקור בזה את קורות רבני העיירה ליובאוויטש הידועים לנו, ששימשו בליובאוויטש, במשך תקופה של כמאה וחמשים שנים, תק"ל - תר"פ, על פי המסמכים שהגיעו לידינו:

א) הרה"ק ישכר בער סג"ל מליובאוויטש, תלמיד הרב המגיד ממעזריטש, רעו ועמיתו של רבינו הזקן, נזכר במקודות רבים. אך לא ברור אם אמנם שימש כרב העיר, או רק כמנהיג רוחני המפיץ את דרך החסידות.

ב) הגאון מוה"ר ישראל קיסין, בן דודה של הרבנית מרת סטערנא אשת כ"ק אדמו"ר הזקן, היה המ"ץ בוויטבסק, ובמשך תקופה היה המ"ץ בעיירה ליובאוויטש.

בתקופת רבנותו בוויטבסק, כתב אליו כ"ק אדמו"ר תשובה, הנדפסת בשו"ת שלו סי' ל, ומתחלת: לאו"נ ב[ן] ד[וד] ז[וגתי] הרב הגדול המפורסם מוהר"ר ישראל נ"י ... מו"צ דק' וויטעפסק יצ"ו.

גם תקופת רבנותו בליובאוויטש נזכרת בשו"ת רבינו הזקן (בשאלה שבסי' לז): הרב הגדול מוה"ר ישראל ז"ל מלובאוויטש.

בבית רבי (סז, ב) כותב אודותיו: שהי' שני בשני עם הרבנית אשת רבינו נ"ע.

בשלמי אמוני ישראל (א, ע' 85) כותב אודותיו: הגאון מו"ה ישראל קיסין אבד"ק וויטעפסק (שהי' תלמידו של הגר"א ז"ל, והי' אחי הרב הגביר מו"ה ליפמאן קיסין פרנס דק' וויטעפסק, ואחותם מ' יוכבד היתה אשת הגאון מו"ה יעקב קריציווער אבד"ק וויטעפסק), בן הרב הג' מו"ה בער בוויטעבסק, בן הרב הגאון מו"ה נחום אבד"ק קאפוסט.

בכרם חב"ד גליון ד' ע' 124, משער ה"ר יהושע שי' מונדשיין, שהוא "הרב דק' לובאוויטש" שנשלח ע"י הגר"א לתהות על קנקנו של המגיד ממעזריטש, כמסופר ב"זמיר עריצים" (חסידים ומתנגדים ח"ב ע"ק 236).

ג) הגאון החסיד הרב בנימין, הי' מ"ץ בליובאוויטש בתקופת רבינו הזקן. תשובתו אליו נדפסה בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' יז.

ד) הגאון החסיד רבי ישכר בער במוה"ר צבי הירש הלוי הורביץ, הי' מ"ץ בליובאוויטש במשך 10 שנים, משנת תקצ"ג עד תר"ב.

מוצאו הוא מעיר הארדזעטש[79]. אחר שנשא אשה[80] ביאנאוויטש[81], התיישב שם והיה שם

---

79 בקובץ יגדיל תורה חוב' כד ע' תשיב, כותב לו מוהר"ר שמואל מ"ץ דקאזימראו, בשנת תקצ"ז: כבוד הרב המפורסם יקר רוח איש תבונות כל רז לא אניש לי' מו' דובער האראדזעטשער מ"ץ דק' ליבאוויץ.
ויש להבדילו ממוה"ר ישכר בער בלא"ה מו"ה שמרי' מהראדישץ, שנדפסו ממנו כמה תשובות שכתב אל מהרי"ב דידן, בקובץ יגדיל תורה חוב' מז ע' רפ-רכז.

80 שמה חי' שרה, כנזכר בקובץ יגדיל תורה חוב' מו ע' קמד.

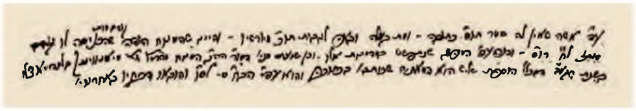
81 ראה שארית יהודה, הערות וציונים קז, ג שחותנו של מהרי"ב גר ביאנאוויטש. וראה קובץ יגדיל תורה חוב' ו ע' יט-כ, שמוה"ר אליעזר מ"ץ דיאנאוויטש, מכנה את מוהרי"ב "חתן גיסי", היינו שחותנו ודודו של מהרי"ב שניהם

מלמד, ובאותה תקופה למד תורה אצל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש.

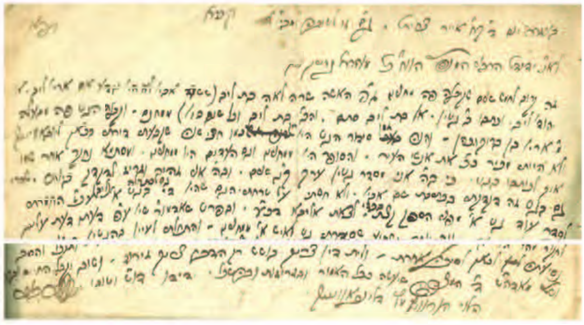
אח"כ נסע להיות מלמד בראהטשוב[82], וגם משם הרבה להתכתב בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל, עם אדמו"ר הצמח צדק, ועם שאר גדולי הרבנים.

בשנת תקפ"ו עסק בהוראה בעיר ראהטשוב. בשנת תקפ"ז התקבל למ"ץ בעיירה ביתאוו חדש. בשנת תקצ"ג התקבל למ"ץ בליובאוויטש. ובשנת תר"ג התקבל למ"ץ בקאנאטאפ.

אודות לימודו אצל הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, מספר באחת מתשובותיו שבכת"י 1027 (קפא, ב): וכן שמעתי מיני' דמו"ר הה"ג המנוח מהרי"ל ז"ל מיאנוויטש בלמדי אצלו בשנת תקע"ב.

אף שעיקר משרתו באותה תקופה היתה מלמד, מ"מ עסק גם בהלכה, ובסידור גטין. שכך כותב בשנת תקצ"ח (קובץ יגדיל תורה חוב' מח ע' רסת):

אני מסדר גטין ערך כ"ג שנים[83].

אח"כ שאל מהרי"ב אצל הרה"ק מהרי"ל, אם כדאי להשאר במלמדות בעירו יאנאוויטש, או שיסע למלמדות בעיר אחרת, ואודות המענה של מהרי"ל, מספר מהרי"ב באחת מתשובותיו (קובץ יגדיל תורה חוב' ב ע' טו): שמעתי ממורי ורבי הרב הגדול ר"י ליב ז"ל מיאנוויטש, שאמר לי ג"כ דרך עצה, ששאלתי ממנו נדון המלמדות בעירי או חוץ לעיה ששמע מאחיו ה"ה רבינו הגאון ז"ל נ"ע, שמלמד יעשה לו מלמדות בעיר אחרת, מפני שאין לך מלמדי תינוקות אלא משבט שמעון, כדי שיהיו נפוצים, וע"ז נאמר אחלקם ביעקב, וכפרש"י בפ' ויחי ע"פ אחלקם ביעקב. וכן אמר מורינו ורבינו החסיד כו' ר' נחום מטשארנאביל ז"ל נ"ע.

מסתבר שאז התקבל למלמד ברהטשוב, שכן כותב אודותיו אדמו"ר הצמח צדק בכת"י (כת"י 1017 קכו, א) בימי תורפו בהיותו מלמד בראהצוב.

המ"ץ בראהטשוב הי' הגאון החסיד מוה"ר שמואל סג"ל. בשנת תקפ"ד נסע לא"י[84], ובעת שהיה עסוק בהכנות לנסיעה, היתה שאלה בעיר בקשר לאחד השו"בים. אז ישבו לדין מהרי"ב, עם בן הרב[85], ועוד אחד, לדון בנושא. תברי הב"ד ביקשו אצל מהרי"ב שישאל בשמם בהלכה זו את רבו הרה"ק מהרי"ל. במכתב שאלתו הוא כותב למהרי"ל (כת"י 1027 קמא, ב): וידידינו ר' שמואל סגל מ"ץ דקהלתינו, זה שבוע שני' שנסע למאהליו לקבל פאשפארט לנסוע לאה"ק, ובדעתו שבקבלתו ישים לדרך פעמיו תיכף ומיד, ומכין את עצמו לכך קרוב למשך שנה. ובא [...] שו"ב לפני בן המ"ץ ולפני ולפני ר' דוב גדול מפה.

כאמור לעיל, לא נשא עליו מהרי"ב את משרת הרבנות בראהטשוב, אך מ"מ עסק שם בסידור גטין ושאר ענייני הוראה, כנראה משו"ת שלו. ובתשובה אחת, שכתב לערך בשנת תרט"ז, בהיותו מ"ץ בקאנאטאפ (כת"י 1027 רג, א): ואמרתי אספרה, כמו זה שלשים שנה

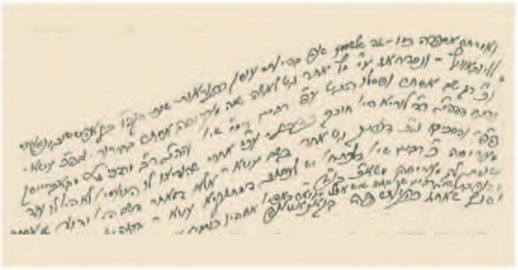
גרו ביאנאוויטש.

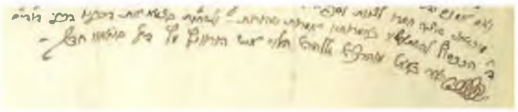
82 בתשובה אחת (קובץ יגדל תורה חוב' מו ע' קנא) כותב אודות שמות גטין "ידוע לי מייאנוויץ, ליובאוויץ, זלאבין, ראהאטשאוו, בוהאוו, האמי' וכמה קהלות". אמנם לא ידוע לנו ממקור אחר שהוא גר לפועל בעיירות זלאבין והאמיל.

83 היינו משנת תקע"ה ואילך.

84 ראה תולדות חב"ד בארה"ק ע' פט. היכל הבעש"ט גליון כ ע' רז. ושם כיהן כרבה של קהלת חב"ד בחברון, כמסופר בתולדות חב"ד בארה"ק ע' עט.

85 הרב אברהם לוין, שמילא את מקום אביו ברבנות ראהאטשאוו, משנת תקפ"ה עד לפטירתו בשנת תרכ"ו (ראה הכרמל יא אלול תרכ"ו, היכל הבעש"ט גליון כ ע' רו-ז).

בהיותי עוסק בהוראות שנת תקפ"ו בראהטשוב, נסעתי לליובאוויץ, ונסדר אז ע"י מ"ץ אחר גט לאשה שמה מעריסה אסתר.

כשחזר מהרי"ב לראהטשוב, כתב כמה שו"ת בענין גט זה, כנדפס בקובץ יגדיל תורה נ.ג. ל ע' ערה ואילך. בשאלתו שפנה בזה לפני אדמו"ר הצמח צדק, בחודש מרחשון תקפ"ז, הוא מספר: בהיותו קודם ר"ה העבר בליובאוויץ[86], נסדר פה מחנינו ג"פ לאשה אשר שמה מעריסה אסתר.

באותה שנה, תקפ"ז, התקבל לרבנות בביחוב חדש, ובכ"ז סיון של אותה שנה[87] כתב משם שו"ת בנושא כתיבת התפלין שאיזה אותיות נכתבו על הדוכסוסטוס, ופנה בשאלה זו אל אדמו"ר הצמח צדק (תשובתו נדפסה בתאו"ח סי' יד וסי' עב), ואל הגאון מוה"ר יעקב אבד"ק אמטשיסלאוו (תשובתו נדפסה בקובץ יגדיל תורה ח"ו ע' טז), וחותם: ישששכר בער בא"א מוהרצ"ה זללה"ה הלוי איש הורביץ מ"ץ דק' ביאוו חדש.

וכאן רואים דבר תמוה, שכבר הובא לעיל מכתי"ק אדמו"ר הצמח צדק, ששאלה זו כתב אליו מהרי"ב "בהיותו מלמד ברהאצוב".

ומסתבר א"כ שהיא נכתבה בתקופת הגירתו מראהטשוב לביחוב חדש, בחודש סיון תקפ"ז, וא"כ לא מופרך לכנותו בתואר שני המקומות הנ"ל.

מתקופת רבנותו בביחוב חדש, בשנת תקפ"ט, הגיעה לידינו התכתבות ענינה שלו בהלכה, עם אדמו"ר הצמח צדק, ועם גדולי רבני דורו, כנדפס בקובץ יגדיל תורה תי"ג ע' כד ואילך.

בשנת תקצ"א רצו בני העיר למלאות במקומו מ"ץ אתה. ועל זה השיב להם אדמו"ר הצמח צדק (יו"ד סי' שמג): הנה המנהג פשוט בכל מקום שממנין מו"צ שהוא ע"ד להיות שם לעולם ... ואי לזאת גדלה התמיה בעיני על שרוצים לסלק זה התלמיד חכם ובקי בהוראה ודיני ממונות כידוע לי ברוח, בחנם על לא פשע, משום שנזדמן להם קרוב ... וראוי להם להחזיק להמ"ץ הרב מוהרי"ב שי' בכבוד ולחזק שכירותו שיהי' לו תמידין כסדרן כנהוג בכל תפוצות ישראל ... וכש"כ וק"ו שאיסור גמור להוריד את זה המ"ץ המוחזק ביודע ובקי באסור והיתר ודיני ממונות ... ולא יעשה כן.

כעבור שנתיים התקבל למ"ץ בעיירה ליובאוויטש, בשנת תקצ"ג. כן הוא מספר בתשובתו שכתב בכ"ח אייר תקצ"ח (קובץ יגדיל תורה חוב' מח ע' רסח): "זה קרוב לחמש שנים שקיבלה פה מחנינו ג"פ האשה ... זמן סידור הגט הי' כמו חצי שנה שקבעתי דירתו בכאן ליובאוויטש".

בליובאוויטש כיהן ברבנות במשך עשר שנים[88]. במשך תקופה זו הרבה לדון בהלכה עם

86 נסיעה זו לליובאוויטש, נזכרת גם בתשובה נוספת שכתב (הערות לשו"ת צמח צדק או"ח סי' פג, הוספות כא, ג): בהיותי בליובאוויץ על חתונת בתו ט"ז אלול תקפ"ג, והכוונה לחתונת בתו של אדמו"ר הצמח צדק, הרבנית דבורה לאה עם בן-דודה הרב לוי יצחק זלמנסון.

באותה חתונה סיים כ"ק זקנם אדמו"ר האמצעי את מאמר ד"ה שמח תשמח (נדפס בס' מאמרי אדמו"ר האמצעי, דרושי חתונה ח"ב ע' שפז), שבכוותרת שלו בכתי"ק: "ב"ה ט"ז מנחם אב ה'תקפ"ו (חתונת בתי' שרה תי' ונכדתי תי')". והיינו שתחלת המאמר הי' בעת חתונת בתו שרה (עם הרה"ח ר' אהרן אלכסנדראוו משקלאוו) בט"ו מנ"א, וסיומו באמצע אלול – בעת חתונת נכדתו הנ"ל.

ובהערות שם (ע' תשלא) מביא מכת"י ר"ש 116, שהמאמר נאמר בי"ג אלול תקפ"ו.

87 ראה שו"ת צמח צדק תאו"ח רס"י עב.

88 כיון שאנו דנים כאן אודות הס"ץ בליובאוויטש, נעיר אי זה מילים אודות הש"ץ דליובאוויטש, באותה תקופה, מיתוך כתביו של מהרי"ב דידן.

כנראה לא מדובר בש"ץ המתפלל לפני העמוד, כי אם בש"ץ שהוא גם מסדר קידושין, ועכ"פ הוא היה מכין את הטבובה ועושה הקנין עם החתן.

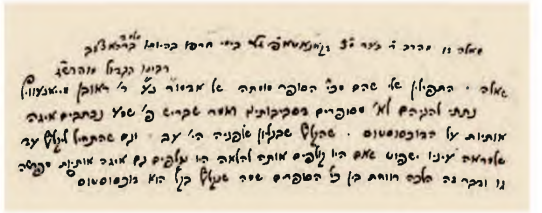
כך כותב מהרי"ב (כת"י 1027 קפא, ב): "שחקרנו מר"ב ש"ץ דפ"ק [דפה קהלתינו], ואמר שהמנהג פה לכתוב בתוספת כתובה, שההוספה שליש הוא מלבד מנה או מאתים ... (אצל ר"ב ש"ץ, וכמו כן אצל אביו)".

ועוד כותב (בשנת תקצ"ח) בכת"י הנ"ל (קפב, א), וכן הוא בנדפס בקובץ יגדיל תורה (חוב' פיח ע' רסט), אודות בן

אדמו"ר הצמח צדק, וגם רבנים משאר העיירות היו מרבים לשאול אותו בהלכה, ולפעמים מבקשים שישאל אצל אדמו"ר הצמח צדק, ויכתוב להם מה שהשיב לו אדמו"ר הצמח צדק. רבות משו"ת אלו נדפסו בסדרת קובץ יגדיל תורה.

באחת משאלות כאלו משיב להם מהרי"ב (קובץ יגדיל תורה חוב' מו ע' קנ): "הנני להודיע שאדמו"ר שי' נסע מזה ... ואם יבא כ"ק לביתו ודאי לא אמנע הטוב מלשאול כו' ואקבל תשובתו בכתב או בע"פ ... ע"כ ראוי ונכון לשאול דבר זה משארי רבנים המפורסמים כמו מהרב הג' ר' יצחק אייזיק מוויעטעפסק ... ר"י אייזיק מהאמי' ... ר' דוד לוריא ... ר' גרשון משקלאב".

פעם האחרונה שאנו פוגשים אותו בליובאוויטש הוא בשנת תר"ב. בקובץ יגדיל תורה חוב' ה ע' לט, נדפס מה שהעתיק משאלת רב אצלו, קודם הפסח תר"ב: "וכבר שלח אשתקד השאלה הנ"ל להרב שי' [שאותו רב שאל שאלה זו אצל אדמו"ר הצמח צדק, בשנת תר"א], ימחול מע"כ [מהרי"ב] לחקור מה ענה בזה הרב שי'. או ע"פ ימחול לעיין בעצמו ולהשיבני הלכה למעשה".

את"כ התקבל למ"ץ בקאנאטאפ, וכנראה נשאר שם עד לפטירתו[89], ועל תקופה זו הוא מכונה (גם אחרי פטירתו) בשם הרב מקאנאטאפ.

בתשובה אחת שהשיב לו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (או"ח סי' יד), הוסיף בכתי"ק על הגליון, אחרי פטירתו של מהרי"ב (כת"י 1017 קכו, א): שאלה זו מהרב ר' בער מ"ץ דקאנאטאפ ז"ל בימי חורפו בהיותו מלמד ברהאצוב.

וכן הוא מכונה בס' הגהות אליעזר לו, ג: כאשר העיד על זה הרב המוסמך מוהר"ד מלובאוויץ שהי' את"כ בקאנאטאפ.

כיון שמהרי"ב היה רגיל לדון בהלכה עם הרה"ק מהרי"ל ועם אדמו"ר הצמח צדק, נשארו אצלו כתי"ק רבים, הן של מהרי"ל והן של אדמו"ר הצמח צדק, הן שנכתבו אליו והן מה שנכתב לאחרים, הן המהדו"ק שנשארה אצלם והן השו"ת שהתקבלו אצלם מרבנים השואלים. את כל אלו כרך מהרי"ב בכרכים רבים, יחד עם העתקות שלו מכתבי הצמח צדק ועוז, ויחד עם חדושיו ורשימות שלו בהלכה.

מתוך הרשימות האלו נדפסו תשובות רבות, הן בסדרת שו"ת אדמו"ר הצמח צדק, ובהוספות לשארית יהודה, והן בסדרת קובץ יגדיל תורה.

5 כרכי כת"י (או תצלומים) נמצאים כעת בספריה מליקוטיו המכורכים[90], ממוספרים: 231; 232; 935; 1027; 2149.

ה) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב אברהם ב"ר אביגדור הכהן, עד שלהי תקופת אדמו"ר הצמח צדק.

פעם אחת, בשנת תרי"ז, תחם יחד עם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק על תשובתו (ראה שו"ת צמח צדק תאה"ע סי' שס). ופעם אחת, לא רצה כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לבוא בעצמו על החתום, והחתים במקומו את הרב הנ"ל (ראה שם חיו"ד סי' שמז, בהערות).

בעת השריפה הגדולה בליובאוויטש, הקפיד עליו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, על אשר לא השתדל די הצורך בהצלת כתבי האדמו"ר שהיו מונחים בביתו, כמובא ב"ספריית ליובאוויטש" ע' לג-ד[91].

דודו של הש"ץ שבליובאוויטש: "שניתן לו שם ממילתו ארי' ליב, אחרי אבי זקנו של הש"ץ דליובאוויץ, כי הוא הי' דוד אביו (וחקרתי מהש"ץ ואמר שכן הי' שם אביו זקנו)".

הרי לנו מכל זה, ששם הש"ץ בליובאוויטש באותה שעה הי' ר"ב (אולי ר' ברוך), וגם אביו הי' ש"ץ בליובאוויטש, ושם אביו זקנו הי' ארי' ליב.

89 באחת מתשובותיו כותב בשנת תרט"ז (כת"י 1027 רג, ב): בהיותי פה בקאנאטאפ.

90 תיאור כללי – ראה קובץ יגדיל תורה לד ע' קמב ואילך, וראה שם הערה 2, שבכרך אחד מהם רשומים 8 ביכלאך שלו.

לפעמים מציין באחד מהם למשנהו, ולפי זה יש לזהות חלק ששי, שהמפתח שלו הוא בכת"י 1024 דפים קמט-קנא, והוא הנקרא אצלו חלק ח.

91 בטענות נרשם שם שהכוונה להרב אברהם זנעליגסאן דלקמן.

בשנת תרט"ז הי' בין המסכימים על הדפסת שלחן ערוך אדמו"ר הזקן בזיטאמיר.

ו) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, במשך תקופה קצרה, הגאון החסיד הרב שמואל ב"ר שלמה הלוי לוין. הגיעה לידינו קבלה שנתן לשו"ב, בחתימת: ולראי' באתי עה"ח יום ה' ט"ו תמוז תרכ"ז לפ"ג פה לובאוויטש, נאום שמואל ב"ד שלמה צבי הלוי מ"ץ דק"ק הנ"ל.

באבני זכרון ח"ב (הועתק באהלי ליובאוויטש ח"ג ע' 75 ואילך) רשום, שבי"ח חשון תרע"ד נפטר: הרב ר' שמואל בה"ר שלמה שו"ב הלוי לעווין, נקרא הרב מליובאוויטש.

על פי בקשת הר"י שי' מונדשיין, בדק הרשמ"מ שניאורסאן בפנקסי החברה קדישא של כולל חב"ד, ושם רשום: ביום ג' חיי שרה ח"י מרחשון, הישיש הר"ר שמואל בה"ר שלמה צבי הלוי לעווין, שנקרא הרב מלויבאוויטש. נפטר בביתו ובחצירו ונקבר בב"ע הישן בקבר שקנה בחשון תדע"א.

עוד יש אצלו ספר תורת חיים שעליה חותמת: מנחם יצחק בהרה"ג ר"ש לוין מלפנים ראב"ד ליבאוויץ.

אמנם מסתבר ששימש ברבנות ליובאוויטש זמן קצר בלבד, כי באותה תקופה התמנה למ"ץ בליובאוויטש הרב אברהם זעליגסאן דלקמן.

ז) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב אברהם ב"ר יוסף זעליגסאן, במשך כל תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

בשטר מכירת חמץ משנת תרל"ד, מוכר לו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע את החמץ (תצלום בס' תקוני מקוואות לפי תקנת רבותינו, ע' קפה).

ח) אחריו כיהן ברבנות ליובאוויטש, הגאון החסיד הרב דוד ב"ר בנציון יעקובסאן, חתנו של מוהר"א זעליגסאן הנ"ל, במשך כל תקופת נשיאות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע[92].

פטירת חותנו הנ"ל היתה בסוף ימיו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. מחמת גילו הצעיר מדאי של הרב דוד יעקובסאן, מכדי להיות רב בליובאוויטש, רצה כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למצוא עבורו רבנות בעיר אחרת (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ג אגרות תקנז; תקעה), וכותב אודותיו: כי הוא בעל הוראה ורחוק מן המחלוקת לגמרי ויודע איך לכלכל דבר להשוות הדיעות.

למעשה הוא נשאר ברבנות בליובאוויטש, ובשנת תרס"ז, בשעה שנבנתה מקוה חדשה בליובאוויטש, התכתב עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בארוכה בהלכות מקוואות (ראה אגרות קודש שם ח"א סי' קסז-קעא).

תלמידי הישיבה שלמדו הוראה, היו נבחנים אצלו ומקבלים ממנו סמיכה (ראה כרם חב"ד ח"ג ע' 258).

ט) הגאון החסיד הרב אלחנן יעקובוביץ, התקבל לרב שני בליובאוויטש בשלהי שנת תרע"ה. אמנם באותה תקופה התקרבה המלחמה לליובאוויטש, ובחודש מרחשון עדר"ת עזב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, עם בני ביתו את ליובאוויטש. כך שגם רבנותו של מוהר"א יעקובוביץ לא התקיימה רק תקופה קצרה, וגם הוא עזב אז את ליובאוויטש.

ברשימת תולדותיו, שנרשמו ע"י בנו הרב אהרן יעקובוביץ ע"ה, מספר שבאותה תקופה קצרה, נתמנה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, להיות נושא ונותן עם התלמידים בישיבה בליובאוויטש.

מוה"ר אלחנן יעקובוביץ נולד בין השנים תרל"ה-מ, בעיר גריוזע שעל יד דווינסק. למד בסלבודקא, קעלם וראדין. אחרי חתונתו שימש כר"מ בכמה ישיבות, בשצוצין ווארשא וטלז. כשהתחילה מלחמת העולם הראשונה נדד לרוסיה, והיה תקופה קצרה בליובאוויטש, ועוד שימש כר"מ בכמה ישיבות. בתרע"ח חזר למדינתו. שם שימש כר"מ, ובתרפ"ט הדפיס את חיבורו אבן שמעון. בתרצ"ג עלה לארה"ק, והתיישב בירושלים, ושם הדפיס ח"ב מספרו אבן שמעון. נשאר לגור שם עד יומו האחרון, כ"ד אלול תש"א.

לפנינו כתב הרבנות[93] שכתבו לו תושבי העיירה ליובאוויטש[94], בכ"ג מנחם אב תרע"ה:

---

92 ראה לקמן שהי' בליובאוויטש באלול תרע"ה. וביומן ההעתקה מליובאוויטש (לעיל פרק י) נזכר בין המלוים ביום ההעתקה, ט"ז מ"ח תרע"ו.

93 שנשאר בעזבונו, וקבלתי תצלום על ידי בן נינו אליהו צבי יעקובוביץ.

94 חלק גדול מהחתומים ידועים לנו ממקורות אחרים, כמצויין לקמן בשולי הגליון.

בעז"ה למז"ט ובשעה מוצלחת!

כאשר לרגלי החירום בא לעירינו לובאוויטש פלך מאהליוו הרב המאוה"ג המפורסם המו"צ ומפקח הראשי בבית אולפנא הגדול דטעלשי פלך קאוונא כש"ת מוהר"ר אלחנן ב"ר אברהם שמעון יאקובאוויץ, [...] ונתכבד לדרוש במילי דשמיא בבהכנ"ס דעירינו, ודבריו הפיקו רצון מהשומעים מנועם אמריו, ומאשר שגם הרב הגאון דעירינו סמך ידיו עליו שהוא בקי בהוראה וגדול בתורה, לזאת הסכמנו אנחנו הח"מ הבאים בכח כל אנשי שני בהכנ"ס, דהיינו בית הכנסת דרחוב שיליווע ובית הכנסת דרחוב לאחלוקע[95], בהסכמת מורנו הרב הזקן הרב הגאון ר' [דוד] יאקובסאהן, לקבל להרה"ג ר' חנן יאקובאוויץ הנ"ל לרב ומורה ודאין לנהל כל עניני דת יהודי דאלו שני בתי הכנסת הנ"ל, וכן בכללות עניני העיר. ובשאר בתי כנסיות דפה לובאוויטש אמנם רשאי להגיד דבר בלי רשות מרנו הרב הזקן הנ"ל, וגם באלו שני בתי כנסת אמנם רשאי להורות כאות נפשו רק בהוראות התמידית והמצויות יום יום בכל שעה, וכן בהוראה מיקרית או הוראה כבדה אינו מחוייב הרב רח"י הנ"ל להציע דוקא לפני מרנו הרב הזקן הגאון מהרד"י הנ"ל, ואך רשאי לפסוק בעצמו. גם אינו רשאי לנגוע בלי שום הוראת היתר בשום שכירות והכנסה ששייכים להרב הזקן הנ"ל. שכירות להרב רח"י הנ"ל לע"ע (שמקבל תמיכה מפ"ג מקאמיסיא לתמיכת הרבנים[96]) נקצוב שלשים רו"כ לחדש. והרה"ג רח"י הנ"ל לבד שמחויב להורות בשני בהכ"נ כמבואר לעיל, מחויב גם לדרוש מדי שבת בשבתו, פעם בבהכ"נ דרחוב שיליווע ופעם בבהכ"נ דרחוב לאחלוקי. וע"ז באעה"ח שלישי בשבת ראה כ"ג לחדש מנ"א שנת עתר"ה פה לובאוויטש

דן ב"ר לוי יצחק בוקין[97]

משח יצחק שמארגאנסק[98]

אלטער פא...

זלמן דובער זוסמן[99]

מענדל פאלאצקין

אפרים גער...

עקיבא אלטשולער

יחודא חענין[100]

יהושע ליען

משח ב...

שילם ראזין

מענדל פאהארט

שלום ליעווינטאוו

דובער קיובמן (?)

משח ליפשיץ

זלמן בר"א ווערקין (?)

דוד שלמה טערמאן (?)

---

95 מפת העיירה, עם ציון בתי הכנסת, ראה רשימות דברים (חטריק) סוף ח"ב. והמדובר כאן הוא אודות מס' 25; 28 שבאותה מפה. וראה שם ע' קלז.

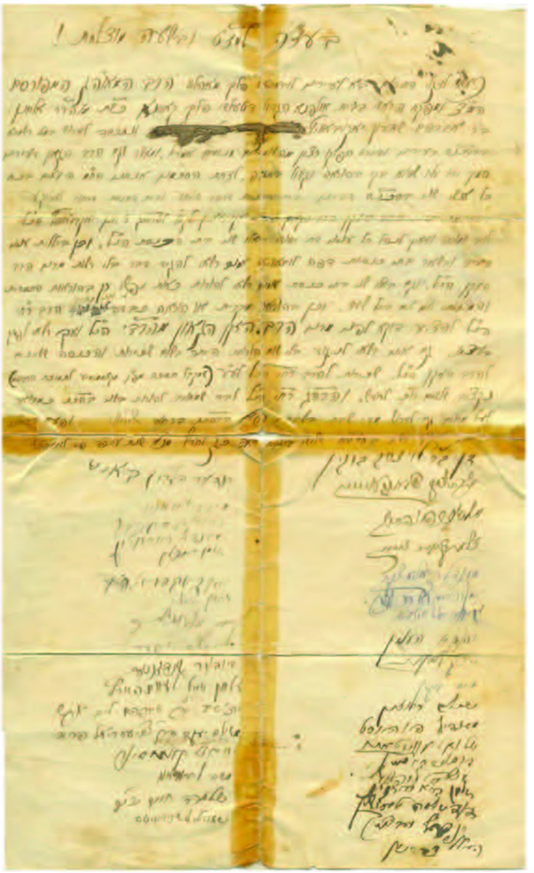
96 אודות הועד היהודי לעזרת נפגעי המלחמה, שנוסד אז בפטרוגרד, ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ה בהערות לאגרת א'נב.

97 נזכר גם ברישומי "פנקס מלביש ערומים" דליובאוויטש, משנת תער"ב.

98 מחזיק אכסניה (בית הארחה) בליובאוויטש. ראה ליובאוויטש וחיילה ע' 94.

99 הקופאי. ראה ליובאוויטש וחיילה ע' 94.

100 חתימתו מופיעה גם ב"פנקס מלביש ערומים" דליובאוויטש, ברישומים של השנים תרע"א-ב: נאום יהודא ב"ר ישראל נחום ז"ל הענין.

... פרץ ...

הילל צערטין

סנדיר הלדי...

מענדיל חאנין

ירוחם ...

מענדיל ראייחלין

זלמן רייכלין

איצבאק פלאטקין

נרשון ליעוין

לייבע אלטשול ער[101]

מאיר ...

חבער קאדאנער[102]

זלמן יואל לעוויניהאריץ[103]

יהושע ב"ר אברהם ליב ארש[104]

משולם יעקב ב"ר צבי עזריאל פריד

יחיאל קאמיסאר[105]

משה ליעוויאוו[106]

שלמה חיים[107] שז"ב

שמואל לישניעוויטש

יצחק ב"ר משה האראלק[108]

אברהם בא"א מ פייוויש ..

יצחק שלים

צבי אבלי ליעזרמאן[109]

---

101 נזכר גם בפנקס הנ"ל, ברשומי שנת תרע"א: ר' ליב ב"ר עקיבא אלטשולער.

102 מחזיק אכסניה (בית הארחה) בליובאוויטש. ראה ליובאוויטש וחיילי"ה ע' 94.

103 מבריסק, שבעת המלחמה נדד לרוסיה ותתיישב בליובאוויטש. כשעבר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש לרוסטוב, נסע גם ר' זלמן יואל לרוסטוב. בניו ר' אברהם שמואל ור' מנחם יוסף נשארו ללמוד בליובאוויטש.

104 מדווינסק. משנת עת"ר ואילך – ר"מ בתומכי תמימים בליובאוויטש. בעת חירום, בשנת תרע"ט, נשלח עם קבוצת תלמידים לפתוח מחלקה מהישיבה בחארקאוו. ראה אודותיה – תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רמג.

105 ב"ר חלאוונא, מחסיד קוידנוב בשצעדרינ. בניסן תרס"ז התקבל לר"מ בתומכי תמימים בליובאוויטש (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ד ע' ריח), ומאז התקשר לליובאוויטש. ראה אודותיו זכרון לבני ישראל ע' יא.

106 מבעשענקאוויטש, הסופר סת"ם של העיירה ליובאוויטש. ראה אודותיו לקוטי ספורים ע' רסו. ליובאוויטש וחיילי"ה ע' 93.

107 קוטאין, השו"ב בעיירה ליובאוויטש, ומלמד לתלמידי הישיבה את אומנות השו"ב. גם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע למד אצלו את אומנות השו"ב. והיה גם המוהל בעיירה. ראה אודותיו זכרון לבני ישראל ע' ט-יא. ליובאוויטש וחיילי"ה ע' 14.

108 מלמד בחדרים של הישיבה. ראה רשימות דברים (חטריק) ח"א ע' שז.

109 בתים מאכנער (עושה בתים לתפלין). ראה אודותיו ליובאוויטש וחיילי"ה ע' 93.

Собственноручные подписи (по еврейски) вышеупомянновенныхъ 40 лиц хозяева м. Любавичи заслуживающие доверия и верность изложенного в сием еврейском договоре удостоверяю своей подписью Любавичский Духовный Раввин Довид Якубсон

Собственноручная подпись Любавичского Духовного Раввина Довида Якубсона удостоверяю подписью с приложением печати

Сентябрь 2 дня 1916г.

[תרגום מרוסית]

חתימת ידיהם (בשפת היהודים) של 40 האנשים הנזכרים, בעלי-בתים בעיירה ליובאוויטש נכונה, וזן מה שנתבאר בחזה היהודי הזה, והריני מאשר זאת בחתימתי, רב הדחני של ליובאוויטש

דוד יאקובסאן

את חתימת ידו של רב הדחני של ליובאוויטש דוד יאקובסאן, הריני מאשר בחתימתי, בצירוף חותמת,

בשני לספטמבר יום שני, שנת 1916 [110]

א. פאנאסין (?) (חותמת:) זקן העיירה ליובאוויטש

לד. מכתב המולצה מהגאון מהר"מ בנעט, עבור הגאון מהר"י אסאד

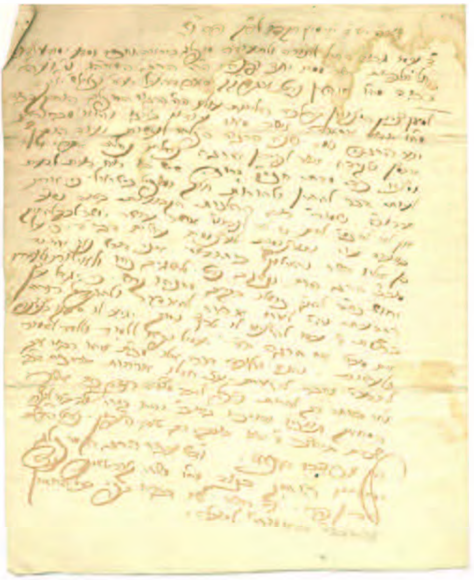
במכתב שלפנינו, ממליץ הגאון מוה"ר מרדכי בנעט, רבה של ניקלשבורג ומחב"ס באור מרדכי ועוד (תקי"ג - תקפ"ט), אל הגאון מוה"ר אהרן אבדק"ק סארדהעל, לתמוך בהגאון מוה"ר יהודה אסאד (תקנ"ז - תרכ"ו), מחב"ס יהודה יעלה ועוה.

לא נתפרשו כאן הפרטים, אלא שבאותה שנה של כתיבת המכתב שלפנינו - תקפ"ו, התקבל מוהר"י אסאד לדיין בסארדהעל בהמלצת רבו רבי אהרן סודין-ביכלר והתתם סופר [ראה בשתי אגרותיו של התתם סופר שנדפסו ב"**חוט המשולש" (ת"א תשכ"ג) עמ' פד-פו**], ונראה שהוא בהמשך למכתב שלפנינו[111].

110 הפלא בזה, שתאריך האישור ברוסית הוא יותר משנה מאוחר יותר מתאריך כתיבת כתב הרבנות. ואולי יש כאן איזה טענות בתאריך.

111 התודה נתונה בזה לידיד הרב ברוך שי' אבערלענדער, והרב שלמה שי' וויס, על עזרתם בפיענוח תוכן המכתב שלפנינו.

בע"ה יום ד' י"ו סיון תקפ"ו לפ"ק פה נ"ש[112]

ד' עמו גבור החיל להורה ולהעורה מופלג ביראה וחכמה ומדע, מדע לבינה תל ותלפיות אשר ממנו יתד ופנה, ה"ה הרב המאה"ג נ"י וע"ה[113] כבוד מה"ו אהרן נר"ו אבדק"ק סאראדהעל[114] יע"א וכאל"ש יא"ק[115]

למען ציון המצויין בהלכה הליכות עולם ה"ה הרבני המופלג החזיק כבוד מה"ו יהודא אסאד, אשר מאז עודנו כאבו והוא מבחורים, יגע הרבה ולמד ושנה הרבה הפליא לעשות ועוד הוסיף אומץ שקידה, אשר לפיהון הרבה נחלתו נחלה אמרי א-ל, ומצא כדי מדה חכימ' מרובה שיש בו רוח דעת לדעה לעות דבר להבין ולהורות חוק ומשפט בישראל, כי אתו עדוכי' ושמורי' רוב ההלכות הקבועות בטור וש"ע, אך לא לחכמי' לחם כי לא לנבוני' אחר עושה, יושר לבב להחזיק במעוז עוז ותעצומות לעצומים עושים דבר ד', כי על כן אליו השד והאלוף ביהודא, אני דודש נא יהי' יד מע"כ הרב הרם ונישגב נר"ו, להשגיב כחו ולאילותו ולעזרתו יחוש כת"ד להגי' כושלו בקרב מחנהו קדוש, כי יגדל עין הדעת יהי' לארז אדיר להאדיר ולהגדיל תורה ברצות ד' עמו, להמציא לו טרף וחזק יגיע לו ספקו בצמצום אם מעט אם הרבה יהי', יעמול נפשו ללמוד וללמד לשמור ולעשות. והנה מבלעדי דברי אלו, מכ"ת ניהו רבא, אב ליתומי' וחבר ליראים, ע"כ חדלו ארחות אריכות דברי', ולא באתי רק להיות נוטל לרכך מצוה רכה כזו אשר המחזיק הזמכיו וסומכיו ברוכי' יהיו כזה ובכא לנצח שכרם כאוצר ד' יבא בעקב רב טוב הצפון, נאו' הדש"ת

חק מרדכי בנעט

וד"ש[116] עבור הרב המופלג ידידינו החזיק כבוד מה"ו משה קארטשינר[117] נר"ו הדיין פה, גם הוא שם דבריו בפי ככל החזיון והדברי' האמורי' למעלה.

לה. רבני חב"ד בעיירה ראמען

ראמען היא עיירה חסידית בפלך פולטבה, לא הרחק מעיירה האדיטש, שבה מנותתו כבוד של כ"ק אדמו"ר הזקן.

לפחות תשעה רבנים שימשו בה במשך השנים תק"פ - תר"צ:

א) רבה של העיירה, בשלהי תקופת כ"ק אדמו"ר האמצעי, היה הרב מנחם נחום[118], כדלקמן.

ב) בשנת תקפ"ט התקבל עוד רב בראמען, הרב יצחק יעקב ב"ר משה[119], כדלקמן.

ג) בחורף תקצ"ה התקבל הרב מנחם נחום לכהן ברבנות טשיצערסק, ואת מקומו בראמען מילא לשעה, מחותנו הרב אליהו ב"ר משולם פייביש.

על הסיבות לכך מספר הרב אליהו במכתבו אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (שניתן כאן תצלומו - תחלה וסיום של שו"ת ארוכה):

---

112 ניקלשבורג.

113 נר ישראל ועמוד הימיני.

114 רבי אהרן סודיץ-ביכלר אב"ד סעראדהעל. נולד בשנת תקמ"ה בסודיץ לאביו רבי חנוך. אחי רבי יהושע פאלק סודיץ-ביכלר אב"ד סענטשין. משנת תקנ"ה דיין בנייטרא. משנת תקנ"ז אב"ד סערד'אהעלי עד לפטירתו ביום ד' אב תקפ"ח ושם מנו"כ. ע"ע ב'אישים בתשובות חתם סופר' סי' מט, ובספר הזכרון לקהלת דונאסרדהלי עמ' 84-83.

115 יגן עליו אלקים, וכל אשר לו שלום, יברכהו אלוקי קדם.

116 ודורש שלומו.

117 רבי משה בן רבי זעליג ק"ש [קורטשינר] דיין בניקלשבורג, בה כיהן כבר בשנת תקנ"ה. נפטר בשנת תק"צ. [אישים בתשובות חתם סופר סי' תפ].

118 על הרבנים בראמען, בתקופה שלפני מוהר"ר מנחם נחום, לא ידוע לנו. אמנם בסי בעולם ששקע (ע' 11) מספר על סב סבו, הרב חיים יהודה ליב, ובנו הרב שניאור זלמן, שהיו רבנים בראמען (רומני) פלך פולטאבה.

119 בהתכתבות שלפנינו לא נזכר שם אביו - ר' משה, רק בהערות לשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' צח, מובאת שאלת הרב יצחק יעקב ב"ר משה מאת אדמו"ר ה"צמח צדק".

לא נעלם מאדמו"ר שיחי' שמחותני מו' מנחם נחום הי' מ"ץ דראמען מכמה שנים, אמנם זה שש שנים מצד סלע המחלוקת שנפל בראמען כנהוג בעו"ה בצוק העתים השי"ד[120], נטפל לו עוד אחד[121].

והנה בחורף העבר הגיע למהר"נ הנ"ל מכתב מק' טשיצערסק בבקשה שיהי' אצלם מ"ץ ... אח"כ נתעוררו בכאן ראמען צד המחזיקים בידו וכפלו משכורתו מק"נ רובל על ש' רובל, וכתבו כתב וחתמו. אמנם בערך ד' שבועות הגיע מטשיצערסק אגרת שנית עם מעות למהר"נ הנ"ל, איך שעשו כתב בחתימת כל אנשי הקהילה והחליטו הדבר שיהי' מ"ץ אצלם כהכטחתו במכתבו ומהתינים בואו, והוכרח להפציר בבקשות ותחנונים את צד המחזיקים בידו שימחלו לו ויתנו לו רשות לשנות מקומו, וטעם כמוס אתו שהכריחו לזה, וכמעט בנפשו הוא, ולא ניתן ליכתב ... אך לא נתרצו ליתן לו רשות לזוז מראמען אם לא באופן שאקבל עלי להורות להם איסור והיתה, עד שימצאו להם מ"ץ קבוע ... לא יכולתי להתאפק לגודל צער מחותני מהר"נ הנ"ל, והוכרחתי לקבל עלי עול כבד ממני.

אח"כ ממשיך ומבאר את השאלה באופן מכירת החמץ בעיירה, שנמכרה ע"י הרב יצחק יעקב הנ"ל. וגם הרב יצחק יעקב פנה בשאלה זו את כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

את המענה (שניתן כאן תצלומו – תחלה וסיום) מפנה כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אל "הרב המ"ץ דק' ראמען ה"ה המופלג הותיק מו"ה יצחק יעקב".

ובהמשך התשובה כותב גם: "והנה גם מידידינו המופלג הותיק מו"ה אלי' נאמן נ"י הגיעני שאלה זו".

ובשולי החתימה מוסיף: "המכתב הזה שלחתי על אדרעס מעל', והתשו'[122] אשלח אי"ה על אדרעס הר"ר אלי' הנ"ל, ושיתננה ג"כ לרומע"ל".

שאלה נוספת נתעוררה אצל שני הרבנים הללו במכירת החמץ, ופנו שניהם אל הרב של העיירה הסמוכה לאחוויץ[123], הרב יקותיאל זוסמן ב"ר ארי' ליב[124]. והשיב להם באריכות[125] (ניתן כאן תצלום התשובה – תחלה וסיום), ומתחלת: להרבני המופלג י"א וו"ח וכו' כ"ש מו"ה אלי' נ"י, ולהרב המופלג י"א וו"ח וכו' כ"ש מו"ה יצחק יעקב נ"י.

ד) בחורף תקצ"ו נתקבל הרב מנחם צבי הירש ב"ר משה מקרוצע[126], לרבה של העיירה.

במשך תקופה מסויימת חיפש הרב מנחם צבי הירש מקום מתאים לרבנות, ובמשך תקופה זו אף נדחק מאד בפרנסת בני ביתו, בנוסף לחלישות בריאותו.

בחודש תשרי תקצ"ו שהה בליובאוויטש[127], ושאל בכל הנ"ל את עצתו וברכתו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" הלוה לו סכום מעות, הן לכיסוי חובותיו[128] והן להוצאותיו בתקופה הקרובה, יחד עם זאת נתן עבורו מכתב המלצה אל הגאון החסיד הרב פרץ חן, רבה של ביישענקוביץ, שיעזור לו למצוא מקום רבנות המתאים, ואף בירכו שיזדמן ה' לפניו מקום הגון לרבנות, ושישלח לו ה' רפואה שלימה.

מליובאוויטש נסע מיד לביעשינקאוויץ, שם התקיים באותה שעה ירידי. הרב מנחם צבי הירש שהה שם בכל משך הירידי, שבמשך זמן זה בחן אותו הרב מוה"ר פרץ בהלכות רבות, ונתן לו סמיכה הוגנת, ומאד התאמץ למצוא לו מקום המתאים לרבנות, ולא עלתה בידו.

משם נסע לוויטעבסק, והיה אצל הגאון החסיד הרב יצחק אייזיק בהר"ד רבה של וויטעבסק.

120 בעוונותינו הרבים בצוק העתים השם ירחם.

121 היינו שבשנת תקפ"ט מינו רב נוסף בעיירה, הוא הרב יצחק יעקב הנ"ל.

122 התשובה הארוכה, שנדפסה בשו"ת צמח צדק חאו"ח סי' מה.

123 גם היא בפלך פולטבה, לא הרחק מהעיירה האדיטש.

124 יש כמה תשובות אליו בשו"ת צמח צדק (ראה מפתחות שם ע' קסו).

125 נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' ה ע' מא ואילך.

126 שם הי' דר בתחלה, ולצורך פרנסתו עסק במכירת טליתים (כדלקמן בסוף מכתבו). וראה גם בתשובתו שבקובץ יגדיל תורה שם (ע' מט הערה 70).

127 לא נתפרש כאן ששהותו בליובאוויטש היה בחודש תשרי, אמנם בחדשים מנ"א-אלול לא היה כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בליובאוויטש, כמפורט בקובץ יגדיל תורה נ.י. חוב' מה ע' צנ-ה.

128 שבאו לו מתקופת מכירת הטליתים בקרוצע.

שהה אצלו במשך ארבע שבועות, שבמשך זמן זה בחן אותו הרב מוה"ר אייזיק בהלכות רבות, וגם הוא נתן לו סמיכה הוגנת, ולבסוף יעץ לו לנסוע לאוקראינה, ולבקש אצל הגאון החסיד הרב יצחק אייזיק עפשטיין מהאמליא, לבקשו שיעזור לו בזה.

לפני שנסע הרב מנחם צבי הירש להאמליא, נעצר אצל הגאון הרב מאיר ברלין, רבה של מוהילוב (הסמוכה יותר לוויטבסק), שהכירו מכבר. גם הוא בחן אותו, ונתן לו סמיכה, ואף הוסיף מכתב המלצה עבורו אל הגאון החסיד הרב אייזיק מהאמליא.

משם נסע הרב מנחם צבי הירש להאמליא, שם שהה ארבע שבועות, שבהם בחנו הרב יצחק אייזיק מהאמליא. בסוף סיפר לו אודות פרשת העיר ראמען, שמחפשים שם עתה רב קבוע, והוסיף לו סמיכה הוגנת, ואף כתב עבורו המלצה לקהלת ראמען שיקבלוהו לרב.

משם נסע הרב מנחם צבי הירש לראמען, וסוף סוף יצא הדבר לאורה, ובהסכם כולם בא אל הנחלה ואל המנוחה, והתקבל למו"ץ בעיירה ראמען.

בינתיים התקרב חג הפסח תקצ"ו, ועדיין לא נתבררה השאלה שדנו בה בשנה שעברה, מה הוא האופן המתאים למכירת החמץ של בתי המרזח.

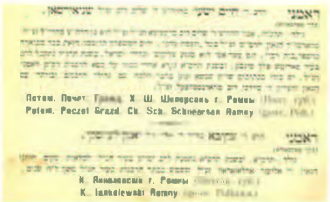
שוב פנה בנושא זה אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ודן בארוכות גדולה בשו"ת זו, לבאר לפני האדמו"ר את הנראה לו בהלכה זו[129].

בתחלת השו"ת מודה לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק עבור עזרתו וברכתו ועבור מכתב ההמלצה שמסר לידיו, אשר בסופו של דבר הביאה לכך שיתקבל לרבנות בעיר ראמען.

ובסוף השו"ת מבקש להחזיר לידי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" את המעות שהלוה לו בעת דחקו. ושוב מבקש את ברכתו לרפואה שלימה, ושלא יכשל בדבר הלכה במקום רבנותו החדש (ניתן כאן תצלום השו"ת - תחלה וסיום).

בשולי המכתב מוסיף וכותב פ"נ על כל בני ביתו בפרטיות.

ספר
הנהות אליעזר
והוא
אסופת הנהות ופקידות ואמירות, תקנים וחזונים על ספר מרב נישון.
פיעטרקוב
בדפוס חדש של הרבני"ם מדקדקי צקעטשבוים נ"י
שנת תרס"ב לפ"ק
Сеферъ Гагототъ Элиезеръ
Примѣчанія Элиэзера
въ новомодномъ правописаніи полякахъ.

Potom. Dawer. Granc. X. Ш. Шнеерсонъ г. Ровны
Potom. Poczet Grzed. Ch. Sch. Schneersen Rowny

ז) הרב חיים ישעי' שניאורסאהן (באדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע, באדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר ה"צמח צדק"). כיהן ברבנות ראמען[130] משנת תרס"א (ראה אהלי שם) עד לפטירתו בט"ו כסלו תרפ"ח[131].

ח) הרב עקיבא יאנקילעווסקי, חתנו של הרב אליעזר אולאזאראו הנ"ל, מונה למו"ץ נוסף בעיירה (יחד עם הרב חיים ישעי' שניאורסאהן הנ"ל) אחרי פטירת חותנו בשנת תרס"א (ראה אהלי שם שם)[132].

ט) הרב שניאור זלמן ישראל יעקב (יאני) גוראר', בהרב שמואל מהאראל[133], מונה למו"ץ בראמען בקיץ תרפ"ח, כדלקמן.

מסופר עליו באהלי שם (ע' 77): בנו הצעיר [של הרב שמואל גוראר' מהאראל] מר שניאור זלמן ישראל יעקב נ"י לומד תורה בצותא עם אביו הרב ר' שמואל, וכולם [כל בניו של ר' שמואל הנ"ל] הגיעו להוראה זרע ברך ד'.

---

129 התשובה בארכיות נדפסה בקובץ יגדיל תורה נג, חוב' ה ע' מט ואילך.

130 ראה גם לקמן פרק קיד.

131 בס' תולדות משפחת הרב מלאדי (ומשם לס' הצאצאים) רשום שהוא נפטר בט"ו כסלו תרפ"א. אמנם שאלתי אצל הרב ליפא שי' שפירא, שהוא למד בראמען בשנת תרפ"ו, ואמר שהיו אז שני רבנים בעיר, הרב חיים שניאורסאהן והרב עקיבא. וראה לקמן, שהוא נפטר בשנת תרפ"ח.

132 באהלי שם שם ציין, שאחרי פטירתו מילא את מקומו - חתנו מוה"ר עקיבא. ונראה שהוא שימש כמו"ץ בעיירה זו - בנוסף לרבה של העיירה, מוה"ר חיים ישעי' שניאורסאהן דלקמן.
שאלתי אצל הרב ליפא שי' שפירא, ואמר כנ"ל, שבשנת תרפ"ו עדיין שימש ברבנות בראמען.

133 רשימת הר"י שי' מונדשיין, מפי החסידים ר' אבא ע"ה לוין מראמען, ר' יוסף גולדבערג ור' שניאור זלמן בוטמאן.

זה הי' בשנת תער"ב. אח"כ עבר לקרעמענטשוג, וגר בה עד שנת תרפ"ה, שאז הגיע לראמען, לפתוח שם ישיבת תומכי תמימים ולעמוד בראשה (תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רעז).

בדיווח שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תרפ"ח[134]:

הנה ג' שנים שנתייסד פה העסק [ישיבה], ובשנה הראשונה התחיל מנגדי [נציג היבסקציה] לעקור את העסק, אך לא עלתה בידו, כי לא הייתי בפעם הזה בהחנות [בהישיבה]. כעבור שנה עשו עלי עוד פרוטוקול, אך נתארך הדין על שנה, והי' המשפט בחג הפסח דאשתקד, וחייבוני או חמשה חדשים עבודה מוכרחת או חמשים רו"כ, אך המאניפעסט פטרני. ובשנה זו בחדש טבת עשו עלי עוד הפעם פרוטוקול, ועשו בחג הפסח משפט מפורסם (פאקאזאטעלני סוד [משפט ראוה]), ואחר כל ההשתדלות דנוני לחמשה חדשים עבודה מוכרחת.

אחרי סגירת הישיבה ועבודת הכפיה, הציעו לו את הרבנות בעיירה. הוא שאל על כך אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שהשיבו בכ"ח תמוז תרפ"ח:

במענה על מכתבו אודות שאלתו בדבר הרבנות דמחנו הטהור בהנוגע לו לעצמו לקרב או לרחק. בכללות ענין רבנות צריך הוא לקרב בקירוב של השתדלות בהנוגע אל הפועל. ובפרטיות ענין זה אם יודע הוא שאינו ענין של מחלוקת יקרבהו.

עוד מספר על כך החסיד ר' מרדכי ע"ה שוסטערמאן (למען ידעו ע' 19):

הנה הרבנות של העיר ראמען ... כיהן בה פאר הרב ר' חיים שניאורסאהן (נכדו של הרי"ל מקאפוסט, בנו של הצ"צ נ"ע) ונפטר איזה זמן מקודם[135], וחיפשו אחרי רב למלאות מקומו ... בראמען התקיימה איזה שנים מחלקת ישיבת תו"ת. המגיד שיעור (ראש הישיבה) הי' הר"ר יעקב גוראריי (היו קוראין לו 'יאנע' גוראריי'), ולהיות שבאותו זמן (תרפ"ט)[136] נתבטלה הישיבה בראמען (אני בעצמי נסעתי ללמוד שמה, והייתי צריך לנסוע בחזרה), נשאר ר' יעקב בלי משרה. ולהיותו תושב ראמען, היו כאלה שאמרו שעליו – כלומר על ר' יעקב – לקבל משרת הרבנות שהתפנה.

בשנות גזירה אלו, לא ברור כמה זמן כיהן ברבנות עיר זו. כעבור תקופה עבר לגור למוסקבא[137], ואחרי המלחמה נתקבל למו"ץ בלעמבערג[138].

מכתב הרב אליהו (תחלה וסוף)

בעזה"ש יום ב' כ"ח ניסן תקצ"ה, ראמען

לכבוד אדמו"ר שיחי'

פתח דברי הנני העני כי יעטוף לפני אדומו"ר אשפוך שיח חינוני להעיר אור סליחתו על הצעת דבר שפתים וכו' ולאו אורחי' וכו' לאשתעי במלין דהדיוטא[139]. אמנם ההכרח מעביר וכו' והוא רחום וכו'.

לא נעלם מאדמו"ר שיחי' שנמחותני מו' מנחם נחום הי' נ"ע דראמען מכמה שנים, אמנם זה

---

134 תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' קסה וע' רעז.

135 היינו בט"ו כסלו תרפ"ח, איזה חדשים לפני נסיעת הר"מ שוסטרמאן לראמען - בתחלת קיץ תרפ"ח, כדלקמן.

136 לא נתפרט הזמן המדוייק, אמנם שם ע' 23: "לזמן הקיץ (תפר"ח) ... נסעתי לראמען ... שמה נודע לנו שזה עתה נתבטלה הישיבה". היינו שהישיבה נסגרה בניסן תרפ"ח, ואז מינו את ר' יעקב גוראריי לכ"ץ בראמען.

137 בספר למען ידעו (ע' 43): ביום ט' תמוז ה'תי"ש התקיימה החתונה שלנו ... אנ"ש שבמארינא-ראשצע [מוסקבה] השתתפו בחתונה, ביניהם הרב ר' יעקב (יאנע) גוראריי מראמען.

138 בספר זכרונות פון גולאג (ע' קכד): איך האב חתונה ... די חתונה איז פארגעקומען כ"ב כסלו תש"ז, אין לעמבערג (לעוואו) דער מסדר-קידושין איז געווען יעקב גוראריי'.

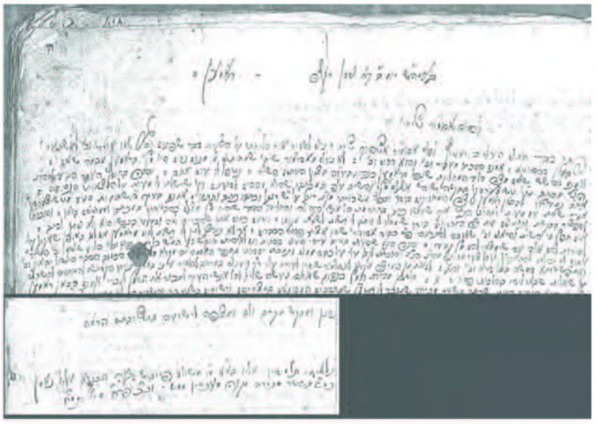
אמנם תאריך זה לא מובן, שהרי החתונה התקיימה משך זמן אחרי יציאת ה"עשאלון" האחרון (קבוצת אנ"ש האחרונה שגנבה את הגבול ועזבה את רוסיה) בט' טבת תש"ז, כמסופר שם בארוכה.

שאלתי שוב אצל ר' מאטל דער שוחט (ליפשיץ), מחבר הספר, ואמר שא"כ מסתבר שהיה זה בכ"ב כסלו 1947 (בסוף השנה האזרחית, כלומר - בכ"ב כסלו תש"ח).

139 זח"ג קמט, ב.

שיש שנים מצד סלע המחלוקת שנפל בראמען כהוג בעו"ה בצוק העתים הש"ר[140], נטפל לו עוד אחד.

והנה בחודרך העבר הגיע למהר"נ הנ"ל מכתב מק' טשישצערסק בבקשה שיהי' אצלם מ"ץ, והשיב ע"פ[141] במכתבו שהוא מסכים לדעתם, רק שישלחו לו מעות על הוצאות הנסיעה. אח"כ נתעוררו בראמען צד המחזיקים בידו וכפלו משכורתו מק"ן רובל על ש' רובל, וכתבו כתב וחתמו. אמנם בערך ד' שבועות הגיע מטשישצערסק אגרת שניה עם מעות למהר"נ הנ"ל איך שעשו כתב בחתימת כל אנשי הקהילה והחליטו הדבר שיהי' מ"ץ אצלם כהכתוב במכתבו וממתינים בואו, והוכרח להפציר בבקשות ותחנונים את צד המחזיקים בידו שימחלו לו ויתנו לו רשות לשנות מקומו, וטעם כמוס אתו שהכריחו לזה, וכמעט בנפשו הוא, ולא ניתן ליכתב. ואם חפין כי השי"ת והראני וכו' שאזכה להתראה פני כבוד אדומו"ד שיחי' אציע פרטי הדברים.

אך לא נתרצו ליתן לו רשות לזוז מראמען אם לא באופן שאקבל עלי להורות להם או"ה[142] עד שימצאו להם מ"ץ קבוע. והנה הגם שידעתי בטיב ערכי העני בדעת וגם לא הייתי חובש[143] רק כמ"ש[144] כל ימ[נו] פנו וכו' כליתו שתינו וכו' השי"ר[145]. אמנם לא יכולתי להתאפק לגודל צער מחזני מהר"נ הנ"ל והוכרחתי לקבל עלי עול ככד ממני, ותמכתי יסודתי בספר החכמה כי מקרא מלא [דיבר] הכתוב[146] הדבר הגדול יביאון וכו', ואתפשטותא דמשה בכל דרא[147] וכו' וד"ל.

לזאת מן המיצר אקרא לאדמו"ד שיחי' לעורר עלי ר"ר ויענני במרחב להאיר עיני ב[אור] תורתו הקדושה והטהורה להשיבני על שאלתי שבאו לידי בהלכות פסח...

[ובסיום השאלה:]

לזאת התחנתי ובקשתי לעורר ע[לי]נו ר"ר להורות לנו הדרך וכו' ואת המעשה וכו', כי מי יגדור גדר ומי יעמוד בפרץ[148], ועל מי יש לנו להשען כ"א על רחמי אדומו"ד שיחי' כשיופיע עלינו מאור תורתו ורוח קדשו...

[מת]חנן ומבקש מקרב ולב ומצפה לישועה בת שיוכתם הרמה

תלמיד תלמידיו אלי' בא"א מו' משולם פייביש זצל"ה הנקרא אלי' נאמן

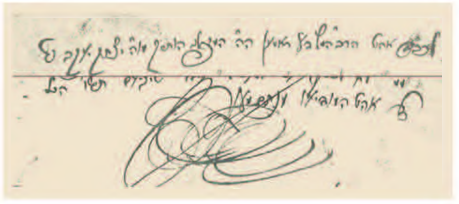
מכתב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (תחלה וסוף)

לכבוד אה' הרב המ"ץ דק' ראמען ה"ה המופלג הותיק מו"ה יצחק יעקב נ"י

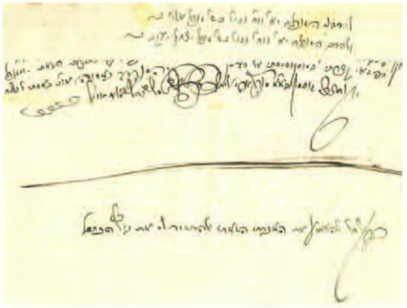
[ובסיום התשובה:]

ד' אה' המודיעו

מנחם מענדל

140 בעוונותינו הרבים בצוק העתים השם ירחם.
141 על פאצט (ע"י מכתב).
142 איסור והיתר.
143 חבוש בבית המדרש (ראה שבת קכ, א).
144 תהלים צ, ט.
145 השם ירחם.
146 ישעיה יח, כו.
147 תיקוני זהר תיקון סט (קיב, רע"א. קיד, רע"א).
148 ע"פ יחזקאל כב, ל.

מכתב הרב יקותיאל זלמן מ"ץ דלאחוויץ (תחלה וסוף)

להרבני המופלג י"א ונ"ח וכו' כ"ש מו"ה אלי' נ"י

ולהרב המופלג י"א וכו' כ"ש מו"ה יצחק יעקב נ"י

[ובסיום התשובה:]

המודיע נאמנה או"נ באמת לנצח

יקותיאל זוסמן בא"א מו"ה ארי' ליב [...]
מ"ץ ודק"ק מלאחוויץ

מכתב הרב מנחם צבי הירש (תחלה וסוף)

כ"ה יום ג' ז"ה אדר תקצ"ו פה ק' ראמען

כ"ק אדמו"ר נ"י ותפארתנו הרב הגאון שליט"א

באתי לשחר פני כ"ק שי', ואתן הודה לאל הנעלה, מה"ח לכ"ק שי' על אשר נתקיימה בדכתו, שברך אותי כ"ק שי' שיזדמן ה' לפני מקום הגון, וישישלח ה' לי רפואה בנו"ג[149].

והנה בנסעי ממחנוק' עם מכתב כ"ק שי' מליצה לידידינו הרב וכו' מו"ה פרץ מ"ץ בייעשנקוביץ[150], והייתי בק' הנ"ל כל משך הירידי, ונשא ונתן אתי בהלכות רבות שונות, הן כדיני או"ה [...], ונתן לי סמיכה הוגנת, ומאד התאמץ הרב הנ"ל להמציא לפני איזהו מקומן של שבחים, ולא עלתה כידו. ומשם נסעתי לק' וויטעבסק אחר פאסטפארט[151], והייתי אצל הרב המפורסם מו"ה יצחק אייזיק מ"ץ ד"ץ ודק' הנ"ל[152], גם הוא נשא ונתן אתי בהלכות רבות שונות ערך ד' שבועות, גם הוא נתן לי סמיכה הוגנת, ויעצני לנסוע למדינת מאלי רוסיא[153], ולהתראות עם הרב הגדול מו"ה יצחק אייזיק עפשטיין מ"ץ דק' האמי'[154]. וגם בנסעי דרך ק' מאהילאב נתארחתי אצל הרב מוהר"ר מאיר[155] מ"ץ דק' הנ"ל, כי מכיר אותי לשעבר, כי טיילתי עמו בהרכה ענינים שונים, גם כתב ונתן לי סמיכה ומליצה להרב הגדול דק' האמי'. ומשם נסעתי לק' האמי', והייתי שם ערך ד' שבועות, וטייל עמי הרב הנ"ל בהלכות רבות שונות ארוכות וקצרות, ואמר לי איעצך טוב, הנה שמעתי שק' ראמען נצרכו למ"ץ, אתן לך כתב סמיכה ומליצה לק' הנ"ל, וכן הי', וכתב ונתן בידי סמיכה הוגנת ומליצה מכוונת לק' ראמען, כאשר הראיתי לידידינו הוותיק וכו' מוהר"ר חיים מליבאוויטש[156] כק' האראדניע בנסעו מן הדרך[157] עם הרב המפורסם מוהר"ר אברהם באדמו"ר הזקן נ"ע[158], ולידידינו הוותיק וכו' מוהר"ר יצחק סגל רודניער מליובאוויטש. ובכואי לכאן[159] לא הי' השד הגביר מוה"ר זאב שלמה אטקופצ'יק[160] דפ"ק ראמען. חה מקרוב בעזה"י יצא הדבר לאורה, ובהסכם כולם בעזה"י באתי אל הנחלה ואל המנוחה. מה"ח גדול לכ"ק שי' עבוד זה...

---

149 בנפש וגוף.

150 הוא הרה"ג הרה"ח ר' פרץ ז"ל חן, רב בביישענקוביץ ובנעוול ואח"כ בטשערניגאוו (ראה אודותיו בית רבי ח"ב יז, א).

151 שם סידרו פאספארט לכל דרי הגובערניא של ויטעבסק.

152 בעהמ"ס פני יצחק (ווילנא, תרס"ו, בהסכמת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש). ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קנט.

153 רוסיא הקטנה (אוקריינא).

154 בעל חנה אריאל ועוד. ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קסג.

155 ברלין (אביו של הגאון המפורסם הרב חיים ברלין). ראה מפתחות לצמח צדק ע' קסה.

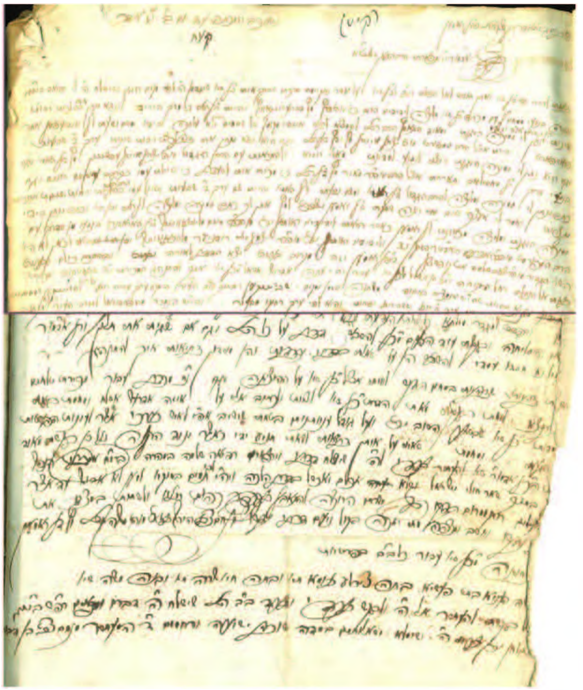
156 ראה אודותיו בית רבי ח"ב יז, א.

157 האראדניא (והאמיל) הן על הדרך מהאדיטש (וראמען) לליובאוויטש. ואפשר שהיו שניהם בדרכם חזרה, מציון כ"ק אדמו"ר הזקן בהאדיטש לליובאוויטש.

158 ראה אודותיו ספר התולדות אדה"ז ע' שנו.

159 לראמען.

160 מחזיק חכירת הי"ש בעיירה ראמען.

[ובסיום השאלה:]

כל זאת הודעתי לכ"ק אשר נלע"ד, אף שהאריכות הוא אך למותר, אך אותו הסליחה, וכקשתי עוד הפעם מכ"ק להשיבני דבר על כל הנ"ל. וגם אם שגיתי אותי תלין[161]. ורק אדמו"ר יגמול נא חסדו עמדי להשיבני, הן על שאלתי כדברי נכבדות, והן מנידון בריאותי איך להתנהג.

וגם זאת, בהיות שכהיותי במחנו קדוש, ליתי אצל כ"ק שי' על ההוצאה, וגם נ"ח מכבד עבור מכירת טליתים בקרוצע[162], לזאת בקשתי מאת הדרת כ"ק שי' לצוות ולכתוב אלי על איזה אדרעס אשלח. ומחמת בטחוני במדות כ"ק שי' שכטבע הטוב וכו', ועל גודל ענוותנותו בטחתי, שישיב אפי' לאיש כערכי אשר לעתים הפעוטות לא הגעתי.

ומחמת שאיני על איתן בריאותי, לזאת הניע ידי כאשר יניד הקנה. ועל כן בקשתי מאד מאת הכ"ק[163] אדמו"ר שי' להעתיר בעדי לה' שישלח דברו וירפאני רפואה שלמה במהרה ברמ"ח אברי הנפש [והגוף] בתוך שאר חולי ישראל. ושלא אכלם ואכשל כדבר הלכה, ויהי' לכי תמים בחוקיו למען לא אבוש, עד אשר [יערה] עלינו רוח ממרום קדשו.

כ"ד[164] משדרתו הרוצה להתאבק בעפר כפות רגלין, ולשחות כ צמא את דברי קדשו, וישב ומצפה מתי יזכה בקול נועם דברי קדשו,

מנחם צבי הירש בא"א מו"ח משה זצ"ל
מ"ץ דק ראמען

פ"נ חנינה מכ"ק שי' עבור כל כ"ב כפרטיות. האשה העניא כת פעשיא, כתה צירלע כלומא תי', וכתה חי' שרה תי', וכבה משה שי'. גודל בקשתי להעתיר אל ה' ולבקש בעדי וכעד כ"ב הנ"ל, שישלח ה' דברו וירפאינו רפו"ש בנו"ב [ויחננני] לחן וכו' בעיני ה', ושימלא משאלותינו במדה טובה ישועה ורחמים.

ד' חמעתיר מנחם צבי בן דבורה

לו. מינוי הרב שניאור עטין לרב

לפנינו שתי אגרות מבני אדמו"ר הצמח צדק, הדנות במינוי לרבנות את התסיד הרב שניאור עטין, בהרב ישעי' מו"ץ דק' וויטבסק, והשתדלות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", שיקבלוהו למו"ץ בדיסנא.

אביו הרב ישעי' עטין, היה בתחלה מ"ץ בוויעטקא, ואח"כ מו"ץ בוויטבסק, והוא תותם בין המסכימים על הדפסת הלקוטי תורה והסידור עם דא"ח בשנים תר"ח - תרכ"ז[165].

על האגרת הראשונה תתומים שלושה מבני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", שכיהנו אח"כ כאדמו"רים, מהרי"ל מקאפוסט, מוהתש"ז מלאדי ומהרי"נ מניעזין. ובה פונים הם לאנ"ש, לקבל את הרב שניאור עטין לרבנות באיזו עיירה שלא נתפרשה, שמחפשים בה מו"ץ.

161 ע"פ איוב יט, ד.
162 ששם הי' הרב מנחם צבי הירש דר בתחלה, כמובא לעיל.
163 הוד כבוד קדושת.
164 כן דברי.
165 ראה אודותיו מפתחות לצמח צדק ע' קסט.

האגרת השניה תתומה על ידי האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט בלבד, ונזכרת בה גם השתדלות "כאאמו"ר שי", הוא כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. "שכמה פעמים הגיד דברי' בעל פה ע"י אנ"ש דדיסנא, שמסכים שיהי' מעל' מ"ץ אצלם".

אמנם במסמכים שהגיעו לידינו עד עתה, לא מצינו את הרב שניאור שלפנינו בתור מו"ץ בדיסנא.

בבית רבי ח"ג פ"י מסופר אודות הרה"ג החסיד המפורסם ר' מרדכי זלה"ה, שהי' רב בקאמין (פלך וויטעבסק) ואח"כ בדיסנא (פלך וילנא), והיה מקושר לרבנו ה"צמח צדק" ושהי' מחבבו. אחריו (בשנת תרמ"ד) התקבל לרב בדיסנא הרב מרדכי מרגליות, כמסופר ב"אהלי ליובאוויטש" (גליון ג ע' 13).

ואפשר שלפני ר' מרדכי הנ"ל היה המו"ץ בדיסנא, הרב שניאור עטין שלפנינו.

כאנו לבקש עבור ידידינו הרב המופלג המפו' מו"ה שניאור שי' כהרב המפו' מו"ה ישעי' מו"צ דק' וויטעפסק, שהוא למדן מפורסם וגם יודע חסידות, ומדוחק פרנסתו משתדל להשיג איזה מקום על התמנות מ"ץ. לכן בקשתינו עבורו לקרבו כפי האפשר כי הוא מדקי הטבע וגם חלוש בבריאותו.

ד' ידידים הי"ש המבקשם יהודה ליב
אה' המבקשם חיים ש' זלמן
ידידים הו"ש ישראל נח

כ"ה יום ג' כ"ו אלול

לכבוד ידידי הרב המופלג הותיק והו' מו"ה שניאור שי'

מכתבו קיבלתי ודיברתי עם כאאמו"ר שי', והשיבני שכמה פעמים הגיד דברי' בע"פ ע"י אנ"ש דדיסנא, שמסכים שיהי' מעל' מ"ץ אצלם, וגם בהיות הנגיד ר' חיים ממחנם בחזרתו העבר בירידי דמחנינו בקשתי אותו עבור רומע"ל.

זו"ז יקבל החייה"ש מאדה"ש וייטיב לו הש"י הכה"ח בתוך כ"א, אה' הו"ש[166]

יהודה ליב

לז. רבני חב"ד בעיירה באברויסק

לפנינו מכתב שכתב אדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, בן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", אל הגאון החסיד הרב אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעלינץ, בה מציע לו שיקבל את רבנות באברויסק.

עד שנת תרי"א היה המו"ץ בבאברויסק הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטיגנא.

למען השלימות, ניתן בזה תצלום תחלה וסוף של תשובה בגוף כתב-ידו, וכן הכיתוב שמבחוץ (מעטפה), שכתב בתקופת באברויסק, ונדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. לא ע' שלה.

[תצלום נוסף של תשובתו - ראה קובץ יגדיל תורה נ.י. ל ע' רפד].

בשנת תרי"א עלה לארה"ק והתיישב בירושלים (ראה לקמן פרק קכב).

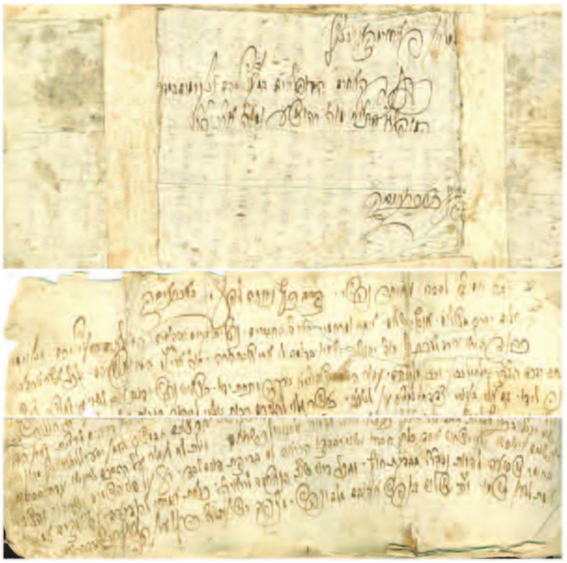
אחרי עלייתו לארה"ק נתמנה הגאון החסיד רבי הלל מפאריטש למלא את מקומו ברבנות באברויסק, כמסופר בבית רבי (ח"בפ"ח); ואחר שנסע הרה"ח' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק לאה"ק תובב"א קבלו אנשי באברויסק את הרר"ה לרב יחיד גם על קהל עדת המנגדים, וכולם היו יראים וחרדים מדבריו שהיו כגחלי אש כו'.

רבי הלל כיהן בבאברויסק עד לפטירתו, בי"א מנ"א תרכ"ה.

בתאריך האגרת שלפנינו לא נתפרשה השנה, ומסתבר שנכתבה בשנת תרי"א, בין נסיעת מוה"ר ברוך מרדכי לארה"ק לבין מינוי החסיד רבי הלל מפאריטש לרב בבאברויסק.

[לכאורה היה מקום לומר שנכתבה בין השנים תרכ"ה-ו (היינו בין הסתלקות החסיד רבי

166 זולת זה יקבל החיים והשלום מאדון השלום, וייטיב לו השם יתברך הסיבה והחתימה בתוך כלל ישראל, אהובו דורש שלומו.

הלל מפאריטש בי"א מנ"א תרכ"ד, לבין הסתלקות אדמו"ר מוהרי"ל מקאפוסטו בג' מ"ח תרכ"ז).

אמנם, בין השנים תרי"א - תרכ"ז (שאז היתה הסתלקות אדמו"ר מוהרי"ל מקאפוסטו), מתאים תאריך זה (יום ג' כ"ד סיון) רק לשנים תרי"א, תרי"ד, תרי"ז, תרכ"ד.

אי אפשר לקבוע את תאריך האגרת שלפנינו בשנת תרכ"ד, שהרי באותה שנה עדיין כיהן ברבנות באברוסק הרב הלל מפאריטש הנ"ל (עד י"א מנ"א), ואילו האגרת שלפנינו היא מכ"ד סיון. וא"כ בודאי נכתבה לפני התמנות הרב הלל מפאריטש, בשנת תרי"א).

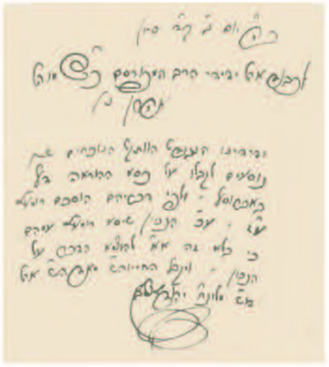
טובי הקהל של קהלת באברוסק, נסעו אל מוה"ר אהרן מבעלזניץ, לקבלו על כסא ההוראה דקהלת באברוסק.

בנסיעתם זאת קיבלו אגרת המלצה של מהרי"ל, בו מבקש את מוה"ר אהרן הנ"ל, שיסע עם "הנגידים הוותיקים הנוכחים", אל באברוסק, כדי "להוציא הדבר אל נכון".

אמנם למעשה, מאיזו סיבה שתהי', לא בא מינוי זה לידי פועל. ואז נבחר מוה"ר הלל מפאריטש למו"ץ קהלת באברוסק.

הגאון החסיד מוה"ר אהרן הנ"ל, מתואר בס' התולדות אדמו"ר מוהר"ש (של כ"ק אדמו"ר) ע' 64: בר דעת בתקיפות אבירות לב, והי' יכול לדבר עם שרים, ולמדן גדול[167].

הוא היה בן גילו של החסיד מוה"ר הלל מפאריטש, כמסופר לקמן פרק נג, שכשהוזקק אדמו"ר מהרי"ל מקאפוסטו לד"ת, רצו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ובנו הנ"ל, שיהי' הדיין מצדם, אחד משני אלו.

[תרי"א]

כ"ה יום ג' כ"ד סיון

לכבוד אה' ידידי הרב המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י

ידידינו הנגידי' הוותקי' הנוכחים שי' נוסעים לקבלו על כסא ההוראה דק' באברוסק. ולפי דבריהם הוסכם רומע"ל ע"ז. ע"כ הנכון שיסע רומע"ל עמהם, כי בלא זה א"א להוציא הדבר על הנכון.

ויקבל החוה"ש מאדה"ש אה' דר"ש מלונ"ח[168]

יהו"ד הה"ליב

לח. רבנות הרב משולם זלמן ניימארק בהארקי

לפנינו מכתב בני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, המלצה לראשי קהלת הארקי, לתמוך במורם ורבם הגאון החסיד הרב משולם זלמן ניימארק, אשר הוא "מ"ץ מפורסם הן בהוראה והן בידיעת דא"ח".

תאריך המכתב הוא "יום ג' ט"ו טבת" - בלי פירוט השנה. לקמן יתברר כי הרב ניימארק כיהן ברבנות הארקי לערך בין השנים תר"י-כב, ובין השנים האלו מתאימה קביעות זו רק לשנת תר"כ.

167 ראה גם התוועדויות תשמ"ח ח"ב ע' 215. אגרות קודש אדמו"ר ח"ג אגרת תשי"ז, וחי"ז אגרת ו'רצו. לקמן פרק נג ופרק קיא ופרק קכז ופרק קלא ופרק קלב.

168 החיים והשלום מאדון השלום אהובו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

א) בשנים הראשונות של תקופת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", היה רבה של הארקי החסיד מוה"ר יהושע.

הוא נפטר לערך בקיץ תר"ב, כנזכר בשו"ת צמח צדק (אהע"ז ח"א סי' פג), המתחלת: בפסק הקצר של הרב המגוח מ' יהושע מ"צ דק"ק הארקע הנכתב ביום ו' עש"ק בחדש ניסן תר"ב.

והוא נזכר גם באהע"ז ח"ב (סי' קפט): נידון הג"פ של אחיו של הרב מו"ה יהושע מק' הארקי.

ב) את מקומו מילא הרב יהושע אליהו ב"ר יוסף, שכיהן ברבנות הארקי, לפחות עד שנת תר"י.

בשו"ת צמח צדק (או"ח סי' קט), נדפסה תשובה משנת תר"ח, ונכתב עליה (ראה הערות שם כב, א. ובמפתחות ע' קסז): לק' הארקי, להרב המפורסם חו"ב וכו' מו"ה יהושע אלי' נ"י מ"ץ וד"ץ דק' הנ"ל.

ובאהלי שם (גליון 4 ע' יג ואילך), נדפסו תקנות לקהלת הארקי, מג' טבת תריו"ד, ועליה מתנוססת חתימתו: נאום יהושע אלי' בלאא"מ מו"ה יוסף ז"ל מו"ד [מ"ץ וד"ץ] דפ"ק הנ"ל.

אודותיו כתב כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אל קהלת הארקי, לפחות שתי אגרות (אג"ק שלו אגרות כח-ט), מליצה ובקשה "לדרוש טובתו בלו"נ שיהי' לו בית דירה טובה", ו"שיתנהגו עמו בטוב לב שיסולק לו שכירותו הניתן לו מכם כמאז כן גם עתה".

ג) אחריו כיהן ברבנות הארקי, הגאון החסיד הרב משולם זלמן נייאמארק, אשר נכדו הרב אברהם יעקב נייאמארק, כותב אודותיו בהקדמת ספרו אשל אברהם (תל אביב תרצ"ז): שהיה רב בעיירות הורקי, סטרדוב, וויטבסק, ניוול.

[הוא קרא לאחד מבניו בשם יהושע אליהו; אולי – על שם הרב יהושע אליהו מהארקי, אשר הרב משולם זלמן נייאמארק מילא את מקומו; ואולי היו קרובי משפחה].

אודותיו דנים באגרת שלפנינו, וכותבים: "כי מ"ץ מפורסם הן בהוראה והן בידיעת דא"ח, יקר הוא בעתים הללו ... שבעלי הוראה נבוני' יקר הוא מאד ואינם מצויים כ"כ".

ד) לערך בשנת תרכ"ב עבר מהארקי לסטאראדוב, ואת מקומו בהארקי מילא הגאון החסיד הרב חיים שמעון דוב זיוואוו, מח"ס שבעים תמרים.

השנה שבה עבר מוהרמ"ז נייאמארק מהארקי לסטאראדוב, לא נתפרשה. אמנם בהסכמות לספר שבעים תמרים, כותבים כמה רבנים בשנת תרמ"ז "הוא רב ומורה זה עשרים וחמש שנים", "הרב דק' הארקי כחמשה ועשרים שנה אשר הוא מורה הוראה".

[גם יש שם מכתב אליו משנת תרכ"ט, בתואר "הרב המ"ץ דק"ק הארקי"].

ה) בסטאראדוב כיהן מוהרמ"ז נייאמארק ברבנות לערך עד שנת תרמ"ו.

בשנת תרמ"א נאסר בסטאראדוב, יחד עם 80 יהודים, אשר ישבו במאסר משך שתי שנים, תרמ"א-ג (ראה אג"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרות טו-ז, וש"נ).

ו) לערך בשנת תרמ"ו עבר משם לכהן ברבנות וויטעבסק.

בס' וויטבסק (ע' 187) מסופר, כי אחרי פטירת הרב זלמן אוסטרובנר בוויטבסק בשנת תרמ"ו-ז, מינו על מקומו את הרב זלמן נייאמארק, אולם כעבור שנתיים יצא את וויטבסק, ונתמנה להיות רב בקהילה אחרת שברוסיה הלבנה.

ז) בשנת תרמ"ח עבר מוויטעבסק לכהן ברבנות נעויל.

בקובץ יגדיל תורה (חמ"ד ע' לז), נדפסה תשובה שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ובה כותב ממקום מגורו נעויל: "בקיץ העבר ... הי' השריפה הנוכחי דפה, אשר מאז היו הספרים מטלטלים מזוית לזוית", הרי שבתחלת קיץ תרמ"ח כבר נתקבל לרבנות בנעויל.

כרבה של נעויל כיהן עד לפטירתו בכ"ח מנ"א תרנ"ג (הקדמת אשל אברהם ע' 6), אשר אז מילא את מקומו בנו הרב יחזקאל פייוויל (אהלי שם ע' 128).

[תר"כ]

בעזה"י יום ג' ט"ו טבת

שלום וכרכה

לכבוד ידידינו הנגידים הנכופלגי' הוותיקים שי' אנ"ש דק' הארקע

בקשתינו אודות ההמ"צ מוהר"ז שי' דמחניכם, לטובת שניכם, שישימו דעתם ולבם להתאמץ

לחזק שכירותו ממקום קבוע, עם הוספת מעט. כי מ"ין מפורסם הן בהוראה והן בידיעת דא"ח יקר הוא בעתים הללו, לכן ראוי ונכון לפניכם ג"כ להתאמץ שיקויים האמה.

ויקבלו החזיה"ש והברכה מהש"י בכל מילי דמיטיב

ידידם דו"ש מלונ"ח

יהודה ליב

ג"א ד"ש[169] הטוב ומכקשם כנ"ל, והש"י יעזור להם ויצליח מע"י[170].

כנפשם ונפש ידידם דו"ש מלו"ל[171]

חיים שניאור זלמן

כן ג"א[172] באותי למלאותו דברי אחיי הרבני שי', ומכקשם ומזהירם לטובתם שיראו לחזק שכירותו לבל יהי' לו מחשבות לחפש מקום אחר, וכאשר ידוע לי היטב שבעלי הוראה נכתי' יקר הוא מאד ואינם מצויים כ"כ.

ויקבלו החו"ש מאדה"ש ידידם דו"ש מלונ"ח[173]

ישראל נח

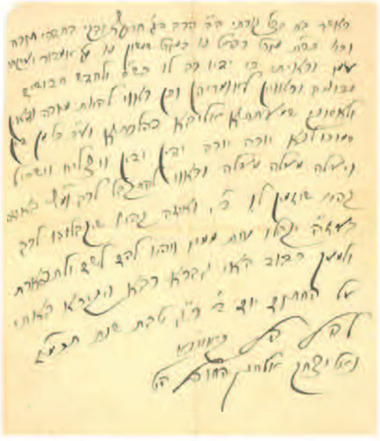
לט. מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור

לפנינו שלושה מכתבי הגאון מוה"ר יצחק אלחנן ספקטור, אבד"ק קאוונא ומחב"ס באר יצחק, שכתב בשנת תרמ"ז:

א) כתב סמיכה לרבנות, למוה"ר רפאל ב"ר שמשון מאמדור.

ב) בענין קמיעות וברכות.

ג) בענין אוסף כספים לטובת הנשרפים.

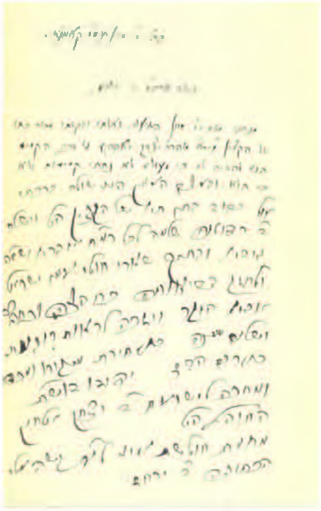

א

כאשר בא בצל קורתי ה"ה הרב הג' חריף ובקי בחדרי תורה וכו' כש"ת מו"ה רפאל נ"י במו"ה שמשון נ"י מק' אמדור, ועסקתי עמו וראיתי כי ידיו רב לו בש"ס ולחדש חדושים נכונים וראויין לאומריהן, וכן ראוי להיות מורה ודאין ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וע"כ כל מן דין סמוכו לא יורה יורה ידין ידין ויצליח וישכיל ויעלה מעלה מעלה, וראוי להתקבל לרב ומ"ץ באיזה קהי' שיזמין לו ד', ואיזה קהי' שיקבלהו לרב בעז"ה יקבלו נחת ממנו ויהי' להם לשם ולתפארת, ולמען כבוד האי גברא רבא ויקירא באחוי על החתום יום ד' כ"ג טבת שנת תרמ"ז לפ"ק פ"ק קאוונא

נא יצחק אלחנן החוש"ק תנ"ל

169 גם אני דורש שלומם.
170 מעשה ידם.
171 דורש שלומם מלב ונפש.
172 גם אני.
173 החיים ושלום מאדון השלום ידידם דורש שלומם מלב ונפש חפצה.

ב

כ"ה כ' סיון תרמ"ז קאוונא

כבוד הרה"ג שי' שלום

מכתבו מיום י"ז סיון הגיענו.

שאלתו ובקשתו עבור בתו של הקצין מ' יר"א מוהר"ר יצחק יאפפע נ"י דבר הקמיע, הנני להשיב לו כי מעולם לא נתתי קמיעות ולא כי הוא. ובעצם הענין הנני שולח ברכתי אל כבוד בתו חתי' של הקצין הנ"ל וישלח ד' רפואה שלמה לכל רמ"ח אברי' ושס"ה גידי', ובתוך שארי חולי עם ישראל ולחזק כריאותה כחפצה ובחפץ אכי' היקר ויזכה לראות רוב נחת ושלום ממנה.

כעתירת מוקירו ומכבדו כערכם הרם, ידידו דוש"ת ומחכה לישועת ד'

יצחק אלחנן החוס"ק הנ"ל

מחמת חולשת עיני ל"ע קשה עלי הכתיבה, ד' ירחם עלי.

ג

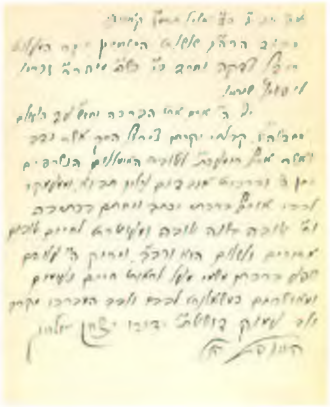
בע"ה יום ג' כ"ד אלול תרמ"ז קאוונא

כבוד הרה"ג שלשלת היוחסין יקר המעלות רודף צדקה וחסד כו' כקש"ת מוהר"ר זכרי' ליפשיץ שיחי' יצו ה' אותו את הברכה וחו"ש עד העולם

אחדשה"ט. קבלתי יקרתו צירוף הסך אשר נדב ואשר אסף רומעכ"ת לטובת האומללים הנשרפים. יתן ה' וכרכות אוכדים עליו תבוא.

וממעמקי לבבי אוסיף ברכתי יסגב ויחתם בכתיבה וח' טובה בשנה טובה ומעוטרת לחיים טובים ארוכים ולשלום הוא וכו"ל. ויריק ה' עליהם שפע ברכות משמי' מעל לראות חיים נעימים ומאושרים כמשאלות לבבם ולבב המברכו מקרב ולב עמוק דושט"ת

ידידו יצחק אלחנן החוס"ק הנ"ל

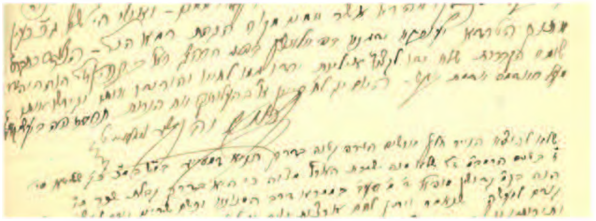

מ. מכתבים ופ"נים מהרב יהושע נימויטין

לפנינו שני מכתבים, א' מהם בתתימת "יהושע", וכן שני פ"נים באותו כתב.

הפרטים האמורים בו מורים שהוא מכתב הגאון החסיד הרב יהושע נימויטין (קובלין תר"ח - לנינגרד תש"ב), ששימש ברבנות בעיירות אושאץ, דנילוביטש, ביעשנקאוויטש, וועליז, ויטבסק, ובסוף ימיו בלנינגרד, שם נפטר בימי הרעב בשנת תש"ב.

בארכיון הספריה נמצאת תשובה שכתב בשנת תרס"ז, כשלשים שנה לפני תקופת כתיבת המכתב והפ"נים שלפנינו.

בשנים תרצ"ז-ח, שנכתבו בו המכתבים והפ"נים האלו הי' זקן בא בימים, וידו רעדה בעת הכתיבה.

למען השלימות ניתן בזה תצלום המכתבים והפ"נים, וגם סיום התשובה הנ"ל והתתימה.

המכתב הראשון הוא ממוצאי ש"ק פרשת התודש, אור לב' ניסן, שנת תרצ"ז - או תרח"צ, אל החסיד ר' אליהו פאר שנסע בשלהי תרצ"ו לארה"ק.

החסיד ר' אליהו פאר התקשה למצוא בארה"ק מקור לפרנסתו, ושימש כשמש בביהכ"נ קהל חסידים, ואח"כ בביהכ"נ חב"ד בתל אביב. הוא הצטער על כך והרב יהושע נימוטין מעודדו, שינצל משרה זו לעודד את המתפללים לתורה ומעשים טובים.

גם מבקשו להשיג עבורו פספורט לארה"ק, ואז ישתדל גם הוא לנסוע לארה"ק, על ידי שיסע לאודיסה, ויפליג משם לארה"ק.

לפני נסיעת ר' אליהו פאר לארה"ק, הוא גר בעיר וויטבסק, ובאותה שעה כיהן הרב נימויטין כרבה של עיר זו. אח"כ, כשהתרבו הגזירות על הדת והמאסרים, עבר הרב נימויטין לגור בלנינגרד.

בלנינגרד גרו אז שני חתניו של ר' אליהו פאר - החסידים ר' מיכאל ליפסקר ור' ברוך שיפרין[174], ובהמשך המכתב שלפנינו, מוסר לו הרב נימויטין ד"ש משני חתניו הנ"ל, אשר פוגש אותם מזמן לזמן בבית הכנסת, ובעת הליכתם לטבילה במקוה.

בעת הרעב בלנינגרד, בשנת תש"ב, נפטר הרב יהושע נימויטין, וזוגתו הרבנית רחל, ושני הנ"ל התעסקו והשתתפו בקבורה.

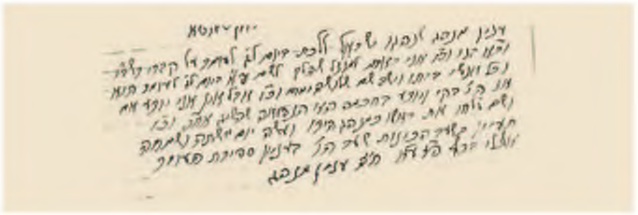
באותה שנה, שלהי תרצ"ז, התחילו המאסרים של חסידי חב"ד בלנינגרד. אחד מראשוני הנאסרים היה בנו החסיד ר' שמואל נימויטין, כמסופר בתולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רטז.

האב הזקן התיישב לכתוב עבורו פדיון נפש, מבלי להזכיר בפ"נ שהמדובר בבנו, רק באופן סתמי "שמואל בן רחל, שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרוגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד ורחמים, ויתנהו לרחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו שלום לביתו לב"ב ולעבודתו, ושישלח לו רפו"ש להחלימו ולחזקו מהעיניים שקבל".

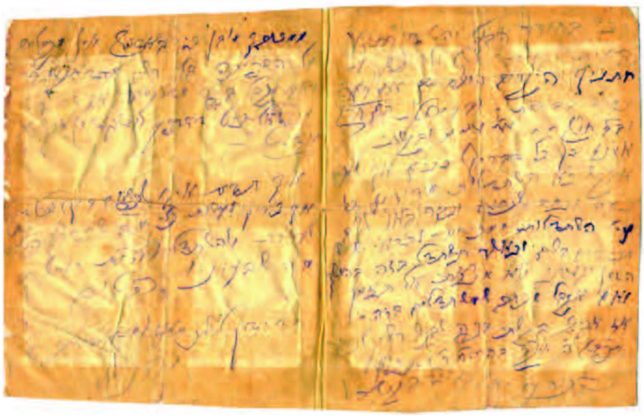
יחד עמו נאסר גם חתנו ר' משה אייזיק בן פעסיא הכהן סאפאשניק. וגם עבורו כתב פדיון נפש, באותו תוכן. גם כאן לא הזכיר בפ"נ שמדובר בחתנו.

בארכיון החסיד המשפיע ר' חיים שאול ברוק, נמצא חלק ממכתב בענין ההליכה בל"ג בעומר על קברי רשב"י ורבי אלעזר בנו.

174. תולדותיהם של שלושה חסידים אלו, ר' אליהו פאר, ושני חתניו, נדפסו בספר "גזע חסידים".

ע"פ הכתב נראה שגם זהו חלק ממכתבו של הרב יהושע אליז, מאותה התקופה שלפנינו.
הרחש"ב עלה לארה"ק בשנת תרצ"ו, וגם מכתב זה הוא כנראה מהשנים תרצ"ז-ח.

כ"ה מוצאי ש"ק החודש הילולא רבה [...][175]

שלום וברכה ל[...] או"נ הו"ח אי"א י"א כו' [מוהר"א] נ"י פאר[176] [...]

מכתבך קבלתי, אהובי ידידי, וואש בישטו אזוי אין מ"ש, איך גירעכנט אז דו דארפשט זיין גאר צו פרידן[177], זה היום שקויתה מצאת ראית. הצער שעבר עליך עד בואך אל הארץ, כן היא המדה מאז ומקדם. המשדה שלך להיות שמש[178] ה[...] ה"ה השגחה ופלאה משני הצדדים, כי אך אתה תשדת בכית הקדוש ועם קדוש באמת ובתמים [...], וכטוח התנהג בקדוש כאשר ציוה כ"ק בש"ת בפה[179], וכעה [...] וכל דואך יכירו ולא [...] להיות [...] בקדוש, וכטוח אני כי בחודף הכע"ל יהי' די [...] בבית, וגם יהי' לך על הוצאה.

חתניך היקרים[180] [...] תמיד בכיהכ"נ וכביה"ט[181], הם חיים וב"ב חו"ש[182].

175 פרט השנה אינו ברור בטת"י, אמנם קביעות זו, שפר' החודש חל בר"ח ניסן, ולמחרתו ב' ניסן הוא יום ההילולא של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, חל בתקופה זו, בשנים תרצ"ז-ח.

176 שעלה מרוסיה לארה"ק בשלהי שנת תרצ"ו (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ג אגרת תתמח).

177 מדוע אתה כל כך במרה שיחורה, חשבתי שאתה דוקא צריך להיות שבע רצון.

178 אודות פעילותו בביהכ"נ בתל אביב, ראה בס' גזע החסידים.

179 אולי הזכיר נושא זה, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, באחת השיחות קודש בשמיחת תורה, בתקופת רוסיה (לפני תרפ"ח). ראה שיחת י"ט כסלו תרפ"ד בס' השיחות תרפ"ד ע' 55 וע' 58. שיחת י"ט כסלו תרפ"ו בס' השיחות תרפ"ו ע' 103. שיחת פורים בס' השיחות תרפ"ז ע' 159.

180 הרה"ח ר' מיכאל ליפסקר, והרה"ח ר' ברוך שיפרין.

181 בבית הכנסת ובבית הטבילה.

182 ובני ביתם חיים ושלמים.

ע"ד עניני וכקשתי, אנחם כן כל דבריך כנים, אך לא אכקש כ"א השתדלות מידידים, כי כמה וכמה שנתנו וכבר באו לשם[183] ע"י השתדלות ממכירים, וכודאי יש לי מכירים בשם, וכאשר תשתדל בזה, בהמשך הזמן יגעתי ולא מצאתי אל תאמין. ואם אקבל מכתב שמשתדלים בזה, אז אגיש בקשתי בפה, לבקש רשיון לנסוע.

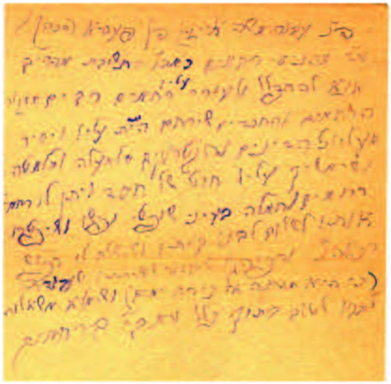
הפב"ש[184] ה' יעקב בהרה"ח ר' הנחום כהנ[...] יחי'.

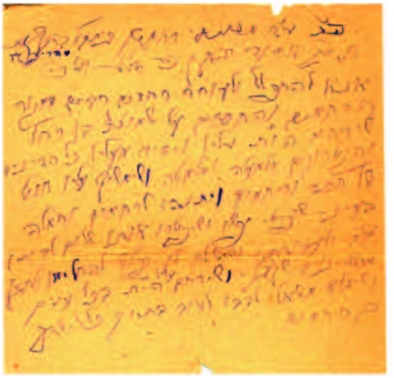
גם ע"ד בקשתנו, ממכתבך מובן כי באדעש אין מקבלים על הספינה כלי רשיון מהדאקטער[185], ואם נקבל בפה מדאקטער, אם זה די, מי זאל ניט דארפן וואלגערין זיך אין אדעש[186].

אך תדע איך לפ[...] ניט זיך, אך צריך לעשות כלי, מה שבדרך הטבע לעשות ולהשתדל והשי"ת יעשה מה שבעיניו הטוב.

ידידך [...] מאו ומקדם [...]

יחו שע

פ"נ ע"ד מכניסי רחמים כמכו' [...] כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע זי"ע ועל כ"ז[187], אנא להתפלל ולעורר רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים על שמואל בן רחל[188], שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד ורחמים, ויתנהו לרחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו שלום לביתו לב"ב ולעבודתו, ושישלח לו רפו"ש להחלימו ולחזקו מהעיניים שקבל, ושירחם עליו הש"ת בכל עניניו ושימלא משאלו לטוב בתוך כלל ישראל ברחמים.

פ"נ עבור משה אייזיק בן פעסיא (הכהן), ע"ד מכניסי רחמים כמכו' בתשובת מהרי"ב[189], אנא להתפלל ולעורר עליו רחמים רבים ממקור הרחמים והחסדים, שירחם הי"ת עליו ויסיר מעליו כל הדינים והקטרגים מלמעלה ומלמטה, ושימשיך עליו חוט של חסד, ויתן לו רחמים וחמלה בעיני שופטי נפשו, ושיפטרו אותו לשלום לבני ביתו, ושישלח לו רפו"ש ורפוה"נ ורפוה"ג[190], שיחזור לאיתנו ולעבודתו (כי הוא מעונה זה כירח ימים), ושימלא משאלות לבבו לטוב בתוך כלל אחב"י ברחמים.

183 לעלות מרוסיה לארה"ק.
184 חפרוש בשלום.
185 בלי אישור לא מרשים לעלות לספינה הנוסעת לארה"ק.
186 שלא נצטרך להתגלגל [זמן רב] באודיסה [לחכות לאישור].
187 נשמתו עדן, זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל.
188 הם בנו ואשתו של הרב יהושע נימוי־טין, כותב הפ"נ.
189 סי' ערה. ראה תורת מנחם ח"א (ה'שי"ת) ע' 39.
190 רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף.

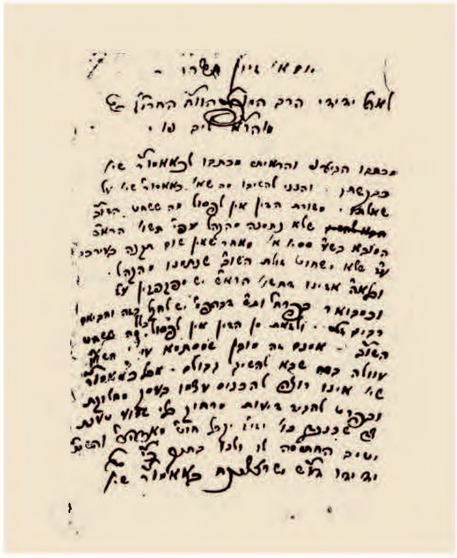
עניני שו"ב

מא. מאדמו"ר הצמח צדק, ע"י בנו אדמו"ר מהרי"נ מניעזין

בספר בית רבי (ח"ג פ"ת) כותב אודות כ"ק אדמו"ר מוה"ר ישראל נת מניעזין נ"ע: "שם רבינו עליו המשרה ... להשיב לשואלו דבר השו"ת שהיו באים לרבינו, כי רבינו הי' לו טרדות יתירות ולא הי' מופנה מכל צד ע"כ הי' מוסר הדבר לו שהוא יעשה התשובה ויכניסם אח"כ לפני רבינו לבקרם כו' ... ומצא ממנו בכת"י שו"ת בנגלה, ובקרוב יצאו לאור עולם אי"ה".

מתשובות אלו נדפסו רק אחדים מהם בקובצי יגדיל תורה נ"י, גליון כג ע' תרלז, ושם ע' תרנז (כותב הגה"ח מוהרא"ד לאוואוט "ובחיי אדמו"ר גאון ישראל מהרמ"מ ז"ל מליובאוויטש כתבתי מזה לכ"ע, והשיב לי בנו הגאון הרה"ק ר' ישראל נת ז"ל), ובגליון מז ע' רח (ראה שם בשוה"ג, שהשאלה נשאלה לפני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, אלא שבאותה שעה הי' טרוד מדאי, והתשובה נכתבה ע"י כ"ק בנו מהרי"ן נ"ע), ובגליון ס ע' רסד ועי' רסז.

אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, כשהי' אדמו"ר בניעזין, הי' כותב את תשובותיו ע"י הרב אלי' דוד מ"ץ דק' ניעזין. כמה מתשובות אלו נדפסו בקובץ יגדיל תורה גליון נט ע' ריח ואילך. גליון ס ע' רעג ואילך.

התשובה שלפנינו נכתבה אל הגאון החסיד הרב ארי' ליב זיוואו, שהיה באותה תקופה מ"ץ דק' סמילעוויטש.

בבית רבי (ח"ג פ"י): "הרה"ג ר' ליב סמילעוויטצער זלה"ה הי' גדול בנגלה ובחסידות, והי' ממקושרי רבינו וגם הי' משולחו איזה שנים ... הי' רב בהאמי' אחר הרה"ק ר' יצחק אייזיק זלה"ה, ואח"כ הי' רב בדווינסק, ושם מ"כ".

בקובץ יגדיל תורה (חי"ז ע' רעא, מרשימת הר"י שי' מונדשיין): נולד בשנת תק"ע או תקע"א. בן ח"י שנה נסמך להוראה מאדמו"ר הצ"צ, ושימש ברבנות בבאבריסק (שם הי' מבית דינו של רב"מ מבא"ב שנחשב לו כא' מרבותיו), סמילעוויטש, האמיל (הוא הי' המ"ץ בתקופתו של ר"א האמליער), ומשנת תרכ"ה בערך שימש ברבנות דווינסק-דינאבורג (אחרי מהרי"ל בטלן), עד פטירתו ביום ב' ער"ח סיון תרמ"ז. בנו (בעהמח"ס "שבעים תמרים" על צוואת ריה"ח) כותב עליו ש"הי' מיחי"ס של אדמו"ר הצ"צ" ומביא בשמו דברים שקיבל מאדמו"ר הנ"ל (וכן הי' שד"ר של הצ"צ). כמו"כ קיבל רבות ממהרי"נ בן הצ"צ, מר' הלל מפאריטש ובפרט מרי"א מהאמיל, אשר גם סמך עצמו בשתי ידיו על פסקיו של הרא"ל. נודע כרב מסכים ומסמיך בגלילותיו, וכמשיב דבר לשואליו בדבר הלכה (בפרט בדיני כתיבת גטין. בספרו הנ"ל הדפיס בנו את מכתבו של הרא"ד לאוואוט בעהמחב"ס שער הכולל, המבקש ממנו את הגהותיו של אביו על ספרו קב נקי). רוב תשובותיו לא הגיעו לידינו, ואך צרור קטן מתשובותיו שכתב בהאמיל נותר לפליטה, והמה בכתובים.

חלקם נדפס בקובץ יגדיל תורה ירושלים חוברות טז; יח; כד.

יום א' זיין תשרי

לאה"י ידידי הרב המופל' הו"ח החריף כו' מוהר"א ליב נ"י

מכתבו הגיעתני והראתי מכתבו לכאאמו"ר שי' ככקשתו, והננו להשיבו מה שא' כאאמו"ר שי' על שאלתו, משורת הדין אין לפסול מה שישחט השו"כ שלא נתמנה מהקהל, עפ"י השוכח

1 על המעטפה: להרב המ"ץ דק' סמילאוויטש.

הרא"ש[2] המובא בש"ע סס"י א[3], מאחר שאין שום תקנה בעירכם ע"ז שלא ישחוט זולת השו"ב שנתמנו מהקהל. ובלא"ה אדינו דתשוב' הרא"ש יש מפקפקין ע"ז, וכמבואר בפר"ח[4] ות"ש[5] דבהפ"מ יש להקל בזה, והביאם רבינו ז"ל[6]. ולזאת מן הדין אין לפסול כלל זה ששחט השו"ב. אמנם זה מובן שמסתמא עו[שה] השו"ב עוולה במה שבא להשיג גבולם[7]. אבל כאאמו"ר שי' אינו רוצה להכניס עצמו בעסק מחלוקת, ובפרט להגיד דיעות מרחוק בלי שמוע טענת צד שכנגד כו'.

וזו"ז יקבל חו"ש מאדה"ש[8] והשי"ת יטיב החתימה לו ולנו בתוך כ"י.

ד' ידידו דו"ש

ישראל נח באאמו"ר שי'

מב. תשובה מהחסיד רבי הלל מפאריטש

לפנינו תשובה שכתב רבי הלל מפאריטש, בעל פלח הרמון ועוד, אל הדיינים בעיירות הסמוכות לעיירה החסידית פאהאר, אודות השו"ב שבעיירה פאהאר, שאחרי הסכסוכים שהיו שם והמשפטים שהתנהלו בערכאות שם, סייע לאחד מאלו שהעידו במסירה בערכאות.

הרב הגאון המקובל והחסיד ר' הלל בהרה"ח ר' מאיר הלוי מאליסאוו, הידוע בשם "ר' הלל פאריטשער", נולד בשנת תקנ"ה. ואחר שנסע הרה"ג והרה"ח וכו' ר' ברוך מרדכי זלה"ה מבאברויסק לאה"ק תובב"א, קבלו אנשי באברויסק את הרר"ה לרב ואב"ד במחנם. באחת מנסיעותיו נפטר – בעיר חרסון, בשנת תרכ"ד ביום י"א מנחם אב, ושם מ"כ, ועל קברו בנו אוהל ורבים היו נוסעים להשתטח על קברו (ראה ראשי פרקים מתולדותיו, בעריכת כ"ק אדמו"ר זי"ע, שבראש ספרו פלח הרמון, קה"ת תשי"ד. וראה זכרון לבני ישראל ע' קצ).

הגאון החסיד מוה"ר ברוך מרדכי מבאברויסק נסע לארה"ק לערך בשנת תרי"א (ראה לעיל פרק לז), וכיון שבתשובה שלפנינו חותם "מ"ץ דק' באברויסק", א"כ נכתבה בין השנים תרי"ב-תרכ"ד.

וממה שכותב בתחלת התשובה "ולפלא בעיני על שלא הגישו ענינם לפני בני אדמו"ר שליט"א", נראה שנכתבה אחרי שנת תר"כ, אשר "היה חולה יותר משש שנים רצופים כו' ולא היה רוצה שיסעו אליו על יחידות" (בית רבי ח"ג פ"ו), ולכן שולח אותם "לפני בני אדמו"ר".

תשובות נוספות ממנו נדפסו בהוספות לפלח הרמון בראשית, ובקובץ יגדיל תורה נ:. חוברות ד; ט. הסכמותיו נדפסו בשו"ע רבנו הזקן, זיטאמיר תרט"ז, ובלקוטי תורה, זיטאמיר תר"ח (בחתימות "מ"ץ דק"ק פאריטש").

התשובה היא, כאמור, אל הדיינים בעיירות הסמוכות לעיירה החסידית פאהאר, וכפי שכותב בסוף התשובה "בבוא השד"ר לסביבותיכם על מעלתם מוטל להתקבץ כאחד לעיר פאהאר יע"א ולתווך השלום".

לא נתברר לע"ע מי הם שלושת הדבנים הנזכרים כאן, אך זאת נודע לנו:

א) באותה תקופה[9] היה המ"ץ בקהלת סטאראדוב הסמוכה לפאהאר, הרב יעקב ב"ר נפתלי הירץ (ראה שו"ת דברי נחמי' אהע"ז, סוס"י לט). ומסתבר שהוא הנמען הראשון שבתשובה זו.

ב) באותה תקופה היה המ"ץ בקהלת פאטשעפ (הסמוכה לפאהר), הרב יוסף משה טריינין (זקנה של מרת ברכה, אשת המזכיר החסיד ר' אלחנן דובער מרוזוב). ומסתבר שהוא הנמען השלישי שבתשובה זו.

---

2 כלל ז סי' א.

3 יו"ד סי' א ס"א: אם הטילו הקהל חרם שלא ישחוט אלא טבח ידוע ושחט אחר י"א ששחיטתו אסורה.

4 שם ס"ק לח.

5 שמלה חדשה סי' ב' סכ"ב, ותבואות שור שם ס"ק לט.

6 יו"ד סי' א ס"ק נג, וש"נ.

7 שדינו נתבאר בשו"ת אדה"ז סי' ט.

8 וזולת זה יקבל חיים ושלום מאדון השלום.

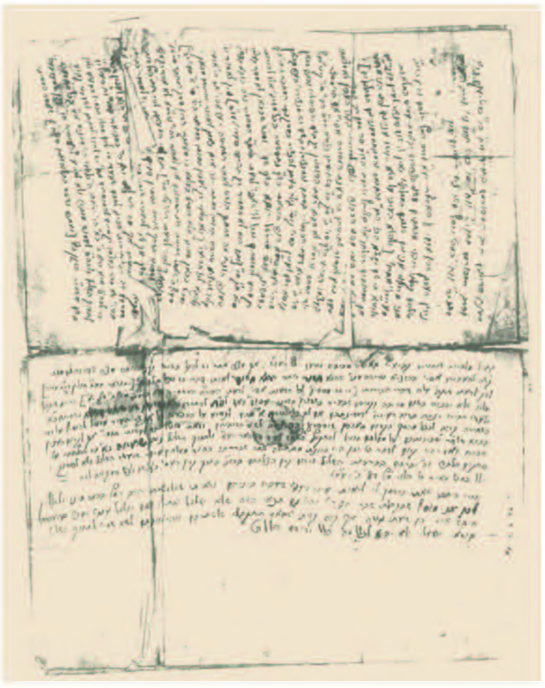
9 ראה לעיל פרק לח, שמשנת תרכ"ב ואילך כיהן בסטרדוב הרב משולם זלמן נייאמארק.

בכמה מקומות הוסיף הכותב הגהות (כדרכו) בין חצאי רבוע {ובכמה מקומות הכתב קרוע ולא ברור והשלמנו בין אריחיים, כאלה}.

כבוד הדיינים הרב המפורסם כהוי"ר וי"ח כו' כמו"ה יעקב נ"י
והרב המפורסם כהוי"ר וי"ח כו' כמו"ה חיים נ"י
והרב המפורסם כהוי"ר וי"ח כו' כמו"ה יוסף משה נ"י
ה' עליהם יחיו

נידון העסק שבין אנשי ק' פאהאר יע"א והרב המ"ץ שלהם. ובין השו"ב שלהם. קיבלתי ריבוי מכתבים משני הצדדים. ובאמת עמוס התלאות אני מריבוי עניינים שונים המכלבלי' ואין לי שום פנאי לעיין בעניינים מעיירו' אחרו' [ולפלא בעיני על שלא הגישו ענינם לפני בני אדמו"ר שליט"א, כי שם ימצא הכל, התו' והחכמה והמנוחה מענינים המכלבלים]. אך המכתבים שישלחו אלי, בצירוף ישיכת השו"כ פה זמן רב, הכרי{חני} להמציא את פניו מפני הכבוד.

והנה לכאורה בגוף הענין לא מצאתי טעם נכון לאסור שחיטתו, כי טענת המסירה, אפילו אם הי' מסר בעצמו, הכריע הש"ך סי' ב' ס"ק כו דשחיטתו כשרה. וכ"פ הב"י סי' קיט סעיף יוד כשתם[10]. והרמ"א לא הביא דעה הפוסלין רק בשם יש פוסלין. והגם דכאן סי' ב הביא דעה הפוסלי' בסתם והמכשירים בשם יש מכשירי', הנה ככאן גופא רשם לעיין בסי' קיט, גילה דעתו להכשיר כמסקנת המחבר. ויהי' איך שיהי' דעת הרמ"א, הנה הוראת הש"ך נתפשטה בכל מדינות אלו להורות כדבריו. וכן פסק מהרש"ל[11], הובא בש"ך שם. ומכ"ש שכאן לא מסר בעצמו רק סייע להמוסרים, נוכל לו' שאפי' לדעת התב"ש[12] המחמיר בזה, הובא בפמ"ג סי' ב ס"ק כו [גם הוא לא החמיר רק בהרבה פעמי' יע"ש] אין לאסור כו'.

טענה השני' מה שחתך השטו לאחר השחיטה. הנה אפי' אם הי' אומר עליו שהוציא טרפה ברורה מתחת ידו, אינו נאמן לאסור שחיטתו מכאן ולהבא לכל הדיעות [ולא פליגי רק לענין הכהמה, כמבואר בי"ד סי' א סעי' יד[13]. ומכ"ש כאן שאינה אלא חומרא בעלמא, כי מעיקר הדין פסק המחבר סי' כג סעיף ה שאחר שחיטת רוב הסימנים אין לאסור שהי', והרמ"א לא אסר רק מצד המנהג [לחוש לדעת רש"י ז"ל כו']. וגם לפי המנהג, לפי דעת הד"ף[14] מותר לשחוט כדרך שחיטה בסכין פגום. {ואף שלדעת האוסרים} יש לאסור הכהמה {כמ"ש} הש"ך, אך לא להעביר שחוט מחמ{ה שחתך השטו בסכין פגום לאחר} שחיטתו.

אך מה שיש לע{ורר כאן חסרה שורה שלמה בכת"י}, כי כל הנ"ל הוא לענין שחוט באקראי {משא"כ שוחט קבוע} צ"ל ירא ה', כמבואר בסי' יח סעיף יז שמטעם זה א"צ להראות סכינו לחכם שבעיר, כי להם מחלו חכמי' כבודם, ולכן אפי' לא מסר בעצמו רק סייע להמוסרים ג"כ יש לחוש למנוחו לשוחט קבוע, כי לכה"פ אינו ירא ה', כ"א הי' יראת ה' בלבבו הי' מכניס עצמו בכל כח ועוז לתוך השלו', ולכה"פ לעמוד מנגד ולא לסייע להמוסרים ח"ו. וכן שמעתי בע"פ בשם אדמו"ר הזקן נ"ע [ועתה נדפס בהשוכחתיו סי' ח[15], שאסר המסיבי גבול מלהיות שוחטים קבועים באיזה סביבה מטעם הנ"ל יעו"ש.

10 ראה שוע"ר סי' לט קו"א ס"ק א (שהרי מסור כשר לשחוט לפי דעת השולחן ערוך ביורה דעה סי' קיט).
11 ים של שלמה חולין סי' ג, וראה שוע"ר הל' נזקי ממיון קו"א סוף ס"ק ב (שביאר דעת הרש"ל בזה ומקורו).
12 בשמלה חדשה סי' ב סכ"ו (וג"ל דספק דאוריי'תא לחמירא, רק דאם באקראי עבי'ד פעם אחת ואינו מוחזק לבך יש להכשיר בדיעבד).
13 בשוו"ע שם: "שוחט שהעיד עליו עד אחד ששחט שלא כהוגן והוא מכחיש שו עד אחד בהכחשה לאו כלום, והעד עצמו מותר לאכול מכאן ולהבא". ולענין אותה שחיטה עצמה, הובאו הדעות בקו"א שם ס"ק טו.
14 בש"ך שם ס"ק יג: כתב הר"ץ בשחיטות, דמותר לשחוט בסכין פגום אח"כ, ולא נהירא כו'.
15 כ"ה בדפו"ד (ויטאמיר תר"ח), ובדפוסים שלנו הוא סי' ט.

אך מצד אחר יש להקל בשוחט קבוע יותר, מצד שפרנסתו מזה קשה להעבירו, אפי' בהוציא טרפה מת"ץ, שהוא חמור יותר, שהוא חשוד לאותו דבר, כי טפלי תלוי ביה [כמבואר במס' חולין די"ח עמוד א].

לכן לדעתי שיקבל עליו דברי חבירות [כי זה מספיק לכל הדעות, אפילו לדעת הפר"ח[16] המחמיר [הו]בא בפמ"ג סי' כ' ס"ק י"א], והיינו שיקבל עליו שלא יכנוס בשום מריבה וקטטה שבעיר כשדנין בדיני עכו"ם, ואז לפ"ד להתירו. ובאם [שישנם] שני שוחטים, שלא ישחוטו כ"א בלעדי חבירו, כנהוג ברוב העיירות דמדינתכם, אם לא כשיצטרך א' מהם לנסוע על הכפרים. וע[ל] אנשי העיר מוטל להוסיף על שער השחיטה קרוב לכפל מסך הקדום, באופן שיספיק הפרנסה לשני השוחטים.

וזאת מוטל [על]יהם לעשות תומ"י. אך לקיום הענין, בבוא השד"ר לסביבותיכם, על מעלתם מוטל להתקבץ כאחד לעיר פאהאר יע"א ולתווך השלום [בי]ניהם, שיעזוב כ"א מה שבלבבו על חבירו, ואז יהי' קיום לדבר הנ"ל. וכן הי' כוונתי מתחילה במה שביררתי כבוד מעלתם [ה]עיקר שיעשו השלום, ולא לפסוק פסקים בלבד.

וה' יברכם בברכות השלום וירום קרן הצלחתם ברו"ג בתוך קרן כעמ[ב"י], כנפשם ונפש המקווה לזה

הלל במו"ה מאיר ז"ל הלוי מ"ץ דק' ב' יע"א[17]

אחרי כותבי זאת נזדמן לי לראות איזה טענו' שעברו ביניהם, וראיתי שזלזל את הרב הנ"ץ בכמה מיני זלזולין. לכן אני מוסיף, שבקבלת דברי חברו' יהי' גם תנאי הזה שלא יזלזל את [הנ"ץ]. ואם יזלזל ענוש יענש בהעברתו חודש אחד. כן דעתי נוטה. אך קוה קויתי שבאם תתקבצו שלשתיכם ויהי' כוונתם לשם שמים לתווך השלום בודאי יפעלו ולא יבוא לכלל זה כלל

ידידם הלל הנ"ל

מג. תעודות החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ מבירז, שו"ב

בארכיון המחלקה היהודית של הספריה הצבורית בנ.י. ישנו "אוסף זוסניץ", המכיל כמה תיבות מארכיונו של ר' יוסף יהודה ליב זוסניץ[18], וכולל גם מספר מסמכים ותעודות של אביו החסיד ר' יחיאל מיכל שו"ב ב"ר יהושע זוסניץ מבירז, מחסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי.

בשנת תשמ"ז עברתי על הארכיון הזה, וצלמתי ממנו תעודות ומסמכים של החסיד ר' יחיאל מיכל הנ"ל. מתוכם פרסמתי:

א) שתי אגרות כתי"ק אדמו"ר האמצעי אליו (באגרות קודש אדמו"ר האמצעי ח"ב אגרות ז-ח).

ב) שטר מכירת ד' אמות קרקע בחברון, שנמכרו לו בשנת תקפ"ב, כאשר כ"ק אדמו"ר האמצעי יסד את הישוב החב"די בחברון (בס' תולדות חב"ד בארץ הקודש ע' לו).

לפנינו ארבע תעודות נוספות של החסיד ר' יחיאל מיכל זוסניץ, שצלמתי אז מאותו ארכיון:

ג) הכתובה שלו, משנת תקנ"ט, כאשר נשא את אשתו מרת בת שבע בת ר' מנחם נחום, בעיר בירז.

---

16 שמבואר ברמ"א סי' ב ס"ב: "מי ששחט והוציא טריפה פעם אחת מתחת ידו, אם לא הוחזק בכך מותר לאכול אח"כ משחיטתו". ובקו"א שם ס"ק ה: "השי"ך [ס"ק יא] ופרי חדש [ס"ק יא] השיגו על זה והוכיחו דאפילו בפעם אחת אסור לאכול משחיטתו עד שיעשה תשובה", מ"מ מבואר בפרמ"ג בשם הפר"ח, דסגי בקבלת חברות.

17 דקהלת באברויסק יגן עליה אלקים.

18 נולד בבירז ב"ז אלול תקצ"ז, לאביו החסיד ר' יחיאל מיכל שו"ב ולאמו טאנא צביה ממשפחת זיו (מזכרת חג היובל, נ.י. תרס"ח).

[להלן יועתק שטר הכתובה של האב, משנת תקנ"ט, עם זוגתו מרת בת שבע בת ר' מנחם נחום. וא"כ היתה אמו מרת טאנא צביה - מזיווג שני].

הי' נוסע אל כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. אח"כ נשא את בתו של ר' חייקל לוריא מבירז, והתיישב בבויסק, שם ערך והו"ל כמה ספרים בתורה ומדע. בסוף ימיו היגר לארה"ב והמשיך בעבודתו הספרותית (לתולדות היהודים בקובנה וסלבודקה ע' 80). אחרי פטירתו (לערך בשנת תר"פ) נמסר הארכיון שלו, ע"י בנו ד"ר יצחק זוסניץ, לספריה הצבורית בנ.י.

ד) כתב ההודעה לשו"ב שקיבל בשנת תקע"ד, מאת השו"ב של דיסנא, מוה"ר נתן נטע שפירא.

ה) כתב הקבלה לשו"ב שקיבל בשנת תקע"ד, מאת רבה של דיסנא, מוה"ר ברוך ב"ר משה.

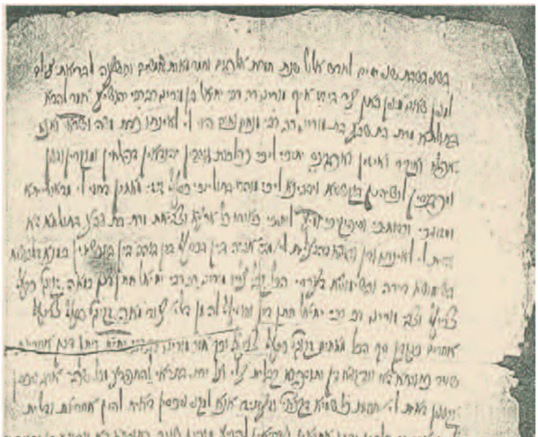
ו) הסכם משנת תק"פ, בין אלופי קהל בירז לבין "אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויטץ, שיכולים ליקח לצרכם שו"ב לשחוט עבורם כפי הנהגתם". ותוכנו:

בעיר בירז הליטאית היתה קבוצה של חסידי כ"ק אדמו"ר האמצעי.

בהתאם לתקנת כ"ק אדמו"ר הזקן - לשחוט דוקא בסכינים מלוטשים, וכיון שהמתנגדים גזרו תרמות נגד השחיטה בסכינים מלוטשים, השתדלו החסידים בכל מקום שיהי' להם שו"ב משלהם, והמתנגדים התנגדו לזה.

דוגמה אחת של סכסוך כזה מבוארת בשו"ת אדמו"ר הזקן (סי' י), אשר הרב המתנגד אסר את שחיטתו של השוחט החסידי, עד שהוא ינסהו ויתן לו קבלה, אם יבטית השוחט שלא ישחוט בסכין מלוטש. וע"ז השיב אדמו"ר הזקן שם, שמדינא אין צריך השו"ב שהקבלה שלו תינתן דוקא ע"י רב הקהלה, כי אם סגי בתכם ומומחה בהלכות שחיטה.

בעיר בירז באו החסידים והמתנגדים להסכם ביניהם, שבנוסף לשני השוחטים המתנגדים שבעיר, יתקבל גם שוחט חסידי[19], בתנאי שגם השוחט הזה יקבל מרות הרב והקהלה, ועוד פרטי תנאים כספיים ביניהם.

מסתבר שהשו"ב החסידי שהתקבל מטעם חב"ד הוא ר' יחיאל מיכל זוסניץ שו"ב דידן, תושב בירז, שהרי: א) בין ניירותיו נמצא תוזה זה. ב) גם שטר מכירת ד' אמות קרקע בתחרון הנ"ל, שנמכרו אל החסיד ר' יחיאל מיכל הנ"ל בשנת תקפ"ב (שנתיים אחרי תתימת התוזה שלפנינו), נתתם בעיירה בירז. ג) גם באגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי אליו הנ"ל, הוא מכונה "שו"ב".

שטר כתובה

כשני כשבת שני ימים לחדש אלול שנת חמשת אלפים וחמש מאות וחמשים ותשעה לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן עיר בירז איך מודינו רב רבי יחיאל[20] בן מורינו רב רבי יהושיע[21] אמר להדא כתובתא מרת כת שבע כת מודינו רב רבי מנחם נחום הוי לי לאינתו כדת משה וישראל ואנא אפלח ואוקיר ואיזון ואפרנס יתכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי מהרי בזוזי כסף זוזי מאתין דחזי לי מדאורייתא ונזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת כת שבע כתובתא דא הויית לי לאינתו ודן נדוניא דהנעלית לי מבי אבוה בין בכסף בין בזהב ובין בתכשיטין כמנא דלכושא כשימושא דידה וכשימושא דעושי הכל ככל עליו מודינו רב רבי יחיאל חתן דן במאה זקוקי' כסף צרוף וצבי מודינו רב רבי יחיאל חתן דן והוסיף לה מן דילי' עוד מאה זקוקי' כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאתים זקוקי' כסף צרוף הכי אמר מודינו רב רבי יחיאל חתן דן אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דן והוספתא קבליה עלי ועל ירתי כתראי להתפרע מכל שפר אוג ניכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני ניכסין דאית להון אחריות ודליתי להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ונדוניא דן והוספתא דא

19 ראה תולדות אברהם חיים ע' לב.

20 ולהלן בתעודות הבאות - יחיאל מיכל. ובמכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אליו (אגרות קודש ח"ב אגרת ז) - מיכל. למרות זאת נראה ששלתם אדם אחד, ושם האב (ב"ר יהושע) והעיר (בירז) שוה בכולם, וכולם נמצאו באותו תיק שבארכיון בנו ר' יוסף יהודה ליב זוסניץ.

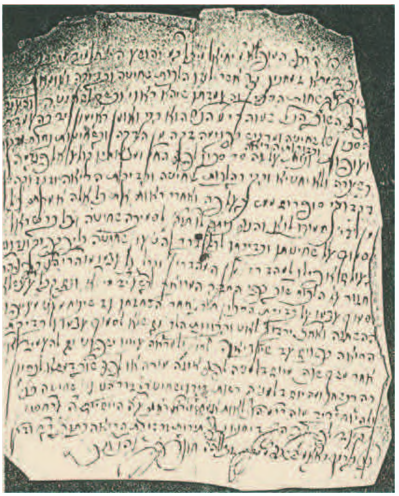
21 כך נכתב תמיד - יהושיע. וכך גם לקמן בהודעה שקיבל בשנת תקע"ד.

מנאי אפילו מגלימא דעל כתפאי בחיי וכמותי מן יומא דין ולעלם ואחדיוה שטר כתובתא דא ונדוניא דן והוספתא דא קבל עליו מורינו רב רבי יחיאל חתן דן כחומר כל שטר כתובת והוספת דנהיגין בכנת ישראל העשוין כתקוז"ל ולא כאסמכתא ולא כטופסי דשטרי קנינא מן מורינו רב רבי יחיאל בן מורינו רב רבי יהושיע חתן דן למרת בת שבע בת מורינו רב רבי מנחם נחום בתולתא דא על כל הא דכתוב ומפורש לעיל במתא דכשר למקני בי' והכל שריר וקים

נא אלי בן מדה"ר מנחם נחום יצ"ו ש"ץ ונאמן דק"ק בירז

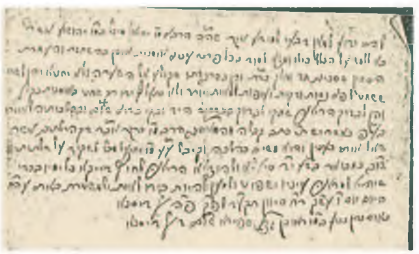
ונא יצחק במו"ה אהרן שמש ונאמן דק"ק בירז

כתב הודעה לשו"ב

הנה הרבני המופלא מ' יחיאל מיכל ב"מ יהושע הי' תלמיד מוהר"ק [אצל] שו"כ דמתא דמחנינו יצ"ו אשר למדו הלכות שחיטה ובדיקה ואומנות ידים בהשחזת הסכין והעמדתו שיהא ראוי וכשר לשחיטה, והעיד לפני השו"ב הנ"ל שמורהדר"מ הנ"ל הוא בקי ואומן באימון יד בהעמדת הסכין של שחיטה, ומרגיש בפגימה דקה מן הדקה, בשחיטות גסות ודקות ועופות [ובדיקות הריאה[22]], ונוסף על זה שם סכינו לפני הח"מ ומצאתיו קולע אל פגימה כשערה ולא יחטיא, וכקי בהלכות שחיטה ובדיקת הריאה ודקדוקה דקדוקי סופרים ממש בעל פה. ואחרי ראותי את כל אלה אמרתי כל מן דין סמוכו לנא, והנני נותן לו רשות לסמיכה שחיטה[23], וכל בר ישראל יסמוך על שחיטתו ובדיקתו לכל דבר הטעון שחיטה כלי פקפוק ונדנוד בעולם אפילו למהדרין מן המהדרין, וקבל על עצמו מהדי' הנ"ל בפני הח"מ[ן] לחזור על הלכות שו"ב כפי הסדר המבואר בש"ע י"ד סי' א'[24], וגם קבל ע"ע שלא יסמוך עצמו על בדיקת הסכין תיכף אחר השחזתו עד שינוח מעט מעייפות ההשחזה ואח"כ יבדוק לאט וכנכונת הלב, גם שלא לסמוך עצמו על בדיקת הריאה בפנים עד שיוציאנה לחוץ ולמראה עיניו ישפוט, גם להעמיד א"ע אחר משך שנה מיום דלמטה לפני איזה מורה או לפני שו"ב דמתא לנסיון בהרגשתו. ומהיום דלמטה רשות בידו לשחוט כל דבר הטעון שחיטה כנ"ל, ולהיות כיד מהדי"מ הנ"ל לאותו אמת ולדאי' כאתי ע"ה[25] היום יום ה' עו"ח סיון תקע"ד לפ"ק פה ק"ק דיסנא יצ"ג, תיכות וכדיקת הריאה כתובי' כ"ח מ"ק[26]

נא ברוך באאמוהר"ר [משה[27] ...] זצללה"ה חונה פ"ק הנ"ל יצ"ו

כתב קבלה לשו"ב

להיי ידוע למאן דבעי למידע איך שה"ה הרבני מו' יחיאל מיכל במ"ו יהושיע אשר בא ללמד על הכלל כולו ומצא למה בכל פרטי ענייני אומנות, אומן בהשחזת

22 נוסף בין השיטין.

23 ע"פ ברכות מב, א (תיכף לסמיכה שחיטה).

24 רמ"א ס"א. וראה אגרות קודש אדמו"ר האמצעי ח"א ע' שיב.

25 על החתום.

26 ביני חיטי ודיני קיומיהון [והוא אישור, שתיבות אלו נוספו בין השיטין, ע"י הרב כותב הקבלה הזאת, לפני חתימתו. ראה כתובות סט, רע"א].

27 לא הצלחתי לקרוא מילה זו בכתי"ץ, אמנם הוא נזכר גם בספר תולדות אנשי שם (אפרתי) כא, ב: "הרב הגדול ר' ברוך ז"ל אבד"ק דיסנא, בן הרה"ג מו"ה משה אבד"ק האזינפוט ז"ל". ואפשר הוא גם הנזכר בשו"ת צמח צדק האהע"ז סי' סח (בסוף גביית העדות, מתחלת שנת תקפ"ד): "הרב המנוח דק' דיסנא" [שנפטר במשך שנת תקפ"ג].

והעמדה הסכין שסכינו חד וחלק כד"ת, והן בהרגשתו שקולע אל השערה ולא יחטא, והן לשחוט ששוחט לפני גסות ודקות ועופות למאות ויותר ולא נתעלף ידו רק שוחט באומנות נקי', והן לבדוק הריאה שבקי לבדוק במשמוש היד, ובכי בדיני שו"ב והכלכותיה לאומרם בע"פ, כאשר יש ת"י כתב קבלה מהמאה"ג הרב ברוך אב"ד דקהילתינו אשר שאל אותו כענין והוא משיב כהלכה. וקיבל ע"ע מו' יחיאל מיכל לשקוד על דלתות שו"ב כמבואר בש"ע י"ד סי' א, ולהוציא הריאה לחוץ דייקא כל ימיו בכדי שיהי' למראה עיניו ישפוט. ולמען להיות בידו לאות ולמשמרת באותי עה"ח היום יום ו' עש"ק ר"ח סיון תקע"ד לפ"ק פ"ה ק' דיסנא

נאום נתן נטע במ"ו ראובן זצ"ל שפירא שו"ב דק' דיסנא

הסכם בין קהלת המתנגדים לבין החסידים שבעיירה בירז

קושטט אמת וצדק ניתן לכתוב איך שנעשה פשר גמור [על] פי אנשי אסיפה דקהלתינו יצ"ו ובין אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב דק"ק לובאוויץ, נידון שיכולים ליקח לצרכם שו"ב [אשר] ישחוט עבורם כפי הנהגתם[28], וגם שיקח שליש מן מעות שחיטה מן השוחטים דקהלתינו יצ"ו, באופן וכתנאי כפול ומקל"מ[29] וכדת באופן היותר מועיל ודלא כאסמכתא וכחוב גמור ואמיתי מעכשיו ודלא להשטאה, שקודם כל דבר מחוייב השוחט [...] אשר ימנו מחוייב לעמוד עם סכינו ולומר דיני שו"ב אצל הרב המאו"ג דקהלתינו יצ"ו, וגם בכל פעם אשר יפול לעמוד

כך[30] כמנהג שו"ב אשר בכל תפוצות ישראל, ומחוייבי אלופי אנשי הסרים למשמעתו של הרב הנ"ל להעמיד כתב בח"י כולם מקטן ועד גדול למען יעמוד ימי' רבים בכל תוקף וגוז של כל השטרות חיוב עפ"י ד"ת וכפי נימוסי הקיסר יר"ה שיוכל לגבות הן בד"י והן בדא"ה בלי שום טו"מ[31], וכל ההוצאות והיזקות וגר"ה[32] יגבה מהם הן בד"י והן בדא"ה כנוף הקנין ויתחייבו א"ע[33] לשלם ליד אה"ק[34] כל שנה ושנה אשר יהי' להם שוחט וכדק כנ"ל סך שלושים רובל כסף, גם יתחייבו א"ע בכתב ח"י הנ"ל כנ"ל לישא בעול שזה כשזה בכל הצטרכיות הקהלה, כפי אשר יגמר ויקום עפ"י רוב אלופי אנשי אסיפה, וגם כל ההצטרכות אשר הקבע בקהלתינו עד היום, עכ"ז[35] נישא בעול באחדות גמור בלי שום פוצה פה ומצייצי ובלי שום טענ"ט רק כחוב גמור ואמת מעכשיו כדין וכדת וכפי נימוסי הקיסר ועקסל רעכט, ובפירוש התנה שהשליש[36] יחשב מן כל ההכנסה של השחיטה הן משלהם הן משל השוחטים, דהיינו כל ההכנסה הן מעות שחיטה הן זכות של הכנסת השוחטים הכל כאשר לכל יחלקו שלישם חלק כחלק, ויהי' בכ"א בח"י[37] כנ"ל מפורש, ז"פ[38] של השלשים רובל שמחוייבי' לסלק ליד אה"ק דוקא בין כסא לעשור, והתחלת זמן משך שנה משוחט שלהם היא מן משך כשיבוא לשוחט פעם ראשון, ובפירוש התנה שסך השלשים רובל הנ"ל הוא מה שנשלמין השוחטים

28 היינו בסכינים פלוטשים.
29 ותנאי קודם למעשה.
30 כלומר, כל שאלה שתעלה בעת השחיטה יעמוד לפני הרב.
31 הן בדיני ישראל והן בדיני אומות העולם בלי שום טענה ומענה.
32 וגרם היזק.
33 את עצמם.
34 אלופי הקהל.
35 על כל זאת.
36 ה"שלישי" הנזכר בתחלת החוזה, שיקח השו"ב של חב"ד מקופת ההכנסה של השחיטה.
37 בסתימת ידם בחתימת ידם.
38 זמן פרעון.

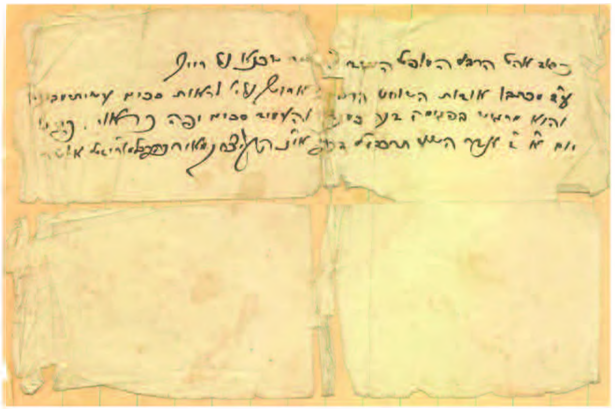
דקהלתינו ושייך על החוב של הכומר[39] וכפי שהי' עד עתה, ומחמת זה השוחטים דקהלתינו שניהם פטורים מליתן ארענדע לאלופי הקהל ויהיו מעתה פטורים מלשלם ארענדע אפי' פ"א[40]. כתב"ל נעשה לפשר גמור וכנ"ל דלא למיהדר בכל תוקף ועוז כדין וכדת בגדר הקהל ברצון [כל] אלופי אנשי אסיפה דקהילתנו יצ"ו וכדעה אחת, ולראי' כאעה"ח[41] בפקודת כל אלופי אנשי אסיפה היום אור ליום כ"ח זיו"ן ימים לחדש מרחשון שנת ת"ק שנתים לפ"ק פה ק"ק בירז יצ"ו

נא' יצחק אייזיק בלאמ"ז כמוהר"ר יעקב זצללה"ה מ"ץ ונאמן דק"ק בירז יצ"ו

ונא' דוד במ"ה יצחק זצלה"ה שמש [דק"ק בירז]

מז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

את המכתב שלפנינו כתב האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ מגור עבור שו"ב, אשר בדק אותו ומצאו מומחה בהעמדת הסכין.

המכתב הוא אל אחד מחסידיו מוה"ר מאיר שכנא רייך, אשר בנו מוה"ר משולם רייך נשא את הרבנית רבקה, בת הרה"ק רבי ברוך שלום, בן אדמו"ר ה"צמח צדק".

מכתבים נוספים ממנו - לקמן פרק נו ופרק קמז.

כבוד אה' הרבני המופלג' הנגיד מאיר שכנא נ"י רייך

ע"ד מכתבו אודות השוחט הרבני [...] לראות סכינו, עשיתי מבוקשו, והוא מרגיש בפגימה דקה כמקדם, והעמיד סכינו יפה כראוי.

פה גור, יום א' ז' אדר השני תרכ"ב ל'.

[דברי] אר"ג

הק' יצחק מאיר בהרב מורי' ז"ל אלטר

מח. חוזה של הרי"מ בעזפאלאוו עם מנקר ומוכר בשר בפאלטאווא

לפנינו הסכם בין הגאון החסיד הרב יעקב מרדכי בעזפאלאוו, רבה של פאלטאווא, והועד הנבחר מהקהלה, לבין ר' ישעי' אדערמאן, שהתמנה להשגיח על ניקור ומכירת בשר כשר בפאלטאווא.

"התקנות אשר יצאו מאתנו לסיג ולמגדר מלתא" אינן מופיעות בדף זה; הם נתפרשו; כנראה; בדפים המצורפים לחוזה זה, שלא הגיעו לידינו.

תאריך החוזה הוא כ"ט מ"ת תרס"ט; אמנם בשולי התימות נרשם התאריך 2/11/1903 [חורף תרס"ג, או תחלת חורף תרס"ד]. ולא נתברר משמעות שני התאריכים השונים האלה.

בכל אופן, מה שידוע לנו ממקורות אחרים הוא, אשר הרי"מ בעזפאלאוו השתתף במשך חודש מ"ת באספת רבני חב"ד מיוחדת בליובאוויטש, ע"פ הזמנה אישית של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

באסיפה זו השתתף הרי"מ בעזפאלאוו - לפחות עד יז מ"ח (ראה אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תכ).

39 אפשר הכוונה, שבעבור הרשיון לשחוט שחיטה כשרה, הוצרכו לשלם כופר לכומר.
40 פרוטה אחת.
41 באנו על התימום.

תעודה

בפנינו הח"מ הועד הנבחר מאת עדתינו להשגיח על ניקוד ומכירת בשר כשר בעירנו קכל על עצמו המינקר ומוכר בשר כשר ר' שמעי' אדערמאן לקים ולמלא את כל התקנות אשר יצאו מאתנו לסיג ולמגדר מלתא בכל תקף תקנת עדת ישראל

וחתם בח"י על התקנות האלה

ולראי' באנו עה"ח יום ב' כט לחדש מרחשון שנת תרס"ט

תעודה

בפנינו הח"מ הועד הנבחר מאת עדתינו להשגיח על ניקוד ומכירת בשר כשר בעירנו קכל על עצמו המנקר ומוכר בשר כשר ר' שמעי' אדערמאן לקים ולמלא את כל התקנות אשר יצאו מאתנו לסיג ולמגדר מלתא בכל תקף תקנת עדת ישראל

וחתם בח"י על התקנות האלה

ולראי' באנו עה"ח יום ב' כט לחדש מרחשון שנת תרס"ט

יעקב מרדכי בהרש"ז החופ"ק

(וחותמת:) יעקב מרדכי בהר"ש [זלמן] ז"ל בעזפאלאוו חופ"ק פאלטאווא

אהרן הכהן גלעזר

חיים בן יחיאל זיסל צערנאוויער

ידידי' ראשקאוי

שמעון במו"ר לוי יצחק ז"ל [...]

משה ב"ר ישראל שור

צבי יהודא ב"ר משה דוד חלפן

אפרים קליפאץ

ידידי' ב"ר צבי שלאפשטיין

חלל ב"ר אליעזר הכהן יעדיערמאן

יהודא ליב ב"ר שלום [שכנא? ...]

אליעזר משה ראחצאוו[...]

2/11/1903

דיני תורה,
שטרות ופשרות

מו. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס, מזרוקו

לעיל פרק ל ופרק לא, ולקמן פרק קטז ופרק קיז, פורסמו מספר מכתבים מגדולי הרבנים והשד"רים בעיר פאס שבמרוקו, בסוף המאה החמישית (ת"ע-תפ"ו). בפרקים שלפנינו נפרסם מספר שטרות ומעשי בית-דין מאותה עיר שנכתבו בין השנים תנ"ז – תפ"ח.

כל שטר נכתב מתחלה ועד סוף בהמשך אחד, בלי חלוקת קטעים ובלי פיסוק, אמנם כדי להקל על הקורא, הוספנו פיסוק בתוך השטרות.

בדרך כלל היו כותבים את הפסקי-דין ואת השטרות, על גבי גליון של שני דפים (ארבע עמודים). השטר נכתב על העמוד הראשון, וההמשך נשאר חלק. לפעמים נוספו את"כ, במשך השנים הבאות, הסכמים נוספים הקשורים לאותו דיון, ואותם הוסיפו בעמודים החלקים, ותתמו עליו שוב הרבנים; אלו שתתמו בתחלה או רבנים אחרים.

מתוך השטרות האלו יש ללמוד הרבה על סדר החיים, ועל דיני התורה, שהתקיימו בפאס שבמרוקו בין השנים תנ"ז – תפ"ח:

בפרק הראשון שלפנינו באים 5 שטרות ומעשי בית דין מבין השנים תנ"ז – תס"ח:

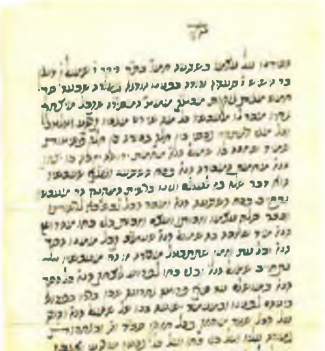
א) שטר סילוק ומכירה לירושה, מכ"ט שבט תנ"ז, שמכר ר' שמואל ן' דנאן, לאחיו ר' יצחק, את מה שיירש מאביהם ר' סעדיה, בעד סכום 500 אוקיות שקיבל ממנו. אביו ר' סעדיה עדיין היה בחיים בעת הסילוק, והוי דבר שלא בא לעולם, שאין הקנין מועיל בו. ולכן חיזק את הקנין בשבועה חמורה, שיפרע את כל הנ"ל.

ב) שטר מחילה ושותפות, מי"ג אלול תנ"ז, מעזבון ר' בנימין נאבארו. והיינו שהם משותפים בקרקע הידוע שירשו ממנו, ומחלו כל שאר הטענות ותביעות.

ג) פסק ב"ד ופשרה, מחדש כסלו תנ"ט. התחלתו חסרה, ולא נתברר כל פרטיו. אחרי כתיבת השטר ותתימת אחד הדיינים, ראו שטעו בכתיבת הסכום, ותוקן בין השורות, וקויים לפני תתימת שאר הדיינים.

ד) כתב פשרת ב"ד, מכ"ט אייר תס"ו, בין ר' יצחק ן' צור לבין גזברי הקהל, אודות שלושה תנויות שהיו של אביו המנוח ר' רפאל משה, שהלך לפני שנים רבות מעירו לטיטואן, ונשתקעה בעלותו, ומשתמשים בהם הקהל.

ה) כתב פשרה ומחילה, מי"ז גסיון תס"ח, בין האלמנה ובניה ובתה, לבין הנפקד שירד מנכסיו, אשר הנפקד ילוה מנכרים ברבית, ויתן לצורך הוצאת נישואי הבת (אף שעל פי הדין אינו חייב בזה), ותמורת זה מחלו האלמנה והבנים את כל הטענות ותביעות נגד הנפקד. ואת"כ עשו קנין גם מהבתולה עצמה, שגם היא מחלה את כל השטרות והטענות ותביעות.

א

כ"ה

העידנו על עצמנו בשכועה חמו' כת"ך היקר ר' **שמואל** ן' **דנאן** כד הישיש ר' **סעדיא**, ההודה בפנינו הודאה גמורה שבעד סך חמש מאות אוקיות מכט"ק ממט' המסיר"ה[1] שקבל מ**יצחק** אחיו, מכר לו מעכשיו כל מה שיירש מאביו קדקע וטלטלי וכל מאי דמתקרי נכסי, בין חלק בכורה בין חלק פשיטות, שמיד שיזכה בו **שמואל** הנז' מחמת ירושה יזכה בו **יצחק** הנז' מחמת המכירה הנז' בכח השבועה. ואע"פ שעכשיו הוא דבר שלא בא לעולם ואינו ברשותו המקנה, הרי מעכשיו נתחייב בכח השבועה[2] הנז' ומכר הכל לכשיבא לרשותו, וכבר קלב עצמו וזכותו ועצם חזקת באי כחו מהירושה הנז' מיד שיזכה בה **שמואל** הנז', שעמ"כ[3] קבל ממנו הסך הנז', וכל עוד חמן שהתבטל מכירה זו הרי מעכשיו נתחייב **שמואל** הנז' ובאי כחו לפרוע ליצחק הנז' כל הסך הנז' כמושלם עד סוף פרוטה אחרונה, שכן בררו בפירוש ביניהם לפנינו וכמעמד

1 חמורה בתקינת כף.
2 מכסף טוב קדומים ממטבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.
3 ב"מ לג, ב. טור ושו"ע חו"מ סי' רט ס"ד.
4 כמבואר ברמ"א שם: ואם נשבע לקיים המקח אע"פ שלא בא לעולם צריך לקיים שבועתו.
5 שעל מנת כן.

ישועה בנו של **שמואל** הנז', והודה על הכל שטר מוחזק בכל חזוקי סכ"ד וכו' ובאחריות גמורה עליו ועל באי כחו ועל כל נכסיו, מקרקעי ומגבן מטלטלי שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. ולפיכך כח הקונה קנינו מיד **שמואל** הנז' על כל מה שיועיל בו הקנין מהנז' לעיל בקש"מ, והיה זה בדביעי בשבת תשעה ועשרים יום לחדש שבט שנת תבנ"ה לפ"ק והכל שריר וקיים

יהודה ן עטר[5] **סיל"ט**

אברהם ן מסעד ן עטייא[6] **סיל"ט**

ב

ב"ה

העידנו ע"ע בקש"מ כדל"ב היקר **יוסף פיסו בה"ר משה**, והיקר **יצחק נאבארו**, והיקר **אברהם ן לחסין** מדבר בעד **חנה** אלמנת ר' **בנימין נאבארו** נ"ע, מכח שטר הרשאה שכידה, וככח הקנין הנז מחילה גמורה **לאברהם צרפתי בה"ר מאיר**, בכל מין תביעה וטענה שהיה לכל אחד מהם נגדו מיום שנברא בעולם ועד היום הזה והיום הזה בכלל, ואפי' היה מגיע לשום אחד מהם נגדו עד כדי אלף אוקיה הכל ידענו ומחלו מחילה ברצון נפשם והשלמת דעתם בלי שום אונס וכפיה כלל מחילה שמים וכריתה מחילה דלא למיהדר מינה לעלמין, ולא נשאר ביניהם כי אם הקרקע הידוע משותף ביניהם מכח מורישם ה"ר **בנימין** הנז', והיה זה בשתי בשבת שלשה עשר יום לאלול שנת תבנ"ה לפ"ק בפאס יע"א

יהודה ן עטר[12] **סיל"ט**[13]

אברהם ן מסעוד בר עטייא[14] **סיל"ט**

ג

...[15] ועדיין יגבה הכל מושלם מקרובי **יצחק** הנז' הנוטלים ירושתו, יען דטבא להו עבדינן להו, בענין החנוה הנז', למען הציל אוזה מיד העדרין הנז', שאלמלא כן גם את הכל יקחו לפי דתן כנז', ויפסידו הקרובים הנז' נתי הקרקע הראוי להם. זאת ועוד אחרת, שגם בדיננו הצדק לס' עבד ארחמאן הנז' נגעה ירושתו אחיו הנז' מדין התורה, אלא שחזו"ל קנסוהו, ולכן הסכמנו שתהיה ידו נטויה ה"ר **מימון** הנז' לגבות גם תוספת זה לעת הפדיון, ולראיה בידו חתמנו פה בשליש אחרון לכסלו שנת בנאו"ת דשא ירביצו לפרט האלף השתי פה העירה פאס יע"א, אחר שנתברר לנו שמהסך הנז' שקבלו ס' עבד ארחמאן הנז' וכניו נתנו **לשמחה** אלמנת **יצחק** הנז' (שלשים) [עשרים] אוקיות מעות [...] בכגד צמר לצורך מלכושיה ולראיה חתמנו פה וקיים

מנחם סירירו בכה"ר דוד[16] **ס"ט**

6 סופרי בית דין.
7 בקנין שלם מועיל.
8 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
9 סיפיה יהא לעלם טב.
10 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.
11 על עצמו בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה.
12 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
13 סיפיה יהא לעלם טב.
14 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.
15 ההתחלה חסרה.
16 מו"ץ בפאס (... – כ"ג אדר תס"א). אודותיו מלכי רבנן סג, ב.

שלשים עע"ה[17] וכתב במקומו בין הטורים עשרים ודין קיומיה כתב דחהים חד מינן[18]

ווידאל הצרפתי[19]

יחדה ן עטר[20] **סי"ט**

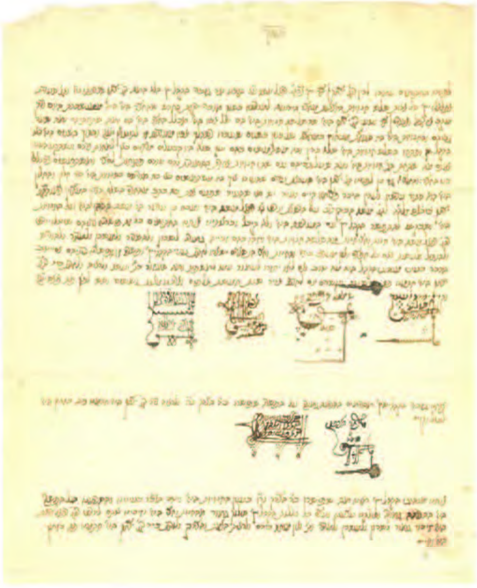
שמאל הצרפתי[21]

ראיתי וקריתי הדין דין אמת ויפה דנו ויפה חייבו ושפיר גזרתם וקיים

משה אבן חמי[22]

ד

לפנינו החתומים עמדו לדין כה"ר **יצחק ן צור** י"ץ[23] בכה"ר **רפאל משה** נ"ע, תובע נגד גזברי הקהל י"ץ, הלא המה כה"ר **יצחק הצרפתי** נר"ו וה"ר **סעדיה אפלאלו** י"ץ, על אדות שלש תנויות היוצאות מחצר הידועה למודיעיה כשוק מזרי ירקות החדש, שהחצר הנז' היא ממושכנת היום ביד יעקב א[_]ואל **ואברהם ן צור**, וטען כה"ר יצחק הנז' שהשלשה חנויות הנז' הם של אביו הנז' מכלל החצר הנז', הם ומה שתחתיהם ומה שעל גביהם. והחנויות הנז' היו סגורות מבחוץ כמחיצה של בנין בשנים שעברו כשהלך אביו ממדינה זו לתיטואן יע"א, ובתוך השנים הנז' באו הקהל י"ץ ופתחו השלש חנויות הנז' שלא כדין, והיו משתמשים בהם, יען שלא היו הכעלים מצויים כאן למחות בידם, ונשתקע הענין, אמנם מה שפתחו הג' חנויות הנז' ומה שעל גביהם וגם שתי חנויות אחרות הסמוכות להם עודם פתוחות לחצר ומשתמשים בכולם בני החצר. והמציא גם כן לפנינו ה"ר **יצחק** הנז' העדאת עדים שהעידו איך היו משתמשים באי כח מורישם בחנויות הנז' דרך חלון, והחלון הנז' הוא סגור עכשיו, ועדין היכר פצימין קיים. ועוד יש מי שהעיד, שפעם אחת כא כתב מהחכם השלם הדיין המצויין כמוהה"ר **יצחק ביבאס**[24] זלה"ה לה"ר **משה הכהן** נ"ע, עם הרשאה ירשי ה"ר **רפאל משה** הנז', ומכח כן ערער ה"ר **משה הכהן** הנז' על החנויות הנז', ושבקשו להתפשר הקהל י"ץ עם המורשה הנז' ולא קיבל. וראותינו אנחנו החתומים כל זה פישדנו ביניהם שיטלו ירשי כה"ר **רפאל משה** הנז' חנות חצי חנות מהשלשה חנויות הנז', ויזכו בהם זכייה גמורה לשכון ולהשכיר ולמשכן ולמכור ולהוריש ולהנחיל ולעשות בהם כל חפצם ואין מעכב בידם, והחנות וחצי הנשארים ישארו לזכות עניי הקהל י"ץ. ופשרה זו שפישדנו ביניהם, אם ייטב הדבר בעיני מנהיגי הקהל הנה מה טוב, ואם לאו יחזרו לעמוד עמנו למשפט ומה שיגזור ד"ח יעשו. ולראיה ולזכות בידו כה"ר **יצחק** הנז' חתמנו פה תשעה ועשרים יום לחדש אייר שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושישים ושש לפ"ק פה פאס יע"א וקיים

יחדה ן עטר[25] **סי"ט**

שמאל הצרפתי[26] **ס"ט**

אברהם אבן [...] ס"ט

יעקב בכמוהה"ר ראובן אבן צור[27] **זצללה"ה**

17 עבר עליו הקולמוס.

18 ביאור דיני קיום המחק, ראה חו"מ סי' מה. ובאופן זה (שמקיימים אחרי החתימה, וחוזרים וחותמים) מבואר ברמ"א שם ס"א. ובשוע"ר הלי עדות סל"א.

19 מו"ץ בפאס (כ"ז אלול שצ"א – י"ד כסלו תס"ד).

20 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

21 מו"ץ בפאס (ת"כ – ב' מנ"א תע"ג). ראה אודותיו מלכי רבנן קכב,ג.

22 מו"ץ בצפרו (... – כ"א אלול תס"ז). אודותיו מלכי רבנן צ, ה.

23 ישמרם צורם.

24 מרבני טיטואן. ראה אודותיו מלכי רבנן עו,ג.

25 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

26 מו"ץ בפאס (ת"כ – ב' מנ"א תע"ג). ראה אודותיו מלכי רבנן קכב,ג.

27 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

אנחנו גזברי הקהל יע״ץ מסכימים הסכמה גמורה על הפשרה שפישרו כ״ד הצדק נר״ו ולראיה ביד כה״ר **יצחק** הנז׳ חתמנו פה בזמן הנז׳ לעיל וקיים

יצחק הצרפתי[28] **סיל״ט**

סעדיה ן׳ מימון [...] **זלה״ה אפלאלו**[29] **סו״ט**

אנחנו מנהיגי הקהל י״ץ ראינו מה שפישרו כ״ד הצדק נר״ו בענין החנויות הנז׳, ויטב הדבר בעינינו והסכמנו על הפשרה הנז׳ הסכמה גמורה, וסילקנו עצמנו ועצם כל כללות הקהל י״ץ סילוק גמור מהחנות וחצי הנז׳, וזיכינו אותם לירשי כה״ר **רפאל משה** הנז׳ זיכוי גמור לשכון ולמשכן ולמכור וכו׳ ואין מחזה בידם, ולראיה האמת והצדק ולזכות ביד כה״ר **יצחק** הנז׳ חתמנו פה בזמן הנז׳ וקיים

ח

לפי היות אמת, שבשנים שעברו היו ביד **יעקב בכה״ר אברהם בן עטר** י״ץ[30] מעות יתומי היקר יצחק ב״ר מרדכי אדהאן דידי׳ [...] ואלמנתו עלו, להתם לזולת במשכונא ושובר כהוגן בנכסי יתומים, וכח״י לחדש שכט תס״ג הודו לו מחילה עלו הנז׳ **ומרדכי** בנה, וכתוב במחילה שלא נשאר להם בידו זולת ארבע מאות אוקיות מכט״ק[31], והודה להם שטר חוב ביום הנז׳ לסירוגין מסך ארבע מאות אוקיות מכט״ק, וכמו שראינו שטר הנז׳ כתוב וחתום כראוי, והיה הולך ופורע מאז ועד עתה לסירוגין, וכותב בפרעון ע״ג השטר עד שנשאר בלא פרעון מאה וארבעה אוקיות ק׳ בקירוב. עוד תבעה אותו האלמנה וכניה הנז׳ בסך ארבעים אוקיות ק׳ אחרים שאמרו שהם נושים בו משטר המשכונא, שהקנה ומסר להם יעקב הנז׳ על עליה הפנימית באלפוק, בחצר ר׳ **צדוק הכהן ב״ר שם טוב** י״ץ. ויעקב הנז׳ המציא שטר כתוב וחתום כראוי נגד עלו הנז׳ שהודת בשטר בקנין שלא נשאר אצל יעקב הנז׳ מהשטר כי אם ששה א[וקיות] ק׳, כמ״ש כתוב וחתום כראוי, ונשובת יעקב הנז׳ גם כן לפרעון השטר היתה שאין לו ממה לפרוע כלום, יען העני וירד מנכסיו וזה לו כמה ימים שנשבע בס״ת שורת הדין, ונשבע גם כן להכא כתקנת הגאונים. וכראות מורינו ורבינו שיחיה החכם השלם הדיין המצויין כמוהה״ר יהודה **ן׳ עטר** נר״ו **תלאות** יעקב הנז׳ שהוא נרדף מכמה ב״ח ע״א[32] ובני ברית, וגם צרת האלמנה **ויתומיה** הנז׳, שכת אחת שמה אסתר הגיעה לפרקה להנשא ואין לאל יד אמה להשלים לה נדוניתה, עם היות שכפי ד״ת שותת׳ אין חייב יעקב הנז׳ לקבל מעות בהקפה מאת הע״א ולפרוע לאלמנה **ויתומים** הנז׳ מפני הטעמים שכתבנו, עכ״פ גזר עליו החכם הנז׳ נר״ו לקבל מעות מאת הע״א סך חמשים אוקיות ק׳ בהקפה כהוגן בנכסי הע״א, ועוד יפרע להם חמשה ועשרי׳ אוקיות אחרות לאלמנה **ויתומיה** הנז׳ לסוף שנה וחצי מהיום, ויאותו להם שני הכתות הנז׳. לכן העידונו על עצמם בקש״מ כדל״כ וש״ח בת״ק[33] כראוי, עלו הנז׳ ומרדכי ויוסף בניה, אחר שקבלו עליהם אחריות הכתובה **אסתר**, והודו שקבלו מיד **יעקב** הנז׳ חמשים אוקיות מכט״ק[34], ובעדם מחלו לו בכל דין **ותביעת** ממון שיש להם נגדו מיום שנברא העולם עד היום הזה היום בכלל ממעה כסף עד מאה מנה בין בשטר בין בעל פה בין כפתקא בין כ[...] בין בעשק בין בגזל, ומעתה לא נשאר להם ולב״ק[35] נגד יעקב

28 ראה אודותיו מלכי רבנן עב, ב.
29 ראה אודותיו מלכי רבנן ק, ב.
30 ישמרהו צורו.
31 מכסף טוב קדומים.
32 בעלי חוב עובדי אלילים.
33 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ב״ה ושבועה חמורה בתקיעת כף.
34 מכסף טוב קדומים.
35 ולבאי כחם.

הנז' וכ"ך לא דין ולא תביעה ולא ג"ע[36] ואנס חדם סתם ולא [...] הנאמנות ולא שום מין שבועה בעולם. ואם באולי נשאר להם נגדו איזו תביעה מפאת השטר הנז' או מפאת השכירות או מדבר אחר, מעתה ומעכשיו ידעו ומחלו מחילה גמורה שרירה וקיימא מחילת שנים ומחילה הכריות, בלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה אלא מחילה ודאית כדת וכהלכה בכל מין תביעה שבעולם, ומעתה כל שטר או פיתקא שירדאה וימצא ביד האלמנה ויתומיה הנז' וכ"ך נגד יעקב הנז' וכ"ך כולהון שביהין ושביקין לא שדירין ולא קיימין. וכפירוש כירדה האלמנה הנז' ויתומיה, שהסך הנז' שמחלה ליעקב הנז' הוא מצד הרבית שצריך לפרוע לע"א הנז' כהגה ביניהם, והאלו האלמנה ויתומיה קבלו הסך הנז' ברבית, ונמצא שלא הרויח כלום, כי אם מה שמחלו לו הוא יוצא לו ברבית, וכך הוסכמו ביניהם. ונוסף על זה שלולי החכם הנז' נר"ו ה' ישלם פעלו שערב בעדו לע"א, לא רצה הגוי לחוס לו כלום, לכן כפירוש ידעו ומחלו ונתנו לנו רשות גמורה האלמנה ויתומיה הנז' לכתוב ולחתום שטר מחילה זה בכל אופן המועיל ולתתו ביד יעקב הנז', בלי למימר טעינו בחשבון וכדומה, אלא מחילה דלא למיהדר בה ולא להשיאה מינה לעלמין, כי על הכל מחלו לו מחילה גמורה הן תביעות הגלויות להם והן שאינם גלויות להם, הכל בכח הקנין ושו"ח. גם בכח הקנין ושו"ח ביטלו האלמנה ויתומיה הנז' כל מיני מודעי ומודעי דמודעי ודפקפו מגו מודעי עד עולם, וכפסול עדיהן ועדי עדיהן לדעת הרשכ"א ז"ל[37], ואסרו הנאתן על עצמם כדבר הנדור והקדוש כזכח וכקרבן, ונתחייבו לסלק כל היזק ופסידא ודרא דממנא דתימטי ליה ליעקב הנז' מצד האלמנה ויתומיה הן בדינו הצדק הן בע"א, בכל עת שידרשו בשטר זה הם וכ"ך מיעקב הנז' וכ"ך, כי היכי דלא לימטי ליה ח"ו שום פסידא ודרא דממנא כלל. והפקירו כל זכותם הפקר גמור מכח הפקר כ"ד הפקר, ונתנו רשות לכ"ד נר"ו להפקיר ולקיים ולהעמיד המחילה הנז' ביד יעקב הנז' וכ"ך. כלל הדברים שכל הדברים והאופנים של כשיתקיימו הם גורמים שום פיסול או שום הוערת כח לשטר מחילה זו הרי הם בטלים ומבוטלים מעכשיו לדעת הרמב"ם[38] והר"ן ז"ל[39], וכמה שהביא דבריהם הרב בעל דברי ריבות ז"ל בשאלותיו[40]. ושטר מחילה זה תקיף ואלים קיים ומקויים בכל חיזוקין ואישדתא דסב"ד ר"ין[41] בתפישא ואמנות גמורה ואחריות גמורה עליהם ועל ירשיהם אחריהם ועל כל נכסיהם, מקרקעי ומטלטלין שקנו ושיקנו כתיקון חז"ל, הכל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד[42] אלא כחומר וכחוזק כל שטרי מחילה הנעשים בישראל, ונגמר הכל בקש"מ ושו"ח[43] ביום ששי בשבת בשלושה עשר יום לסיון שנת תחס"ה ליצירה בפאס יע"א וקיים

שלמה עמיאל[44]

על הכל אני חותם חוץ מאחריות אסתר הכתובה הנז' לעיל[45] וקיים

אברהם עלאל סיל"ט

אנחנו ב"ד החתומים עמדנו על המחילה הכתובה בפנים וראינו שהיא תקיפא ואלימא לזכות יעקב בן עטר הכתוב בפנים. ואנחנו מסכימים הסכמה גמורה על המחילה הנז' וניפים כחה

36 גלגול שבועה.
37 גטין לד, א ד"ה ולעניין מסירת. ושו"ת ח"א סי' תקנג (שמועיל מה שפוסל העדות, שלא תועיל שום מודעה). וכ"ה בשו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג.
38 הל' גירושין פ"ו ה"כ (שמועיל מה שאומה, שכל הדברים שמסר שגורמין כשיתקיימו אותן הדברים לבטלו הרי הן בטלים). וכ"ה בשו"ע שם.
39 גטין (יז, א) סד"ה הראשון, ובשו"ת סי' מג (שהעיקר הוא כרמב"ם).
40 סי' ער.
41 דסופרי בית דין ישמרם צורם.
42 כטופסי דשטרי.
43 בקנין שלם מועיל ושבועה חמורה.
44 סופר שטרות בפאס. ראה אודותיו מלכי רבנן קיח, ב.
45 היינו, שלא נזכר בהשטה, שגם אסתר הבתולה עשתה קנין מחילה על כל הנ"ל. וזה השלימו לקמן, בכ"ה אייר, וחתמוהו לקמן בי"ט סיון.

יפוי גמור, ואנחנו מסלקים סילוק גמור ליתומי ר' **יצחק** הנז' בפנים סילוק גמור מכמה אנפי הכתובים ויתומים בפנים, ואנחנו מפקירים כל זכותם הפקר גמור מכח איזו מודעה וכדומה הכל הפקר גמור מכח הפקר ב"ד הפקר, ולא נשאר ליתומים ולב"ך לנגד יעקב הנז' שום תביעה בעולם ולא שבועה ולא ג"ש ואפי' חרם סתם, ביען שכפי ד"ת שתת' לא היה מחויב לקבל מעות ברבית כדי לפורעם, לכן אנחנו מעמידים ומקיימים המחילה הנז' קיום גמור והעמדה גמורה, ואין לשום ב"ד אחר שיעמוד להזקק להם לדין בכל עת וזמן שיערערו הם או ב"ך נגד **יעקב** הנז' וב"ך, כי הכל קיים ומקויים כדין וכהוגן ולראיה חתמנו פה

יחודה ן' עטר[46] **סיל"ט**

שמואל הצרפתי

אברהם ס"ט

יעקב בכמוהה"ר ראובן אבן צור[47] **זצוללה"ה**

להיות שאחד מהעדים החתומים בפנים אמר שלא נזכר מאחריות הכתובה הנז' שקע"ע[48] אמה ואחיה, לכן נדרשנו אנחנו ח"מ[49] לכתוב מה שהיה לפנינו, והוא שהעידתנו על עצמה בקש"מ בדל"ב וש"ח בת"ך[50] כראוי **אסתר** הכתובה הנז', ובכח הקנין וש"ח הודת ונתחייבה שבעד הנדונייא שמענקים לה אמה ואחיה מחלה לאמה ואחיה בכל דין ותביעת ממון שיש לה נגד מכל עזבון אביה נ"ע, מחילה גמורה שרירא וקיימא מחילת שמים ומחילת הבריות, ולא נשאר לה נגד אמה ואחיה לא דין ולא תביעה ולא שבועה ולא ג"ש ואפי' חרם סתם, יען בעד הנדונייא הנז' נסתלקה סילוק גמור, ואם באולי נשאר לה איזה חלק וזכות בעזבון, על הכל ידעה ומחלה בפירוש לאמה ואחיה מחילה גמורה, בלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה. גם נתנה להם במתנה גמורה כל החלק וזכות שאיפשר שנשאר לה בעזבון אביה קרקע וכדומה דלא שייך ביה מחילה במתנה גמורה שרירא וקיימא מתנת בריא ופרהסייא. וכך אמרה לנו האי מתנתא כתבוה בברא וחתמוה בפרהסייא כי היכו דלא תיהוי כמתנה טמירתא ולא כמתנת ש"מ[51] דהדרא אלא מתנת בריא גלויה ומפורסמת. גם אגב הקרקע הנז' הקנת ומסרה להם כל השטרות והפתקות שמעזבון אביה בין בחייו בין במותו שהם נגד הזולת לשיזכו אמה ואחיה בכל השטרות והפתקות בכל מקום שהם. וכך אמרה להו, זכו וקנו לכו הנהו שטרי אינהו וכל זכותא ושעבודא דאית לי בהו ודכתיב בגוייהו. כלל הדברים שסילקה עצמה מכל וכל ולא נשאר לה שום זכות בעולם לא היא ולא ב"ך. והודת הכתובה הנז' על כל הנז' בתפישא ונאמנות גמורה ואחריות גמורה עליה ועל יורשיה אחריה ועל כל נכסיה מקרקעי, ואגבן מטלטלי שקנתה ושתקנה, כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד אלא כחומר וכחוזק כל שטרי מחילות ומתנות והקנאות הנעשים בקרב ישראל בכל אופן המועיל כפי הדין. גם הוברר לנו בירור גמור שאסתר הנז' עברה פרקה והיא גדולה בשנים[52]. ונגמר הכל בקש"מ וש"ח בחמשה ועשרים יום לאייר שנת תחס"ה ליצירה. ולהיות שנדרשנו לבקשת יעקב בן עטר י"ץ שיש לו זכות בזאת המחילה, לכן כתבנו וחתמנו פה בתשעה עשר יום לסיון שנת תחס"ה ליצירה בפאס יע"א וקיים

שלמה עמיאל

משה ן' מכלוף ן' מאמאן[53] **נ"ע סיל"ט**

מז. שטרות ומעשי בית דין מהשנים ת"ע-תפ"ב, בפאס, מרוקו

בהמשך למה שפורסם בפרק הקודם, כמה שטרות ומעשי בית-דין מהשנים תנ"ז-תס"ח, בפאס מרוקו, נפרסם בפרק שלפנינו עוד ארבע שטרות ומעשי בית דין, מהשנים ת"ע-תפ"ב:

46 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
47 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.
48 שקבלו על עצמם.
49 חתומים מטה.
50 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה ושבועה חמורה בתקיעת כף.
51 שכיב מרע.
52 כך שקנינה ומחילה מועילות.
53 ראה אודותיו מלכי רבנן צד, א.

א) שטר ביטול מודעות לסילוק משטר משכנתא, מלפני שנת ת"ע. והיינו שר' יצחק נתן סכום מעות אל ר' שלמה, וקיבל עבורו בנין במשכון. אמנם חשש ר' יצחק, שאשתו של ר' שלמה תפקיע ממנו את הבנין עבור שעבוד כתובתה, ואחרי דין ודברים היא סילקה עצמה משעבוד זה בקנין המועיל. אלא שר' יצחק חשש שהיא מסרה תחלה מודעה על סילוקה מהשעבוד, ולכן עשו ביטול מודעות. אח"כ הוצרך ר' יצחק להשקיע בתיקון הבנין, ובחודש טבת ת"ע הביא עדות לכך, ונוספו הוצאות אלו למשכנתא זו, היינו שלא יפקיעו ממנו המשכנתא עד שיחזירו לו גם השקעה זו. אח"כ הוצרכו יתומי ר' יצחק הנ"ל להשקיע שוב בתיקון הבנין, ובתשרי תע"ו הביאו עדות לכך ונוספו גם הוצאות אלו למשכנתא זו.

ב) שטר מכירת בית הכנסת, מי"ט מר חשון ת"ע. בית הכנסת הי' של ר' יוסף, ממושכנת בחלקה לר' עמנואל. ונתה השלים לו ר' עמנואל סכום נוסף, ור' יוסף מכר לו שני שלישי ביהכ"נ. אח"כ ערער מוה"ר יעקב ן' צור[54], שגם הוא שותף בביהכ"נ בחלק שתות שבו, וא"כ הוא מצרן וזכותו לקנות את ביהכ"נ, ועל כן פישרו ביניהם, שכל אחד משני אלו יקנה שליש בית הכנסת.

ג) שטר סילוק מירושה, מכ"ז טבת תע"ז. והיינו שאחרי פטירת ר' שם טוב כהן, נשתדכה בתו מרת רבקה, ואמה מרת ריינא נתנה לו בנדוניתא מהעזבון, הרבה יותר מהמגיע לה. ולכן סילקה עצמה מכל טענות ותביעות שיש לה על העזבון. וכן סילק עצמו מטענות ותביעות אלו המשודך שלה ר' שמואל אלבאז, בעהמ"ח ויאמר שמואל (קזבלנקה תרפ"ט).

ד) שטר הסכמת מינוי ש"ץ, מחורף תפ"ב. ההסכמה עצמה שמעבר לדף, תתומים עליה כמה עשרות מחשובי ביהכ"נ, אך נמחק ממנה הדיו ברוב השנים ולא ניתנה לקריאה. ומאישור ותתימת רבני העדה, שמעבר לדף, רואים שמדובר במינוי מוה"ר יהושע סירירו, לש"ץ בבית הכנסת הנקרא על שם מוה"ר סעדיה ן' רבות, מרבני פאס (... - שס"ז). הש"ץ שלפניו היה מוה"ר יעקב ן' דנאן, אשר צוה לפני מותו למנות במקומו את מוה"ר יוסף ן' שקרון. מ"מ אישרו רבני פאס את מינוי מוה"ר יהושע סירירו. כנראה היו חילוקי דעות גדולים בנושא הזה, עד שהוצרכו גם רבני מקנאס לאשר בתתימתם את הסכמת הקהלה הנ"ל.

א

בינ"ו[55]

[יע]ן שאחר שמשכן היקר **יצחק בן דוד וחיון** י"ין[56] המש[כן]נא הנז' בפנים, נודע לו שאשתו של **שלמה רזיזלי** הנז' בפנים כתובתה כדת, והיא קדומה לשטר [המ] שכונא, וכן תבעו כדין שיעשה לו אופן המועיל לשתהיה המשכנתא מנוקא ומשופה מערעור האשה הנז', ואם לאו יתן לו מעותיו, דאדעתא דהכי לא משכן, ומחר תוציא האשה שטר כתובתה והוציאנה מידו ונמצא הלה יוצא נקי מנכסיו, וכן אמר שלמה הנז' לאשתו שתסתול קנין באופן המועיל, ולא נתרצית לעשות כן עד עבור ימים אחדים, והשיש **יצחק** הנז' פן ביני ביני מסרה שום מודעה על השטר שהחזיקה ע"ג כתוב בירושה הסמוכה, ולכן תבע שיהא הדין שאם אין אופן להיותו בטוח מערעורי האשה הנז' יתן לו מעותיו כנז"ל. וברא[ותנו תביעתו נכונה, פסקנו שכל מודעא ומודעי דמודעי וכו' שתוציא האשה הנז' וכאי כחה נגד השטר משכונא הנז' הכל המה ואין בם מועיל, ולא יחדך רמיה צידה ולא תעשינה ידיה תושיה. ואע"פ שראינו בשטר הכתוב בירושה הנז' שכתבלה מודעות באופן המועיל ונתנה רשות לב"ד להפקיע כחה, יוספים אנחנו לבאר שאף אם מסרה מודעה על כל הביטולין הנז' ועל נתינת רשות הנז' לא תועיל המו"ה ההיא ולא ידון ממנה [...] כלל מטעם הנז"ל. ולראיה בי"ד יצחק הנז' ותמנו פה דייני ק"ק פאס יע"א

יהודה ן' עטר[57] **סי"ט**

אברהם אבן [...] ס"ט

יעקב במוה"ר ראובן אבן צור[58] **זצוללה"ה**

54 ראה לעיל פרק לא.
55 בעזר ה' נתחיל ונגמור.
56 ישמרהו צורו.
57 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
58 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

נשאר כיד סאלים מהחוב המוטל עליו כנז' בדף הסמוך עולה בלי פדיון ארבעים אוקיות קדו"[59] פרע [...]אלם הנז' הארבעים אוקיות הנז'.

להיות שיצחק בר דוד ויוסף הוציא סך שתים וחמשים אוקיות בבנין מחציות כותל לגאריב שבעליה המשותפת בידו כנז' בירידה הסמוכה למז, דהיינו כל אורך מחציות הכותל מקרן זוית שמהבירית של צד ימין ונכנס עד קרן זוית של הכותל של צד שמאל, והיינו מחציות העליה הסמוך לתקרה, כל הנז' הוציאו כסיד וחול ולבנים ופיתוי העפר והדעים ושכר האומנים והפועלים וסעודתן, לכן בא לפניהו חיים יעקב בעל העליה הנז' ואמר, כתבו וחתמו וחזו כיד יצחק הנז' סך [שאנו מוסיפים] נ"ם כ"ם[60] [...] תוספת על סך המשכונא שיש לו בעליה הנז', ולכשאפדה מיד אפרע הכל בבת אחת. וכתבנו וחתמנו ונתננו לו בעשור אמצעי לטבת שנת ארבע מאות ושבעים לפרט היצירה פה פאס יע"א, שאנו מוסיפים כ"עי[61] וקיים

[...]

עוד בכלל ההוצאה הנז' ג"ם[62] אחדים וקיים שניהם

אברהם ן' כהה"ר ן' יוסף ודוד זלח"ה

במותב תלתא כחדא הוינא, כד אסהיד קדמנא יעקב ן' מרדכי ה"ן אזלאי הכנאי וברר בעדותו, שעל ידו ועל יד ה"ר מכלוף אדהאן, הוציאו יתומי ה"ר יצחק ה"ן חיד וחיון הנז' כפנים, בבנין ותיקון הכרחי בכותל הסמוך לבית הכנסת שבאלפוקי שבחצר הנז' כפנים, ובבנין ותיקון הכרחי בגג האלפוקי הנז', ובטיחות קורקעית האלזורייא שבחצר הנז', בכל הוציא היתו' הנז' ע"י יעקב הנז' בסיד וחול ולבנים ושכר האומן סך חמשה אוקיות ורביע באוקייא קדו', שיתוספו להם הסך הנז' על סך המשכונא ותוס' הנז' כפנים, ולעת הפדיון יגבו הכל בבת אחת עיקר ותוספת ע"כ סתם עדותו, וחתמנו פה תרי מגו תלת[63], ביום כ' בשבת שלשה ימים לחדש תשרי שנת תכו"ן לפרט קטן וקיים

משה אסולין סי"ט

מסעוד אצראף

עוד במותב תלתא כחדא הוינא, כד אסהיד קדמנא יעקב פוניין הנזר וברר בעדותו, שעל ידו ועל יד ה"ר מכלוף אדהאן, הוציאו יתומי ה"ר יצחק הנז' כפנים, בתיקון הכרחי לאלסהוא שבעלייה הנז' והאלתלויה שבביה הכנסת ופתח האלזורייא שבמדרגות הגג, בכל הוציאו בלוחות וקורות ומסמרים ושכר האומן הנז' סך שתים עשר אוקיות קדו', שיתוספו להם הסך הז' על סך המשכונא ותוס' הנז', ולעת הפדיון יגבו הכל בבת אחת עיקר ותוספת ע"כ סתם עדותו העד הנז', וחתמנו פה תרי מגו תלת בעשור ראשון לחדש תשרי שנת הנז"ל וקיים

משה אסולין סי"ט

יעקב חיים

שטר זה ושבירעה הקודמת נמסר מיד האחין **אברהם ומשה** בני ה"ר **יצחק ן' חיד וחיון** הנ"ע[65] למו"ר כמוהר"ר יעב"ץ[66] נר"ו כמשו"ח בידו וקיים

שאול ס"ט

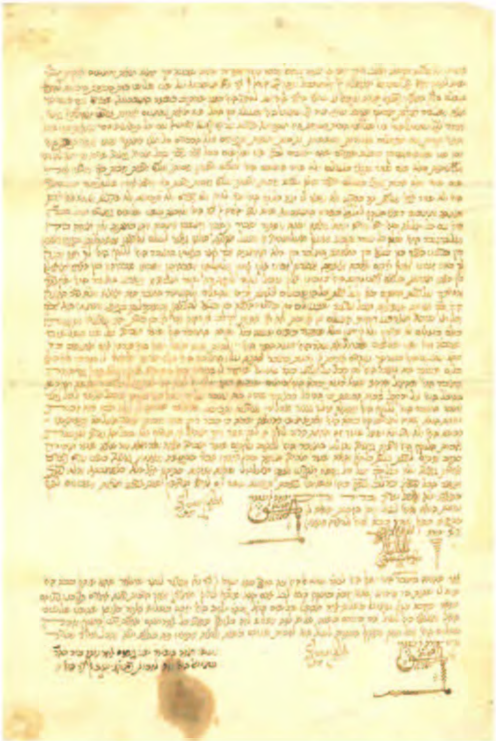
---

59 קדומים, שהן שתות יותר מאוקיות של פאס.
60 נ"ב אוקיות.
61 ביני שיטין.
62 ג' אוקיות.
63 חתמו שנים, מתוך שלושת חברי ב"ד (כדלעיל; במותב תלתא כו').
64 סופר ב"ד בפאס. ראה אודותיו כלכי רבנן צב, ד.
65 הנוגעים בדבר.
66 כמוהר"ר יעקב ן' צור.

ב

כ"ה

העידנו על עצמנו בקש"מ בדל"ב[67] היקר **יוסף ב"ר מנחם עזיזאל**, ובכח הקנין נתחייב ההודה, שכבר סך חמש מאות וחמישים אוקיות מכט"ק[68] שיש לנבון וחזק כה"ר **עמנואל מאנסאנו**[69] י"ן, ולהמשכיל ונבון כה"ר **יחודה ן צור** ס"ט, משכונא על שני שלישי בית הכנסת הידועה להחכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר יהודה עזיאל ז"ל, במצר החצר הידועה להחכם הנז', כמו שכתוב בשטר המשכונא שכידם, גם בעד סך מאה ושלשים אוקיות מכט"ק שקבל עתה מיד כה"ר **עמנואל** הנז', שעולה בין הכל שש מאות ושמנים אוקיות מכט"ק מהמסיר"ה[70], גמר ומכר לכה"ר **עמנואל** הנז' שני שלישי הבית הכנסת הנז' מתהומא דארעא עד רום רקיעא דשמיא עם כל תשמישיהם והנאותיהם, היכל וספרי תורות עם ספסלים ומנורות ועשישיות מזיכות מפוחים מפוחים, כלל הדברים כל מאי דמתקרי נכסי וספרי הורות הנז' טבן שני שלישים גם כן כשלש ספרים שהם ידועים לכ"ה שני שלישים בכל דבר ודבר הכל מכירה גמורה שהירא וקיימא לחלוטין ולצמיתות בלא שום שיור ותנאי כעולם, ולא שייר המוכר הנז' לעצמו ולשותפו חכותו ועצם ורשות וזכות כ"כ[71] ויורשיו אחריו שום שיור חלק חכות ותנאי בעולם שכבר סילק עצמו חכותו ורשותו ועצם חכות ורשות כ"כ ויורשיו אחריו סילוק גמור מעל המכר הנז' ולא שייר אפי' נעיצה יתד בקרקע ולא נשאר לו נגד הלוקח הנז' וכ"כ לא דין ולא דברים ולא תביעה ולא שבועה ולא ג"ש[72] ואפי' ח"ס[73]. ומעתה ומעכשיו רשאי הלוקח ליטפל בפדיון המשכונא שיש לכה"ר **יהודה ן צור** הנז', ולזכות בשני שלישים גמורים מכל הכ"ה הנז' עם כל מלואה כנז', וידי ויורשיו ינחיל ויחסין יבנה ויסתור וישכיר וישכין וימשכן וימכור ויתן במתנה ואין מוחה בידו, ועל המוכר הנז' לסלק כל עודר ותובע וטוען מעל מכירה זו מעל מקצתם סילוק גמור לעולם להוציאתו והשתדלותו בגופו וממונו, בין בדינינו הצדק בין בע"א בין דמחמת המוכר בין דלא מחמתיה. וכך אמר בפנינו המוכר הנז' ללוקח הנז', לך חזק וקנה לך בהני זכינו ואנא איקום ואדכה ואשכים ואמריק זכיני אלין אינון ועמליהון ושבחיהון ושבחי שבחיהון כין דאתי ממילא בין דאתו מחמת הוצאה, וצני הקונה הנז' בזכיני אלין וקבילי עלוהי ולפיות כח שטר מכירה זו נשבע המוכר הנז' ש"ח בת"כ וההיתר"כ[74] על דעת המקום ב"ה ועל דעה כל הנשבעים באמת לקיים ולהשלים ולהעמיד המכר הזה מראש וע"ס[75] ביד הקונה הנז' וכ"כ, מנוקה ומשופה מכל ערעור שבעולם, בין בדינינו הצדק בין בע"א, להוצאתו והשתדלותו בגופו וממונו הוא וכ"כ, וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן או בת אח או אחות קרוב או רחוק נכרי או בן ברית יהיו ערעוריו וטענותיו כולם בטלים לא שדירין ולא קיימין, בלא שיפטר בשום טענה כלל. והודה המוכר הנז' שטר מכירה על שני השלישים שכב"ה הנז' ושני שלישים שכמלואה עה"ד הנז' בעד הסך הנז'. ולהיות שיש משל **יוסף** הנז' קודם אחד ממושכן ביד כה"ר עמנואל הנז' בעד סך עשרים אוקיות ק"[76], ובעת המכר התנה עליו המוכר הנז' ותנאי מחזק שיחזיר לו הקודם הנז' בולא כלום, שעמ"ך[77] היה המכר הנז', לכן קבל על עצמו כה"ר

67 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה.
68 מכסף טוב קדומים.
69 אודותיו ראה מלכי רבנן קג, ב.
70 מכסף טוב קדומים מכתבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.
71 באי כחו.
72 גלגול שבועה.
73 חרם סתם.
74 בעובדי אלילים.
75 שבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
76 ועד סוף.
77 קדומים, שהן שתות יותר מאוקיות של פאס.
78 שעל מנת כן.

עמנואל שיחזיר לו הקורדון הנז' כשידרש ממנו בלא פדיון. גם הודה המוכר הנז', שהיכל הקדש שהוא כעת בב"ה הנז', בימים שנכנס כה"ר **עמנואל** לב"ה הנזכר להתפלל בציבור נעשה מחדש ההיכל הנז' על יד קהל הבית הכנסת, כי ההיכל הראשון שהיה בה נמכר על יד **יוסף** הנז' באופן שהכל כאשר לכל גמר ומכר המוכר הנז' ללוקח הנז', ונסתלק סילוק גמור מכל דין וערעור ותביעה שאיפשר שהיתה לו עליו מכח איזה זכות טובת הנאה שהיה למורישו הנז' בב"ה הנז' ובתשמישי קדושה שבה, כי כבר ריקן כחו וזכותו לגמרי מעל ב"ה ותשמישי קדושה הנז', ולא יורע ולא יפסל שטר זה מחמת סדור לשון או לשון חסר ויתר מושאל או מורדף אלא הכל יהא נדרש לתועלת וזכות הלוקח הנז'. ורשות גמורה נתן לנו המוכר הנז' לכתוב ולחתום שטר מכירה מאחד ועד מאה עד שיצא שטר מכירה כתוב וחתום לדעת ועצת כל ת"ח, והודה שטר מכירה מוחזק בכל חיזוקי סב"ד[79] בתפישה ונאמנות גמורה בשני עדים כשרים ואחריות גמורה עליו ועל כ"ך[80] ועל כל נכסיו, מקרקעי ומבני מטלטלי שקנה ושיקנה, בתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ולדלא נט"ד[81], ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב ובש"ח[82] כנז', בשלישי בשבת תשעה עשר יום לחדש מרחשון שנת ארבע מאות ושבעים לפ"ק בפאס יע"א והכל שריר וברירי וקיים

יהודה ן' **עטר**[83] **סיל"ט**

אברהם ן' **עטייא**[84]

טובת הנאה[85] הנז' לעיל יובן הזכות להיה לו בתפוחי כסף שהיה בב"ה הנז' ולראיה חתמנו וק"ש

יהודה יוסף אבן שקרון

אחר שהודה המכר הנז' **יוסף** הנז' לכה"ר **עמנואל** הנז', בא החכם כה"ר **יעקב** ן' **צור**[86] נר"ו וערער לומר שמאחר שהוא שותף בב"ה הנז' שיש לו שותות בו כידוע, הוא יזכה במקח קודם לכל אדם, דהא שותף עדיף ממצרן[87], ואחר הרבות כמה אמרים תווכנו ביניהם עזה"ד[88] שיזכה כה"ר **עמנואל** בשליש אחד מהשני שלישים הנז"ל, וכה"ר **יעקב** הנז' יזכה בשליש האחד באופן שהשני שלישים הנז"ל ומלואם כנז' לעיל הם ביניהם בשוה שליש לזה ושליש לזה, באופן שפרע כל אחד מהם מחצית דמי המקח וזכה בשליש הנז', וכל חזק ותוקף הכתוב לעיל הוא לזכות שניהם בשוה. ולראיה חתמנו פה בפאס יע"א והכל שריר וברירי וקיים

יהודה ן' **עטר**[89] **סיל"ט**

אברהם ן' **עטייא**[90]

נעשו מזה השטר שני גופים, אחד ניתן ביד כה"ר **עמנואל** הנז', וזה לזכות כמוה"ר **יעקב** ן' **צור** הנז'.

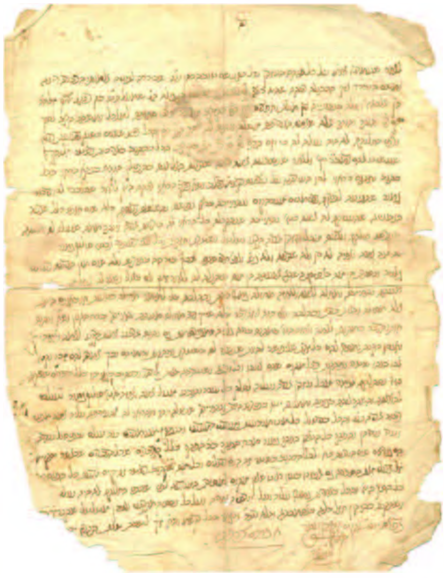
ג

ב"ה

לאחר שעמדנו אח"מ[91] על כל פנקס העזבון של כה"ר **שם טוב כהן** נ"ע, שביררה לפנינו אלמנתו

---

79 סופרי בית דין.
80 באי כחו
81 כטופסי דשטרא.
82 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה ובשבועה חמורה.
83 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
84 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.
85 בא לפרש מה שנזכר לעיל בסוף השטר, שהמוכר נסתלק מטובת הנאה שה' למורישו בבית הכנסת.
86 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.
87 כמבואר בחו"מ סי' קעה ס"ה, וברמ"א שם סמ"ז.
88 על זה הדרך.
89 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
90 ראה אודותיו מלכי רבנן טז, א.
91 אנו חתומים מטה.

הכבודה **ריינא** ומשם הכברד איך הכתובה **רבקה** שהיא רוצה לעשותה חופה עם בן גילה ה"ר **שמואל ס"ט בן כהה"ר יצחק זלח"ה ח"ן אלבאז**, נטלה כנדונייא בין מעות וחפצים או"ו ת"ם[92] בקירוב, מלבד צרכי החופה למאכל ומשתה קרוב לסך ק"ם כ"ם[93] והותר והותר, אלא שאמנה העדיפה משלה נתנה לה הסך או"ו ת"ם, הכל כמו ששיים בשוק במעות בעין, וכפי החלוקה לא היה עולה לה כי אם הות"ם ר"ם ת"י ד"ת ת"פ בקירוב, הכל כמתוב באריכות בשטר חלוקה שעשינו להם כמה"ד י"ץ, ולאחר שנשכעה אמה ריינא שבועת האלמנה בתפילין הקדש בנק"ח[94] כראוי ההל כתוב וחתום כראוי. לכן העידתנו על עצמה בקש"מ כדל"ב וש"ח בת"ך[95] כראוי **רבקה** הנז', לאחר שהוברר לנו בירור גמור שהגיעה לפרקה בסימנים מובהקים[96], ותחתייכה ברצון נפשה והשלמת דעתה כלא שום אונס כלל, שבעד הנדוייא שהעניקה לה אמה כנז' נתחייבה שתתקבלה כל הראוי לה בירושת אביה ויותר ממה שעולה לה, ומעתה ומעכשיו סילקה עצמה מכל עזכון אביה קרקע וסלטל ושטרות וחזקות וכל מאי דמתקרי נכסי סילוק גמור לה נגד אמה ואחיה, לא דין ולא שבועה ולא ג"ש[97] ואפי' חדם סתם. שכך בירדה בפירוש, ולא שום מין תביעה בעולם גלויה וסתרת, הן מה דאסיקו השתא אדעתה הן מה שיתגלגל לה לאחר זמן. ואם באולי נשאר לה איזה מין [תביעה], מעתה נתחייכה ומחלה לאמה ולאחיה מחילה גמורה כדה וכהלכה. כלי למימר מחילה בטעות או באונס היתה אלא מחילה נראית כדה וכהלכה. ואם הוא איזה דבר דלא שייך ביה מחילה מעתה נתחייכה ככח הקנין וש"ח ונתנה אותו הדבר במתנה לאמה ואחיה הנז' במתנת בריא גלויה ומפורסמת. גם נתנה ארבע אמות בקרקע לאמה ואחיה י"ץ, ואגבן הקנות ומסרה להם כל זכות שאיפשר להיות שנשאר לה בשטרות ופתקות ודמיהם, וכך אמרה להם זכו וקנו לכו והוו שטרי ופתקות בכל מקום שהם איהו וכל זכותא ושעבודא דאית לי כהו דסתיב בגויייהו. כלל הדברים שדברכה הנז' נסתלקה לגמרי מכל עזכון אביה ועליה לסלק כל עודר והוכע מעל אמה ואחיה הנז' סילוק גמור לעולם להוצאותה והשתדלותה בגופה וממונה, יען בפירוש הודת ונתחייכה שנסתלה יותר מהראוי לה, והעדיפה עליה אמה מפני כבוד אביה נ"ע. והכל בביטול כל מיני מודעות ומודעין דמודעי דמודעי דתפקי מגו מודעי עד עולם ובפיסול עדיהן ועדי עדיהן והפקר כל הנאתן הפקר גמור מכח הפקר ב"ד הפקר, כלל הדברים שכל הדברים שכאשר יתקיימו הם גורמים שום הודעת כח לכל הכתוב בשטר זה הנם בטלים, וכל מה שכתוב בשטר זה קיים לדעת כל הפוסקים[98] ז"ל בעלי זאת הסברא. גם אנחנו בעין ראינו שאין מקום למסירת המודעה. לפי שכפי החלוקה לא היה עולה לה כל הסך הנז'. והכל כאחורית גמורה עליה ועל יורשיה אחריה ועל כל נכסיה, מקרקעי ומגבן מטלטלי שקנתה ושתקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כט"ד וגמר הכל בקש"מ וש"ח[99], ז"ך לטכת שנת תע"ז יד[ך לפ"ק] בפאס יע"א וקיים

יעקב בן עטר[100]

אברהם צרפתי

העידנו ע"ע בקש"מ כדל"ב[101] הכחוב המשודך הלא הוא ה"ר **שמואל בן אלבאז** נר"ו הנז' כפנים, בכה"ר **יצחק** ז"ל, וככח הקנין גמור הסכים על הסילוק אשר נסתלקה דבקה משודכתו מנכסי אביה מקרקעי ומטלטלי ושטרות ופתקאות וכל

92 100 מתקאלים ו400 אוקיות (שהם 1400 אוקיות).
93 120 אוקיות.
94 בנקיטת חפץ.
95 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה ושבועה חמורה בתקיעת כף.
96 כך שקנינה מועיל.
97 גלגול שבועה.
98 כמבואר בשו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג, שזה מועיל לבטל מודעות.
99 כטופסי דשטרא, הכל בקנין שלם מועיל ושבועה חמורה.
100 אודותיו ראה מלמי רבנן סז, א.
101 על עצמו בקנין שלם מועיל במנא דכשר למיקני ביה.

דבר ששוה ממון וכל דבר ששמו נכסים כמו שכתוב מעבר לדף בארוכה. הסכמה גמורה ברצון טוב וכחפץ שלם כאופן שלא נשאר לו עוד ולא לבאי כחו לערער שום ערעור נגד כאי כח כה"ד **שם טוב הכהן** הי"ד הנזכר בפנים, בשום אופן בעולם, ולראיה חתמנו פה והיה זה ביום ראש חודש שבט בשנת ארבע מאות ושבעים ושבע לפרט האלף הששי בפאס יע"א והכל שרירי וקיים

יעקב בכמוהה"ר ראובן אבן צור[102] **זצללה"ה**

אברהם צרפתי

אנחנו כ"ד חתומים עמדנו על כל הכתוב לעיל בפנים איך נסתלקה רבקה הנז' מכל עזבון אביה קרקע וטלטל וכל מאי דמתקרי נכסי, וגם החתן הסכים על הסילוק הנז', לכן גם אנחנו מאשרים ומיפים כח הסילוק הנז' קיום גמור וכל הכתוב לעיל ובפנים שרירי וברירי וקיים

יהודה ן עטר[103] **סי"ט**

אברהם אבן [...] ס"ט

ד

גם אנו החתומים מסכימים על כל הנז' לעיל בכל [...] לא להכניס ברשותינו בבית הכנסת הנז' שום אדם בעולם זולת [...] החכם השלם כהה"ר **יהושע** נר"ו, וכן אנו מסכימים על כל [...] המתחייבים בהסכמה הנז' מעבר לדף, ולא יחול שום דבר [...], ולראיה כיד כהה"ר יהושע ח"ס...[104]

לפנינו נשבע ש"ח בת"ר והה"ת[105] כראוי, **מסאא בן חיים אפלאלו**, שלא יקבל שום שליח צבור להיות שלוחם למקום בב"ה הנק' ע"ש ן' רבוח[106], כי אם לכהה"ר **יהושע סיריירו**[107] וכניו ולא לזולתם, וכל מה שהסכימו עליו הקהל החתומים כיריעה זו הרי הוא מקובל עליו ועלתה הסכמתו עמהם בכל מה שהסכימו. וכן העידנו ע"ע בקנין וש"ח כנז' **אהרן אגיתי**, וככח הקנין וש"ח קבל על עצמו כל הכתוב פה מראש ועד סוף לא יפול דבר ארצה ולראיה חתמנו

יהודה ן עטר[108] **סי"ט**

הוכאה הסכמה זו לפנינו ו[...] בכל פעליה, וראינו שהיא אלימא שרירא וקיימא ולית נגד דתבריגא. ואעפ"י שראינו הסכמה אחרת מאוחרת לזו חתומה מקהל כ"ה הנז', [וש]ם נאמר איך כשמעם את כל אשר צוה לפני מותו כהה"ר **יעקב ן דנאן**[109] שישמש [...]ת ש"ץ קבוע בחריקיה כה"ר **יוסף ן שקרון**[110], ויטול מההכנ[סה] בו"ד והשאר יהנו [לאל]מנתן, ולכן הסכימו שם על צוואתו לאשדה ולקיימה. ראינו ש[אין] באותה אמתלא [מ]משו, יען בהסכמה הכתובה בפנים שהיתה ראשונה מכ[אר] מה ששמענו וידענו [אשד] צוה, וההסכמה ההיא הראשונה היתה אדעתא

102 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.
103 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
104 חתומים פה [חתומים י"ד איש. אח"כ באות כמה שורות שנמחקו ולא ניתנו לקריאה].
105 שבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
106 אודות בית הכנסת של מוה"ר סעדיה ן' רבוח, ראה מלכי רבנן צט, ד.
107 אודותיו ראה מלכי רבנן נה, ב. ואודות משרתו בתור ש"ץ בביהכ"נ של ן' רבוח – שם סז, א (אצל מוה"ר יעקב ן' עטר).
108 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
109 ראה אודותיו מלכי רבנן ע, ג.
110 ראה אודותיו מלכי רבנן סא, ד.

דהכי [...] הסכימו שאין להם [...] מלהיות כהה"ר **יהושע** לבדו וב"ד[111] ש"ץ בינם למקום [...]. לכן עלתה הסכמתינו שההסכמה הזאת עיקר ואחרי דבריה לא ישנ[ו, את כ]ל הרשום בכתב אמת חתמנו בר"ח אדר התפ"ב ליצי'

יהודה ן' עטר סיל"ט

חמר [חכות ב] בדמע אברהם אבן [...] ס"ט

מאחר שק"ק בית הכנסת [...] עלתה הסכמתם ודעתם [...] שלוחם **סהרי"י סידירו** נר"ו ואין זר אתו, הוכשר הדבר [...] מסכימים ומחזיקים ומאשרים הסכמת הקהל [...] לפני המלך. נאם החותמים פה מכנאסא יע"א בסדר [...] ללבוש את הבגדים

משה טולידאנו

יעקב בכמוח"ר ראובן אבן צור[112] זצללה"ה

משה [...] בחה"ר אב[רהם] בירדו[גו][113]

אנחנו [...] ע"י רבינו [...] מראשינו [...] הסכמה [...] ברוח קדשו למעלה היה את חכמים [...] על דבריו, והנה הוא כארי רבץ וכלביא מי יקימנו [...] ומי יבא אחרי המלך ואחרי דבריו [...] ועלימו תטוף נולתי, נאם החותמים בסדר [...] כך יברך ישראל לפ"ק, הנכותב במתא פאס [...]

מח. שטרות ומעשי בית דין מהשנים תפ"ג-תפ"ח, בפאס, מרוקו

בהמשך למה שפורסם בשני הפרקים הקודמים, מספר שטרות ומעשי בית-דין מהשנים תנ"ז-תפ"ב, בפאס מרוקו, נפרסם כאן עוד ארבע שטרות ומעשי בית דין, מהשנים תפ"ג – תפ"ח:

א) כתב פשרה, מר"ח חשון תפ"ג. האחים ן' סעדון מכרו לר' שלמה ן' דנאן נוצות יענים, וזקפו עליו המעות במלוה, ושילם רק חלק, ומת. ועתה טוען בנו ר' שמואל שרשום בפנקס אביו ששילם יותר. וגם טוען שבעלי חובות נכרים נטלו כל הקרקעות של אביו. ויצא הפסק שישלם לתובעים מתוך האלמסריה שבחצרו שלא לקחוהו הנכרים.

ב) שטר מכירת משכונא, מכ"ז תשרי תע"ו, מר' סעדי' לר' ישועה, ועם ביטול מודעות. אח"כ בכ"ה כסלו תע"ח, נוספה על השטר הזה הודעת מכירתו אל ר' יעקב. אח"כ בר"ח אד"ש תפ"ג נוספה על השטר הזה הודעת מכירתו, מאלמנת ר' יעקב הנ"ל אל ר' אברהם טולידאנו. המכירה אושרה ע"י הב"ד בשטר זה בז' אד"ש תפ"ג. אח"כ בח"י סיון נוספה על השטר הודעת מכירתו אל מוה"ר יעקבן' צור (יעב"ץ). באמת היה רבי יעקבן' צור, בתקופה זו (תע"ח – תפ"ח), רבה של מקנאס[114], אלא שמסיבה איזו שהיא, הוא רכש בשנת תפ"ג את המשכנתא הזאת בעיר פאס.

ג) כתב פשרה, מי"ד אייר תפ"ג, יחד עם מחילת שאר החובות ותביעות, עם ביטול מודעות.

ד) כתב אישור לפשרה, מכ"ה-כ"ז כסלו תפ"ח, יחד עם ביטול המודעות מב' הצדדים. בענין ר' חיים שנשא את אלמנת ר' יצחק, וטען על אודות עזבון ר' יצחק שנשאר בידי אחיו ר' משה, ור' משה טוען שלא נשאר אצלו כלום, וגם היו לו תביעות נגד אחיו ר' יצחק. ופישרו ביניהם שישלם שש עשרה אוקיות, והשאר ימחלו זה על זה, וגם ישאר בית דירה עבור היתום עיוש.

---

111 ובאי כחו.

112 אודותיו ראה פרדס חב"ד גליון 3 ע' 93 ואילך.

113 ראב"ד מקנאס (... – ה' חשון תצ"א), נקרא הרב המשביר"ה, מחבר ספרים ראש משביר"ה; כנף רננים ועוד. אודותיו ראה מלכי רבנן צה,ג.

114 ראה לעיל פרק לא.

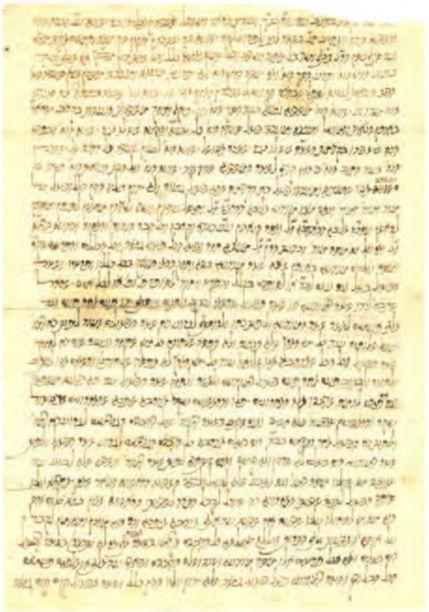

א

ב"ה

עמדו לפני לדין ה"ר **אפרים** ן' **סעדיון** ו**ישׁשכר** אחיו תובעים, **וה"ר שמואל בה"ר שלמה** ן' **דאן** נתבע, והמציאו התובעים הנז' שטר חוב מסך אלף ושמנים אוקיות נגד ה"ר **שלמה** הנז' בנאמנות מפורש וכו', ועל גבו כתוב שנפרע ממנו סך השכ"ם[115]. והשיב הנתבע שמלבד הסך הנז' שכתוב על גבו נפרע עוד יותר, וכמו שכתוב בפנקס אביו הנז', ואמר שלא הניח אביו אחריו כלום, כי כל הקרקע נטלוהו בעלי חובות גדים. והתובעים הנז' אמרו שהאלמסריא שכחצירו עדיין היא בידו משוחררת, ולכן יתפטל הנתבע למכרה לפרעם בדמיה, יען השטר חוב הנז' הוא מפאת נוצות היענים שמכרו לו וזקפו עליו החוב הנז' בדמיהם, ואין לו להודידם לשומה אלא הוא יתפטל למכר את שלו כדי לפרעם. והשיב הנתבע הנז' שגם היא בידו הגוים. ואחר שמוע דבריהם פסקתי שהדין עם התובעים, וידיהם נטויות על המסריא להשתלם מדמיה, ואם יוצא איזה גוי איזה שאקיד עליה באשר היא שלו או משועבדת לו, אם יתבעו התובעים החוב הנז' מהחזקת של הקרקע של מורישו, אחר שיחרים עליהם שלא נפרעו כי אם מה שכתוב ע"ג השטר, וגם הם יחרימו עליו שאין לו כסף ושוה כסף זולת החזקות. ולראיה חתמתי כה"ח חשון התפ"ג ליצירה וקיים

יהודה ן' **עטר**[115] **סי"ט**

ב

[העידנו ע"ע ב]קש"מ כדל"ב וגם וש"ח כת"ך וכההי"ת[117] כראוי. המשכיל **סעדיה קאבל יידי בר ישועה** נ"ע, וככח הקנין והשבועה הודה ונתחייב ח"ג[118] בשטר לתת ולפרוע ליקר **ישועה בר ישׁשכר ן' זאזון**, סך מאה וחמשים אוקיות מהיום ועד סוף ניסן הנ"ל, תיכף ומיד בלי איחור ועיכוב ובלי טענה ואמירה כלל ובלי שאלת זמן מכד"ן אלא תיכף ומיד בהגיע הזמן הנז' יפרע הסך הנז', ואם יעבור הזמן הנז' ולא יפרענו מעתה ומעכשיו משכן בידו **סעדיה** הנז' הבית הנראית לנכנס לספלי שבחצר הידועה ל**ישׁשכר ן' זאזון** אביו של **ישועה** הנז', שכאה בסמירה ליד סעדיה הנז' מידו של ישועה הנז', משכונא גמורה כעד הסך הנז', ככל תוקף וחזק משכנתות הנעשות בקרב ישראל באופן הנאות והמועיל. ומעתה ומעכשיו ביטל סעדיה הנז' כל טענה ותביעה שיש לו נגד ישועה הנז', וכפרט הכח שיש בידו בקדימת השט"ח[119] שיש לו נגד **ישׁשכר** אביו של **ישועה** הנז' לענין שעבוד כל החצר של ישׁשכר הנז' בעד החוב הנז', כי הוא קדם לשטר המשכונא שהיה בידי **ישועה** הנז' על הבית הנדחית הנז' מידו של **(ישועה)** [**ישׁשכר**] אביו, שמעתה ומעכשיו ביטל כח הקדימה ההיא ביטול גמור ולא ידון עליה הדין כלל. וביטל כל מוד' ומוד' דמוד' ופקי מגו מודעי אליבא דהרא"ש[120] ז"ל ופיסל עדיהן ועדי עדיהן מראשן לסופן מסופן לראשן עסה"כ[121] אליבא דהרשב"א[122] ז"ל, ואסר הנאתן ע"ע כנדר וקרבן וכל דכר הנדר והאסר וכדעת הרמ"ה ז"ל, ואם על זה מסר מוד' וכדעת הר"ן[123] ז"ל מעתה חזר וביטל הכל ביטול גמור, וכל הכללים והפרטים שקדם ומסר עליהם מודעה באופן שיצא שטר מודעה בריא וחזק כראי מוצק בכל כלליו ופרטיו ושטר הביטול בטל וגם

115 תשי"כ אוקיות.

116 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

117 על עצמו בקנין שלם מוגי ל במנא דכשר למקני ביה וגם ושבועה חמורה בתקיעת כף ובהזכרת השם יתברך.

118 חיוב גמור.

119 השטר חוב.

120 גטין פ"ד ס' ו, וכ"ה בשו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג.

121 עד סוף כל הדורות.

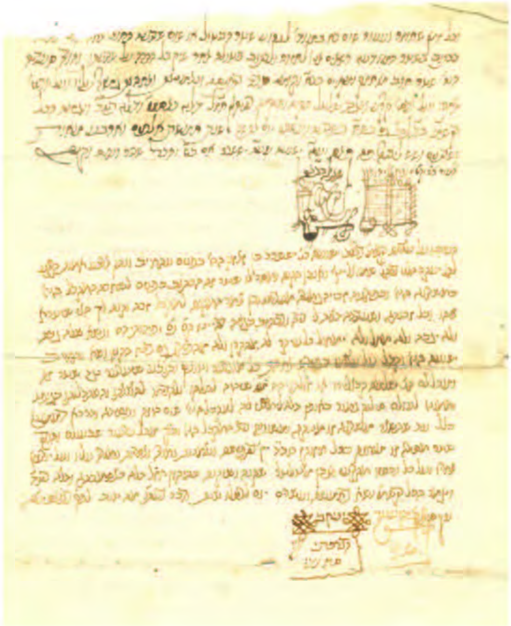
122 גטין לה, א ד"ה ולענין מסירת. ושו"ת ח"א סי' תקנג (שמועיל מה שפוסל העדות, שלא תועיל שום מודעה). ובסדר תקון הגט שבר"ן סוף מסכת גטין.

123 גטין (יז, א) סד"ה הראשון, ובשו"ת סי' מג (שהעיקר הוא כרמב"ם).

עשה לכ"ד או לסופרים בכלל וכפרט ויחזור לסופר פ' ופ' או לכל איש ישראל שתכא לידו שטר המודעה או שטר הביטול שרשאי לכתוב ולחתום ויוסיף ידו פעם אחר פעם עד אלף פעמים לאשר שטר המודעה וליפות כחו ולהוסיף לגרוע כח שטר הביטולים ועד ליפות כח המו' יעשם שלחים עוד כל ימי הארץ שלא תגמר ולא תפסק שליחותם כל זמן שיחזור ויעור שום כח לחזק שטר הביטול הכל הכל, שאדרבא אנו שלוחיו עד כל ימי הארץ לא תפסק שליחותנו ורשאים אנו לכתוב ולחזור ולכתוב פעם אחר פעם ביטול המודעה, ולאשר ולחזק שטר הביטול עד יצא כנגה משפטנו וגם [אם] פירש לומר שדבריו אלה האחרונים יפלו הראשונים עיקר, אדרבא איפכא שהאחרונים שבביטול עיקר הראשונים שבמוד' כלא חשיב. והגם שכתוב בשטר המוד' שכל הדברים הגורמים לגרוע כח המו' וליפות כח הביטול אחר התקיימם בב"ד הנם בטלים, אדרבא כל הדברים הגורמים לגרוע שטר הביטול וליפות שטר המודעה הנם בטלים לא שירירין ולא קיימים. והגם שנתנחכם ליפות שטר המוד' ונשכע שלא לבטל עד שיגבה מה שעליו מסר המו', גם נשכע שלא לבטל ולהתיר השבועה הראשונה, כיאור שאם יתחכמו עליו סופרי הביטול להתיר שבועתו האחרונה כדי שיוכל לקבל התורה לשבועתו הראשונה שאין בזה כלום, והרי הוא מזומן לשיחולו עליו שבועה אחר שבועה עד אלף, אדרבא איפכא הרי הוא מוכן ומזומן לקבל על אותם השבועות אלפ התורות. וכללא דמילתא כל הדברים שקדמו בשטר [המוד'], אף אם לא נתבארו בשטר הביטול הנם בטלים, ואם על פרטים אלו מסר מודעה ושנה ושלש הדברים וביארם עד אלף או אלפים פעמים הכל הבל וריק ושטר המודעה כמל ביטול גמור ולא ידון עליו הדין כלל ושטר הביטול קיים קיום גמור, וכל זמן שחזר ויעור שום כח במוד' לגרוע שטר הביטול או שום שבועה תחול אחר [...] כתוב בשטר המודעה רשאים אנו לחזור ולכתוב ביטולה אחר שיקבל התורה על שבועתו. והודה סעדיה הנז' שטר חוב מוחזק ומקויים בכ"ח וקיומי סכ"ד[124] כתפיסא ונאמנות ואחריות גמורה עליו ועל יורשיו אחריו ועל נכסיו, קרקע ואגבה טלטל, שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמ' ודלא כט"ד[125] ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב גם בש"ח, בשבעה ועשרים יום לחשרי שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושבעים ושש ליצירה פה פאס יע"א ישועה ע"ה[126] יששכר אם ב"ש[127] והכל שרירי [...] וקיים. המוד' כ"ש וק"ש.

אברהם בכה"ר יהושע סירירו[128] **סילט"א**

שאיל בכה"ר [...] ס"ט

העידנו על עצמנו בקש"מ בדל"ב **ישועה ב"ר יששכר בן זאזון** הנז' בפנים, ונתחייב ונתן ארבע אמות קרקע לה"ר **יעקב חלוי בכה"ר שמואל** י"ן[129], ואגבן הקנה ומסר לו שטר זה הכתוב בפנים, לשיזכה המקבל הנז' כמשכתא הנז' וכפירוש זכייה גמורה מעכשיו, וכן אמר המקנה למקבל זכה וקנה לך האי שטרא איהו וכל זכוהא ושעבודא דאית לי ביה וכתוב בגויה דהיינו ק"ם נ"ם[130] ופירוהיהם, ונש"ח[131] שלא גבה ולא יגבה ולא מחל ולא ימחול כל עיקר לא מהקרן ולא מהפירות. גם בכח הקנין וש"ח[132] נתחייב **ישועה** הנז' וקבל על עצמו בפירוש אחריות כל מערער וטוען ותובע שיערער נגד שטר זה, ומכללם ה"ר **שלמה קבאלייד או** זולתו יהיה מי שיהיה לסלקו ולהדיחו להוציאתו והשתדלותו בגופו וממונו לעולם סילוק גמור כאופן דלא לימטי ליה למקבל הנז' שום היזק ופסידא ודרא דממונא כלל, עד שתשאר משכונא זו מנוקה ומשופה

124 בכח חרם וקיומי סופרי בית דין.
125 כטופסי דשטרא.
126 עבר עליו הקולמוס.
127 בינו שיטין
128 אודות האב מוה"ר יהושע סירירו ראה מלכי רבנן נה, ב.
129 ישמרהו צורו.
130 ק"נ אוקימת.
131 ונשבע שבועה חמורה.
132 ושבועה חמורה.

ביד המקבל הנז' וכ"ך[132] מכל ערעור שבעולם, והודה שטר מסירה זו מוחזק בכל חיזוקי סכ"ד י"ן[134] בתפיסה ואמנת גמורה ואחריות גמורה עליו ועל יורשיו אחריו ועל כל נכסיו, מקרקעי ואגבן מטלטלי, שקנה ושיקנה כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא דלא כט"ד[135], ונגמר הכל בקש"מ וש"ח[136] בחמשה ועשרים יום לכסלו שנת ודבר בעת"ו מה טוב לפ"ק בפאס יע"א וקיים

יעקב בן עטר[137] **ס"ט**

יעקב הצרפתי ס"ט

[העידונו ע"ע בקש"מ במדל"ב[138]] אלמנת **יעקב הלוי ב"ר שמואל** י"ן, ובכח הקנין הודית הודאה גמורה ונתנה ד' אמות קרקע [אל] ה"ר **אברהם** ן **ה"ר ברוך טולידאנו** י"ן, ואגבן הקנית ומסרה לו הני שטרא הכתוב בירושה החוברת, לשיזכה בו המקבל זכיה גמו' מעכשיו, וכך אמרה הנותנת למקבל הנז' זכה לך בהאי שטרא ובפירותיו ובכל זכותא ושעבודא דאית לי ביה ודהתוב בגויה כי כבר הקנתי עצמי מכחותי מכחות ב"כ[139] מעל שטר הכתוב בדף הסמוך, ומכיתי הכל כאשר לכל למקבל הנז' ככל שטר ההקנאות והמסירות הנעשות בקרב ישראל כדת והלכה בכל אופן הנאות והמועיל, ונש"ח[140] שלא גבתה ולא תגבה ולא מחלה ולא תמחול ולא מסרה ולא תמסור שטר הנז' כלל, והודיה ששטר מסירה זו מוחזק ומקויים עליה בכל חיזוקי וקיומי סכ"ד י"ן[141] בתפיסה ו[...] ואמנ' גמורה ואחריות גמורה וכו', דלא כאס' ודלא כט"ד אלא כתוחז"ל, ונגמר כל זה בקש"מ וש"ח לענין שלא גבתה וכו' ולא מסרה וכו', ביום שני כשבת ראש חדש אדר שני שנת תגלנ"ה ליצירה פה פאס יע"א והכל בדיר וקיים

שמיאל אבן סעדון[142] **סיל"ט**

מרדכי צבע[143] **סילט"א**

אנחנו ב"ד חתומים גמרנו והקנינו לה"ר **אברהם טולידאנו** שטר משכונא הנז' בירושה החוברת, לשיזכה בו כמה שנגע ליורשי יעקב לו' בו שהוא המחצית אגב ארבע אמות קרקע, ואמרנו לו קני לך האי שטר' לגבי מחצית של היורשים וכל זכותא ושיעבודא דאית להו ביה ודהתיב בגוייה וסילקנו וריקננו כח יורשים הנז' מעל המשכונא הנז' ככח ב"ד יפה. ולראיה חתמנו בשבעה באדר שנת התפ"ג

ליצירה פה פאס יע"א וקיים

יהודה ן עטר[144] **סיל"ט**

אברהם אבן [...] ס"ט

שלם אדרעי סיל"ט

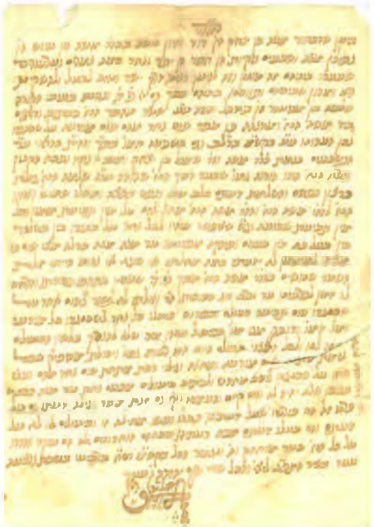
133 ובאי כחו.
134 סופרי בית דין ישמרם צורם.
135 כטופסי דשטרי.
136 בקנין שלם מועיל ושבועה חמורה.
137 אודותיו ראה מלכי רבנן סו, א.
138 על עצמה בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקני ביה.
139 באי כחי.
140 ונשבועה שבועה חמורה.
141 סופרי בית דין ישמרם צורם.
142 ראה אודותיו מלכי רבנן קכב, ג.
143 ראה אודותיו מלכי רבנן פו, ב.
144 אודותיו ראה לעיל פרק ל.

העידנו ע"ע בקש"מ בדל"ב ר' **אברהם טוליידאנו** הנז"ל, ונתן אדבע אמות קרקע ל**יעקב אבן צור נר"ו בכמוהה"ר ראובן** זצללה"ה, ועל גבן גמר והקנה לו שטר המשכונא הנזכר לעיל לשיזכה הוא וכאי כחו בכל המשכונא ובכל הפירות בין מה שקנה מהאלמנה הנז' בין מה שקנה מב"ד יש"ן בעד היתומים, כמן אמר ליה קני לך האי שטרא איהו וכל זכותא ושעבודא דאיהי ליה מכחיב בגויה ושבע שלא גבה ולא יגבה ולא מחל ולא ימחול כל עיקר, והודה שטר הקנאה וכתיבה ומסירה מוחזק בכל חזוקי סכדי"א וכנאמנות גמורה בשתי עדים כשרים וכאחריות גמו' עליו ועל יורשיו אחריו ועל כל נכסיו, מקרקעי ומג"מ[145] שקנה ושיקנה כתחז"ל דלא כאס' ודלא כט"ד[146] ונגמר הכל בקש"מ בדל"ב (באחד) [בשמונה] עשר יום לחדש סיון בשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמנים ושלש לבריאת עולם פה פאס יע"א והכל שדיר וקיים. מלת באחד עע"ה[147] ותילת בשמנה ב"ע[148] וק"ע.

יהודה הלוי ס"ט

דוד שקרון סיל"ט

ג

ב"ה

ביען שהבחור **משה בן יצחק ה"ן דוד וחיון**, נושה בכה"ד **משה בן עיש ה"ן אסולין**, מאה ושבעים אוקיות הן חסר הן יתר, ואחר כמה אמרים ועדעדים שעברו ביניהם זה טוען מה טוען ראינו דרך ישר וטוב לבטל ולהשקיט ריב ומדון שביניהם והוכנו ביניהם בסך ק"ם י"ו כ"ם ק', ונכנס בעובי הקורה **שלמה בן מסעוד ה"ן ביטבול**, והודה ע"ע שטר מהסך הנז' הכתוב וחתום ביד **משה** הנז', ומדאגה פן מסר שום אחד מהם שום מודעה על שכנגדו להן, העדנו ע"ע בקש"מ בדל"ב[149] וגם בשבועה חמו' כתו"ך והה"ח[150] כדאוי ע"ד הנשבעים באמת, כה"ד **משה** הה"ר **שמואל בן יצחק ומשה** אחיו, ובכח הקנין והש"ח הנז' הודו והודאה גמו' שבעד הסך הנז' שהודה ע"ע **שלמה** הנז' גמרו בדצון נפשם והשלמת דעתם בלב טוב ונפש חפצה ומחלו שמואל ואחיו הנז' להה"ר **משה** הנז', והה"ר **משה** הנז' מחל להם, כל מין תביעת ממון וכל מין תביעת שבועה ג"ע[151] שאיפשר שיהיו לכל אחד על כנגדו בין בשטר בין בעל פה בין בעדים ופתקא מפרוטה עד מאה מנה, בדלא מצי שום חד מנייהו למיטען לא ידעתי כמה מחלתי או שוגג או אנוס הייתי, ולה השטר שנושים בהה"ר משה הנז' מסך נ"ם ד"ם[152] שעדיין בהקפו וגבורתו, והרחיכו לו זמן לפרעונו עד ערב חג הסוכות ה"ר וזולתו, לא נשאר לשום אחד על שכנגדו שום תביעה בעולם. וכפירוש ביטלו כל אחד לשכנגדו כל מודעי ומו' דמו' ודנפקי מגו מו' כפיסול עדיהם, וכדי שלא להאריך בלשון הביטולים נתנו לנו ולכל המצוי בעולם היום הזה רשות גמור ויכולת מספיק שכל אימת שנמצא שום מודעה ומחאה וגילוי דעת מתחת שום אחד מהם וכאי כחו על שכנגדו לישב מחדש ולכתוב ביטולים מפעם אחת עד מאה פעמים באופן שלא יהיה לה שום קיום והעמדה. ואף גם זאת מסר וגילה דעתו גם על פרט זה. הרי פירש שעל דעתינו פעלו ועשו מחילה זו וביטולים אלו, לא על דעתם, והרי בטלו דעתם מפני דעתינו ודבריהם האחרונים אלה הם עיקר, והודו על כל הנז' שטר מוחזק וכו', ונגמר הכל בקש"מ וע"ח כרביעי בשבת ארבעה עשר באייר התפ"ג ליצי' והכל שדיר וקיים

יהודה עטר[153] **סיל"ט**

יצחק מאימרי[154] **עד**

---

145 ואגבן מטלטלין.
146 דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי.
147 עבר עליה הקולמוס.
148 ביני שיטין.
149 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקני ביה.
150 בתקיעת כף וה׳ זכרת השם יתברך.
151 וגלגול שבועה.
152 54 אוקיות הנשארות מתביעה הנ"ל
153 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
154 ראה אודותיו (?) מלכי רבנן עה, ב.

ד

[להי]ת **שחיים בן שלמה לוי** נשא את אלמנת **יצחק בן עיש ה"ן אסולין**, וככן העמיד בדין את כהה"ר **משה בן עיש** אחיו של **יצחק** הנז', וטען שכאשר נשבעה האלמנה הנז' שבועת אלמנה קודם שנשאת לו כירדה בשבועתה שאין בידה כלום מעזבון בעלה, כי יכמה הנז' היה מוכר העזבון על יד על יד והיה מוציא מה שהיה מוציא עליה ועל בנה וכנוהיה בשנות הרעב, וטען **חיים** שהנשאר מהעזבון עדיין הוא [ביד] משה. וההי"ר **משה** השיב לא כי אלא הכל כאשר לכל מעולם לא יצא מרשות [האלמנה שהיא] מוכרת. אכל כשלא היתה יכולה [לגאול] מהלקוחות היתה מודיעה אותי לע[מוד עליהם] ולגבות לה דמי המקח, בענין שחייב הדין שישבע היסת כהה"ר **משה** הנז' על [כל הנז'], ויחזרים מקודם עליה ועל בעלה שלא טענו עליו טענה שקר להשביעו חנם. אחר כן נכנסו מתוכי השלם ופישרו ביניהם שיפרע כהה"ר משה לחיים **ואשתו** סך חמש עשרה אוקיות קדר' כדי שלא יבא לידי שבועה, אעפ"י שהיא שבועת אמת, וסכרו וקבלו יחד הפשרה הנז'. ככן העידנו ע"ע בקש"מ כדל"ב וכשבועה חמו' בת"ך וההי"ת[155] כראוי **חיים** הנז', וככל הקנין וחומר השבועה נתחייב וקבל ע"ע אחריות אשתו, שעליו לסלקה מעל כהה"ר **משה** הנז' ומעל אחיו ואמם ומעל **עיש** חותנו בגופו וכממונו, שכעד סך החמש עשרה אוקיות הנז' גמר ומחל להם מחילה גמ' ככל עזבון מסעד הנז' מחילת שנים וכריות בר צין נפשו והשלמת דעתו, שאפילו היה אפשרות שהעזכון היה שוה עד כדי אלף אוקיות סכר וקבל וידע ומחל ולא נשאר לו ולאשתו ולכ"ך[156] נגד האחים ואמם **ועיש** הנז' וכאי כחם שום תביעת ממון ושבועה וג"ש[157] ואפי' חרם בכיטול כל מיני מודעות ותחאות וגילוי דעת וכפיסול עדיהם. ודרך כלל אמר לנו הדיני נתן רשות גמו' לכם ולכל המצוי בעולם היום הזה לכתוב ולחתום ביטולים עד כמה פעמים כל אימת שיצטרך עד שלא יהיה קיום למודעות, ודעו שעל דעתיכם אני מכטל ולא על דעתי לומר שסמכתי על שום מודעה, אלא פי ולבי שוים כמותכם שאין בלבכם שום מודעה. וכאותו מצב העידנו ע"ע בקש"מ כהה"ר משה הנז', וככח הקנין נתחייב לפרוע הסך הנז' לחיים הנז' עזה"ר[158], מחצה יום מחר ומחצה כשיכא לשים לדרך פעמיו למכנאס, ולכל המרבה בששי [בשב]ת שכשבוע זה שאנו כו. גם ביטל המודעות גם הוא על הדרך שתתכאר. והודו על כל הנז' שטר מוחזק וכו' וכאחריות וכו' שקנו ושיקנו וכו' ותגמר הכל כקנין וש"ח[159] מיד חיים, וכקנין מיד כהה"ר **משה**, כשני בשכת חמשה ועשרים בכסלו התפ"ח ליצירה והכל שרירו וקיים

יהודה ן עטר[160] **סל"ט**

חמש עשרה צ"ל שש עשרה אוקיות ודין קיומיהון לכתר דחותים חד מינן

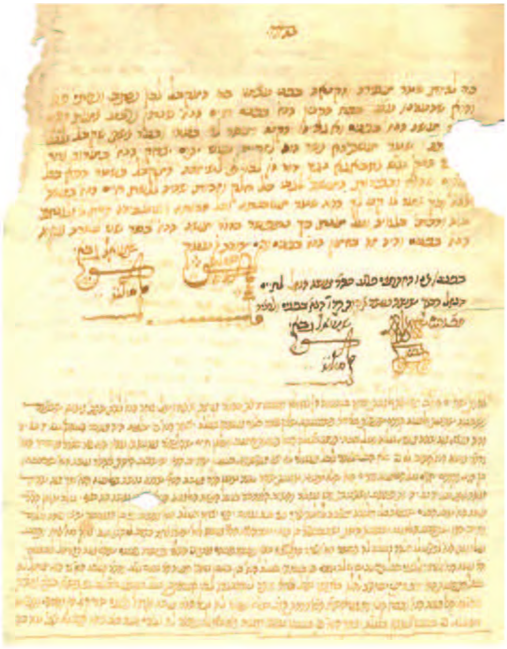
יהודה

שמואל גבאי סל"ט

ב"ה

כדי להיות שטר מסירה והקנאה בפני עצמו כידי המקבל לכן נכתב ונחתם פה, והוא שהעידנו ע"ע בכח הקנין הנז' בפנים חיים הנז', שנתן ארבע אמות קרקע [לכה"ר] משה הנז' בפנים, ואגביינו הקנה ומסר לו בעדו וכעד אשתו שקבל ע"ע [...] שטר משכונא אשר הוא לזכות **עיש**

155 בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקנא ביה ובשבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.
156 ולבאי כחה.
157 וגלגול שבועה.
158 על זה הדרך.
159 ושבועה חמורה.
160 אודות יו ראה לעיל פרק ל.

יתום **יצחק** הנז', במדור אחד [...] הנק' ע"ש אסכאגא, נגד **דוד ח"ן לכרייף**, לשיזכה המקבל כשטר ההוא בכל מקום שהוא ובפירות המשכו' לגבי כל חלק חכות שהיה לאשת חיים הנז' במשכו' הנז'. וכך אמר לו קני לך ההוא שטר משכנתא וכל זכותא ושיעבודא דאית לי ולאנתתי ביה ודכותי' בגויה, ועל מנת כך נתפשר כהה"ר משה הנז' בסך שש עשרה אוקיות הנז' בפנים והיה זה בזמן הנז' בפנים וקיים

יהודה ן עטר סיל"ט

שמואל גבאי סיל"ט

בפנינו אנו החתומים פרע כה"ר משה הנז"ל **לחיים** הנז"ל הסך שתה עשר אוקיות קדו' הנז' בפנים ולראיה ח"פ[161] וקיים

שמואל [...]

שמואל גבאי סיל"ט

להיות שחיים הנז"ב נשא את אלמנת **יצחק בן עיש ח"ן אסולין**, והעמיד את כהה"ר **משה** יצ"ו אחיו של **יצחק** הנז' לד"ת שתת', וטען שכאשר נשבעה שבועת אלמנה קודם שנשאת בירדה בשכועתה שאין בידה כלום מעזבון בעלה יצחק הנז' כי יבמה היה מוכר העזבון על יד על יד, והיה מוציא מה שהיה מוציא עליה ועל בניה יתומי בעלה הנז' בשעת הדעב, וטען חיים שהנשאר מהעזבון עדיין הוא ביד כהה"ר **משה** הנז', והה"ר **משה** השיב לא כי אלא הכל כאשד לכל מעולם לא יצא מרשותה, בענין שחייב הדין שישבע היסת כהה"ר משה הנז' שכדבריו כן הוא, וקודם יחדים על האלמנה וחזיים הנז' שלא טענו עליו טענת שקר, ועוד טען הה"ר **משה** הנז' שהוא נושא כאלמנה הנז' סך מה שהיה מלוה אותה על יד על ד'ת[162] בשבוע ושבועה וכן עזה"ד[163], והשיב המדבר בעד האשה האלמנה הנז' [שאינן] נושה בה כלום. עוד טען הה"ר **משה** הנז' שכל הכלים שנטלה כלי חלוקה צריכה לחלוק אותם עם בנה **עיש** יתום יצחק בעלה הנז', והשיב גם כן המדבר שאין בידה כלום, וחייב הדין שתשבע האלמנה שכועת היסת שכדבריה כן הוא. עוד הוציא הה"ר **משה** הנז' שט"ח אחד כתוב לזכותו נגד **יצחק** הנז' אחיו, ותבע מאלמנתו הנז' לפרוע לו חלקה העולה לה בשטר הנז'. ואחר התעצמם בדין נכנסו ביניהם מתווכי השלם ופישרו ביניהם שהאלמנה תמחול ליבמה ה"ר **משה** הנז' כין ולאחיו ולאמם בכל תביעה שיש לה נגדם, כין בעזבון בעלה הנז' כין בענין עזבון חמיה ה"ר עיוש נ"ע, וה"ה משה הנז' גם הוא ימחול לה בכל התביעות הנז' ע"פ התנאי שנזכיר להלן, באופן שכל אחד ויחד לשכנגדו. לכן העידונו ע"ע בקש"מ בדל"ב גם בש"ח בת"כ והעי"ח[164] כדאי האלמנה הנז', ובכח קנין וחומר השו"ח הנז' **החדז הו"ג**[165] שלא נשאר לה נגד ה"ר משה ואחיו ואמם שום קול דין ודברים ותביעה וטענה, כין בענין עזבון בעלה **יצחק** הנז' כין בענין עזבון חמיה, ואם באולי נשאר לה נגדם ונגד ב"כ[166] איזה תביעה אפי' עד כדי [אלף אוקיות], על הכל ידעה ומחלה להם מחילת שמים וכריות מחילה גמורה שדירא וקיימא מחילה דלא למיהדד בה ודלא ל[...] מחילה כרצון נפשה השלמת דעתה בלי שום זכר אונס וכפיה כלל, מחילה כדת וכהלכה מחילה כל חומרי מחילות [...] בישראל בכל אופן המועיל, בביטול כל מיני מרעות ומחאות וגילוי דעת בפיסול עדיהן ועדי עדיהן מראשן לסופן [ומסופ]ן לראשן

161 **חתמנו פה.**
162 **6 שמיניות של אוקיה.**
163 **על זה הדרך.**
164 **על עצמה בקנין שלם מועיל במנא דכשר למקנא ביה גם בשבועה חמורה בתקיעת כף והזכרת השם יתברך.**
165 **הודאה גמורה.**
166 **באי כחה.**

עסכ"ה[167], ובאיסור כל הנאתן ע"ע כזכח וקרבן. כללא דמילתא כך אמרה בפירוש בפנינו כתבו וחתמו ותנו ביד הה"ד **משה** [הנז'], כל מודעה שתצא מתחת ידי ורשותי נגד הה"ד **משה** ואחיו ואמם וב"ך[168] ותבא לידכם או ליד כל מי שהוא יליד בעולם, תיכף ומיד [שתב]א לידו יקרענה בתער הסופר או יכתוב ביטולה ע"ג, אחר היותה מוחזקת ומקוימת בב"ד וימצא כחו יפה מכח המחילה הזאת, שמעכשו [אני] עושה אתכם שלוחים על ענין זה, שליחות שלא תגמר עד אשר יצא כנגד משפטי המחילה הזאת, והגם שכבר מסרה שום מודעה [...] על הדבר הזה, הרי מעתה מוסרני לכם שכל יפוי כח שימצא בידכם או ביד זולתכם כנז' לבטלה באותה שעה [...] כטוב וכישר בעיניכם ולא בעיני, יען שעל דעת ב"ד הצדק ביטלה. כלל הדברים כל הדברים הגורמים שום הורעת כח למחילה [הנז'] בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא קיימין כלל, אלא כח מחילה זאת חזק ותקיף ואלים כראי מוצק. ואם באולי תזכה בדין מכח איזה [סיבה], מעתה ומעכשיו גם המחילה שמחל לה הה"ד משה הנז' בכל התביעות הנז' בטלה מעכשיו ביטול גמור, לפי שעל מנת כן מחל [את כל] התביעות, שלא תצא שום מודעה נגדו ונגד אחיו ואמם, והודת שטר מוחזק ות' דלא כאס' ודלא כט"ר[169]. כרביעי בשבת ז"ך לכסלו בשנת ופסח ה' על הפת"ח ליצי' בפאס יע"א וקיים. גם בכח קנין וש"ח הנז' ש[...] האלמנה הנז' הסכימה על המסירה של המשכנו' הנז' בידיעה החוברת, הסכמה גמורה בלי שום טענה ואמירה כלל, לפי שבהסכמת' עשה בעלה המסירה לכה"ד משה הנז' וק"ש.

שמואל [...]

מסעוד אתרזמן

מט. שטר בוררות ופס"ד של אדהא"מ, ואחיו, ודודו המהרי"ל

לפנינו שטר בוררות, ופס"ד הדיינים[170], כ"ק אדמו"ר האמצעי, אחיו הרה"ק ר' חיים אברהם, ודודם הרה"ק מהרי"ל אחיו של אדמו"ר הזקן, בחלוקת ירושת מוה"ר שלמה רובאנאוויץ[171], בין שני בניו אברהם וצבי הירש.

החתימות נדפסו כבר בקובץ יגדיל תורה נ"י. חוברת מ"ו ע' קפח, מתוך תצלום שבארכיון הספריה. וכאן נדפס השטר בשלימותו.

[התצלום הנזכר הוכן כנראה ע"י כ"ק אדמו"ה, כדי לפרסמו בקובץ "התמים". אלא שלא אסתייע מילתא בהדפסת הגליון האחרון של קובץ "התמים", בעת פרוץ מלחמת העולם השניה, ונשארו התצלומים בארכיונו הפרטי. כעבור שנים רבות מסרו לספריה, וממנו נדפס בקובץ יגדיל תורה שם[172]].

העובדה שביררו את שלושה אלו בתור דיינים, מורה אולי, שבעלי הדין היו תושבי ליובאוויטש. וא"כ תואם זה את העובדה, שבליובאוויטש התקיים יריד בכל שנה (הנזכר בהמשך הפס"ד):

בעיר ווילנא היה נדפס לוח-שנה, ובסופו - רשימת הירידים האמורים להתקיים במשך השנה. בעיירה ליובאוויטש רשומים כל שנה שני ירידים, האחד בחודש טבת (ינואר) והשני בחודש תמוז (יוני).

הדיון הוא באחד בשם ר' שלמה, שמת והשאיר חצר גדולה, ובה שני בתים המיועדים לחנויות ולהשכרה, ועוד מחסנים המצורפים להם.

שני הבנים פנו לשלושה בוררים הנ"ל, שידונו ויפשרו באופני חלוקת הבתים והעסקים בין שני האחים.

שטר הבוררות והפס"ד נכתבו על נייר רשמי, שעליו - תרגום שטר הבוררות לרוסית, יחד עם בול המעיד על תשלום הניתן לאישור תוקף השטר. גם בפנים שטר הבוררות נתפרש, שפס"ד זה יהי' בתוקף הנהוג עפ"י חק ונימוס הקיר"ה.

167 עד סוף כל הדורות.
168 ובאי כחם.
169 דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי.
170 להקל על המעיין, הוספנו פיסוק בשטר הבוררות ובפס"ד.
171 כנראה - על שם אביו ראובן.
172 ראה גם לקמן פרק פה ופרק קכח.

כל זה תואם את מה שכותב כ"ק אדמו"ר הזקן בהלכות מכירת חמץ: והרשות נתונה להעתיק מכתב זה בלשון רוסיא, באיזה מקום משפט הקיר"ה, על נייר האדבאוו', ולשלם נתינת הקיר"ה, להיות תוקף מכתב זה כתוקף קאנטראק"ט הנעשה כנימוס ודת הקיר"ה.

כבר כ"ק אדמו"ר הזקן כותב, בתשובות שלו לחקירות ודרישות מאסרו הראשון (אגרות קודש שלו ח"ב סי' ו סי"ג): "הרבה אנשים שיש להם ענינים וסכסוכים בדבר שבממון ואינם רוצים לילך במשפטים רק סומכים על יושר לבבי עפ"י פשר דבר לפשר ביניהם בכי טוב ברצון ולא בשום תוקף ועוז". ובזה המשיך להתעסק גם כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי[173].

ובמקביל לעסקי בוררות בין היהודים, אשר כ"ק אדמו"ר האמצעי קיבל על עצמו, היה קודה שנזקק לדון גם בעסקי בוררות שבין יהודים לנוצרים, בהסכם שני הצדדים (מסמך אחד כזה נדפס בס' מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי ע' קסד).

בעת מאסרו של כ"ק אדמו"ר האמצעי, נחקר גם בקשר לעיסוקו במשפטי בוררות. והשיב שלפעמים הוא מוזמן לדון במשפטי בוררות (ראה שם ע' מד).

אחרי החקירה ודרישה הזאת כתב המושל חאוואנסקי אל בית המשפט (שם ע' עט): מתברר אשר שניאור[174] מודה בעצמו שהוא מקבל על עצמו עסקי בוררות בתביעת חובות שבין בעלי דין נוצרים ליהודים, בעוד שתפקידו של הרב מוגבל רק להשגיח על מנהגי הדת ולדון בכל השאלות השייכים לדת.

אמנם בית המשפט זיכה אותו, וכתב (שם ע' קכט-לא): באשר לעיסוקו בעניני בוררות, בתביעת חובות שבין בעלי דין שאינם רוצים ללכת לפני בית משפט, אין להחשיב זאת כמשתמש בסמכות של תוקף משפטי. יוצא אם כן, אשר מעשים אלו של היהודי שניאור באמת אינם נראים כנוגדים לחוק, ויש לזכותו מכל אשמה כו'. כשהוא נכנס לעסקי בוררות פרטית או משפט שלום, אין זה אלא כאשר המתדיינים בוחרים אותו בתור פשרן, בגלל שאינם רוצים להתדיין בסדר המשפטי הרגיל.

המושל חזר ועדער על הזיכוי (שם ע' קלו) וטען: כל הביאור שלו בענין הזה, שכאילו לא היה שופט בדיון הזה כי אם משכין שלום בין הצדדים ואשר זה אינו נוגד את החוק, הרי זה רמאות ופרשנות לא הוגנת של החוק, במקום שהיה מתאים יותר לקיים בדייקנות את החוק כלשונו.

אמנם הסינט בפטרבורג אישר את החלטת בית המשפט לזכות את כ"ק אדמו"ר האמצעי מכל אשמה (שם ע' קמו ואילך).

גם אדמו"רי חב"ד שאחריו עסקו לפעמים בבוררות ותיווך והשכנת השלום.

ראה לדוגמה ב"תולדות אברהם חיים" ע' טו-יח, אודות פשרה בענין עסק, שערך כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ומסר הדברים ע"י החסיד ר' שמואל דובער מבאריסוב (הרשד"ם) אל שני בעלי הדין.

הרה"ק מהרי"ל מכונה במסמך הרוסי בשם "ברוכאוויטש", על שם אביו מוה"ר ברוך. לא מדובר כאן בשם משפחה, כי אם כנהוג ברוסיה לכנות כל אדם על שם אביו. וכן מכונה כ"ק אדמו"ר הזקן (במסמכי המאסר והגאולה שלו) זלמן ברוכאוויטש.

אמנם בחתימתו חותם "יהודא ליב באאמו"ה ברוך זללה"ה שניאורי", על שם אחיו כ"ק אדמו"ר הזקן, רבי שניאור זלמן נ"ע. כאן מדובר כבר בשם משפחה, שמהרי"ל בחר לעצמו שם משפחה על שם אחיו "שניאור".

באמת מצינו שגם כ"ק אדמו"ר הזקן בעצמו מכונה במסמכים בשם "זלמן שניאור", כאשר שמו הראשון הוא "זלמן" ושם משפחתו הוא "שניאור". וכן מכונה כ"ק אדמו"ר האמצעי בשם המשפחה "שניאור". כך הוא בכל ההזכרות שבמסמכי הספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" (ראה שם ע' ד, ובנספח בהערות שם).

כך מצינו גם את הרה"ק מהרי"ל שחותם עצמו "יהודה ליב ב"ר ברוך שניאור" (הסכמתו להלכות רב אלפס, קאפוסט תקע"ח).

אמנם כאן ברור שהחתימה היא "שניאורי". וכך גם בכת"י 935, מועתקת תשובתו (שנדפסה

173 ראה גם בפרקים הבאים לקמן, אודות דיני תורה ופשרות שעסק בהם רבנו.

174 כך כינה את אדמו"ר האמצעי, לפי שם משפחתו.

בשארית יהודה יו"ד סי' יז), ובסופה חותם (ראה הערות וציונים שם): יהודא ליב בא"א מוהר"ר ברוך ז"לה שניאורי.
[תשובה וחתימה זו הועתקה ע"י הרבי – על גליון הספר "שארית יהודה" שבספריה].

כ"ק אדמו"ר האמצעי מכונה במסמך הרוסי "בערקע", שזה היה שמו הרשמי, וכך נקרא גם במסמכים שהועתקו בספר "מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי" (ראה שם ע' ה, בהערות בשוה"ג).
כך היה גם שמו הרשמי של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שלום בערקע), כדלעיל פרק ז ופרק ח, וכן שמו של אדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, כדלקמן פרק קל.

הובררו מאתנו ח"מ[175], ה"ה הרב אדמו"ר מוהר"ר דובער[176] שי', ואחיו הרב מו"ה חיים אברהם נ"י, בני אדמו"ר המנוח מהר"ש זלמן נ"ע, ודודם הרב מ"ו יהודא ליב במ"ו ברוך[177] ז"ל, לברר וללבן כל ענייני טו"ת[178] וסכסוכי' שביניהו ח"מ הן לדין הן לפשר, ועלינו לאשר ולקיים ככל אשר יצא מפיהם כל יפול ארצה אפי' קוש"ע[179] כתוקף בד"ח[180] וכתוקף ט"ס(?)[181] הנהוג עפ"י חק וניומוס הקיר"ה[182], ובקנס מצד העובר לצד המקיים סך מאתים רובל סיג' לסקרבן(?) הקיר"ה[183]. כל הנ"ל נעשה בקגא"ס בכאהי"מ עפה"ד[184] לפי דת חז"ל ובכאהי"מ עפ"י חק וניומוס הקיר"ה, בלי שום אפילאצי[185] לשום מקום משפט בעולם, ורשות לכל א' מאתנו לעשות קיום וחיזוק באיזה מקום משפט שירצה, ואף בלי ידיעת חבירו.

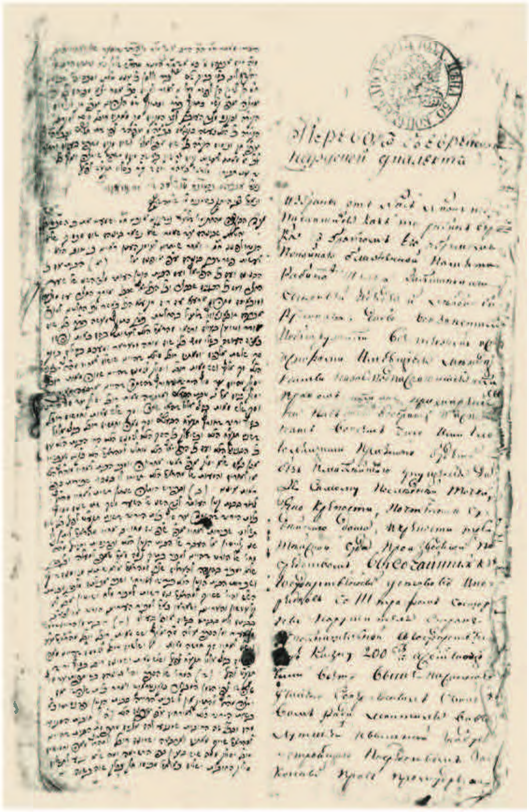
ולראי' בעה"ח יום ד' כח כסלו תקע"ז לפ"ק

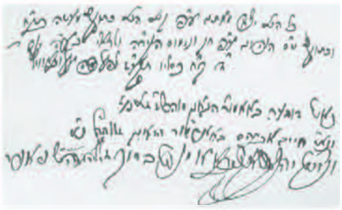
נאום אברהם בהמנוח מו' שלמה ז"ל רובאנאוויץ
ונאום צבי הירש בהמנוח מו' שלמה ז"ל

ע"פ הבקשה מהחתומי' דלעיל, נזדקקנו אנחנו ח"מ[186], ושמענו את כל הסכסוכים והטו"ת[187] שביניהם, עד שאמרו שלא נשאר ביניהם שום סכסוך שלא הניחו לפנינו ח"מ. ואחר שירדנו לעומק הענין כי טוב הוא לעשות פשר דבר ביניהם ע"פ אופנים אלו.

הבית עם כל הבנינים[188], ועם כל הפלייאץ[189], ועם הבית הקטן העומד מצד השני של שער החצר, ועם כל הבני[נין]ם שבחצר, וכל הפלייאץ שבכל אורך החצר עם מוצאיהם ומובאיהם מתהום ארעא עד רום רקיעא, הכל כאשר לכל החלטנו למו"ה אברהם רובאנאוויץ דלעיל, בהחלטת ב"ד כתוקף מעשה בד"ח, בלי שום עורר וטוען בעולם, ורשאי מהר"א הנ"ל לעשות בהם כאות נפשו כאדם העושה בשלו ממש בלי שום מוחה ומערער ומעכב בעולם, במקח סך שלשת אלפים ומאתים רובל סיג'[190], דהיינו שישלם לאחיו מהר"ן רובאנאוויץ הנ"ל סך אלף ושש מאות רובל ויסולק לזכנים, דהיינו שמנה מאות רובל יסולק מהיום עד סוף הירידן דחורף דהשתא, דהיינו ארבעה מאות יסולק ביום א' ג' טבת הבע"ל, וארבעה מאות רובל יסולק עד סוף הירידן, וסך שלש מאות בחצי אלול דהאי שתא, וסך שלש מאות וחמשים רובל בסוף ירידן דחורף תקע"ח הבע"ל, וסך מאה וחמשים רובל בחצי אלול דשנת תקע"ח הנ"ל. וכשיסולק כל

175 חתומים מטה.
176 בנוסח הרוסי: בערקע.
177 בנוסח הרוסי: ברוכאווייטש.
178 טענות ותביעות.
179 קוצו של יו"ד.
180 בית דין חשוב.
181 קריאת תיבה זו אינה ברורה, והכוונה לקאנטראקט (חוזה).
182 על פי חוקי המדינה (הקיסר ירום הודו).
183 לקופת הממשלה (הקיסר ירום הודו).
184 בקנין גמור אגב סודר בכל אופן היותר מועיל על פי הדין.
185 ערעור.
186 חתומים מטה.
187 והטענות ותביעות.
188 הכוונה כנראה, לחדרים שניבנו לצד הבית הגדול.
189 השטח.
190 רובל סיגנציות, דהיינו שבסכום זה שמו את שווי כל החצר והבנינים שבו, ואותם יקבל מוהר"א הנ"ל אחרי שישלם לאחיו את מחצית מחירו.

הסך הנ"ל לזמנים הנ"ל הרי הבירת הנ"ל עם כל הבניינים הנ"ל ועם כל הפלייאץ הנ"ל מוחלט למהר"א הנ"ל בק"ג מעכשיו אכן באם שלא יסלק אפי' ראטי[191] אחרונה, יומכר הבירת לאוחיו מוהר"ן הנ"ל או לאחרים, והמעות של מהר"א הנ"ל יחזירו לו, בניכוי שכירות[192] כפי ראות עינינו.

ובפירוש התנה שניתן רשות לאחיו מוהר"ן לדור בבירת קטן העומד לצד השני של השער משך שתי שנים, מסוף כלות הירידן דהשתא עד סוף כלות הירידן דשנת תקע"ט לפ"ק, בלי שום תשלומי שכירות לאחיו אפי' ש"פ[193]. גם מחוייב אחיו מהר"א ליתן לו שתי קלייטיף[194] אל העבד של הבירת הקטן הנ"ל. ופרנסות יחזיק מוהר"ן מתי' של הורט[195], דהיינו למכור כמדה גסה מא' טאפ[196] ולמעלה. ובלבד שלא ימכור בהקפה להערלים שנ"ח[197] למהר"א, אלא שיתנו מזומנים דוקא. ושכירות הבירת הקטן הנ"ל בירידן לאורחים ושכר אכילתם[198]. מלבד מכירת הש"ש והיי' שייך למהר"א. גם רשות למכור מלח וטיטון, אבל לא קולעטשין והעדינג וטאראן, כ"א למכור העדינג הורט, או לבע"ב בביתם, ולא בביתו בשום אופן בעולם.

חובות מן הרייסטרעין מן העיר ומן הכפר עולה ס"ה אלף ושש מאות רובל, יקבל מהר"א ע"ע וישלם לאחיו סך חמשה מאות ושלשים רובל[199] לזמנים, דהיינו מאה וחמשים בחצי אלול תקע"ח לפ"ק, ושלש מאות ושמונים רובל בסוף ירידן תקע"ט לפ"ק.

המחי' של הכפר יהי' ביניהם בשותפות עד סוף שנה זו, לפי הזמן המבואר בקאנטראקט, ואחר כלות שנה זו אם ירצה מהר"ן להחזיק אין לו זכות הדירה בבית הקטן ופרנסותיו[200], כ"א בשעת הירידן כנ"ל לאורחים, ע"פ אופנים הנ"ל.

חובות המגיע מהם, וכלל זה החובות שמגיע להם עצמם מתפיסת הבית[201], דהיינו למהר"א שייך מאתים וארבעה ושמונים רובל ולמהר"ן מאה וחמישים רובל, יסולק ממה שיש בעין כפי הר שימה, ומה שלא יגיע להשלום סילוק החובות ישלים כאו"א מכיסו חלק כחלק שוה בשוה.

כל הנ"ל יצא מאתנו ע"פ ק"ג[202] הנ"ל כתוקף מעשה כד"ח וכתוקף ט"ס(?) הנהוג ע"פ חק וימוס הקיר"ה.

ולרא' בע"ה[203] יום ד' כ"ח כסליו תקע"ז לפ"ק פה ק"ק לובאוויין

נאו' חובער באאמו"ר הגאון מוהרש"ז ז"ל נ"ע
ונאו' חיים אברהם באאדמו"ר הגאון זללה"ה נ"ע
ונאו' יהודא ליב באאמו"ה בחיר זללה"ה שניאורי

191 תשלום.
192 כדי שלא יהיו המעות שנתן עד אז - הלואה, והשתמשותו בהחצר והבנינים - רבית.
193 אפילו שוה פרוטה.
194 כנראה הכוונה - מחסנים.
195 חנות סיטונאית.
196 סיר. מדת הלח ברוסיה.
197 שנשארו חייבים.
198 שגם זה שייך למוהר"ן.
199 הינו שגביית החובות היא על מהר"א, ולכן ישלם עבורו למהר"ן פחות מחציו.
200 שאם מהר"ן ירצה להחזיק את עסק החנות של הכפר, אזי יפסיד את זכותו הנ"ל בעסק הבית הקטן.
201 כנראה הכוונה לחובות המשכנתא שיש על הבית.
202 קנין גמור.
203 באנו על החתום.

ג. שטר בוררות ע"י כ"ק אדמו"ר האמצעי

שטר הבוררות שלפנינו, בתיווך ובערבות ובחתימת כ"ק אדמו"ר האמצעי, דן במחלוקת שפרצה בשנת תקע"ו, בין מדפיס הש"ס בסלאוויטא לבין מדפיס הש"ס בקאפוסט.

והיא כדוגמת המחלוקת המפורסמת שפרצה בשנת תקצ"ה, בין מדפיסי הש"ס בסלאוויטא לבין מדפיסי הש"ס בווילנא, ש"עשתה את כל הגולה כמדורת אש". וגם המחלוקת שלפנינו היא כדוגמת מחלוקת זו ממש, אך בקנה מדה מצומצם יותר.

מה שלא מפורסם כל כך הוא, חלקם של כ"ק אדמו"ר הזקן ושל כ"ק אדמו"ר האמצעי בכל אלו.

לפנינו סקירה תמציתית של השתלשלות הדברים, במשך השנים תק"ס-תקע"ו, שתועיל להבנת שטר הבוררות שלפנינו.

בשנת תק"ס, בתקופה שבין שני מאסרי כ"ק אדמו"ר הזקן, שלח את אחיו מוה"ר מרדכי; ואת חתנו מוה"ר שלום שכנא (אביו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"), אל הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב, לקבל ממנו הסכמתו להדפסת הש"ס והטורים בסלאוויטא.

ההסכמה נכתבה ב"ג תמוז תק"ס, על שם אחיו, ועל שם חתנו, של רבינו הזקן, ואילו שמו של רבינו הזקן לא נזכר בהסכמה זו, וגם לא בשאר ההסכמות שבש"ס וטורים הללו. וכנראה היתה השתתפותו בסוד באותו זמן.

הש"ס נדפס בסלאוויטא, במשך השנים תקס"א - תקס"ו[204], והטורים במשך השנים תקס"א-ב.

בשנת תקס"ח, התחילה הדפסת הש"ס בשנית בסלאוויטא, ונמשכה הדפסתו עד שנת תקע"ג. גם בהדפסה זו לא נזכר שמו של רבינו הזקן, כי אם של המדפיס הרב משה שפירא, בנו של הרה"ק רבי פנחס מקוריץ ורבה של סלאוויטא.

העובדה הזאת, שהש"ס והטורים האלו נדפסו בשליחותו של רבינו הזקן, לא נתפרסמה עד שנת תקע"ה-ו, שזה היה כבר אחרי הסתלקות רבינו הזקן - בשנת תקע"ג.

כאשר מוהר"מ שפירא מסלאוויטא הדפיס את הטורים - בשנים תקע"ה-ז, ואת הש"ס - בשנים תקע"ו-תקפ"ב, העתיק בתחלתם את שטרות מסירת כח וזכות ההדפסה, שכתב רבינו הזקן אל המדפיס הרב משה שפירא, בשנים תקס"ז-ח.

בקשר להדפסת הטורים כתב (נדפס באגרות קודש שלו סי' נג): "הנה מודעת זאת שהנקובים הנ"ל היו שלוחים ממני ח[תום] מ[טה], ובכח והרשאה שיש לי מהנקובים הנ"ל, לאחר שחזרה שליחות למקומה, הריני מוסר ונותן כל כח וזכות מהסכמות הנ"ל לכבוד הרב המאה"ג המופלג בתורה ויראת ה' היא אוצרו בנן של קדושים כק"ש מוהר"ר משה שפירא".

כלומה, אעפ"י שההסכמות ניתנו לאחי ולחתני, וא"כ מיהו אני שאתן שטר יפוי כח למדפיס להדפיס מחדש? אלא שכל מה שעשו היה בשליחותי, וא"כ אף שההסכמות הם על שמם, כ"מ הזכות ובעלות על רשיון ההדפסה הוא שלי. וכיון שהם סיימו את שליחותם, חזרה כל הבעלות אלי. ובכח זה הריני מוסר ונותן כל כח וזכות מההסכמות הנ"ל אל מוה"ר משה שפירא.

ובקשר להדפסת הש"ס כתב (אגרות קודש שלו סי' נה): "ע"י שלוחי מהימני דידי, ה"ה האחד ומיוחד אחי הרבני המופ' הנגיד מו' מרדכי נ"י וחד דעמיה הרבני המופ' המנוח מהרש"ש ז"ל, כידוע לכל, וכאשר יש בידי כתוב וחתום שהיו שלוחים ... ומעתה הנה כל יפוי כח וזכות מהסכמות הגאונים הנ"ל נתונים נתוני' המה לכבוד הרב הנ"ל"[205].

---

204 על ש"ס זה הנדפס בסלאוויטא, במשך השנים תקס"א-תקס"ו, מסופר בפרטיות ב"מאמר על הדפסת התלמוד" של הרנ"נ רבינוביץ, אך משום מה לא הבחין בפרטים העיקריים שבהסכמת הרה"ק רלו"צ מבא"ח, שאת הש"ס והטורים האלו לא הדפיסו מדפיסי סלאוויטא, ר' דוב בער ב"ר ישראל ור' דוב בער בר' פסח, מפי עצמם, אלא כלשון ההסכמה הנ"ל:

העיר ה' רוח טהרה לחני שני אנשים אפרתיים ה"ח הרבני המופלג הותיק מוה' מרדכי ב"מ ברוך מאורשא ודעימיה ה"ה הרבני ומופלג הותיק מוה' שלום שכנא במוה' נח משטאלין להביא על מכבש הדפוס בסלאויטא המעולה והמשובח שבכל הדפוסים שמדינתינו ש"ס ... טורים.

205 הש"ס נדפס כאמור בסלאוויטא בשנים תקס"ח - תקע"ג. אמנם הטורים לא נדפסו אז. בשנת תקע"א התחיל המדפיס מוה"ר ישראל יפה, להדפיס את הטורים בקאפוסט, והפסיק את הדפסתו אחרי הדפסת הכרך הראשון. אפשר שאח"כ התחיל שוב בהדפסתו ושוב הפסיק מיד. אח"כ האשים את מדפיסי סלאוויטא, שהם גרמו את הפסד הכספים שהי' לומזה (ראה מה שדנתי בזה ב"כפר חב"ד" גליון 141 ע' 65).

ועדיין לא ידוע אם היתה מתנה זו, מאת רבנו הזקן אל המדפיס הרב משה שפירא, חלוטה וגמורה, או שמא השאיר לעצמו איזו זכות גם בהדפסת הש"ס בשנית. דבר זה לא נודע במשך זמן רב, עד אשר בשנת תרצ"ז נדפס, בקובץ התמים חוב' ה', צילום עוכתי"ק רבנו הזקן של מסירת כח וזכות הדפסת הש"ס הנ"ל, וכן נדפס שם מכתב מפורט מאת רבנו הזקן למדפיס הרב משה שפירא (נדפס גם באגרות קודש סי' נד), מתחלת קיץ תקס"ז.

באגרת זו עומד רבנו הזקן על כך שיקדימו בהדפסת הטורים לפני הדפסת הש"ס: שהמדפיס הנ"ל רצה בהקדמת הדפסת הש"ס, ורק לאחר סיום הדפסת הש"ס נגש להדפסת הטורים בשנת תקע"ח. בהמשך האגרת הוא גם מזהירו על טיב ההגהה של הש"ס והטורים. אך הנוגע לענינינו הם פרטי השותפות בהדפסה, שהמדפיס צריך להתפשר בהם עם שלוחו של רבנו הזקן, וכך כותב לו בזה:

> אך אחת שאלתי מאת כבוד מעכת"ה אותה אבקש, על אודות שכר אויף לאק המגיע לו חלק ששית מסך כל השסין עפ"י קשר הנ"ל. במטותא מיני' להתפשר על מזומנים עם אה' אחי הרבני המופ' הנגיד מ' מרדכי נ"י ועם מח' הרבני המופל' מו"ה שלום הנ"ל, כאשר שמתי דברי בפיהם, בכדי שיהי' למעכת"ה הרווחה לשכר פועלים, ועוד כמה טענים אשר יפרשו שיחתי בפני מעכת"ה, נא ונא. וגם יתר פרטי הדברים שמתי בפיהם, ונתתי להם רשות והרמנא לעשות קשר של קימא עם מעכת"ה מחדש, שיבוארו כל פרטי האופנים בפירוש, כי השכחה מצויה, ועולם כמנהגו נוהג.

מהו פירושו של המונח "אויפלאק"? ר' חיים ליברמן מעתיק קטע זה בספרו אהל רח"ל (ח"ב ע' 448) וכותב על כך "אין ברור לי פירושו של המונח". מ"מ ברור שהוא קשור לשכר המגיע לרבנו הזקן עבור מסירת כח וזכות ההדפסה, ושע"פ הקשר שביניהם היה זה "חלק ששית מסך כל השסין". או שזהו השכר שניתן מאת רבנו הזקן אל המדפיס ר"מ שפירא. ובכל אופן הנה מחמת שותפות זו דן אתו רבנו הזקן גם על כל שאר פרטי ההדפסה וההגהה.

מזה באים אנו לעיקר המחלוקת שבין המדפיסים, ר"מ שפירא מסלאוויטא ור"י יפה מקאפוסט, בענין הדפסת הש"ס.

בשנת תקע"ו התחיל מוהר"י יפה להדפיס את הש"ס בקאפוסט. בתחלה הדפיס קונטרס עלים לדוגמה, שעל פיהם קיבל הסכמות רבות להדפסה, וכן מינויים (פערנומעראנטין) רבים לקניית הש"ס.

המדפיס מוהר"מ שפירא מסלאוויטא הרים מיד צעקה ודעש גדול כנגד הדפסת הש"ס בקאפוסט, בטענה שעדיין לא כלה זמן ההסכמות לש"ס שקיבל בשנת תקס"א ותקס"ח, שהרי בהם נגזר שלא יודפס שום ש"ס עד כלות משך חמשה ועשרים שנה, דהיינו עד שנת תקפ"ה (מיום כתיבת הסכמת הרלוי"צ מבא"ד) או תקפ"ו (מיום כתיבת שאר ההסכמות). וכן טען, שעדיין נשארו אצלו עותקים רבים מש"ס תקס"ח. ועוד טען שבכח יפוי כח הנ"ל, עדיין יש ברשותו להדפיס את הש"ס בהוצאה שלישית, בתוך עשרים וחמש שנים הנ"ל.

לעומתו טען המדפיס מהר"י יפה מקאפוסט, כי הוא יודע בבירור שהמדפיס מסלאוויטא כבר מכר את כל הש"סין שלו, וא"כ נתבטל איסור הדפסת הש"ס, שהטילו הרבנים בשנים תקס"א-ב.

מחמת הקשר הישיר של כ"ק אדמו"ר הזקן עם הדפסת הש"ס בסלאוויטא, אשר ההסכמות הנ"ל הן עבורו (על שם שני שלוחיו) כנזכר לעיל, ואשר בעת הדפסה השניה מסר רבנו הזקן את זכות ההדפסה למדפיס ר"מ שפירא (כנזכר בשטר הבוררות שלפנינו), ותמורת זאת הוסכם על נתינת "חלק ששית מסך כל השסי"ן".

ומחמת העובדה שמוה"ר ישראל יפה מקאפוסט היה מגדולי חסידי כ"ק אדמו"ר הזקן וכ"ק אדמו"ר האמצעי,

באו שני הצדדים לליובאוויטש, כדי שכ"ק אדמו"ר האמצעי ישתדל לפשר בינם. ושם נכתב ונחתם שטר הבוררות בפני כ"ק אדמו"ר האמצעי, שהוא היה גם האחראי והערב על קיום פסק דין הרבנים, כמבואר בשולי שטר הבוררות.

בשעה שהשטר הזה נכתב ונחתם, בחודש תמוז תקע"ו, עדיין לא הופיעה אף מסכת של הש"ס, לא בהוצאת קאפוסט ולא בהוצאת סלאוויטא.

מסיבה לא ידועה לנו, לא הועיל שטר הבוררות שלפנינו, ושניהם התחילו להדפיס את הש"ס הזה, מוה"ר משה שפירא הדפיסו בהוצאה שלישית של סלאוויטא, ומוה"ר ישראל יפה הדפיסו בהוצאת קאפוסט.

התאריך הראשון של ההסכמות להוצאת קאפוסט הוא – שלהי מנ"א תקע"ו (כחודש אחרי חתימת שטר הבוררות שלפנינו). והכרך הראשון של הוצאת סלאוויטא נדפס בשנת תקע"ז.

יחד עם הש"ס, הדפיס מוהר"י יפה בקאפוסט, גם את הלכות רב אלפס (קאפוסט תקע"ח), שעליו מתנוססת הסכמת הרה"ק מהרי"ל, בעל ה"שארית יהודה" - אחיו של כ"ק אדמו"ר הזקן.

ואף שבודאי לא חלק מהרי"ל על עצם תוקף ההסכמות שקיבל כ"ק אחיו אדמו"ר הזקן, ומסרם ביפוי כח לידי מוהר"מ שפירא מדפיס דסלאוויטא, לאסור להדפיס הש"ס במשך עשרים וחמש שנים.

מכל מקום ביאר מהרי"ל טעם אחר, להתיר את הדפסת הש"ס ע"י מוהר"י יפה מדפיס דקאפוסט, כיון שהגזירות וחרמות של רבני וואלין – אוקריינא שלא להדפיס הש"ס במשך עשרים וחמש שנים, איננו בתוקף לאסור על מדפיסי קאפוסט אשר ברוסיה הלבנה, ואינם חוסים תחת כח שיפוט של רבני וואלין – אוקריינא.

וכך כותב: "דבר ברור וידוע לפני כל יודעי דת שמצד הדין אין שום איסור בהדפסת הספרים להדפיס מה שכבר קדמוהו איזה מדפיס ... אלא דבזמן שאחר הרמ"א החילו לעשות ולתקן תקנות גדולות בחרמות ... מאחר שאינה תקנה קדומה וקבועה לדורות אלא שבעלי ההסכמה האלו גזרו בשעה ההיא ... לא חששו לגזרת חכמי מדינה אחרת ... אשר ע"כ על כל דברי האמת האלה נדרשתי לשאלת המדפיס ידידינו המופלג הוותיק ונגיד מהור"ר ישראל יפה מקאפוסט ומצאתי לו היתר להדפיס ס' הרי"ף ומפרשיו ונושא כליו כתבנית אשר נדפס כבר בסלאוויטא וכרצונו יעשה ויוסיף איזה דבר חידוש להגדיל תורה, ולא יחול עליו שום עונש ח"ו וגזרת נח"ש מהרבנים חכמי הזמן שבאו בהסכמת הדפוס דסלאוויטא לא מיני' ולא מקצתי', ואדרבא אין כאן שום כו' כי כבר יצא בהיתר מפי גאוני וחכמי הזמן הקודמים ונתפשט ביד המדפיסים שלא לחוש ממדינה למדינה וטעמם ונימוקם עמם כמש"ל".

מוה"ר ישראל יפה הדפיס רק כמה מסכתות, ובין השנים תקפ"ב-ג עלה לארה"ק. היה ממייסדי הישוב החב"די בחברון[206], ושם נפטר – לפני שבט תקפ"ט.

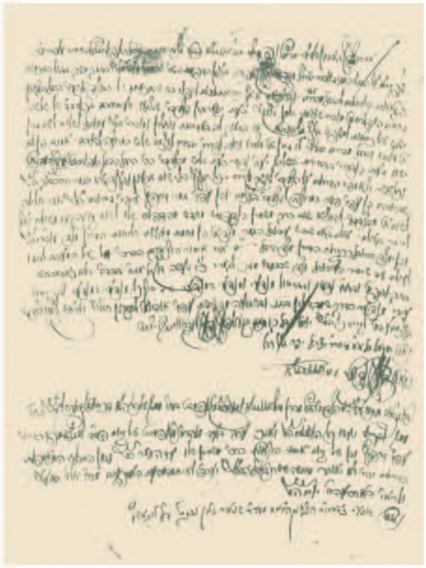
מעבר לדף נרשם: "פסק דין שהי' בין הרב דפה ובין מדפיס דק"ק קאפוסט". מכך נראה שהעותק שלפנינו, הוא העותק שנמסר לידי מוהר"מ שפירא המדפיס בסלאוויטא.

הן אמת וצדק, בנידון הערער מהר"ר נפתלי מסלאוויטא, הבא מצד חותנו הרב המפורסם החסיד מוהר"ר משה שפירא, על הרב הנגיד מוהר"ר ישראל מדפיס דק"ק קאפוסט, בענין הדפסת הש"ס שהתחיל מוהר"מ הנ"ל בתוך משך גבול הסכמות הגאונים הניתנים להרב מהרר"ם, ובראשם אומץ נתינות זכות ויפוי כח והסכמתו של כבוד אדמו"ר הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר שניאור זלמן זצוק"ל.

כעת נגמר בין הצדדים, שיציעו טענותיהם בפני ב"ד של שלשה, ישבו על כסאות למשפט בק"ק סלאוויטא או בסמוך לה במדינות וואלין, ומוהר"י הנ"ל מחויב לשלוח לשם דיין א' מצדו, והרבני מהרר"ם יברור לו דיין א' מצדו, ושני הנברר' יבחרו לעצמם שליש המרוצה לשניהם. אמנם פן לא ישוו דעת הנברר' בבחירת השליש, ע"כ נבחר כעת שליש מהצדדים, ה"ה הרב הה"ג המפורסם אבד"ק דובנא[207]. וכל אשר יצא מפי הדיינים על הצדדים לאשר ולקיים בכל תוקף בלי שום גרעון. ובעוד שלא יוגמר הסיכסוך הנ"ל שביניהם, הן עפ"י פשר המרוצה להצדדים

206 על תקופתו זו, ראה המסופר ב"תולדות חב"ד בארה"ק" ע' נא וע' עד.

207 מוהר"ר חיים מרדכי מרגליות, מח"ס שערי תשובה על השלחן ערוך. הספר הנ"ל נדפס בשנת תקפ"ט, עם הסכמת רבינו, שמרבה בשבח המחבר והספר. וחזרה ונדפסה בקובץ יגדיל תורה נ.י. ח"א ע' יא.

בעצמם והן עפ"י גמר דתה"ק[206] עפ"י דיינים הנ"ל, אזי חלילה לשום א' מהצדדים להוציא שום כתר משטין הנדפסים מחדש מהדפוס שלו לשום קהה או משולח ואף למיגר בעולם[207]. אולם כאם שיהי' עיכוב הגמר מצד א', הן מחמת מניעת שליחות הדיין מצד מוהר"י הנ"ל, והן מצד סירוב בירורת הדיין מצד הדב מוהר"ם, אזי איסור הוצאות הכרכים חל על המעכב לבדו לעולם, עד שיסיר העיכוב, וצד שכנגדו מחזר לגמרי.

כ"ז נעשה בק"ג אג"ס בבד"ח[210] דלא כאסמכתא כת"ך וכפ"מ וכח"ח[211] [...] ובביטול מודעי ומודעי דמודעי עד סוף כל מודעי דמודעי ובפיסול עידי מודעי כדרך שמבטלין כג"נ[212] וכשבועה מפורשת עפ"י אוהי"ת[213] ותיקון חז"ל. ולראיה באו הצדדי' בעצמם עה"ח לקיים כל הנ"ל יום ב כו תמוז תקעו לפ"ק פק"ק ליובאוויטש יצ"ו

נאום ישראל בלא"א מוהר"ר יצחק יפה זללה"ה

ונאום [...] נפתלי מסלאוויטא

באנפואי חתמו א"ע שני הצדדים ה"ה מהר"ן מסלאוויטא ומוהר"י מקאפוסט בח"י ממש, על כל האמור ומפורש לעיל בח"י ממש, ובפני נעשו כל הענינים הנ"ל, ואנכי ערב בעד מוהר"י מקאפוסט על קיום פס"ד שיצא מפי הדיינים עפ"י דתה"ק, הן על קיום איסור הוצאות כרכי' משטין לו עד הגמר כנ"ל.

וזמן הגבלת התאספות הדיינים יהי' לא יאחר מחמשה עשר באב הבע"ל. ועכ"פ לא יתמהמה עת האספם מר"ח אלול הבע"ל.

ולראי' באתי עה"ח יום הנ"ל

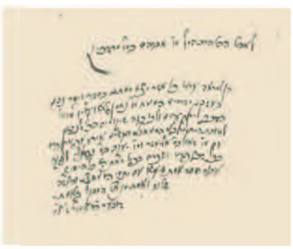
נאום דובער באאמו"ר הגאון המנוח מוהר"ר שניאור זלמן נבכ"ם מק לובאוויץ

נא. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, תיווך בעניני ירושת יתומים

לפנינו אגרת שכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אל המ"ץ של העירה, מוה"ר אברהם במוה"ר מרדכי, אשר ר' נחמן מעירה זו נפטר, והשאיר יתומים. היתומים פנו אל רבנו שיתווך בינם בענין הירושה (יחד עם עוד חברי בית דין).

אחרי הדין תורה "יצא מאתנו בסדר וגמר נכון", וגם מינה הב"ד אפוטרופסים על העזבון הזה, את המ"ץ הנ"ל, יחד עם עוד שנים מאנשי העיר, מו' שאול ב"ר אליעזר ומו' יעקב ב"ר נפתלי.

אח"כ פנה רבנו אל הרב המ"ץ, באגרת שלפנינו א) ש"עליו מוטל הדבר ליתן עינו ולבו שיקויים הכל לנכון לטובת היתומים". ב) שיסכים המ"ץ להיות אפוטרופוס על העזבון, יחד עם שנים הנ"ל מאנשי העיר.

הלשון שכותב "יצא מאתנו בסדר וגמר נכון", מורה שהיה זה דין תורה ע"י ג' דיינים, בראשות רבנו.

כך מצאנו גם לעיל פרק מט, שטר בוררות ופסק דין, אשר שלושת הדיינים שבו היו כ"ק אדמו"ר האמצעי, אחיו מוה"ר חיים אברהם, ודודו מהר"ל מיאנאוויטש.

לאהו' ה"ה הרב המ"ץ מו' אברהם במו' מרדכי נ"י

הן למראה עיניו כל אשר יצא מאתנו בסדר וגמר נכון, בעזכון ידידנו המנוח מו' נחמן ז"ל, ועליו מוטל הדבר ליתן עינו ולבו בזה שיקויים הכל לנכון לטובת היתומים בני המנוח ז"ל.

208 דת תורתינו הקדושה.
209 אולי הכוונה לקבלת פנויים (פערנומעראנטין) חדשים על קניית הש"ס שיודפס.
210 בקנין גמור אגב סודר בבית דין חשוב.
211 בתקיעת כף ובפנים מועילות ובחרם חמור.
212 בגטי נשים. ראה שו"ע אהע"ז סי' קלד ס"ג. ונתבאר לעיל פרקים מו-מח.
213 אופן היותר מועיל.

ועשינו אמנו אפטרופוס, עם מו' שאול ב"מ אליעזר, ומו' יעקב ב"מ נפתלי, לפקח בכל דבר פרט. ושכרם כפול מאת ה' כל הימים עבור חסד אמת שיעשו עם יתמי המנוח ז"ל.

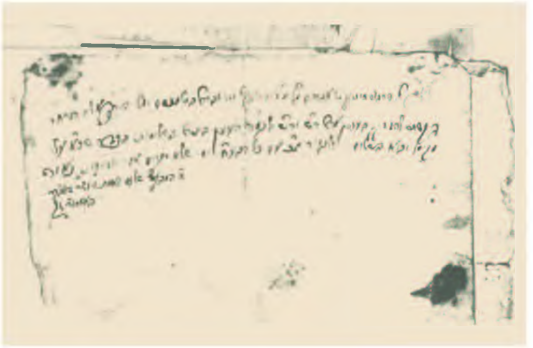
והי' זה שלום ואמת מנאי המבקש באמת

דובער באאמו"ר ז"ל נ"ע

נב. אגרת כ"ק אדמו"ר האמצעי, להבטיח שהצדדים יקבלו את הדין

לפנינו אגרת שכתב רבינו אל כמה מאנ"ש. ומתוכן האגרת נראית הכוונה, אשר הנמענים האלה נתבקשו לדון בענין שבין ר"ש ובין ר"ש, ולא רצו לקבל זאת עליהם. על כך מבקשם רבינו להזדקק לד"ת זה ולגמור ביניהם בשלימות. וגם לגמור ולתווך עם בעלי החובות שלהם.

ועוד מוסיף וכותב, שאם הרבנים מתייראים שהצדדים יסרבו לקיים את הפס"ד אזי יודיעו הדבר לרבנו, שישתדל להבטיח אשר שני בעלי הדין יקבלו עליהם את הדין.

לאהובי הרבני הותיק מו' אבדהם מ"ין
ומו' זאב וואלף
ומו' אברהם כמו' מנחם
ומו' יהודא ליב הזרחי[214]

בקשתו להזדקק בענין אה' ר"ש וה"ע, ולגמור הענין ביניהם בשלמות, ככדי שב"א על מקומו יבוא בשלום. ולגמור ג"כ עם כל הבע"ח. ומי שלא יקיים אזי יודיעוני נא וכו'.

ד' המבקש שלום ואמת ויושר

דובער באאמו"ר ז"ל

נג. הבוררים ר' הלל מפאריטש ור' אהרן מבעלזיץ

לפנינו ארבע אגרות, שכתב הרה"ק מהרי"ל [שהיה את"כ אדמו"ר מקאפוסט], בחיי אביו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, בענין דין תורה שהוצרך לו מאד[215].

הרה"ק מהרי"ל רצה לבחור ב"דיין" מצדו (בורר), בדין תורה זה, את הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ מו"ץ דק' בעלזיץ[216], או הגאון החסיד המפורסם מוה"ר הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד).

בעיקרון העדיף הרה"ק מהרי"ל, וכן רצה כ"ק אביו אדמו"ר ה"צמח צדק", שה"בורר" שלו יהי' החסיד רבי הלל מפאריטש; אלא שהיו בזה כמה מניעות, כדלקמן, ולכן בחר במוה"ר אהרן מבעלזיץ, בהסכמת כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

הדיון התחיל בקיץ תרט"ו, אשר באור לחמשה עשר באב כותב הרה"ק מהרי"ל, אל החסיד מוה"ר אהרן מבעלזיץ, להודיעו אשר "דעתי בלי שינוי לבחור את רומע"ל לדיין מצידי", ואשר לכן שולח לו את פרטי הטענות והגבית עדות שיעיין בזה.

שוב הוחלט את"כ שה"בורר" מצדו של הרה"ק מהרי"ל יהי' הגאון החסיד המפורסם מוה"ר הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד).

הרה"ק מהרי"ל, וגם אביו כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, כתבו אל רבי הלל הנ"ל, לבקשו שיסכים להיות הדיין מצדו, אמנם רבי הלל השיב על כך, "שזה ל"א שנה שנדר על דעת המקום, שלא יהי' דיין ולא בורר, כי אם שליש".

214 ראה "תולדות משפחת זרחי", ב"אהלי ליובאוויטש" גליון ג ע' 32 ואילך.
215 פרטי הסכסוך שנזכרים במסתבים אלו, נשמטו מכאן.
216 אודותיו לעיל פרק ל.

ואף שלכאורה הוא יכול לישאל על נדרו זה, שאילו היה יודע שיהי' ד"ת שיהי' נוגע לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק לא היה נודר כן, מכל מקום הרי ההלכה היא ש"אין פותחין בנולד", ובפרט ש"גם כעת רוצה בנדרו" (בדיני-תורה אחרים שאינם נוגעים לכ"ק אדמו"ר הצמח צדק), ואם כן אי אפשר לישאל על נדר זה; אלא אם כן יעיין כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ויכתוב בשו"ת למצוא דרך נכונה איך שיוכל "להתיר נדרו".

כ"ק אדמו"ר הצמח צדק עיין בהלכה זו וכתב שו"ת למצוא דרך להתיר נדרו (נדפסה בשו"ת צמח צדק חיו"ד סי' קפא). גם הגאונים החסידים המפורסמים מוה"ר יצחק אייזיק מהאמליא (בעל חנה אריאל ועוד), ומו"ה שניאור זלמן מוויליז[217], כתבו תשובות בנד"ז, לבאר הטעם שיכול רבי הלל להתיר נדרו זה (דבריהם הובאו בשו"ת צמח צדק שם).

בהמשך ביקש מוה"ר אהרן הנ"ל, לקבל את התשובות הנזכרות, שנכתבו בענין היתר נדרו של רבי הלל הנ"ל, ועל כך משיבו הרה"ק מהר"ל "מקווה אני לקבל תשובת מהר"א מהאמי' ואשלח לו. גם תשלום תשובת מהר"ז מוויעליז".

שוב המשיך החסיד רבי הלל מפאריטש וכתב במכתבו, אודות גודל דוחק פרנסתו, "שאין ידוע איכות דחקו ופרנסתו כעת, ומוכרח לנסוע לדרכו תיכף אחר חנוכה הבע"ל. אך בשביל יוצאי חלציהם של רבותינו מחוייב להפקיר פרנסתו כו', ויקבל עליו בשמחה רבה, הגם שישתהה הרבה נסיעתו".

מכל מקום אינו מוכן אלא לנסוע לצורך זה, ו"לנסות בכל מיני יגיעות אולי יבא לעמק השוה בלא דינא ודיינא". משא"כ אם יבוא הדבר לידי דין תורה, "לא אעשה בשום אופן מה שנגד ה' אפי' כקוצו של יו"ד".

ולכן הוחלט להחליף את רבי הלל הנ"ל ברבי אהרן הנ"ל, שהוא יהי' הדיין מצדו של הרה"ק מהרי"ל, וגם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הסכים על זה.

הרה"ק מהרי"ל כותב לו כל זאת באור לד' מ"ח תרט"ז, ומסיים: "גודל בקשתי ממעלתו, כאמור, שיקבל מעלתו על עצמו להיות דיין מצידי בלי שום דחיי' ואמתלא בעולם, כי אין לי זולתו שראוי לעסק הלז, לכן לא סגי בלאו הכי".

נראה שהנושא עדיין נמשך זמן רב, ורק בתחלת הקיץ תרט"ז סוכמו הפרטים, ואז הודיע רבי אהרן הנ"ל את הסכמתו להיות הבורר של הרה"ק מהרי"ל, אשר כותב לו ביום ב' פר' נשא "החי' את נפשינו במה שממלא בקשתי לנסוע לדיין מצדי א"ה, כי אין לי זולתו כלל".

נזכר לעיל, אשר החסיד רבי הלל מפאריטש "נדר על דעת המקום, שלא יהי' דיין ולא בורה, כי אם שליש", ולא ביאר הטעם לנדר זה.

בשו"ת הצמח צדק דלקמן, מבאר טעמו בזה: "ועשה כן מפני סייג לדבר מצוה, שראה כי בזבל"א הבורר עושה לפעמים שלא כדת". וגם כאן לא נתברר די הצורך, מהו זה הדבר ש"הבורר עושה לפעמים שלא כדת".

אבל ראה רמ"א חו"מ סי' יג ס"א "שמתוך שזה בורר לו א' וזה בורר לו א' הבעלי דינים צייתין להם, וגם הדיינים כל אחד מהפך בזכות אותו שברר אותו בכל מה שאפשר מצד הדין". ובסמ"ע שם (ס"ק ו) "כלומר אף שהדיינים המבוררים אין להם לעשות כמו שסברו הבעלי דינים, דהיינו שיעמדו במקומם לטעון עבורם".

ובפתחי תשובה שם (ס"ק ג) "ועיין בתשובת אא"ז פנים מאירות ח"ב סי' קנט שכתב, דאסור על פי הדין להקדים טענותיו תחלה לפני הבורר כו', כי זבל"א וזבל"א כל תורת דיינים עליהם, והאריך שם בתוכחת מגולה על קלקול הדור בענין זה".

דברי הפנים מאירות הובאו גם בכסף הקדשים סי' יז ס"ה, ומסיים: "ובזבל"א נוהגים לשמוע כל אחד מהצד שלו, אולי יש לומר דכשהתנו להכריע הפשר ע"י רוב הנברר אין חשש כל כך, כי שליש המכריע הוא שומע מב' צדדים כאחד, ועל ידי זה, קולא נשתרבב בכל פשרות. ואולי על ידי שברצונם קבלו על עצמם כנהוג להשמיע כל אחד לצד שלו".

אמנם הגאון החסיד רבי הלל מפאריטש לא רצה לסמוך על קולות אלו, ולכן נדר רבי הלל

217 הגאון החסיד הרב שלמה זלמן פאפירין, שהיה מו"ץ בוועליז, אח"כ בלעפליע ואח"כ בקריסלאווא. הוא הי' גיסו של האדמו"ר מהר"ל מקאפוסט, ששניהם היו חתני החסיד ר' שלמה פריידעס. אודותיו ראה בית רבי ח"ג פ"ח. קובץ יגדיל תורה נ"י. מח ע' עדה. מפתח לשו"ת צמח צדק (ע' קסט).

מפאריטש על עצמו שלא יהי' "בורר", כדי להמנע מנסיון זה שעושים "לפעמים שלא כדת".

שלוש מאגרות אלו נכתבו אל מוה"ר אהרן הנ"ל, ובמעטפת האגרות נרשם: "לכבוד הרב המופלג המפורסם מו"ה אהרן נ"ץ, מ"ץ דק' בעלינץ", וכיו"ב.

הרביעית נכתבה אל אחיו מוה"ר זאב וואלף (ממוהילוב), אשר על ידו נשלחה אחת מאגרות אלו אל הרב מוה"ר אהרן הנ"ל לק' בעליניץ.

באותה תקופה לא היה הדואר מגיע לעיירות הקטנות, כי אם לעיירות הגדולות יותר הסמוכות להן. הדואר לליובאוויטש היה מגיע לבאבינאוויטש, וגם הדואר לבעלינץ היה מגיע לעיר הסמוכה לה.

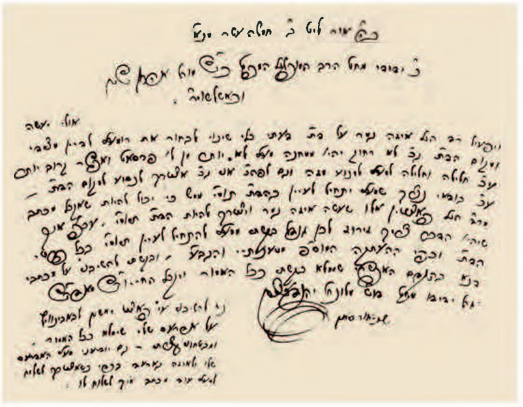
הרה"ק מהרי"ל לא ידע לאיזה עיר צריך לשלוח את הדואר עבור בעלינץ, ולכן שלח את המכתב באמצעות אחיו מוה"ר זאב הנ"ל (ממוהילוב), בבקשה שישלח את המכתב והמצו"ב לידי אחיו, וכשיקבל את המענה ישלחם אליו לליובאוויטש - ע"י הדואר בבאבינאוויטש. גם מבקש להודיעו לאיזו עיר צריך לשלוח המכתבים ישיר - עבור מוה"ר אהרן לבעלינין.

א

[תרטו]

ב"ה אור ליום ב' חמשה עשר מת"א

כ' ידידי מחו' הרב המופלג המפו' כ"ש מו"ה אהרן שי' וכאשלשו"ק[218]

אחד"ש[219] כבר נודע למעל' מעסק ... ואשר הוסכם ושלחתי את ר' דוד ממחנינו ... אולי יעשה ויפעול ר"ד הנ"ל איזה גמר על ד"ת. דעתי כלי שינינו לכוחד אתר ומע"ל לדיין מצידי, ומקום הד"ת ג"כ לא רחוק יהי' ממחנה מעל', לא יותר מן ל' פרסאו' ואפשר קרוב יותר, ע"כ חלילה וחלילה למעל' למנוע מזה. וגם לפה"נ אני ג"כ אצטרך לנסוע למקום הד"ת.

ע"כ כודאי נצרך שמעל' יתחיל לעיין כהד"ת ומע"כ ממש, כי יכול להיות שאקבל מכתב מר"ר הנ"ל פאצטין אלו[220] שעשה איזה גמר, ויצטרך להיות הד"ת תומ"י. עכ"פ איך שיהי', הדבר צריך זירוז. לכן גודל בקשתי ממעל' להתחיל לעיין תומ"י בכל פרטי הד"ת, וכפי ההעתקה המוס"מ מטענותיו והגב"ע[221]. ובקשתי להשיבני על מכתבי דנא בהקדם האפשרי שימלא בקשתי בכל האמור.

ויקבל החיי"ה ש"ש מאדה"ש אה' ידידו מחו' דו"ש מלונ"ח[222]

יהודה ליב שניאורסאן

נא להשיבני ע"י פאצט ראשון לכאיטוין[223] על אדרעס שלי, שימלא בכל האמור, ומבטחוני קצרתי.

גם יודיעני מעל' האדרעס שלו ולאיזה גאדעד[224], בכדי כשאצטרך לשלוח למעל' עוד מכתב איך לשלוח לו.

218 וכל אשר לו שלום וישע רב.

219 אחרי דרישת שלומו.

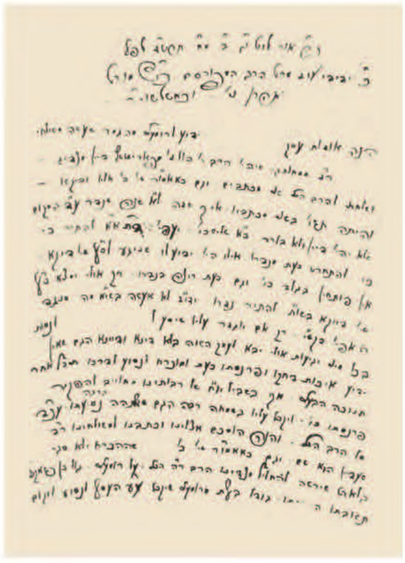
220 באחד מימי הדואר הקרובים.

221 המוסגרת פה, מטענותיו והגבייתו עדות.

222 החיים והשלום מאדון השלום, אהובו ידידו מחותנו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

223 עיירה הסמוכה לליובאוויטש, שלשם היה מגיע הדואר של ליובאוויטש.

224 איזהו העיירה הסמוכה לבעלינין, שלשם נשלח הדואר השייך לבעלינין, שבה דר מוה"ר אהרן. ואילו את האגרת שלפנינו שלח אליו ע"י אחיו מוה"ר זאב וואלף ממוהילוב, כדלקמן - האגרת אליו.

ב

כ"ה אור ליו"ג ד' מ"ח תרט"ז לפ"ק

כ' ידידי עוז מחו' הרב המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י וכאשלשוי"ר[225]

הנה אודות עסק _ ידוע לרומע"ל מהגמר שעשה משולחני ר"ד מחמתינו, שיהי' הרב ר' הלל נ"י מפאריטשין דיין מצדינו, ושלחתי להרב הנ"ל שני מכתבים, וגם כאמו"ד שי' כ' אליו וביקשו. והיתה תשו' כשני מכתביו, אין שזה ל"א שזה שנגד ע"ד המקום שלא יהי' דיין ולא בורר, כ"א שליש כו'. ועפ"י ד"ת א"א להתירו, כי להתחרט כעת מנדרו אילו הי' ידוע לו שנגע לכ"ק שי' דוקא, אין פותחין בנולד[226] כו'. גם כעת רוצה בנדרו רק אולי ימצא כ"ק שי' דוקא כשו"ת להתיר נדרו, וזו"ז לא אעשה בשו"א מה שנגד ה' אפי' כקש"ע[227]. רק אם יוגזר עליו שיסע ל_ לנסות בכל מיני יגיעות אולי יבא לעמק השוה בלא דינא ודיינא. הגם שאין ידוע איכות דחקו ופרנסתו כעת, ומוכרח לנסוע לדרכו ותיכף אחר חנוכה הבע"ל, אך בשביל יו"ח של רבותינו מחוייב להפקיר פרנסתו כו'. ויקבל עליו בשמחה רבה, הגם שישתהה הרבה נסיעתו. ענ"ד של הרב הנ"ל.

והנה הוסכם אצלינו וסכמנו למשולחינו ר"ת, שעדיין הוא שם, וגם כאמו"ד שי' כ' ל_ שההכרח ולא סגי בלא"ה שירשה להחליף מצדינו הרב ר"ה הנ"ל על רומע"ל. גלל כן, כשאקבל תשובתו הסכמתו, גודל בקשתי מרומע"ל שיקבל ע"ע העסק לנסוע למקום הד"ת לדיין מצדינו _ גודל בקשתי ממעל' כאמור שיקבל מעל' ע"ע להיות דיין מצדי בלי שום דחי' ואמחלא בעולם, כי אין לי זולתו שדאגי לעסק הלז, לכן לא סגי בלא"ה. ולגודל בטחוני כאהבתו האמיתית קצרתי, והטרחה ג"כ לא יהי' מרובה כ"כ_

ע"כ יעיין מעל' בהד"ת תומ"י, וכשאקבל מכתב שיגיע מר"ד הנ"ל אם נגמר ומהו הפרטים ולאיזה זמן, אודיע למעל' ע"י ציר או מכתב עוה"פ, כפי שאראה מה שיכתוב אלי ר"ד הנ"ל ... ע"כ גודל בקשתי שישיבני רומע"ל בפאצט ראשון, בכדי תומ"י כשאקבל הדשאתו והסכמתו _ לא יהי' עוד שינויים ומניעות לרומע"ל ח"ן, ואז אשלח לרומע"ל על הוצאו' נסיעתו, ומסתמא שכיחו יסולק לרומע"ל ג"כ לפי ככדו, ובניתי חזק וכתבתי להחליף את הד"ה הנ"ל על רומע"ל, ולא ישנה עוד מחמת שכבר הבטיחני רומע"ל על נסיעה ועסק הד"ת הלז...

גם ימחול להודיעני במכתבו האדרעס והפאמיליע של אחיו[228] למאהילוב, כי נשכח ממני, ואז אשלח לרומע"ל השו"ת שיש אצלי מרבנים גדולים, וכל המענות שלהם ושלי על ברור, בכדי שיהי' באפשדרי לרומע"ל לעיין בהד"ת הכל על בדוד.

מקום הד"ת אין ידוע עדיין, ויבול להיות שלא יהי' רחוק כ"כ הרבה, ויהי' על אם הדרך. אך אם יהי' ח"ו סמוך לברדיצוב, ג"כ לא יהי' מניעה ח"ו לרומע"ל בגין זה. ומשך הד"ת ישתהה שבוע לא יותר.

ויקבל החיות"ש מאדה"ש אה' ידידו דו"ש המצפה לתשו' כפ"ר[229]

יהו דה ליב

ג

ב"ה יום ב' נשא

כ' אה' מחו' ידידי הרב המופלג המפורסם כ"ש מו"ה אהרן נ"י

מכתב רומע"ל ע"י בנו ידידי שי' לנחת הגיענו, וממש החי' את נפשינו במה שממלא בקשתי לנסוע לדיין מצדי אי"ה, כי אין לי זולתו כלל.

---

225 וכל אשר לו שלום וישע רב.

226 חכמים במשנה נדרים סד, א. טוש"ע יו"ד סי' רכח סי"ג.

227 וזולת זה לא אעשה בשום אופן מה שנגד ה' אפילו בקוצו של יו"ד.

228 מוה"ר זאב וואלף – כדלקמן האגרת אליו.

229 החיים והשלום מאדון השלום אהובו ידידו דורש שלומו המצפה לתשובתו [...].

וכבר הודעתי לכבודו מהסכסוך שבינינו באופני הגמר, ואין לי שום השיב[230] עדיין, ומקוה אני לקבל פאצט[231] זו. וכשיבא לגמר אי"ה אודיע לרומע"ל הכל, והעת והזמן אשר אבקש נסיעה רומע"ל למחנינו מקודם להתראות פא"פ אי"ה.

גם מקוה אני לקבל תשו' מהרי"א מהאמי' ואשלח לו. גם תשלום תשו' מהר"ז מוויעליז.

ויקבל החייה"ש מאדה"ש אה' ידידו דו"ש[232] באהבה

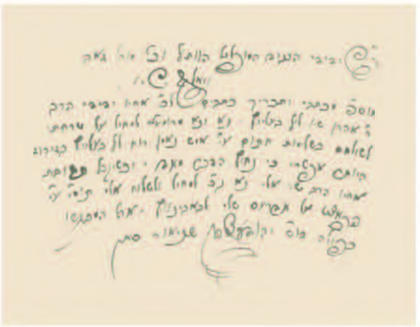
יהודה ליב

ד

פ"ש ידידי הנגיד המופלג הוותיק וכו' מו"ה זאב וואלף שז'

מוסיפ מכתבי ותזכיר כתבים לכ' אחיו ידידי הרב ר' אהרן שז' לק' בעלינץ. נא וגא מרומע"ל למחול על טרחתו לשולחם בשלימות חתום ע"י איש נאמן רוח לק' בעלינץ, בזירז היותר אפשרי, כי נחוץ הדבר מאד. וכשיקבל תשובת אחיו הרב שז' אלי, נא ג"כ למחול ולשלח אלי הומ"י ע"י הפאצט על אדרעס שלי לבאבינוויץ. אה' המבקשו כפולה דו"ש

יהודה ליב שניאורסאן

נד. שטרות – וועקסלאך מהעיירה ליובאוויטש

לפנינו 3 שטרות, הנהוגות באותה תקופה, ונכתבו בליובאוויטש בין השנים תרט"ו-תרח"י:

א) וועקסל, כלומר המחאה פתוחה, שכל מי שיביאנה יקבל את כספו ליום מסויים.

בדרך כלל היו משתמשים בזה סוחרים, שהיו זקוקים למעות ביום השוק, שילמו עבור סחורתם בשטר פתות זה, אשר גם המוכר השתמש בוועקסל זה כמו מזומן, והאחרון שקיבל שטר זה, גבה אותו מכותב הוועקסל, ביום המיועד הרשום בו.

את הוועקסל הזה כתב ר' ישכר בער מלמד בליובאוויטש, ב"ב מ"ת תרט"ו.

ב) שטר חוב, עבור ספר לקוטי תורה שקנה ר' נח משה ב"ר בנימין בליובאוויטש, עבור ביהכ"נ בדאקשיץ.

את השטר הזה כתב בט"ז שבט תרי"ח.

ג) שטר חוב, כנראה עבור הלוואה שקיבלו החסידים ר' יצחק חיים דובער ווילנסקי, ור' ארי' ליב ב"ר נחום נח, מאת אדמו"ר הצמח צדק, על מנת לסלקו עד ה' טבת תרי"ח, ואפשר שהיא התחייבות עבור מעמד לאדמו"ה.

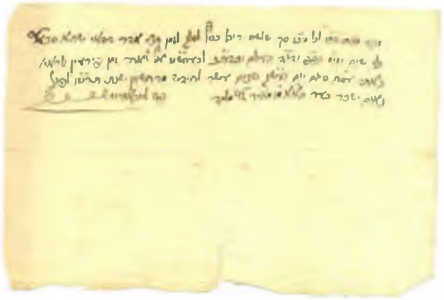
החסיד ר' יצחק חיים דובער הלוי ווילענסקי, הי' אחד מגדולי החסידים בתקופת אדמו"ר הצמח צדק, אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ואדמו"ר מוהרש"ב נ"ע. אודותיו ראה פרדס חב"ד 5 ע' 61 ואילך.

230 תשובת הצד השני.

231 אקוה לקמן המענה שלהם בדואר הבא.

232 החיים והשלום מאדן השלום אהובו ידי"ד דורש שלומו.

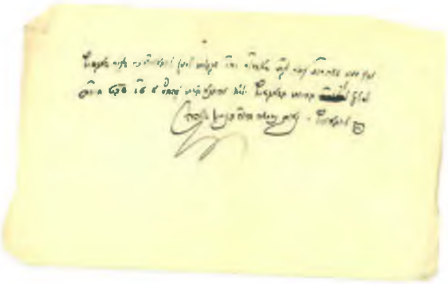
שם מספר בנו ר' מיכאל ווילענסקי, כי הוא נולד בין השנים תקצ"ו-ת, והתחתן בן י"ח או י"ט. וכעבור איזה חדשים נסע לשהות בליובאוויטש. במשך תקופת שהייתם בליובאוויטש נכתב שטר חוב זה.

מגיע מאיחי הח"מ לכל מוכ"ז[233] סך שלשה דובל כסף לסלק לזמן חצי אדר דהאי שתא הכע"ל בלי שום טו"מ ופ"ם וד"ד בעולם וכדת"כ לכעהש"ט[234] אף לאחר זמן פירעון[235] ולראי' באחי עה"ח היום יום ועש"ק שנים עשר לחודש מרחשון שנת תרט"ו לפ"ק

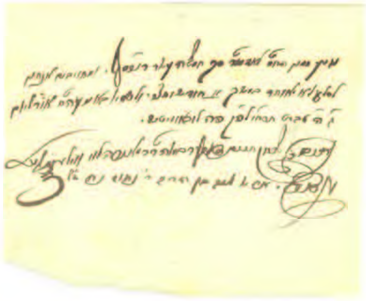
נאום ישכר בער בא"א מ"ו מאיר ז"ל מלמד

פה ליובאוויטש

מגיע ממני ששה רו"כ עבור לק"ח[236] דאדמו"ר יחי' שקבלתי למנין ליובאוויצטער דעיר דאקשיץ לסלק ל[...] כהיוחזו כדאקשיץ ולראי' מהימנא באחי עהח"מ[237] א ט"ז שכט חיר"ת פה ליובאוויטין

נאום נח משה כמו"ה בנימין זללה"ה

מגיע ממנו הח"מ לאדמו"ר סך חמשה עשר רו"כסף, ומחויבים אנחנו לסלק לא יאוחר כמשך אַ חודש וחצי, ולראי' באנו עה"ח אור ליום ג' ה' טבת תרח"י לפ"ק פה לובאוויטש

נאום יצחק חיים דובער במוהר"ר מאיר הלוי מ"לענסקי ז"ל

ונאום ארי' ליב בן הרב ר' נחום נח ז"ל

233 החתום מטה לכל מוביל כתב זה.
234 טענות ומענות ופתחון פה ודין ודברים בעולם וכל דין תוקף נאמנות לבעל השטר.
235 כלומר שלא תקובל טענת "פרעתי" אף לאחר זמן הפירעון.
236 לקוטי תורה, שנדפס בשנת תר"ח.
237 על החתום מטה.

ספרים, הדפסה והפצה

נה. ההוצאה השלישית של סדור עם דא"ח

בה' אלול תש"ב, התקיימה תחונת החסיד הרב משה ע"ה אשכנזי, עם הרבנית דבורה ע"ה, בתם של החסיד הרב חיים אליעזר ע"ה קרסיק, והרבנית לאה לבית גוראר'.

ביום התחונה קיבל התתן מתנה לכבוד התחונה: ההוצאה השלישית של הסדור עם דא"ח, שנדפסה בקניגסברג, בשנת תרי"ב[1].

על שער הסדור ישנה חותמת הבעלים "נחום יהושע ערשלער[2] שו"ב דק"ק קעניגסבערג פר[וסיה]".

והוא גם זה שנתן את המתנה לתתן, בתוספת כיתוב על השער:

זה השער לה' צריקים יבואו בו

סדר

תפלות מכל השנה

חלק ראשון.

שניאור זלמן

קאניגסבערג

ב"ה ה' אלול תש"ב תל-אביב, לאלתר לגאולה[3]

תקבל את התשורה הקטנה – ככמות ורב כאיכות לזכרון לשם כלולתכם, מידיד של משפחת כב' הרב קרסיק, ומכיר ותיק של משפחת גוד-אריה.

יתן ה' שהזוג יעלה יפה, ותזכו גם כן לחוג את שנת היובל לבנ[ל]תכם, כמו שאנו ב"ה חוגגים אותנו.

נחום יהושע ב"ר צבי שו"ב דקאניגסבערג פר[וסיה], ורעיתו

בכ"ג טבת תשס"ח נפטר הרב משה ע"ה אשכנזי, והספר עבר לידי תתנו הרב נחמן יוסף שי' טווערסקי, והוא מסר אותו לידי הספריה.

בספריה ישנם כבר 6 עותקים של הוצאה זו של הסדור, אמנם עותק זה הוא מפתיע במיוחד, וכדלהלן:

בעותקים הרגילים של הסדור הזה, לא נתפרש מקום הדפוס, רק כך כתוב בשער: "ועמלנו להגיהו בהגהה מדויקת עפ"י אותו שנדפס בברדיטשוב" (המילה "בברדיטשוב" מודגשת באותיות גדולות).

אמנם הביבליוגרפים הבחינו מיד, שהסדור נדפס בקניגסברג. כך רושם פרידברג (בית עקד ספרים, ת 1724: "[קניגסברג תרי"ז]"), והברמן (עלי ספר, שערי חב"ד מס' 144: "[קניגסברג תרי"ח]"), וכך משערים כל רושמי הספרים שאתריהם.

אמנם אחרי כל זאת לא יצא הדבר מידי ספק, ולכן נרשם ברשימת הדפוסים שבסוף הסדור עם דא"ח (הוצאת קה"ת): "י"א שנדפס בקניגסבורג".

מכך למדים אנו שבכל עותקי הסדור הזה, שהיו לפני רושמי רשימות הספרים, לא נזכר מקום הדפוס על השער (וכן הוא בששת העותקים שבספריה), ולכן הוצרכו להשערה זו.

אמנם בעותק שקיבל הרב משה אשכנזי ביום נישואיו, נוסף שער שני, שכל המילים שבו זהות לזה של השער הראשון (מלבד הפסוקים שמסביב לשער), אלא שבמקום השורה אודות ההדפסה בברדיטשוב, נתפרש כאן:

"קאניגסבערג, בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק, בדפוס א. זאמטער".

ודבר זה אומר למדנו, מדוע הוסיפו את השער השני הזה, הזהה לשער הראשון, ומדוע - רק בו נתפרש מקום הדפוס ושם המדפיס!?

לשם הבנת הסיבה לכל זה, חייבים אנו לבאר תמיהה נוספת: מדוע נדפס סידור זה של רבנו

1 הוא סדור כ"ק אדמו"ר הזקן, עם דרושי"ו - ביאורי הסדור, הנחת כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי. את ההוצאה הראשונה הדפיס כ"ק אדמו"ר האמצעי, בקאפוסט בשנת תקע"ו, וההוצאה השניה נדפסה בברדיטשוב בשנת תקע"ח.

2 להלן נדון בשנת הדפסת הסדור הזה.

3 הוא חתום על מברק אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (אג"ק ח"ז ע' שטז), בנושא ילדי טהרן, בתור נציג "מרכז חב"ד" (איזור תל אביב).

4 שנה קודם, בקיץ תש"א, יצא כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בקריאה של "לאלתר לתשובה לאלתר לגאולה".

הזקן, עם באורי חסידות, דוקא בפרוסיה - שאין בה רבים מחסידי חב"ד, ולא ברוסיה עצמה - ששם נמצאים רוב חסידי חב"ד.

הרקע לתופעה זו מבוארת ב"תורת חב"ד - ביבליוגרפיה - תניא" ע' 72, מתוך דברי ר' חיים ליברמן:

"בתקופה זו - אחר גזירת הדפוסים בתקצ"ז - הוקמו דפוסים עבריים במדינת פרוסיא, בערים הסמוכות לגבול מדינת ליטא הרוסית, כגון: קניגסברג, יאהאניסבורג, מעמעל ודנציג. דפוסים אלו נועדו מלכתחילה לא ליהודי אשכנז אלא ליהודי רוסיא. והנוהג היה שלספרים שנתכוונו להעבירם לרוסיא כתוק, כלומר להעבירם דרך תחנת המכס ודרך הצנזורה וכו', הדפיסו שערים רגילים עם שם המדפיס ומקום הדפוס ותאריך נכון, אבל היו ספרים שמטעמים שונים נועדו להבריחם את הגבול, לספרים אלו הדפיסו שערים בהעלמת מקום הדפוס ושם המדפיס והתאריך ובהרבה פעמים הדפיסו תאריך מזויף מוקדם בשנים הרבה, כדי שאם יתפסו על ידי המפקחים על הדפוס מטעם הרשות, יטענו שאלו הם ספרים ישנים שנדפסו שנים הרבה מלפנים במקום שאינו ידוע".

זה השער לח צדיקים יבואו בו

סדר

תפלות מכל השנה

עפ"י נוסח **האר"י** ז"ל

חלק ראשון,

כברדיטשוב

נדפס [illegible] את ה' בכל לבבכם לפ"ק

לכן גם בסדור הזה השמיטו את מקום הדפוס, וגם שינו את שנת הדפוס, שיראה כאילו הוא ספר ישן שנדפס בברדיטשוב, לפני גזירת הדפוסים: **בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק** [תקצ"א].

כל זה הוא ברוב העותקים של הספר, אשר מטרתם היתה לצורך הבאתם ומכירתם ברוסיה. אמנם מספר מוגבל של העותקים היה עשוי עבור החסידים שבפרוסיה עצמה, או במדינות הסמוכות לה - מחוץ לגבולי רוסיה. ושם נתפרש על השער גם מקום הדפוס וגם שם המדפיס.

העותק שלפנינו הוא אחד מאלו שנדפס עבור יהודי קניגסברג. ואמנם שם נמצא ושם היה - אצל השו"ב של העיר קניגסברג, ר' נחום יהושע ערשלעה. ולכן נשאר בו גם השער המקורי הנכון (אלא שנוסף בו גם השער המוסווה, שנדפס בעותקים הרגילים).

ניגש כעת לבירור שנת הדפוס:

זה ברור ששנת תקצ"א שניתנה בו אינה נכונה, שהרי הגזירה התחילה בשנת תקצ"ז, ורק אז התחילו להדפיס בקניגסברג, את ספרי החסידות עבור רוסיה.

ולכן שיער פרידברג (שם) שהוא משנת תרי"ז (על סמך מה?). ואילו הברמן (שם) הוסיף שנה, ורשם שהיא משנת תרי"ח (על סמך מה?). השערות אלו הועתקו אצל רוב רושמי הספרים שאח"כ. ועד האחרון, שגם וינוגרד (אוצר הספר העברי, קניגסברג 165) רושם: קניגסברג תרי"ז.

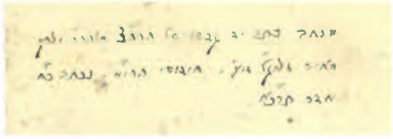
אמנם שם מספר 102 רושם וינוגרד פעם נוספת את הסדור הזה עצמו: "[קניגסבערג], תרי"ב".

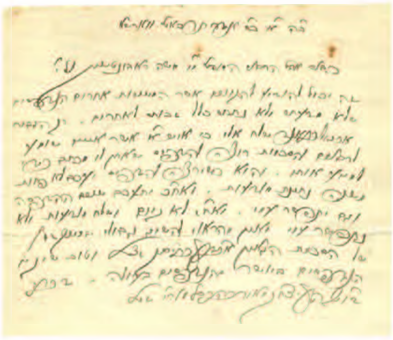
והוא בודאי הנכון, שהרי הפרט "**בשנת ועבדתם את ה' בכל לבבכם לפ"ק**" הוא תקצ"א (כדי לרמוז את הצנזורה), ואם נמנה את שם ה' במילואו, שהוא בגימטרי' 26, יהי' הפרט תרי"ב.

ואף שרושמי הקטלוגים שיערו שהתאריך זויף לגמרי, יחד עם מקום הדפוס; הרי לפנינו, שגם בשער השני, שבו נתפרשו מקום הדפוס והמדפיס אל נכון, גם בו מופיע תאריך שנה זו, שאינו מזוייף כלל, אלא הוא התאריך הנכון: תרי"ב.

גם עובדה נוספת, נותנת מקום לשער ששנת הדפוס היא תרי"ב (ולא תרי"ז), שהרי מדפיס זה, אדאלף זאמטער, הדפיס כמה ספרים בקניגסברג בין השנים תרי"א-תרט"ז (מעלות התורה, כבוד מלכים, ארחות חיים, קינות, שלחן ערוך והגדה של פסח). ולע"ע לא מצינו שום ספר שהדפיס אחרי שנת תרט"ז.

נו. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

לפנינו מכתב שכתב אדמו"ר בעל תדושי הרי"מ[5], שאודותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

מכתב כתב יד קדשו של הרה"צ מוהר"ר יצחק מאיר זצוק"ל זי"ע, חידושי הרי"מ. נכתב כ"ח אדר תרכ"א.

וז"ל האגרת:

ב"ה א' כ"ח אדר תרכ"א וארשא

כבוד אה' הרבני המופל' מו' משה ראבינטישין נ"י

זה יכול להודיע להקונים אשר המשניות אחרים הנדפסים שלא מדעתי ולא נתתי כלל זכותי לאחרים. רק הגביר ארגולבראנד שלח אלי כי איש א' אשר איננו שומע לדברים והסכמות רוצה להדפיס, שאתן לו מכתב כדי למנוע אותו, והוא כשירצה להדפיס יעכב לא פחות משנה נתינת מודעות, ואח"כ יתעכב שנים ההדפסה גם יתפשר עמי. ואח"ז לא קיים ושלח מודעות ולא נתפשר עמי. ואין מהראוי להשיג גבולי במשך זמן של הסכמת הגאון אבד"ק בריסק זצ"ל, וטוב שיקח הנדפסים כיושר מהנדפסים בעולה.

דברי חד"ש הק' יצחק מאיר בהרב מדר"י ז"ל

ותוכן הדברים הוא:

בשנים תרי"ג-ז הדפיס בעל חידושי הרי"מ, עם עוד שני מו"לים, את המשניות עם הפירושים שבהוצאת ווילנא, בהוספת פירוש המשניות להרמב"ם ועם תוספת רבי עקיבא איגר. את שני החלקים הראשונים הדפיסו בדפוס של באמבערג, ואת שאר החלקים בדפוס של שרייפטגיסעה.

להדפסה זו קיבלו הסכמת: א) ר' חיים דודזאהן מווארשא. ב) ר' ישעי' מושקאט מפראגא. ג) ר' יעקב מאיר פאדווא מבריסק דליטא. השתים הראשונות נדפסו בסדר זרעים, והשלישית בסדר מועד.

שלוש ההסכמות ניתנו בשנת תרי"ג, ובשלשתן אוסרים הם על מדפיסים אחרים להדפיס את המשניות משך שש שנים.

מ"מ יש חילוק יסודי בין הסכמות רבני ווארשא ופראג, שהם כותבים "משך ששה שנים רצופים מיום דלמטה", לבין הסכמת הרי"מ מבריסק, שכותב "משך ששה שנים מיום כלות הדפוס".

כי ההסכמות נכתבו בשנת תרי"ג והדפסת המשניות נמשכו עד שנת תרי"ז, אם כן חל האיסור של רבני ווארשא ופראג עד שנת תרי"ט (שש שנים משנת תרי"ג) והאיסור של הרי"מ מבריסק עד שנת תרכ"ג (שש שנים משנת תרי"ז).

---

5 מכתבים נוספים ממנו - לעיל פרק מד ולקמן פרק קמז.

אחר הדפסת שני החלקים הראשונים, ערער ר' בנימין וואלף, בנו של רבי עקיבא איגר, על הדפסת תוספת רבי עקיבא במשניות אלו. אמנם רבני וואַרשא ופראג הנ"ל כתבו שאין לו טענה צודקת. פסקם זה נדפס בסדר נשים, ובסדר נזיקין נדפסה נתינת הרשות של הרב"וו הנ"ל להדפסת התוספת הנ"ל בהוצאה זו.

בשנת תרכ"א התחיל להדפיס מחדש את המשניות הללו, המדפיס ר' אברהם אבלי מארקסאהן, אשר הקים מחדש את דפוס באמבערג הנ"ל. הוא הדפיס אותו שלא מדעת בעל חידושי הרי"מ ובלי קבלת רשותו.

המדפיס ר' שמואל ארגולבראנד פנה אל בעל חידושי הרי"מ, בהצעה שיתן לו נתינת כח בכתב, שע"ז יוכל לעכב את ההדפסה ע"י מארקסאהן, והבטיח שלפועל לא ישתמש בנתינת כח זו להדפיס את המשניות בעצמו, עד אשר יתפשר עם בעל החידושי הרי"מ.

לפועל התחיל גם הוא להדפיס את המשניות באותה שנה. וע"ז כותב באגרת שלפנינו, שלא כדאי לקנות לא את המשניות של מארקסאהן ולא את אלו של ארגולבראנד, כי שניהם נדפסו לפני תום "משך זמן של הסכמת הגאון אב"ד בריסק", רק מאלו הנדפסים ביושר.

ומענין לענין: בנו של האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ מגוה מוה"ר אברהם מרדכי, התעסק בהכנת והדפסת מהדורה מושלמת של שולחן ערוך אדמו"ר הזקן, בווארשא תקצ"ח ואילך שהיא ההדפסה הראשונה של שלחן ערוך אדה"ז בפולין, ובזה החדיר את לימוד שלחן ערוך הרב בחוגי החסידות בפולין.

מוה"ר אברהם מרדכי היה אז עדיין אברך צעיר לימים, ומסתבר שעיקר ההכנה לדפוס היתה ע"י אביו בעל חדושי הרי"מ, שהתעסק באותה תקופה בהכנת והדפסת ספרים.

בשער הספר: נדפס כעת בהרבה מעלות טובות שלא היו בראשונים, במצות והוצאות השותפים ה"ה האברך המופלג הגביר כבוד מוהר"ר **אברהם מרדכי** בהרב התריף המפורס' כש"ת מוהר"ר **יצחק מאיר** נ"י מפ"ק...

ובהסכמת הרב מוהר"ר שלמה זלמן מווארשא: היות שהציעו לפני שהרבני המופלג האברך מוה' **אברהם מרדכי** בהרב המפורסם מוה' **יצחק מאיר** נ"י מפ"ק, בשותפות עם הרבני המופלג מוה' **יהודא צבי** במוה' דוב נ"י מפ"ק, החלו להדפיס מחדש ספרי ש"ע מהגאון החסיד מוה' שניאור זלמן זצ"ל, וביקשו ממני להיות בתומכי ידם בהסכמה שלי...

הסכמה

מכתר הרב הגאון הגדול המפורסם אב"ד דפה וואַרשא

הוה שהציעו לפני הרבני המופלג האברך מוה' **אברהם מרדכי** בהרב המפורסם מוה' **יצחק מאיר** נ"י מפ"ק בשותפות עם הרבני המופלג מוה' **יהודא צבי** במוה' דוב נ"י מפ"ק החלו להדפיס מחדש ספרי ש"ע מהגאון החסיד מוה' שניאור זלמן זצ"ל וביקשו ממני להיות בתומכי ידם בהסכמה שלי כאשר נהגתי להזיר גם בזולתה על מכבש הדפוס כל ספרים המחוברים מהגאונים הנ"ל ומשך שמונת ימים מיום ללמסה נלהי רשום הספרים הנ"ל והזרו תחת שלח נעבור על איסור חמור עון השגת גבול. ומטוב רבה לכל המעיין לחוסם ולהשמע ועשם וחבות עליו נרכת טוב כ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדי:

פה וואַרשא יום ד' יוד מרחשון תקצ"ח:

פאם הק' **שלמה זלמן** יצ"ו נסק"ק פוהן חש"ק וואַרשא

שלחן ערוך
אורח חיים

מכבוד קדושת אדוננו מורינו ורבינו הגדול הנאון האולד החסיד המפורסם אור שלום מופת חדור בני ישראל והמפארתו קדוש ה' מרנא ורבנא מוהר"ר **שניאור זלמן** נבג"מ:

אשר אתרו הזהרה וקדושה הפילוהו האירו פני בתלמ. דבים ותלמ. לאורו הקפנו טפחות. א"א ראיתי:

נדפס כעת בהרבה מעלות טובות שלא היו בראשונים בהשתתפות ובמצות ההשותפים כ"ה מכתר הגאון האברך המופלג המפורסם כש"ת מוהר"ר **אברהם מרדכי** נ"י מפ"ק בשותפות כש"ת מוהר"ר **יצחק מאיר** נ"י מפ"ק: ובהסכמת כבוד הגאון מוהר"ר **יהודא** צבי נ"י מפ"ק: ובהסכמת כבוד הגאון מוהר"ר **דוב** נ"י מפ"ק:

בדפוס הצענזור

ווארשא

בדפוס הרב מוהר"ר יהל בהרב המפורסם מוה' אריה ליב שקלאווער חתן הרב הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר יוסף פוידא זצ"ל שהי' מקום בהרבתפורס:

בשנת תקצ"ח לפ"ק

SZULCHAN ARUCH
w WARSZAWIE 1837
w DRUKARNJ D. L. SKLOWER

6 מפה קהלתינו.

נז. הדפסת הלקוטי תורה ע"י הרשב"ץ

את המכתב שלפנינו כתב האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, אל המשפיע החסיד ר' שמואל בצלאל [הרשב"ץ] שעפטיל, בקשר להדפסת הלקוטי תורה על ידו, בהוצאה השניה בשנת תרכ"ו.

מכתב זה הוא אחד מהמכתבים האחרונים שנכתבו ע"י מהרי"ל, בכ"א מנ"א תרכ"ו, כחודשיים וחצי לפני הסתלקותו בג' מ"ח תרכ"ז.

ספר
לקוטי תורה
מספר
ויקרא
בזימאמיר
תרכז

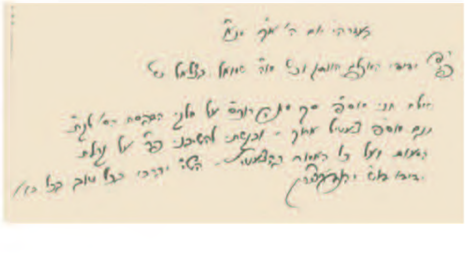
בשער ההוצאה הראשונה של הלקוטי תורה, שנדפסה בזיטאמיר בשנת תר"ח, נאמר "הובא לבית הדפוס במצות ובהוצאות האחים המופלגים הוותיקים כבוד מהו' יהודה ליב נ"י, ומהו' חיים שניאור זלמן נ"י, בני הרב מוה' מנחם מענדיל נ"י". וגם בהסכמות נזכרו האחים הנ"ל.

בשער ההוצאה השניה, שנדפסה בזיטאמיר בשנת תרכ"ו, נאמר "הובא לבה"ד ע"י ר' שמואל בצלאל נ"י ב"ר שלום שבתי שעפטיל". בהוצאה זו חזרו ונדפסו ההסכמות של שנת תר"ח, אבל נשמטו שמות בני אדמו"ר ה"צמח צדק".

אמנם בהוצאה השלישית, שנדפסה בווילנא בשנת תרל"ח, נאמר "אלה המה תתימות כבוד הרבנים גדולי גאוני זמנינו שליט"א, אשר גזרו אומר שלא להדפיס את הספר הקדוש הזה בלי רשות נכדי המחבר האחים הרבנים שליט"א בני כ"ק אדמו"ר הגאון מרנא ורבנא מנחם מענדל נבג"מ, המביאים לביה"ד אשר למענם גדרו הגדר".

ותוכן הענין הוא, שבזה באו להודיע, שגם ההדפסה השניה, וההסכמות שניתנו עליה, היתה למען בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"; אלא שכיון שהדפסה זו היתה בתחדשי קיץ תרכ"ו, חדשים אחדים אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בי"ג ניסן תרכ"ו, לכן לא רצו להזכיר את שמות בניו הקדושים שמסרוהו לדפוס, ונזכר רק העוסק בהכנה לדפוס, הוא הרשב"ץ.

וזהו גם תוכן האגרת שלפנינו, שבה כותב מהרי"ל אל הרשב"ץ, ואשר בצירוף אליה שולח "סך מאה רוכ"ס על חלקי הדפסת הס' לק"ת", וכן מצרף לה "צעטיל ארוך" - בקשר לפרטי ההדפסה (שלא הגיע לידינו).

[תרכ"ו]

בעזרה"י יום ה' א"ך מנ"א

פ"ש ידידי המופלג הוותיק וכו' מו"ה שמואל כצלאל שי'

שולח אני מוס"פ סך מאה רוכ"ס על חלקי הדפסת הס' לק"ת, וגם מוס"פ צעטיל ארוך, ובקשתי להשיבני פר" על קבלת המעות ועל כל האמור בהצעטיל.

הש"י יברכו בכל טוב בכל כו'

ידידו דו"ש

יהודה ליב

נח. חשבון הדפסת הלקוטי תורה – תרס"ד

את ההוצאה החמישית של הלקוטי תורה[8], הכין ומסר לדפוס כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, בשנת תרס"ב, ונדפס בשנת תרס"ד.

---

7 פרטיות.

8 אודות ההוצאות הראשונות של הלקוטי תורה – ראה לעיל פרק הקודם.

העתק החוזה בתאריך י"ט אד"ר תרס"ב, שנחתם ע"י כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ונציג בית הדפוס - נדפס באגרות קודש שלו ח"ג א' שלג-ד, ותצלומו - בהוספות להוצאות החדשות של הלקו"ת (קמז, א).

בהוצאה זו נוספה "מודעה רבה":

וזאת הננו להודיע אשר ת"ל הוספנו עתה להגיה את כל הדרושים אשר בספר הקדוש הזה בהגהה מדוייקת נאד ונתקנו הרבה תיקונים נחוצים אשר בעזרת השם יתברך יאירו עיני העוסקים בו להאיר נפשם באמיתית הכוונה. גם נתוספו הרבה הגהות אשר היו מוכנות לדפוס ובשגגת המעתיקים נשמטו בדפוס הראשון ואחריו בכל הדפוסים. את ההגהות האלה הוספנו עתה. ההגהה רוב גדול הוא מגוף כתי"ק. ואשר אינו נמצא אצלנו גוף כתי"ק הגהנו מהרבה העתקות אשר נמצא אצלנו ואשר השגנו העתקות נאמנות שיכולים לסמוך עליהן. ואחר כל זה יגענו הרבה לברר וללבן ביגיעה עצומה וכהירות יתירה בשיקול הדעת לכוון בעזרתו יתברך אל אמיתית הדבר. ובאשר אי אפשר לדפוס בלי טעות כלל, ואחר רבוי ההשתדלות הן מצדנו והן מצד המדפיסים נמצאים עוד איזה טעותים לזאת עשינו לוח התיקון בסוף חלק הב'.

אודות החלטתו זו, להגיה ולמסור לדפוס את הלקו"ת, כתב באגרת ו' אייר תרס"ב (שם ע' שדמו):

כעת מי שרוצה בלקו"ת משיג ביגיעה עבור ה' או ו' רו"כ, ויש משלמים יותר, והוא בנין שלם גם אצל הבינונים, וכ"ש כו', ועתה יעלה בערך לא יותר מב' רו"כ, ואפשר פחות, ויהי' אי"ה מוגה בטוב.

ההגהה נעשתה ע"י ר' שמואל סופר (רבינוביץ) וע"י רבנו, ככפי שכותב אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, באגרת כ"ו שבט תרס"ד (אג"ק ח"ד אגרת תתנג):

בדבר הלקו"ת יכולים לשלוח להם מה שהגהתי מהס' דברים, ויתחיל להדפיס, והמותר מס' דברים תשלח אלי לפה[9] ואראה להגי[ה] אי"ה ואשלח לליוב[וויטש] או ישר לוילנא. אמנם בהחלק שה"ש א[יני] י[ודע] אם כדאי לתקנו עתה, שיומשך זמן הרבה עד שיגי[ה] ר' ש[מואל] סופר], ועד שאראה אני, וכ"מ טוב שיגי[ה] ר"ש עתה, וישתדל למהר במלאכתו, וכל כמה שיגי[ה] תשלח אלי ע"י בענדראל, ואני אשלחם אי"ה ישר לוילנא.

ובט"ז אדר תרס"ד (שם אגרת תתסג):

ולפלא לי שלא קבלתי עד עתה הדפים האחרונים מס' דברים, שעוד לא ראיתי התיקונים, וגם לא הדעתני אם שלחת את הדפים המתוקנים לוילנא.

ובר"ח ניסן (שם אגרת תתסה):

את הדפים מהלקו"ת, שלפי מכתבך אתה שולח אותם לפה, לא קבלתי. וגם קונט' ההגהות לא הסגרת בהמכתב. אמנם בימים אלו, קודם נסיעתי, לא הי' באפשרי לעסוק בזה, גם אם הייתי מקבלם.

לפני ההדפסה פנה רבנו במכתב (ע"י כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע), אל אחדים מנכדי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (שם אגרת תתעג):

נצטויתי מכ[בוד] א[דוני] א[בי] שי' לכתוב לכת"ר שי', כאשר ברצונו להדפיס ס' הלקו"ת, ובדעתו למוכרו אי"ה בכ"נ על קרן כמה שיעלה, למען שיהי' מצוי אצל אנ"ש, ולזאת ייטיב נא כת"ר להודיעני בהקדם אם יקח ספרים, וכמה יקח, למען נדע כמה להדפיס.

9 רבנו שהה אז במקומות הרפואה.

לפי ההסכם, נשארו הפלטות שייכים אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ושמורים בידי המדפיס במשך שנים רבות.

בכ"א מנ"א תרע"ח (בתקופת ימי מלחמת העולם הראשונה, כשרבנו גר בראסטוב), כתב (אג"ק ח"ה אגרת א'צו) אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

השטאראטיפים מהלק"ת והתניא[10] הם שלמים, ובד"כ כל בית הדפוס הוא בשלימות.

ומפלטות אלו הדפיסו את הלקו"ת בפעם הששית, בשנת תרפ"ח[11].

לפנינו החשבונית של בית דפוס ראם, להדפסת הלקוטי תורה בהוצאת וילנא תרס"ד:

7 Juni 1904 wilna

ח' מנ"א תרס"ד

חשבון הדפסת ספר לקוטי תורה לאדמו"ר זצ"ל
על ויקרא, במדבר, דברים ושה"ש

413.10 אף[12] נייר על 1900 עקז' "לקוטי תורה ויקרא במדבר" 40 1/4 כ'[13] (נייר לזאקלאדקע[14] של הנ"ל) 76 1/2 - 5.40[15]

20.65 " 5% איינפאל[16]

164.00 " שכר הדפסה בעד 2000 עקז' (בהכלל 100 עקז' רעגאל)[17] 40 3/4 כ' (בהכלל זאקלאדקע), 82 - 2[18]

855.75 " שאטץ ופלאטין בעד 40 3/4 כ' (בהכלל זאקלאדקע) 21[19]

26.00 " שכר עטיפה[20] בעד 2068 עקז'[21]

315.90 " נייר על 1500 עקז' לקוטי תורה דברים ושה"ש פער 39 כ' (בהכלל זאקלאדקע) 58 1/2 - 5.40

15.80 " 5% איינפאל

126.00 " שכר הדפסה 1600 עקז' (בהכלל 100 עקז' רעגאל) פער 39 כ' (בהכלל זאקלאדקע), 63 - 2

819.00 " שאטץ ופלאטין בעד 39 כ' (בהכלל זאקלאדקע) 21[22]

20.80 " שכר עטיפה בעד 1600 עקז' 13 כל חלק

---

10 שהדפיס כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תר"ס.

11 אודות פרטי ההדפסה הזאת, ראה זכרון לבני ישראל ע' קל-קלג.

12 עבור.

13 עבור נייר בשביל 1900 עותקים של לקו"ת חלק ויקרא במדבר, שהם 40 ורבע גליונות.

14 משכון, עירבון?

15 1900 עותקים של 40 ורבע בויגן, יוצא בס"ה 76 וחצי אלף בויגן. כל בויגן, לכל 1000 עותקים, עולה (עבור הנייר) 5.40 רובל, יוצא הס"ה: 413.10 רובל.

16 פחת (הנייר שמתקלקל) 5% מתוך 413 הוא 20.65.

17 בסך 2000 עותקים, נכללים 1900 על נייר רגיל (שבשורה הקודמת), וגם 100 עותקים על נייר רעגאל.

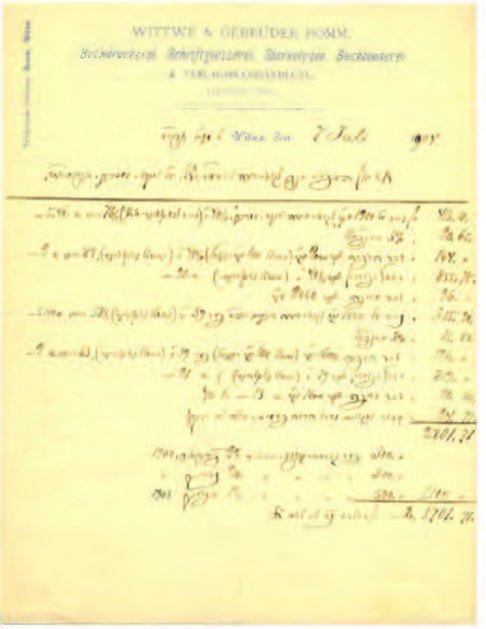
18 2000 עותקים של 40 ושלושת רבעי בויגן, יוצא בס"ה קרוב ל-82 אלף בויגן. כל בויגן, לכל 1000 עותקים, עולה (עבור ההדפסה) 2 רובל, יוצא הס"ה: 164.00 רובל.

19 כל בויגן 21 רובל, א"כ כגיע עבור 40 ושלושת רבעי בויגן: 855.75 רובל.

20 הספרים יצאו מבית הדפוס בעטיפה, בלי כריכה.

21 עד כאן - מחירי הדפסת ח"א - ויקרא במדבר. מכאן ואילך מחירי הדפסת ח"ב - דברים שה"ש.

22 21 רובל עבור כל בויגן, ועבור 39 בויגן הוא 819 רובל.

24.71	"	סדור וזקונים מחדש הרבה פעמים, עולה לנו בקרן				
2,801.71						
	"	300	פער קאסטא קאנטא, בא איר		22 פעברארי	1902[23]
	"	300	"	"	20 נאיאבר	1902
1,100.00	"	500	"	"	12 סעפטעבר	1903
1,701.71		אף זאלדא[24] נ"ח לנו ליום הנ"ל[25]				

נט. הדפסת ומכירת ספרי ה"צמח צדק"

לפנינו אגרת שכתב אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש[26], בקשר להדפסת ומכירת הכרך הראשון של שו"ת צמח צדק, אבן העזר ח"א, ווילנא תרל"א.

בשער הספר נדפס "הובא לביה"ד ע"י בניו שי' ובני בניו שי'", והיינו שההוצאות וריוח מכירת הספרים שייכים לבני ונכדי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

המתעסקים בהוצאה לאור היו מוה"ר רפאל מרדכי שניאורסאהן[27] (בן הרה"ת רבי ברוך שמואל בן הרה"ת רבי חיים אברהם באדמו"ר הזקן), ומוה"ר משולם שילם ריי"ן[28] (חתן הרה"ק רבי ברוך שלום, באדמו"ר ה"צמח צדק").

23 בחוזה הנ"ל (משנת תרס"ב): אופני התשלומין, בעת התחלת ההדפסה על המו"ל הח"מ לתת שלש מאות רו"כ (300); באמצע ההדפסה (היינו, בעת התחלת סכר דברים, עוד שלש מאות ריבל (300)).

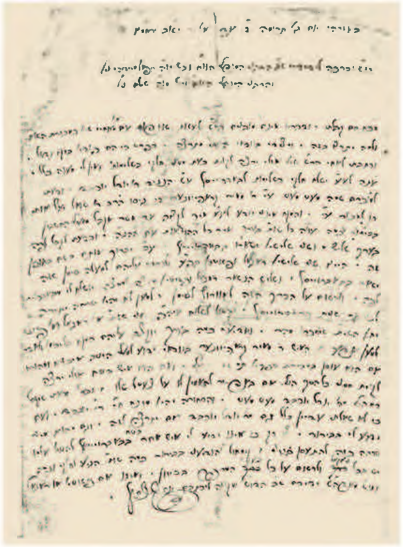
24 יתרת החוב.

25 מאחר שכבר התקבלו 1,100 ריבל, מתוך 2,801.71 ריבל, נשאר חיוב: 1,701.71 ריבל.

26 אגרת נוספת מאתו – לעיל פרק ו.

27 הוא התעסק גם בהדפסת הסדור עם דא"ח זיטאמיר תרכ"ג-ד, דרך חיים זיטאמיר תרכ"ג, תורת חיים ווארשא תרכ"ו, וסירוש המלות ווארשא תרכ"ז.

28 על התעסקותו בהו"ל שו"ת צמח צדק, ראה גם אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א אגרת ס.

ספר

צמח צדק

שאלות ותשובות

משלקן ערך אבן העזר חלק א ההלכות אשת ואנשת

וויל נא

עתה אחרי שנדפסו הספרים ונתחלקו בין הבנים והנכדים, נשאל מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש, האיך יקבל את הכרכים המגיעים לו ומה יעשה בהם[29].

על כך משיב באגרת שלפנינו, כי שני שליש רוצה שישארו בבאברויסק, וימכרו שם בשליחותו, ושליש מבקש שישלחו אליו לאוורוטש, על מנת שישתדל למכרם שם.

תצלום תחלת וסיום האגרת - "מגדל עז" ע' תרח. וניתן כאן בשלימותו.

בעזה"י יום ג' הרומה ד' אדר א' ישו"ב ירחמנ"ו[30]

רו"ש[31] וכדכה לידידי ש"ב הרבני המופל' הוו"ח וכו' מו"ה רפאל מרדכי נ"י והרבני המופל' הוו"ח וכו' מו"ה שילם נ"י

מכתבם קבלתי, והכריו אינם מובנים כמ"ש לעשות שותפות עם א' מאחיי שי' כמכירת השו"ת, ולמה יתרצו בזה, ומצידי בודאי הייתי מתרצה, כפרט כי הם פודי' במקח גדול, וכתבתי לאחי הר"ש שי' אולי ירצה לקנות כעת ממני חלקי בשלימות ואין לי מענה כלל.

עתה לע"ע ישלח חלקי בשלימות לבאברויסק ע"ש הנגיד ר' יודל יוכבד, ודעתי למוכרם שמה מעט מעט ע"י ר' מאיר קראפיוונער, כי גיסו הרב ר' שואל יעץ אותי רק למכר ע"י. והמקח אינני יודע לע"ע איך לקצוב, עד אשר אקבל ממעל' החשבון בבירור כמה עולה כל שו"ת בערך אחר כל ההוצאות עם ההג"ה.

ובדעתי לקבל לפה בערך שליש, ושני שלישי' ישארו בבאברויסק, ע"כ יכתוב אותם בשם באופן זה, היינו שני שלישי' רעגאל ופשוטי' כפ"ע, ולכתוב עליהם למעלה סימן שזה ישאר בבאברויסק, ושליש הנשאר ראגאל ופשוטי' מחצה למחצה יושלח לי מבאברויסק לפה, ולרשום על הכרך הזה לאוורין לסימן, למען לא יהי' טרחה יתירה [...] באברויסק. וימחול

29 ראה גם לעיל פרק ו, מה ששואל האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש, אצל אחיו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, "מענין ההדפסה, מתי יושלח להדפיס, ואם עוסקים הרבנים עוד בתיקון וסדר ההדפסה".

30 תרל"ב.

31 רוב שלום.

32 כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

לשלוח עה״פ[33] שתי שו״ת א׳ דאגאל וא׳ פשוט. יהן השי״ת שיזמכרו מהר. ויודיע כמה בערך יוקצב עליהם המקח בליבא׳ ולאדי[34], למען אדע.

האיש ר׳ מאיר קראפיוועך בוודאי ידוע למעל׳ היטב איכותו ומהותו, אם הוא עוסק במכירת ספרי׳ תמיד א״ל[35], ואם הוא איש בטוח, אולי יראה לקנות ממני כל הסך הנ״ל, אם באפשר להאמין לו על צעטיל שלו, וכא״ל כד עתי שיקבל ר״מ הנ״ל מר׳ יודל יוכבד מעט מעט, והסחורה יהי׳ מונח ה״י ר״י יוכבד. ועם כי לא שאלתי עדיין כלל גם מר׳ יודל יוכבד אם יהורצה לזה, גם מהותו איני ידוע לי בבירור, רק כי אינו ידוע לי איש אחר בטוח בבאברוייסק להטיל עליו טרחה כזה להתעסק בגיני.

ויעמחול להודיעני בבירור כמה שו״ת הגיע לחלקי וכמה יש בכל פעקעל, ולרשום על כל פעקעל המספר בכיווץ, ואיזו אם פשוטי׳ או דאגאל.

ואו״ש מאדה״ש ע״ידידם ש״ב הדו״ש[36] ומקוה למכתבם

יוסף יצחק

ס. "בנין שלמה" מאת מוה"ר שלמה הכהן, נ"ץ דווילנא

את הספר "בנין שלמה", הכולל שו״ת חידושים ובאורים על שו״ע או״ח, הדפיס הגאון מוה״ר שלמה הכהן בווילנא בשנת תרמ״ט.

לפנינו מכתב ששלח אל אחד מגאוני הזמן ההוא, יחד עם ספרו שיצא זה עתה לאור, ומבקשו לעיין בספר ולכתוב לו הערות או השגות עליו.

עוד נמצאים בארכיון הספריה שתי תשובות שלו, שנתפרסמו בקובץ יגדיל תורה סא ע׳ שמא ועי׳ שמו. ולמען השלימות ניתנים בזה תצלומי הסיום והתחימה.

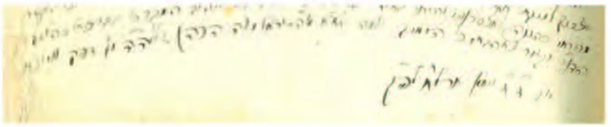

בקשתי מכבוד מעו״ת נ״י[37], שימחול לעיין בספרי בנין שלמה, אשר אני שולח לו כעת ע״י המוכ״ז[38], ואקוה שימצא בו נחת, ויהי׳ אצלו לשעשועים. ואם ימצא בו מעכ״ת נ״י איזה הערות על ספרי הנ״ל, אזי ימחול לכתוב לי הערותיו, ואם יהי׳ בידי להשיב ע״ז אשיבנו, וזה יהי׳ לי לנחת, כי כן דרך התורה, זה בזה וזה סומך וכו׳, וממילא רווחא שמעתתא.

ויוכל לשלוח התמורה ע״י המוכ״ז ויכוא בטוח לידי.

ידידו הדו״ש

שלמה הכהן מ״ץ דפ״ק[39]

33 על הפאצט. שבנוסף לכל המשלוח, ישלח בינתיים שני כרכים בדואר.
34 באיזה פיחיר נמכרים הכרכים שבחלקו של כ״ק אדמו״ר מוהר״ש נ״ע מליובאוויטש, ושבחלקו של כ״ק אדמו״ר מוהריי״צ נ״ע מלאדי.
35 אם לאו.
36 ואומר שלום מאדון השלום ידידם שאר בשרם הדורש שלומם.
37 מעלת כבוד תורתו נרו יאיר.
38 המוביל כתב זה.
39 מורה צדק דפה קהלתינו.

סא. רצון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לבנות ספריה יהודית

אהל אברהם

תשעת הספרים אשר אסף וקבץ הרב המופלא הגאון
הישר באדם

מו"ח

אברהם מערצבאכער ז"ל

הוצאת לאור

רפאל נטע ראבינאוויטש

בעזרת הנאמנים בנו יחידו החפץ מו"ח

יצחק אייזיק נ"י Dr. Merzbacher

מינסק
תרס"ח

הנגיד ר' אברהם מערצבאכער היה לו אוסף חשוב ונדיר של ספרים וכתבי-יד במינסק. האוסף הזה נבנה במשך השנים תרכ"ו - תרמ"ה, וכלל 156 כתבי-יד, 4332 ספרים עתיקים ונדירים, בינהם - 43 אינקונבולים, שנדפסו לפני שנת ר"ס.

קניית הספרים וכתבי-היד עבור האוסף הזה, נעשתה על ידי החוקר החכם מוה"ר רפאל נטע רבינוביץ, מח"ס דקדוקי סופרים על התלמוד. הוא אף ערך את הקטלוג לאוסף הזה, והדפיסו בשם אהל אברהם (מינסק תרמ"ח). בהקדמתו לקטלוג הזה הוא מספר על תולדות האוסף:

כאשר נפטר ידידי ומטיבי הרב הגביר המופלא מו"ה אברהם מערצבאכער ז"ל בכ"א סיון תרמ"ה, ביקשני בנו יחידו ידידי היקר והישר החכם מו"ה יצחק אייזיק המכונה [ד"ר מערצבאכער] כי אעשה רשימה לספרים אשר הניח לו ברכה אביו הרב ולהוציאה לאור עולם ... הזמן אשר התחיל אוהבו[י] ז"ל לאסוף ספרים היה בשנת תרכ"ו, כאשר התלותי לעבוד במלאכת ספרי דקדוקי סופרים, וחסרו לי ספרים לעשות הערותי, אז אמר לי כי אקנה בעד כספו כל הספרים אשר אני מוצא בהם חפץ, ובמשך השנים עלה לי לאסוף לו הביבליאטהעק המהולל הזה.

בחורף תרס"א נסע כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למעיינות הרפואה בוואערסהאפען. בהיותו בחו"ל פגש בד"ר יצחק אייזיק מארצבאכער, בנו של האספן הנ"ל, שרצה למכור את האוסף שבעזבון אביו.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע התעניין בקניית האוצר החשוב הזה. לכן הוא כתב מיד אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לליובאוויטש, בה' דחנוכה תרס"א (אגרות קודש שלו ח"ג אגרת תרעז):

בני שי'. נצרך לי פה הקאטאלאג של ראבינאוויץ ז"ל, ולזאת תחפש אותו בין הספרים ותשתדל למצוא אותו, ותשלח לי ... אותו ובאשר הוא נצרך לי מאד בהקדם לזאת תראה אודות זה למצוא אותו תיכף בקבלת מכתבי דנא, ותשלח אותו תיכף אלי כנ"ל. גם נצרך לי רשימת הספרים שלי.

מטרת הקניה הזאת היתה, כדי לפתוח ספריה יהודית בבעלות תרדית. הכסף הנצרך לרכישה זו, עשרות אלפי רו"כ, לא היה בידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב, ולכן פנה אל אחד מגדולי תומכיו, ש"ב ה"ר ישעי' ברלין מריגא, שיממן את הקניה הגדולה הזאת. במשך השנים תרס"א-ב כתב לו כמה מכתבים בנושא, וכך הוא כותב לו באור לכ"ה אדר תרס"ב (שם אגרת תשפב):

הנני בזה כמציע אליו וכמדבר על לבו, יען רצוני שיהיו הספרים במדינתינו וביד כשה, והנני מוצא לראוי ונכון שיקנה כבודו חפץ יקר כזה.

סגנון זה מורה לכאורה, על רצונו של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שספריה זו תהיה בידים כשרות במדינת רוסיה, או אולי בליובאוויטש. אמנם מהמכתב שלפנינו נראה שלא זו היתה עיקר מטרתו, כי אם העיקר שתהיה ספריה יהודית חשובה בידי יראים ושלמים, אף אם היא בריגא, כאמור במכתב שלפנינו (י' מנ"א תרס"ב):

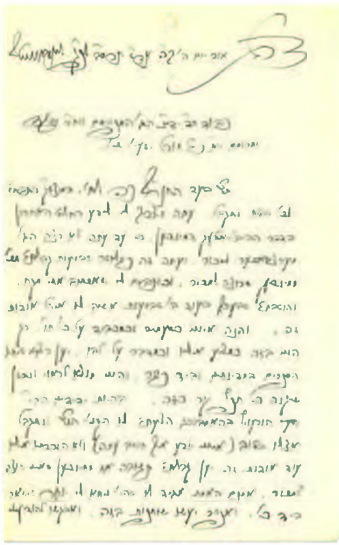
כמה מהם שיש אצלם ביבליאטעקן גדולים מאד (אלא שכוונתם בזה שלא לשם שמים ר"ל), ולמה לא ירצה איש ירא אלקים לפזר על זה איזה אלפים, ולעשות באופן כזה שיכנסו יהודים יראי אלקים ללמוד. ובפרט כאשר תננו השי"ת בבית גדולה בריגא, יתן ע"ז ג' או ד' חדרים, ב' או ג' על הספרים וא' על לימוד, ויהי' הנאה לו והנאה לעולם.

הדיונים על קניה הזאת נמשכו במשך השנים תרס"א-ב, כנזכר באגרות רבות בסדרת אגרות-קודש. לעיל הובא מאגרת ה' דחנוכה תרס"א, שאז נראה התחיל הדיון בנושא. בד' שבט תרס"א כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע אל החסיד הנגיד ה"ר ישעי' ברלין (שם אגרת תרצא):

בדבר הספרים ... שכותב שצריכים לידע שווים ... ודאי נמצא אצל כ' קאטאלאגין מספרים ישינים ובאפשר לרשום מהם המקחים ... ארשום לו מה שנמצא אצלי בקאטאלאג מסקלאד של הרר"נ [מחסן הספרים של ה"ר רפאל נטע רבינוביץ] ז"ל, אשר המקחים שלו המה מיוסדים מאד כידוע לכל קוני ספרים שקונים על פי קאטאלאג שלו ... אמנם הי' נצרך לדבר עם מארצבאכער בדבר המקח, והנני חושב אשר בודאי יפחות מהסכום שאמה, ומכל

מקום לפי השערתי צריכים לחשוב בערך על 35-40 אלף. ואם הייתי יודע מכבודו אשר מתזיק לקנותם, הייתי נכנס עמו בדברים על דבר המקח ולראות להוזיל מקחם מה שבאפשה, אבל כאשר כבודו עומד בספיקות והן ולאו ורפיא בידו .. איך אוכל לדבר אתו .. ובלתי ספק אצלי שאם [הברון] דוד גינזבורג הי' יודע מהמכירה הזאת, הי' קונה הכת"י והספרים מהדפוסים הראשונים הנ"ל בכל אשר יושת עליו, וכן יתר הספרים שאינם נמצאים בהבי[ב]לאטעק שלו הי' קונה בלי שום איחור, ולא הי' אצלו מניעות מן המקחי'.

בב"ו שבט כותב לו שוב (שם אגרת תרצז):

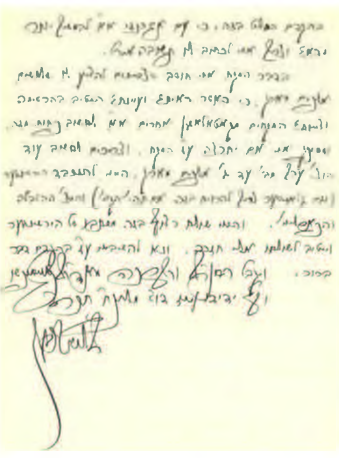
תמול קבלתי מכתב מה' הירשענגער ממינכען[40], בשם הד"ר מערצבאכער, ומבקש שאשלח לו הקאטאלג שלו חזרה. מובן שרוצה שאתן לו תשובה, ולפלא בעיניו שאיני מדבר אתו מאומה. ולזאת מוכרח אני לבקש את כבודו להודיעני אם הסית דעתו לגמרי מזה והוחלט אצלו שלא לקנות, או שיש ברצונו לקנות ולדבר אודות המקח. ובטובו להודיעני תיכף ומיד על מכתבי דנא, למען אדע מה להשיב להנ"ל.

בסופו של דבר חזר בו ד"ר מארצבאכער מהמכירה, והדין בנושא הזה נדחה לאביב של השנה הבאה, שאז כתב רבינו שוב אל ה"ר ישעי' ברלין, באור לכ"ה אדר תרס"ב (אגרת תשפב):

עתה נצרך לי לידע החלט האחרון בדבר הביבליאטעק דמינכען, כי עד עתה לא רצה הג' מערצבאכער למכור, ועתה זה כשלושה שבועות קבלתי מכתב ממינכען שרוצה למכור, וכותבים לי שאכתוב אני מקח, והושבתי שבערך בעוד ב' שבועות אשיב לו אי"ה אודות זה.

נראה שרבינו הי' מסופק אם אמנם יהי' מוכן ה"ר ישעי' ברלין לממן את כל הקניה הזאת, ולכן פנה בזה אף אל החסיד הנגיד ה"ר יעקב הורביץ מריגא, כמסופר בהמשך אותו מכתב:

בהיות ידידינו הר"י הורעוויץ בהאמבורג הצעתי לו הקני הנ"ל, ונתקבל אצלו בטוב (אינני יודע איך חושב עתה), ולא הזכרתיו אליו עוד אודות ענין זה, ינן קבלתי תשובה אז ממינכען שאינו רוצה למכור. אמנם האמת אגיד לו שהי' ניחא לי יותר שישאר ביד כבודו, ואפשר יעשו שותפות בזה. ואבקשו להודיעני בהקדם החלט בזה.

על כל אלו, הגיע לידינו מכתב נוסף שלפנינו, משלהי קיץ תרס"ב, ובו אנו קוראים על השלבים האחרונים בדיוני קניית האוסף הזה, ופתיחת ספריה יהודית בידי יראים ושלמים [באגרות השנים הבאות לא נזכר קניה זו, שכנראה לא באה לפועל].

כ"ה יום ד' יו"ד מנ"א תרס"ב לפ"ק

כבוד ידידי עוז המפורסם וחו"ס נכבד י"א כו' מו"ה זאב וואלף שי'

אחדשה"ט, הנני שולח לו בעת את הקאטאלאג הנדפס[41] (בבאנדעראל[42]), ההשלמה אליו מוסג"פ.

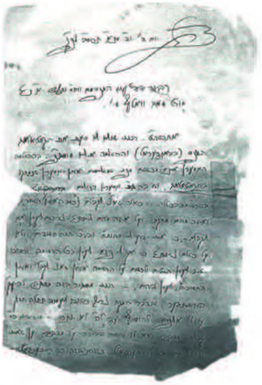
בההשלמה הנומערן אינם מכותים[43] מפני שמשלימים אותם

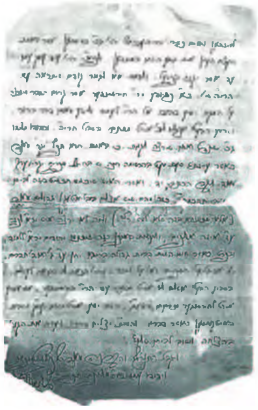
40 ר' יעקב הירש נגנר, שהוא הי' המתווך בין ד"ר יצחק אייזיק מארצבאכער לבין רבינו בקניה הזאת. ראה גם לקמן באגרת שלפנינו, אגרות קודש ח"ג אגרת תשסב. ח"ב אגרת רנ.

41 אהל אברהם, רשימת הספרים וכתבי היד של אוסף מו"ה אברהם מערצבאכער (מינכען תרכ"ח).

42 אופן ערטיפת המשלוח.

43 אינם על סדר המספרים, כי כמה מהספרים שברשימה הנדפסת נמחקו, ובמקומם נרשמו מספרים אלו

הנומערין שנמחקו בהקאטאלאג, ויש בה ג"כ נומערין כפולים.

בהרשימה בכללה יש כאלה שא"צ לקבלם[44] (כמו האסיף השחור [...]). ואיזה מהם מחקתי, ועל איזה מהם ציינתי צריכים לעיין אם לקבלם, כי אינו ידוע לי מהותם, ובד"כ המה חשודים, ולא על כולם ציינתי, כי אין לי פנאי לעיין בכל הרשימה. ובכדוי ייטיב לעיין היטיב ולרשום על הרשימה אותן שא"צ לקבל, ואותן החשודים לעיין בהם.

הנני מסגיר בזה מכתב לריע"ק הירשינגער[45].

ובדבר המקח צריך בכדוי לעמוד תחלה חזק על ל' אלפים, ולהוסיף עד ל"ה לא יתכן[46].

מירידינור"ש[47] קבלתי מכתב שא"א לו להשיב בבירור על מכתבי, יען שאינו יודע אם יסע לריבענהאלל. כותבו בזה כי ריבענהאלל קר[וכה] למינכען, חושב כשיהי' בריבענהאלל יהי' ג"כ במינכען. אשר באמת בעצם הענין אינו נוגע היותו במינכען[48]. ולפה"נ יהי' עוד עסק עמו עד אשר יקנה בפועל[49], ולזאת א"א לגמור קודם שיתראה עם הרי"ה שי'[50], כ"א כשיודע מר"ש הירשינגער אשר קרוב הדבר שיתרצה על המקח, יסע בכדוי אל הר"י לעמס[51] ולידע מאתו דבר ברור. ושבוע הבע"ל אשלח לכ' אי"ה מכתב בשביל הרי"ה, ובכדי מצדו ג"כ ישתדל אתו שירצה לקנות.

כי באמת הוא[52] חפץ יקר מאד, כאשר עיינתי בעת מעט בהרשימה, הנה יש בה ספרים יקרי ערך מאד, לכד הכתבי יד, ואשרי האיש שיכים תכשיט כזה לביתו. מאויבי תחכמני, כמה מהם[53] שיש אצלם ביבליאטעקן גדולים מאד (אלא שכוותם כזה שלא לש"ש ר"ל), ולמה לא ירצה איש יר"א לפזר ע"ז איזה אלפים, ולעשות באופן כזה שיכנסו יהודים יר"א ללמוד. ובפרט כאשר חננו השי"ת[54] בכיתת גדולה בריגא. יתן ע"ז ג' או ד' חדרים, כ' או ג' על הספרים וא' על לימוד[55], ויהי' הנאה לו והנאה לעולם.

בשבוע הבע"ל אשלח לו אי"ה מכתב ע"פ הר"י הירשינגער. אני אודיע אי"ה להירשינגער מנסיעתו בטע"ב בטוח יסע אי"ה כיום ועש"ק וישבות באייטקוהנען כאשר דברנו, והשי"ת יצליח דרכו ויעשה את הקני' כהצלחה וישוב לביתו שלו.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש[56] כאותת נפשו וידידו עוז דו"ש מלו"ח תכה"י[57]

שלום חבער

ברשימת ההשלמה, על ספרים אחרים.

44 אינו מעוניין לקנותם.

45 שכאמור לעיל, הוא הי' המתווך בין רבנו לבין ד"ר מאר צבאכער בקניה הזאת.

46 ראה לעיל מה שהובא ממכתב ד' שבט תרס"א: צריכים לחשוב בערך על 35-40 אלף. ובאגרת כ"ה אד"ש תרס"ב (אגרות קודש ח"ג אגרת תשפב): בדבר המקח אני חושב שצריכים להציע לו שלושים אלפים מארק, כי כאשר ראיתי ועיינתי היטב בהרשימה וציינתי המקחים מקאטאלאגין אחרים אי אפשר לחשוב פחות מזה, ומסופק אני אם יתרצה על זה המקח.

47 החסיד הנגיד ר' ישעי' ברלין, שהיה אמור לממן את קניית האוסף הזה.

48 כי אפשר לסיים את הסכם המכירה בלי שהוא ידון בעצמו עם המוכר.

49 עדיין מסופק רבינו אם הוא יתן את כל הוצאת קניית האוסף.

50 אם ה"ר ישעי' ברלין לא יהי' מוכן לתת את כל הוצאות הקניה, כבר הובא לעיל שרבינו השתדל לפעול אצל הנגיד החסיד ר' יעקב הורביץ מריגא, שהוא יתן את הוצאות הקניה; או שניהם בשותפות.

51 אל ה"ר ישעי' ברלין, ששוהה בעמס.

52 האוסף הזה.

53 אספנים שהם מהמגדים לדת.

54 לה"ר יעקב הורביץ.

55 אולם קריאה אחת, וב' או ג' חדרים לאיכסון הספרים.

56 החיים והשלום והברכה מאדון השלום.

57 דורש שלומו מלב ונפש חפצה תמיד כל הימים.

סב. מכתבי החפץ חיים

לפנינו שלושה מכתבים שכתב מו"ה ר' ישראל מאיר הכהן קאגאן מראדין, בעל החפץ חיים ומשנה ברורה ועוד:

א) משנת תרס"ח, אודות מכירת ספריו ומחיריהם, אחר שסיים את עריכת והדפסת המשנה ברורה.

ב) משנת תרע"ט, אל הרב החסיד משה מאדיעווסקי מתאראל, אודות רצונו לישב בתאראל, בעת הרעב, בתקופת ברית‌תו עם הישיבה לרוסיה.

- כשעמדה גרמניה לכבוש את ראדין בקיץ תרע"ה, ברח משם בעל ה"חפץ חיים" עם חלק גדול מהישיבה לפנים רוסיא, שם ישב שש שנים עד קיץ תרפ"א, שאז חזר לראדין. בשנים הראשונות ישב בסמילאוויץ ושומיאץ ובאחרונות בסנובסק. משומיאץ לסנובסק עבר לערך בשנת תרע"ט, מ"מ לא נתברר עדיין הזמן המדויק, וא"כ לא ברור עדיין אם האגרת שלפנינו נכתבה משומיאץ או מסנובסק.

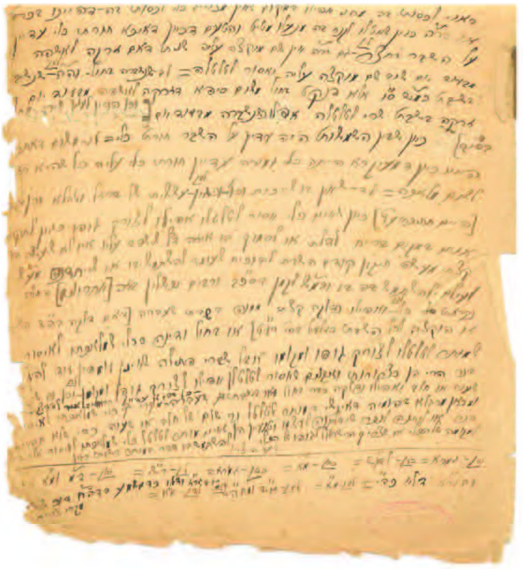
ג) אל בנו מו"ה ארי' זאב, אודות החלטתו לברוח ממקום סכנה רוחנית, ולחזור עם הישיבה לראדין, והשתדלות החזקתה בשעה קשה זו, ואודות מחשבתו ליסע לארה"ק.

החלטתו לברוח מרוסיא היתה אחרי שהתחילו בה הגזירות על הדת, והחליט בשל כך לחזור לעירו ראדין. לא ניתן כאן תאריך כתיבתה, אך באדר תרפ"א עזב את סנובסק בדרכו חזרה לראדין, וא"כ יש לשער שנכתבה במשך תורף תרפ"א.

באגרת ה' דסליחות תרפ"א כתב ה"חפץ חיים": הנה גם אנכי שבעתי נדודים בארץ רוסיה, באלו שש שנים שהייתי עם הישיבה בשלשה מקומות: בסמילאוויץ, בשומיאץ ובסנאווסק, וב"ה מצאתי חן בעיניהם וכלם החזיקו הישיבה באופן נעלה. אכן לבסוף, הטילו הגדולים עבודה רבה על כל העיר הן בחול והן בשבת, ואיש לא יפקד מהם, ואפילו הבחורים מאנשי בית המדרש היו ג"כ בכלל הזה ולא יכולתי להצילם, והוסכם אצלנו לצאת ממקום שנתחלל כבוד השי"ת בפרהסיא לעיני הכל ולבא למקום שנוכל לקיים התורה (וגם לפי שיטתם הבזויה אין להזכיר כלל שם ה' ולהיפך מזה שכתוב בתורה למען ספר שמי בכל הארץ והם כל עבודתם והשתדלותם לשכח שם ה') וב"ה שמילא רצוננו להוציאנו מארץ רוסיה.

עוד בהיותו ברוסיא רצה לנסוע משם לארה"ק, דרך אודיסה, בשנת תר"פ. אך מסיבות לא ברורות שינה את דעתו והחליט לחזור תחלה לראדין. בס' "החפץ חיים - חייו ופעלו" (ח"ב ע' תרט) כותב שהסיבה היתה כדי להציל את הישיבה, אך מהאגרת שלפנינו לא נראה כך.

בנוסף למכתבים אלו, נמצא באוסף כתבי היד שבספריה, חלק מספרו משנה ברורה בכת"י (52 דפים, בגודל 35 x 22 ס"מ).
לפנינו תצלום קטע אחד מסי' שח ס"ז.

כ"ה יום א' ס' ויצא תרס"ח לפ"ק

הנה עזרני ד' לחבר חיבור על שו"ע או"ח ושמו משנה ברורה וכו יבואר כל דין ודין שבשו"ע בטעמו וזימוקו ולא יהיי כספר החתום, גם יבואר בו מסקנת אחרונים להלכה לכל פרט.

והנה עד כה היי' רק עד הלכות חוה"מ, ועתה עזרני ד' לסיים עד סוף השו"ע, וכ"ה נתקבל החבור לרצון בישראל, ושולח אני כעת את המו"ז[58] הדרשן המופלג מו"ה יצחק ב"ר ישראל יוסף מציזעוע שהוא יחלקם בעירות הסמוכות לוורשא, ובקשתי מאחי"י לסייעו במקום בואו, והמסייעו יתברך מאלקי השמים, כחפצו וכחפץ המברכם בכל טוב

ישראל מאיר הכהן מעיר ראדין
בעה"מ ספר חפץ חיים ומשנה ברורה

58 המוביל כתב זה.

ואגב נתתי בידו יתר חיבורי, וארשום פה המקחים שלא להוסיף ושלא לגרוע מהם:

משנה ברורה ח"א מקחו 1 רו"כ עם 20 ק"פ, וכן ח"ב וכן ח"ג וכן חלק ה' וכן חלק שתי, רק חלק ד' מקחו 90 ק"פ עם הכריכה. אכן מי שיקנה כולם ביחד מקחו ששה רו"כ עם 60 ק"פ.

חפץ חיים שמירת הלשון ואהבת חסד המכורך ביחד מקחו 1 רו"כ.

שם עולם ב' חלקים מכורך מקחו 40 ק"פ.

נדחי ישראל המועתק בע"ט מכורך מקחו 1 רו"כ.

חומת הדת מכורך מקחו 25 ק"פ.

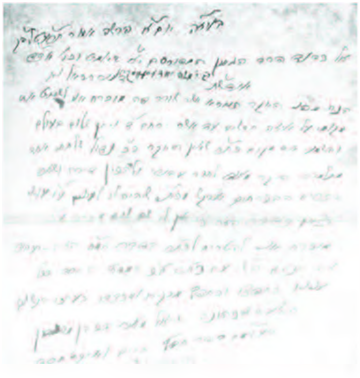
טהרת ישראל מכו' מקחו 25 ק"פ.

גדר עולם מכו' מקחו 18 ק"פ.

אסיפת זקנים מכורך מקחו עשרה זהובים.

ליקוטי הלכות על זבחים ומנחות 1.30 רו"כ.

מחנה ישראל מכורך מקחו 35 ק"פ.

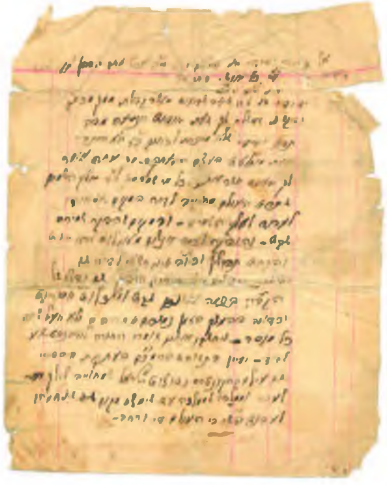

בעז"ה יום א' פרשה אמור תרע"ט לפ"ק

אל כבוד הרב הגאון המפורסם י"א באמת כו' אב"ד דעיר חאראל יצ"ו הג' ר' משה מאדעיעווסקיא

אחדש"ת. הנה מפני היוקר הנודא אשר שורר פה מוכרח אני לשנות את מקומי על איזה חדשים עד אשר ירחם ד' ויתן שלום בעולם, ובשמעי את מקום כת"ר שאין היוקר כ"כ גדול שלחתי אחד מתלמידי היקר מאוד לתור עבורי ולהכין דירה ושארי דברים ההכרחיים, ואבקש מכת"ר שיהיה לו לעינים ע"י עושי רצונו כדבר הזה, כי אין לי שם שום מכיר, ע"כ מוכרח אני להטריח לכת"ר בדבר גמ"ח הזה - ועבור זה יתנהג השי"ש עם כת"ר ג"כ במדת החסד בכל ענייני כחפצו וכחפץ מוקירו ומכבדו כערכו הנשגב

הצעיר שבכהונה **ישראל מאיר הכהן מראדין**
בעהמ"ח ספר חפץ חיים ואהבת חסד

אל כבוד ידידי בני הרה"ג וכו' מו"ה ארי' זאב הכהן נ"י ע"ש כל אנשי ביתו שי'

אתי ב"ה החו"ש

ידידי בני זה איזה שבועות אשר קבלתי ממך מכתב ובקשתני שאשלח לך דעתי אודות הנסיעה מפה.

תדע ידידי שלא מיהרתי לכתוב כ"ז שלא היתה דעתי מוחלטת בעצם ההעתקה. אך עתה אומר לך האמת אשר אתי. כל מי שמאמין בד' אלקי השמים שברא העולם מחוייב לדור במקום שיניחוהו לעבוד לאלקי השמים, ובמקום שהפקר שמירת שבת, והופקר לכמה אנשים מאכלות אסורות והנחת תפילין וכיו"ב, אינו רשאי לדור שם.

וביותר הבנים אשר רואים הפקר שם קדשו של הקב"ה בכמה ענינים שבת ומאכלות אסורות וכדומה, בהמשך הזמן נמשכים אחריהם ולא יועיל להם כל מוסר, ויחשבו אותנו שומרי התורה לפאנאטישע לבד. ועיין בתשובת הרמב"ם העתקתי בספרי שם עולם בהקונטרס נפוצות ישראל שמחוייב לילך מעיר לעיר וממלכה לממלכה עד שימצא מקום שיניחוהו לעבוד הש"י כי העולם די רחב.

עוד אכתוב לך ידידי כני על טעם אחר יותר מזה בדף אחר הלוטה פה [מהטעם הגמור עמדי].

וכאלו העניינים א"צ להשגיח על קרובי' ומשפחתו אם לא פדה יפדה איש לא יתן לאלקים כפרו, כי דח ד' שהנחיל לנו היא נצחיה וקיימה וכו'ית' דבוק נפשו לעד בצרור החיים וכל עניני העולם הוא רק במקרה ע"ש.

ע"כ החלט אצלי לנסוע מפה. לע"ע דעתי לשוב לראדין כשיהי' רשיון ושפיל ואזיל בר אוזא. אולי יזכני ד' ליסע לאה"ק.

וגם אתה ידידי כני עצתי לברוח מפה - הביתה לליטא וקאוונא וכדומה.

הקב"ה ישון אותי ואותך עד כה אקוה שיזין ד' אותנו בחסדו לנצח.

אביך המשתוקק לראותך בחו"ש

ישראל מאיר הכהן

ואודות הקיבוץ דפה, הגם שמקרוב בא להם מעות ממאסקווא וגם מהאמעלע, אבל מפני היוקר הנורא ששורר פה, שפוד דגן הוא 16 אלפים רו"כ, ויותר הוצאות ממילא כפלי כפלים כמעט כלו כל המעות שלהם.

הקב"ה המפרנס לכל כשר ירחם על כולם וכפרט על פליטה הסופרים, שגם משועבדים לעבודה, בעת קור כהיום, רעבים וערומים, הפרושים דפה הם במעלה עליונה בתורה ויראה. ואולי יזדמן מי שרוצה לעזור להם הוא מצוה רבה מאד כי כל הדת תלוי רק במקצת בעלי תורה שנמצא בישראל, וכל מי שעוזר להם בזמן הזה להחזיקם ולקיימם הוא מקים הדת בעולם, התורה תעיד בלמדי' לע"ל, וכן במחזיקים, מי הי' אתה בעת עלוכתה, אשרי מי שמתאמץ בעת לכבודה.

סג. בקשת החזרת הספרים שנלקחו במוסקבה

כבר בחורף תרפ"א פנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בבקשה להחזיר לו את הספריה, וקיבל על כך אישור רשמי ע"י משרד "נארקאמפראס" שתחת שיפוטו עמדה הספריה, כמסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פב.

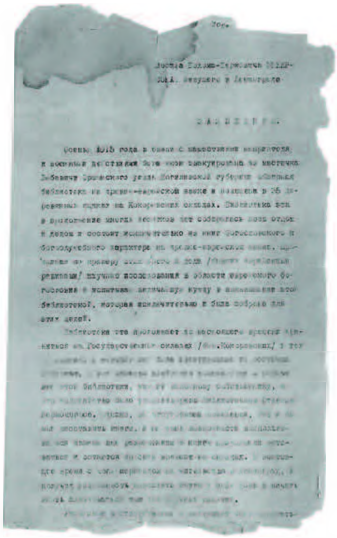
אולם באותה שעה, לא היתה לרבינו האפשרות לקחת את הספרים מהמחסנים במוסקבא, ולהביאם לביתו שברוסטוב הרחוקה. ולכן נדחה הדבר עד לקין תרפ"ב, שאז פנה בבקשה נוספת, להרשות לו לקחת את הספרים לביתו ברוסטוב (נדפסה באג"ק שלו ח"י"ג אגרת ד'תרסה). אמנם באותה שנה לא התזירו לו את הספרים.

שוב פנה רבנו בבקשה-הצהרה שלפנינו בקין תרפ"ד; שכיון שבינתיים עבר לגור בלנינגרד (בתחלת קיץ זה), לכן מבקש שירשו לו לקחת את הספרים לביתו בלנינגראד.

במענה שלפנינו מודיעים, שכיון שבינתיים (בתחלת קיץ זה) נמסרו הספרים לרשות הספריה הצבורית במוסקבא, לכן אין ברשותם להחזיר את הספרים לרבי.

לכן פנה רבנו שוב בחורף תרפ"ה, בבקשה דומה אל מועצת המחלקה המדעית של המדינה (נדפסה שם אגרת ד'תרסח).

על התוצאות, ועל המשך הפעילות של רבותינו, בתקופה ההיא ובתקופתינו (משנת תשמ"א ואילך), מסופר ב"ספריית ליובאוויטש" ע' פד ואילך, וביתר פירוט, בספר יומן השליחות המיוחדת.

[תרגום מרוסית]

הצהרה מאת יוסף [ב"ר] שלום בערקאוויץ שניאורסאהן הגר בלנינגראד

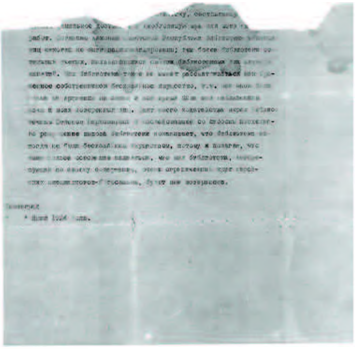
בסתיו של 1915 בגלל התקרבות האויב והמלחמה עברתי מעיירה ליובאוויטש שבמחוז אורשא פלך מוהילוב, ואת הספריה שלי הגדולה מספרי לשון הקודש הנחנו ב35 ארגזי עץ במחסני קוקוריכ [במוסקבה].

הספריה הזאת נאספה במשך עשרות רבות של שנים ע"י אבי ומכי, ומכילה רק ספרי דת ותפלות בלשון הקדש.

כהיותי ממשיך בדרך אבי ומכי, שהיו רבנים יהודיים, לעסוק במחקר בשטח היהדות, מרגיש אני צורך רב להשתמש בספריה, שנאספה במיוחד למטרות אלו.

הספריה הזאת ממשיכה להיות עד היום במחסנים הממשלתיים[59], לשעבר מחסני קוקורוב. כאותם מחסנים שבהם הונחו כשהובאו מליובאוויטש.

כבר התחלתי פעם אחת להשתדל בדבר החזרת הספריה, כבעלה החוקי, והבקשה התקבלה בחיוב על ידי מחלקת הספריות של ה"נארקאמפראס", אלא שבאותה שעה לא היה לי מקום להניח בו הספרים, ועל כן לא היה באפשרותי לנצל את הרשיון הניתן לי, והספרים נשארו במחסנים הנ"ל. כעת שעברתי לגור בלנינגראד, יש לי שוב את האפשרות להניח אותם בביתי.

המצב הזה גרם להגשת הבקשה הזאת [להחזיר לי את] הספריה, שהיא עבודי ועבור משפחתי הכבודה אוצר, הנחוץ לי עבור עיסוקי המדעיים.

כהתאם לחוקים הסובייטים, ספריות של אנשים פרטיים לא הולאמו, וכפרט של אנשי מדע המשתמשים בספריותיהם לעיסוקם המדעי.

הספריה שלי גם אינה יכולה להחשב כרכוש כלי בעלים, שהרי היא נמסרה לשמירה במחסן, וכל הזמן היתה שם תחת השגחתי, או על ידי אנשים נאמנים שלי.

מלבד זאת, עצם עובדת השתדלותי במחלקת הספריות "נארקאמפראס", ואח"כ קבלת האישור מהם להחזיר לי את הספריה, מוכיחות שהספריה אף פעם לא הופקרה מבעלות.

ולכן משער אני שיש לי יסוד חזק לקוות, שספריתי, שלפי תוכנה יכולה היא לעניין רק חוג מצומצם של מומחי דת יהודים, תוחזר לי.

לנינגראד יתי 1924

23 בששי 1924

[הודעה שספריית הרב שניאורסאהן נמסרה לספריה של מוזיאון רומיאנצוב]

לשניאורסאהן [יוסף ב"ר], שלום בערקאוויץ

לנינגראד פרוספקט ריגא בית 48

מועצה מדעית

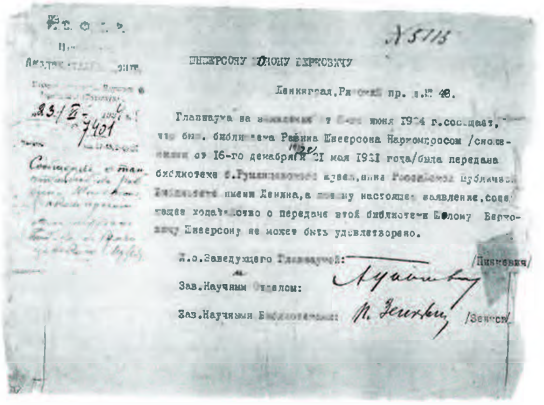
בקשר להצהרה מס 6 ביולי 1921, מודיעים, שהספריה שהיתה אצל הדב שניאורסאהן, נמסרה ע"י נארקאמפראס למוזיאון רומיאנצאוו, שנקראת כעת ספריה צבורית רוסית על שם לנין, לפי הדינים בס 16 לדצמבר 1919, ובס 214 במאי 1921. ולכן הצהרה זו שכוללת בקשה להחזיר את הספריה ל[יוסף] שלום בערקאוויץ שניאורסאהן, איננו יכולים למלאותה.

מ"מ יו"ר מועצה מדעית, ויו"ר המחלקה המדעית

פינקעוויץ

יו"ר ספריות מדעיות

זינקוב

59 למעשה הועברה זמן קצר לפני זה אל הספריה רומיאנצוב, כמסופר במענה דלקמן אלא שדיעה זו עדיין לא הגיעה לרבינו בעת כתיבת הבקשה שלפנינו.

סד. הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב

מיד אחרי פטירתו של הגאון מרוגוטשוב, בי"א אדר תרצ"ו, התמסרה אלמנתו הרבנית רבקה, בעצם ימי השבעה, לארגן ועדה להדפסת כתבי הגאון.

מיד אחרי השבעה כתב חבר הועד, בשם הרבנית, אל חתנה הרב אבא דוד גאלדפיין[60], בבקשה שיבוא לכמה חדשים אל דווינסק, להתעסק בעריכת והכנת הכתבים לאור.

את המכתב הראשון הוא כתב מיד עם תום ימי השבעה, בי"ט אדר (מכתב א – דלקמן), ואת המכתב השני – כעבור שבועיים, בז' ניסן (מכתב ב – דלקמן).

אמנם באותה שעה שכב הרב דוד אבא על ערש דוי, במחלת לב קשה, ובי"ט אייר תרצ"ו נפטר גם הוא. כך שהתוכנית הנזכרת לא באה לידי פועל.

באותה תקופה באה מארה"ק לדווינסק, בתו של הגאון, הרבנית רחל ציטראן, הי"ד (אשת הרב ישראל אבא ציטראן, רב בפתח תקוה), שהתחילה לטפל בהדפסת הכתבים של אביה, ובשנת ת"ש יצא לאור הכרך הראשון, שו"ת "צפנת פענח", כמסופר בכמה מקומות, ונלקט בס' הרוגוצ'ובי (בורוכוב, ארה"ק תשס"ה) ע' 364 ואילך.

הרבנית רחל ציטרון צילמה חלק גדול מהכתבים על מיקרופילים, ושלחה אותם למשמרת אצל בני משפחה בארה"ב.

בשנת תשט"ז קיבל הרב מנחם כשר את הכתבים הללו והתחיל לעבוד עליהם, לערכם ולהכינם לדפוס בסדרת צפנת פענח על הש"ס (תשי"ט ואילך) ועל התורה (תש"כ ואילך) ועוד.

הכרך הראשון שהוציא לאור היה צפנת פענח על מסכת מכות, בשנת תשי"ט.

מיד כשיצא כרך זה לאור, שלח הרב כשר עותק לרבי, אשר כתב לו בכ"ג סיון, מכתב עם הערות לתוכן הדברים (נדפס באגרות קודש ח"ח אגרת ו'תתקג). הרב כשר השיב לרבי לתוכן ההערות, ובט"ו תמוז כתב לו הרבי שוב בתוכן הדברים (שם אגרת ו'תתקלו). כעבור שנתיים מצא הרב כשר כי מישהו כבר דן בתוכן אחת מההערות, וכתב לו על כך במכתב כד סיון תשכ"א (לקמן מכתב ה).

הרבי היה מייקר את הגאון הרוגוטשובי בצורה בלתי רגילה. הוא היה מתכתב אתו בהלכה ופלפול[61], היה רגיל להזכירו בשיחותיו ולפלפל בדבריו, וכל אימת שהי' מזכירו הי' זה ביחס של אהדה והערצה מיוחדת[62].

בשנת תשט"ו שלח ר' מרדכי סאוויצקי את ספריו לרבי. בספרים אלו ראה הרבי איך שהגר"מ מתפלפל לעתים תקופות בדברי הגאון הרוגוצ'ובי, והרבי כתב לו על כך (לקמן מכתב ג): נימא מיוחדת נראית לי בספרו, והוא מה שמביא לעתים תכופות מהגאון הרגצובי, אשר באמת פלא גדול אפילו על הנ"ל מה שאין שמים לב לשלל הענינים, והעיקר הסברות וההגדרות הנמצאים בספריו על הרמב"ם שו"ת וכו', אשר לא נגעו בזה ואף מן המקצת.

הרבי השתדל לעודד את עריכת והדפסת כתבים אלו, בכל הזדמנות.

פעם אחת היתה אצלו משלחת הדזשאינט ביחידות, לדון בפרטי תמיכתם את פעילות חב"ד בארה"ב, אירופה וצפון אפריקה. אמנם הרבי ניצל הזדמנות זו לעודד אותם לתמוך במפעל הדפסת ספרי הגאון הרוגוטשובי.

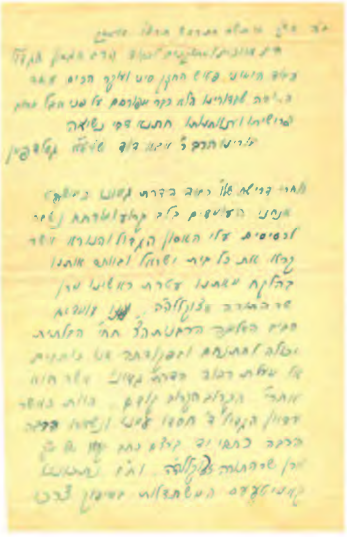
מנהל המפעל הרב כשר לא ידע על כך בכלל, וכשהם סיפרו לו אודות החלטתם לתמוך במפעל על פי בקשת הרבי, הוא כתב על כך לרבי בהתפעלות (לקמן מכתב ה): לפני זמן מה הי' לי הזדמנות לדבר עם אנשי הדזאינט בנוגע לצפנת פענח, ואמרו לי שפעם, בעת שבקרו את כקג"ת[63] שליט"א, באמצע השיחה הזכיר לטובה את עזרתה למפעל הצפנת פענח, ושיבח מאוד את העבודה. דבריו עשו עליהם רושם רב, והעריכו מאד העובדה שמצא לנחוץ לזרום על מפעל

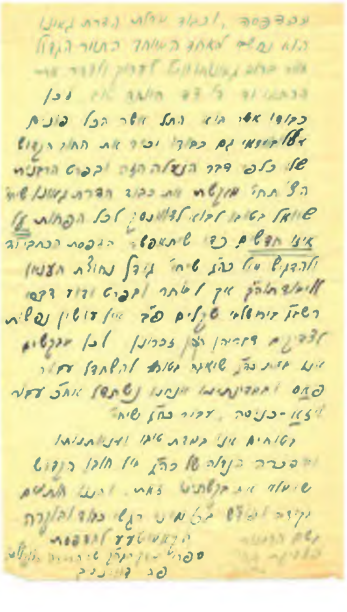
60 רב במוסקבה. קצת מחדושיו נדפסו כנספח לצפנת פענח על הרמב"ם (פיעטרקוב תרס"ה), וקונטרס החליצה בשם זכרון דוד – כנספח לצפנת פענח על הרמב"ם (דווינסק תר"צ). ועוד נדפס ממנו זעיר שם זעיר שם. ראה אהלי שם ט (מנ"א תשנ"ג) ע' פ ואילך.

61 ראה אגרות קודש ח"א אגרות א; ה. חכ"א אגרת ז'תשנט.

62 ראה גם לקמן פרק צד.

63 כבוד קדושת גאון תורתו.

זה בזמן שהי' מעוניין לטובת מפעליו. לכן מצאתי חובתי להביע לו בזה תודתי מקרב לב בעד דברי זירוז ועידוד לטובת הוצאת כתבי הצ"פ שעשה מדעת עצמו טרם שנתבקש ממני.

בקיץ תשכ"א יצא לאור הספר צפנת פענח על ספר שמות. בפסח שני כותב הרב כשר לרבי (לקמן מכתב ד):

הנני להודיעו בזה שצפנת פענח לספר שמות כמעט שנגמר וכפי שהבטיח לי המדפיס יגמר בתדש ימים, וכשיצא לאור אשלחו מיד לכהד"ג[64].

מיד כשהרבי קיבל את הספר, עבר עליו, כתב עליו הערות, ושלחם לידי הרב כשר. אך דא עקא, המכתב הגיע לידינו (לקמן מכתב ו), ואילו ההערות המצורפות לו לא הגיעו לידינו, לעת עתה.

באותו מכתב מציע לו, להזדרז לערוך ולהוציא לאור צפנת פענח לאחת מהמסכתות הנלמדות בישיבות. וכך כותב לו:

שבאם יש אפשריות, מהנכון ביותר וביותר שלהתחלת זמן לימודים הבע"ל יו"ל מספרי הנ"ל על הש"ס, ואף שלאמיתתו של דבר בכל ספריו גם אשר על התושב"כ ריבוי ענינים מהנלמדים בישיבות, בכ"ז - הרי עושה רושם מה שכתוב על השעה, ובכלל אינו דומה תחלת הרושם מספריו על הש"ס מאשר מספריו על התורה, וק"ל.

אחד מהספרים שערך והו"ל הרב כשר הוא "צפנת פענח - כללי התורה והמצוות", ב' חלקים.

בכ"ז מ"ח תשד"מ נפטר הרב מנחם מענדל כשה.

בשנת תשמ"ו ערך והו"ל הרב פנחס טייץ ת"ג של כללי התורה והמצוות. והתכונן להו"ל אף ת"ד.

כשיצא ת"ג לאור שלח עותק לרבי, שהשיב לו מיד בתודה ובדברי עידוד, להזדרז להו"ל את ת"ד (לקמן מכתב ז).

א

כ"ה עש"ק כי תשא את ראש[65] תרצ"ו דויטסק

חיים ארוכים ומתוקנים לכבוד הרב הגאון הגדול עמוד הימיני פטיש החזק סיוי ועוקר הרים עמוד התורה שבדורינו הלא כבר מפורסם על פני תבל כרוב פרישותו וענוותנותו חתנא דבי נשיאה מורינו הרב ר' אבא דוד שליט"א גאלדפיין

אחרי דרישת שלו' לכבוד הדרת גאונו כמשפט, אנחנו העומדים בלב קרוע ומדתה נשבר לרסיסים על האסון הגדול והנורא אשר קר[ה] את כל ביה ישראל, וביחוד אותנו, בהלקח מאתנו עטרת ראשינו מרן שד התורה זצוקללה"ה, עומדים סביב האלמנה הדכנית הצ' ותהי הכלתיה יכולה להתנחם, ובפקודתה אנו כותבים אל מעלת כבוד הדרת גאונו, אשר הוא אחרי הקרוב הקרוב קודם, היות כאשר עדיין הגדיל ד' חסדו עמנו ושארו הרבה הרבה נותבי יד בעצם כתב קדשו של כ"ק מרן שד התורה זצוקללה"ה, מה"ל נתכוננו קאמיטעעס המשתדלות בסיפוק צרכי ההדפסה, וכבוד מעלת הדרת גאונו הוא נחשב להאחד המיוחד התייר הגדול, אשר כרוב גאונותו יוכל לערוך

64 לכבוד הדרת גאונו.
65 י"ט אדר.

ולסדר את הכתבי יד על צד היותר טוב, לכן כבודו אשר הוא התל אשר הכל פתים אליו, וכבודו גם כבודו יכיר את החוב הקדוש שלו כלפי דבר התעלה הזה, וכפרט הרבנית הצ' תחי' מבקשת את כבוד הדרת גאונו שיחי' שיואיל בטובו לבוא לדוינסק לכל הפחות **על איזו חדשים**, כדי שיתאפשר הדפסה הכתבי יד, ולהדגיש מול כה"ג שיחי' גודל נחיצות הענין ללימוד התה"ק אך למותר, וכפרט ידוע דברי רשב"ג כירושלמי שקלים פ"ב אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הן הן זכרונן, לכן מבקשים אנו מאת כה"ג שיאבה בטובו להשתדל עבור פאס, וכמדיתינו אנחנו נשתדל אח"כ עכה"ז עכה"ז – כניסה, עכה"ג שיחי'.

בטוחים אנו במדת טובו וענוותנותו, וההכרה הנעלה של כה"ג מול חובו הקדוש שימלא את בקשתינו זאת, והננו חותמים בקידה ופוד"שי בכל מיני רגשי כבוד והוקרה, בשם הרבנית הצדיקת תחי'

[...]

הקאמיטעע להדפסת ספרי מרן הגה"ק שר התורה זצוקללה"ה, פה דווינסק.

אנו מחכים לתשובתו היק' בזמן המוקדם הכי אפשר, על הכתובת של הרבנית הצ' תחי'

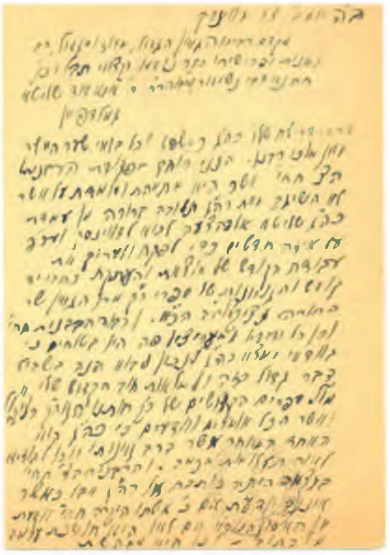
Rab. R. Rozin

Daugavpils [...] 23

Latwia

ב

ב"ה יום ב' צו[6] דווינסק

לקדם רבינו הגאון הגדול, מעוז ומגדול, רב גאונות ופרישותו כבר נודעו בקצוי תבל וכו' חתנא דבי נשיאה וכו' מהור"ר ר' אבא דוד שליט"א גאלדפיין

אחרי דרישת שלו' כה"ג כמשפט לכל בואי שער המלך מאן מלכי רבנן, הנני כותב בפקודת הרבנית הצ' תחי', אשר היא מתמהת ועומדת על אשר לא השיגה מאת כה"ג תשובה קרוכה, מן עמדת כה"ג שליט"א אל ההצעה לבוא לדווינסק, וע"פ על איזה חדשים, כדי לפקח ולערוך את עבודת הקודש של הוצאת והעתקת כתבי יד קודש, והגליונות של ספרי כ"ק מרן הגאון שר התורה זצוקללה"ה הכ"מ, וכבוד הרבנית תחי' וכן כל ידידיו ומעריצי פה היו בטוחים כי בודאי ימצא כה"ג לנכון לבוא הנה בשביל דבר גדול כזה, ולמלאות חוב הקדוש שלו מול ספרים הקדושים של כ"ק חותנו הגה"ק זצוללל"ה, ואשר הכל אומרים ויודעים כי כה"ג הוא האחד המיוחד אשר ברב גאונתו יוכל להוציא לאור תעלומות חכמה.

והרבנית הצ' תחי' בעצמה היתה כותבת אל כה"ג, אבל כאשר איננה יודעת אם כ' אשתו היקרה תחי' יודעת מן האסון הנורא אם לאו, היא חושבת עצמה מלכתוב, לכן היא מבקשת מאד מאת כה"ג שליט"א שיואיל בטובו לכתוב תשובה ברורה, ולהכליט את עמדתנו כלפי ההצעות

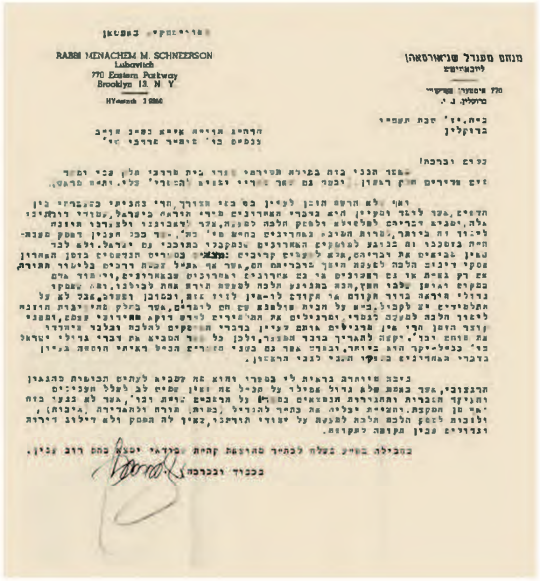
66 כבוד הדרת גאונו.
67 ופורסים ודורשים שלומו.
68 ז' ניסן.

החשובות הנמעל"ד", והנני תודתם בשם הרבנית הצ' מרת רבקה תחי' המברכת אותו בחג כשד ושמח ופרו"ש לכבית

[...]

ידי"נ האמיתי מוקיר ומעריצו בלתי מכירו מבוקש **תשובה במוקדם האפשרי**.

ג

כ"ה י"ז טבת תשט"ו

ברוקלין

הרה"ג הוו"ח אי"א נר"נ הו"כ צמ"ס"ו כו' מה"ר מרדכי שי'

שלום וברכה!

מאשר הנני בזה **בתודה** תשורתו ספרו בית מרדכי חלק שני וספר מים אדירים חלק ראשון (ובטח גם שאר ספריו ימציא להספרי' שלי, תי"ח מראשו).

בימא מיוחדת נראית לי בספרו הוא מה שמביא לעתים תכופות מהגאון הרגצוב, אשר באמת פלא גדול אפילו על הנ"ל מה שאין שמים לב לשלל העניינים והעיקר הסברות וההגדרות הנמצאים בספריו על הרמב"ם שו"ת וכו', אשר לא נגעו כזה ואף מן המקצת. והשי"ת יצליח את כת"ר להגדיל (כמותן) תורה ולהאדירה (איכותן), ולזכות לפסק הלכה למעשה על יסוד תורתנו, שאין לה הפסק ולא דילוג דורות וגדולים שבין תקופה לתקופה.

בחבילה בפ"ע נשלח לכת"ר מהוצאות קה"ת שכודאי ימצא בהם רוב ענין.

בכבוד ובברכה

מ. שניאורסאהן

ד

כס"ד פסח שני, כט למטמונים תשכ"א

לכבוד הרה"ג וו"ח אי"א צמ"ס"ו וכו' הרמ"ש אדמו"ר מליכאוויטש שליט"א

אחדש"ת קבלתי מכתבו מיום ט' אייר, ושמחתי על רוב התעניינותו בספרי צפנת פענח ותשובתו

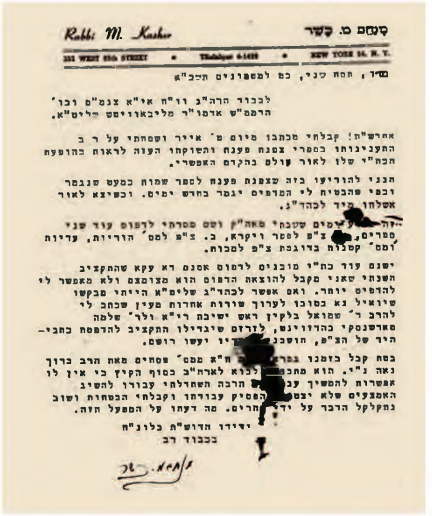
---

69 הנטבעים מעבר לדף.

70 ופורס ודורש שלומם.

71 הוזיק וחסיד אישירא אלקים חריף ובקי צנא מלא ספרא.

72 וזיק וחסיד אי ש ירא אלקים צנא מלא ספרא.

Rabbi M. Kasher

סימם פ. כשר

231 WEST 85th STREET • Thalapar 4-1428 • NEW YORK 24, N. Y.

מיד, חמה כיני, כם למשפונים תכ"ם

לכבוד הרה"ג וי"ח אי"א צנ"ם וכו'
הרמ"ם אדמו"ר מליבאוויטש שליט"א.

אחדש"ת! קבלתי מכתבו פיום ס' אייר ושמחתי על ר ב התענינותו בספרי צפנת פענח והשתוקתו העזה לראות בהופעת תכה"י שלו לאור עולם בהקדם האפשרי.

תנני להודיעו בזה שצפנת פענח לספר שמות כמעט שנגמר וכפי שהבטיח לי הסדפיס יגמר בחדש ימים. וכשיצא לאור אשלחו מיד לכתה"נ.

ספרים שעכשו מאה"ן ושם ספרתי לדפוס עוד שני ספרים, ס"ת ב"ח ויקרא, כ. צ"ם למס' הוריות, עדיות ומס' קטנות בדוגמת צ"ם למכות.

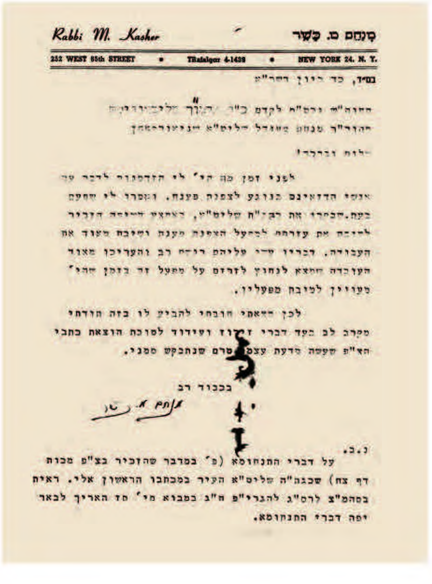
ישנם עוד כת"י מוכנים לדפוס אכסן רא עקא שהתקציב השנתי שאני מקבל להוצאת הדפוס הוא מצומצם ולא מאפשר לי להדפיס יותר. ואם אפשר לכתה"ג שליט"א הייתי מבקשו שיואיל נא בכוונו לערוך שורות אחדות מעין שכתב לי להרב ר' שמואל בלקין ראש ישיבת רי"א ולר' שלמה מארשנסקי בהדורנם, לזרזם שיגדילו התקציב להדפסת כתבי-היד של הצ"ם, חושבני שדבריו יעשו רושם.

בטח קבל בזמנו גמרא שלמה ח"א ממס' פסחים[76] מאת הרב ברוך נאה נ"י, הוא מתכוין לבוא לארה"ב בסוף הקיץ כי אין לו אפשרות להמשיך עבודתו [זו]. הרבה השתדלתי עבורו להשיג האמצעים שלא יצטרך להפסיק עבודתו וקבלתי הבטחות ושוב נתקלקל הדבר על ידי אחרים, מה דעתו על המפעל הזה.

ידידו הדוש"ת בלונ"ח[75],

בכבוד רב

מנחם מ. כשר

Rabbi M. Kasher

סימם פ. כשר

231 WEST 85th STREET • Thalapar 4-1428 • NEW YORK 24, N. Y.

מיד, כד רגון דמר"ש

[illegible]

לצני זמן מה הי' לי הזדמנות לדבר עם אנשי הדזאינט בנוגע לצפנת פענח, ואמרו לי שפעם, בעת שבקרו את כקנ"ת[77] שליט"א, באמצע השיחה הזכיר לטובה את עזרתה למפעל הצפנת פענח, ושיבח מאוד את העבודה. דבריו עשו עליהם רושם רב והעריכו מאוד העבודה שמצא לנחוץ לזרזם על מפעל זה בזמן שהי' מעוניין לטובת מפעליו.

לכן מצאתי חובתי להביע לו בזה תודתי מקרב לב בעד דברי זירוז ועידוד לטובת הוצאת כתבי הצ"ם שעשה מדעת עצמו טרם שנתבקש ממני.

בכבוד רב

מנחם מ. כשר

נ.ב.

על דברי התנחומא (פ' במדבר שהזכיר בצ"פ מכות דף צח) שכבה"ה שליט"א העיר בספרו הראשון אלי[78], ראיתי בסהמ"צ לרס"ג להגרי"פ ח"ג במבוא ס' סז האריך לבאר יפה דברי התנחומא.

העזה לראות בהופעת הכת"י שלו לאור עולם בהקדם האפשרי.

הנני להודיעו בזה שצפנת פענח לספר שמות כמעט שנגמר וכפי שהבטיח לי הסדפיס יגמר בחדש ימים, וכשיצא לאור אשלחו מיד לכתה"ג[73].

זה [...] ימים ששכחתי מאה"ק ושם מסרתי לדפוס עוד שני ספרים, א. צ"ם לספר ויקרא, ב. צ"ם למס' הוריות, עדיות ומס' קטנות בדוגמת צ"ם למכות.

ישנם עוד כת"י מוכנים לדפוס אמנם דא עקא שהתקציב השנתי שאני מקבל להוצאת הדפוס הוא מצומצם ולא מאפשר לי להדפיס יותר. ואם אפשר לכתה"ג שליט"א הייתי מבקשו שיואיל נא בכוונו לערוך שורות אחדות מעין שכתב לי להרב ר' שמואל בלקין ראש ישיבת רי"א ולר' שלמה מארשנסקי בהדורנם, לזרזם שיגדילו התקציב להדפסת כתבי-היד של הצ"ם, חושבני שדבריו יעשו רושם.

בטח קבל בזמנו גמרא שלמה ח"א ממס' פסחים[76] מאת הרב ברוך נאה נ"י, הוא מתכוין לבוא לארה"ב בסוף הקיץ כי אין לו אפשרות להמשיך עבודתו [זו]. הרבה השתדלתי עבורו להשיג האמצעים שלא יצטרך להפסיק עבודתו וקבלתי הבטחות ושוב נתקלקל הדבר על ידי אחרים, מה דעתו על המפעל הזה.

ידידו הדוש"ת בלונ"ח[75],

בכבוד רב

מנחם מ. כשר

ח

בס"ד כד סיון תשכ"א

החוה"ש וכט"ס[74] לקדם כ"ק אדמו"ר מליבאוויטש מהוד"ד מנחם מענדל שליט"א שניאורסאהן

שלום וברכה

לפני זמן מה הי' לי הזדמנות לדבר עם אנשי הדזאינט בנוגע לצפנת פענח, ואמרו לי שפעם, בעת שבקרו את כקנ"ת[77] שליט"א, באמצע השיחה הזכיר לטובה את עזרתה למפעל הצפנת פענח, ושיבח מאוד את העבודה. דבריו עשו עליהם רושם רב והעריכו מאוד העבודה שמצא לנחוץ לזרזם על מפעל זה בזמן שהי' מעוניין לטובת מפעליו.

לכן מצאתי חובתי להביע לו בזה תודתי מקרב לב בעד דברי זירוז ועידוד לטובת הוצאת כתבי הצ"ם שעשה מדעת עצמו טרם שנתבקש ממני.

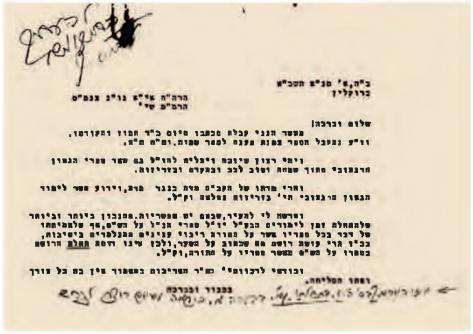
בכבוד רב

מנחם מ. כשר

נ.ב.

על דברי התנחומא (פ' במדבר שהזכיר בצ"פ מכות דף צח) שכבה"ה שליט"א העיר בספרו הראשון אלי[78], ראיתי בסהמ"צ לרס"ג להגרי"פ ח"ג במבוא ס' סז האריך לבאר יפה דברי התנחומא.

73 לכבוד הדרת גאונו.
74 ירושלים תש"כ.
75 בלב ונפש חפצה.
76 החיים והשלום וכל טוב סלה.
77 כבוד קדושת גאון תורתו.
78 שבאגרות קודש חי"ח ע' תכב.

ו

כ"ה א' מנ"א תשכ"א, ברוקלין

הרה"ח אי"א נו"נ צמח"ס כו' וכו' הרמ"מ שי'

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבו מיום כ"ד תמוז והקודמ, וז"ע נתקבל הספר צפנת פענח לספר שמות, תו"ח ת"ח.

ויהי רצון שיזכה ויצליח להו"ל גם שאר ספרי הגאון הרגצובי מתוך שמחה וטוב לבב וכהקדם וכזריזות.

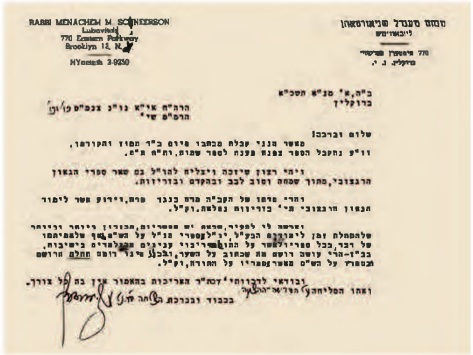
והרי מדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, וידוע אשר לימוד הגאון הרגצובי הי' בזריזות נפלאה וק"ל.

וארשה לי להעיר, שכאם יש אפשרויות, מהנכון ביותר וביותר שלהתחלק זמן לימודים הבע"ל יו"ל מספרי הנ"ל על הש"ס, ואף שלאמיתתו של דבר, ככל ספריו גם אשר על התושב"כ ריבוי ענינים מהנלמדים כישיבות, כב"ז – הרי עושה רושם מה שכתוב על השער, וככלל אינו דומה **תחלת** הרושם מספריו על הש"ס מאשר מספריו על התורה, וק"ל.

וכמדאי לדכותי' דכת"ד האריכות בהאמור אין בזה כל צורך, ואתו הסליחה על הדרישה – ההצעה.

בכבוד וברכת הצלחה בהנ"ל

מ. שניאורסאהן

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitcher
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N.Y.
HYacinth 3-0230

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ. י.

כ"ה, מנ"א תשכ"א
ברוקלין

הרה"ח אי"א נו"נ צמח"ס פ"ופ
הרמ"מ שי'

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבו מיום כ"ד תמוז וזקודמו,
וז"ע נתקבל הספר צפנת פענח לספר שמות, תו"ח ת"ח.

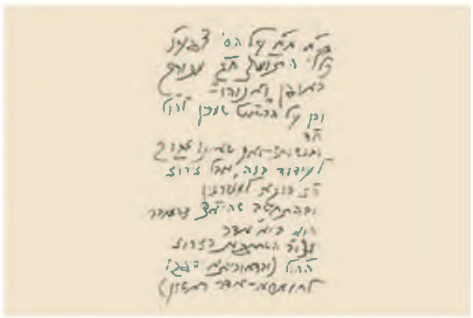
ויהי רצון שיזכה ויצליח להו"ל גם שאר ספרי הגאון
הרגצובי, מתוך שמחה וטוב לבב וכהקדם וכזריזות.

והרי מדתו של הקב"ה מדה כנגד מדה, וידוע אשר לימוד
הגאון הרגצובי הי' בזריזות נפלאה וק"ל.

וארשה לי להעיר, שכאם יש אפשרויות, מהנכון ביותר וביותר
שלהתחלק זמן לימודים הבע"ל יו"ל מספרי הנ"ל על הש"ס, אף שלאמיתתו
של דבר, ככל ספריו גם אשר על התורה ריבוי ענינים מהנלמדים בישיבות,
כב"ז – הרי עושה רושם מה שכתוב על השער, וככלל אינו דומה **תחלת** הרושם
מספריו על הש"ס מאשר מספריו על התורה, וק"ל.

וכמדאי לדכותי' דכת"ד האריכות בהאמור אין בזה כל צורך, ואתו הסליחה על הדרישה – ההצעה.

בכבוד וברכת הצלחה בהנ"ל

ז

ת"ח ת"ח על הס' צפע"נ כללי התומ"צ ח"ג מכורך באופן "ואנוהו" –

וכן על הכשו"ט שמכין להו"ל ח"ד

וכרשותו – ואף שאינו זקוק לעידוד בזה, אבל זירוז ה"ז דוקא למזורזין

וכהתחשב שהיא"צ דהמחבר הוא כי"א אדר

מצו"ב השתתפות כזירוז ההו"ל (ובדאריימא ספקו לחומרא – אדר ראשון)

---

80 על מ"ש בצ"ס שם: ויקח את בת לוי, הוסיף דין של נשואין.
81 ודין זה של חופה שעושה נשואין נתחדש ע"י עזרא.
82 חסר ההמשך והסיום.

סה. התהלים של הורי הרבי בגלות

את ספר התהלים הזה, שלחה הרבנית חנה, אם כ"ק אדמו"ר זי"ע, אל בעלה הרה"ג הרה"ת והמקובל וכו' מוהר"ר לוי יצחק ז"ל, למקום גלותו בכפר טשילי אשר במדינת קאזאחסטאן.

בתהלים הזה הי' הרב לוי יצחק אומר תמיד תהלים, מתוך בכיות גדולות, הן במקום גלותו, והן אחר שניתן לו הרשיון לעבור לעיר אלמא-אטא, ועד ליום פטירתו שם, בכ' מנ"א תש"ד.

את התהלים הזה התזיקה את"כ הרבנית חנה, אמרה מתוכו תהלים, והביאה אותו אתה עמה, ביציאתה מרוסיה, ובהגיעה לנ.י., ועד ליום פטירתה בו' תשרי תשכ"ה.

בדף המגן הקדמי של התהלים רשמה לזכרון את פרשת דבר התהלים הזה.

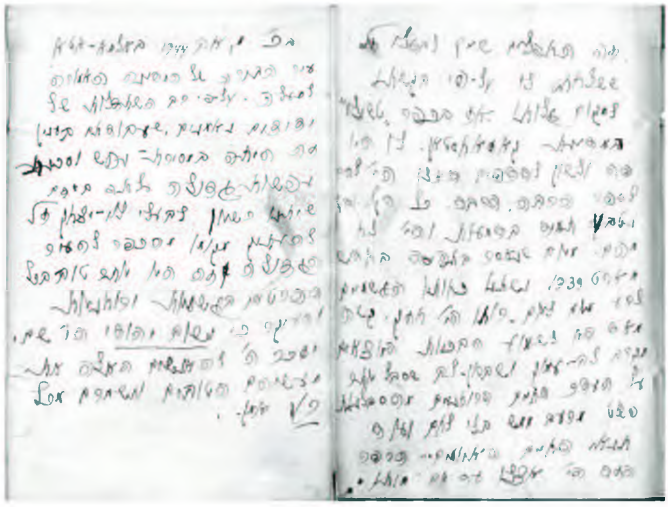
זה התהלים שייך לבעלי ז"ל, ששלחתי לו על-פי בקשתו למקום גלותו אז בכפר "טשילי" במדינת קאזאחסטאן.

לו הי' פה ולשון להדפיס האלו, הי' להם לספר הרבה הרבה, כל דף ודף ונטבע תמיד בדמעות והי' לח מהם. מיום שנאסר בתפיסה בחדש מארט 1939 נשותנו כחותיו הגשמיים לרע מיום ליום, רחמו הי' חזק. קשה מאד הי' לשמוע הכמיות היוצאים מקרב לב-עמוק ושברון-לב שסכל יותר על העדר החיים הרוחניים, מהסבלנות פשוט מרעב ממש בלי לחם ועוד תנאי החיים האיומים...

הספר הזה הי' אצלו עד יום מותו, בכ' מ' אב 1944 באלמא-אטא עיר הכירה של המדינה האמורה למעלה.

על-פי רב השתדלות של ידידים נאמנים, שעבודתם בענין זה היתה במסירת-נפש וסכנה נפשית גדולה, עלתה בידם שיתנו רשיון לבעלי לוי-יצחק ז"ל, להעתיק מקומו מהכפר להעיר הגדולה, וזה הי' יותר טוב בכל הפרטים בגשמיות וברוחניות, והעיקר כי ישוב יהודי הי' שם. יזכר ה' להאנשים האלה את מעשיהם הטובים, וישמרם מכל רע, אמן.

כתבי יד

סו. תלמוד בבלי מסכתות סנהדרין ושבועות – כתב יד על קלף

באוסף כתבי היד שבספריה נמצאים שלשה דפים של קלף - כתב-יד מהתלמוד, המקביל לנדפס במסכת סנהדרין קג, ב - קד, א. ובמסכת שבועות מז, א - מט, א.

נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ 'גדיל תורה (נ.י.) כט ע' רמא ואילך.

סז. תלמוד בבלי מסכת קידושין – כתב יד

באוסף כתבי היד שבספריה נמצא עשרה דפים, שנכתבו, כנראה, בספרד בין השנים ר"ל-ר"מ.

סימן המים שבדפים (צורת יד פשוטה) לא נמצא בספרים המביאים את סימני המים.

ראוי לציין, שמכל כתבי היד הנמצאים עתה, כמעט לא ידועה מהדורה של הגמרא עם פרש"י על הדף.

מעניין גם הדמיון בצורת הדף, בין כתב היד שלפנינו, לש"ס דפוס ספרד ופאס. מכל מקום, השינוים המרובים בנוסח, בין כת"י שלפנינו לבין מהדורת ספרד, מוכיחים, שלא נעתק כת"י זה ממהדורה הנ"ל, אלא מכתב יד אחר הקודם לו.

נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ 'גדיל תורה (נ.י.) לא ע' שנ ואילך.

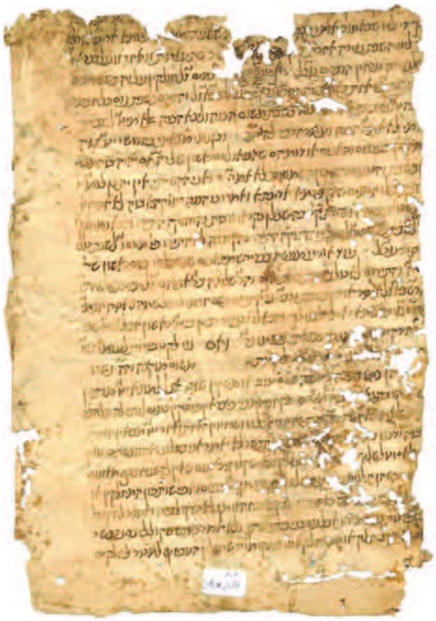
סח. חגיגה ויומא דפוס ספרד, וכתב יד רש"י למנחות

בספריה נמצאים 17 דפים ממסכתות חגיגה ויומא ממהדורת ספרד (ואדי אל-חגאראה לערך רמ"ב), ועל דף השער (החלק) של מסכת חגיגה - כתב-יד הכולל את פרש"י למנחות מ, א -מא, א, השונה קצת מנוסח הדפוסים שלנו.

נוסח כתב היד יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) ל ע' שיג רמא ואילך.

סט. ארחות חיים – כתב יד

כתב יד זה נתגלה בתוך כריכה של כת"י תימני ישן של הפטרות, והוא חלק מהספר ארחות חיים לרבנו אהרן הכהן מלוניל, מהדורא בתרא.

בדרך כלל זהה נוסח כתה"י לנוסח הדפוס, בשינויי נוסח קטנים, אך במקומות מרובים ישנם קטעים נוספים בכתה"י, שאינם בנוסח הדפוס.

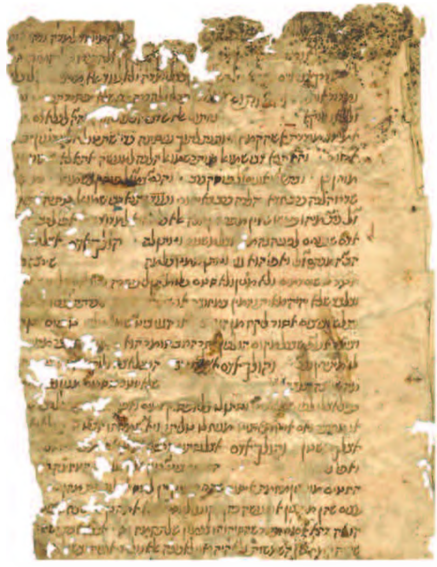
עובדת שתי המהדורות של הספר ארחות חיים כבר נתפרשה במבוא לארחות חיים חלק שני (ברלין תרס"ב) ע"י הר"מ שלעזינגער. שם ע' XI מספר על שתי המהדורות של החלק השני, שבמהדורה הראשונה לא נזכר אף פעם אחת שמו של ר' שם טוב, ואילו במהדורה השניה, שאותה סיים לאחר הגיעו לאי מיורקא ולמד שם תורה מפי ה"ר שם טוב פלכו, נזכר בה ה"ר שם טוב כחמשה עשר פעמים - רק בחלק השני.

ובאשר לחלק הראשון, לא הי' לפניו אלא הנוסח הנדפס, שלא נזכר בו ה"ר שם טוב אפי' פעם אחת.

בכתה"י שלפנינו מובא פעם אחת "אדונינו מורנו ה"ר שם טוב ז"ל" (הל' חולו של מועד ס"כ). למדנו מזה שהוא הנוסח שנכתב במיורקא לאחר שלמד תורה מפי ה"ר שם טוב ולאחר פטירת ה"ר שם טוב.

מכ"ז למדנו שגם לפני הבית יוסף הי' כת"י הספר ארחות חיים מהדורא בתרא, שהרי כתב באו"ח סי' שכח: "כתוב בא"ח מי שאחזו דם מקיזין לו דם מפני הסכנה וכ"כ ה"ר שם טוב". הלכה זו מובאת בארחות חיים הנדפס הלכות שבת סשמ"ב, אך התיבות "וכ"כ ה"ר שם טוב" אינן מופיעות שם, שנוספו לאח"ז במהדורא בתרא.

ציטוט זה מדברי הב"י, וההוכחה מכך, שהי' לפני הב"י נוסח ארחות חיים מהדורא בתרא, מובאים במבוא הנ"ל ע' XIV. ובאותה דרך הוכית שם ע' XXI בשוה"ג, שגם לפני מהר"ם פדווה הי' החלק הראשון במהדורא בתרא, שהשתדלו אז להדפיסו ולא איסתייע בידם. מ"מ לא נדפסה, אלא המהדורה קמא, כעבור כמאתיים שנים בשנת תק"י בפירנצי.

על כתבי-היד של הספר ארחות חיים הידועים לנו כיום כותב ה"ר שלמה זלמן שי' הבלין במבוא לס' תשובות שאלות להרשב"א, צילום דפוס רומא ר"ל, ע' י. שם נזכר גם כת"י ת"א של הארחות חיים שבבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מהדורא מאוחרת יותר מהנוסח הנדפס. אך לפי דבריו שם, גם בה לא נזכר ה"ר שם טוב פלכו, וגם היא נכתבה לפני בוא ה"ר אהרן הכהן למיורקא.

מהמהדורא האחרונה שנכתבה במיורקא לא נודע כיום אלא על מה שיש מהחלק השני של הספר ארחות חיים. ובכך היא חשיבותו של כתה"י שלפנינו, שהוא חלק מהמהדורה האחרונה של הספר שהיא המהדורה שהיתה לפני הבית יוסף.

באשר לתאריך כתיבת דפים אלו, ע"פ הנייר והכתב נראה שנכתב בספרד לערך שנת ר', כמאה שנים לאחר סיום המהדורא האחרונה של הספר. בכמה דפים ישנם סימני מים (ב-2 הר וב-2 שמש) שלא מצאתי דוגמתם ממש בספר סימני המים (LES FILIGRANES), אך דומה הוא מאד למס. 11704 שבספר הנ"ל (ואלו הסמוכים לו), שהוא נייר שנוצר בשנת ר"ג (והסמוכים לו שם - בסמיכות, לפני או לאחרי שנת ר).

20 הדפים שלפנינו אכולים מאד ע"י תולעים, זאת בנוסף למקומות רבים בהם נפגמו האותיות והדיו ע"י הדבק שבין הדפים.

נוסח כתב היד, יחד עם השוואה לנוסח הדפוסים, נתפרסמו בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) סז ע' שסז ואילך.

ע. הזהר עם פירוש אור יקר בכתב-יד-קודש הרמ"ק ז"ל

רבי משה קורדוביו (הרמ"ק) ז"ל נולד בשנת רפ"ב, לאביו רבי יעקב, שהיה כנראה מעיר קורדובה שבספרד. בנגלה שבתורה היה תלמידו של הבית יוסף. את"כ נתמנה כאחד הדיינים בצפת. בקבלה היה תלמידו של גיסו רבי שלמה אלקבץ.

הרמ"ק היה גדול המקובלים בדורו, וכשהגיע שמעו אל האריז"ל, שישב אז במצרים, עלה אליו לצפת, לשמוע לקחו.

ביום ד' כ"ג תמוז שנת ש"ל נפטר הרמ"ק. מאז עמד האריז"ל בראש חבורת המקובלים בצפת ובעולם.

הרמ"ק חיבר חיבורים רבים: פרדס רמונים; שעור קומה; פלח הרימון; אילמה רבתי; תומר דבורה; אור נערב; גירושין; זבחי שלמים; תפלה למשה; עבודה תמה; פירוש עבודת יום הכפורים ועוד. אמנם חיבורו הכולל והגדול ביותר הוא פירוש "אור יקר" על כל חלקי הזהר.

העתקות שונות מהחיבור הזה נשמרו בספריות, שמהם מתפרסמת סדרת הספרים הזו, בעשרות השנים האחרונות.

נסקור את כתבי-יד חיבורי הרמ"ק אשר בספריה, ובמיוחד - כתב-יד הזהר ספר בראשית עם פירושו אור יקר שהוא כנראה גוף-כתב-קודש הרמ"ק ז"ל.

החיבור נמצא כאן בשלשה כרכים המסומנים -1965 1967, ובהם קרוב ל400- דפי פוליו:

א) כולל חלק מפ' בראשית ותיקונים, הנדפס בספר אור יקר ח"ב עמ' סט עד עמ' קסז. את"כ בא שם הנדפס בתחלת ח"ג עד עמ' קסא.

דפים קך-רנ.

בדפים קלו, ב - קלז, א יש שתי הגהות "צמח" ושתיהן לא נעתקו שם. מסתבר שנכתבו הגהות אלו אחר ההעתקה.

בדף קנו (המקביל לח"ב הנדפס עמ' קמו) נאמר "ובזה נתבארה שמועה זו בס"ד ... ועתה נפרש הפרשה לפי דרכנו בס"ד". בראשי העמודים הבאים את"כ, נרשם בכתה"י "בראשית שלי".

בדף רז, א יש מחיקת כמה שורות ובמקומם נכתבו כמה שורות עה"ג. בנוסח הנדפס נעתק כפי המתוקן.

בסוף הכרך הראשון, שבעת הדפים האחרונים ותצי עמוד שלפניו חלקים. בנוסח הנדפס (כרך ג' עמ' קסא) נרשם כאן: "נתבקש הרב בישיבה של מעלה והני[ח] בכאן י"ג עלים חלק.

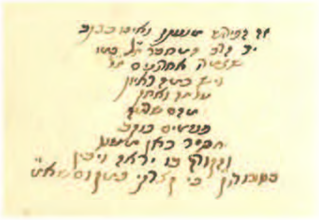
ב) כולל תיקונים וסיום פ' בראשית, הנדפס בספר אור יקר ח"ג עמ' קסב עד גמירא. את"כ בא שם הנדפס בת"ב עמ' קסח עד גמירא.

דפים רנא-שכז, [38].

ג) כולל פ' תולדות - ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' קיא עד סיום ח"ו עמ' עה

187 דפים.

בדף המגן הקדמי נכתב בכתב מאוחר:

זה הפירוש מועתק ואינו בכתב יד הרב המחבר ז"ל כמו שאמרו אחרונים ז"ל ויש כמה ראיות על זה אחת מהם שכמה פעמים כותב חסיר כאן מעט והקורא בו יראה ויכין בטוב וד"ק כי קצרתי במקום שא"מ.

למרות הנ"ל, יש מקום לשער ע"פ ההשוואה לפי' אור יקר הנדפס, וע"פ האמור לעיל, אשר כתב-היד שלפנינו הוא כת"י המחבר, וכתב היד שממנו הודפס הוא העתק מכתה"י שלפנינו. גם ההגהות שנוספו כאן עה"ג נעתקו שם.

בנוסף לסדרה זו, יש בספריה עוד שני כתבי-יד של החיבור אור יקר, וגם כת"י החיבורים פרדס רמונים; שיעור קומה ואלימה:

ד) כת"י 1560. פירוש לס' הזהר מפרשת וישלח עד סוף ויחי, הנדפס בספר אור יקר ח"ה עמ' נב עד קרוב לסופו.

דפים קסז - רפב. כתיבה ספרדית רהוטה.

בקולופון נאמר:

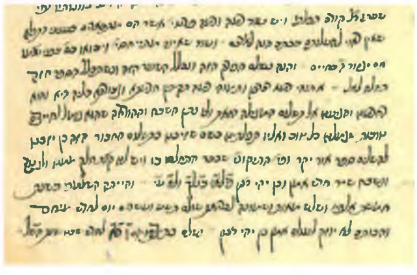
א"ה [אמר המעתיק] עפר יקיצ"י ע"כ מצאתי השאר חסר מן הספר וחכל על ראבדין ולא משתכחין ... ותהי השלמת העתקת הספר ביום ששי ... ג' ימים לחודש מרחשון ש' עתה תרא"ה לפ"ק [ה'תר"א].

ה) כת"י 1982. הזהר עם קיצור אור יקר - מאמצע פר' במדבר עד אמצע פ' שלח.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע קנה את כתב-היד מאת סותרי הספרים העתיקים שוואגנר-פרענקל, בשנת תרס"ז. הם תיארו את כתב היד בקטלוג שלהם "אוצר כלי חמדה" (הוסיאטין תרס"ו) מס' 107. הם לא הצליחו לזהות את כתה"י וכתבו עליו שהוא כת"י קדמון שנכתב בערך בשנת ק. והעיר ע"ז כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בכתי"ק:

הפירוש הוא מהרמ"ק ז"ל וכפה"נ הוא קיצור מחיבורו הגדול אור יקר, וכותב הקאטאלאג טעה בהשערותיו בזה.

ו) כת"י 1413. פרדס רמונים, משער ערכי הכינויים פי"ז מע' פשוטה עד גמירא. 142 דף. כתיבה ספרדית רהוטה.

בקולופון נרשם תאריך הכתיבה ותאריך ההעתקה:

כשם שזיכני כתשלום החבור הזה כן יזכנו להשלים ספר אור יקר ופי' התיקוני' שכבר התחלנו בו ויש לנו קצוץ חלק ממנו ... והיתה השלמתו בשנת חמשת אלפים ושלש מאות ושמונה לבריאת עולם תשע ועשרים יום לחדש מנחם, והכותב לא יזוק לעולם אמן כן יהי רצון.

נשלם כתיבתו יום ו' כ"א לחדש שבט שנת ה'ש"ל.

וא"כ נעתק הכרך הזה כחצי שנה לפני פטירת הרמ"ק ז"ל בכ"ג תמוז ה'ש"ל.

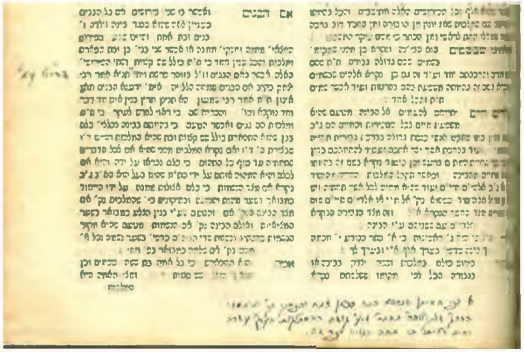
ז) כת"י 1557. ליקוט העתקת כמה חיבורים בקבלה ע"י מוה"ר דוד ב"ר ישועה נטף. כולל גם את החיבור אלימה מהרמ"ק.

ח) כת"י 1924. כת"י שיעור קומה להרמ"ק, רטז דף. כתיבה ספרדית רהוטה.

בדף המגן האחורי - חותמת ברוסית: 'שעי' ברלין וועליז [הוא ר"י ברלין המפורסם, ממשפחת בית הרב, שהיה גר את"כ בריגא].

גם יש בספריה כמה מספרי הרמ"ק הנדפסים, שלמד בהם כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בתקופה האחרונה קודם הסתלקותו:

ט) אחד מהם הוא הספר "פרדס רמונים" (קארעץ תקמ"ו), עם ציונים בכתב-יד-קדשו על הגליון. ובדף קז, א נרשם בכתי"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

כפי הסימן שנמצא הנה בכאן הניח ה'פסיק כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, קודם ההסתלקות בערך עשרה ימים ראיתי כי כתב בגליון ספר זה.

י) השני הוא הספר שיעור קומה (ווארשא תרמ"ה), אשר כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע למד בו בתקופה האחרונה לפני הסתלקותו, ובדף כה שבו - מונת סימן מיוחד, שעליו נכתב בכתי"ק בנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

הסימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע קודם הסתלקותו.

בראש הדף נרשם בכתי"ק:

בזה סימן שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע קודם הסתלקותו.

עא. שמונה שערים – כתי"ק הר"ש ויטאל

נסקור בזה את סדרת ה"שמונה שערים" של רבינו חיים ויטאל, בעצם כתיבת יד בנו רבי שמואל ויטאל, שנמצאת בגנזי ספריית אגודת חב"ד.

כל אחד מהכרכים הנזכרים נתתם בחותמות: "ש.מ. תי גאגין ירושלים"; (ובנו) "הצב"י יצחק גאגין הי"ו איש ירושלים", ומסדרת הכרכים הזאת הו"ל הרב שלום משה גאגין כמה חלקים בהוצאתם הראשונה, בירושלים, משנת תר"י ואילך.

את השמונה שערים האלו, כתי"ק הר"ש ויטאל, מזכיר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ברשימת המאסר שלו, בספרו אודות התיפוש שעשו בביתו לפני המאסר (סה"ש תר"פ-תרפ"ז, ע' 263; ספריית ליובאוויטש עמ' מח):

אח מגדלי הכתבי קודש כ"ק אבותינו רבותינו הק' גם לא פוזחו, רק התענינו לדעת כתבי יד מי המה ... רק אחד הארונות כתבי יד עתיקים, כמו ... השמונה שערים כתי"ק הר"ש ויטאל ז"ל ועוד ספרים כתובים על קלף ... בכל אלו התענינו כיותר, אבל גם זה רק דרך מעביר.

כיון שכבר בשנת תרפ"ז היתה סדרה זו אצל רבותינו, מסתבר א"כ שנקנו ע"י כ"ק אביו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, מאת ר' יצחק גאגין (יג"ן) הנ"ל.

מתוך שמונת השערים שכתב הר"ש ויטאל, חסרים אצלנו השער הראשון והשמיני (באשר לשער הראשון, כותב ר' יוסף אביב"י בספרו "בנין אריאל" (ירושלים תשמ"ז, עמ' לא), שהוא נמצא בעצם כתיבת ידו של הר"ש ויטאל בישיבת אהבת שלום בירושלים. ובאשר לשער השמיני, לע"ע לא נתברר לנו מקומו). וראה עוד בס' "קבלת האר"י" להנ"ל (ירושלים תשס"ח), כרך ב, ע' 682 ואילך.

בכל שער בתחלתו ובסופו, רשם הר"ש ויטאל את זמן תחלת וסיום כתיבת השער הזה:

כת"י 1942, חלק שני: שער מאמרי רשב"י.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש מנחם משנת ה'שק"ט [ת"ט] ובטח עד עולם פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת השער הזה יום שני ארבעה ימים לחדש אדר שני פ' ויקרא חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושנים שנה למולדתי, יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שכשם שזכיתי להשלים גם את השער הזה יזכני האל להשלים את תשלום השמנה שערים בע"ה.

אחרי הקולופון בא עוד קטע ובראשו: חידשתי אותו אני שמואל בערב חג השבועות שנת השפ"ט.

כת"י 1943 חלק שלישי: שער מאמרי חז"ל.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אדר שני משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בסופו בא מפתח, ולפניו: אמר הצעיר שמואל בן הרב המחבר זלה"ה, בראותי כי אחרי כלותי ... אמרתי אני אל לבי לטרוח ולמסור המפתחות...

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר יום שלישי ארבעה ימים לחדש ניסן משנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן שנים וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באה התנצלות הכותב ושיר שחיבר. בהתנצלות כותב בין השאר: אמר שמואל המעתיק ס"ט לא נפלאת בעיני כל הקורא בספר הזה את כל התלאה אשר מצאו נפשי ... שלא יהיה לו רשות להעתיק מן הספר הזה ומדכותיה אלא ברצוני וברשותי ... ואף כי אחרי מותי יכתוב הקדמתי.

כת"י 1944. חלק רביעי: שער הפסוקים.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש ניסן משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם ההקדמה. אחרי המפתחות: ותהי השלמת השער הזה יום ראשון יום ר"ח אלול פרשת שופטים ושוטרים משנת חמשת אלפים וארבע מאות ועשר ליצירה בהיותי בן חמשים ושלש שנים למולדתי.

[כת"י 1945 כולל את שער הליקוטין של הר"מ פאפירש והרש"ש].
כת"י 1946. חלק חמישי: שער המצות.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש אלול משנת ואת הקדו"ש [ת"י] והקריב אליו פה דמשק המהוללה, בינ"ו עמ"י עש"ו.

בתחלת הספר באה הקדמת הר"ש לשמונה שערים הנדפסת. ובסופו באים המפתחות עם ההקדמה.

אחרי המפתחות: ותהי השלמת הספר הזה ביום חמישי כ"ח לחדש כסלו משנת חמשת אלפים וארבע מאות ואחד עשר ליצירה בהיותי בן שלש וחמשים שנה למולדתי בסדר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו...

אח"כ באים השיר וההתנצלות הנ"ל.

כת"י 1947-8. - בשני כרכים. חלק ששי: שער הכונות.

והיה ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת אשמע"ה [תי"א] מה ידבר האל ה', פה דמשק המהוללה יע"א, ביו"ו עמ"י עש"ו.

בסופו: ותהי השלמת הספר הזה ביום ששי שלשה עשר יום לחדש טבת בסדר המלאך הגואל אותי וכו', שנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלש עשרה ליצירה, בהיותי בן חמשה וחמשים שנה למולדתי.

אח"כ באים ההתנצלות, השיר, ההקדמה והמפתחות ת"ל.

כת"י 1949. חלק שביעי: שער רוח הקדש.

והיה ראשית מלאכתו בחדש טבת משנת התי"ג ליצירה פה דמשק המהוללה, ביו"ו עמ"י עש"ו.

אחר השער באה הקדמת הר"ש הנדפסת. ובסופו: ותהי השלמת הספר הזה והשער הזה יום שלישי יום ר"ח סיון פרשת חאזו עשו להם משנת חמשת אלפים וארבע מאות ושלשה עשר ליצירה [תיג] בהיותי בן חמשים וחמש שנה למולדתי.

בנוסף לכך ישנם באוסף כתבי-היד כמה העתקות של השמונה שערים, אשר הועתקו מכת"ק לפני זמן הדפסתו:

שער ההקדמות:
כת"י 1969 (קולופון שנת תקל"א). 1726 (שנת תקצ"ב). 1711. 1674.

שער מאמרי רשב"י:
כת"י 1415 (כת"י מה"ר דוד וזאן).

שער מאמרי חז"ל:
כת"י 1518 (שנת תק"נ. כת"י מה"ר דוד נטף). 1526 (שנת תק"ע. תוניס. כת"י מה"ר אהרן הכהן טנוג'י).

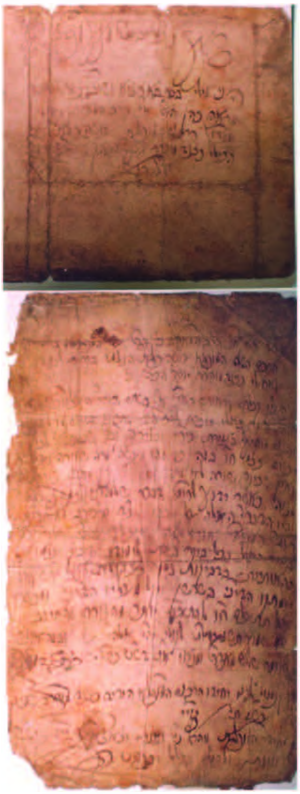
שער הפסוקים:
כת"י 1518 (שנת תקנ"א. כת"י מה"ר דוד נטף). 1726 (שנת תקצ"ד). 1563 (שנת תר"ג. כת"י מה"ר שלום שמעוני). 1600 (כת"י מה"ר דוד וזאן).

שער המצות:
כת"י 1415 (כת"י מה"ר דוד וזאן). 1600. 1726. 1905.

שער הכוונות:
כת"י 1497 (שנת תקי"ט. תוניס. כת"י מה"ר יוסף בושערה, לתשוקת כמה"ר אהרן מועטי). 1586 (שנת תקס"א. כת"י מה"ר דוד נטף). 1673 (שנת תקע"ז. כת"י מה"ר נתן זאנה). 1597 (כת"י מה"ר דוד וזאן). 1571.

שער רוח הקודש:
כת"י 1958 (שנת ת"כ. ירושלים. כת"י מה"ר נתן שפירא הירושלמי - נשי"א). 1527 (לערך שנת תקצ"ב. כת"י מה"ר רחמים תורי). 1598 (כת"י מה"ר דוד וזאן). 1771.

שער הגלגולים:
כת"י 1564 (כת"י מה"ר דוד נטף).

עב. סידור הבעל שם טוב ומכתבו

שני כתבי-יד מקוריים של הבעל-שם טוב ישנם בארכיון הספריה:

א) סידור כתב-יד, עם כוונות האריז"ל, שבו התפלל הבעל שם טוב, ובו רשמו תלמידיו את שמותיהם לזכרון לפניו בעת התפלה.

תיאור הסידור וסדר השתלשלותו נדפס בכמה מקומות. ראה שפתי צדיקים גליונות ז-ט. כפר חב"ד גליון 682 ע' 14. 683 ע' 32. 684 ע' 153. 799 ע' 55. 906 ע' 26. 907 ע' 30.

ב) מכתב כתב-יד-קדשו של הבעל-שם-טוב, שכתב אל תלמידו רבי יעקב יוסף מפולנאה בעל ה"תולדות יעקב יוסף".

המכתב נדפס לראשונה ב"התמים" ריש גליון הראשון (ווארשא תרצ"ה), יחד עם רשימת "סדר השתלשלותו" בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

עג. חדושי רבנו יהונתן אייבשיץ

באוסף כתבי היד מס' 1183[1], רשום ראשי העמודים: "הסברות על מס' ביצה מאדמ"ו הגאון הגדול מהור"ר ר' יונתן נר"ו אב"ד המבורג". או "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג" וכיו"ב.

מזה נראה שנכתב כת"י זה בחייו, ע"י א' מתלמידיו, בין השנים תקי"א-תקכ"ד שבהן כיהן כראב"ד ג' קהלות אה"ו[2].

בכ"מ נכתב בחידושים אלו "ואאדמ"ו" [= ואמר אדמ"ו]; "והקשה אדמ"ו"; "ותי' אדמ"ו"; ובכ"מ נכתב סתם "ותי'" וכיו"ב. נראה מזה, שאין אלו חידושים שכתב רבנו בעצמו, אלא שנרשמו ע"י א' התלמידים, בעת ששמע את השיעור בגמ' מאת רבנו[3], וזהו גם תוכן הכותרת

---

1 גדלו 20 X 34 ס"מ, כתיבה אשכנזית רהוטה, וראשי הקטעים באותיות מרובעות.
כתה"י כלל בתחלה יותר על קנ דף. דפים קלח ואילך הם החידושים למס' ביצה. אך חסרים בו הדפים קלח-ט. קמג-ח. קנא ואילך [נראה היו בועוד שני דפים קנא-ב].
קא דפים הראשונים הם דרשות לפרשיות התורה, רובם ככולם מהר"י אייבשיץ, ובאחדים נרשם:
א) "מהגאון מהר"י אב"ד דק"ק פ"ס דמיין"; "מאדמ"ו הגאון מהור"ר יעקב כ"ץ דק"ק פ"ס דמיין" [מח"ס שב יעקב. ?-תל"ק]. ב) מאדמו"ר הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"ו [מתלמידי הר"י אייבשיץ. אב"ק האגניא. ?-תקי"ג, אודותיו - גדולת יהונתן ע' 282].
דפים קט-קכ: דרשות מהר"י אייבשיץ; במס' שבת מסוגי' דחנוכה מאדמ"ו מהור"ר שמואל ה"ש נר"ו; חדושי הלכות [בגמ' דב"ק] מאדמ"ו הגאון הגדול המפורסם מהר"י כ"ץ נר"ו אב"ד ור"מ דק"ק פפ"ד: סיומא דשבת מאדמ"ו הגאון מהור"ר שמואל הלברשטט נר"ו; דרש שדרש מ"ו הגאון מהור"ר אברהם ברודא ז"ל כשבא על כסא ממשלתו ונתמנה לק"ק פראג בשבת תשובה [מח"ס אשל אברהם. ת"י-תע"ז].
דפים קכח-קל: חלקים או חסרים.

2 אלטונא המבורג וואנדזבעק. וע"כ צ"ע הטעם שכתב כאן רק "אב"ד ור"מ דק"ק המבורג", וראה ס' גדולת יהונתן ע' 63 ע"ד מנגדי רבנו שרצו לפעול אצל המלך שיטול כתר רבנות ממנו מן ערי אלטונא וואנדזבעק, ורק על המבורג לבדה יהי' אב"ד, ואיך שנתבטלה הגזירה.
ובכל אופן נראה שחידושים אלו נכתבו בהיותם מקום משכנו בהאמבורג. ובכ"מ נראה שבחלק מזמן הנ"ל היי משכנו הקי באלטונא. ועפי"ז היי אפשר לצמצם יותר את זמן כתיבת חידושים אלו, אך ע"ז לא נתברר אל נכון, אם, ובאיזה זמן עבר רבנו מאלטונא להמבורג. וראה שם ע' 61 שבשנת תקי"ג יסד ביהמ"ד (קלויז) בעיר המבורג. ובכל אופן נראה שכת"י זה נכתב לפני שנת תקי"ג, שבה נפטר הר"ש הלברשטט (ראה גדולת יהונתן ע' 282), הנזכר כאן בתואר נר"ו - כנ"ל הנרה הקודמת.

3 ובזה יובן מה שבקטעים רבים שבחידושים אלו לא בא להקשות ולא לתרץ אלא לפרש את דברי הגמרא, או

"הסברות על מס' ביצה" - ר"ל שהר"י אייבשיץ הסביר והתלמיד רשם[3].

קצת חידושי מס' ביצה מהר"י אייבשיץ כבר נדפסו בסוף ספר בינה לעתים (ווין תקנ"ז), וגם חידושים הנדפסים שם הם מרשימת תלמיד (שגם שם נזכר :"וא' אדמ"ו דלק"מ" וכיו"ב), ומ"מ אינם החידושים שבכת"י שלפנינו[5].

וכיון ששניהם - מרשימת תלמיד, ובודאי למד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה עם התלמידים יותר מפעם אחת, א"כ אפשר שהחידושים שלפנינו רשם התלמיד בעת לימוד הר"י אייבשיץ את מס' ביצה בפעם האחרת,

וכבר הוכיח במורי' (ניסן תשמ"ג, ע' כד), שפירוש רבינו למסכתין היה יותר ארוך, שהרי בחיבורו על שו"ע הל' יו"ט כותב: "אבל כבר כתבנו בחידושים על הגמרא", ולא נמצא בחידושים שבסוף "בינה לעתים", וגם לא בכת"י שלפנינו.

אך עוד נזכרים חידושי הר"י אייבשיץ על מס' ביצה ברשימת הספרים וכת"י שבס' גדולת יהונתן ע' 173 מס' 50.

ואפשר גם שהכוונה לחידושים שבכת"י שלפנינו; אך הנ"ל קאי על דף כד שבגמרא, ובכת"י שלפנינו חסרים כמה דפים, ובהם גם החידושים לדף זה שבגמרא,

ואפשר גם שהכוונה היא לאותם החידושים שנדפסו בסוף ס' בינה לעתים, שלא נדפסו שם אלא קטעים אחדים מתוך החידושים שהיו לפני המדפיס, כדמוכח מציוני דפי הגמ' שבחידושים הנדפסים שם:

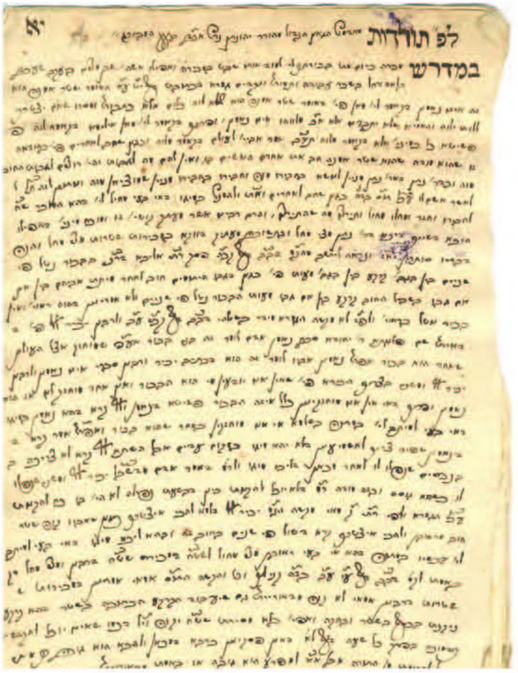
קטע הראשון שם שייך לדף ד' ע"ב, ונסמן שם: "שם בגמ' בראשונה הי' מקבלין עדות כו'", הרי שבכת"י שממנו העתיק המדפיס הי' לפנ"ז קטע נוסף לדף ד' ע"ב, שלא העתיק המדפיס.

קטע השני שם שייך לדף י"א ע"ב, ונסמן שם: "בגמ' מ"ד טעמא מאי". וממה שלא נסמן הדף (רק: בגמ') מוכח שבכת"י הי' לפנ"ז קטע נוסף על המשנה שבאותו עמוד, שלא העתיק המדפיס.

ורק בקטע השלישי נסמן לראשונה "דף כ"ג ע"א". ועד"ז בעוד כמה קטעים שבאותם חידושים.

ומכ"ז מוכח שלא העתיק המדפיס מתוך כת"י חידושי מס' ביצה שלפנינו - אלא מספר קטעים [4 ע' בדפוס], לטעם הידוע לו, וצירפם לס' בינה לעתים "על הרמב"ם מהלכות יו"ט".

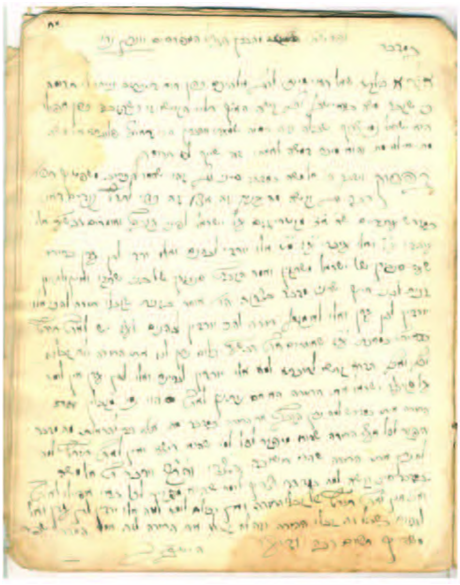
וא"כ יש מקום לשער, שבכת"י שהי' לפני המדפיס היו רשומים גם החידושים לדף כ"ה שלשם מציין בחידושים להל' יום טוב כנ"ל.

לפ תורדות
במדרש

להזכיר את דברי המפרשים והפוסקים בזה - מבלי לחדש בזה דבר. והתלמיד רשם הדברים כפי ששמע אותם מרבו.

4 במוריה (גליון קלג-1 ניסן תשמ"ג ע' כז ואילך) נדפסו מכת"י "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב" מהגאון רבי יהונתן אייבשיץ, וגם שם נזכר במקומות אחדים "אמר אדמ"ו", וכיו"ב. ובהקדמת ליהמן שם מעלה השערה שכל החידושים הנדפסים שם הם הערתק מכת"י הר"י אייבשיץ, ורק קטעים אלו נערתקו מרשימת התלמיד.
אך אין בדבריו שם הוכחה מספקת לומר שכל החידושים הם העתק מגוכת"י הר"י אייבשיץ. מה גם שגם בכת"י שלפנינו נכתב בכותרת "הסברות על הלכות יום טוב" [ראה שם ע' כד. ובהערה 2 מביא גם מהחי' למס' שבועות "נשלמתי ההסברות על מסכת שבועות שלמדתי אצל אדמ"ו" שגם מלשון זה נראה שהחידושים נרשמו ע"י התלמיד בעצמו]: ובכותרת הנדפסת במוריה שם שינה מלשון כתה"י וכתב "ביאורים וחידושים על הלכות יום טוב".
וכל זאת יש לברר גם בשני כתה"י הנוספים של חידושי הר"י אייבשיץ להל' יום טוב [שבספרית ירושלים ובאוסף בוקסבוים, כנזכר בהערת העורך שם ע' כד].

5 בד"כ, החי' שנדפסו שם והחי' המתפרסמים בזה אינם באותן הסוגיות; רק במקום אחד (כז, ב. וראה קובץ יגדיל תורה נ; נו ע' כג הערה 47) מקשה בשניהם אותה קושיא, והתירוץ הוא באופן אחר. ובמקום אחד (י, א - בקטע הא' והב'. וראה שם ע' כ הערה *38) מצינו אותה סברא בשניהם. גם ישנן כמה השוואות בין החידושים שלפנינו לחי' רבנו על הרמב"ם.

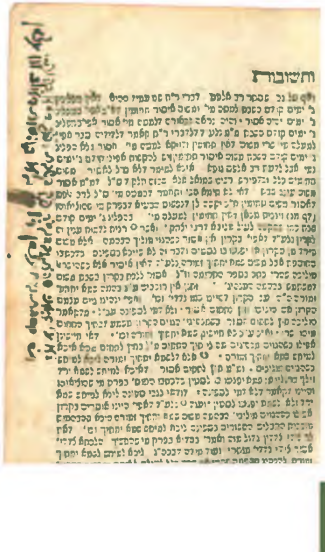

סגנון לשונו של התלמיד קשה להבין, לפעמים. גם הכתיב של התיבות בכ"מ אינו מדוייק, ובכ"מ נראה שהוא טעות המעתיק, שטעה בהעתקת התיבה, בחסרון התיבה וכיו"ב.

חלקו נדפס בקובץ יגדיל תורה (נ.י.) נו ע' ז ואילך.

עוד יש בספריה שני כתבי-יד מדרשות הר"י אייבשיץ על התורה (מס. 1184; 1164). הא' נכתב בפראג, עוד בחיות רבנו שם, והב' נכתב לאחרי פטירתו, ונכללו בו גם ליקוטים מאת: המאה"ג מהור"ר יצחק הלוי איש הורוויץ ז"ל [מת"ס מטעמי יצחק. תס"ה- תקכ"ז]; הגאון המפורסם אב"ד מ"ה אברהם ברודא ז"ל; הגאו' מו"ה אלי' שפירא ז"ל מפראג [מת"ס אלי' רבה. ת"כ-תע"ב]; מהגאון מ"ה ברוך ז"ל אב"ד דק"ק פיורדא [רפופורט. ?-תק"ן]; מהגאון מו"ה יחזקאל אב"ד דג"ק אה"ו ז"ל [מת"ס כנסת יחזקאל. תכ"ח-תק"ט] ועוד.

עד. ספרים עם הגהות אדמו"ר הזקן על הגליון

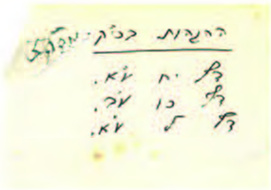
בקיץ תשמ"ו הגיע לארה"ב נכרי פולני, ובידו הספר שו"ת מהרי"ק (לבוב תקנ"ח) עם הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן על הגליון. לדבריו בא לו ספר זה בירושה מזקינו. הספר נקנה ע"י אחד מחסידי חב"ד והוחזר לספריית חב"ד.

בראש הספר ישנה מדבקה, בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: **מספרי הוד כבוד קדושת אאזמו"ר רבינו הגדול אדמו"ר הזקן זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, עם הגהות כתב יד קדשו.**

כשקבלתי את הכרך הכנסתיו להראותו לפני הרב"ג, וציינתי העמודים שבהם יש כתב-יד-קודש. והרבי הוסיף לרשום עליו: **[כי"ק] אדה"ז.**

ההגהות ותצלום כתי"ק נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ.י. (חוב' עא, תמוז-אלול תשמ"ו). ומשם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' ס.

ידוע לנו על לפחות שלושה ספרים נוספים שעליהם כתב הגהות כ"ק אדמו"ר הזקן, שאותם מעתיק כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בתשובותיו: א) שו"ע חלק אבן העזר עם "בית שמואל". ב) שו"ת תורת אמת למוהר"א ששון. ג) שו"ת מעיל צדקה. בכל אלו נמצאות על הגליון הגהות בגוכתי"ק אדמו"ר הזקן.

ספרים אלו נאבדו ע"י הגזירות והשריפות במשך הדורות.
גם הגהות אלו נעתקו בקובץ יגדיל תורה שם. ומשם בשו"ת אדמו"ר הזקן סי' סא-ג.

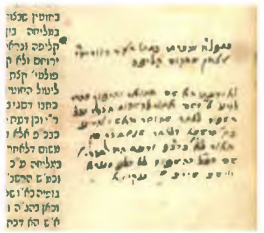
עה. הגהות רבי עקיבא איגר על גליון שו"ע חיו"ד

לקראת פורים תש"ט, שלח הרב מאיר אשכנזי אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בתור משלוח מנות, ספר שלחן ערוך חיו"ד שנדפס באמשטרדם בשנת תע"א, ועליו הגהות כתי"ק הגאון רבי עקיבא איגר. הרבי אישר את קבלת הספר וכתב לו (אגרות-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע חי"ג אגרת ד'תתקפב):

בנועם מיוחד קבלתי מתנה שילוח מנות, שלחן ערוך עם הגהות כת"י של הגאון ר' עקיבא איגר, והשי"ת יעזור לידידי תלמידי הרב וכ"ב יחיו בכל הדרוש לכולכם בגשם וברוח.

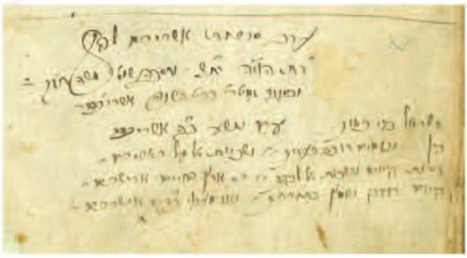

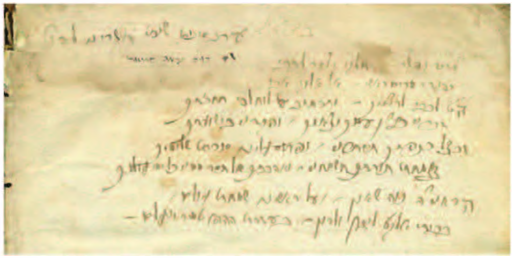
ההגהות הן בדרך כלל בכתב רש"י, ועפ"י רוב חותם עליהם: עקיבא.

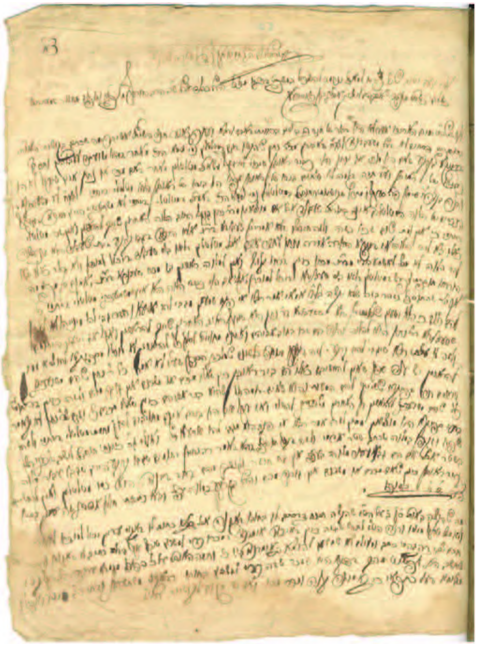
עו. שירת משה להחתם סופר

באוסף כתבי היד שבספריה, נמצא כרך שירים שכתב הגאון החתם סופר בצעירותו (מס' 1393), ואח"כ נדפס בכמה מהדורות (פרשבורג תרי"ח, ואילך).
ניתן כאן תצלום שנים מהשירים, שלא נדפסו במהדורות הרגילות.
וראה מה שכתב בזה הרי"י וויייס בצפונות גליון ה ע' צט.

עז. כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא

באוסף כתבי היד שבספריה (מס' 1331-1333) נמצאות 7 תשובות עלומי שם, בלי תחימת הכותב בסופן. כולן באותו כתב-יד. ברובן - פניה בראשן, שנכתבו מווילנא בשנת תקצ"ג-ד לאנשים שונים.

לאחר השוואת כתבי היד לכתב ידו של הגאון מוהר"ר אברהם אבלי פאסוועלער אבד"ק ווילנא (תקכ"ד פאסוואל - תקצ"ו ווילנא), שנמצא בכת"י 232 בתחימתו', נראה שכל שבע התשובות הנ"ל יצאו מידיו.

כך גם נמצאת בכת"י הנ"ל תשובה אחת, בתחימת "שמואל אביגדור בא"א מוהר"א יצ"ו התופ"ק אתו"נ [- התונה פה קהלת אחורי נהר] דהוראדנא", מופנית אל מוהרא"א מווילנא הנ"ל.

ודבר זה אומר דרשני: איך הגיעו לידי המאסף 7 תשובות שכתב הרא"א מווילנא לאנשים נפרדים, וגם אחת שהופנתה אליו? ומה טעם לא תתם הרא"א על אף אחת מהן?

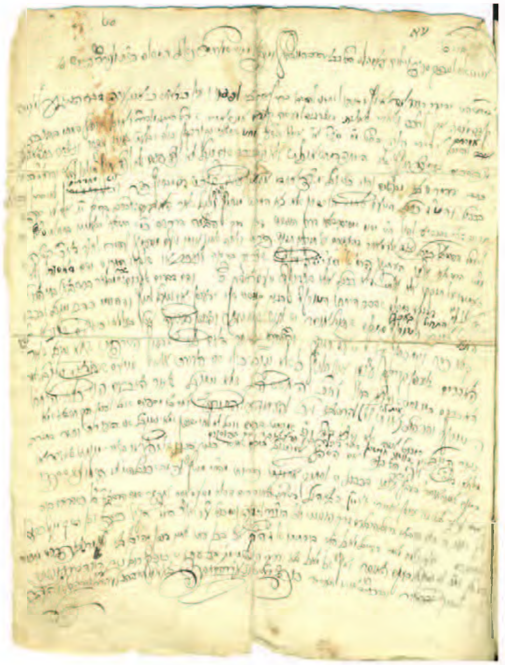
ומסתבר שתשובות אלו הן העתק שהשאיר הרא"א לעצמו (ועל הטופס הנשלח בא על התתום), והגיע לידי המאסף מעזבונו של מוהרא"א, ושכך באה לידו גם התשובה שהופנתה אל מוהרא"א, ונשארה בעזבונו.

השערה זו מקבלת חיזוק באחת משבע התשובות, שכבר נמצאת מודפסת בספר חמדת שאול (נג, ב), ומשם נעתקה לס' באר אברהם (ע' שנ) אך בנדפס מופיעה התשובה בשינוים והוספות ובתוספת התחימה בסופה. נראה שלאחר כתיבת התשובה בנוסח שבכת"י דידן, נעתקה מתדש במהדורה בתרא, ושם בא מוהרא"א על התתום, שהיא נשלחה לשואל, וממנה נעתקה בס' חמדת שאול.

ומסתבר שכך הוא גם בשש התשובות הנשארות, שהטופס שלפנינו הוא מהדו"ק מהנוסח הנשלח לשואל (ששם בא מוהרא"א על התתום), שנשארה אצל מוהרא"א, ומעזבונו הגיעו לידי המאסף דידן.

6 כ"ה בעיר וילנא ע' 19. ואילו בספרו באר אברהם (ירושלים תש"מ, בהקדמה ע' 22, ובע' רפז בשוה"ג) העתיקו בטעות תקכ"ב. הוא עבר מפאסוואל לוילנא בשנת תקס"ד [בס' באר אברהם (בהקדמה ע' 21) העתיקו בטעות תקס"ב].

7 את תצלומו של אותו כתב יד, מסרתי בשעתו למכון ירושלים, על מנת לפרסמו בספרו באר אברהם הנ"ל ע' שנט, ותצלומו שם ע' 20.

בתשובת מוהרא"א הנ"ל, נדפס שם בפניה שבראשה "מוהר"ר אברהם ליב נ"י אבד"ק פאסווועל", אך לאחר העיון בגוכת"י נראה לי יותר שצ"ל "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסווועל"[8].

"מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסווועל" ידוע לנו גם ממקור נוסף, בשו"ת תפארת צבי אה"ע סי' פ"ט. ונעתקה משם לס' באר אברהם סי' נז, מהדיר של הס' באר אברהם תפס בפשיטות שהכוונה למוהרא"א פאסווועלער אבד"ק ווילנא, וכתב ע"ז בשוה"ג שם "תשובה זו נכתבה לרבינו בהיותו צעיר לימים, שהרי בשנת תקמ"ו עזב את פאסוואל, כפי שהעיד בתשובתו לעיל סי' כ"ה להרב אליקים געץ מו"צ דפאסוואל "היא העיר שיצאתי ממנה בשנת תקמ"ו", ובשנת תקכ"ב נולד, יוצא שבזמן ששימש ברבנות פאסוואל עדיין לא מלאו לו כ"ד שנים, וכבר אז יצא שמו בעולם כגאון אדיר ומופלג כפי שמעיד עליו הגאון מוהר"ר צבי הירש אב"ד אה"ו בתשובה זו". ולי נראה דחוקה השערתו[9].

ולכן נראה בפשיטות ש"מה"ו אברהם נ"י אב"ד דק"ק פאסוואל" שבשו"ת תפארת צבי הוא "מוהר"ר אברהם אבלי אב"ד בק' פאסווועל" שבתשובה דידן[10], והוא ש"ב של מוהר"ר אברהם אבלי פאסווועלער אבד"ק ווילנא - כנזכר בתשובה דידן, ומוצא שניהם מפאסוואל (ששם שימשו ברבנות גם זקנו ואביו ואחיו של מוהרא"א פאסווועלער אבד"ק ווילנא; ראה עיר וילנא ע' 19, ונעתק במאמרו של הר"ר זריצקי בהקדמה לס' באר אברהם הנ"ל), ושניהם נקראו בשם "אברהם אבלי" (ע"ש אבי זקנם, ראה עיר וילנא ובאר אברהם שם), ובטעות נתערבבו שני האנשים האלו[11].

בבאר אברהם הנ"ל (ע' 20) נדפס גם צילום נוסף של כתב-ידו, מחידושים הנדפסים בספרו הנ"ל, ונמצאים במקורם בספרית מוסקבה.

[בהשקפה ראשונה נראה כתב-היד שונה בשני צילומים אלו, אך לאחר העיון נראה ששניהם נכתבו ע"י אותו אדם; אלא שהחידושים נכתבו בגיל צעיר יותר ובאופן מסודר יותר מאשר בתשובה].

לאחר עיון נוסף והשוואה מדוקדקת הצלחתי לזהות על פיו כרך נוסף של כת"י אנונימי בספריה (מספר 389), שזה שנים השתדלתי לזהות את מחברו, ועפ"י הנ"ל אפשר לקבוע שהוא כתב ידו של מוהר"ר אברהם אבלי פאסווועלער אבד"ק ווילנא. וזה תיאורו:

חדושים על ש"ס ורמב"ם וכו'. גדלו 18 X 11 ס"מ. 66 דפים.

הדפים ממוספרים, אך מהמיספור ומהתוכן נראה שנכרכו כאן קטעי כמה כרכים נפרדים. וזוהי רשימת הדפים ותוכנן :

דפים א-ב: בענין קדושין לחצאין. חסר התחלה וסיום.

דפים מא-מט: בראשי כמה עמודים "לשיטת חכ' וה"א משארסתני נ' . . .". חסר תחלה.

דפים יח-כה, לג-מ: חידושי מס' ב"ק דפים ג-ה.

דפים ה-יב: בענין חזקה. חסר התחלה וסיום.

דפים יג, מח-נ, נג-ט, סא-ת. ע-פב: חי' רמב"ם וטור אה"ע"ז וחו"מ.

בכ"מ מציין לח"א ח"ב ח"ג וה"ה, ל"מחודשים" ול"קונט' השייך לקדושת דמים".

8 גם בכל המשך התשובה נראה שהמעתיק התקשה בקריאת כתב היד. ובתאריך כתב "בעזר"ה יום ה' ג' תמוז תקצ"ד לפ"ק פה ווילנא". ובדפוס "בעזר ד' יום ה' ג' תמוז תקצ"ה לפ"ק פה ווילנא".

9 גם מ"ש שנולד בשנת תקכ"ב, ראה לעיל שהוא טעות, וצ"ל תקכ"ד.

10 ועדיין צ"ע בסוף עיר וילנא ע' 29 בשוה"ג שמזכיר שם את "הרה"ג מו' אברהם ליב ז"ל אבד"ק פאסוואהל".

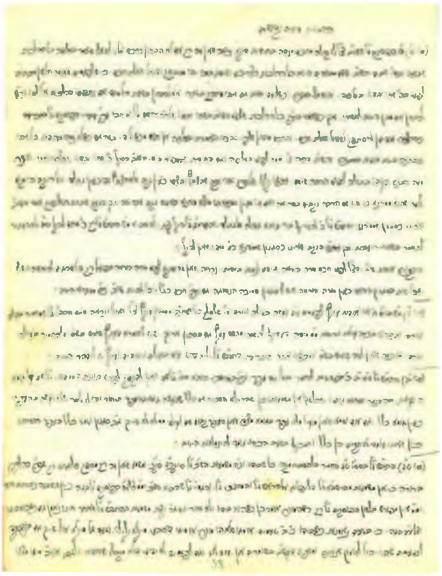
11 ועכ"ז אין מקומה של התשובה הנ"ל (שבתפארת צבי) בספר באר אברהם, ששם מלוקטים התשובות השייכות למוהר"ר אברהם אבלי פאסווועלער אבד"ק ווילנא.

ועדיין אין אנו יודעים כיצד הגיעו כל תשובותיו וחידושיו הנ"ל למחנה חב"ד. ואפשר קשור הדבר להמסופר בעיר ווילנא ע' 29 בשוה"ג "ביד בני תורגיו הר"ר אהרן דוד גארדאן (שקלאוונר) ואחיו הר"ר אברהם שמעון מאבאלניק, נשארו שלש אמתחות גדולות מלאות שאלות הנשלחות אליו, ותשובותיו ממנו עליהם, ושני האחים האלה סדרו כמו ששים תשובות ויקראום בשם "באר אברהם" ולא נדפסו (ק"נ צד 231), וכלם נשארו בידי הר"ר אהרן דוד הנ"ל. אחרי מות הרא"ד בעיר שקלאב (י"ב אב תרי"א) ט"ו שנה אחרי מות הג"מ "אבלי" מיום ליום, נשארו הכתבים ביד בנו הר"ר יהודא ליב גארדאן (תתן הגביר החסיד ר' יוסף ביתאווסקי הארצעוויצער בנאווהרדאק, פלך צערניגאוו). תותנו הרי"ב הזה, היה קרוב להגאון החסיד ר' מענדעלי ליבאוויצער, ולידי האתרון באו כל הכתבים הנ"ל".

[ר' יוסף ביתאווסקי הוא כנראה ממשפחת מוהר"ר חיים אליעזר ביתאווסקי (מו"ל דרך מצותיך ועוד) שהיה "נכד גיסו של רבינו אדמו"ר האמצעי זי"ע" (שער דרך מצותיך), שא"כ הי' נכד דודו של אדמו"ר ה"צמח צדק", שקוראו כאן "הגאון החסיד ר' מענדעלי ליבאוויצער", ושלידו "באו כל הכתבים הנ"ל"].

עח. כת"י אשל אברהם להרא"ד מבוטשאטש

רגיל היה הגאון הקדוש מוהר"ר אברהם דוד מבוטשאטש, לרשום בכל יום כל חידוש בתורה שעלה במחשבתו. כך נהג במשך חמישים שנות רבנותו ביזלוביץ (תק"נ - תקע"ד) ובוטשאטש (תקע"ד - תר"א). כך נקבצו רבבות ניירות כתובות, חדושים והערות השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, תנ"ך ש"ס וכל עניני תורה, שכל אלו לא נדפסו בחייו.

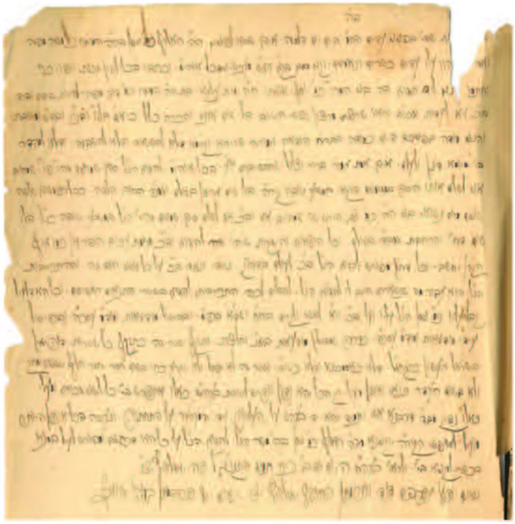
בקובץ יגדיל תורה נ ע' יג ואילך נסקר סדר העתקת, סידור והדפסת חדושיו השייכים לד' חלקי שלחן ערוך, במשך השנים תרל"א - תרצ"ג; ולפי זה - את בירור תקופת כתיבת כתבי היד דלקמן.

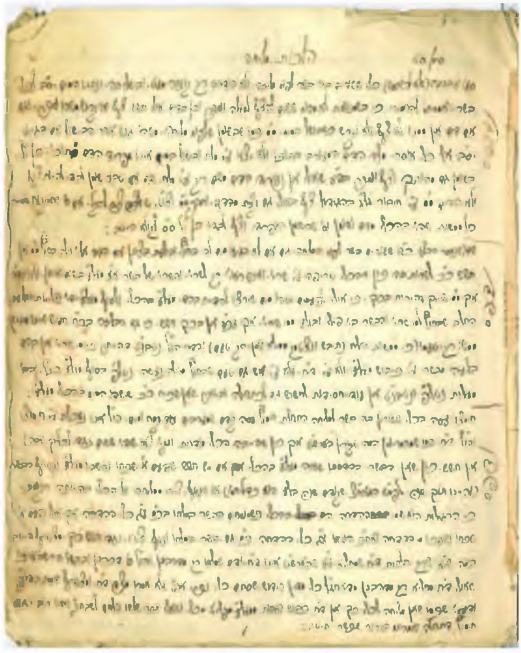
שלוש חוברות מחידושיו נמצאות כיום באוסף כתבי-היד שבספריה, שלושתן בכת"י המעתיק - נינו ונכדו, מוהר"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן. וזה תיאורן:

א) כת"י מס. 760. הערות השייכות לד"ח שו"ע, סיומים לכמה מסכתות, וחי' תנ"ך ש"ס סידור ועוד.

כולו כת"י ה"ר ישראל אריה ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר שהעתיק ההערות כפי שבאו לידו - שלא לפי סדר השו"ע וכיו"ב. ההערות מסומנים באותיות א-תקפט. קטעים מועטים נעתקו בספר "אשל אברהם מהדורא תנינא" ומסומן בהם בצד הגליון "נעתק" או "נדפס". בסופו "השמטות דעת קדושים" (לא אלו שנדפסו), וחי' למס' פסחים דף ט'.

12 ראה גם לעיל סי' ה.

גדלו 17 x 21 ס"מ. קיט דף [12 דף האחרונים - ההשמטות וחי' הנ"ל].

ב) כת"י מס. 758. הערות השייכות לחו"מ. נחלק לאותיות [כמה מאות אותיות שנסמנו בין מא- א'תתקפו (נראה שנעתקו מחיבורו שכלל כ2000- אותיות בד"ח שו"ע), ולאת"ז אותיות א-תתקא].

כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

בתחלתו בא מפתח - לפי סדר הסי' בשו"ע.

ולאת"ז "מפתח ההשמטות" - הכולל רסט אותיות (שלא נדפסו ב"כסף הקדשים").

בסופו: 1) העתק מהסידור נהורא . . שנדפס בסופו דברים אחדים מאא"ז . . אבדק"ק בוטשאטש . . ובזמנים הללו השמיטום המדפיסים ע"כ העתקתי . . למשמרת. 2) "בני ה"ה הרבני מ' ישראל ארי' ליב יצ"ו הראה לי . . ". (כנראה שהוא העתק מהרא"ד, וכתב זה על בנו הריא"ל). 3) תנאים מהרא"ד עבור בנו צבי הירש. 4) "העתק צוואת אביו הזקן . . אברהם . . בשנת ת"ח . . ובא הנה ק"ק נדבורנא . . ".

גדלו: 17 x 21 ס"מ. (93 דף). (בשוה"ג נסמנו הגליונות).

ג) כולל ג' גליונות נפרדים: 1) הלכות מליחה (חלקו נדפס ב"דעת קדושים", ונסמן ליד כל קטע אם נדפס). 2) לקוטים מחידושי פרי מגדים, פתיחה להלכות שחיטה (חסר בסופו, ומצא כג סעיפים). 3) גליון בן 2 דפים, עם כמה קטעים בלתי מסומנים.

כולו כת"י ה"ר ישראל ארי' ליב וואהרמאן - נין ונכד המחבר.

בראש הגליון השני, תותמת : ישראל ליב וארמאן.

גדלו 17 x 21 ס"מ. (16, 8, 2 דף).

בקובץ יגדיל תורה נ:, נ ע' כג-מת, פרסמנו כ-50 קטעים מתוך כתבי יד אלו, השייכים לאו"ח סי' א-ריד.

אח"כ פנה אלי הרב יוסף בוקסבום ע"ה, בבקשה שניתן להם את תצלום כתבי-היד האלו, כדי שיוכלו להדפיסם ב"שלחן ערוך השלם" שבהוצאת מכון ירושלים.

צלמתי ומסרתי, ומאז ואילך הולכות ומתפרסמות במהדורה זו תחושי אשל אברהם, במהדורה קמא (לבוב תרמ"ו), מהדורא תנינא (בוטשאטש תרס"ו) ומהדורא תליתאה (מתוך כתבי היד שלפנינו).

עט. שאלת אדמו"ר הצמח צדק אצל אדמו"ר הזקן

לפנינו שני תצלומי כתי"ק נדירים שלו בהלכה:
א) שכתב בימי עלומיו, בשבתו אצל כ"ק זקנו אדמו"ר הזקן.
ב) שכתב בשנותיו האחרונות, בתקופת ימי חליו.

מתוך רוב כתביו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, שהגיעו לידינו, נדפסו קרוב למאה כרכים, בהלכה וחסידות וחקירה. והוא בנוסף לחלק גדול מכתביו שנשרפו בשריפות הגדולות בליובאוויטש (ראה ספריית ליובאוויטש ע' לג).

כמעט כל מה שהגיע לידינו נכתב אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן, בכ"ד טבת תקע"ג; כאשר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק הי' בן 23.

לכן נדיר ביותר לפגוש ענין בהלכה בכתב-יד-קדשו, שכתב בימי תרפו, בתקופת ימי כ"ק אדמו"ר הזקן. ארכו של ענין זה הוא 4 עמודים בכתי"ק, ואחרי סיום הדיון בנושא, מוסיף ומספר שהוא הציע את הנושא לפני "כבוד אדוני אבי זקני הגאון שי', ושאלתי ממנו כל זה, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצריך עיון. אך אמר לי...".

אודות ימי ילדותו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק מסופר בבית רבי ח"ג בתחלתו: "בהיותו בערך בן ב' שנים נפטרה אמו ע"ה, ולקחו זקינו רבינו הגדול נ"ע לביתו וגדלו ואמנו בהשגחה יתירה בגוף ונפש כו', ובוצין בוצין מקיטפי' ידיע ... ורובי תורותיו בנגלה וחסידות התחיל לכתוב עוד בחיי זקנו רבינו הגדול".

אודות כתיבתו בחסידות בתקופה זו מסופר בס' התולדות אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תש"ז, ע' 9), ובהוספות לס' מאמרי אדמו"ר הזקן - הקצרים ע' תרז.

במפתחות לסדרת צמח צדק (ע' קפו), נזכר התאריך הכי מוקדם לכתיבתו בנגלה - אודות גט שנכתב בשנת תקנ"ג, היינו שכתיבת התשובה היא אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר הזקן.

כאן לפנינו רואים אנו לראשונה, ממה שכתב בימי תרפו בהלכות עגונות, ואשר את שאלותיו בסוגיה הציע לפני זקנו אדמו"ר הזקן, ומה שהשיב לו על כך.

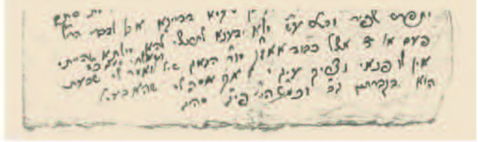
יש מספר מקומות בתשובותיו, בהם מוסר דברים מפי זקנו "ששמעתי ממנו בעצמו ... זכורני שכן עשה ... בפירוש שמיע לי מני' דמרן כאאזמו"ר ... זכורני כד הוינא טליא התיר באזמו"ר הגאון נ"ע ... זכורני שבלאזני ראיתי[13] ממה שהובא לו ... עיני ראו בלאדי שאדמו"ר נבג"מ אסר ... שמעתי ממו"ר א"ז נ"ע", וכיו"ב (נלקטו במפתחות לסדרת צמח צדק ע' קנו-ז).

אמנם כל אלו הם מה שכתב בשנים הבאות, שזוכר ממה שראה ושמע אצל רבנו הזקן. משא"כ כאן היא רשימה שרשם מיד אז בשעתו, ומזכיר בה את אדמו"ר הזקן בברכת החיים "הגאון שי'".

עוד מסופר בבית רבי (ח"ג פ"ו) "נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך והי' חולה יותר מששה שנים רצופים עד פטירתו, ונתקיים בו והוא מחולל מפשעינו כו' ... היו מגישים שאלותיהם בצעטליך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בע"פ או בכתב".

מעטים הם כתי"ק משנים אלו, וניכרים הם בכתיבת יד רועדת (ראה גם לקמן פרק קלט). אחד מהם הוא המתפרסם בזה.

הנדפס כאן הוא ענין בהלכה, שכתב אדמו"ר הצמח צדק ונדפס בחידושים על הש"ס (פ, ד). אמנם בשנותיו האחרונות הוסיף הגהה זו, אשר היא לא הגיעה לידי מדפיסי ספרי כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, ולא נדפסה שם.

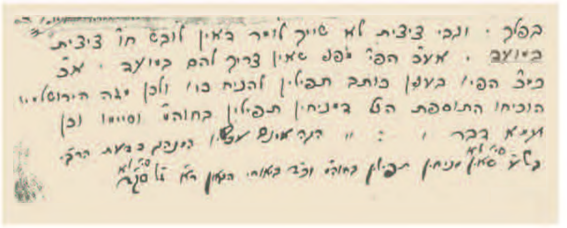

א) מה שכתב בימי חרפו (בענין נאמנות עד אחד במלחמה, שמת בעלה):

ולא ידענו לתרוצי להא מילתא. והייתי פעם א' אצל ככוד מו"ח הגאון

13 בשעה שאדמו"ר הזקן עבר מלאזנא ללאדי (בקיץ תקס"א) הי' כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בן 11 שנים. וא"כ מספר כאן ממה שראה בילדותו אצל זקנו אדמו"ר הזקן.

שי', ושאלתי ממנו ר"ז, ואמר לי שכעת אין לו פנאי וצדיך עיון. אך אמר לי, שהא בעי[14] היא בקמ"ז ג"כ, וכמ"ש ה"ה פי"ג מה"ב[15].

ב) מה שכתב בערוב ימיו (בענין הנחת תפלין בחול המועד[16]):

הגה, אמנם עכשיו המנהג כדעת הרב"י בש"ע סי' לא, שאין מניחין תפילין בחוה"מ, וכ"ד ביאורי הגאון ר"א ז"ל סי' לא סק"ו.

פ. התנ"ך של אדמו"ר ה"צמח צדק"

מלבד גודל חשיבותו ודיוקו של התנ"ך הזה, וגודל קדושתו בזה שרבינו ה"צמח צדק" השתמש בו, יש בו עליו גם כתב-יד-הקדושה של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

אמירת ההפטרה מתנ"ך

על כריכת התנ"ך מבפנים ישנה מדבקה, שעליה כותב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

מספרי הנ"ך אאזמו"ר הרה"ק אדמו"ר צמח צדק זצוקללה"ה נכנ"מ זי"ע, והי' אומר בו ההפטורה.

ומדוע דייק רבינו הצמח צדק לאמר את ההפטורה מתנ"ך דוקא, ולא הסתפק באמירתו מתוך התומש, כרגיל. בזה חייבים אנו להקדים את שיטות הפוסקים באמירת ההפטורה. וכך כותב רבינו הזקן בשלחן ערוך שלו (סימן רפ"ד ס"ד):

אע"פ שס"ת החסר אפי' אות א' אין קורין בו אבל בהפטרה אין צדיך שיהא הנביא שמפטירים בו ספר שלם אלא די בפרשה שמפטירין בה.

מקור הדברים הוא מדברי המ"א בתחלת הסימן, אמנם האלי' רבה דן בדבריו ומסיק:

עדיף שיקראו מס' נביאים שלם תדפסין.

דבריו מובאים גם בפרי מגדים (אשל אברהם רס"י רפ"ד) שהביא את דברי המ"א, ומסיק:

וע' א"ר אות ג' טוב יותר לקרוא הפטר' מתנ"ך מלקרות בהפטורה הנדפס לבדה בחומש.

ניתן לשער שרבינו ה"צמח צדק" רצה להחמיר כדעת האלי' רבה והפרי מגדים והיה אומר ההפטרה מתוך תנ"ך שלם. ובתר בתנ"ך מדוייק כנ"ל, ומעלה נוספת בו, שנסמנו בו כל ההפטרות.

דיוקו של התנ"ך

התנ"ך הזה נדפס בשנת תכ"ו-ז באמסטרדם, ואודותיו כותב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (בדף הראשון של הספר שבו נדפסו ההסכמות):

14 יבמות קטז, א: עד אחד במילחמה מהו.

15 הל' גירושין פי"ג ה"ט: אי נמי דבעניין בכל גוונא היא.

16 בנושא זה מובאות בשו"ע (סי' לא ס"ב) שתי דעות, דעה הא' – מה שנפסק בשו"ע שם שלא להניח, ודעה הב' – מה שהובא ברמ"א שם שנוהגים להניח. ובפסקי הסדור אות נה הוכיח מסדור אדמו"ר הזקן שלא להניח, שהרי כתב אחר ההלל זמן חל"צת תפלין בר"ח, ולא בחוה"מ.

כ' בשפתי ישנים וז"ל התנ"ך מוגה מאד ומדויק על ידי כמה וכמה חכמי ישראל וחכמי נוצרים ולא נמצא בו טעות כלל ובגליון פי' קצת מלות בלשון רומא נדפס יפה מאד, דפוס אמשטרדם תזכ"ה.

התחלת הדפסתו היתה בשנת תכ"ז, כמפורש בשער [החלק השני; שער החלק הראשון חסר אצלנו]: "בשנת והיתה ... 5426". אלא שלאחר סיום ההדפסה, הוסיפו בתחלתו גליון ההסכמות וההקדמות, בלה"ק ובלטינית, ושם תותמים המסכימים "שנת תזכה". ובלטינית: 5427; 1667.

הוצאה זו רשומה אף באוצר הספרים של בן יעקב (תנ"ך 240), ורשם עליו שנדפס באמ"ד תל"ב (ועפ"ז נרשמו באוצר הספר העברי של וינוגרד כשתי הוצאות נפרדות - אמ"ד 356, 402). ובא לו זה מחמת שפיענח את שנת תזכ"ה שהיא לפ"ק. אבל האמת שהיא לפ"ג, והיינו שנת ה'תכ"ז. ואפשר שאף שטיינשניידר (897, המצויין אצל וינוגרד שם) התכוין למהדורה זו.

למרות העובדה שתנ"ך זה "לא נמצא בו טעות כלל", ודוקא בשל כך בחר רבינו ה"צמח צדק" לעיין ולהעיר במספר מקומות על טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך כדלקמן.

הגהות רבנו ה"צמח צדק"

במספר מקומות רשם רבינו ה"צמח צדק" על גליונות התנ"ך: 1) סדר ההפטרה, במקום שיש בה חלוקי מנהגים. 2) מקום התחלת שני שלישי וכו', שהם לא נסמנו בתנ"ך הזה. 3) טעויות הדפוס ודיוקי הנוסח שבתנ"ך. מכך רואים אנו, שמלבד אמירת ההפטרה בתנ"ך הזה, הוא גם שמע בו קריאת התורה והרבה לעיין וללמוד בו. ויתירה מזו, על פי הדפים המשומשות שבספר התהלים נראה שגם היה רגיל לומר בו תהלים.

ההפטרות שיש בהם חלוקי מנהגים

וכיון שהיה אומר בו את ההפטרה מסתבר שבדרך כלל הסכים למנהג ההפטרה הנדפס בספר הזה, אמנם במספר מקומות העיר על הגליון אודות מנהג אמירת ההפטרה. והמעניין הוא, שלא תמיד המנהג שהעיר עליו רבינו ה"צמח צדק" הוא המנהג שלנו באמירת ההפטרה:

הפטרת בראשית:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מתחלת ההפטרה לפרשת בראשית: כה אמר ג'. רבינו סימן עיגול אצל: "הן עבדי אתמך בו", ורשם על הגליון: "הפטרת בראשית".

אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערת ה"צמח צדק"): בראשית - כה אמר גו' - יגדיל תורה ויאדיר.

בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עדיין לא נתברר אל נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע לסידור תורה אור (הוצאת קה"ת ע' 488) כותב:

"וכ"ק מאמו"ר זצוקללה"ה [הוא כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע] הי' אומר רוב ההפטרות כמנהג ספרדים, וארשום אותן הרשומות בזכרוני" והולך ומונה י"ב הפטרות, ואצל פרשת בראשית אינו כותב כלום.

הפטרת ויצא:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרה לפרשת ויצא בתיבות "על תלמי שדי". רבינו סימן עיגול אצל: "ובנביא העלה גו' ובנביא נשמר", ורשם על הגליון: ע"כ ע' רמב"ם. והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטרות: ויצא יעקב - ועמי תלואים למשובתי, עד: ובנביא העלה.

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: פ' ויצא ועמי תלואים עד על תלמי שדי ואת"כ ויברח יעקב עד ובנביא נשמר (היינו ב' פסוקים הראשונים).

וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים".

הפטרת צו:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרה לפרשת צו בתיבות "כי באלה חפצתי נאום ה'". רבינו רשם אצל התיבות "ונכרתה מפיהם": "ע"כ ע' גר' ורד"א וכ"כ בפרד"ס ב' ר"ק, והיינו מ"ש באבודרהם ב"סדר הפרשיות וההפטרות": "צו את אהרן, עולותיכם ספו על זבחיכם עד ונכרתה מפיהם ומסיים אל יתהלל חכם בחכמתו וגו'". ובפרד"ס לרש"י בסדר ההפטרות:

"יפטירו בעולותיכם לצו את אהרן ... ואמר רבינו קלונימוס איש רומי שבמקומו בעולותיכם אין מוסיפין".

בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מביא מנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע: צו עד ונכרתה מפיהם ואח"כ כה אמר הוי' אל יתהלל.

וכן הוא מנהגינו, כנדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים".

הפטרת שמיני:

לפי הנדפס בסימני התנ"ך מסתיימת ההפטרה לפרשת שמיני בתיבות "וילך כל העם איש לביתו" (ששם נסמן על הגליון: ע"כ). רבינו סימן עיגול אצל התיבות "כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" ורשם על הגליון: "ע"כ ע' רמב"ם". והיינו מ"ש הרמב"ם בסוף סדר אהבה אודות נוסח ההפטרות: "ויהי ביום השמיני - ויסף עוד דוד את כל בחור בישראל עד כל אשר בלבבך".

אמנם מנהגינו (נדפס בסידור ב"סדר ההפטורות שיש בהם חלוקי מנהגים") הוא כנדפס בתנ"ך הנ"ל (דלא כהערת ה"צמח צדק"): שמיני - ויוסף עוד דוד גו' - וילך כל העם איש לביתו.

בקשר למנהג כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וכ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עדיין לא נתברר אל נכון, כי בהערות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הנ"ל לא מובא מנהג הפטרת פרשת שמיני.

הגהות למסורה

ויקרא יח, יד:

נדפס לא תקרב, בפתח הרי"ש, והגיה: קמץ בזק' כמ"ש במ"ג ר"פ ויקרא.

והיינו מ"ש שם: א"ב מן חד חד קמץ בזקפא וסי' ... תקרב, ערות אחי אביך.

מלכים א א, א:

נדפס יחם לו, והעיר: כצ"ל ע' מכלול וכ"מ במ"ק פ' שופטים.

והיינו מ"ש במכלול "יחם .. או יאמר האית"ן בתירק ... ולא יחם לו (מ"א א). ובמסורה קטנה למ"ש בפ' שופטים (יט, ו) "יחם לבבו": ב' א' קמץ וא' פת'.

ישעיה לח, יד:

נדפס כסוס עגור גו' הוי' (בניקוד אדני) עשקה, ותיקן: אדני ע' מערכות.

והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון ... עשקה, כסוס עגור כן אצפצף.

ירמיה טו, יד:

נדפס והעברתי, ותיקן על הגליון: והעבדתי.

תהלים ל, ט:

נדפס אליך גו' ואל הוי' (בניקוד אדני) אתחנן, ותיקן: אדני ע' מערכות.

LIBER PRIMUS
REGUMֹ
HEBRAICE מלכים א
CAPUT I. א
א והמלך דויד זקן בא בימים ויכסהו בבגדים ולא
יחם לו: ויאמרו לו עבדיו יבקשו לאדני
המלך נערה בתולה ותעמד לפני המלך ותהי לו סכנת
ומשכבה בחיקך וחם לאדני המלך: ויבקשו נערה יפה

והיינו מ"ש במערכת אות האלף: אדני ... דין סימניהון ... אתחנן, אליך י"י אקרא תניני' דפסו' [פעם שניה שנזכר שם ה' בפסוק].

שם צ, יז:

נדפס ויהי נעם אדני אלקינו, והעיר: כצ"ל ע' מערכות.

שם קיח, י-יב:

נדפס אמילם בקמץ הלמ"ד, ותיקן: לם, לם, לם. ע' סוף המערכות.

והוא בפסיקתא דכתובים: אלין פתח באתנח ... אמילם, וכולהון תלתא.

שם קיט, קטז:

נדפס כאמרתך, ותיקן: באמרתך [ולא מצאתי עד"ז לע"ע].

עזרא ח, יד:

נדפס ומבני בגוי עותי וזבוד, והעיר: וזכור ק' ע' מערכת אות ד' ויש שם ט"ס וצ"ל ב' כתיב ד' וקרי ר"ש.

ושם נדפס ב' מלין כתיב ר' וקרי ד' ... וזבוד ומבני בגוי.

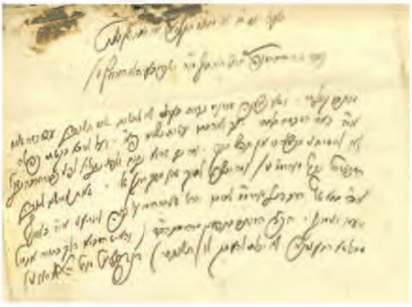
פא. תשובת הר"ד לוריא מביחוב

לפנינו תשובת הגאון מוה"ר דוד לוריא מביחוב, אל הגאון החסיד מוה"ר ישכר בער הלוי הורביץ, רבה של ליובאוויטש.

התשובה עצמה נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ:, מה ע' צז. וכאן בא תצלום המכתב המצורף לתשובה זו.

השאלה היא בענין כשרות גט, ובמכתב שאלתו הוא כותב אל הרד"ל: "ואדמו"ר שי' [הוא כ"ק אדמו"ר הצמח צדק] אינו כעת בביתו', לכן בקשתי כפולה מכת"ה ימחול להשבני דבר בזה כיד ה' הטובה עליו".

על כך משיבו הרד"ל:

בע"ה יום כ' י"א מנחם תקצוא"ו כחאב ישן יצ"ו

כבוד ידידי הרב המופל' חו"ב הומזיק מו"ה ישכר בער הלוי הורוויץ נ"י

מכתבו קבלתי, וידע נאמנה שכמעט גדרתי בעצמי לא להשיב שום תשובה עד כמה שנים אי"ה כאשר הסכמתי בלבבי, אך לאהבתו עשיתי רצונו פ"א, ועל להבא בקשתי כפולה לא להטרחני בכאלה, כי אין חפצי בכך. ומה גם שהוא קרוב ולפני גדולי' לפני כבוד הרב הגדול המפורסם וכו' מוהרמ"מ נ"י[18], ומה ירצה לסור שמן מפך ריקן שלו.

זאת [אדרשנו] לטובה, אי"ה בבא של' הרב הג' מוהרמ"מ לביתו, ידרוש דעתו הרמה על ככה וידיעני אי"ה בצירוף טעמו ונימוקו.

הכ"ד הכותב בחפזון מרהיטת הכ"ד[19] (והאיש המביא הלך בחזרה אתמול. מחולשא דהעניהוא לא יכולתי להעתיק לו תשובתי).

חדד בא"א מו"ה ידל לוריא נ"י

פב. מכתב בני אדמו"ר ה"צמח צדק" לאנ"ש

לפנינו מכתב כללי לאנ"ש, שכתבו בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" אחר הסתלקותו, אודות השלום שסיכמו בינם[20].

אחד הדיונים בין האחים היתה חלוקת הכתבי-יד-קודש של כ"ק אביהם אדמו"ר ה"צמח צדק". על כך מבארים כאן הטעמים, שלא כדאי לחלקם, כי אם שישארו כחטיבה אחת.

כמו כן נזכרת החלטה זו באגרת נוספת, שכתבו באותה תקופה (ספריית ליובאוויטש ע' לו): "הוסכם אצלינו שלא נחלק הכ"ק הנשארים, ויהיו מונחים בבית כ"ק ז"ל הכ"מ, והעמדנו שומרים כנצרך".

ביתו של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק נשרף בשנת תרכ"ח (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אגרת מא), והכתבים נשמרו בבית כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

באגרת שכתב כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בשנת תרנ"ג (ספריית ליובאוויטש שם): "כ"ק אאמו"ר [מוהר"ש] זצוקללה"ה נ"ע זיע"א, שלקח הכ"ק של כ"ק אאזמו"ר זצוקללה"ה נ"ע זיע"א רובם ככולם, ולאחיו דודיי הרבנים זצ"ל נשאר רק מעט, כמו ביבעל א' או ב' (וזה מה שהי' אצלם מקודם שבאו הכ"ק לידו)".

בשולי האגרת מודיע כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אודות הביכלאך (כתבי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"), שברצונו למסרם תיכף לדפוס, שיפוצו ויתפשטו מעייניותיו חוצה, וכמכתבו הידוע של הבעל שם טוב, שנדפס בכתר שם טוב בתחלתו: "ושאלתי את פי משית, אימת אתי מה, והשיב לי, בזאת תדע, בעת שיתפרסם למודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה".

17 אודות נסיעת כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, לבקר את החסידים בעירותיהם, במשך קיץ תקצ"ו, ראה קובץ יגדיל תורה שם ע' צנ.

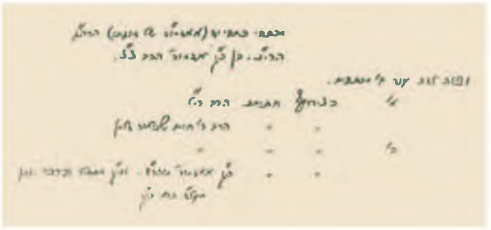
18 כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

19 הבי דואר.

20 פרטי חילוקי הדיעות שהיו בינם, ושנזכרו בהמשך האגרת, נשמטו כאן.

תשובותיו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" נמסרו מיד אז לעריכה ולדפוס, ונדפסו במשך השנים תרל"א-תרמ"ד (ראה לעיל פרק נט). אמנם דרושי התסידות שלו לא נדפסו אז, אלא רק כעבור שנים רבות, בסדרת "אור התורה".

יחד עם אגרת זאת היתה מונחת במעטפה גם אגרת אדמו"ר מהרי"ן מניעזין (דלקמן פרק קמו), ואגרת בני כ"ק אדמו"ר הצמח צדק (דלקמן פרק קיא). ועל המעטפה רשום בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

מכתבי כתבי יד (אאזמו"ד של זוגתי) הרה"ג הרי"נ, בן כ"ק אדמו"ד הרב צ"צ.

וגלוה לזה עוד ב' מכתבים.

א' בצירוף חתימת הרב ר"ל

[בצירוף חתימת] הרב ר' חיים שניאור זלמן

ב' [בצירוף חתימת הרב ר' חיים שניאור זלמן]

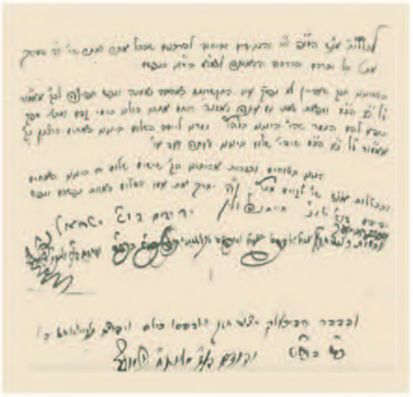
[בצירוף חתימת] כ"ק אאזמו"ד מוהר"ש. וכי"ק מתחיל ובדבר, וכן מעל"ד, הוא כי"ק.

[קיץ תרכ"ז]

לכללות אנ"ש המופ' ונ"ח והנגידים, וביחוד להרבנים שבכל אתר ואתר שי', וד' המברך את כל יברכם בברכה הנאוזה לכאו"א ברו"ג בנפשם

בטחוניני חזק שעדיין לא נפסק עוד התקשרותם כאהבה נאמנה ונפש חפיצה לכ"ק אאמו"ז ז"ל נ"ע הכ"מ, ומפאת זאת גם עתה נאמנה רוחם אתנו כולנו כימי קדם, ומכלי ספק נודיע להם הגמר שהי' ביניני בזה"ל, גמרנו לייסד השלום ביניני האחים כרצון כ"ק אאמו"ד ז"ל נ"ע הכ"מ, שיהי' שלום ביניני מעתה ועד עולם ... ולחזק השלום תמיד גמרנו שנתוועד יחד בחדר הורחו של כ"ק אאמו"ר ז"ל נ"ע הכ"מ פעם בשבוע, וכאנו כולנו עה"ח...

וכדבר הכי"ק ... שעדיין לא נתחלקנו, הננו להודיעם כי נשאר כס"ה ארבעים ביחלקך, אשר עשרים מהם על נגלה ועומדים להדפיסם לכן א"א לחלקם כלל, והעשרים הנשארים מדא"ח הנה ... כשיחלקו עשרים ביחלקך על שמונה חלקים[21] יגיע לנו שני ביחלקך וחצי...

והננו בטוחים וכזכות אבותינו הק' שישים שלום ביניני האחים וככללות אנ"ש שי' לקיים הנ"ל וה' יברך את עמו בשלום.

כאות נפשכם ונפש ידידם דו"ש מלו"נ

חיים ש"י זלמן
ידידם ד"ש ישראל נח

וכדבר הביחלקך, כאמת רצוני תיכף אי"ה, שיודפסו אי"ה, ויתפשטו מעיינותיו חוצה, כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלו"ח

שמואל

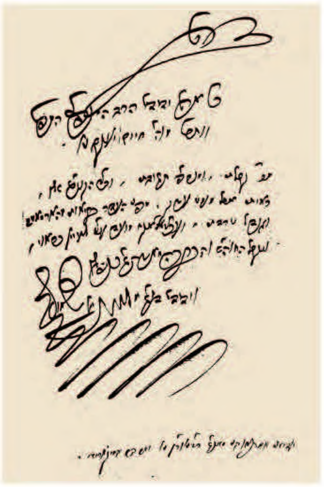
מעבר לדף נכתב שוב:

וכדבר הביכלקך רצוני חזק שיודפסו כולם ויפוצו מעיינותיו כו', כמ"ש בכש"ט, ידידם דו"ש מלנו"ח

שמואל

21 בין בני ואחיני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

פג. מכתב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

המכתב שלפנינו כתבו אדמו"ר מוהר"ש נ"ע אל הרב המפורסם ר' חיים יעקב ווי דרעוויץ.

תוכנו של המכתב לא נתברר עדיין, רק זאת אשר הגרח"י וידרעוויץ כתב קונטרס ושלח אותו לעיון אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר התחיל לעיין בו, אמנם מסיבות בריאות וטרדות עדיין לא סיים. ועכ"ז כותב שישתדל לקבוע זמן לעיין בו כראוי.

בנוסף לקונטרס הזה כתב לו הגרח"י מכתב, שעליו השיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בנפרד, והמכתב הזה לא הגיע לידינו.

בשולי המכתב מתעניין אצלו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש אודות כמה מבני אנ"ש, אמנם גם כאן לא נתברר תוכן הענין.

כ"ה

כ' אה' יודיד הרב המופל' המפ' וחס"ס מו"ה[22] חיים יעקב[23] נ"י

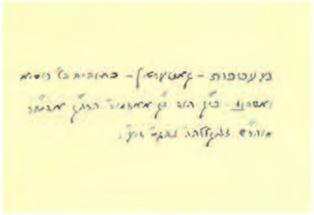
מכ' קבלתי, ומוס"פ[24] תשוכתי. וכד' הקונט' שלו, ראיתי אכל מעט עדיין, מפני העדר בריאותי מהארמא[טיז] וגודל טרדתי, ועכ"ז אכל אקח מועד ע"ז לעיין כראוי.

ויקבל החוה"ש והכ"כ מאדה"ע כנפשו וידידו דו"ש מלונ"ח[25]

שמואל

יודיעני אם [בקרו?] בני מאנ"ש ד"ד נ"י, ור"ן נ"י, ואם הם במיקאריע.

פד. מעטפות כתי"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תצלומי מעטפות בכתב-ידו-הקדושה, שאותם שמר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע במעטפה מיוחדת, ורשם עליה:

מעטפות – קאנווערטין – כתובים כל' רוסיא ואשכנז, כי"ק הוד כ"ק האזמו"ר הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

22 המופלג המפורסם ותיק וחסיד מורינו הרב.

23 וידרעוויץ (דאברמיסל תקצ"ה-1 - נ"י, תרנ"א). מחסידי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (ועורך טעביו לדפוס) ובנו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. רב בטשערניקא (פלך מוהילוב), קופישאק (ליטא), מאסקווא (תרל"ז-תרנ"ב) - עד לגירוש מאסקווא, ומאז רבם של עדת החסידים בניו יארק (תרנ"ב-תרע"א). מ"כ בקווינס, נ.י., ותמונת מצבתו נדפסה למעלה בצד שמאל. ראה אודותיו חכמי ישראל באמריקה עמ' 38. תולדות חב"ד בארה"ב עמ' ג. כפר חב"ד גל' 615 עמ' 20. תולדות אברהם חיים עמ' כא. קובץ זכור לאברהם (תשנ"ט עמ' שעו).

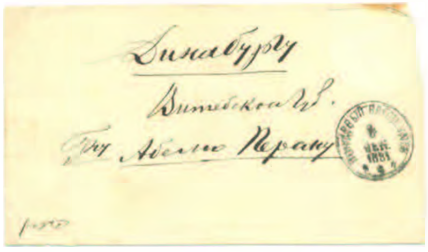
24 ומוסגרת פה.

25 החיים והשלום והברכה מאדון השלום, כנפשו וידידו דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

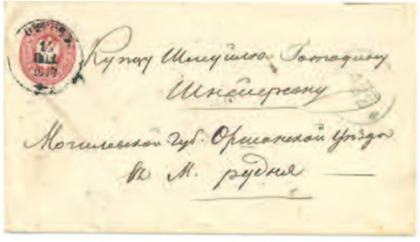

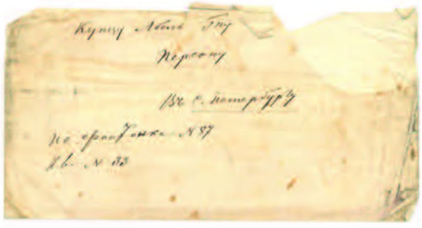

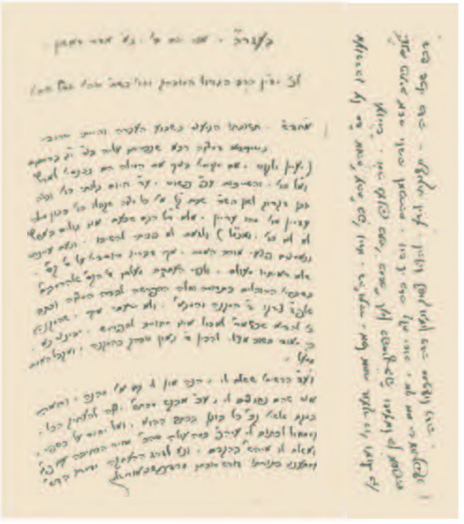

פה. תשובת הגה"ח מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן

את התשובה שלפנינו כתב הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן שניאורסאהן, מו"ץ בזיטאמיר, אל הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, מו"ץ דק' קרעמענטשוג, בכ"א אד"ר תרכ"ד.

והיא באה בהמשך לשו"ת שכתב לו ביום ב' משפטים תרכ"ד, ונדפסה ב"התמים" ח"ו ([רפז] לט), והמענה של מוה"ר יוסף תומרקין, שנדפס שם.

חלק של התשובה שלפנינו נתפרסם בקובץ יגדיל תורה נ:. חמ"ט ע' קמא, והושלמה כאן ע"פ תצלום גוכת"י הניתן לקמן[26].

הגאון החסיד מוה"ר מרדכי שניאור זלמן[27] שניאורסאהן, הוא בנו של אדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש, באדמו"ר ה"צמח צדק", וחיבר גם קונטרס שם הגדולים, שהם מראי מקומות וציונים לסדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין[28], וגם הערות וחידושים[29]. ונפטר בימי עלומיו[30].

הגאון החסיד מוה"ר יוסף תומרקין, רבה של קרעמענטשוג, מספר אודותיו בבית רבי ח"ג פ"י: "גדול בנגלה ובחסידות, הוא הי' 'ליד דובראוונא והי' תלמידו של הגאון ר' נחמי' זלה"ה מדובראוונא [בעל דברי נחמי'], והי' חביב אצלו מאד, וגם אצל רבינו [אדמו"ר ה"צמח צדק"] הי' חביב ונחשב מאד. הי' רב בסוראז, ואח"כ נתקבל לרב בקרעמענטשוק, והרבה רבני דורינו הי' מריצים שאלותיהם אליו, ותשובותיו עמקו מאד, ונמצאים בכת"י אצל יוצאי חלציו, ובדעתם להוציאם לאור הדפוס".

למעשה לא נדפסו תשובותיו, ונאבדו במשך הדורות. רק תשובה אחת נדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]), שעליה נסובה התשובה שלפנינו. עוד שתי תשובות נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ:. חל"ו ע' רפח (ושם ע' רצ - תצלום תשובתו). חמ"ח ע' רעא. ושתי תשובות ביגדיל תורה ירות"ו גליון א ע' 31, וגליון טו ע' 21.

באגרות קודש אדמו"ר ה"צמח צדק" ח"ב אגרת ו, מבקשו לקבל על עצמו את רבנות קרימענצוק.

מצוות הפרשה, העתקת כתבי קודש, פירוש אור החיים

[תרכ"ד]

בעז"ה. אור יום כ' כא אדר ראשון[31]

לכ' ידי"ן הרב הגדול המופלג וכו' כש"ת מו"ה יוסף שיחי'

אחד"ש. תשובתו[32] הגיעני כשכוע העברה והייתי טרוד בטירדא דמצוה רבא שנכרתו עליה כמ"י י"ג בריתות[33] (יעיין ילקוט[34], אם מקיימי' בניך אח המילה הם נכנסים לארץ וא"ל כו'. והשייכות ע"פ פשוט, ע"ד היום גלותי[35] כו'. ובזה יובן דקדוק לשון הש"ס שכתת ק"ל א' כל מצוה שקבלו כו' כגון מילה עדיין כו' מהו עדיין, אלא ר"ל הגם שבעה אנו גולים בארץ לא לנו כו'. ואכמ"ל), ולזאת לא פניתי להשיבו.

26 ראה גם לעיל פרק מט ופרק קכח.

27 כך הוא חותם בתשובה שלפנינו, ובתשובה שבהתמים שם. ועפי"ז צריך לתקן בבית רבי ח"ג פ"ח, שמכנהו "שניאור זלמן מרדכי", ובכמה מקומות שהועתקו עפ"י בית רבי שם.

28 נדפסו ב"סדר נט"י לסעודה וסדר ברכות הנהנין" (קה"ת תשנ"ט).

29 נזכרו ב"רשימות" חוב' כא בתחלתה בשוה"ג.

30 בית רבי שם.

31 אור ליום ב', שהוא הלילה שאחר יום א, כא אד"ר תרכ"ד.

32 שנדפסה ב"התמים" ח"ו (מ [574]).

33 בס' תולדות משפחת הרב מלאדי (ע' 107) וס' הצאצאים (ע' 216) לא נזכרו אלא שתי בנות שהיו לו.

34 בראשית רמז סב. ב"ר פמ"ו, ז.

35 יהושע ה, ט.

וכעת עיינתי, ונאמנים פצעי אוהב האמת. אך דבריו[36] מיוסדים על ס' ק"ס[37], שלא ראיתיו מעולם. ולפי העתקת מעלתו ד' הק"ס, שלהרמב"ם בדברי הטובלים כתרומה וחלה ההפרשה לבדה המצוה, וכתב שלפ"ד צדקו ד' המקנה והמג"א. ולא ידעתי איך שהמקנה כ' להדיא שכשא"ר[38] לאכול אינו מחוייב להפריש. יבינני נא, כי מאוד חשוב אצלי להבין ד' גאון מוכהק כהמקנה. ואקבל האמת ממעל'.

וע"ד הרשימ' ששלח לי[39], הנה אין לי גם א' מהנה, ורואה אני שהם נחוצים לי, ע"כ אבקש מכת"ר יצוה להעתיק הכל. במקח שלשי' ק"כ[40] כל בויגן בכתב ההוא, ואל יחוס על כספי, וימחול לכתוב לי עוה"פ כמה עולה סה"כ מחיר הכתיבה עם פ"ב, ואשלח לו איה"ש בהקדם, ונא לזרז ההעתקה.

ידידו הד"ש ומתענג בתורתו דורש טובתו

מרדכי שניאור זלמן

אעוררהו על מ"ש אוה"ח עה"ת בפ' וירא[41] ד"ה ותהר, אבל אחר שנעקר כו' ואולי כו' יעויי"ש, ומה נענה כתרי' במש"כ לקמן בפסוק[42] בפי' ישמעאל בן אברהם גם כתיב[43] אשר ילדה לאברהם. ויש לי בזה קצת ישוב, אך אם יש את נפשו דבר שכלי בזה, תשוקתי לידע להציל צדיק וגאון כזה ממכשול כזה.

פו. הגהות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע על גליון הירושלמי שלו

בשעה שברח כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם בני ביתו מליובאוויטש והתיישב ברוסטוב, בעת מלחמות העולם הראשונה, בתחלת שנת תרע"ו, לא יכל לקחת עמו את כל אוסף ספריו, והניחום למשמרת במחסן במוסקבא. שם (במוסקבא) נמצאים הספרים עד היום[44]. מ"מ לקח עמו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע את אוסף כתבי-היד וכמאה ספרים מאוסף ספריו וספרי אבותיו רבותינו.

בין הספרים שלקח עמו נמצאת סדרת התלמוד ירושלמי שנדפסה בזיטאמיר, עם כמה הגהות בכתי"ק על הגליון. ספרים אלו לקח אתו עמו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תרפ"ה, כשהיגר מרוסטוב ללנינגרד; ובשנת תרפ"ח, כשהיגר מדוסיה לריגא; ובשנת תרצ"ג, כשהיגר מריגא לווארשא; ובשנת תרצ"ה, כשהיגר מווארשא לאטוואצק, ולבסוף בשנת תש"א, כאשר הצילו את הספריה מפולין הכבושה והביאום לנ.י.

במשך כל השנים שאח"כ, היו ספרים אלו מונחים בהיכל קדשו ב-770, יחד עם שאר הספרים שלקח אתו בכל הדרך הזאת, מליובאוויטש ועד לנ.י.; אחד מהם, שכבר תיארנו לעיל פרק פ, הוא ספר התנ"ך של כ"ק אדמו"ד ה"צמח צדק", עם הגהותיו בכתי"ק על הגליון.

---

36 בשאלתו הראשונה של מוהרמש"ז ש"ס (התמים שם), מעיר על דברי המקנה ר"פ דקידושין ד"ה בגמרא מצוה בה, דאינו מצווה על הפרשת תרומה אא"כ רוצה לאכול, מדברי הס"ז יו"ד סי' א' סקי"ז שמצות ההפרשה חיוב עליו אפילו אם אינו רוצה לאכול מן התבואה עדיין.
והשיב מוהרי"ת שם, שכדברי המקנה מבואר גם במג"א רס"י ח, ויובן ע"פ דברי הגו"ב תנינא סי' רא (וכן הביא מכ"מ), שמצות הפרשה יש בה שני ענינים. "ובק"ס מסיק דלהרמב"ם בדברים הטובלים ההפרשה לבדה היא המצוה ולא הנתינה, ובשארי מתנות כהונה הנתינה היא עיקר המצוה, ועפ"ד ז"ל צדקו מאד ד' המג"א והמקנה". 37 קנאת סופרים על ספר המצות להרמב"ם שרש יב. וראה בזה גם לקוטי שיחות חי"ח ע' 181 הערה 19. אנציקלופדיה תלמודית ערך הפרשה, ובהנסמן שם.
38 שכשאינו רוצה.
39 בשאלתו הראשונה (התמים שם): מאד אבקשו, שישכור כותב, להעתיק השו"ת שיש לו מכ"ק אאזמו"ר שי' מליובאוויץ, ואיה"ש אשלח לו התמורה, מיד כשאקבל הכתבים. רק לפי שיש לי מכבר כתבי קודש מכ"ק שי', ע"כ ימחול לפרוש אלי במכתב מה שיש לו, וכל אשר אינו תחת ידי אותו אדרוש ואבקש.
40 קאפקעס.
41 כא, ב: אבל אחר שנעקר שם אברם, שלא יזכר עוד שם זה עליו אלא אברהם, ישמעאל אין לו ליקרא בן אברהם. ואולי כי לזה הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, טעם הקפדתו יתברך, כי כשיקרא לו אברם מיחס אליו ישמעאל לבן, וה' אמר כי ביצחק יקרא לך זרע, ואין זה אלא כשיעקר שם אברם.
42 חיי שרה כה, יב.
43 וירא כא, ט.
44 ראה לעיל פרק סג.

נפרסם כאן את הגהותיו שעל גליון הירושלמי שלו. שלוש מההגהות האלו הן הערות והארות, והשאר הן הגהות לנוסח הירושלמי והמפרשים דפוס זיטאמיר ע"פ דפוסים אחרים, או טעות דמוכח.

תענית פ"ב ה"ב, בא להודיעך שהוא אסור בהספד:

ע' ק"ע. וי"ל משום שלא נא' כו מפורש ע"כ בי"ב מותר לר"מ כמ"ש לעיל[45]

יבמות פ"ג ה"א שירי קרבן ד"ה פתר לה כר' לעזה דאיירי שמתה לאחר שנפלה לפניו ליבום:

כן פי' גם בקונט'[46], וצ"ע דא"כ הדרא קושיא לדוכתא ויש אדם מתחייון כו' ותפטור לגמרי, וע' בש"ק לקמן פב"ש ה"ו ד"ה מפני.

מראה הפנים

מכות פ"ג ה"ח מראה הפנים ד"ה יש חורש, ולכאורה קשה דהא נבלה וחלב מותרין בהנאה וכשנתבשלו בחלב ניתוסף עליהם איסור הנאה ולמה אינו חל איסור בשר בחלב עליהן:

ע' פי' משנתינו להר"מ על כריתות[47] נקודה נפלאה שם' שם להרץ זה ועלמה מעיני המחבר.

הגהות לנוסח הירושלמי

דמאי פ"ב ה"ב, עד שיקבל עליו ברבים:

ר' אמי כשם ר' יוסי אפי' אם אני איני נאמן עד שאקבל עליו ב"ד.

שם ה"ג, דוחין אותו מחבורתו:

חזרו לומר כל זמן שהוא גבוי דוחין אותו מחבורתו יצא הוא.

שביעית פ"ז ה"ב, אמר לה שרף:

למה (שדף).

שם פ"ח ה"ו, כותש ומכניס לבודידא:

רש"א אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידא.

שם פ"ט ה"ג, מתני' דר"ש .. שלא תאכל:

שיך לעיל סוף ה"ב.

תרומות פ"ד ה"ז, לתוכן ואבדה אחת:

לתוכן ואבדה אחת מהן.

שם פ"ח ה"ג, אסור לשתותו:

לשהותו.

שם, מכיון שהותר מה שבבית:

שכשדה הותר מה (שבבית).

---

45 ר"ל, דבירושלמי לפנ"ז שם מבואר שלדעת ר"מ י"ג הוא אסור רק בתענית, ולכן יום י"ב שלפניו מותר אף בתענית. ואם י"ג אסור אף בהספד, א"כ גם יום י"ב שלפניו צ"ל אסור.
ומשיב שבאמת אסור י"ג אף בהספד, אך מ"מ כיון שלא נאמר בו מפורש שאסור בהספד ע"כ ביום י"ב שלפניו מותר.

46 ר"ל בקרבן העדה (שהוא כעין פי' הקונט' - לגבי שירי הקרבן , שהוא כעין תוס') על אתה.

47 פ"ג ד"ה יש אוכל: ויש במה שנשאנו ונתננו עכשיו נקודה נפלאה ... ואין שם איסור בשר בחלב כל עיקר ... לא נאסר בהנאה.

מעשרות פ"ג בסופו, ושובכות ומגדלות:
ה"ל אשר בעיר.

יבמות פ"א ה"ב, דרבי מתניתא:
מתנייה.

ב"מ פ"ו ה"א, ג' דינרין:
שישה (דינרין).

סנהדרין פ"א ה"א, ובימי שמעון בן שטח:
צ"ל בימי ר"ש בן יוחאי.

שם פ"י ה"ב במשנה, אחאב ירבעם:
ירבעם אחאב.

נדה פ"ב ה"ו במשנה, עקביה בן מהללאל מטהר וחכמים מטמאין:
עקביה מטמא וחכמים מטהרין.

הגהות לנוסח המפרשים

ברכות פ"ט ה"א במשנה מראה הפנים ד"ה מהו, הרמב"ם:
הרמכ"ן.

שביעית פ"ט ה"א פני משה ד"ה תרובין, המראה:
המערה.

חלה פ"ב ה"ו במשנה פני משה ד"ה וכן, בכ"ד:
במ"ח.

שבת פ"ז ה"א קרבן העדה ד"ה ויתיבניה, ר"א:
ר"ע.

תענית פ"ד ה"ג קרבן העדה ד"ה תזה קרבן:
מוסף.

יבמות פ"א ה"ב קרבן העדה ד"ה תיפטה לאחר מיתת:
הבעל.

שם, צרותיהן:
חול ציות.

שבועות פ"ג ה"ח ציון ירושלים, עשו"ת מהר"ם אלשקר:
סי' קכ.

פז. ברכות ההפטרה – מוגה בכתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בתקופת המלחמה, בהיות רבינו ברוסטוב, התפלל בימים נוראים מתוך מחזור שנדפס בווילנא בשנת עת"ר.

ברכות ההפטרה אשר בו אינם לפי נוסח חב"ד. ולכן תיקן בהם בכתב-יד-קדשו, שיהי' כנוסח חב"ד.

בראש המחזור ישנה מדבקה, בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

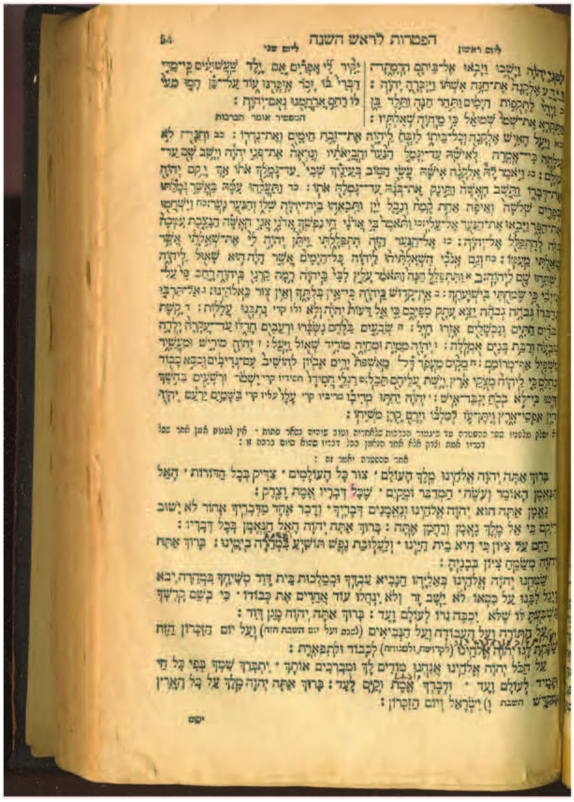
ספר מחזור אשר התפלל הוד כ"ק אאמו"ד הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א, מן ר"ה הד"ע"ז עד הד"ס, עם כי"ק תיקוני' בכרכת הפטורה.

בברכת רחם, הנוסח שבמחזור זה הוא "ולעלובת נפש תושיע במהרה בימינו", ועל כך הוסיף כנוסח שלנו "תושיע **ותשמח** במהרה בימינו"[48].

בברכת על התורה, הנוסח שבמחזור זה הוא "ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו", ועל כך הוסיף כנוסח שלנו "ועל יום הזכרון הזה **ועל יום טוב מקרא קדש הזה** שנתת לנו"[49].

בברכת על הכל, הנוסח שבמחזור זה הוא "ודברך אמת", ועל כך הוסיף כנוסח שלנו "ודברך **מלבנו** אמת"[50].

48 ראה פסקי הסדור ח"ב ע' תתקד: "ולאחר ההפטרה מברך ... מיטעם שצריך שיאמר מענין חתימה סמוך לחתימה ... הנוסח תושיע ותשמח". ונתבאר בשער הכולל פכ"ה ס"ק ג, דהיינו כיון שחתימת הברכה היא "משמח ציון בבניה", לכן גם סמוך לחתימה צ"ל: "תושיע ותשמח". וכ"ה בס' המנהגים – חב"ד (ע' 32): "בברכת הפטורה אומרים תמיד ... תושיע ותשמח".

49 ראה שו"ע אדמו"ר הזקן סי' תפז ס"ו (בקצת מדינות אומרים ... את יום טוב מקרא קודש הזה). שער הכולל פ"מ ס"ק ג (בכל התפלות של שלש רגלים ור"ה אומרים את יום טוב מקרא קדש הזה, בין בותתן לנו בין בעלה ויבוא). אוצר מנהגי חב"ד תשרי ע' סה.

50 ראה אוצר מנהגי חב"ד שם ע' סז, ושו"נ.

פח. לקוטי לוי יצחק – על הזהר

סיפר הרבי בהתוועדות כ"ף מנחם-אב תשכ"ג (ס"ח):

כאשר אאמו"ר ז"ל – בעל ה"ארצ'ייט" – היי' כבולה, לא היו עמו ספרים, ולאחרי משך זמן שלחו לו ספרים אחדים, וביניהם גם ספר הזהר, ועליו רשם אאמו"ר ז"ל את הערותיו על הזהר, בגלל מחסור בנייר.

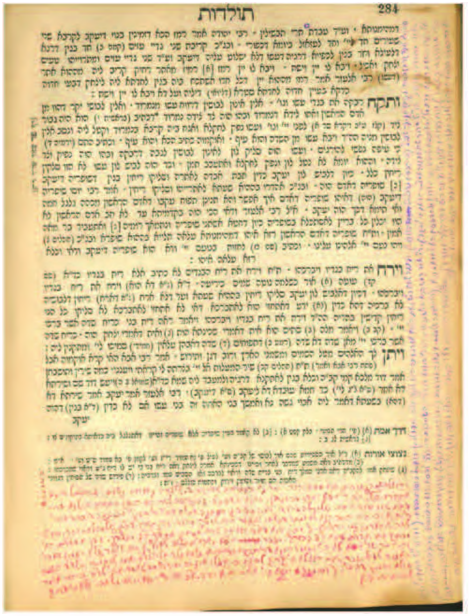
- וגם דיו לא היי' לו, אך אמי מורתי, חיכבד לחיים טובים וארוכים, למדה לייצר דיו מעשבים כו', וכיון שלא היתה "מומחית" בייצור דיו, לכן היי' צבע הדיו שהיה מפעם לפעם, כפי שרואים את שינוי הצבעים בהערות שרשם אאמו"ר ז"ל על גליון הזהר.

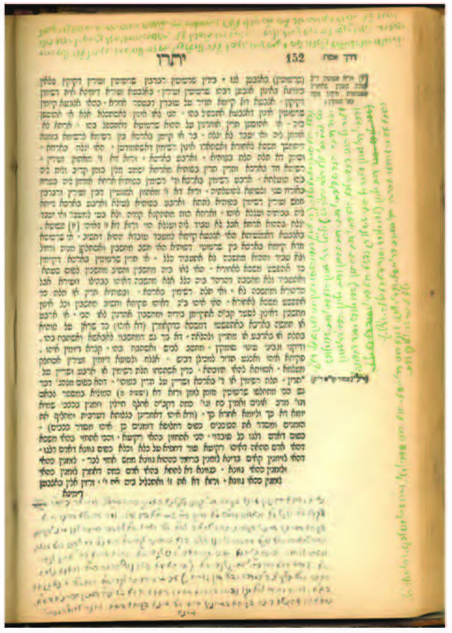
ועד"ז סיפר בכ"ף מנחם-אב תשכ"ד (סכ"ב):

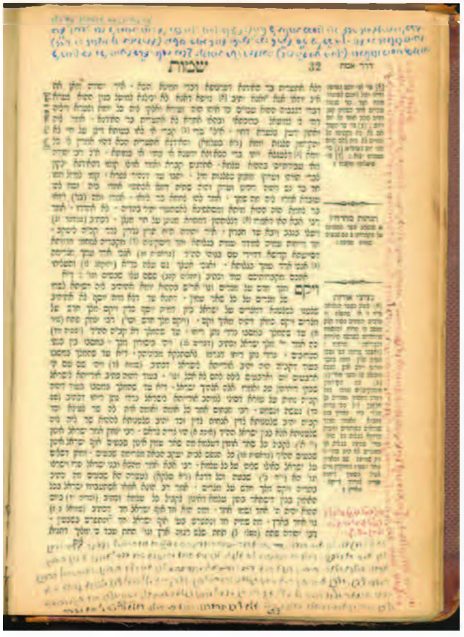
וכשקיבל דיו היו צריכים למצוא עצות והמצאות שונות, שעל ידם הצליחה אמי מורתי שתחי' לאחר ימים ושנים טובות לייצר דיו, שלכן, מפעם לפעם היי' בצבעים שונים, אדום, ירוק או שחור.

ועד"ז סיפר בכמה הזדמנויות. ראה התועדויות תשמ"ב ח"א ע' 58. תשמ"ו ח"א ע' 68. תשמ"ט ח"ד ע' 170 (מוגה). תש"נ ח"א ע' 62. ועוד.

לפנינו דוגמאות של 3 עמודים, הגהותיו של הרה"ק רבי לוי יצחק על גליון הזהר בכמה סוגי דיו, אדום, ירוק, כחול, סגול ושחור.

פט. לוח דיני ומנהגי בית הכנסת – מוגה

אחד מחיבוריו של הגאון החסיד מוה"ר אברהם חיים נאה, היה לוח דיני ומנהגי בית הכנסת.

בתחלה הדפיסו בעצמו, כלוח קיר וכקונטרס בפני עצמו הנשלח לידי תומכים בחו"ל. ואח"כ התחיל הלוח להופיע ע"י ארגון כולל חב"ד, וכך נמשך ונדפס לוח זה כל שנה ושנה, ע"י כולל חב"ד, הן בתקופת הגה"ח מוהרא"ח נאה, הן בתקופת בנו הגה"ח מוה"ר ברוך נאה, והן בתקופתינו זו.

העותק הכי עתיק שיש בספריה הוא משנת תרצ"ב, בצורת קונטרס, בשם: לוח לשנת תרצ"ב עם דיני ומנהגי השנה, מאת הרב אברהם חיים נאה פעה"ק ירושלם ת"ו.

ומעבר לשער: נדיבים נכבדים! יחד עם מנחתי אשר אני שולח לכם בזה, לוח עם דיני ומנהגי השנה, הנני מביע את אחולי הלבביים לעת תקופת השנה החדשה הבעל"ט...

בקטלוג ספריית ירושלים מופיע עותק עתיק יותר בצורת לוח קיר בכותרת: לוח עם מנהגי בית הכנסת לשנת תרפ"ו, ע"פ נוסח האר"י ומנהג אנ"ש חסידי חב"ד.

לוח קיר עם מנהגי חב"ד, הכי עתיק שיש בספריה, בעריכת הגרא"ח נאה ובהוצאת כולל חב"ד, הוא משנת תרצ"ט.

בין השנים ת"ש-תש"י, הרבה הרבי לברר ולקבוע את מנהגי חב"ד, בקובץ היום יום (תש"ג), ובקובצי המאמרים שנדפסו במשך השנים[51].

בהמשך לכך שלח הגרא"ח נאה לרבי, בשלהי שנת תשי"ב, את הלוח (קיר) שהכין עבור שנת תשי"ג, כדי להגיהו.

הרבי הגיהו והוסיף ותיקן בו עשרות פרטי מנהגי חב"ד. מאז ואילך נדפסו מנהגי השנה שבלוח הזה, ע"פ הוספותיו ותיקוניו של הרבי.

לוח קיר זה נדפס אז בשני דפים, דף הראשון - לתחדשים תשרי, מ"ת, ועד תחלת כסלו, והשני - מאמצע כסלו עד סוף השנה.

בארכיון הספריה נמצא רק הדף הראשון, לתחדשים תשרי מ"ת ותחלת כסלו. ובו הוסיף ותיקן הרבי בעשרות מקומות (ההגהות נדפסו בכרם חב"ד גליון 1 ע' 21 ואילך).

51 אח"כ נקבצו כל אלו יחד בס' המנהגים – חב"ד. קה"ת תשכ"ו.

מנחה שלוחה מאת ועד הכללי לצדקת רמבעה

כולל חב"ד בארץ הקדש תיו.

לוח לשנת תשי"ג

עם דיני ומנהגי בית הכנסת

עפ"י נוסח האר"י ומנהג אנ"ש חסידי חב"ד הולכים לאור תורת אדמו"ר הזקן נבג"מ זיע"א

תמונות וציורים

צ. ציור דיוקן רבי יוסף הצדיק אבד"ק פוזנא

בחודש אייר ה'תשנ"ג, הו"ל ר' יוסף מנחם שי' וויס את הספר "ציון המצויינת", אודות הציונים של ה"נודע ביהודה" ובני משפחתו בבית החיים בעיר פראג, בצירוף תעודות ותמונות ועוד.

בין השאר מסופר שם אודות תתנו המיוחד - רבי יוסף הצדיק. אשר אודותיו כותב:

נולד בשת תפ"ו בעיר זאלקאווא לאביו הג"ר משה פנחס אבד"ק סווירז, שימש כאב"ד בקהלות וויטקאב, סקאהל, יאברוב ופוזנא [ר"ת יוסף]. נדפס ממנו ספר זכרון שארית יוסף על הש"ס (קאלאמיא תרמ"ב). נפטר ה' אדר תקס"א, ומנ"כ בפוזנא. נוסח מצבתו:

פ"נ המפורסם הגאון והחסיד מורנו ורבנו מו"ה יוסף זצלה"ה אב"ד דק"ק פוזנא בהרב מו"ה פינחס זצ"ל, הלך לעולמו ... בשנת תקס"א לפ"ק, תנצב"ה.

בהסכמות לספרו זכרון שארית יוסף מביאים מדברי תותנו בעל ה"נודע ביהודה", אשר "לא זז מתבבו והיה מתייקר בו ועשה אותו עטרה לראשו וקרא עלי' דרב יוסף סיני ועוקר הרים שפתים ישק משיב דברים נכוחים"; "גם תותנו הגאון גדול המורים הנוב"י זצ"ל הרבה לספר תהילתו ויחיד בדורו יקראהו".

בארכיון הספריה נמצא ציור, שמעבר לו רשום: "ר' יוסף הצדיק ב"ר פינחס ק"ק פזנא". ובכתב מאוחר נוסף: Rabbi of Pozna 1780 - 1801.

אודות מקור הציור ראה לקמן פרק הבא.

צא. ציור דיוקן רבי עקיבא איגר

בהסכמה הנזכרת מסופר גם אשר הגאון רבי עקיבא איגר ביקר פעם את רבי יוסף הצדיק בפוזנא, ושאלו רבי עקיבא איגר הטעם למנהגו לא לכתוב תשובות לשאלות שבאו מחוץ לעיר, רבי יוסף הצדיק השיב לו "יגיע למקומי פה ויראה כי צדקו דברי בזה". ואמנם כן היה, שכעבור משך זמן התמנה רבי עקיבא איגר למלאות את מקומו להיות אבד"ק פוזנא. אחר משך זמן נשאל הגאון רבי עקיבא איגר מאת הגאון רבי שלמה קלוגר, ומרוב טרדות העיר לא השיבו בזמנו. אז התנצל רבי עקיבא איגר וסיפר הסיפור הנזכר.

בארכיון הספריה נמצא גם ציור של הגאון רבי עקיבא איגר, שמעבר לו רשום (שם הבעלים):

יוסף בהגאון המפורסם מה"ו עקיבא איגר.

הבעיה היא, אשר בין בניו של רבי עקיבא איגר לא ידוע לנו שיהיה בן בשם ר' יוסף. העירני ע"ז ידידי הרב שמרי' שי' ציטרנבוים (עורך ה"כרם שלמה"), אשר מסתבר שרבי יוסף זה הוא בנו של רבי עקיבא איגר השני (רבה של הלברשטט ובן-דודו של רבי עקיבא איגר המפורסם מפוזנא), אשר תתימתו נמצאת על גבי כמה ספרים שהיו בבעלותו, ואשר ב"פתח דבר" לס' תשובות רבי עקיבא איגר מכתב יד (ירושלים תשכ"ה, הערה מא) כותב אודותיו: "בנו של הגר"ע היה הגאון רבי יוסף איגר ז"ל שמילא את מקומו אחריו כראב"ד דק' הלברשטט ונפטר בשנת תרי"ד". וא"כ אפשר שגם הציור הזה, של רבי עקיבא איגר מפוזנא, היה בבעלותו של נכד דודו ר' יוסף ברבי עקיבא איגר מהלברשטט.

בשעה שפרסמנו לראשונה את שני הציורים האלו (של רבי עקיבא איגר ושל רבי יוסף אבד"ק פוזנא – שבפרק הקודם), לא היה נודע לנו עדיין מהיכן ומתי התקבלו לספריה. מראש והכיתוב שעל גביהם מוכיח שהם עתיקים ומקוריים; אמנם מעולם לא ידענו את סדר השתלשלותם, מהזמן שצוירו, ואיך הגיעו לספריה.

עד אשר, בעת סידור הארכיון של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שבו יותר ממאה אלף מכתבים, נפלה עינו של ה"ר יצחק שי' וילהלם, על מכתבו של לואיס לאם, מו"ל וסוחר ספרים עתיקים באמסטרדם, אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

במכתב זה שכתב ביו- לאוגוסט 1936 (בדר"ח אלול ה'תרצ"ו) דן אודות קניית הציורים הנזכרים, ועוד 31 פורטרטים.

בנוסף לפורטרטים יש בספריה אוסף של עלוני דפוס וכתבי-יד עתיקים, שעל רבים מהם ישנה החותמת של לואיס לאם.

בספריה יש גם אוסף גדול של כארבע מאות סוגי לוחות, ובהם יותר מאלף פריטי לוחות עתיקים; מהמכתב שלפנינו נמצאנו למדים שחלק מהאוסף הזה נקנה אצל לואיס לאם; אף שלא ידענו איזה חלק.

מהמכתב הזה התברר לנו, לא רק הזמן שבו נקנו הציורים והעלונים האלו, כ"א גם מהיכן הגיעו אלו לידי לואיס לאם. וכך כותב הוא במכתב, שקטעים ממנו מתורגמים בזה מאשכנזית:

אמסטרדם, 19 אוגוסט 1936

אדון יקר, הרב שניאורסאהן נ"י

... את תמונת השמן של יוסף הצדיק, בזמנו רכשתי בפוזנן מאת הרופא ד"ר קאלוואריי תושב פוזנן בעיסקת חליפין שבה אני בעצמי נתתי עבור הפורטרט הזה ספרים בשווי של 60 מרקים של הרייך...

עבור תמונת השמן של ר' עקיבא איגר (מירושת משפחת איגר) שמוצאן מרוסיה שילמתי בעצמי 25 מרקים ב-1913. לא היתה לי שום כוונה למכור את זה מקודם...

עזבון הלוחות של ד"ר בר בצורת ספר הועבר לרשותי ב-1897, אחרי פטירת בר...

הנני מצפה לתשובתך המהירה

בכבוד

לואיס לאם

כשכותב "אוסף הלוחות של ד"ר בר", כוונתו לחוקר המסורה והמדקדק ד"ר זליגמן יצחק בר מביברין, שנפטר בשנת תרנ"ז.

צב. ציור דיוקן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"

את הציור המקורי של תואר פני הוד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", צייר-נכרי שלא בידיעתו, בסוף ימי חייו בעלמא דין, כמסופר ומפורסם.

התמונה המפורסמת של ה"צמח צדק", צוירה ע"י איזשהו צייר, על פי הציור הזה שלפנינו. אותו צייר ניסה לחקות את הציור שלפנינו (ולאו דוקא בהצלחה) והדפיסה ופרסמה ברבים, בשנת תרמ"ז.

הציור המקורי שלפנינו הי' תלוי בבית האדמו"ר רבי שלמה זלמן מקאפוסט (בעל ה"מגן אבות"), נכד כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק". וממנו הגיע לידי נינו מו"ר ליב גינזבורג, הגר במוסקבא.

לראשונה ראיתי את הציור המקורי הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א. באותו יום רשמתי ביומני:

ביקרתי היום בבית יהודה ליב גינזבורג (בן רבקה, בן יהודה ליב, באדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט), שיש אצלו ציור מרהיב מהצמח צדק.

את בנו ויקטור פגשתי בג' דחוהמ"פ ... הוא דיבר עם אביו שקרא לי היום לביתו. בביתו תלוי

על הקיר ציור של הצ"צ היא כוודאי מקורית לגבי התמונה הרגילה. היא נראית ישנה (כמאה שנה ויותר. אצלו רשום שזה משנת תרמ"ט, אך אינו כטוח בזה[1]) צבעונית וכרורה ביותר. בארון שלידו מונחים כיכלאך שהכרתים לפי הכריכה, היינו שמציור הכיכלאך הכרתי שהכיכלאך נמצאים בספריה אצלנו[2].

מאז ראיתי את הציור הזה בביתו, באסרו חג הפסח ה'תנש"א, ניסיתי לשכנע אותו שימסר אותו לספריה, ואשר לפתות ירשה לי לעשות העתק-תצלום טוב מהציור אמנם כל השתדלויותי לקבל אותו, או תצלום ממנו, עבור הספריה, לא הניבו פירות.

את"כ בקשתי מאת ידידי ותלמידי הרה"ת ר' ברוך שי' גורין שישתדל בזה בדרכים שונות, וכך הגיע לידינו ההעתק של הציור הזה, הנדיר והמרהיב ביפיו.

למרות דבריו הנזכרים, אשר נדמה לו שהיא צויירה בשנת תרמ"ט, היינו יותר מעשרים שנה אחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", נראה יותר להקדים את תקופת הציור הזה, לפחות במספר שנים, שהרי: א) התמונה המפורסמת שבידינו (שנראה שעובדה ע"י צייר עפ"י הציור

1 כפי שהבנתי ממנו אז התבוין לומר, כי "נדמה" לו שראה פעם רשום אצלו שהיא משנת תרמ"ט, אך אינו בטוח אם באמת רשום אצלו כך או שטעה בזה.
בביתו הי' תלוי גם ציור של כ"ק אדמו"ר הזקן, אמנם לא ראיתי בו חשיבות מיוחדת, שמיד שראיתי אותו הי' נראה לי שהוא ציור שצויר על פי התמונה המפורסמת הנדפסת. לכן לא הזכרתי זאת אפי' ביומן, כי אם את הציור של ה"צמח צדק", אשר מיד הי' נראה ע"י שהוא המקורי. אם אמת הדבה שכך רשום אצלו, שהציור הוא משנת תרמ"ט, אזי אולי הכוונה לציור של כ"ק אדמו"ר הזקן.

2 אף שלא רשום אצלי ביומן (שנכתב בראשי-פרקים בלבד, בגלל רבוי העסקים שהיו לנו בימים ההם בקשר לספרי רבותינו במוסקבא), דומני ברור שהוא אמר לי אז, שאת שני הציורים יש לו בירושה מזקנו האדמו"ר מקאפוסט, שאצלו היו תלויים על הקיר.

הזה) נדפסה כבר בשנת תרמ"ז, כדלקמן. ב) ע"פ המסופר בכמה מקומות (ראה מה שליקט ידידי הר"ש שי' קראוס, ב"מ 40, 16) נעשה הציור הזה (או כעין זה) בחייו של כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", כדלקמן.

הראשון שכתב אודות הציור הזה הי' אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ ("האסיף" תרמ"ט עמ' 167, הועתק בכפ"ח 662, 109):

תמונת הרמ"מ ז"ל נמצאת בידי רבים. לפי הנשמע אחד הפוטוגראפים התגנב בלאט לחדרו ויערך את תמונתו, למרות רצון הרמ"מ, כי רבני החסידים לא יחפצו להשאיר תמונותיהם לדור אחרון.

הסיפור האמור נרמז גם בשיחת ש"פ וישב תש"נ (ס' השיחות תש"נ ח"א עמ' 193):

תמונת הזוהר פני קדשו ... של הצ"צ (שיי"א שנעשה לא כידיעתו).

הסיפור הזה על אותו צייר שצייר את תואר פני ה"צמח צדק" בלי ידיעתו, עבר כמה גלגולים ונוסחאות. בס' "זכרון להרב ברוק" ע' 113 מספר:

מספרים שאת תמונתו של ה"צמח צדק" צייר גוי שהי' נוכח כשעה שהצ"צ אמר חסידות והצייר ישב במקום ממנו יכול הי' להתבונן בו היטב וכזכרונו חרת את דמותו דיוקנו של הצ"צ וכך יצא מהאולם כשעיניו עצומות והגיע לביתו, ולמרות שכדרכו קבל מכה מעמוד עץ נשארה עדיין בזכרונו דמותו של הצ"צ שאותה העלה על גבי הניר.

ב"לקוטי ספורים" (פרלוב) עמ' קז כותב שהתמונה נעשתה בהיות אדמו"ר ה"צמח צדק" בפטרבורג.

אמנם הנוסחה הנפוצה ביותר (ראה "די אידישע היים" גליון 96 עמ' טו):

צייר אלמוני, איני יהודי, השתוקק לצייר את תוארו של הצ"צ, אך ביודעו שלא יצליח לעשות זאת באופן הרגיל - שהרי הצ"צ לא יסכים לכך - עלה בראשו רעיון: הוא הגיע בשבת אל הצ"צ, הכיט בו טוב טוב עד שהצליח לחרות עמוק בדמיונו את תוארו פניו הקדושים.

על מנת שהמעמד הרגעי ישאר טרי בזכרונו, מיהר הצייר לביתו כשעיניו כמעט סגורות, ומיד כשהגיע נטל את כלי הציור שלו והחל רושם את שראה - על הבד.

מאוחר יותר כשהראו לצ"צ את התמונה, הצטער על-כך מאוד, היות והיא נעשתה בשבת (לכן כאמת נראה כה הצ"צ כשהוא לבוש בבגדי שבת), אלא ש"התנחם" בכך שהצייר טעה בכמה דברים:

א) הצייר הגוי צייר את בגדו העליון של הצ"צ כאופן ששפתו השמאלית מונחת על זו הימנית - כפי שנוהגים אינם יהודים, שכן אצל היהודים, להכדיל, נהוג להיפך, שצד ימין של הבגד העליון מונח וגוכר על צדו השמאלי.

ב) בתמונה נראה הצ"צ מחזיק ספר. אך בעוד וספרי-קודש נכתבים ונקראים מימין לשמאל, וכך הם נפתחים - מימין, הרי שהצייר הגוי צייר את הספר כאילו זהו אחד מספרי הגויים, להכדיל, הנפתחים משמאל.

על פי הציור הזה, עיבדו את"כ תמונות שונות שנדפסו בעותקים רבים ונתפרסמו, מתחיל משנת תרמ"ז ואילך. בספריה ישנם 7 תמונות שנדפסו במשך השנים, ורובן בנויות על הציור שלפנינו:

א) נדפס לראשונה ברוסיה בתורף תרמ"ז, בליטוגרפיה של נ. מץ. בכיתוב שתחת הציור בלה"ק: "לזכר עולם יהיה צדיק, תמונת הרב הצדיק הגאון מו"ה מנחם מענדל מליובאוויטש זצ"ל". וברוסית: "פורטרעט ליובאוויטשסקאווא ראווין מענדל שניאורסאהן". אישור הצנזור אוקטובר 30 1886, ווילנא. ע"י נ. מץ [חלק מהכיתוב נתתך ולא ברור]. משם הועתק לכמה מקומות. טופס נוסף בספריה הלאומית בירושלים (גם הוא תתוך).

ב) נדפס בכתב-העת "כנסת ישראל" (ווארשא תרמ"ח, ספר שלישי טורים 215-216). בתתימת הצייר ז' ש"ץ.

ג) הדפס שרשם עליו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע: "תמונה זו קבלתי תשורה מאת כבוד א"ז הרבנית הצדקנית מר[ת] רבקה נ"ע זצ"ל זי"ע, ואמרה לי אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

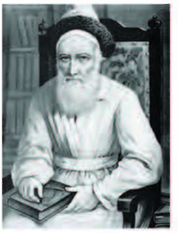
ד) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מרמ"א שטילתמאן, בד' שבט תרפ"ד.

ה) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "רעמיגאלסקי" בריגא בשנת תרפ"ט, שנמצא בספריה. וכן נדפס בכרטיס-גלויית שנה טובה.

1) נדפס בשער לוח-שנה של הוצאת "מסורה" בלודז. בתחימת הצייר "ש. ה". נמצא בספריה. משם הועתק לספר "תולדות חב"ד בארה"ק" עמ' צת.

ז) נדפס ע"י קה"ת בשנת תשי"ג. משם הועתק לכמה מקומות. במכוון הפכו בו את הגלופה, כדי ששפתו הימנית של הבגד העליון תהי' מונחת על שפתו השמאלית, וכדי שהספר שמחזיק יפתח מימין.

עוד יש בספריה הלאומית בירושלים א) טופס שנדפס בוארשא, עם רשיות הצנזור בווילנא, 26 ינואר 1889. ב) טופס שנדפס בברלין, חסר תאריך.

בכללות יש לחלק את התמונות שהתפרסמו עד עתה לשלושה קבוצות:

1) התמונה שנדפסה בשנת תרמ"ז (א), וזו שניתנה ע"י שטילמן (ד). שתיהן זהות, אבל תמונה (ד) מכילה חלק גדול יותר מארון הספרים ומרגליו הקדושות של הצ"צ, וא"כ ברור אשר תמונה (ד) לא הועתקה מתמונה (א), כי אם יש לשתיהן מקור קדום יותר שנדפס, כנראה, לפני שנת תרמ"ז.

2) התמונה שנדפסה בלוח-שנה בשנת תרפ"ט (ה), וזו שנדפסה ע"י קה"ת בשנת תשי"ג (ז) - שבה הוחלפה הגלופה, כדי שיצא ימין על שמאל וכו', וזו שנדפסה בלוח-שנה של מסורה (ו) - שהוא תיקוי מדויק של הדיוקן שבתמונה הקודמת.

3) הדפס שקיבל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מזקנתו הרבנית (ג), ואמרה "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות", והציור שהגיע זה עתה, אשר רק שני אלו דומים זה לזה.

[הציור שבכנסת ישראל הוא לדעתי נסיון לא מוצלח כלל, שאין כדאי לדעתי לדון בו].

עיון בציור הזה, ובשאר הציורים הנדפסים שהובאו לעיל, מורה אשר הציור הזה הוא המקורי, על פי הוכחות רבות ועצומות. והעיקריות שבהן:

הציור שלפנינו שונה משאר התמונות הנדפסות, והוא דומה מאד לציור שהרבנית רבקה העידה עליו "אשר תמונה זו מתאימה יותר משאר התמונות".

הדמיון בין הציור שלפנינו ובין הציור שהעידה עליו הרבנית, בולט לעין:

1) העינים העמוקות והמתבוננות והמבט הרחוק (פארטראכט בל"א). 2) גבות העינים הגבוהות. 3) הזקנה שעל הפנים. 4) אופן הנחת היד על ידית הכסא. 5) רוחב האבנט. 6) השפתים שמכסות חלק מהפה. 7) הלחיים הנפולות (כנראה מחסרון שינים). 8) הישיבה הבלתי יציבה שבאה מרוב זקנה. ועוד הרבה פרטים קטנטנים, שהם מופיעים רק בשני הציורים האלו ולא בשאר הציורים.

שוב בא הרנ"י שי' קפלן, והרבה להבהיר ולהוכיח בכפר חב"ד (גליון 805 ע' 64), אשר ציור זה הוא המקורי, ואילו שאר הציורים הם תיקוי בלתי מוצלח של הציור הזה.

ובין שאר הפרטים כותב שם, אודות נקודת החן שעמל עליה הצייר בציור הזה, אשר שום הגיון בעולם לא יאמר, אשר הצייר ניסה לחקות את הציור המודפס, והחליט להוסיף נקודת חן - בין האף ללחי, ולעמול בדבר שאינו נמצא כלל בציור המודפס.

אלא ברור הוא שאת נקודת החן הזאת ראה בפניו הקדושות של הצמח צדק, ולכן עמל בו.

כיון שכך יש א"כ מקורות חזקים לקביעה זו, אשר הציור שלפנינו לא צויר בשנת תרמ"ט, כ"א שנים רבות קודם לזה. ולכן הועלתה הסברא, שהוא הציור המקורי שצויר בחיי כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", בסוף ימיו.

ואין הכוונה לסוף ימיו ממש, שהרי מובא בכמה מקומות, אשר בימי חליו של אדמו"ר הצמח צדק היה יושב על ספה, בינות לכרים (ולא על כסא שנראה בציור שלפנינו). אלא הכוונה היא שמדובר בציור שצויר בשנותיו האחרונות, ולא בשנותיו הצעירות.

צג. אספת הרבנים בקאראסטען

את התמונה עצמה כבר הדפסנו בשנת תשמ"ט בספר "תולדות חב"ד ברוסיא הסובייטית" עמ' צו. שם עמ' צ ניתנה אף רשימת 72 הרבנים והאורחים המשתתפים באספה הזאת.

אמנם שם העתקתי את התמונה מתוך עתון, והתמונה לא היתה ברורה מספיק, כדי לזהות על פיה את האנשים שבתמונה.

אח"כ כשסידרתי את אוסף התמונות ראיתי את התמונה המקורית והברורה, אשר אצל כל איש נרשם מספר.

בסך הכל רשומים בו 101 אנשים, עם מספר על כל אחד; מתחיל במספר א (זה היושב בשורה תחתונה בקצה ימין) ומסיים במספר קא (זה העומד בשורה העליונה בקצה שמאל).

וזאת אומרת, שבנוסף ל72 הרבנים שהשתתפו באופן רשמי באספה, היו עוד כ30 שהשתתפו בה באופן בלתי רשמי.

אמנם את הרשימה המצורפת לתמונה לא מצאנו.

ניסינו אם כן לברר בעצמנו את האנשים על-פי קלסתר פניהם. ניסינו להעזר עם כמה שיכלו להכיר חלק מהאנשים שבתמונה, ועם כמה שיש להם חוש בציור ויכולים להכיר ע"פ השוואה עם תמונות מצויות.

על-פי כל הנ"ל הצלחנו לזהות 12 אנשים שבתמונה (חלקם, רק השערה בספק):

הרב בנציון שמוטוב - ג
הרב לוי גראסמן - יב
הרב אברהם יהושע העשיל זמסקי - טו
הרב שלמה יוסף זעווין – יז.
הרב אברהם האראנשטיין - יט
הרב שמואל שניאורסאהן - כג
הרב זושא פרידמן – מב
הרב ארי' ליב קפלן - נא
הרב אברהם רפופורט - נד
הרב יהושע זעליג דיסקין - נט
הרב חיים מטוסוב - סג
הרב גרשון חן - פג

למען השלימות תינתן כאן רשימת הנציגים הרשמיים, ואולי מישהו יצליח להכירו לפי התמונה שלפנינו:

רשימת נציגים ואורחים קהילות דתיות יהודיות
ועידת רבנים בעיר קאראסטען – 26, 27, 28 אוקטובר 1926

השם, הקהילה הדתית והעיר

1) ר"ד קפלן, קהילת קאזמיראוו
2) ר"י שטערנפלד, קהלת עמילצ'ינו
3) ר' אהרן טווערסקי, מאלין
4) ר' יעקב לעוויצקי, אלעווסק
5) ר' ישראל לובנער, מעלען
6) ר"ב בערעגאווסקי, ראדאמיסל
7) ר"ש הוכמאן, מאלין
8) ר"ל פוגורעצקי, קארעסטין, ביהכ"נ הגדול
9) ר"י נודלמאן, אושאמיר
10) ר"א רויטבלאט, זערנאטורגובסק, זיטאמיר
11) ר"ש מאחרינסקי, זאסווענ'נא
12) משה ביחמאן, תושב ניישטעטיק, זיטאמיר
13) גורודצקי, קהילת טווערסקי, קאראסטישור, זיטאמיר
14) ר' משה חאסין, ביה"ס מלינסקי, זיטאמיר
15) ר' בנציון פרידמאן, וואלאדארסק
16) ר' שמואל שפירא, שעפעטאווסק
17) ר' ברוך אברוצ'סקי, טוריאנוב
18) ליבערזאן, סלאוויטא
19) ר' ברוך ביידמאן, זסלוב
20) ר' מרדכי ווייסבלאט, זיטאמיר
21) ר' מרדכי בלייכמן, קאנאטופ
22) ר' אהרן מייזענבערג, ביה"כ קופעצעסקי, זיטאמיר
23) ר' חיים ביטלער, קהלת באראנאוויקא
24) ר' מנחם בונימוביטש, קהלת לוגינא
25) ר"ג גולדמאן, זוליגסק הגדולה
26) ר' פנחס בירביס, אוורוטש
27) ר' שמואל בירגער, אוורוטש
28) ר' אהרן פאסטעצקי, מאלין
29) ר' יעקב טשערפין, ליטאווען, זיטאמיר
30) זיסערמאן, קוטעלנא
31) ר' אליעזר איידלשטיין, סקורודין, אוורוטש
32) ר' חנא שליפעצ'ניקאוו, פולין
33) ר' שמריה שניידרמאן, באזאר
34) ר' נחום שאכמייסטער, פולין
35) ר' מענדל בערעסקער, אושאמיר
36) ר' אייזיק טעמבאק, זיטגמיר
37) ר' אפרים שור
38) ר' טוביה פלדמן, אוורוטש
39) ר' אהרן רוזנשטיין, נורינסק
40) ר' מרדכי לענדר, אוורוטש
41) ר' משה גארצמאן, אוורוטש
42) ר' שמואל קיפניס, קהלת הורנוסטייפל, אוורוטש

43) ר' ברוך שלייפמאן, כפר וואסקאוויצ'י
44) ר' מאיר פינסקי, באראשי
45) ר' יחיאל מיכל כרז, גאראניצק
46) ר' משה פעלישוק, פאלאוונאייא
47) ר' ליב קאברינסקי
48) ר' חיים ארנוכין
49) ר' יוסף ראדאמיסעלסקי, מאלין
50) ר"ז וויגרייזער, קארעסטין

אורחים

1) ר' חיים מטוסוב, קיוב
2) ר' שלמה זון, נובחזיקוב
3) ר' זושא פרידמן, אודיסה
4) ר' אליהו סאנדראוו, זאלאטאנאגא
5) ר' מאיר פרידמן, קיוב
6) ר' בערקע גרינפרעס, פולטבה
7) ר' יהושע זמסקי, באחמוט
8) ר' יעקב פישמן, טודוב
9) מ. ג. רזאוסקי, לנינגרד
10) ר' שמואל שניאורסאהן, ניקולייב
11) ר' יוסף שפירא, וויניצא
12) ר"מ טאראשאנסקי, קרעמענטשוג
13) ר' שמריה מעקלער, לנינגרד
14) ר' בדוך רוקח, קיוב
15) ר"י שלייפמן, לוגינא
16) ל. י. גראסנאן, קיוב
17) ר' גרשון חנ אלכסנדריה
18) ר"מ גענדלפעלד, קיוב
19) ל. א. רבינוביץ, לנינגרד
20) ר' אברהם הורנשטיין, קיוב
21) ר' דוד קאמינקער, קיוב
22) ר' אברהם רפופורט, קיוב

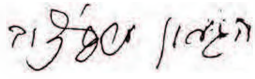
על התמונה רשומה כותרת:
דער 1-טער רבנים צוזאמענפאר פון קארעסטיענער זשיטאמערער אונד שפעטאווקער קרייזען, אין קאראסטיען,
18-20טען מרחשון תרפ"ז.
למטה, על התמונה, רשומים אותם הדברים ברוסית, עם שם הצלם.

צה. שלוש תמונות מהגאון מרוגצ'וב

חיבה יתירה היתה לרבי אל הגאון רבי יוסף רוזין מרגצ'וב, לא רק שהיה מתכתב אתו בהלכה ופלפול[3], לא רק שעודד מאד את הדפסת חידושיו[4], לא זו בלבד שרגיל ה' להזכירו בשיחותיו ולפלפל בדבריו, אלא כל אימת שה' מזכירו ה' זה ביחס של אהדה והערצה מיוחדת.

מוצגים כאן שלוש תמונות מארכיון הספריה, תמונות שניתנו לרבי, ומרוב הוקרה רשם הרבי על אחד מהם: הגאון מרגצ'וב.

3 ראה אגרות קודש ח"א אגרות א; ה. חכ"א אגרת ז'תשנט.
4 ראה לעיל פרק סד.

צה. תמונותיהם האחרונות של הורי הרבי

שתי תמונות קיימות מאת הרה"ק המקובל רבי לוי יצחק שניאורסאהן, אביו של הרבי: א) שצילמוהו בעת מאסרו בט' ניסן תרצ"ט. ב) שצולם עם גאולתו, בהיותו באלמא-אטא בקיץ תש"ד זמן קצר לפני פטירתו בכ' מנחם אב תש"ד.

חמש שנים אלו בגלותו מוטטו את בריאותו, כך שקשה מאד להכיר את תואר פניו הקדושות - לפי התמונה שאחרי שיחרור.

כאשר הובאה אל הרבי תמונה זו של אביו, רשם עליה: **אאז"ל? [כלומר, האומנם עד כדי כך נשתנה מראהו מכל מה שעבר עליו?].**

מעטות הן התמונות של הרבנית הצדקנית חנה ע"ה, אמו של הרבי. התמונה האחרונה שלה היא מל"ג בעומר תשכ"ג, כשנה וחצי לפני פטירתה בו' תשרי תשכ"ה.

בל"ג בעומר, התקיימה תהלוכה לילדים. הרבנית חנה באה להשתתף ולחזות בתהלוכת הילדים, ובאותו מעמד צילמוה.

כשהגישו את התמונה לפני הרבי, מרוב חביבות, הוא רשם עליה את התאריך: **ל"ג בעומר תשכ"ג.**

צו. תמונות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עם הרבי

לפנינו שלוש תמונות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם הרבי. ולצדן - תמונות נוספות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שנלקחו באותו מעמד ובאותו זמן:

א) משנת תרפ"ט, כנראה בסמיכות לימי התתונה; אולי בתור תתן לפני התתונה. הרבי עומד, ולידו יושב כ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אוחז בידו של הרבי. אצל השלחן בפינת האוכל, כנראה בריגא.

לצדה תמונה נוספת, באותו מעמד, בה יושב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, אצל אותו שלחן בחדר האוכל, מעיין בספר ולידו יושבת זוגתו הרבנית מרת נחמה דינה ע"ה.

ב) כ"ה אדר ראשון תרצ"ה, במחנה נופש פורקערסדארף, לשם נסע להתרפאות. עומד בין העצים יחד עם הרבי.

לצדה שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, בהן נראה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע עומד בפני עצמו.

ג) ער"ח תמוז תש"ב, חגיגה שנתית של מרכז הישיבות תומכי תמימים, בה נואם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בעמידה, והרבי תומך בו, בשני ידיו.

לצדה - שתי תמונות נוספות, באותו מעמד, כאשר אחד מהתומכים נואם.

הנראים בשלושת התמונות, משמאל לימין:

(א) החזן החסיד ר' שמואל קנטרוף. הרב ישראל דושאוויץ - נשיא ועד הרבנים דניו יארק, כ"ק אדמו"ה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, תדב"נ הרש"ג. העו"ד שמואל (סעם) קריימער ר' דובער חסקינד.

(ב) החזן החסיד ר' שמואל קנטרוף. ?. ד"ר אליהו יונג. כ"ק אדמו"ה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ר' דובער חסקינד (עומד). תדב"נ הרש"ג. הנואם.

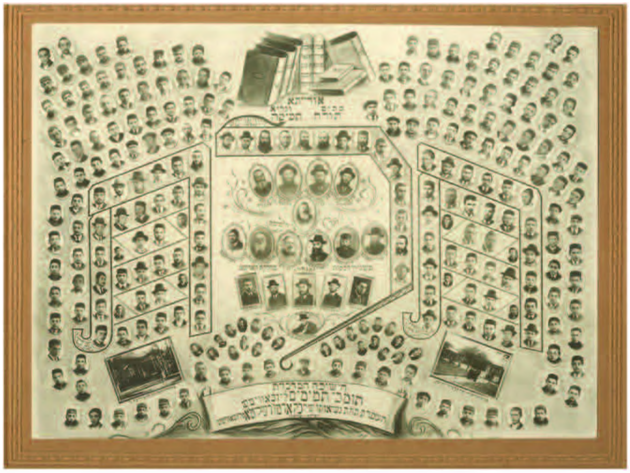
(ג) ד"ר אליהו יונג, הרבי, כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, הרש"ג. הג"ר יוסף דובער סולובייצ'יק. ר' דובער חסקינד (עומד). הנואם.

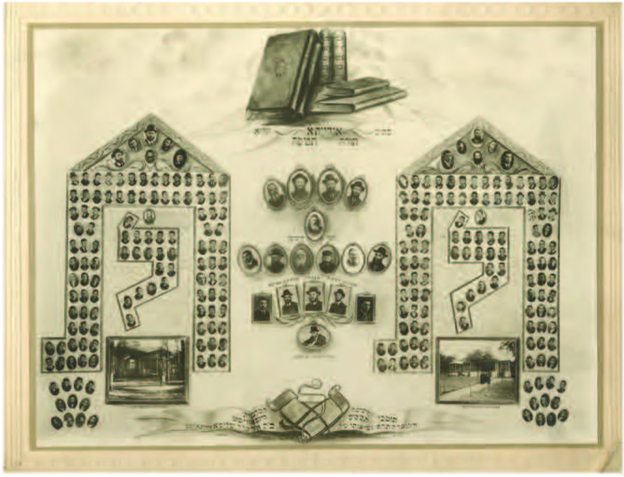
צז. תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק

תמונת המחזור של ישיבת תות"ל ווארשא-אטוואצק היא די מפורסמת, וכפר נדפסה בכמה ספרים. אמנם כאן ניתנת תמונת מחזור נוספת, שאינה מפורסמת כלל.

האמת היא שהתמונות הקטנות הן אותן תמונות, אלא שהן נדפסו בצורה אחרת, מעל גבי האותיות 'תת"ל'.

רבות עמלו על זהות התלמידים אשר בתמונות האלו, חלק מהם פוענח, ע"י התלמידים שניצלו ונשארו בחיים, בספר "התמימים" עמ' רפ-שג.

צח. ממראות 770 - בשנת תש"ג-ה

התמונות שלפנינו הן מכנס ילדי תדרי תורה תמימה ליובאוויטש (אודות רשת תדרים זו ראה "תולדות חב"ד בארצות הברית" (קה"ת, תשמ"ח) פרק מ, ו"שיעורי לימוד הדת" (קה"ת תשס"ו) ע' 213 ואילך), שהתקיים בחצר 770, שבו הוקם אח"כ ביהכנ"ס.

אין לנו תאריך מדויק לחגיגה זו, בתולדות חב"ד שם מסופר על תהלוכה שאורגנה עבורם, ויצאה מחצר 770, בט' אייר תש"ה, ואפשר שזהו הכנס הנראה בתמונות הניתנות בזה.

מתוך התמונות שבתחילה הזאת נבחרו:

א) הרב יצחק דובער אושפאל ע"ה עומד בכניסה לחצר מצד איסטרן פרקוויי, שם היא כיום הכניסה לבית הכנסת. הקיר הימני, הוא הקיר שעליו מוקם כיום ארון הספרים.

ב) הרב שניאור זלמן גוראר' ע"ה עומד בכניסה לחצר מצד איסטרן פרקוויי, הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים.

ג) הילדים יושבים בכניסה לחצר - מרחוב איסטרן פרקוויי, הדלת הנראית לשמאל היא במקום שעומד בו היום ה"כבש" וארון הספרים. החלון הנראה הוא במקום שהיום עומדת הדלת לארון פקקי החשמל.

ד) הילדים עומדים בצד הדרומי של החצר, שכיום עומדת בו הבמה שעליה הי' הרבי מתוועד. לצד ימין היה מותקן גגון, במקום שהיום מוקמת המרפסת של הרבי. ברקע נראית החצר הגבוהה והעצים. לצד שמאל עומד הרב אושפאל.

צט. חדר היחידות של הרבי - בשנים הראשונות

פעם ביקרה משלחת של ספק-יהודי חבש בארה"ב, הם ביקרו אצל כמה ארגוני יהודים וגם אצל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שאמר להם דברי עידוד וברכה, ואמר להם לשותח עם תתנו הרבי.

אחרי הפגישה בהיכל קדשו של הרבי, שהשתתפו בה גם המזכירים הרמ"ל רוטשטיין והרחמ"א חדקוב, ביקשו להצטלם.

הרבי לא נכנס בתמונה, רק המזכירים הנ"ל.

משהו כעין זה סיפר לי הרב חדקוב, בשעה שראיתי לראשונה את התמונה, בה יושבת המשלחת יחד עם המזכירים בהיכל קדשו של הרבי. מעבר לכך לא ידוע לי.

את התמונה ראיתי לראשונה, בתקופה שבה הכנתי לדפוס את הספר "תולדות חב"ד בארה"ב", וממנה הוצאתי את תמונת הרמ"ל רוטשטיין, שנדפסה שם עמ' שלה.

התדר הזה, שימש באותה תקופה (מקיץ תש"א עד תורף תש"י) כמשרדו של הרבי ושל המל"ת, ועבדו בו גם שאר עובדי המל"ת.

עד לבואו של הרבי, בשלהי סיון תש"א, שימש תדר זה כתדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בו אמר גם מאמרים באותה תקופה.

בתמונה נראה הקיר המערבי של התדר, כפי שהיה נראה בשנים ההם, שארון הספרים נמשך בו גם על-גבי הדלת. כעבור שנים התקינו מזגן בתדר הסמוך ומעל-גבי הדלת נראות הרשתות המביאות והמוציאות את אויר המזגן אל ומהתדר.

השלחן של הרבי נראה עומד לצד צפון, ולא במקומו הרגיל, לצד מזרח. מסתבר שהזיזו אותו לצד צפון לצורך התמונה, או לצורך הביקור.

חפצים

ק. התפלין של רבותינו

התפלין של רבינו הזקן הובאו מרוסיה בשלהי שנת תשכ"ו, ע"י החסיד ר' שניאור זלמן גורביץ ממונטריאל (שנסע אז לרוסיה לביקור), ונמסרו לרבי.

באחד מימי עשרת ימי תשובה, נמסרו ע"י הרב, כדי שיהיו מונחים על הבימה בבית המדרש, וכל אלו שטבלו במקוה הורשו לעבור בשורה ולראות את התפלין.

בעזבון כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע נמצאים (בנוסף לשקית עם זוגות התפילין שלו, שהם לא כ"כ עתיקים), עוד שתי חבילות, ובהן שמונה זוגות תפילין, כלומר שתי סטים של מה שנקרא ארבע זוגות תפילין, שבכל זוג:

זוג תפילין של רש"י, זוג תפילין של ר"ת, של ראש של שמושא רבא (שמניחים עם של יד של רש"י) ושל ראש של ראב"ד (שמניחים עם של יד של ר"ת).

כפי שיוסבר לקמן, נראים הדברים, שאלו הן ארבע זוגות התפילין של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע וארבע זוגות התפילין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

והרי פירוטן:

בחבילה אחת מונחות תפילין גדולות, בגודל 5 x 5 ס"מ לערך. זוג אחד - תפילין של רש"י, ועוד תפילין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של ראב"ד (נמצא שבחבילה זו יש סט של ארבעת הזוגות, אלא שחסרים בו התפילין דר"ת).

בחבילה השניה מונח זוג אחד של תפילין של רש"י קטנות 2 x 2 ס"מ לערך. שתי זוגות של ר"ת בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך. ועוד נמצאים בה תפילין של-ראש של שמו"ר ושל ראש של ראב"ד בגודל 3.5 x 3.5 ס"מ לערך (נמצא שבחבילה זו יש סט שלם של ארבעת הזוגות, ועוד זוג נוסף של תפילין של ר"ת, ואפשר שהתפילין של ר"ת הנוספים האלה הם שייכים לסט הראשון הנ"ל).

אודות החבילה של זוגות התפילין הגדולות, סיפרו כמה, שהראו להם את החבילה הזאת בבית הרב, ואמרו להם שאלו הן התפילין של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב.

ואודות זוגות התפילין הקטנות, ראה תורת מנחם - רשימת היומן ע' קצב:

מהרשנ"ע הי' איזה זמן שהי' מניח דרש"י ור"ת ככ"א, ומתפלל בהם כל התפלה. והי' קטנים ביותר, פחות מאצבעים וכו'. ואח"ע גם הוא הניחם איזה זמן, והי' קשה בעיניו מאד, מפני קטנם פחות מאצבעים. והי' מכון להיסח הדעת, פושטם, גם הטליה, ואח"כ לובש דרש"י עוד הפעם בברכה.

דברים אלו נכתבו בקיצור גדול, ואינם מובנים לכאורה:

א) אחרי שאמר שהם קטנים ביותר מובן מעצמו שהם פחות הרבה מאצבעים, ומהו שמוסיף עוד שהם פחות מאצבעים וכו'?

ב) אחרי שאדמו"ר מוהרש"ב הי' קשה בעיניו מאד, מפני קוטנם, ולובש את"כ גדולות, מדוע לובש את"כ רק דרש"י?

ואחרי שראינו את זוגות התפילין האמורים מובן הכל בפשיטות:

אצל אדמו"ר מוהר"ש נ"ע היו תפילין דרש"י קטנים ביותר, ודר"ת פחות מאצבעיים וכו'. והיה איזה זמן שהיה מניחם בבת אחת.

אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע היו לו תפילין דרש"י גדולות, יותר מאצבעיים כו', והיה מניח בתחלה התפילין של אביו הקטנות, בב"א עם של ר"ת. ואח"כ לובש דרש"י הגדולות עוד הפעם בברכה.

משא"כ דר"ת היו שניהם באותו גודל, ולא היתה סיבה להניחם פעם נוספת.

אח"כ ממשיך ברשימה הנ"ל:

אח"כ היתה הנהגת אדמ"ע הי' מניח דרש"י ומתפלל ... פושט ש"ד דרש"י ולובש ש"ר דשימושא רבה ... פושטן, לובש ד"ת ... אח"כ פושט ש"ר ד"ת ולובש ש"ד דראב"ד...

עפ"י האמור לעיל, אפשר ששל רש"י, של שמו"ר ושל ראב"ד היו גדולות יותר מאצבעיים, ושל ר"ת פחות מזה קצת, וכנ"ל.

לעיל נקטנו בתוארים "של שמו"ר ושל ראב"ד", אמנם באמת רשום על נרתיקי התפילין האלו (נרתיקים של עץ): א) שמושי רבי רש"י, ב) שמושי רבי רבינו תם.

הסיבה לזה (שבבית הרב נקראים שניהם על שם השמו"ק ולא ע"ש הראב"ד) מבוארת ב"אשכבתא דרבי" עמ' 68 בשם הרבי.

ומה שנכתב כאן "שמושי רבי" באותיות יו"ד בסוף, אפשר שהיא טעות האומן, ואפשר שרמז בזה רמז.

קא. שרוול, כיפה ועטרה

בתדר היחידות של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ישנו ארון קיר שבו היו שמורים, בין השאר, כמה חפצי קדש שהיו לו בירושה.

אמנם לא נרשם על כל אחד מהחפצים, של מי הוא, ומה מקורו.

אחרי משפט הספרים, בשנים תשמ"ו-ז, עבר גם אוצר זה לידי גנזך החפצים שבספריה.

בכמה מהחפצים האלו, לא ברור של מי הם, אף שיש השערות:

א) שרוול

השרוול הוא של משי, שחור, משומש ביותר - עד שבמרפק נעשה חור. אורך השרוול 55 ס"מ.

המדה הקטנה של השרוול, ופשטותה, והעובדה שחילקו את הסירטוק בין הבנים וחלק אחד מהם נמצא אצל אדמו"ר ליובאוויטש, מורה לכאורה שמדובר בשרוול של הסירטוק של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק.

בציור המפורסם לובש אדמו"ר הצמח צדק בגד לבן. אמנם מסתבר שהי' לו גם סירטוק שחור, אשר אחרי הסתלקותו נחלק בין בניו הקדושים.

ב) כיפה לבנה

החוטים מעורבים בכסף, ועם זנב קטן.

כשהגיעה לספריה, ידענו רק שהיא של אחד מהאדמו"רים, אמנם לא ידענו של מי היא.

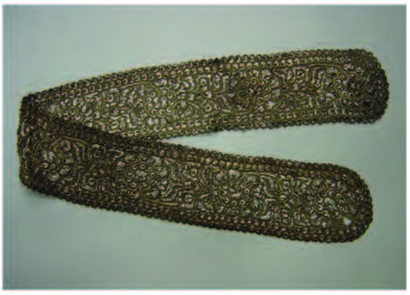
עד שנתגלתה (בארכיון ברוסיה) פתקה בכתב-יד-קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

מצפת הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מהרר"ש זצוקללה"ה נכג"מ ז"ע.

קבלתי כמתנה מאת ש"ב ר' שניאור צבי שי' שניאורסאהן, נכד הרה"ק הרח"א זצוק"ל, כיום ג' אלול תרפ"ח.

ההשערה היא שמדובר בכיפה שלפנינו.

ג) עטרה של כסף

לפי המראה שלה היא עתיקה, והפלא בזה הוא, שבתב"ד לא נוהגים ללבוש עטרה על הטלית. את הטעם למנהג הזה כותב מוהרמ"ד ריבקין בספרו "אשכבתא דרבי" ע' 22:

בידוע הסיפור שכאשר לקחו את אדמו"ר הזקן אחר חג הסכות תקנ"ט למאסר הידוע, והיה נצרך כסף תועפות ראם להצלתו, גזרו אז ראשי ומנהיגי גדולי החסידים, שכל אחד מאנ"ש יסירו העטרות של כסף מטליתיהם וינדבום לקופת ההצלה ... ולפי השערתי באמת מאז הוא שנשאר המנהג אצל חסידי חב"ד שלא לעשות עטרות.

לכן מסתבר יותר שהעטרה הגיעה בירושה מזקניו הקדושים, אשר מבית טשרנוביל וטשרקס.

קב. מקלות נועם

בגנזך החפצים שבספריה נמצאים כמה מקלות נועם, עם מסורת מסויימת:

המטה של האחים הקדושים מסלאוויטא

באגרות קודש של הרבי חט"ו אגרת ה'תנב, ישנו מכתב שכתב הרבי אל ר' שמואל אבא שפירא, בט"ז אייר תשי"ז, ובו כותב לו בין השאר:

מאשר אני קבלת מכתבו ... וה"ח ה"ח[1] על התשורה הכי יקרה, מקל אשר ממקום קדוש בא, וע"פ מרז"ל הנותן בעין יפה נותן, על כתבו בפרטיות בהנגע אליו, וה"ח ה"ח עוה"פ[2].

ובשולי הגליון מועתק מתוך מכתבו:

היום הפליג ... ויתכבד למסור לכ"ק את ה"מקל" – השדיד האחרון[3] של משפחתנו שנשאר, אחרי ה"גזילות" של הבולשביקים והיטלר, ואני שמח מאוד על הזכות שהיתה לי, ושכל הדברים החשובים הללו באו למקום הנכון.

לרבי פנחס זצ"ל (אחד מהאחים "דיא געשמיסענע"[5] היה בן-יחיד רבי העשל זצ"ל וכת יחידה טריינה ז"ל, היא כלתו של בנו (או נכדו) של הרב לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל, והמקל הזה נפל בחלקו בירושה לבעלה. היא נסעה למוסקבא לבית-האסורים של האחים (רבי פנחס ורבי שמואל אבא ז"ל) והמקל אתה. ביום אחד, בעת גשם-שוטף וכוץ ברחובות, היא שברה את המקל. אחד מהנסיכים הפולנים שעזרו לנו תקן את המקל ועשו ידית חדשה הנמצאת כעת.

המקל נמצא בגנזך הספריה ומספרו 5186. הידית היא אכן פגומה, אבל לא ממש שבורה.

המטה של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב

עוד מטה נמצא בגנזך הספריה, מספרו 5184, עם ידית של פת בצורת נשר שתרוט עליה ALPCCA.

רגיל היה הרבי לשמרו בהיכל קדשו, תלוי על שלחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע. מספרים, שלפי הידוע, המטה הוא של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב.

מתי התקבל המקל לידי הרבי? מי העיד עליו של של הרה"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב? את זה לא הצלחנו לברר לעת עתה.

---

1 ותשואות חן תשואות חן.

2 עוד הפעם.

3 בנוסף לספר תורה של האחים הקדושים מסלאוויטא, שנמסר לרבי בשלהי תשי"ד, כמסופר באגרות קודש ח"י אגרת ב'תתקסו;ג'סה. וראה יחידי סגולה ע' 272 ואילך.

4 נכדי הרה"ק רבי פנחס מקוריץ.

5 האחים הקדושים מסלאוויטא.

6 שמתואר לקמן פרק קג. וראה גם לקמן פרק קי.

המטה של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

עוד מטה נמצא בגנזך הספריה, מספרו 5188, עם ידית מתכת שחרוט עליה LONDON SOLID SK

את המטה הזה רואים בידיו הקדושות, בתמונה של החגיגה השנתית למען ישיבות תומכי תמימים ליובאוויטש, ז' אד"ז ה'תש"ג.

עוד מטה שלו

עוד מטה שני נמצא בעזבונו, ומספרו בגנזך החפצים 5187, ולא מצאנוהו לעת עתה בתמונות.

אמנם לאידך רואים מטה נוסף בתמונה משנת ה'ש"ת (בהגיעו לארה"ב, לפני ירידתו מהאניה), ובתמונה נוספת מאותה תקופה. לפי הידית, ולפי הכפתור שבראש הידית, אפשר להבחין שאיננו אחד משני המנויים לעיל.

המטה ששלח מוהרש"ז בעזפאלאוו

עוד מטה נמצא בגנזך הספריה, מספרו 5182, שחרוט עליו S. B. ומספרים שהוא ניתן אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ע"י החסיד ר' שניאור זלמן בעזפאלאוו, ושהוא היה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שזהו ראשי התיבות S. B.).

הראינו בשעתו את המטה אל החסיד הישיש ר' יהודה חטריק (ע"ה), ואמר שראה בשנת תר"פ את המטה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ואיננו זה המטה שלפנינו.

אח"כ כתב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

הנני להוסיף את אשר שמעתי מאת הרב יהודה ליב כיסטריצקי שי', בהתוועדות חסידית בסעודתא דדוד מלכא משיחא בשנת השכ"ב או תשכ"ג.

בשנת תש"א או תש"ב, ראה ר' יהודה ליב שי' את הרב שניאור זלמן בעזפאלאוו ע"ה עומד ליד חדרו של המשפיע הרב ר' שמואל לויטין, וכידוע חכילה ארוכה. כיון שר' יהודה ליב היה רגיל ללמוד תניא בשבת עם הרב בעזפאלאוו היה בקירוב אתו, שאלו מה פשר החכילה, וענהו שהמקל של הרב מוהריי"צ נ"ע לא נראה לו נאה מספיק, ולכן הוא קנה שני מקלות חדשים שלהם ידית כסף.

אח"כ עלה הרב בעזפאלאוו לבית הרבי, וכשאמרו לרבי על כך הורה להגיש כיבוד, קפה ומזונות, ולחכות לו עד אחרי התפלה.

בשעה שנקבעה, נכנס אל הרבי, ונכחו בחדר הרבי ריי"צ נ"ע, והרבניות והרבי הכ"מ' והרבניות. היתה מעין התוועדות קצרה, והרבי קיבל ממנו את אחד המקלות בעלי ידית הכסף, ואת השני רש"ז לקח בחזרה (כמדומה שהרבי אמר לו במפורש שייקח).

כמדומני סיפר שלמעשה לא השתמש אדמו"ר מוהריי"צ במקל זה.

המטה השני הנ"ל

גם המטה השני, שלקח מוהרש"ז בעזפאלאוו בחזרה, נמצא עתה בגנזך הספריה ומספרו 5183, וחרוט עליו Z. BEZPALOFF

בשנת תשי"ט, קיבל אותו ממנו הרה"ת ר' יוסף חיים רוזנפלה, ונתנו במתנה לרבי. כאשר נמסר לרבי, השיב הרבי למהרי"ח רוזנפלד (אגרות קודש חי"ח אגרת ו'תריב):

מאשר הנני קבלת מכתבו מי"ג כסלו, ח"ע[8] נתקבל המקל ... מקל נועם...

בטח ידוע לו מנהגי, כל"נ, להשתמש ממתנות. ולכן מוסכ"פ תמורת הנ"ל המחאה, פארניצען געזונטערהייט[9].

---

7 מכתב זה ושלאחריו, נכתבו במשך שנת ההסתלקות, בחורף תשנ"ה.

8 וזה עתה.

9 להשתמש בזה מתוך ברי אות.

ועל כך ממשיך וכותב גיסי ר' יהודה קעלער ע"ה:

לימים עבר הרש"ז מכאן לס' פרנסיסקו בקליפורניה, וכאשר הת' השלוחים היו מגיעים לעיר היו מבקרים אותו והיה מכבד אותם. כאשר הרב יוסף חיים הכהן רוזנפלד שי' היה שם בשליחות ... רש"ז נתן לו במתנה את המקל השני בעל הידית העגולה, והרי"ח נתן זאת במתנה לכ"ק אדמו"ר הכ"מ.

ששת המטות האלו נראים בתמונה שלפנינו, על הסדר דלעיל, מלמעלה למטה.

המטה של הבעל-שם-טוב

יש עוד מטה, שנמסר בשעתו לרבי, ע"י יהודי שעלה מרוסיה, ועדיין שמור בהיכל קדשו.
האיש אמר שהמטה הוא של הבעל-שם-טוב והוא נתנו במתנה לרבי.
כעבור משך זמן נפטר האיש הזה, והרבי אמר אז קדיש לעילוי נשמתו.
על פרטי הדברים כותב נ. פינסקי:

נזכר אני בפגישה שהיתה לי עם יהודי (שם משפחתו – מגדל) ... סיפר לי שהוא נולד בעיר לנינגרד במשפחה מתבוללת...

לפני פטירתו ביקש ממנו אביו לשמור על מקל, שעבר מדור לדור כירושה יקרת-ערך. נוסף לכך ציווה לו אביו שלא למכור אותו בשום אופן, היות ובזמנו המקל היה שייך לבעל-שם-טוב, אשר מצאצאיו הם. מר מגדל קיבל עליו את הצו והמקל עבר אתו לארה"ב.

באיזושהי דרך נודע הדבר לאנשי חב"ד, והם ביקשו לקנות ממנו את המקל. בזוכרו את צו אביו הוא כמובן לא רצה אפילו לשמוע כל כך. אולם החסידים לא התאפקו וחיפשו דרך לרכוש את המקל. לכן הם הזמינו את מר מגדל להתוועדות של הרבי הכ"מ, והציעו לו לתת את המקל לרבי הכ"מ במתנה. וכך היה.

אחרי התלבטויות רבות הוא הציג את המקל לפני הרבי הכ"מ על כל הולדותיו, והציעו כמתנה. אבל הרבי הכ"מ סירב לקבלו חינם, וביקש לדעת את מחירו. לאיש היה ברור שאינו יכול להציע לרבי הכ"מ תשלום כספי כלשהו, ולכן הוא ביקש לסדר לו אמירת קדיש ביום פטירתו של אביו, היות ואינו בקי בעניינים אלו. הרבי הכ"מ הסכים למלא את בקשתו של האיש.

עם זאת שאל הרבי הכ"מ אם מר מגדל מניח תפילין, וכששמע תשובה שלילית פנה אליו וביקשו לעשות כן, לאחר שיאושר, הועבר המקל לרשותו של הרבי הכ"מ.

עוד באותה שיחה המליץ הרבי הכ"מ למר מגדל להיכנס לחנות מסויימת ולבחור לעצמו זוג תפילין, וכך הלך האיש לאותה חנות וביקש מבעליה לקנות תפילין כמה שיותר זולות, בהתחשב במצבו הכלכלי הירוד של מהגר.

באותו רגע מישהו קרא את בעלי החנות לטלפון. אחרי השיחה הטלפונית הזו הם הגישו למר מגדל זוג תפילין הנבחרות, "זאת מתנה מהרבי" – הסבירו לו.

עד כאן הסיפור ששמעתי.

בזמן שיחתינו עם האיש היתה איתנו מזוודה. הוא פתח אותה והוציא ממנה שקיות תפילין, "אלה הן התפילין" אמר, "אני מניח אותן כל יום, כולל שבת". העמדתיו כמובן על הטעותו בעניין השבת, והאיש הלך לדרכו, ומאז לא ראיתיו ולא שמעתי ממנו.

קג. מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

ב"ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש" (קה"ת תש"ז) ע' 21:

מפני הכריאות ציוו עליו הרופאים להתעמל ולעסוק במלאכת יד[10], והיו בבית הרב כמה כלים שנעשו על ידו והם מעשה אומן עד להפליא, מהם: מנורה גבוה כקומת איש בעלת יב-יג קנים, שולחנות עשוים מחתיכות קטנות של עץ ואבן "מאזאויק" וכיו"ב.

בקי הי' ואומן בכתיבת סת"ם. לכל אחד מבניו נתן מגילה כתובה בכתי"ק ... כן ישנם מזוזות בכתי"ק.

מסגנון הדברים נראה, שהכלים, המנורה והשלחנות "היו" בבית הרב, ונאבדו. כנראה לא הצליחו להצילם מרוסיה או מפולין. אמנם המגילה והמזוזות "ישנם" גם עתה.

המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע נמצאת בארכיון הספריה, ומסופר עליה בכמה מקומות.

תצלום אחד העמודים של המגילה הזאת נדפס כבר בספר התולדות אדמו"ר מוהר"ש (קה"ת תש"ז). ותצלום ברור יותר של מספר עמודים, נדפס בספר אגרות-קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע (תשנ"ג).

אמנם היכן נמצאות המזוזות, זה לא ידוע לנו לע"ע.

נתעכב על אחד השלחנות שנעשו על ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, אשר משנת תש"ז ואילך הוא עומד בהיכל קדש של הרבי.

איך הגיע השלחן הזה אל הרבי בנ.י.?

אלא שאחרי הסתלקות כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע עבר שלחן זה לידי בנו הצעיר ר' מנחם מענדל ע"ה.

לימים הוכרח הרמ"מ לעזוב את רוסיה והתיישב בפריס, ואתו לקח את השלחן הזה.

הרמ"מ נפטר שם בתקופת מלחמת העולם השניה, והשלחן עבר לידי בתו מרת חנה עוזרמן.

בשנת תש"ז נסע הרבי לפריז להביא משם את אמו הרבנית, שניצלה מרוסיה. במשך שהותו בפריז, כך מספרים, הביאה לו מרת חנה עוזרמן את השלחן הזה במתנה.

השלחן הזה עשוי פרקים, והרבי הביאו אתו עמו לנ.י. כאן חיבר שוב את הפרקים והעמידו בחדרו הקדוש ב-770, ומשם לא יצא.

השלחן, מעשי ידי כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, עומד בחדר היחידות של הרבי ליד שלחן הכתיבה שלו.

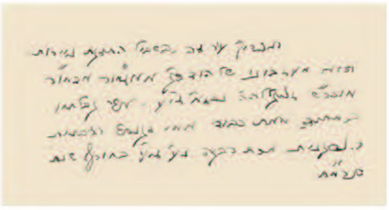
---

10 ראה לעיל פרק ו, כי אחיו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטשן, שואל אותו, עם עושה ההתעמלות שהרופאים ציוו עליו.

קה. הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע

לפנינו תמונות הארנק של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, יחד עם כיתוב של כ"ק נכדו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

תכריך עור זה, כשביל החזקת ניירות, הוא מעזבונו של הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר מוהר"ש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר קבלתיו כמתנה מאת כבוד אמי זקנתי הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע זי"ע בחורף שנת תרמ"ח.

קה. כגילות עתיקות בגנזך הספריה

בגנזך הספריה נמצאת המגילה שנכתבה ע"י כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע[11].

בנוסף למגילה זו, יש בגנזך הספריה עוד מספר מגילות-אסתר עתיקות; ביניהם חמשה מגילות שקנה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מאת האספן הביבליוגרף המפורסם שמואל וינער[12].

היה זה בחודש כסלו תרפ"ה, כחצי שנה אחרי שכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע התיישב בלנינגרד, שם גר ועבד שמואל וינער, שהיה לו אוסף גדול וחשוב.

זה האחרון רצה לצאת את רוסיה ולנסוע אל בנו בצרפת. הממשל הקומוניסטי לא הרשה לו לקחת אתו את האוסף שלו, ולכן הוא החליט למכרו אל הרבי הקודם.

הרבי הקודם קנה מאתו את האוסף היקר שלו, שהיו בו כחמשה אלף ספרים יקרי ערך, כמסופר בספר "ספריית ליובאוויטש" עמ' צ ועמ' קכה.

באוסף הזה, שהרבי הקודם קנה מאתו, היו גם חמשה מגילות עתיקות.

לא זו בלבד, שהרבי קנה אצלו אף את המגלות האלו, אלא אף גם זאת, אשר בירר אצלו תחלה את תולדותיה של כל מגילה, ורשם בעצמו את כל הפרטים בכתב יד קדשו, על-גבי מדבקה מיוחדת שהדביק על המגילה:

א) [מגילה זו, היא מאוסף] "אוצר וינער" אשר השיג מאביו של אחד הקונטוניסטים דעיר באריסוב, שמת בעיר סמרא מרוב יסורים בכפית הדת בשנת תרי"ג. לידו באה בשנת תרלט.

ב) מגילה זו, היא [מאוסף] "אוצר וינער" ... בהיותו ילה קיבל [מגילה] זו מאחד הזקנים [...] במלחמת הצרפתי, תרפ"ה ליענינגרד.

ג) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה בגניזה בשנת תרמ"ט בעיר באברוייסק, תרפ"ה ליענינגרד

ד) מגילה זו, ה[יא מאוסף] "אוצר וינער" [...] אחר הפרעות ר"ל בוי[טבסק] שהתגלגלה ברחוב. תרפ"ה ליענינגרד

11 כדלעיל פרק קג.

12 אודות כתובה עתיקה שהגיעה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מר שמואל ווינער, ראה לקמן פרק קמד.

ה) מגילה זו, היא מאוסף "אוצר וינער" שהשיגה במסעו בשנת תרמ"ח, וחשבה לעתיקת ימים. תרפ"ה ליענינגרד

יחד עם מגלות-אסתר הנזכרות, מונחת עוד מגילה עתיקה כתובה על קלף, חיבור "אילן הגדול" של רבי מאיר פאפירש, ציור סדר השתלשלות עפ"י כתבי האריז"ל, מעוטר בציורים.

גדלה 29 x 230 ס"מ.

באמצעה רשום באותיות גדולות: עד כאן מהר"י זלמ"ה, ירושלים.

על-פי השוואה בין נוסח ה"אילן" הזה שבכת"י ובין נוסח ה"אילן" הנדפס נראה כי: א) כתב-יד זה חסר בתחלתו ובסופו. ב) הנוסח בכתב-היד שונה מנוסח הנדפס.

על הקלף יש מדבקה שרשום עליה בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

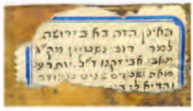
האילן הזה בא בירושה למר רוכין שטיין מק"ג [מקעניגסבערג] מאבי אבי זקנו ז"ל יותר על מאה ושלשים שנים מקודם, והביא לי כ[...]

מסתבר שגם המדבקה הזאת נכתבה באותה תקופה (יחד עם שאר המדבקות הנזכרות) של תרפ"ה לערך, וא"כ נכתב האילן הזה לפני תקופת תק"נ.

גם "אילן הגדול" הנדפס נמצא בספריה, בארבע הוצאות:

א) ההוצאה הראשונה שנדפסה בווארשא תרכ"ה, עם הסכמת הרב ישעי' מושקאט, רב בפראג-ווארשא.

גם היא בצורת מגילה נדפסת. גודלה 20 X 350 ס"מ.

ב) ההוצאה השניה שנדפסה בווארשא תרנ"ג. על פי ההוצאה הראשונה וע"פ כת"י, ע"י הרב אהרן מאיר אלטשולער ממאהליב.

בצורת קונטרס בן טו דפים, ונדפס רק בצד אחד של הדף.

בתחלה נוספו דברי המו"ל, והודעה ואזהרה על החזקת הגשמיות הנראה במשלים.

ג) נ.י. חש"ד. צילום דפוס ווארשא תרנ"ג, נדפסה בצורת מגילה. בהשמטת קטעים מדברי המו"ל הנ"ל.

בתחלתו דברי המו"ל ה"ר שלמה גבריאל מרגליות, והסכמות משנת תרפ"ח, מאת הרבנים הראי"ה קוק והרי"ח זוננפלד, לספרי אביו של המו"ל.

ד) ירושלים חש"ד. צילום מוגדל של הוצאות ווארשא תרנ"ג. ונוספה בתחלתו הקדמת המו"ל הרב מרדכי עטייה.

נדפס בצורת קונטרס בן טז עמודים.

קו. מיעזבונו של הרב חיים כבש

הרב חיים כבש נולד בוויעטקא בשנת תרמ"ט. למד בתומכי תמימים בליובאוויטש, ובשנת תרפ"ו התקבל לרב בעיר יוחאוויטש מחוז פולוצק. כשהתרבו הרדיפות על הרבנים בעיירות רוסיה הוא ברח לנעויל, וכשהגיעו הגרמנים לרוסיה ברח לרוסיה התיכונה, והתיישב עם אנ"ש בסמרקנד. שם נפטר בכ"ד אייר תש"ג.

יסופר כאן על אוסף מיוחד של חפצי-קודש שנשארו בעזבונו, איך הגיעו לידי רבותינו ומה מהם הועבר לגניזת הספריה.

נתחיל עם מכתבו של ר' מאיר אטקין ע"ה, ששלח כמה מחפצים אלו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ע"י הרבי שביקר בצרפת בקיץ תש"ז. במכתבו מספר:

הנה הכלים היו אצל הרב התמים ר' חיים כבש ע"ה שהי' רב ביוחאוויץ, ואח"כ דר בנעוויל, ושמענו ממנו כמה פעמים שיש אצלו כלים אלו, והיינו הכף של הבעש"ט נ"ע שזה בירושה אצלו מצד זוגתו ע"ה שהיתה בתו של הווילייקער גוטער איד (וסיפר שהיא קרובה למשפחת אדמו"ד שליט"א, והמו"כ סיפר שבהיותו בראסטאוו ביקשו ממנו הכלים אלו בביה אדמו"ד). ואח"כ כשהי' בסאמארקאנד הי' על שולחני בחגה"פ, ואז ראיתי הכלים, וסיפר שהכף היא מהבעש"ט נ"ע, והכוס הוא של הר' מרדכי לעכאוויצער שקיבלו מר' מיכאל זלאטשעווער נ"ע,

וזה הי' ידוע לרבים מפיו, והי' יקר אצלו ולא הי' חפץ בשום אופן למוכרם, ולאחר שנפטרו ע"ה נמרו אנ"ש שימכרו אלו הכלים שהם בחזקת יחוס על הוצ' ההצטרכות, וקניתי אותם.

אחרי שיצא הר"מ אטקין את רוסיה, בשנת תש"ז, כתב אשר הוא רוצה למסור את זה במתנה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ובכ"ט איר השיב לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

במענה על מכתבו מכ"ב לחד"ז, ברוך בואם לשלום. התשורה הכי יקרה לי ימסור לידי"ע הרב ר' בנימין שי' גארדעצקי לשמירה מעולה עד אשר ימסור לי, והשי"ת יחזק את בריאותו ובריאות ב"ב יחיו ויסתדרו בסדר טוב בגו"ר.

באותה שעה היה הרבי בפריז, ולפני חזרתו לנ.י. החליט הר"מ למסור את החפצים על ידו לידי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. על הסיבה לכך כתב בכ"ה סיון:

הנה היות שמענת כ"ק נתקבלה לי ע"י ה"ר רב"ג כ"ב סיון וצפיתי המענה, ומאחר שנתעכבה כל כך, נעשה לי ספק אם נתקבל מכתבי ואם יהי' מענה, ובנילא ביום אחד קודם מסרתי כל הכלים שכתבתי לכ"ק ע"י חתנו כ"ק הרמ"ש שיחי' קודם נסיעתו, שימסור לכ"ק, כי לא ידעתי מה לעשות. ובטח קבל כ"ק.

אחרי שהגיע הרבי לנ.י. ומסר החפצים לכ"ק חותנו אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, הוא ביקש שוב שהר"מ יכתוב הפרטים הקשורים לזה. במענה הר"מ מער"ה תש"ח הוא כותב:

הנה באמת כבר אמרתי לכ"ק מה שידוע לי, וגם כתבתי הכל מה שידוע לי בפרטיות, במכתב הראשון שכתבתי לכ"ק אד"ש אדות הכלים וכו'.

ואח"כ כותב את התיאור שנעתק לעיל.
הרבי קיבל את התיאור ומסרו לידי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שרשם עליו: קראתי.

בשעתו הראיתי לד"מ אטקין ע"ה את הכלים שהגיעו לספריה מעזבונו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, לראות אם יכיר את הכף ואת הכוס הנזכרים. ולא מצאם.

אמנם יחד עם זאת נמצא בספריה כלי נוסף, שע"פ המסורה גם הוא נשאר מעזבונו של ר' חיים כבש, וגם הוא כלי שהשתמש בו הבעש"ט.
המדובר בקומקום קטן שהובא לרבי לערך בשנת תש"ל ע"י ר' ישראל פויזנער מקלימאוויטש, ומצורף לו מכתב:

זה הכלי קניתי בעיר סמרקנד בשנת תשכ"ו מאחד מאנ"ש. הכלי הוא מהכלים שהניח אחריו הרה"ח חיים כבש ז"ל. בעת הקני' אמרו לי שהיא מהכלים של הבעש"ט זי"ע ... לפי המסורה זהו כלי שהבעש"ט ז"ל השתמש בה. והרי זה מתנה לכ"ק אדמו"ר שליט"א. הכלי הובא דרך גבול רוסיא לאה"ק בשנת תשכ"ט ע"י ידידי ר' אברהם לייב בן חי' רחל גאדין מריגא.

יחד עם הכלים ששלח הר"מ שי' אטקין, שקנה מעזבונו של הרב חיים כבש, שלח גם פרוכת שקנה ממקור אחר, ואשר לפי המסורה היא של כ"ק אדמו"ר הזקן. אודותה כותב באותו מכתב תיאור:

הפר[וכ]ת קניתי מיד האברך התמים אהרן אלי' [גרשוני]. שהוא חתנו של ר' פנחס [שרייבער] ראקשיקער ע"ה. כפי שמספר בא זה לידו מגיסו התמים ר' אליעזר ע"ה שאלקעס (כך קראו לו), שהי' בן בית אצל ר' שמואל עקיבא שניאורסאן ממאסקווא. וממנו בא לו זה בקבלה שזהו של אדמו"ר הזקן נ"ע.

קז. בהיכל קדש – כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

בתמונות הראשונות שלפנינו, נראים כמה פריטים שבהיכל קדשו, אשר הם עומדים גם היום באותו מקום, כפי שהיו עומדים אז:

א) מנורת חשמל – על השלחן.

ב) שעון חשמלי – על השלחן.

בתמונה הזאת נראה השעון מוסתר בחלקו ע"י מנורת החשמל. והוא נראה יותר ברור בתמונות טקס קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 40).

ג) פעמון – על השלחן.

רגיל היה הרבי לשבת לבדו בהיכל קדשו, ועוסק במלאתו הקדושה, וכאשר היה זקוק למזכירו, היה מצלצל בפעמון והמזכיר היה נכנס.

בארכיון נמצאים שלושה פעמונים. אחד מהם הוא זה שבתמונה הזאת. השני שבהם - נראה על השלחן בתמונות קבלת ניירות האזרחות, של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בט"ז אדר תש"ט (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 41).

ד) סולם מדרגות קטן – בפינה.

סולם זה עשוי לעלות בו כדי להוציא ולהכניס ספרים למדפים העליונים של הארונות שבהיכל קדשו.

כשמעיינים בתמונת הדלקת נרות חנוכה בשנת תש"י (הנדפסת בס' "ימי בראשית" ע' 50), אפשר לראות שהרבי גם הדליק את נרות החנוכה – על גבי מדרגות אלו.

הסולם עומד בפתח הנכנס מהפרוזדור אל היכל קדשו, ועל גביו נרות החנוכה. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע יושב לפני החנוכיה, ומאחוריו נראה היכל קדשו.

ה) ספרים קטנים – ליד החלון.

ספרים שימושיים אלה עמדו תמיד על השלחן. בתקופת המשפט, אחרי שהספרים האלו הוחזרו, הורה הרבי להניח אותם על שלחנו הקדוש, כפי שהיו בחיים חיותו בעלמא דין, ושם הם מונחים עד היום.

בתמונה השמאלית שלפנינו, רואים את כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, יחד עם כ"ק תתנו אדמו"ר זי"ע בשעת כניסת השופטים להיכל קדשו, לטקס קבלת ניירות האזרחות.

ו) לכבוד האירוע לבש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע את הספודיק שלו.
הספודיק שמור עתה בגנזך החפצים אשר בספריה.
ז) גם ניירות האזרחות שקיבל אז, שמורים עתה בגנזך הספריה.
על המסמך הזה חתם פעמיים, פעם על המסמך עצמו ופעם על התמונה שעליו.

בתמונה הימנית רואים:
ח) ארון ספרים קטן - מסתובב.
להקל על כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שלא יצטרך ללכת לארונות לקחת משם ספרים, היו עומדים הספרים שמעיין בהם, על הארון הקטן הזה, ליד השלחן.
ט) מזוודה - בפינת האח.
במזוודה הזאת היה נשמר תמיד אוסף המכתבים כתבי-יד-קודש רבותינו נשיאינו, ואוסף המאמרים כתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, וכן סידור הבעל שם טוב, ומכתב הבעל שם.
את האוצר הזה שמר תמיד במזוודה, שלא משה מתוך ידיו, וגם בימי השואה, לא עזב את המזוודה, וכשנפלו פצצות וברחו מבית לבית, לא היה עוזב עד שיקחו גם את המזוודה הזאת.
על גבי המזוודה חרוט באותיות מוזהבות (הר"ת של שמו הקדוש): .J.S

קח. העפרון של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

את המענות לאלפי המכתבים שהיה מקבל, השיב בדרך כלל בעפרון עם מילוי, על גבי פנקסים מיוחדים, ממוספרים לפי מספרי המכתבים שהתקבלו. את"כ היה המזכיר מעתיק משם את המענות, ומכין מהם מכתבים במכונת כתיבה.

לפנינו תצלום עפרון זה, ומצורף לו כיתוב של המזכיר ר' ניסן מינדל:

בעפרון זה השתמש כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע במה שנים רצופות עד הסתלקותו יו"ד שבט תש"י.

קט. ה"עמוד"ים הראשונים של הרבי

בשנים הראשונות לנשיאותו מיאן הרבי לשבת על כסא מיוחד ליד עמוד (סטנדר) מיוחד בעת התפלה, כי אם היה יושב על הספסל הרגיל ליד השלחן הרגיל.

המדובר הוא בבית המדרש הקטן למעלה, שבמשך ימי השבוע ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד מזרחית צפונית וביום השבת ישב בתפלות ליד השלחן הרגיל שבצד דרום.

מכל מקום היה הפרש בין ימי החול ליום השבת, שבימי החול התפלל גם את תפלת שמונה-עשרה ליד השלחן הרגיל, ואילו ביום השבת העמידו עמוד בפנה דרומית-מזרחית, שאצלו היה מתפלל תפלת העמידה.

העמוד שהיה עומד בפנה הדרומית-מזרחית בשנים הראשונות לנשיאות היה נמוך ומשופע. שמעתי אומרים שהסבה לכך כדי שיוכל גם לשבת ליד העמוד, כאשר הסידור מונח על העמוד ולא יהיה גבוה מדאי.

לע"ע לא התברר בדיוק מתי נבנה העמוד הזה. מה שברור הוא שלקראת חודש תשרי תשי"ב כבר השתמש בו. וכך מספר הר"מ שי' הרליג:

המכסה של העמוד הזה נפתח כלפי מעלה כדלת. באותה שנה הביא הרבי את תבלית הפדיונות גם לתפלות של יוהכ"פ. כשהגיע זמן ההפסקה, פנה אלי ושאל אם אני נשאר להפסקה בביהכ"נ, כשהשבתי לחיוב, בקשני להשגיח במשך זמן ההפסקה, שאף אחד לא יפתח את המכסה של העמוד ולא יגעו בפדיונות. כשחזר הרבי אחרי ההפסקה, שאלני אם הכל היה כשורה.

עד מתי השתמש הרבי בעמוד הזה? גם זה לא נתברר לע"ע. בכל אופן, כעבור מספר שנים החליפוהו בעמוד גבוה יותר.

ושוב כעבור כמה שנים החליפוהו בעמוד גדול רחב ויפה יותר. לעמוד הזה הרכיבו שתי דלתות קטנות ומדף הנפתח לעת הצורך, כאשר הרבי יושב ליד העמוד ומניח את הסידור על המדף.

בשנת תשכ"ב בנו עמוד רביעי עבור הרבי, בבית-הספר-למלאכה בכפר-חב"ד. בנו אותו בצורה הדומה לעמוד השלישי הנ"ל.

[הפרש קטן יש בין העמוד השלישי הנ"ל ובין העמוד שהובא מביה"ס למלאכה, שבזה האחרון יש עמוד דק המפסיק בין שתי הדלתות הקטנות.

לשינוי זה היתה משמעות מיוחדת ביום הכיפורים, שבו היה יורד הרבי לתפלת המנחה עם הכובע על הראש. כשהיה מגיע לעמוד, רגיל היה להניח את הכובע בתוכו עד תפלת ערבית (שכנהוג, מתפללים תפלת ערבית במוצאי יום הכיפורים עם הטלית על הכתפיים והכובע על הראש). באופן זה שהעמוד הדק מפסיק בין שתי הדלתות אי אפשר היה להכניס בתוכו את הכובע, ולזה הוזקקו דוקא לעמוד השלישי הנ"ל, בלי העמוד המפסיק שבין הדלתות].

באותו חודש אלול, שנת תשכ"ב, באה קבוצה מהארץ לחודש החגים לרבי, במטוס צ'רטר

מיוחד. במטוס הזה בא גם הרה"ת הרחשד"ב שי' ליפסקה, ועל-ידו שלחו את העמוד לרבי. הוא הגיש את העמוד לרבי, יחד עם הרה"ת הרד"ב שי' טייכמן, בעת ההתוועדות המיוחדת שערך הרבי לכבוד האורחים, באור לערב ר"ה.

הרבי אמר אז שיחה מיוחדת, בה ביאר את מעלת העמוד שהובא, וסיפר וביאר את הסיפור הידוע שסיפר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (אגרות-קודש ח"א אגרת ערה):

כי פעם שאל הוד כ"ק רבינו הגדול את הוד כ"ק בנו אדמו"ר האמצעי, במה התפללת בר"ה העבר ויענהו כי התבונן במאמר וכל קומה לפניך תשתחוה. ואח"כ שאל הוד כ"ק אדמו"ר האמצעי את הוד כ"ק אביו רבינו הגדול במה התפללת, ויענהו מיט דעם שטענדעה כי הכל אלקות והוא לבדו הוא ואין זולתו.

אחרי ההתוועדות הורה הרבי להעלות את העמוד להיכלו הקדוש. העמוד עמד בהיכלו הקדוש במשך יותר מחצי שנה.

באותה שעה כבר נבנה בית הכנסת בחצר של 770 למטה, ושם היו מתפללים קבלת שבת ושחרית ומוסף של שבת. אמנם תפלת המנחה בערב שבת ובש"ק התפללו בביהכ"נ הקטן למעלה. את העמוד (השלישי הנ"ל) היו מעלים ומורידים כל פעם לתפלות.

בימי פסח תשכ"ג אמר הרבי להרב חדקוב, שבמקום להעלות ולהוריד כל פעם את העמוד, יוציאו את העמוד החדש מהדרו ויניחוהו בקביעות למעלה, ואילו העמוד הקודם ישאר בקביעות למטה.

ארבעת ה"עמודים" הראשונים האלה, שאצלם ואתם התפלל הרבי בשנים הראשונות לנשיאותו, נשמרים בגנזך חפצי-הקודש שבספריה.

קי. ספר ההפטרות שבחדרו הקדוש

במשך שנים רבות היה מונח בחדר היחידות של הרבי, ספר ההפטרות כתוב ע"ג קלף, עם שני עצי חיים ומעיל. הוא היה מונח על גבי שולחנו של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע[13].

מלבד הנ"ל היו תמיד מונחים על גבי השלחן הנזכרים ספרים שהרבי עיין בהם וכיו"ב[14]. מכל מקום הזהיר הרבי את המזכיר הרי"ל שי' גרונה שלא יניח ספרים על גבי ספר ההפטרות הנזכר. לכן היו הספרים מונחים זה על זה לצדו של ספר ההפטרות.

מהו המיוחד שבספר ההפטרות הזה? זאת לא נתברר לע"ע. אבל על גבי עצי החיים שלו רשום:

> זאת נדבת האשה טויבע בת ר' יואל בשנת תרפ"ז לפ"ק. בזכות זה יגן עליה ועל בעלה דוד ב"ר מאיר שלמה רובין ובניהם ובנותיהם אכי"ר.

ועוד מדבקה על העץ חיים:

> ר' גרשון גאלין שי'. שנת תשח"י.

---

13 דלעיל פרק קג.

14 וגם היה תלוי עליו מקל נועם, המיוחס לרבי לוי יצחק מברדיטשוב, כדלעיל פרק קב.

ר' גרשון גאלין היה נגיד שגר בקראון הייטס שתרם הרבה למוסדות חב"ד והשתדל שיהיה בצנעה בלי פרסום (תתימתו - לעיל ע' סו-סח).

כשהיו נכנסים לרבי ליחידות היו רואים את ספר ההפטרות הזה, ולא ידעו מהו. חשבו שהוא ספר-תורה.

ביום מן הימים (במר-חשון תשל"ח, כשהרבי חלה, ושהה בחדר קדשו משמח"ת עד ר"ח כסלו) החליט הגבאי ר' יעקב ליפסקר לבנות ארון קודש מיוחד עבור ספר התורה הזה.

הוא הביא את ארון הקודש אל הרבי והציע שיעמידו את ארון הקודש בחדר של הרבי, ואת ספר התורה בארון. הרבי השיב על כך שאין זה ספר תורה כ"א ספר הפטרות. ואת ארון הקודש יכניסו לספריה. מאז עומד ארון הקודש בספריה. כעבור משך זמן, נמסר גם ספר ההפטרות הנזכר לשמירה בספריה.

חיזוק הדת

קיא. גזירת הלבושים

גזירת המלבושים היא, שהאנשים יחליפו את הסירטוק ואת הבגד המסורתי הארוך, אל הלבוש האירופי בחליפה קצרה. כמו"כ נאסר הכובע היהודי, היארמולקע (כיפה) על הראש[1], וכן נאסרו הפיאות הארוכים. ועל הנשים אוסרת גזירה זו, את גילוח השערות ומטפחת על הראש לנשואות.

לפנינו מכתב שכתבו בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (מי שהיו אח"כ האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, ואדמו"ר מהרחש"ז מלאדי, ואדמו"ר מהרי"ן מניעזין), אל הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ מו"ץ דבעלזיטש[2], בכ"ד תמוז תר"ה, בקשר לגזירת המלבושים שנגזרה אז על היהודים.

אודות גזירה זו מסופר ב"זכרון יעקב" ח"א פרקים נה-ו, ולאחרונה ב"היכל הבעש"ט" גליון יב ע' צו ואילך.

ומה שחשוב להבנת האגרת שלפנינו, מסופר שם ע' קא: "כדי לתת שהות ליהודים להחליף את בגדיהם, נדחה ביצוע החוק לחמש שנים, ולתקופת הביניים הטילו השלטונות את מס הקרובקה על כל יהודי מגיל 10 ועד גיל 60 שילבש בגדים ארוכים".

אמנם תשלומים אלו היה אפשר בשני אופנים, או שכל איש משלם מס זה בעצמו (קרובקה; קראפקי), או שאיש אחד חוכר את המסים על הבגדים מאת ממשל הפלך במוהילוב (חכירה).

הן בעיירה ליובאוויטש והן בעיירה בעלזיטש נחכרו מסים אלו אצל הממשל במוהילוב. אח"כ נתעורר הספק, אם ע"ז נפטרו לגמרי היהודים הממשיכים ללבוש מלבושי היהודים, או שעדיין צריך להוסיף.

בזה פנו שלושת בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" מליובאוויטש, אל מוה"ר אהרן ליפשיץ מ"ץ דבעלזיטש, לברר איך נפל הדבר בבעלזיטש, כדי ללמוד ממנה על ליובאוויטש.

באותה שעה היה כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" תחת פיקוח המשטרה החשאית (עד ניסן תר"ז), והיה בפחד עצום מזה (כפי שהארכתי בזה ב"פרדס חב"ד" גליון 4 ע' 59 ואילך), ולכן נכתבה אגרת זו ע"י בניו הקדושים, שבה דנים אודות גזירת הלבושים שעל היהודים, והדרכים להתחמק ממנה.

אמנם בכמה תשובות[3] דן כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" בהלכה זו, בהסוואה, אם אין בזה איסור ערקתא דמסאני ואיסור ובחוקותיהם לא תלכו.

כ"ה יום ג' כ"ד תמוז

לידידינו הרב המופל' הוו"ח המפורסם וכו' כ"ש מו"ה אהרן נ"י

היות לפי האוקאז[4] שיצא מגו"פ[5] דמאהילוב, שאותן העיירות שכבר יש אצלם איזה תשלומין מבגדי' עפ"י חכירה במאהילוב, ומבואר בפירוש כמו עיר בילויניץ (היינו מקום מעל'), אותן העיירות פטורין מתשלומין שהוטל כעת על אותן שלא ירצו להחליף הבגדים כו'.

---

1 ראה זכרון לבני ישראל ע' קצ.

2 על המעטפה כתבו: "לידי הרב המפורסם כו' מו"ה אהרן מבעלויטץ". והוא הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעלויניץ. ראה אודותיו לעיל פרק לז.

3 ראה שו"ת צ"צ חיו"ד סי' צ (צויין בהיכל הבעש"ט שם); ובנדון שנשאל, ודאי מורכב עכ"פ מה"ע [שאין כוונת המלוכה להעביר היהודים על דתם אלא להנאת עצמם] שע"י ההלבשה יהיה כאזהרתי הארץ ולא יחזיקו את עצמם כגרים, שהשרים מקפידים על זה ... או שחפץ להיות כמו במדינות שהולכים בשוה וע"ז יש אהבה כו', וזהו הנאתו שלא יבדלו את עצמם מהם, או מדוע הולכים במשי ומייקרים את עצמם. וא"כ יש לצדד כנ"ל [שאין בזה איסור ערקתא דמסאני] ... וגם לדבריהם יש לצדד כיון כבר כמה אלפים הלבישו כו' [אין בזה איסור, שהרי זהו עכשיו כבר גם לבוש היהודים].

ושם סי' צא: דאפילו הנהיגו ישראל במלבוש אחד והעכו"ז במלבוש אחר, אם אין מלבוש הישראל מורה על היהדות או על הצניעות יותר מאותן שהעכו"ז נוהגים בו, אין שום איסור לישראל ללבוש לבוש הנהוג בין העכו"ז.

ושם סי' ש: לכאורה ראי' שאין חיוב שיהי' היהודי מובדל בלבושו ... ולא נזכר לבוש ... ושינוי בגדים בגמ' לא ילפינן מזה.

4 צו ממשלתי.

5 מגובערנסקי פראוולענייע (ממשל הפלך).

והנה כמחנינו לכאווין ג"כ יש תכירה על בגדים מתחלת שנתם דשעה 1845, ויש חוכר א' שחכר תכירה זו כמאהילוב, ויש לו ע"ז קאנטראקט כנימוס. ולזאת בקשתינו ממעל' להודיענו דבר ברור ע"י מיוחד מוכ"ז, אם עשו מכח זה כמאהילוב, ואם יצא מכאה"פ' במחנם שהם פטורין מתשלומין כזה לכך, או שזה יקובל רק בחשבון, ויצטרך להוסיף כאשר לא תהי' ח"ו תשלומין גדולה. ואם אולי עדיין לא נמרו העניין, יודיענו ג"כ מה כדעתם בזה.

גם יודיענו איך כתבו האכאוולאני" שלהם, אם בזה"ל שאינם רוצים להחליף ורצונם לשלם, ואח"כ כותבים כאשר יש נייר מגובערסקי פראוולעני' שאותן העיירות שכבר עשו קראפקי מבגדים הן פטור' כו'. או שכתבו סתם האכאוועלני' שלהם, כאשר יש נייר מגובערסקי פראוולעני' כו' ע"כ בקשתם שיפטרו בזה, ולא הזכירו זה שאינם רוצים להחליף ורצונם לשלם.

ובקשתינו לשלוח לנו ע"י מוכ"ז קאפייעש[8] הן מהנייר שעשו ממחנם. והן מה שגמרו ע"ז כדומע שלהם או בגובע' מאהליב, יתשלח הקאפי' מהכל, ומבטחתנו כמעל' נקצר

ד' ידידי ח"ש מלנו"ח יהודה ליב
חיים שניאור זלמן
ידידי דו"ש ישראל נח

קיב. שלושה מכתבים אל הגאון מהר"י אסאד

הגאון מוה"ר יהודה אסאד (תקנ"ז - תרכ"ו), בעל יהודה יעלה ועוד, דיין בסערדאהעל (משנת תקפ"ו), אב"ד רעטא (משנת תקצ"א), וסעמניץ (משנת תקצ"ב), וסערדהאל (משנת תרי"ד, ועד לפטירתו).

שלושת המכתבים שלפנינו, נכתבו אליו ע"י גאוני הדור מענה לכתיבתו בעניני חיזוק הדת, והמלחמות נגד פרצות הדור והם מהשנים תר"ג-ה".

הראשון הוא ממוה"ר אברהם שמואל בנימין סופר, בעל הכתב סופר (תקע"ה - תרל"ב) אב"ד פרעשבורג. המכתב הוא מראשית שנת תר"ה, ועוסק בענין אסיפת גדולי הרבנים בפאקש, בג' אלול תר"ד, לחיזוק הדת[9]. ממכתב זה למדים אנו, אשר הם דנו אז גם בגזירת יסוד הסמינר, שהשתדלו בו המתחדשים[10]. בעל הכתב סופר מציע במכתב שלפנינו, שכל הפעילות בזה צריכה להיות בהצנע.

השני הוא ממוה"ר יחזקאל בנעט (תקל"ז - תרט"ו), אב"ד סטעטשין (משנת תקס"ו), פאקש (משנת תקפ"ד), נייטרא (משנת תקצ"ב, ועד לפטירתו). המכתב הוא מחנוכה תר"ה, ומהתוכן נראה שגם הוא נכתב בהמשך למלחמת חיזוק הדת שנידונה באספת פאקש הנ"ל. מהר"י בנעט מודיענו, כי הוא העמיד שומרים לדעת אם הוצעה הצעת המתחדשים לפני חברי הועדה, ואז ישלח שליח מיוחד למהר"י אסאד להודיעו.

השלישי הוא ממוה"ר בנימין וואלף לעוו (תקל"ג - תרי"א), אב"ד ראשפיצא, אמשא,

6 מכח אל הפועל.
7 הודעה.
8 ע"י מוביל כתב זה - הנתקות.
9 התודה נתונה בזה לידידי הרב ברוך שי' אבערלענדער, והרב שלמה שי' וויים, על עזרתם המרובה בפיענוח תוכן המכתבים שלפנינו.
אודות האישים הנזכרים כאן, השתמשתי בס' החתם סופר ובני דורו.
10 ראה אודותה מזכרת פאקש"ח עמ' 115-109, זכור ימות עולם ח"א עמ' סג-סה. פנקס הקהלות הונגריה ע' 27-28.
11 ראה ספר 'פנקס הקהילות הונגריה' (עמ' 200): עוד ב-1806 [תקס"ו] גובשה תוכנית לייסוד בית מדרש לרבנים, אך השלטונות לא אישרוה, בגלל התנגדות החרדים [ראה מ"ש ר"י גרינוואלד בספרו המהר"ם שיק וזמנו, עמ' 74 בהערה] ... ב- 1844 [תר"ד] החליטה המועצה הלאומית על הקמת ביהמ"ד, אך מחמת מלחמת השחרור ההונגרית, שפרצה ב-1848 [תר"ח] ענוכבה הגשמת התוכנית.

קעלין (משנת תקע"ג), טאפלטשאהן (משנת תקפ"ז), ווערבוי [ווערבאן] (משנת תקצ"ו), ועד לפטירתו). המכתב הוא משלהי שנת תר"ג, ומתלונן בו על פרצת הדור ומלחמת המתחדשים, ושואל את מהרי"א אם יש לו איזו עצה בזה.

שיל"ת פ"ב[12], יום ו' עש"ק פ' נח ה' מרחשון תר"ה לפ"ק

שלומים מרובים כטל ורביבים, לידיד ה' וי"נ[13] הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול בקי כחדרי תורה צדיק ונשגב כקש"ת מו"ה יודא נ"י אב"ד ור"מ דק' סעמניטין יע"א

תני להשיב על יקרתו אשר הגיעני בשבוע זאת, אודות דבר ה' להעמדת דתינו.

מ"ש מע"כ נ"י שאכפול הדברים שכתבתי לו בנסעו לפאקש, אין צורך לכפול כי הי' מעניין האסיפה וכבר עבר.

וע"ד הסעמנאריום, כבר הודעתי להגאבק"ק סאבאטש"[14] כתשובתי על מכתבו, כי בעזה"י בטל הדבר. והתכתי לו שכן יודיע להדר"ג נ"י, ולא ידעתי למה לא עשה כן להשקיט דעתו הרמה. והן אז לא נתבטל לגמרי, כי הי' וחשש שיחזיקו השטענדען בדבריהם, ולא ירצו לחזור לאחוריה", אף כי המאגאטען[15] ככר דחו הדבר, מ"מ הי' וחשש הנ"ל, אבל עתה כי גם המה חזרו מאז אשר ככר עשהו ותבטל הדבר לגמרי, נודה לה' על רב חסדו.

וכואו ותחזק טובה ליקירי נכבדי קהלתינו, אשר הי' להם למעט היום והלילה למלאכה בעניין זה, עד הוציא לאור משפטינו, בטלו ממסחרם, והכל נעשה בחכמה נפלאה, ה' נתן חכמה, יזכה להם אלקי' לטובה.

והנה הגאבדק"ק ס"ט[16] כתב לי בחתמ"ס, ויעין לי לעשות ועד פה מרבני' דסביבותינו, ככר השכתיו, לאחר שהמוקתי סוד, כולם הסכימו עמי שלא לעשות פה כלל, מאחר שדי לכתל בהצגע[17] אשר עודרו עלינו תהו רשעי ופריצי הדה, וגם לדעתינו טוב שלא להתועד כעת בשום מקום עד ישקוט הארץ[18]. וככר הודעתי כ"ז לגאון וקדוש ישראל אבדק"ק אונגוואהר[19] נ"י.

ישגזח צדיק כמותו בכ"ז. ועוד יהי' תפלתינו תמיד לבעל שומע תפלות ית"ש שיחוס על ככוד תורתו ועל קיום דתו ויגן ויושיע בעדינו תמיד.

הכ"ד אוה"נ ד"ש"ח[20]

חק אברהם שמואל בימין בהגמהרמ"ס זצ"ל[21]

---

12 שיתי ה' לנגדי תמיד, פרע שבורג.

13 וידיד נפשי.

14 הגאון מוה"ר ישראל שויער-הרואה (מתלמידי החתם סופר), רבה של סאבאטיש משנת תקפ"ט, עד לפטירתו בשנת תרי"ט (אישים בתשובות חתם סופר' סי' שנז' והחתם סופר ותלמי דיו' עמ' רעד). והוא השתתף באסיפת פאקש.

15 הם הנסיכים והרוזנים בעלי האחוזות בהונגריה שכוחם הפוליטי היה רב. הידועים שבהם הם בית פאלפי, אסטרהאזי, באט'יאני, ועוד. ראה פנקס הקהילות הונגריה עמ' 9.

16 סאבאטיש, הוא רבי ישראל שויער- הרואה הנ"ל (ראה עד"ז איגרות סופרים ח"ג סי' לד).

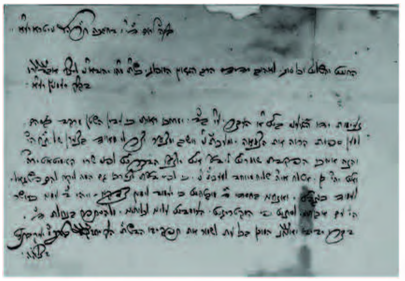
17 על העדפת הפעילות בהצנע ראה גם בתשובות מהר"א חלק אבה"ע תשובה ר"ז הנ"ל.

18 על הפעילות בעניין אסיפת רבנים בשנת תר"ה, ראה גם באגרתו של רבי דניאל פרוסטיץ רב"ד פרשבורג לרבי יהודה אסאד מיום ב' שבט תר"ה שנדפסה בקובץ 'פנים מאירות', חוברת ו, ניסן תשל"ו, עמ' ב.

19 הגאון מוה"ר מאיר א"ש (תק"מ-תר"ב), שהיה באותה שעה אבד"ק אונגוואר (משנת תקצ"ה ואילך).

20 הלא כה דברי אוהב ונפשו דורש שלומו תמיד.

21 בהגאון מורינו הרב משה סופר זצ"ל (החתם סופר).

בע"ה יום ד' ו' דחנוכה וד"ה נייטרא יע"א

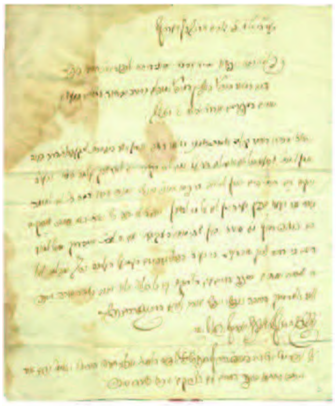
החיים והשלום וכל טוב לאהובי ידידי הדב הגאון המופלג כש"ת מה"ו יהודא נ"י לנצח אב"ד ור"מ דק"ק סעמנין יע"א

נעימות ידו הגיעני ביום א' העבר ע"י ב"ד, וכתובו ראיתי כי עדיין השטן מרקד ב[י]ניהם, למען ספות הרוה את הצמאה, ומעכ"ת נ"י יושב ומצעה, וצר לי מאוד בצערן של ת"ח ה"ו[22].

והנה אנוכי הפקדתי שומרים לידע אם יוצעו הדברים לפני שדי קאנציטאט יר"ה. ואם יהי' כן, אשלח אי"ה שליח מיוחד למעכ"ת נ"י[23], כי לפי דעתי יצטרכו גם המה ליקח להם פישגאל[24], לעמוד כנגדם, ואנחנו בחסדי ד' מובטחים כי יעמוד לימין צדקנו, ויהי ד' עמנו כאשר הי' עם אבותינו לסתום פי המקטריגים העומדים עלינו לכלותינו, ולהסתפח בנחלת ד'.

דברי ידידו ואוה"ן[25] המוכן בכל עת לשמור את תפקידו הדש"ת[26]

הק' יחזקאל בהר"ר מ' יעקבנעט[27] זצלה"ה

בעזה"י יום ד' פ' נצבים תר"ג לפ"ק וועראקף

שלמא רבא ופישוא חזייא אריכא ומזוני רויחא, לכבוד או"ן[28] חביבי כנפשי הרב המאור הגדול הגאון המופל' ומופלג בתורה וביראה התמים במעשים טובים המפורסם מוהר"ר יהודא נ"י וכאל"ש[29]

אחדש"ה[30], מכתבו הנחמד קבלתי ושמחתי בשמעי משלומו הטוב.

ידידון אשר כתב מכ"ת[31] לתקן פרצת הדור בעו"ה[32], יאמין לי מכ"ת שבמעט בכל יום ויום לבי דוה ע"ז, וחס לבי בקרבי, אוי לדור שכך עלתה בימיו, ובעו"ה נתקיים בנו יחומים היינו ואין לנו אב[33] כי פסו אמוני[34] ואנשי אמנה אבדו, המה הי' לנו לחומה גודרי גדר ועמדו בפרץ, ועתה אין לנו על מי להשען, ואם ד' לא יכנה[35] כו', זאת היא נחמתי שתקים בנו המשנה בסוף מס' סוטה[36], וכעין שהי' מנחם ר' עקיבא[37].

ואם יש למכ"ת איזה דרך, ימחול לכאר היטב, כי הדבר צריך ישוב דעת, כי בעו"ה הפורצי גדר ידם בעת על העליונה ח"ל.

ותפילתי לאל חי שיכתוב ויחתום בספר החיים עם הצדיקים עם כל הנלוי' אליו וינוב כשיבה טובה ויזכה ללמוד וללמד מחוץ הרחבה, כנפשו ונפש אוהב נאמנו הדבק באהבתו כה"ר.

נאום הק' ב' וואלף חד' בק"ק[38] ווערבי והגליל יע"א

א"ש[39] לכבוד מח' אה' הרב המאוה"ג החריף המפורסם נ"י, ולכבוד הלומד' מופלגי תורה היריאי' ושלימי' נרם יאיר ויכתבו ויחתמו בספר החיים עם הצדיקים וינובו כשיבה טובה.

22 תלמידי חכמים, השם ירחם.
23 למעלת כבוד תורתו נרו יאיר.
24 פרקליט [פרטי או ממשלתי]. ראה שו"ת חת"ס ח"ו סי' מט. שם ח"ה [חחו"מ בהשמטות] סימן קצה. חאה"ע (ח"א) סי' סו וסי' סז.
25 ואוהב נפשו.
26 הדורש שלומו תמיד.
27 קיצור השם: יעקב בנעט (עד"ז ראה החתם סופר ובני דורו, ע' קנד).
28 אוהב נפשי.
29 וכל אשר לו שלום.
30 אחרי דרישת שלומו הטוב.
31 מעלת כבוד תורתו.
32 בעוונותינו הרבים.
33 איכה ה, ג.
34 תהלים יב, ב.
35 תהלים קכז, א.
36 מח, א (ופסקו אנשי אמנה מישראל) מט, ב (ועל מי יש לנו להשען על אבינו שבשמים).
37 סוטה כה, ב.
38 חונה בקהלה קדישא.
39 אלף שלומים.

קיג. מכתב מורי ומנהלי החדרים בוויטבסק – נגד לימודי חול בחדרים

המכתב נשלח בטו"ב אד"ש עת"ק ע"י 15 מורי ומנהלי החדרים שבעיר וויטבסק, אל הרבנים משתתפי הועידה הרבנית שהתקיימה באותה שעה בפטרבורג, ובין השאר דנו שם גם בנושא לימודי חול בחדרים[40]. את המכתב הזה שלחו ע"י נציג העיר וויטבסק אל הועידה - הרב שמרי' יהודה ליב מדליה.

במכתב הזה, מתריעים המורים והמנהלים, נגד לימודי ספרים התיצונים לילדים הלומדים בחדר, אשר ע"ז "ישתנו מן הקצה אל הקצה, ואוי לעינים הרואות אשר לריק יגענו ועמלנו".

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השקיע עבודה של כמה שנים בהכנות לועידה הזאת, וכתב בזה אגרות מרובות במשך השנים האלו.

הוא השתדל להשפיע, אשר גדולי הרבנים ישתתפו בועידה, ואשר יצביעו נגד חיוב המורים והרבנים בתעודת השכלה, כמו כן גם בנושא הלימודים בחדרים.

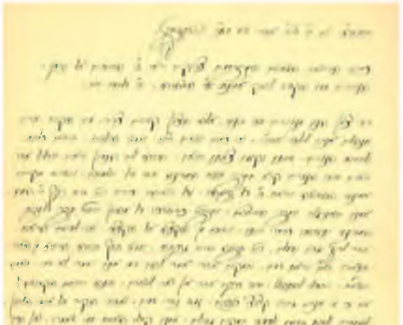
אודות הועידה הזאת, ההכנות לה ותוצאותיה, ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

ואפשר שגם מכתב זה נכתב בהמלצת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ואולי מטעם זה הגיע המסמך לידיו ונשאר אצלו).

הרב שמרי' יהודה ליב מדליה התמנה לרב בוויטבסק בתשרי תרס"ט (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב אגרת קצג), והיה נציג העיר וויטבסק לועידה הרבנית בפטרבורג (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תקז, בשוה"ג).

ראשון החותמים הוא הרב דוב נחמן הורוויץ, רבה של איזור עבר הנהר בוויטבסק ומח"ס חדושי בר נחמני (אודותיו בס' ויטבסק ע' 188).

כמו כן מסופר כאן אודות הגביר ר' שמרי' מעקלער, אשר הסכים מאד על כל האמור. ר' שמרי' מעקלער הי' גביר ועסקן בוויטבסק (ראה אודותיו ויטבסק ע' 43-42), ובשנת תרע"ז נבחר כנציג ויטבסק לועידה במוסקבא (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ב ע' תתע).

בעזה"י יום כ' טו"ב אדר שני עת"ר וויטעפסק

כבוד הרבנים הגאונים המפורסמים צדיקים יראי ד' החרדים אל דברו, הנבחרים מעם הקדש לחזק אמונת ד' הטהרה, ד' עליהם יחיו

רעי צאן הננו מנעוריינו עד עתה, אלה הצאן קדשים צעירי עם הקדש, מדים ומנהלים אנחנו לילדי אהב"י, ומי כמונו יודעים טבעי ומזגי הילדים, כוחים כליות ולבבות הנערים, שבתם וקומם צאתם ובואם, הודה לנו הנסיון וראינו בעליל אשר בטרם ידעו הנערים קרא בספרי שפת המדינה יעשו חיל בלמודם, ויושרש בקרבם אמונה הפשוטה ויראת ד' על פניהם, וכל רואיהם יכירום כי זרע ברך ד' הנה.

אמנם בהתגלגל בספרי החיצונים, וכפרט כשידרכו על מפתן בתי ספר לשפת המדינה יתהפכו כחמר חותם, וישתנו מן הקצה אל הקצה, ואוי לעינים הרואות אשר לריק יגענו ועמלנו, כי שפחה תירש גבירתה, ומעט חשך דוחה הרבה מן האור שהאירו בתו' ויראת שמים, ובמקום אשר יאמר להם עמי אתם יאמר לא עמי, מואסים בדא"ח, ויחדלו להתפלל, ועת דברים אשר אין ראוי לבארם. ועתה רבותינו הקדושים:

אם כי מי אנחנו זבובי קצוצי כנפים, נגד נשרי שמים, ואזכי הקיר מול ארזי הלבנון, להתערב ולחוות דעתינו ולעמוד במקום גדולים, אמנם קבלו האמת ממי שאמרו, ואין חכם כבעל הנסיון, אין עצה ואין חכ' ואין תבונה להשדיש בהנערים הודה ויראת ה' ושיהי' תלמודם מתקיים בידם כ"א בדרך הזה, לעמוד בפרץ ולגדר גדר ולהחליט כל יקוכלו נערים בכתי ספר לשפת המדינה בטרם מלאות להם שלש עשרה שנה, ולפקד על המלמדים שילמדו עם תלמידיהם גם מספרי מוסר את אשר יכחדו הרבנים, אז וכל

40 מכתב נוסף, בנושא חיוב תעודת השכלה לרבנים - לקמן פרק הבא.

לקוחה כי לא תקטוף האמתה מלבותם, גם ישתלמו ביתר הלמודיות, כי שפת המדינה יודעים גם טרם יכנסו לחדר, ובמשך מועט ישיגו את הלמודיות שחסרו בילדותם, וחלילה לערב קדש בחול בטרם יעמוד הנער על דעתו ואמונתו, כמו אש ומים בכלי אחד.

זאת ועוד אחרת שגם בכתבי הספר לשפת המדינה לא ילמדו עם התלמידים דת יהודית כ"א אחד מרבני העיר, ולא המינים הנוטעים רוח מינות על תלמי לבב הנערים, מהפכים דברי אלקים חיים, מכחישים בכל התיסים ופלאות הכתובים בתוה"ק, ומורים להם לפי רוח שטותם שהכל הוא טבע, ולית דין ולית דיין, והם מטמאים את הנערים יותר מכל ספרי חיצונים, עוצו נא עצה להסיר המכשלה הזאת, וללמוד עמהם דת תוה"ק בשפת יהודית המתהלכת ולא בשפת המדינה כי אז יהי' ביכולת להעמיד לפניהם מורה ירא שמים, שישגיח גם על תהלוכותם בדת תוה"ק כמו ציצית, תפילין, שבת, תפלה ויתר הדברים שאפשר להעמיס עליהם, ושיחשבו הוי המורה לעת בחינתם כשאר החזנים מבית הספר, ואז יהי' שלום לתוה"ק, ויקוים ירא בני את ד' ומלך ויהי' שלום על ישראל.

הלא כה דברי האמנים ילדי עם סגולה המתאבקים בעפר רגלי כבוד ת"ח וכאנו עה"ח

נאם דוב נחמן חזחויץ הרב דפה

ונאם מנחם מענדל יצחק שו"ב

ונאם יוסף ליב בארקאן

ונאם פייוויש שטעיינין

ונאם יוסף יצחק שם[...]שטיין

ונאם אליעזר במו"ה שמשון צפקין

ונאם ישראל משה זינגער

ונאם אברהם נתן ב"ר שמואל ז"ל אמבריים

ונאם שניאור זלמן בינש ראבאצקין

ונאם [...] זאב וואלף זיסקינד

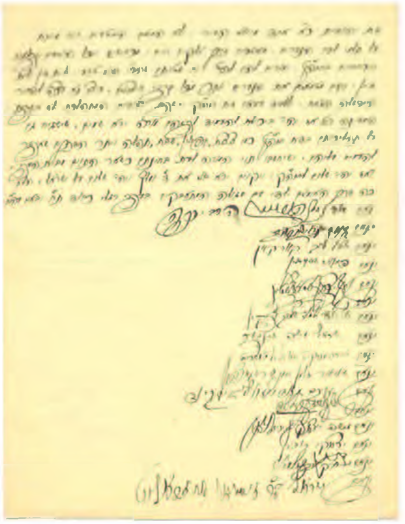
ונאם [...]

ונאם משה יצחק [...]

ונאם יצחק רובין

ונאם יצחק [...]

ונאם ישראל ב"ר הסמאן איזראליט

כבוד הרה"ג חדיף ושנון מפורסם לתהלה משכיל ו"א תהלתו בק"ח[41] כו' מו"ה שמרי' יהודא ליב נ"י מעדאל' רב דקהלתינו

מכתב כזה שלחנו אל הכראן[42] חותמו עליו ערך חמשים איש מאנ"ש, ועשינו בהסכם הבע"ב והגבירים. הג' ר' שמרי' מעקלער הסכים מאד על כל האמור. והננו מבקשים את כת"ר לערוך דברי המכתב לפני הרבנים יחי'נ

הכותב וחותם בעד אנ"ש, ידידו ואו"נ[43]

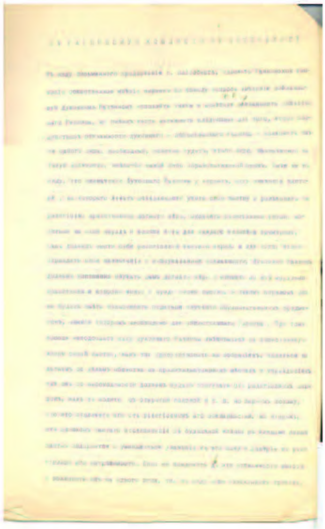
יוסף יצחק שם[...]שטיין

41 בקהל חסידים.

42 הברון דוד גינזבורג, שהי' יו"ר הועידה הרבנית בפטרבורג.

43 ואוהב נפשו.

קיח. מכתב אנ"ש בראמען – אודות תעודות השכלה לרבנים ברוסיה

לפנינו מכתב יהודי העיר ראמען (כנראה), בנושא גזירת חיוב תעודות השכלה לרבנים ברוסיה.

המכתב נשלח אל הרבנים משתתפי הועידה הרבנית שהתקיימה באדר עת"ר בפטרבורג, ובין השאר דנו שם גם בנושא תעודת ההשכלה לרבנים[44].

המכתב נכתב ברוסית, וניתן כאן בתרגום חפשי ללשון הקודש.

כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע השקיע עבודה של כמה שנים בהכנות לועידה הזאת, וכתב בזה אגרות מרובות במשך השנים האלו.

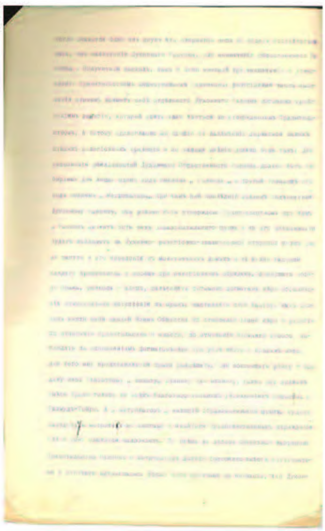
הוא השתדל להשפיע, אשר גדולי הרבנים ישתתפו בועידה, ואשר יצביעו נגד חיוב הרבנים בתעודת השכלה, ואילו הנהגת תעודות הלידה ברוסית תהי' ע"י פקיד מיוחד (ולא ע"י הרב בעצמו).

לעומתו עמד העו"ד ה. סלאסבערג בראש קבוצת המתקדמים, שהם טענו ודרשו להחליט, שדרושה להרב תעודת השכלה רחבה, ושידבר בלשון רוסית צחה.

אודות הועידה הזאת, ההכנות לה ותוצאותיה, ראה מבוא לאג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' 35 ואילך.

על פי תוכן המכתב שלפנינו נראה שהוא נכתב בהמלצת כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (ואולי מטעם זה הגיע המסמך לידינו ונשאר אצלנו); אלא שאעפי"כ כתבו בראש המכתב, שהוא נכתב בהתאם להצעת מר סלאסבערג, והיינו כדי לתת יתר תוקף לתוכן מכתבם זה.

יש לשער שהיו עוד כאלו מכתבים של אנ"ש בכמה עיירות, אלא שהמכתבים ההם הגיעו ליעדם, ולכן לא נשארו בארכיון כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע.

במכתב עצמו לא נזכר שם העיירה שבה נכתב, אמנם התותם האחרון הוא הרב הרוחני חיים שניאורסאהן, וראה לעיל פרק לה:

הרב חיים ישעי' שניאורסאהן (באדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע, באדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר ה"צמח צדק"). כיהן ברבנות ראמען משנת תרס"א (ראה אהלי שם שם) עד לפטירתו בט"ו כסלו תרפ"ח.

אמנם אחד מהחותמים הוא "הרב הרוחני לייזר באלאטשוב". ואילו לעיל שם סופה שבתקופת עת"ק כיהן ברבנות ראמען (יחד עם הרח"י שניאורסאהן הנ"ל), הרב עקיבא יאנקילעווסקי.

כהתאם להצעתו של מר סליוזברג שהגישה בכתב, להגיש לועדת הרבנים את דעת הקהל של הציבור היהודי, בעניין חיובם של הרבנים הרוחניים למלא את התפקידים שעתה ממלאים הרבנים מטעם.

יש לנו הכבוד לומר, שכדי לאחד את תפקידיהם של הרב הרוחני והרב מטעם, ולהטיל את ביצוע התפקיד על אדם אחד, הכרחי כמובן שאדם שימונה לתפקיד זה תהיה לו רמת השכלה מסוימת.

תפקיד הרב הרוחני אצל היהודים זהו תפקיד של רועה רוחני, שעליו מוטלת חובה ללמד את צאן מרעיתו, ולהסביר להם את עיקרי האמונה הדתיים והמסורים, לשמור את היסודות הדתיים, להתפלל עבור עמו, ובכלל להיות מופת לכל אדם שיקח ממנו דוגמא כיצד על יהודי דתי וישר לנהוג. והרי לעמוד בדרישות שמטיל עליו התפקיד וחובותיו המפורטות מעלה, הרב הרוחני חייב בעצמו ללמוד תמיד את עיקרי האמונה ולהעמיק את ידיעותיו בכל ענייני חיי המוסר והצדדים של צאן מרעיתו, וכך לא תהיה לו אפשרות לרכוש ידע בתחומי השכלה שהם הכרחיים לרב מטעם.

נוסף לכך אין זה בכלל ראוי לרב רוחני להתערב בחיי הקהילה של צאן מרעיתו, כגון להיות נוכח באסיפות, להיות שותפ[illegible] בעניני הקהילה במשרדי הממשלה ומוסדותיה, שכן הוא כהכרח

44 מכתב נוסף, בנושא גזירת חובת לימודי חול בחדרים – לעיל פרק הקודם.

יהיה חייב לעבור על מנהגי דתו, כמו להתהלך בגילוי ראש וכדומה. תאת א' בגלל שהדבר יסיח את דעתו מקיום חוכותיו הדתיות, וכ' עקב מעורבותו היתרה בחיי היום יום של צאן מרעיתו יקטן הכבוד למעמדו ותחלש האמונה בצדקותו הדתית.

אם תאחדנה שתי החוכות ותוטלנה על אדם אחד, אזי, עקב הסיבות שפורטו מעלה, יקרה אחד משניים: או שהאדם הזה לא יענה לדרישות שיש כלפי רב רוחני, או שלא יענה לדרישות שיש כלפי רב מטעם. הדבר יגרום לפיצול, כפי שאכן היה בראשונה כאשר הממשלה מינתה ואישרה מינויים של רבנים מטעם: חלקה הדתי של האוכלוסיה יקח לעצמו רב רוחני נפרד לפי דרישות הדת אשר, שוב, לא יאושר ע"י הממשלה. ולכן הגענו פה אחד למסקנה להחזיק המסורת הדתית הישנה שלנו.

לפי דעתנו צריך להיות כך: לצורך מילוי חוכותיו של רב רוחני ציבורי יש לכחור בשני אנשים: אחד שיכונה "רב" והשני שיכונה "רושם", כאשר זה האחרון יישמע להוראותיו של הרב הרוחני. על שניהם להיות מאושרים ע"י הממשלה, כאשר "רב" לא חייב ברמת השכלה מסוימת, ותפקידו הוא לפקח על הצד הרוחני, הדתי והמוסרי של צאן מרעיתו, על התנהגותו בבתי תפילה ובחיי הפרט של כל מתפלל ומתפלל ובכלל בקיום מנהגי הדת, לערוך נישואין, גרושין וחליצה, להסכיר לפי עיקרי האמונה את ההבדלות לגבי עריכת קידושין, ללמד את צאן מרעיתו כיצד על כל חבר בקהילה להתנהג, לפי אמונתו ודתו, כלפי הממשלה והשלטון וכלפי הזולת, לפקח על קיום עיקרי האמונה לגבי שחיטה ומכירת בשר. ולצורך כך תעתק לו סמכות להתיר או לאסור לשחוט או לבעל איטליז שחיטה ומכירת בשר. כמו כן תהיה לו זכות ההצבעה בכל מוסדות הצדקה של הקהילה וכתלמוד תורה. ועל "הרושם", שחייב ברמת השכלה מסוימת, יהיה לנהל ספרי רישום ולשמש נציג בכל מוסד כשיהיה בכך צורך. בכל ענייני הקהילה הדרישות הממשלה על הרב ועל הרושם להתיעץ ביניהם תמיד ולענות פה אחד.

נוסף לכך, בהתחשב בעובדה שלרב רוחני לא מתאים לפי מעמדו להיות תלוי בצאן מרעיתו, דבר שאף מחוייב עפ"י חוקי האמונה שלנו, את הרב הרוחני יש לבחור לכל ימי חייו ואין להחליפו, אלא אם כן יעשה איזה חטא דתי או עבירה שדינה עונש פלילי או מנהלי. את "הרושם" ניתן לבחור, כמו היום, לתקופה של שלוש שנים.

ועל כן באנו על החתום

קופין, חצקל	
בורוכאוויטש, [...]	אבל יסל [אבא יסף] קלמנוביטש
[...]	הירש דובחבינסקי
יודל בן דוד פלדשטיין (?)	מדל וולקו [וואלף] [...]
זלמן בן שלמה גרוזני	חיים בער [...]
אידל שלמה וולטר (?)	ראובן מוגילובסקי (?)
מובשה [משה] גורליק, יהודי מלומד של ביהכ"נ מס' 2	יעקב בורש [...]
מרדכי לנצמן	אברהם זרח
זלמן נחום וורשובסקי	מדל בן אהרן ירחימוביטש
וולף [...]	אהרן בן לייב חוסינסקי (?)
לזיק וורשובסקי (?)	תנחא [תנחום] בן בערקא [חבער] חבינצ'יק, חבר בגילדיה ראשונה של שוכרים ויהודי מלומד
זלמן זילברמן	זב[...], גזבר
משה וורשובסקי (?)	איצקא גורביטש
יעקב לייב [...]	[...] בן אברהם חבוסרסקי, גבאי בתי התפילה מס 1
איצ קה ליטמן [...]	
סימן [שמעון] בן לייב זחב	

ש. ג. מורגנשטערין
[...] פוטרמן
חצקל בן בנימין [...]
חלל בן לייזער קובנער
[...] אייזיק שיינמן
מיכל בן מאיר קיילער
משה [...], אזרח נכבד לדורותיו
בערקא [דובער] גורעוויטש
יעקב זרבצ בסקי
חיים בן שניאור
כ. א. קונין
יעקב בן שמחה ציטליוניק
נחום בן שמחה ציטליוניק
יצחק אהרן קגן, גבאי ביהכ"נ מס 1.
יעקב בן יוסף [...]
ש. מ. אלטשולר (?)
[...]
מ. ל. [...]
ש. ל. [...]
א. י. [...]
א. לים ביטש
ז. יפה
הירש בן זלמן שפיר (?)
שמואל בן אברהם שטיינגילד (?)
אברהם בן משה ארטשניקוב (?)
שלמה בן מרדכי בוגוסלאווסקי [...]
אברהם אליהו (?) ולנסקי
יעקב רסנובסקי
יהודה ליב [...]
שלמה בן מנדל יזביטש (?)
אהרן בן זוסמן [...]
[...]
[...] גורעוויטש (?)
ליב [...]
יוסף בן נחמן אולברט (?)
שלמה גרונט (?)

דוד יודילבסקי (?)
יוסף יורובסקי
ח. ב. א. סמבורג (?)
א. ל. בליאווסקי
הירש בן יהודה אוזיק
מ. (?) בליאווסקי
א. [...]
מאיר סטוטשעווסקי
בערקא ליבמן
סימון [שמעון] ווקסמן
מלך אירלין (?)
[...] יודקעוויטש
פנחס מלינובסקי (?)
אליהו דובניקוב
שלמה פרנק
[...] בן אהרן שפיר (?)
ליב טולסטוחקוב
בענדעט [...]
הרב הדוחני ליזר באלאטשוב
פסח פישקינד
יעקב וינוגרדזקי (?)
אפרים פלאקון
שמואל [...]
יואל בן נחמן קגן (?)
משה בן יעקב סייעויטש (?)
שבתי שניידרוב
קוסיע [יקותיאל] שניידרוב
[...]
מרדכי שניידרוב
אהרן קונין
אהרן שפירא (?)
מלך סטוטשעווסקי
[...] מאיר רובובסקי
נחום בן ברוך רוגוזין
שמואל חזין (?)
אברהם [...]

יעקב [...]
הענך אהרן לויטין
משה פיסמני (?)
זלמן דונייסקי (?)
הירש בן וולף פלדמן
יוסף לייבאוויטש
שמעון בן זלמן [...]
אוסי [יהושע] בן שמואל שוארץ
יוסף ביילנקי (?)

אברהם בן משה [...], יהודי מלומד
ליב שקד רובסקי (?)
יוסף בן בערקא [דובער] אסתר [...]
גבאי ביהכ"נ מס 5 לייזר גינזבורג
גבאי ביהכ"נ מס 2 ל. ה. קרימשעווסקי
גבאי ביהכ"נ מס 8 יוסף שיק (?)
יהודי מלומד בביהכ"נ מס 1, הרב הרות' חיים שניאורסאהן

קטו. דיווח החסיד ר' זלמן בוטמן מהנאסרים ברוסיה

לפנינו מכתב שכתב החסיד ר' שניאור זלמן ע"ה בוטמן, בחורף תש"א, אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, על ידי גיסו הגאון החסיד הרב יהודה עבעה, הי"ד.

במכתב הזה מדווח לרבי על הנאסרים מאנ"ש, במשך השנים האחרונות (שניתק קשר המכתבים עם חו"ל), ואלו שכבר נגאלו. וכן מזכיר כאן מכתב קודם, שבו כתב את רשימת אלו מאנ"ש שנהרגו ע"י הסובייטים.

את המכתב אי אפשר היה לכתוב בגלוי, ואף בכתב סתרים אי אפשר היה לכתוב ישיר לרבי, שהרי השם שניאורסאהן אסור היה להכתב על המעטפה. ואף באמצעות החסידים אי אפשר היה לכתוב לארצות הברית - שבה גר אז כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. וכדלקמן בהמשך המכתב "מכתב לחו"ל סכנה גדולה ויודע מזה".

אמנם נוצרה הזדמנות בחורף שלפנינו, לכתוב לרבי באמצעות אנ"ש בריגא, שנכבשה אז ע"י הרוסים.

בריגא גר אז הגאון החסיד הרב יהודה עבעה, אשר יצא מווארשא הכבושה; אלא שהוא ובני ביתו לא הצליחו להשיג רשיון נסיעה מריגא לארה"ב, עד אשר הגרמנים ימ"ש כבשו את ריגא, והוציאו את כל היהודים להורג, הי"ד.

את המכתב הזה אי אפשר היה לכתוב בכתיבה ברורה. עיקרו של המכתב הוא בכתב מזוזה (כוזו) וברמזים אחרים.

כדי לא לעורר את חשד הצנזורה, העתיק הרב עבעה את המכתב בכתב סתרים זה, וכותב לרבי שאין זה אלא העתק כתבים שנכתבו במלין סתימים, ומבקש מהרבי להבינהו מהו התוכן האמור כאן.

המכתב מועתק לקמן בכתיבה ברורה, ועם הוספת פיענוח בשוה"ג. כמו כן ניתן כאן תצלום המכתב המקורי, בכתב סתרים במלין סתימין[45].

על המכתב, רשם המזכיר במכונת כתיבה: "ב"ה מכתב מהרב ר' ע"ע מריגא שי', הנשלח משם יום 27 פעברואר" - הוא אדר"ח אדר תש"א.

יחד עם מכתב זה שלח מהר"י עבעה שני פ"נים לרבי, אחד עבור גיסתו, אשת ר' זלמן בוטמן, שהיא בהריון. והשני עבור עצמו ובני ביתו, שיצליחו לקבל את רשיון הנסיעה מעמק הבכא לארה"ב.

45 אחרי פרסום הדברים, העיר ה"ר שלום דובער בוטמאן (בנו של כותב המכתב שלפנינו) כמה תיקונים והשלמות, ונענתקו לקמן בהערותיו.

ב"ה לכ"ק אבינו שליט"א

קבלתי מכתב מגיסי הרז"ב* שי' וכותב לי כזה"ל, היות שמצא בכתבים מלין סתימין שאיננו מבין אותם לכן הוא מעתיק אותם, אולי אוכל להבינו אותם. ואם להיות שגם אני אינני מבין אותם, לכן תנני מעתיק אותם לאבינו שליט"א בבקשה להודיעו פירוש הדברים.

אלו שמתו תחת ידיהם כבר כתבתי. ויש עוד מהמתנגדים, ואיני מכיר אותם, וגם הוא אינו מכירם.

ושיש בעת תחת ידם[47], האדם עם בנו שמואל[48], יצחק ראסקין, פנחס אלגאח[49], שני בנים של שמערל באטומער[50], מיישקע בנו של פרין ליין, מאיר צינמאן, מאיר גורקאוו, צמח בנו של המהמ"ד[51], שמואל החייט ממאסקוע[52].

מכן שיש הרבה שאיננו מכיר אותם, שכן איננו זוכר אותם.

עוד יש וואלנע ויסעלקע[53], המחותן ש"ב לויק ש"ס[54]. ועוד כזה גם כן ש"ב מצערניגאוו[55] חיים בער אראלער[56]. שמעון קוטאיסער[57].

אלו שבאו ב"ה בשני שנים האחרונים. גארעליק עם בנו[58]. שמואל קרעסלאוויר[59]. שלום יודע גריבאוו מרדכי אהרן פרידמאן[60]. יצחק גאלדין. מאיר אוויצאן[61]. אברהם סוועדלאוו[62]. ואני וגיסי אבא[63], [...]יר מלוקי.

שכחתי איזה אנשים שאצלם, הרי זה, שמואל נעמאיצין[64]. דוד סיראטינער[65]. שלומקע ויטעבסקער[66], מעדאליע עם בנו משה[67].

ילדי שי'[68] לומד עמהם גיסי[69] שי'. בדרך כלל כל אחד ואחד לומד עם בניו בעצמו. חוץ מזה אין שום עצה.

---

46 גיסי ה"ר זלמן ביוטמן (שניהם נשאו את אחיותיו של הרב זלמן שניאורסאהן).

47 שמונה הראשונים נאסרו בלנינגרד בחורף תרח"צ. שנים הבאים נאסרו בחרקוב בשלהי חורף תרצ"ט. ראה כל זה תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית ע' רטו.

48 המזכיר ר' אלחנן דוב מרוזוב, ובנו ר' שמואל. נאסרו בחורף תרח"צ בלנינגרד, ושם הומתו, הי"ד.

49 החסיד ר' פנחס ב"ר אליהו חיים אלטהויז, הי"ד.

50 האברכים חיים ומשה ששונקין, הי"ד.

51 ר' צמח בה"ר יצחק גורביץ, הנקרא ר' יצחק מתמיד.

52 ליובאשיצקי, נפטר בנ"א. בכ"א כסלו תשמ"ב.

53 הנשלחים לגלות.

54 שנאסר ביקטרינוסלב, בט' ניסן תרצ"ט, ונשלח לגלות בצי אלי קזחסטן.

55 הערת הרשד"ב ביוטמן: הכוונה לר' לוי, שנקרא "לוי דער קליינער", שהיה בן-דוד של כ"ק הר"ר לוי יצחק (המכונה ר' לויק) אבי כ"ק אדמו"ר, וקיבל אותו ועוד. אגב, סבי הרב מנחם מענדל הועבר מבית כלא אחד לשני ביחד עם ר' לויק הקטן, ובדרך הוא נפל ונפטר מהתקפת לב. כשר' לויק הגיע (רגלי) לחצר הכלא, הוא ראה את גופו של סבי ז"ל בחצר מכוסה עם מעיל החורף שלו. זה היה הפ"ש האחרון ממנו. הוא גם לא הובל לקבורת ישראל. ר' לויק, אבא של הרבי, כתב אל אבא שלי את כל הספור (נראה ששמע מר' לוי הקטן בגלות), וכתב לאבא שאשתו (בזיווג שני) של הסבא מורשית להינשא מאחר ויש עדות של עד אחד.

56 פוטילויב.

57 יעקבסון.

58 ר' אלעזר ובנו מנחם מענדל גרליק, שנאסרו בשלהי קיץ תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא-ב.

59 נוטיק, רב בקאפוסט. נאסר בשנת תרצ"ה ונשלח לגלות.

60 שנאסר ברוסטוב בליל א' דר"ה תרצ"ו. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד.

61 שני אלו נאסרו במוסקבה בשלהי תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.

62 נאסר בלנינגרד באלול תרצ"ז. ראה תולדות חב"ד שם ע' רטו.

63 הכותב – ר' זלמן ביוטמן, וגיסו ר' אבא ליין, נאסרו במוסקבה בשלהי קיץ תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.

64 נאסר בלנינגרד באלול תרצ"ז. ראה תולדות חב"ד שם ע' רטו.

65 אולי לאבאק. נאסר ברוסטוב בליל א' דר"ה תרצ"ו, ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד.

66 מטוסוב. נאסר במוסקבא באלול תרצ"ה. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריא.

67 האב הרב שמריהו יהודה ליב מדליה, רבה של מוסקבה, נאסר בקיץ תרצ"ח במוסקבה, ובנו הרב משה רבה של רוסטוב, נאסר באלול תרצ"ה ברוסטוב. ראה תולדות חב"ד שם ע' ריד-רטו. שניהם הוצאו להורג כעבור זמן קצר, הי"ד.

68 שלום בער, שהי' אז ילד בן שש.

69 ר' אבא ליין, שכבר חזר אז מגלותו, כנ"ל.

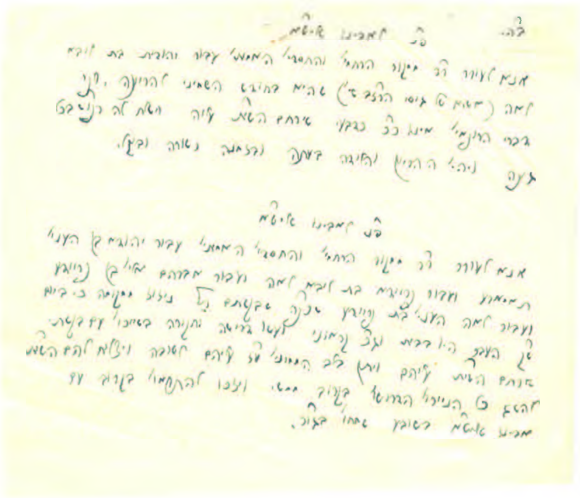
בשר כשר אין לגמרי, ושכחנו הטעם. עופות משיגים בדוחק בעל ל"ח רובל. אני ב"ה שוחט לעצמי בהסכמתו שי'. בד"כ אין קונים על עופות כי כולם מחוסרי לחם ר"ל. דבר אוכל יש רק במאסקווא ובלענינגראד, ולנסוע לשם אין נותנים בילעטן. חמאה בבירה כ"ח ואצלינו נ' רובל. קילא צוקער אצלם ה' ואצלינו ט"ו רובל. לחם יש בכל המקומות פ"ה קטנים אצלינו [...].

מכתב לחו"ל סכנה גדולה ויידע מזה[70].

עכ"ל הדברים הנ"ל.

מהרמ"ד[71] שי' אין כל חדש. ירחם ה' בקרוב ממש.

יחודה

ב"ה פ"נ לאבינו שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמי' והחסדי' האמיתי' עבור יהודית בת ליבא לאה (אשתו של גיסי הרז"כ שי'), שהיא בחודש השמיני להריונה, (ולפי?) דברי הרופאי' אינו כ"כ כדבעי, שירחם השי"ת עליה וישלח לה רפו"ש בכל גופה ויהי' ההריון והלידה בעתה ובזמנה כשורה ובנקל[72].

פ"נ לאבינו שליט"א

אנא לעורר ר"ר ממקור הרחמי' והחסדי' האמיתי' עבור יהודא בן העני' תאמארע, ועבור פריידא בת ליבא לאה, ועבור אברהם אלי' בן פריידע, ועבור לאה העני' בת פריידא, שכפ"ה שבקשתם[73] ת"ל ניזוז ממקומה, כי ביום ש"ק העבר היו בבית, וג"כ קראוני ועשו דרישה וחקירה בשייכי' עם בקשתי, שירחם השי"ת עליהם ויתן בלב הממוני' ע"ז עליהם לטובה, ויצליח להם השי"ת להשיג כל הניירו' הדרושי' בקרוב ממש, ויזכו להתראו' בקרוב עם אבינו שליט"א בשובע שמחו' בגו"ר.

70 שהרבי יודע מזה, ושלכן נכתב מכתב זה בכתב סתרים, ע"י ריגא כנ"ל.

71 הר"ר מדרכי דובין, ציר הסיים בלטביא, שנאסר ע"י השלטון הרוסי בריגא, ונלקח למאסר במוסקבא, הי"ד.

72 הערת הרשד"ב בוטמן: מאותו הריון נולד ילד שקיבל את שמו של הסבא מנחם-מענדל. בזמן המלחמה כשרצנו מהצורר הוא קיבל מחלת "דיפטריה", שבלי תרופות אנטיביוטיקה זו היתה מחלה סופנית, והוא נפטר בדרך, ונקבר ע"י אבא ז"ל באחד הכפרים (אחר-כך התווסף עוד קבר של ילדה\תינוקת), והוא היה בן שישה חדשים. אחי שמואל-מנחם-מענדל שי' נקרא בשמו, בהוספת שם שמואל לאריכות ימים ושנים טובות.

73 להשיג אישור הנסיעה מריגא לנ.י..

מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות

קטז. מכתבי השד"ר מוה"ר משה ישראל, מהשנים ת"ע-תע"ב

השד"ר מוה"ר משה ישראל נולד בירושלים בשנת ת"מ לערך, תתנו של מוה"ר משה ן' חביב (מחבר גט פשוט ועוד). בשנת ת"ע נסע בשליחות עיה"ק צפת לארצות צפון אפריקה, ושהה בשליחות זו עד שנת תע"ג (ראה שלותי א"י ע' 422). בשנת תע"ד התקבל לרב ברודוס שבמזרח יוון, בה כיהן עד שנת תצ"ו, אלא שבשנת תפ"ז יצא בשליחות עה"ק ירושלים לאיטליה והולנד, ושהה בה עד תצ"א. בשנים תצד-ה הדפיס בקושטא את שני החלקים הראשונים של ספרו שו"ת משאת משה. לערך בשנת תצ"ז עבר לאלכסנדריה של מצרים, ושם נפטר בשנת ת"ק. את"כ הדפיס בנו ר' אברהם את החלק השלישי של ספרו שו"ת משאת משה (קושטא תק"ב). שנים רבות את"כ נקבצו דרושיו בספר אפי משה, שנדפס בליוורנו תקפ"ח (ראה שלותי א"י ע' 376).

השד"ר מוה"ר נסים אברהם הכהן, נסע לערך בשנת ת"ע בשליחות עיה"ק ירושלים לארצות צפון אפריקה [ראה שלותי א"י ע' 848].

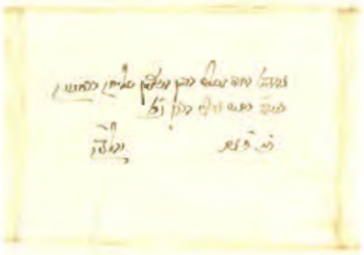
לפנינו שלושה מכתבים שכתב השד"ר מוה"ר משה ישראל, אל השד"ר מוה"ר נסים אברהם הכהן, לערך בשנת ת"ע, כאשר היו שניהם במרוקו בשליחות ארץ הקודש:

במכתב הראשון שלפנינו מזכיר את מוה"ר אליעזר בהלול, מחכמי מקנאס באותה תקופה, שחיבר בשנת תע"ב ספר דרושים "מראה עינים" (כת"י), ובו גם מביא כמה חדושים ששמע משני השד"רים שלפנינו (ראה מלכי רבנן כב, ד).

שלושת המכתבים שלפנינו נכתבו בשבוע של פרשת חיי שרה, באותת מהשנים האלו (ת"ע-תע"ב), כאשר שני השד"רים האלו היו במרוקו, הרב משה ישראל שהה אז במקנס, והרב נסים אברהם הכהן שהה אז בפאס, ולשם כתב אליו את שלושת המכתבים, בקשר לאופני גביית המעות שהובטחו להם על ידי נגידי העיר.

במכתבים אלו מבקשו כמה פעמים למסור דברים לשני רבני פאס, מוה"ר יהודה ן' עטר, בעל מנחת יהודה, ושו"ת הר"י אבן עטר (פאס תט"ו - תצג), ומוה"ר יעקב ן' צור, בעל משפט וצדקה ביעקב (מקנאס תל"ג - פאס תקי"ג).

בין השנים תס"ד-תע"ח כיהנו שניהם כדייני פאס' (מוהר"י ן' עטר כראב"ד ומוהר"י ן' צור כחבר בית הדין).

אהובינו[1] החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו

פ"י פאס והלכי"א[2]

יום א' לכוקר

ב"ה

אוהב ודיע החכם השלם הדיין המצויין שליחא מהמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו

דברות קדשו האירו אל עבר פני ביום השבת ע"י הרץ.

ומ"ש כת"ר ע"ד ההליכה, המקום יעשה שלום. צר לי מאד אם לא אראה פנים.

ובדבר הל"ח מתקלים[3] של הר"ע אדהאן נר"ג, שכתב כת"ר שאותנם לכת"ר, הנה גם כת"ר יודע שאני ג"כ שואל לו יותר מכך זה, ומה בידי לעשות, זאת ועוד שגם אני על פרק הנסיעה כנודע, ומצורף לזה שכבר כת"ר יודע שאין בידי מעות מזומנים צרורים ומונחים. וכלל העולה, אם יש אות רצונו יניח כתב ידו ביד כמוהר"ר יאודה[4] נר"ג, או כמוה"ר יעקב[5] נר"ג, ויכתוב לי הדשאתו

1 לתולדותיהם ראה לעיל פרק ל ופרק לא.
2 שם וכתובת הנמען, מובחוץ.
3 והמוליכו לידו ברוך יהי' אמן.
4 דנרי זהב ערביים.
5 מוה"ר יהודה ן' עטר, הרב ודיין בפאס.
6 מוה"ר יעקב ן' צור, הרב ודיין בפאס.

וכשאציל את שלי אציל אשד לכת"ר, ויותר מזה אין בי כח לעשות באשד יודע חוקר לכבוד ית' שמו.

וע"ד הקמינו הנה היה כתוך זאת.

וע"ד הז' מזונאת של הכעל הכית רכתי עמו, גם הוא השיב אמרינ, שיש לכת"ר ה' מזונות [...].

וע"ד החמשים וארבעה אוקיות שכתב כת"ר שאני חייב, אינם אלא ארבעים וחמשה מזונות כאשד פירשתי דכרי כאותה הלילה.

ועתה כת"ר ידכר שלום להחכם השלם הדיין המצויין ורב טוב כמוה"ר יעקב נ' צור נר"ו [...] יתן לכת"ר עפ"י כתכי זה ארבעים אוקיות וחמשה מזונות, אם כת"ר נחוץ. ואם אין, ימתין עד כואי [...].

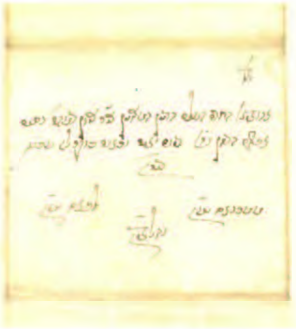
ולהיות הרין דוחקני איני מאריך, רק כדרישת שלום תודתו. ואני ידעתי שלא ילך עדיין עד חדש ימים, את זה שמעתי מאחורי הפרגוד, כספר אשד כיד אליעזר כהולך יצ"ו, לא רצה הדין להוליכו למחר אשלח אותו עם ההולך א'.

נאם נאה דורש שלומו הטוב איש צעיר

משה ישראל ס"ט

... התקבל[8] מאת הרב הכולל הדר הוא לכל חסידיו [...] חתמתי שמי הצעיר שליח מעה"ק ירושלם [...] תוכ"כ

נסים אברהם הכהן

ב"ה[9]

אהובינו החכם השלם הדיין המצויין ציר ציון כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו כיום יאיר וכאור בוקר לא עכות[10] כיר"א[11]

ממכנאס יע"א, לפאס יע"א, והלכי"א[12]

יום א' כס' וה' כירך את אברם ככל

ב"ה

אוהב ורוע החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו

אחרי [עטירת] החיים והשלום כמשפט לאוהבי שמו, או"ת זה מדבר והאמר שלום. והלא עדי בשמים כי אחרי הפרד כת"ר ממחנה העברים ישבתי דומם, כי נשאחתי לבדי ככל מכל, אשא דעי למרחוק ימהר יחיש מעשינו ותקומה ועלה, כי לא נשאר בנו כח כשבתינו, ככל עת נראים ונדחים כהסתר פנים אחות הנה ואחות תנה, וקשה הפרידה, לא עת לחשוב, כי אם לדרוש עם אל יאמר די לצדותינו ופוצותינו יקכץ, לחזות בנועם ה' ולבקר בהכלו שם נשמחה בו.

7 אחד מחכמי מקנאס באותה תקופה. אודותיו מלכי רבנן כב, ג-ד.
8 הוספה בשוה"ג, כנראה – אחרי שהגיע מוה"ר משה ישראל לפאס, והחזיר לו את החי"ב לו, כאמור לעיל במכתב.
9 שם וכתובת הנמען, מבחוץ.
10 עפ"י שמואל ב כג, ד.
11 כן יהי רצון אמן.
12 והמוליכו לידו ברוך יהי' אמן.

במטותא ממכת"ר יפקוד לשלום להרב החסיד מאיר עינינו כמוהר"ר יאודה ן' עטר נר"ו, ולאחינו ושדינו כמוהר"ר יעקב ן' צור נר"ו, כאלף עולות יעלה שלום כסא תורתם. וגא ברחמי כבוד תורתם ישגיחו עליו בעין החמלה כדבר הנדבה[13], בהישתדלותו גמודה כדת מה לעשות, כי עת לחננה כי בא מועד פרק הנסיעה, ואני על אהבת כבוד תורתם קא סמיכנא, אל ישיבו פני ריקם רק לדבר הזה.

ועוד אחת לדבר ה"ד שמעיה תאזי יצ"ו, ישתדלו להוציא לאור משפטו, ואיני אלא כמזכיר ואין עת.

מעתה כת"ד יודיעני מכיאות אהובינו כהר"ר משגן יצ"ו מתפיללין יע"א, ויפקוד בשלום בני ביתו כמצטרך. ולהישיגיע המשגיל כהה"ר מימון יצ"ו יפקוד לשלום ממני, ולבני ידיד [... ... ...] החכם המרומם כהר"ר יוסף נר"ו ובניו ובני ביתו, יהא שלמא רבא, [...] כהר"ר מאיר נר"ו, והר"ר יוסף כבנשמתי, שלום רב יתמיד כל היום לא ימיש זכרונו הטוב מפיהם, וכן מאהובינו כהר"ר לוי יצ"ו שלומות [...] וכבן שלומו יגדל כנפש מעפר דל איש צעיר.

סיבת האיחור בשבוע זאת פה מכנאס, לדעת אם יש תקוה מהדין עסק ביש, מהגזלה אשר גזלו אותי כין [...] ובין [...] עם [...] ואם אראה כי אבדה תקוותנו, תני הולך, וממקום אחר ישלח שלומיו יתי' שמו. ולכת"ד החיים והשלום, נאם איש צעיר נאה דרוש שלום ביתו

משה ישראל ס"ט

ב"ה[14]

ליד הקדש על העליונה, החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן נר"ו השומר אמת ישמרהו עולם ועד, כיר"א[15]

ממכנאס יע"א, לפאס יע"א, ופגי"ן דרגמ"ה[16], והלכי"א[17]

בס' וה' בירך את אברהם בכל, יום כ'

אהובינו החכם השלם הדיין המצויין שליחא דרחמנא כמוה"ר נסים אברהם הכהן [נר"ו]

אחר"ש הטוב המטיב [...] דרשו [...] אל ניכר [... ... ...] אל שמועה כי באה, שכהר"ר משגן יצ"ו יתעכב עד הפורים זה ודאי [... ... ...] כה"ר לה להשיב [...] ושלחו אליו רץ מיוחד, אין צורך בו, כי השיירות הולכות ובאות [... ... ...] פאס יע"א. ועוד זאת כי שאחר שכן טולילא הלך לו לדרכו. מה אעשה פרץ ומה טעם ישיבו, [...] מצוי, ידעתי כי בגפו יבא ובגפו יצא הרץ, ואני יושב ודומם הסכימה דעתי לכתוב לכה"ר משגן יצ"ו, וכן עשיתי [... ...] הולכתו [...] זאת, וכת"ר ג"כ יכתוב לדבר הנוגע לו להנ', ויתנם ליד כמה"ר יוסף אחיו יצ"ו, שישתדל פעילותם עם הא' אדם, וביני ביני ירחם הקב"ה. במטותא רבא ישתדל תכף ולאלתר לכתוב ג"כ ולשלוח אליו בטרם בואי, ואני כיום ג"כ אצא מכאן [...] כי לא הועלתי בדבר [...] כלום גם זו לטוב.

13 **בבקשה להני תרי דיינים, שישתדלו לעזור על ידי השד"ר, להתרים את אנשי העיר למענת ארה"ק.**
14 **שם וכתובת הנמען, מבחוץ.**
15 **כן יהי רצון אמן.**
16 **ופורץ גדר ישכנו נחש דרבנו גרשם מאור הגולה.**
17 **והמוליכו לידו ברכהו השם אמן.**

ומ"ש [...] על ל אוקיוזו אשר למשה לדבר לנגיד יצ"ו, הנה כת"ד יודע מי יוכל למצוא אותו, ואת"ל שאמצאנו יאמר לי [...] תשובה כמנהג, כי ע"כ חליתי פני כהר"ר מאיר יצ"ו שהוא ישתדל כדבר בעה"ו[18] הלילה הזה ידבר דבריו, ומה שיתחדש יגיע בטוכחו על ידי בעה"ב, להישיש כהר"ר מימון נר"ו וכמה"ר יוסף בנו יצ"ו.

שלומות אלומות לה"ר יוסף ן' חמו יצ"ו, ידבר שלום, והגיעתי שלומוזיו ע"י כת"ר. ומ"ש שיבא לכאן[19], אינו צריך לטרוח, כי הנני בא[20] כמדובר. אך אם אני חשוב בעיניו, זה חסדו, להכין לי המעות, ואמצא אותם מוכנים וצרודים, ודי בזה הכתוב אשר לי מעה"ק צפת ת"ו [...] בידו עד בואי, הואיל ולא באה עד עתה.

וכת"ר יפקוד בשלום הרב החסיד כמוה"ר יאודה ן' עטר נר"ו ופקידה על אפם והנאני הדבר לנישואין המכודרים אשר נעשו, יהי רצון יהיו כמזל צומח ועולה בדוב כל אי"ה. להחכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר יעקב ן' צור נר"ו אלף עולות יעלה שלומו בטוב.

נאם איש צעיר

משה ישראל ס"ט

קיז. מכתבי השד"ר מוה"ר יום טוב קריספו, מהשנים תע"ח-תפ"ב

בשנת תע"ח יצא מהרי"ט קריספו בשליחות ירושלים למדינות צפון אפריקה, ושהה בשליחות זאת עד שנת תפ"ב. בתחלה ביקר בעירות מרוקו, ובשנת תפ"ב אנו מוצאים אותו במדינות אלג'יר תוניס ומצרים (ראה שלוחי א"י ע' 360).

שוב יצא בשנית בשנת תפ"ז בשליחות חברון למדינות אירופה, ושהה בשליחות זו עד שנת תצ"א (ראה שלוחי א"י ע' 492; 852).

לפנינו שלושה מכתבים שכתב השד"ר מהרי"ט קריספו, אל רבה של מכנאס, מוה"ר יעקב ן' צור (יעב"ץ), בשנים תע"ח - תפ"ב, בשעה שהיה רבה של עיר מקנאס. הראשון - מקיץ תע"ח, ושני האחרים מתחלת חורף תפ"ב.

רבי יעקב ן' צור היה דיין בעיר פאס, עד אמצע קיץ תע"ח, שאז התקבל לרבה של העיר מקנאס (על נסיבות הדברים ראה מלכי רבנן סז ב ואילך). שם כיהן עד שנת תפ"ט, שאז חזר לפאס, ובה שימש (אחרי פטירת רבו רבי יהודה אבן עטר) כראב"ד, עד לפטירתו בשנת תקי"ג (ראה לעיל פרק לא).

במשך קיץ תע"ח שהה רבי יום טוב קריספו בפאס, שם עזר לו רבי יעקב ן' צור (ראה מזרח ומערב ח"ג ע' 183), הן בגיוס התמיכה שבקהלת פאס עצמה, והן בעירות הסמוכות (כדלקמן מכתב א).

אלא שבאמצע הקיץ התקבל רבי יעקב ן' צור לרבה של מקנאס, ואז כתב לו רבי יום טוב קריספו (מכתב א' דלקמן), אודות כל התובות וההבטחות והסכומים שהובטחו לו בפאס

18 בעזרת ה' וישועתו.
19 למקנאס.
20 לפאס.

וסמוכותיה, ומבקש מאת רבי יעקב ן' צור, להשגיח מרחוק, שכל הסכומים האלו יבואו לידי גביה.

כאות הוקרה לרבי יעקב ן' צור, שהיה חובב ספרים ובעל ספריה גדולה, הבטיח לו רבי יום קריספו, שאם ימצא בדרכו ספר חשוב יקנהו עבורו.

כבר בספר שלוחי א"י ע' 428 מסופר על ספר שיירי כנסת הגדולה שקנה עבורו בקיץ תפ"ב. כאן לפנינו (מכתב ב דלקמן) כותב לו בתחלת שנת תפ"ב, אודות שני ספרים שקנה עבורו: גינת ורדים ושו"ת הב"ח.

באותה שעה שרבי יום טוב קריספו סבב במדינות צפון אפריקה בשליחות ירושלים, סבב במדינות אלו גם מוה"ר חיים יעקב ב"ר יעקב דוד בשליחות צפת (ראה שלוחי א"י ע' 429).

רבי חיים יעקב הוא מחבר שו"ת סמא דחיי (אמ"ד תצ"ט), שבו נכללים גם כמה תשובות שכתב במשך תקופת שליחות זו.

בתחלת שנת תפ"ב נפגשו שניהם באלג'יר, מהר"ט קריספו נסע משם לתוניס ומצרים, ואילו רבי חיים יעקב נסע משם למרוקו, ועל ידיו מסר את שני הספרים האלו עבור רבי יעקב ן' צור.

[על ההרפתקאות שעברו עליו בדרך משם למרוקו, הוא מספר במכתבו שהועתק לעיל פרק ל].

בשנת תפ"ב שהה גם בארצות צפון אפריקה, מה שמכונה בשם שליח לעצמו (ראה שלוחי א"י ע' 179 ואילך), מוה"ד שמעון ניגרין, נסיעתו זו היתה בעיקר לצורך גיוס תרומות עבור אביו החולה ר' שמואל ניגרין.

גם אתו נפגש רבי יום טוב קריספו באלג'יר בתחלת מ"ח תפ"ב, וגם על ידו שלח מכתב אל רבי יעקב ן' צור (מכתב ג דלקמן). ואחרי שמספר לו על שני הספרים שקנה עבורו ושלחם ע"י רבי חיים יעקב, מבקשו להיות לעזר לשליחותו של רבי שמעון ניגרין הנ"ל[21].

א

בע"ה כתיב[22] יום ד' י"ג יום לאב רחמן יה"ל[23] נש' ה'תע"ח

בוצינא דנהורא, אספקלריא המאירה, המאיר לארץ ולדרים, מזה בן מזה, בר אורייאן ובר אבהן, הדיין המצויין הרב המובהק כמוהה"ר יעקב ן' צור נר"ו יאיר כאור החמה אכי"ר

אחד"ש כ"ת ש"ש[24] כמשפט לאוהבי שמו, סיבת שיתי שומי, שאשית אני באותיות שתים, הוא לדרוש בשלום תורתו שיגדל לעד כי"ה.

מה מאד גדלה שמחתי בשומעי שמעכ"ת[25] נתיישב לראש ולקצין בעיר מכנאש יע"א[26], יורה יורה ידין ידין, חלותי היא לפני שוכן סנה, יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ויצליחהו בצאתו ובבואו, וירחיב גבולו בתלמידים, וה' יהיה עמו כתאות לבו לטוב.

וככן אחלי יכונו לפני מעלת תורתו, שיעמוד קימה שיש בו הידור, לחזק את בדק הבית, בענין נדבת קהל פאס יע"א ששעבדו לירושלם ת"ו הגאביל"ה[27] של ענבים, ומעלתו קאי בחריקאי בענין הגאביל"ה הנז', ליקח מעותיה לזכות ירושלם ת"ו, ועכשיו שנתיישב האדון במכנאש יע"א, מתירא אני שמא יהיה שכחה לפני כסא כבודו ח"ו, לכן למען קדושת ירושלם ת"ו ולמען זכות הת"ח היושבים בה, שיעמוד לימין אביון וידבר עם ק"ק קהל פאס יע"א. ואם עדיין לא

21 התודה נתונה בזה להרב אשר שי' זינגר, על עזרתו בפיענוח המכתבים שלפנינו.
22 אולי פירושו: כתיבנא.
23 יהפכהו ה' לטובה.
24 אחרי דרישת שלום כבוד תורתו שלומו ישגא.
25 שמעלת כבוד תורתו.
26 ראה לעיל פרק לא.
27 מס סחורות.

נמכרה יכתוב האדון למורינו הרב כמוה"ר יהודה א"ן עטר נר"ו[28], ויעכב המעות לזכות ירושלם ת"ו, ויהיו בידו או ביד האדון נר"ו.

וכן בענין החמשה ועשרים אוקיות שנשארו ביד קהל תאזה יע"א. והל' אוקיות שנשארו ביד קהל דוכדו יע"א, שכתב ידם הוא מתח ביד כה"ר, ישלח להם חתימתו הרמתה כדי שיתיזרו לו המעות הנז'. וגם הנה הנחתי ביד ה"ר יצחק מדיג'ן יצ"ו בעיר זאויא שלשה ושלשים מתקאל מכ"ט[29], שישלח אותם ליד מע"ת, אם לא שלח יזהיר אותו מע"ה שישלחם עם הנ"[30]. וכעיר תאדלה הנחתי ביד החכם כמה"ר יצחק כהן לחדאד יצ"ו שבעה מתקאלים של פגר"א כ"ט[31] וציויתיו ישלחם ליד מע"ת. וגם ציויתיו שמה שתעלה מצודתו מאלו הכפרים הסמוכים להאדלה אייתי עהאב וכו', שישלחם לידו והוא ישלחם ליד מע"ת.

ועל הכל יהיה מע"ת עיניו פקוחות כמנהגו בטוב להיותו חזרן על המצוות, וכפרט במצוה רבה כזאת. וגם בהגיע זמן של שטר חוב שיש על ה"ר יעקב לוי נר"ו, שהם מאה מתקאלים זהב מסיר"ה[32], שיזדרז מע"ת בכל עוז ותעצומות להוציאם מידו.

ואם הרכיתי בטורח על מעלתו, מאתו תהיה הסליחה. ואם שגיתי אתי תלין משוגתי. כי יודע אני בעצמי כי אדרבה מעלתו שמח במצוות.

ולאדון ולכסא תורתו החיים והשלם מאדון השלם, ונאת נאה דורש שלומו הטוב והעדב והמועיל צעי"ר המשתדלת מעה"ק ירושלם ת"ו עבד ה' ב"ה

יום טוב קריספו ס"ט

ב

בע"ה ליד הקדש על העליתה הרב המובהק כמהר"ר יעקב ן' צור נר"ו

צור ישראל יהיה בעזרו ושמרו הרועה עדרו אמן כי"ר

נאורגא"ל יע"א, לעיר ואם פאס יע"א, הלכי"א[33]

קרוב"ין[34]

בע"ה יום ג' ז' לחדש חשון ש' 5482

מר ניהו רבא דעמיה מדברא דאומתיה הרב המובהק יושב על כסא ההוראה ידין ידין כר אהרייאן וכר אבהן כמוה"ר יעקב ן' צור נר"ו יאיר כאור ז' הימים כי"ר

אחד"ש מעלת כסא תורתו יגדל ויעלה למעלה ראש, ואחר כי תבענה שפתי תהילה, מקמי דלא מטינא ידא אקלמוסא ולא מפיקנא שותא, בעינא צלותא ובעותא קמי מריה דכל ברכתא, יפרוק יתיה מכל צרה ועקתא בכל עידן ושעתא, יתברך בהתי מילי מעלייתא, מזתא ופרנסה טבתא, ובני מלכי ואפריכי סגנייא ופחוותא, חיי ארכי ונכסי רויחי במותב תלתא, בזכותא ומזלא תליא מלתא, ואנא מני גלותא בעינא רחמי עד זיבולא בתריתא[35].

28 רבה של פאס. ראה לעיל פרק ל.
29 מכסף טוב.
30 הנזכר.
31 כסף טוב.
32 ממטבעות המולאי סמאעיל ירום הודו.
33 המוליכו לידו ברוך יהיה אמן.
34 קול רנה וישועה באהלי צדיקים.
35 לפני שאני מניח ידי על הקולמוס ולפני שאני מוציא מילה מפי, אתפלל ואבקש לפני בעל הברכות, שיצילנו מכל צרה בכל עת וזמן, יתברך בדברים החשובים האלה, מיזון ופרנסה טובה, ובני מלכים סגנים ופחות, חיים ארוכים ונכסים מרובים, שלשתם ישבו יחדיו, בזכות ומזל תלוי הדבר, ואני מגלותי מבקש רחמים כל הימים עד יום הקבורה.

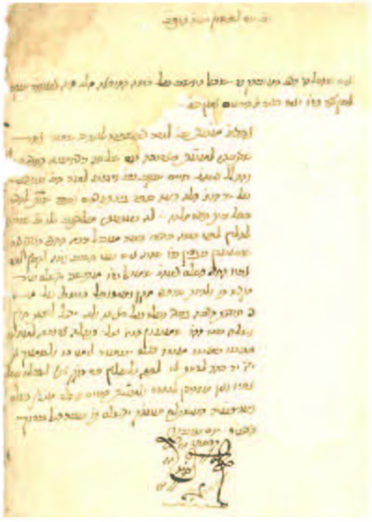
שלמא רבא מיהב יהבי למרן לעלם לעלמי עלמייא[36]. אודיעיתי להודיעו משלומי שחלי"ח[37] הצליח ה', ואני היום על פרק הנסיעה לתונס ונא אמון, חד כרעא אארעא וחד אמברא[38]. ומרוב חשקי לעמד לשרת בקדש, מיום שנכנסתי לארג'אל, ואני מחפש אחר ספרים מחודשים ולא מצאתי, ומקרוב האלדים איתה לידי ס' שו"ת מהרב בעל בית חדש, ג"כ ספר גינת ורדים מהרב ר' אברהם הלוי, קניתי אותם בשני רייאלים חצי, שהוא סך יו' ג' ת', יגיעו למע"ה על יד שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ד חיים יעקב נר"ו, שליח הגליל והרשב"י זלה"ה. וכע"ה מה שיזמין ה' ב"ה לידי אשלחנו עם נאמן א' ההולך.

וחיי מע"ת יפקח עינא פקיחא דליחה על החכם השליח הנז', ויעמוד לימינו ככל מידי דמיטב, כי הוא ראוי לכל מיני כבוד, כאשר יראה בע"ה.

ואפסוק בשים שלם טובה וברכה, כה דבר הטרוד בטרדה דמצוה, איש צעיר"ד המשתדלת מעה"ק ירושלם ת"ו ע"ה ב"ה[39]

יום טוב קריספו ס"ט

בבעו במטו מניה דמר יעזריני בתפלה כי תפלת ישרים רצונו, גם אם יצטרך שום דבר מערי המזרח או מעה"ק ת"ו יודיעני ואני עלי לשרת בקדש.

ג

בע"ה

למאן דלביש מדה, מזה כן מזה, הרב המובהק כמוהה"ר יעקב ן' צור נר"ו יאיר כי"ר

מארגאל יע"א, לווהראן[40] למכאש יע"א הלבי"א[41]

קרוב"ן[42]

*

י"ב יום לחשון משי' התפ"ב

איש שהכל בו הרב המובהק נר ישראל היושב על כסא ההוראה הלא הוא כמוהה"ר יעקב אבן צור נרו יאיר כאור ז' הימים אמן כי"ר

אחד"ש מע"ת ש"ת[43] לעד כמשפט לאוהבי שמו, אחר שכתבתי למע"ת בארוכה עם שליחא דרחמנא החכם השלם והכולל כמה"ד חיים יעקב נר"ו, ויגיע למ"ד הב' ספרים על יד הנז', הלא המה ספר גינת ורדים וספר שו"ת להרב בעל בית חדש זלה"ה, לא נמנעתי מלכתוב אלו כ' שורות להליץ לפני כסא כבודו בעד מוכיל דנא, החכם הנבון כה"ד שמעון ניגרין נר"ו, שהוא איש עני חשוב, וכא לקבץ למ"ד אביו החכם השלם כמה"ד שמואל נר"ו מתושבי

36 שלום רב אתן למורינו לעולם ולעולמי עולמים.
37 שתהלות לאל יתברך.
38 רגל אחד על הארץ ורגל אחד על מעבורת הנהר.
39 תיבנה ותיכונן, עבד ה' ברוך הוא.
40 שהמכתב נשלח, דרך והראן שבאלג'יר, אל מקנאס שבמרוקו.
41 המוליכו לידו ברוך יהיה אמן.
42 קול רנה וישועה באהלי צדיקים.
43 מעולת תורתו שלומו ישגה.

ירושלם עיר הקדש ה"ו ולהיותו שהחכם זקן ומטופל, נוסף על זה כי חובתו הרכה גברו ועלו על ראשו ולא יכול לצאת חוץ, ושלח בנו הה"ר שמעון הנז', אולי העלה ארוכה למחלתו. ככעו במטו מניה דמר יעמוד לימינו ולסמוך את ידו יד כהה, להיותו לו לפה ולמליץ עם הק"ק יצ"ו, לגדלו משל אחיו, ואין מזהירין לנזהר, ולמע"ת החיים והשלם מאדון השלם, ומה צעיי"ר המשתלח מעה"ק ירושלם ה"ו, עבד האל ברוך, הצעיר

יום סוב קריספו ס"ט

קיח. מכתב המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן

לפנינו מכתב המלצה שכתב רבנו הזקן, לאיש עלום שם, "לתמכו בימין צדקם ביד מלאה ורחבה למלאת מחסוריו הרבים ועצומים".

את האיש שאליו מכוונת אגרת ההמלצה, מכנה כאן "מוכ"ז נ"י" [מוביל כתב זה נרו יאיר], כלומר שרבנו מסר לידיו את האגרת, על מנת שילך עמה ממקום למקום, להתרים אנשים לתמיכתו. לא נתפרש כאן מה הם "מחסוריו הרבים ועצומים", שאותם בודאי יפרט האיש בעצמו, כשיפנה אל הנדיבים בעם.

ידוע לנו שאגרות רבות מסוג זה נכתבו על ידי רבינו, אלא שלא הגיעו לידינו, כי אם שריד זה. הדבר נזכר באגרת שהכתיב רבנו את אחד מהחסידים, שיכתוב בשמו (אגרות-קודש שלו, אגרת נט): "ציווני כבוד אדמו"ר לכתוב לכל אנ"ש עבור האי גברא מוכ"ז עבור נשואי בתו, שאדמו"ר הכניס עצמו בזה השידוך ... ומפורש אמר אדמו"ר מחמת שאגרות שלי רבו כמו רבו, וכמעט אין משגיחים, על כן הוצרך להאריך".

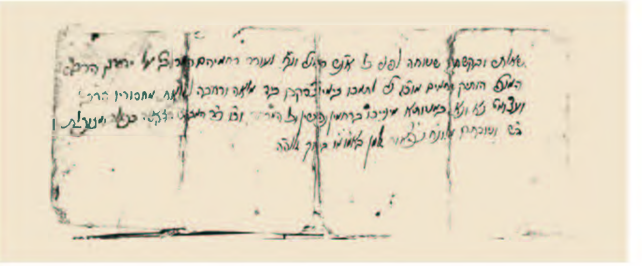
במקרה אחד היה מדובר באיש שאי אפשר היה להסתפק במה שהוא עצמו יסבב בעיירות, שאז מזכיר רבינו את שמו בהמלצה (שם אגרת ע): "לעורר רחמיהם המרובים על ידידנו הותיק המפורסם מו' ארי' נ"י, אשר נגעה בו יד ה' זה כמה ... וגם להיות לו מעיר לעזור לבחור איש חיל לסבב בעבורו בכל הישובים ועיירות הסמוכות".

ובתוכן דומה (שם אגרת עא): "לעורר רחמים רבים עלי ועל החסיד המפורסם זק"ת [זקן קנה חכמה] כבוד שמו מו' שלמה מקריט שוב, אשר זקן ובא בימים מלדלג על הערים כמקדם".

שאלתי וכקשתי שטוחה לפני כל אנ"ש ר[ח]מני' וג"ח[44] לעורר רחמיהם המרובי' על ידידינו הרבני המופ' הותיק ותמים מוכ"ז נ"ע[45], לתמכו בימין צדקם כיד מלאה ורחבה למלאת מחסוריו הרבי' ועצומי', נא ונא במטוחא מיתייכו בדחמין נפישין וכל המרחם[46] יהו'.

כ"ד המבקש בבקשה כפולה ומכופלת ד"ש וטובתם מלונ"ח[47]

שניאור זלמן באמ"ו מו' ברוך זללה"ה

44 וגומלי חסדים.
45 מוביל כתב זה נרו יאיר.
46 על הברי'ות מרחמין עליו מן השמים (שבת קנא,ב).
47 כה דברי ... דורש שלומם וטובתם מלב ונפש חפצה.

קיט. מכתבי המלצה מאת כ"ק אדמו"ר הזקן

לפנינו שתי מכתבי המלצה - כתי"ק אדמו"ר הזקן:

א) המלצה שכתב רבנו הזקן אל מחותנו הרה"ק רבי יוסף בונם תתן הרה"ק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב (שבנו יקותיאל זלמן נשא את הרבנית בילא בת כ"ק אדמו"ר האמצעי).

אגרת ההמלצה היא עבור האיש, שרבינו מסר לו את האגרת כדי למוסרה למחותנו הנ"ל, ושמו לא נתפרש כאן, וגם תוכן ההמלצה לא נתפרש כאן, רק נכתב ברמז, ומבוססת על המשנה יבמות קו, ב: משיאין לו עצה ההוגנת לו. ופרש"י שם: כלך אצל שכמותך ואל תכניס קטטה לתוך ביתך. ואפשר גם כאן מדובר בענין של שלום בית, ומרמז לו, שבהכרת כדאי לייעץ לו כנ"ל.

ב) קטע מאגרת רבנו, שנשאר לפליטה, ומתוכנה נראה שנכתבה אל איש אשר על העדה (אדמו"ר או רב הקהלה), בבקשה לעורר את אנשי קהלתו שיתרמו ברוח נדיבה.

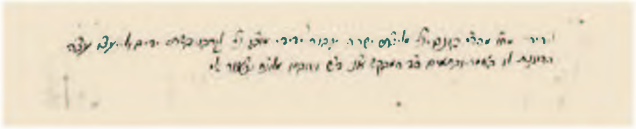
א

לידידי מחו' מהר"י בונם נ"י

מליצתי ישרה עבור ידידי מוכ"ז נ"י[48] לקרבו בשתי ידים ולייעצו עצה ההוגנת לו באמת ובתמים.

כ"ד המבקש א"נ ד"ש וטובתו מלוני"ח[49]

שניאור זלמן

ב

...[מ]ער"ק לעודר רחמיהם ... [רוח ו]דו[בה לתמכם בימין [צדקם] ... נא ונא במטותא ... [בבקשה כפולה ומ]כופלת א"נ ד"ש...[50].

קכ. מכתב מהרה"ק רבי אברהם מקאליסק

לפנינו מכתב שכתב הרה"ק רבי אברהם מקאליסק, מטבריה, אל התורמים למעות ארץ הקודש שבמנין פראשמוסקעש בק"ק וויטעפסק, בחודש שבט תקס"א.

[גם באגרות קודש אדמו"ר הזקן (סי' מט) יש אגרת, שכתב אל המנין הזה באביב תקס"ד].

מכתבים כאלו שלח הרה"ק מוהר"א מקאליסק, בכל שנה ושנה, אחרי שהיו מתקבלים התרומות ורשימות התורמים.

כמה מכתבים כאלו, שנכתבו לעיירה ווידז, נדפסו בכרם חב"ד גליון 4 ע' 269 ואילך.

בעז"ה פעיה"ק טבריא הובב"א בחודש שבט התקס"א לפ"ק

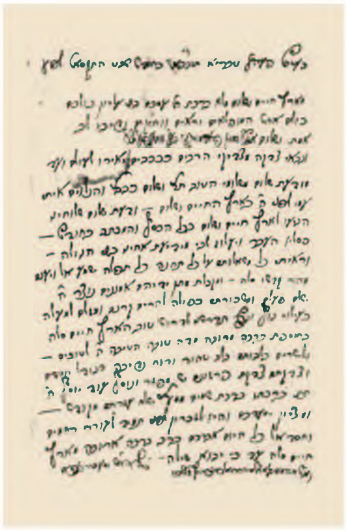
מארץ חיים ושלום מלא ברכת ה' עמכם בני עליון כולכם כולם אהו' המופלאים יראים וחיקים נדיבי לב אמת ושלום אנ"ש דמנין פראשמוסקעש בק"ק וויטעפסק יצ"ו וגבאי צדקה מצדיקי הרבים ככוכבים יאירו לעולם ועד

מודעת שלום משלומי הטוב ת"ל ושלום כב"ב התלוים איתיי עמי לפני ה' בארץ החיים ושלום,

48 מוביל כתב זה נרו יאיר.

49 כה דברי המבקש אוהב נפשו דורש שלומו וטובתו מלב ונפש חפצה.

50 אוהב ונפשם דורש שלומם.

ודעה שלום שלחתינו הגיעו לארץ חיים ושלום בכל הכסף והמכתב בחודש כסלו העבר, ויעלה לבי מידיעת אחינו בשם הגולה, וראיתי כל משאלותם על כל תחנה כל תפלה, ישמע אל ויענם מהר קדשו סלה, ומקבלת מתן ידיהם אמונים, נוצר ה' ישלם פעלם ומשכורתם כפולה להרים קרנם ומזלם למעלה בעילוי נפש הדרשנו, לדרוש טוב הארץ חיים סלה, כהוספת ברכה מרובה מדה טובה, הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם, בלב טהור ורוח נדיבה כגודל חסדם וצדקתם צדקה פרזונם, יש מפזר ותוסף עוד, יוסף ה' את ברכתו ברכת שמים ממעל, ישלח עזרתם מקודש מציון יסעדכם, והיו לזכרון לפני תמיד, לעורר רחמים וחסד אל כל היום אברכם ברב ברכה ארובה מארץ חיים סלה עד כי יבוא שילה.

כ"ד הד"ש ומעתיר בעדם

נאום אברהם בלא"א מוהר"ר אלכסנדר מן הלל"ח

קבא. עליית כוה"ר שמואל סג"ל מראהטשוב לארה"ק

הרב שמואל סגל, שאודותיו דנה האגרת שלפנינו, שימש כמו"ץ בראהטשוב במשך ט"ו שנים, מלפני שנת תק"ע ועד תקפ"ג-ד, שאז עלה לארה"ק, והי' שם הרב ומגיד מישרים והממונה הראשון בקהלת חב"ד שיסד רבנו בחברון, במשך שנים רבות, והוא תתום כמעט על כל המסמכים של עדת חב"ד בחברון משנת תק"צ ואילך ונפטר בין השנים תר"ט - תרט"ו[51].

לראשונה נזכר כ"מו"ץ דק' ראהאטשוב" בהערכה לצדקה בתורף תק"ע, שתתום עליה כ"ק אדמו"ר הזקן (אג"ק אדה"ז ע' שצ. תצלומה במגדל עז ע' תקעח).

במפקד תקצ"ט רשום שהוא בן סה ועלה לארה"ק מראהאטשוב בשנת תקפ"ה. במפקד תר"ט רשום ברשימת המתונים בחברון, ואילו במפקד תרט"ו רשומה אלמנתו.

וזאת היא בקשת כ"ק אדמו"ר האמצעי באגרת שלפנינו (כנראה, בשנת תקפ"ג), שיעשו לו מעמדות, לתמוך אותו בעלותו לארה"ק.

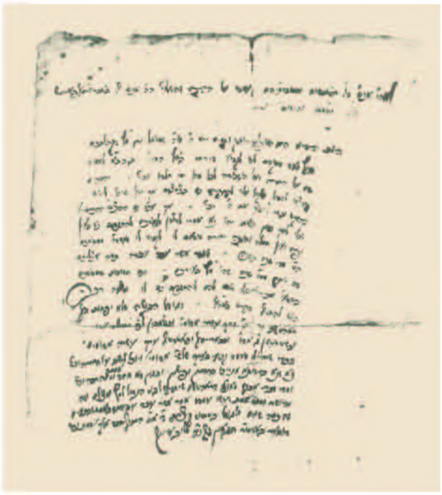
סכום המעמדות שמבקש עבורו רבינו הוא תקציב שנתי של 30 אדומים. באגרת נוספת, שכתב רבינו כמה שנים קודם, לשנים מגדולי החסידים (ראה לקמן פרק הבא), מייעד להם תקציב של 50 אדומים (25 אדומים לכל אחד מהם).

אחרי שהתיישב בחברון יצא בשד"רות לתו"ל בשנת תקפ"ו-ז[52].

לאהו' אנ"ש דק' ראהטשוב וסמוכותיהם יעמדו על הכדכה והשלו'
ה"ה אנשי ק' באברויסק פאריטש וולאכין והישובי' נ"י

היות ידידינו הרב המופלג והזיק וחסיר יראת ה' מו"ה שמואל נ"י מ"ץ דקהילתכם חפץ מאוד מנקודתו לכו לקבוע דירתו בארץ החיי' תוכב"א, לעמוד שם על התורה ועל העבודה לכל כהן ימי חלדו וכו', והסכים בעצמו לסבול ולקבל עליו להתפרנס גם בצמצום, אך דק שיוכל לישב בהשקט ובטח לעבוד את ה' וכו'.

51 ראה תולדות חב"ד בארץ הקודש פי"ד (ע' עט).
52 ראה תולדות חב"ד בארץ הקודש פ"ט (ע' פט).

אך עכ"ז גם ההוצאו' ההכרחיי' יעלו לסך נכון, לזאת יהיו נא אמרי לרצון לפניכם להתנדב נא בעין יפה ועין חמלה וחניניה יחידה מודעת לו לקבוע לו מעמדו ממחניכם הט' מדי שנה בשנה, מאחר אשר עבד עבודה תמה אצליכם זה יותר מט"ו שנה שהי' מ"ין בעירכם.

וגם סמוכות דמחניכם בירודעי' ומכירי' שלו ראוי להם להתנדב ג"כ לו, ומצוה רבה היא להחזיקו כפרט כאה"ק.

וגודל הכקשה שלא יפחותו כך' ראטשוב והי[ש]וכי' מסך עשרה אדומים, וכזלאכין ל"פ מחמשה אדו', ובשטרעשין ג' אדומים, ובבא[כ]ריסק ופאדעטש ערך עשרה אדומים, בכדי שיהי' לו מעמד קבוע בערך שלשים אדומי', ויוכל לישב על התורה וכו'. נא ונא בממותא מיתייכו כרחמין נפישין, וכגן דא חסד אמתי [...] הדבה וכו'

ומדי דברי אבקש מאנ"ש דראטשוב שיחזיקו לבנו הגדול[53] למ"ץ אצלם, זה מהישוד וחסד אמת יעשו עמדו, אחר אשר עבד עבודתם באמת ובתמים זה כמה שנים. ולגודל כטחוני קצדתי.

דברי או"נ המבקש חסד אלקי' אמת וכו'

חבינר באאמו"ר הגאון ז"ל נ"ע מלובאוויטש

בארכיון הספריה ישנה שאלה שנשאל הרה"ק מהרי"ל בקיץ תקפ"ג, ע"י מוה"ר ישכר בער הורביץ מראהטשוב (שהי' את"כ מ"ץ בליובאוויטש), ובו כותב בין השאר:

וידידנו ר' שמואל סג"ל מ"ץ דק[הלתינו], זה שבוע שני' שנסע למאהליוו לקבל פאספארט לנסוע לאה"ק, וכדעתו שבקבלתו ישים לדרך פעמיו תומ"י, ומכין א"ע לבך קרוב למשך שנה. ובא [...] שו"ב לפני בן המ"ץ, ולפני, ולפני ר' דוב גדול מפה.

קכב. עליית מוה"ר משה מייזליש ומוה"ר ברוך מרדכי איטיגנא לארה"ק

לפנינו מכתב שכתב להם כ"ק אדמו"ר האמצעי, אודות רצונם לעלות לארה"ק.

אגרת זו כבר נדפסה בספר אגרות קודש של רבינו, אגרת י. ומתפרסמת בזה מפני דבר שנתחדש בה, תצלום כתי"ק האגרת, שעל פיה הוגהה מחדש.

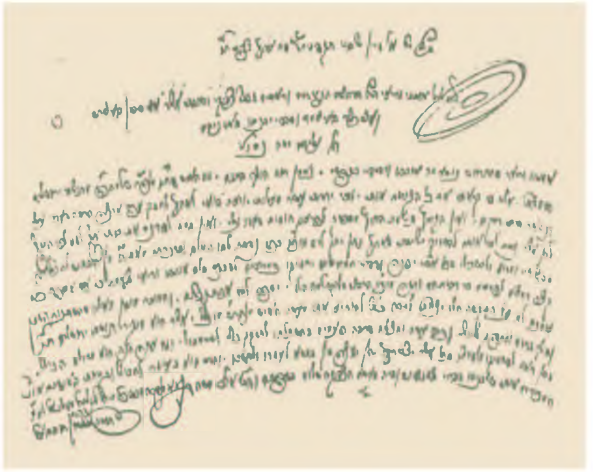
הנמען הראשון של האגרת הזאת הוא החסיד ר' משה מייזליש, מחבר ספר "שירת משה" על תרי"ג מצות, ונאמן הקהלה בווילנא, ואחר שנעשה מחסידיו הגדולים של רבנו הזקן, רדפוהו בווילנא, ורבנו הזקן כתב אודותיו אל בעל ההפלאה (אג"ק ח"א אגרת מח): "שפכו כאש חמתם על האי גברא ויקירא נאמן הקהלה, אשר כל צרכי העיר היו נתתכים על פיו יצאו ויבאו כל העם בשלום, בהיות אתו המדע והתכמה עצה ותושי', ומחזיק בתורת ה' תפצו ואמונתו, ומקרוב נתקרב לאנ"ש דורשי ה' החפצים לעבדו באמת לאמיתו בעבודה שבלב זו תפלה מעומקא דליבא".

לערך בשנת תקע"ו עלה לאה"ק. וכשיסד רבנו את ישוב חב"ד בחברון, התיישב שם והיה מראשי קהלת חב"ק וחותם על רוב כתבי הקהלה שבין השנים תקפ"ז-תר"ד (ראה אודותיו "תולדות חב"ד בארה"ק" שם).

האגרת שלפנינו נכתבה כנראה בשנת תקע"ד או תקע"ה, ובו מייעץ לו רבינו שלא לנסוע לארה"ק. אמנם בשנים תקע"ו-ז הורה רבינו לכמה מחסידיו לעלות לארה"ק, ובאותה תקופה עלה גם ר' משה מייזליש שלפנינו.

באגרת שכתב בחורף תקפ"ג (נדפסה ב"תולדות חב"ד בארה"ק" ע' לח), תתם בתחלה

53 הרב אברהם לוין, שמילא את מקום אביו ברבנות ראהאטשאוו, משנת תקפ"ה עד לפטירתו בשנת תרכ"ו (ראה הכרמל יא אלול תרכ"ו, היכל הבעש"ט גליון כ ע' רו-ז).

"משה בא"א מוהר"ר מרדכי מייזלש מווילנא לע"ע תושב חברון תובב"א", ואח"כ תיקן "תושב צפת" במקום "תושב חברון". ומסתבר שנכתבה באמצע תקופת התיישבותו בחברון.

הנמען השני הוא הגאון החסיד הרב ברוך מרדכי איטינגא, חתנו של הגאון מוה"ר שמואל אבד"ק ווילנא.

בתקופה שלפנינו, היה בווילנא, יחד עם ר' משה מייזליש. אח"כ שירת ברבנות באברויסק במשך תקופה ארוכה, ואח"כ עלה לארה"ק והתיישב בירושלים לערך בשנת תרי"א (ראה לעיל פרק לז), וכעבור שנה נפטר בה, בי"ד אלול תרי"ב (ראה אודותיו "תולדות חב"ד בארה"ק" ע' קצו).

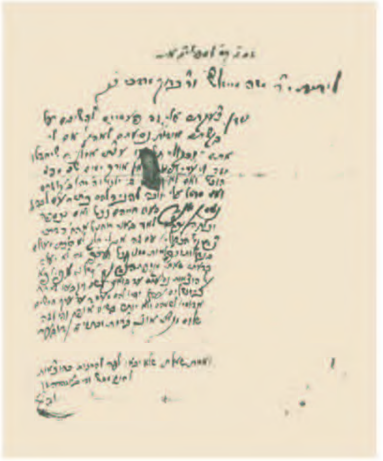
אמנם כבר כ-35 שנים קודם, בשנת תקע"ד-ה, עלה בדעתו לעלות לארה"ק, ורבינו מייעצו באגרת שלפנינו שלא לנסוע אז לארה"ק.

בהמשך האגרת כותב להם רבינו, שאם יחליטו לעלות ולהתיישב בארה"ק, יתיישבו בירושלים עה"ק.

באותה תקופה (מתחיל משנת תקס"ה לערך) גבה טורא בין עדת החסידות הכללית שבעה"ק צפת וטבריה, לבין קהלת חב"ד שבעיירות אלו, ולכן יסד רבנו (בין השנים תקע"ו-ט) את ישוב קהלת חב"ד בחברון (ראה "תולדות חב"ד בארה"ק ע' ל-לג). אמנם בעת כתיבת אגרת זו (תקע"ד-ת) עדיין לא נוסד ישוב חב"ד בחברון, ולכן יעץ להם שיתיישבו בירושלים עה"ק.

עוד כותב רבינו בהמשך האגרת, שאם יחליטו לעלות ולהתיישב בארה"ק, יתן להם תקציב שנתי של 50 אדומים לשניהם, היינו לכל אחד מהם 25 אדומים.

באגרת נוספת שכתב רבינו לערך בשנת תקפ"ג (לעיל פרק הקודם), מבקש לתמוך בהרב החסיד ר' שמואל סגל, רבה של ראהאטשוב, שעלה אז לאה"ק, בסכום 30 אדומים.

[תקע"ד-ת]

יום ג' כ"ח לספי' י"ג אייר

לידידי ר' משה מייזלש ור' כרוך מרדכי נ"י

נידון צעקתם אלי זה פעמיים להשיכם על בקשתם אודות נסיעתם לאה"ק. אם לי אתם כקולי תשמעו עצתי אמתה שיחדלו מזה. וטעמי ונימוקי עמי שאין אורך ימים שם מפני הוכו'. ואם לא יאמינו כי ילכו, ה' יהי' בעזרם. ואני מוטל עלי חובה להגיד להם כאשר עם לבבי נאמן מאד בעוז חייהם וכו'. ואם נכספה וכלתה נפשם לאור באור רוחניו' אה"ח[54] כדרכי צדיקי' הגדולי', עם זה אין לי חלק, לא הלכתי מעולם בגדולות ונפלאות ממני כו'.

ועכ"פ זה לא יעלה כדעתם שאתן מקופה הצדקה שלנו אפי' פ"א[55] על הוצאות נסיעתם, עד בואם לשם ויקבעו דירה בירושלים עה"ק, יהי' להם מעמד עד ערך חמשים אדומים לשניהם ולא יותר בשום אופן.

וה' זה שלום מנאי או"ל[56] באמת וכתמים כו'

חבער

54 ארץ החיים.
55 פרוטה אחת.
56 אוהב נפשם.

ואחת שאלתי, שלא יבואו לפה[57] להרבות בהוצאות לחנם ממש, מי באזהרה זו ה"ל.

קכג. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי אודות תמיכה בחולה

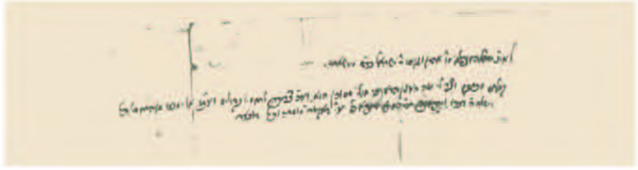
לפנינו אגרת שכתב רבנו אל שני גיסים, שכנראה אשת האחד מהם, שהיא אחותו של הגיס השני, חלתה במחלה מסוכנת ביותר שאין לה תרופה.

רבנו משיב להם, כי חולי זה מסוכן הוא וצריכה לרחמים גדולים. אך מכל מקום אסור להם להתייאש מן הרחמים. ולכן יפנו לרופא מומחה שישתדל לרפאותה. והרפואה היא ע"י שישלח ה' דברו וירפאנה, אלא שצריך לזה שיהי' ע"י סם פלוני ורופא פלוני.

לאו"ג ה"ה המופלג מו' אהרן וגיסו ר' ישראל כר"ש מטשארהי

קיבלתי מכתבם, וצר לי מזה העניין הרע, כי חולי מסוכן הוא, וע"כ צריכה לרחמים גדולים, ועכ"ז אל ימנעו מן הרחמים[58] וכו', וישלח ה' דברו וירפאנה[59] ע"י סם פ' ורופא פ[60] ע"י דאקטר מומחה וכו'

חבער

קכד. מכתבי אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא

לפנינו ארבעה מכתבי קודש שנכתבו ע"י אדמו"רי טשערנאביל וראחמיסטריווקא:

א) תתומים עליו: (א) אדמו"ר רבי ישעי' משולם זוסא, באדמו"ר רבי אהרן מטשערנאביל. (ב) אחיו אדמו"ר רבי ברוך אשה (ג) בן אחיהם אדמו"ר רבי מרדכי באדמו"ר רבי מנחם נחום מלויאב.

והיא קבלה וברכות, לתרומת אחד בשם ר' ישראל, וגיסו ר' שלום, ע"י השליח ר' חיים.

מזה שהחתימה השלישית היא "מרדכי בהרב המפורסים מו"ה מנחם נחום זצוקללה"ה", מובן שהוא נכתב אחרי שנת תרל"ו, שבה נפטר רבי מנחם נחום מלויאב הנ"ל, ולפני שנת תרמ"א, שבה נפטר רבי ישעי' משולם זוסא הנ"ל.

ב) מכתב האדמו"ר רבי מרדכי מלויאב הנ"ל, אל אנ"ש בעיירות בראהין לאייעב מאזיר רעציצא ובאבר[וים]ק, המלצה עבור אחד מהחסידים שרוצה לעלות ולהתיישב בארה"ק, שתסודר לו תמיכה שנתית מסודרת.

מזה שחתם "מרדכי בלאמ"ו הרב מוהר"ר מנחם נחום זצוקל"ה", מובן שהוא נכתב אחרי שנת תרל"ו, שבה נפטר רבי מנחם נחום מלויאב הנ"ל, ולפני שנת תרע"א, שבה נפטר רבי מרדכי הנ"ל.

במכתב זה מזכיר גם את "מחותני הרב הגאון מליובאוויטש", אשר "הרבה להפציר בעד נפש חנינה". יוצא א"כ שהכוונה היא אל כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, שהיה אדמו"ר בליובאוויטש משנת תרכ"ו עד תרמ"ג, או אל כ"ק בנו אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש, שהי' אדמו"ר עד שנת תר"פ.

57 לנסות לשכנע את רבינו בזה.
58 עפ"י ברכות ז, א.
59 ע"פ תהלים קז, כ.
60 סם פלוני ורופא פלוני.

ג) מכתב האדמו"ר רבי יוחנן מראחמיסטריווקא, באדמו"ר רבי מרדכי מטשערנאביל, משנת תרמ"ז.

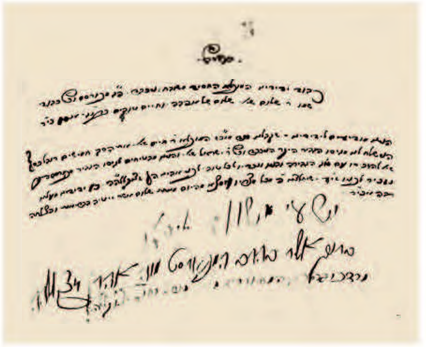
במכתב זה מודה לקהלת ראוונא, על אשר קיבלו עליהם לרב את מוה"ר אליהו פוסק, בעל מור ואהלות, ועוד ספרים רבים.

למעשה לא התזיקה רבנות זו זמן רב, כי בשנת תרמ"ח נתקבל לאבד"ק אלאפאליא. ובאותה שנה התקבל לאבד"ק ראוונא הרב יצחק שלמה יואל שערמאן, בעל פתחי שערים (לונדון תש"ך).

ד) מכתב האדמו"ר רבי דוד מזלאטאפאליע, באדמו"ר רבי יוחנן מראחמיסטריווקא.

מזה שחותם "דוד בהרב מו"ה יוחנן שליט"א", נראה שנכתב לפני שנת תרנ"ה, שאז נפטר רבי יוחנן הנ"ל.

והוא מכתב שד"רות לציר נאמן, שנסע על העירות לגייס תמיכה, עבור חצר ראחמיסטריווקא.

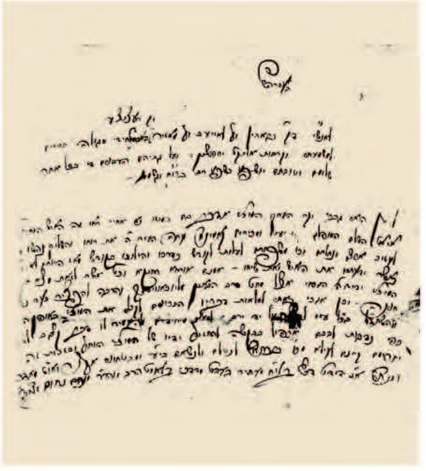
א

בעזרה"י

כבוד ידידינו המופלא החסיד משיכה וכבד הג' מפורסם וכו' כבוד שמו ר' שלום שי' שלום של אהבה וחיים טובים ברו"ג אמן כי"ר

הננו מודיעים לידידינו שקבלנו מיד מוכ"ז המופלא ר' חיים שי' את הסך חמישים רובל כסף הנשלח לנו מגיסו הגביר היקר הנכבד וכו"ר ישראל שי' והננו מבטיחים לגיסו הגביר מפורסם היקר שי' להזכירו עם זוג' הגבירה וביניו וכדיו לכל טוב לפני אבינו הק' זצוקללה"ה כן ידידנו מעלתו נזכיר לפניו זי"ע שיחלצהו ה' מכל מצריו וימצא מהיום מנוחת שלום אשד ייטיב כבריאות והצלחה רבה אכי"ר

ישיעי משולם זסא
ברוך אשר בהרב המפורסם מו"ה אהרן זצוקללה"ה
מרדכי בהרב המפורסים מו"ה מנחם נחום זצוקללה"ה

ב

בעזרה"י

לאו"שי דק' בראהין וק' לאייעב וק' מאזיר וק' רעציצא וק' כאבר[ויס]ק יחידי סגולה הסרים למשמעתי וקרבת אלקי' יחפצון ועל גביהם הדרכים די בכל אותר שלומם וטובתם ישפעו כשפע רב ברו"ח וגשמים

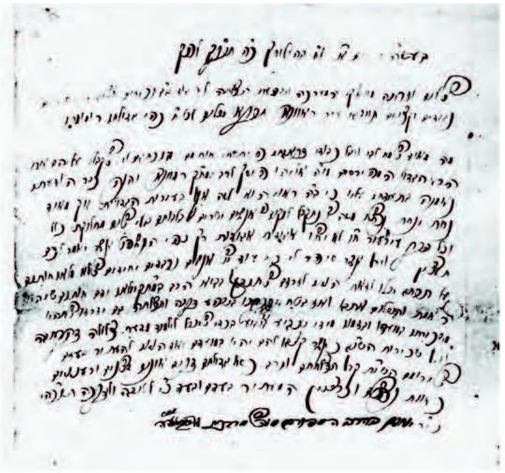
למען האי גברא יקר הערך המוכ"ז אדכר נא בנטו נא אחי ראו זה האיש החזיק אי"א השלם המופלג ביודעיו ומכיריו קאמינא עתה העיר ה' את רוחו והשליך נפשו לעזוב ארצו ונחלתו וכל משפחתו לעלות לקודש כדרכו והילוכו בקדש מאז היותו לאיש כאשד ידעוהו את האיש ואת שיחו, אמנם אורחא דחיקא וכו' אשר לזאת מצא חן המוכ"ז ידיד ה' הנוכחי אצל מחו' הרב הגאון מליובאוויטש והרבה להפציר בעד נפ[ש] חניה, וכן אנוכי באתי למלאות דבריו הנכונים לקבל את המוכ"ז באופן ה[...] ולהשתדל בכל עוז לקבץ על יד ירבה למענו מיוחדים ולהעמיד לו דבר קצוב לשנ[ה] כפי נדיבות לבבם אכפול בבקשה להחזיק ידיו של המוכ"ז החזיק וזכות זה יהודמם קרנם לעילא מכל כרכתא לנטלם ולנשאם כל ימי עולם ומבטחתי אקצר ואו"ש מאדה[ש] ומואי א"נ ידיד' דו"ש כלו"ח ומעתיר בעדם

מרדכי בלאמ"ו הרב מוהר"ר מנחם נחום זצוקל"ה

ג

בעזרה"י. יום א' לס' בהעלותך כ"ה תבר"ך לפ"ק

שלום וברכה מאלקי המערכה ושפעת הצלחה לכבוד כ"ב נכבדים חשובים וחסידים נגידים וקצינים תושבי עיר ראוסא אקרא שלום לכל א' כפי גדולתו ומעמדו

מה מאד שמח לבי ויגל כבודי בראותי פיתוחי חותמם במכתבם לי שקיבלו עליהם את הרב הגדול המפורסם מו"ה אליהו פוסק לרב במח"ק ראוסא והנה כבר הודעתי נאמנה כתעודתי עליו כי כ"ה ראוי הוא לזה אף בעיירות הגדולות אך מאוד נחת ונחת נפשי מזה שנתקבל של אנשים ישרים בלבותם בלי שום מחלוקת כלל וכל דבר עירעור ח"ו לא יעשו אגודות אגודות רק כפי המשפט אשר יאמר לכם העשון ויען אשר סיפר לי כי עוד יש אנשים נכבדים יחידים שלא מלאו חותמם על הכתב שלו לזאת הנני לזרזם שיזכיך בבוא הרב במח"ק ימלאו ידם חותמם שיהי' האמת והשלום אהבו ואז בטוח יתברכו בשפע בדכה והצלחה גם יזדרזו שתהי' משכורתו במועדו ובזמנו מידי שבוע בשבוע בכדי שיוכל לילמוד מדעה צלולה בהרחבה וכן שכירות השו"ב כאשר קצבו להם יהי' במועדם ואז הנני להעתיר בעדם שירוממם ית"ש קרן הצלחתם ותרם כסא גדולתם ברוב אותים דשנים ורעננים כאותו נפשם וכרצון המעתיר בעדם ובעד כ"י לטובה ולברכה תכה"י

כ"ד יוחנן בהרב חמפורסם מו"ה מרדכי זצוקללה"ה

ד

ב"ה פ"ק ראחמאסטרי ווקא

לכבוד הרב המופלג בתוי"ר רב המדע ותבונה חריף ושנון איש אמונים המרומם ונכבד כ"ש מפארים מו"ה אליהו נ"י האב"ד [...]

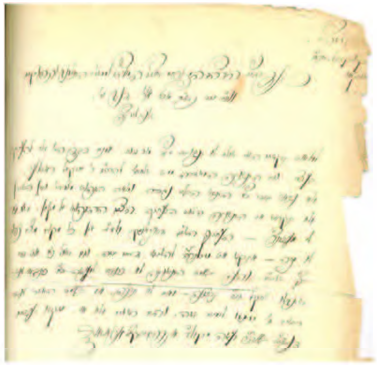
כאשר שולח אנכי את ציר נאמני נ"י, ואלה מסעי לבוא לעזרת ימינם בדבר ההשתדלות [...] אי לזאת [... ...] דברתי ושאלתי ובקשתיו, ישתדל נא לטובתי, והשתדלות נאמנה וכיסוד נכון, לעורר הלבבות לנדיבות ימינם [...] וירימו התרומה ליד המוכ"ז נ"י ויגיע בטוח לידי. ולכי נכון כטוח כי בודאי יקבל דברי בר צון, וירוח חסד וברכה ממקור הברכה העליון ברו"ג ככל משאלות לבו לטובה. [... ...].

המברכם בכה"ט תכה"י[61]

דוד בהרב מו"ה יוחנן שליט"א

61 בכל הטוב תמיד כל הימים.

קכה מכתב האדמו"ר רבי מנחם נחום מטולנא

האדמו"ר מוהרמ"נ מטולנא, הוא בנו של רבי מרדכי (שנפטר בימי עלומיו), בן האדמו"ר רבי דוד מטולנא, בן האדמו"ר רבי מרדכי מטשערנאביל.

לפנינו מכתב המלצה, שכתב עבור מו"ה צבי סורקעס, שירד מנכסיו, ונתקלקלה ראייתו, ונוסע לדרוש ברופאים.

את המכתב הוא שולח אל הרב אברהם יחזקאל ארלאזאראוו, מ"ץ דקהלת חרקוב, אשר לשם נסע האיש הנ"ל לדרוש ברופאים.

הרב אברהם יחזקאל ארלאזאראוו, מ"ץ דקהלת חרקוב, היה מחסידי כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע מליובאוויטש. תשובות ממנו ואודותיו ראה קובץ יגדיל תורה ירושלים ז ע' 52. קובץ יגדיל תורה נ.: סג ע' עו. זכור לאברהם תשנ"ט ע' שעד.

למען השלימות ניתן בזה תצלום המכתב המצורף לתשובתו (שנדפסה בקובץ יגדיל תורה שם).

ב"ה, ה' חיי שרה הנ"ה לפ"ק טאלנא

ידוע המחשבות וכוחן הלכבות ישפיע השפעות וכל הטובות לכבוד הרב המופ' ומופלג בתורה וביראה חו"ב מפורסם לשכח ולתהלה וכו' כש"ת מו"ה אברהם יחזקאל נ"י[62] ה' לאזוראוו, אדמהו"א כנהו אם לא אדעהו

אחד"ש כמשפט,

כאשר המוכ"ז המופ' מו"ה צבי סורקעס נ"י, מעולם התפרנס א"ע מיגיע כפיו, ולא נהנה מעולם משל אחרים אפ"א[63], וכעת ירד פלאים, ועד יד ד' נגעה בו בעצמו, אשר פתאום נסתמו עיניו מלראות, והי' אצל כמה דאקטורים, ולא הי' לו שום תרופה, ונוסע כעת למחנם להפרופעסער, אולי ימצא שם עזר והרופה, ומאד נכמרו רחמי עליו.

לזאת יערב נא עתירתי לפני כבודו עכור האי גברא, להיות לו לעזר במחנם ככל מידי דאפשר, הן במעות על הוצאות והן אצל הפרופעסער הנ"ל, ע"י הסרים למשמעתו, ולקרב אותו גודל המצוה הזאת אין לתאר ואין לשער. אשונה ואשלש לבקש מכבודו לעשות לזאת למען המצוה ולמעני, ולקרב אותו ולהיות לו לעזר ולהשען בכל מה דאפשר.

ומדי דברי בכבודו אברכו שהשי"ת יאריך ימיו ושנותיו עם כל ב"ב בטוב ובנעימים בבריאות גו"ג והשקט ובטח, ושהשי"ת יריק עליו שפע ברכה והצלחה רוממה, כחפצו וכחפץ המעתיר בעדו ובעד כל ישראל לטוב להם כל הימים אכי"ר

מנחם נחום בהר"ם נכד אדמו"ר זצללה"ה

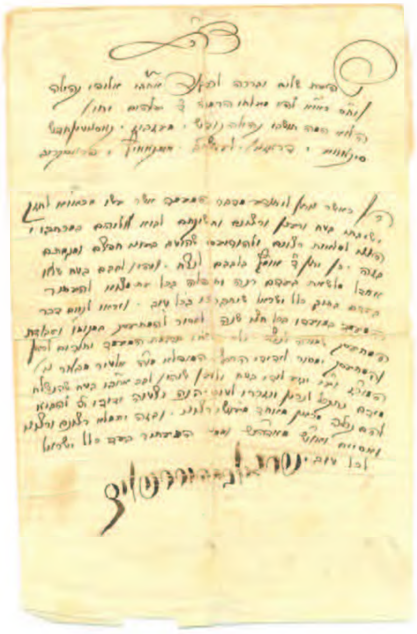
62 נרו יאיר ויזרח.

63 אפילו פעם אחת.

קכו. מכתבי אדמו"רי רוזין

בשנת תנש"א הביא ר' מרדכי שי' פרלממוסקבא אל הרב, מכתב מהצדיק רבי ישראל מרוזין ומספר מכתבים מאת בני ונכדי האדמו"ר מרוזין - אדמו"רי טשורטקוב, סדיגורא, הוסיאטין ומעזיבוז. את המכתבים האלו קיבל בירושה מאביו ר' יצחק דוב מוטערפערל ומזקנו הרב אשר זעליג מוטערפערל מו"ץ דמיכלפאלי, בהרב שלום מו"ץ בבאר. בחבילה הזאת נמצאים:

א) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי ישראל מרוזין, אודות המעמד, לחסידיו בעיירות שונות באוקראינה, ששלח ע"י השד"ר "הרב המופלא מו"ה אלטיר מבאר":

כ"ה

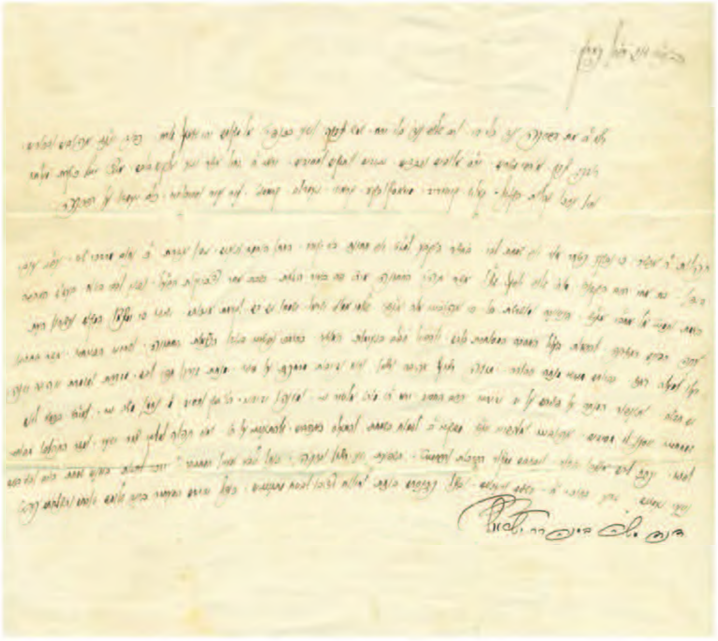
שפעת שלום וברכה לכבוד אחב"י אלופי קהילה ויח"ס הא"א לפי מעלתו הרמה ד' עליהם יחיו הלוא המה תושבי קהילה קדוש מעזבוז קאס[טי]נטין חדש, סיקאוויע, דראזמין, ליבעשוב, מאקאוויץ, פראסקרוב

הן כאשר ניתן לי תודע מדבר המעמד אשר עשו מכא"א, לחזק ישיבתי בטח ודענן, ורצונם ותשוקתם לבוא אליהם במכתבי, הנני למלאות רצונם ולהודיעם שהוטב בעיני חפצם ומגמתם כזה, כן יתן ד' אומץ בלבבם לנצח, ויהי' לבבם בטוח שלא אחדל מלשאת בעדם רנה ותפלה בכל עת מצוא, להעתיר בעדם בתוך כלל ישראל שיזכרו כל טוב. וידאו לקיים דבר המעמד במועדו בכל חצי שנה, למסור להמתעסק במקומו, ועבודת המתעסק שמורה לנצח, ולא ישלחו הרומת המעמד יחידים לכאן, והמתעסק ימסור לידי הרב המופלא מו"ה אלטיר מבאר נ"י המוכ"ז, וע"י יגיע לידי בטח, ולמען שיהי' לבב אחב"י בטוח שהנשלח מידם נחקבל לנכון ונזכרו לטובה. הנה נצטוה ידידי הנ"ל להביא להם קבלה מכאן מאחד מעושי רצוני, וכזה יתמלא רצונם ורצוני.

ואסיים ואו"ש מאדה"ש ומנחני המעתיר בעד כלל ישראל לכל טוב

ישראל במהוהר"ר שלום

ב) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי דוד משה מטשורטקוב, שכתב בפאטיק בשנת תרכ"ב, ע"י השד"ר ר' אלטר הנ"ל, אודות נישואי בנו הרב נחום מרדכי עם בת אחיו אדמו"ר רבי שלום יוסף מסדיגורא, בעיר פאטיק הנ"ל בשבת שאחר חג השבועות.

בעז"ה, שנת תברי"ך פאטיק

יצו ה' את הכרכה עד בלי די, ורב שלום עד בלי ירח, שמש צדקה וישע בכנפי' אל מקומם יהי שואף זורח, כבוד אנ"ש אהובים וברורים, רודפי צדק ואוהבי משרים, יח"ס אלופים נכבדים, נגידים ותיקים וחסידים, יראי ה' החיל אשר נגע אלקים בלבם, אישאישכיקרתמעלתו וחין ערכו קהלות הקדש קאליש, קוטאריב, מייאסקוקבקע, קראטי, נעמרוב, קראסני', עיר עיר וסביבותי', כלם יעמדו על הכרכה

תהלות ה' אבשר, כי נבקע כשחר אור יום שמחת לכי, כאשר הוקבע למז"ש יום חתונת בני יקירי החתן הנחמד ונעים גפן אדרת כ' נחום מרדכי שי', עב"ג ענבי הגפן, בת אחי הרב הקדוש מו"ה שלום יוסף זצ"ל, אשר תהי' החתונה אי"ה פה בעיר הזאת, בשבת אחר שבועות הבע"ל, נכון לבבי בטוח בעזות האהבה באמת ותמי' אל אחב"י אנ"ש, תטועה ומושרשת בנ, כי אהובינו אלה אנ"ש, שלומי אמוני ישראל, ישמחו גם הם לקראת אגרותי, ישישו כי ימצאו המקום וכשדן העת עתה הפעם ראשונה, להדאות בעליל האהבה המסותרת בלבם, ולהפיל חבלם בנעימות האושר, בתומכי נפשינו בגודל הוצאות החתונה, ושדיגי הכנותי', אשר ישתדגו יעלו למעלה ראש, בהיותם מגישי מנחה טהורה, תוכה רצוף אהבה ורצון ורוח נדיבות מרחפת על פניו, מנחת זכרון תהי' להם, מזכרת ומשמרת אהבה ישנה גם חדשה, ותעבור המנחה על פניהם על יד ידידנו הרב החסיד ירא ה' מו"ה אלטיר נ"י, ומשנהו ידידינו הותיק וחסיד מ' נחמן משה נ"י, ואי"ה בכסא ליום שמחתינו אספו לי חסידים, אהובינו ואוהבינו אנ"ש מבקשי ה' לשמוח בשמחתי להתעלס באהבים ולהתענג על ה', ואני תפלה לאלקי צור ישעי, אשר התהלכו אבותי לפניו, יפתח להם אוצרו הטוב ויכרכם ממקור הכרכות והרחמי', בשפעה ישע רצון וכרכה, כנחל נובע ומעיין המתגבר, יזכו לחזות בנועם שמחת בנים ובני בנים נטעי נעמנים, זרע ברוכי ה', דשנים ורעננים, ובצל פרנסתם בנחת וריווח ישבו לבטח מתענגים, כנפש ידידם המעתיר בעד שלומם טובתם והצלחתם כה"י

דוד משה במוהר"ר יצחאל

ג) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי אברהם יעקב מסדיגורא, שכתב בסדיגורא בשנת תר"מ, ע"י ר' גדלי' שו"ב ור' חיים קוואשיס מקאמיניץ, אודות נישואי בן בתו ר' חיים מאיר יחיאל בן חתנו ר' אביעזרי זעליג, עם בת בן-אחיו אדמו"ר רבי יצחק מבוהאש, בשבת שאחר חג השבועות.

ב"ה, זאת הכרכה לפ"ק, פ"ק ס"ג

רוב חיים וברכה, ישע והצלחה, לכבוד ידידי אנ"ש היקרים הנגידים המופלאים ו"ח חו"ג לכאו"א לפי יקרת כבודו ד' עליהם יחי'

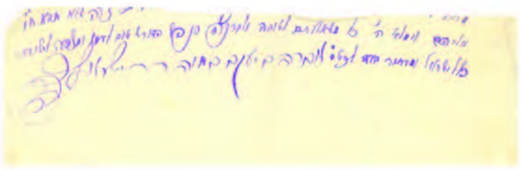
תהלת ד' ידבר פי, אשר הגיעני לתור כלולת נכדי החתן היקר והנעים, כמר חיים מאיר יחיאל שיחי' בן חתני הרה"ח, פרי קודש הלולים, מוהר"ר אביעזרי זעליג שיחי', עב"ג הכלה היקרה מרת בת שבע תחי', בת ב"א ומחו' הרב החסיד המפורסם, פרי קודש הלולים, מו"ה יצחק שליט"א מבוהאש, אשר החתונה תהי' למז"ט אי"ה בשבת שאחר חג השבועות הבע"ל, אמרתי להודיעם במכתב ע"י ידידי היקרים המופלאים הוו"ח המופל' חו"ג מוהר"ר גדלי' שו"כ נ"י והאברך הנגיד המופל' ו"ח חו"ג מו"ה חיים קוואשיס נ"י מקאמיניץ המוכ"ז, מועד שמחתי, ואקרא למאהביי להתאחד ולהתעלס ביום חדוה מעחינ, למען יבוא זכרתם לפני לטובה על ראש שמחתי, ויה"ר אשר שמחתי זו תהי' שמחה שלימה וממנה הושעון עם כל הנלוים אלי, וכל בית ישראל בכל משאלות לבבכם לטובה, ותזכו לשמוח בשמחת כניכם בכל טוב, נחת עושר וכבוד, כנפש ידידכם הדו"ש וחפץ בהצלחתכם, המעטיר בעדכם, ובעד כל כלל בית ישראל לטובה ולברכה

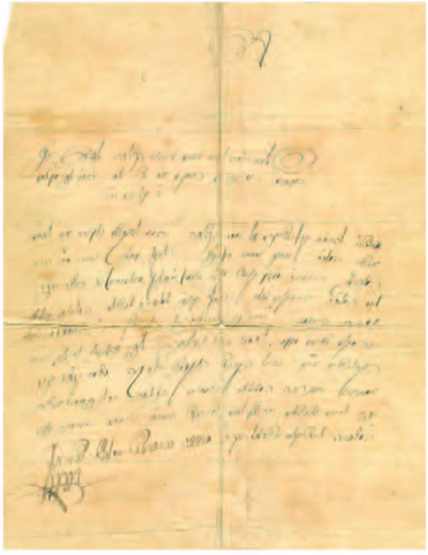
אברהם יעקב במוהר"ר ישראל

ד) עוד מכתב מאתו, שהתחלתו חסרה.

_ מכל צרה שלא תבוא ח"ו עליהם וימלא ה' כל משאלותם לטובה ולברכה כנפש הדורש טוב לעמו ומצפה לישועת כלל ישראל ומעתיר בעד לכט"ס

אברהם יעקב במוהר"ר ישראל

ה) מכתב כללי מאת אדמו"ר רבי מרדכי פייבוש מהוסיאטין, המלצה עבור מחותנו רבי בנימין וואלף אורבאך מאוזיראן.

ב"ה

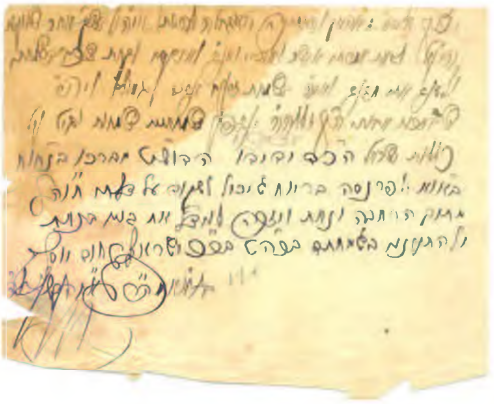
שלום וברכה וימים טובים וברכות הצלחה לכל אנ"ש הנגידים הנכבדים החזיקים ו"ח ישרי לב כאו"א לפי מעלתם ד' עליהם יחי'

אדש"ה להודעת קרן ישועתם על במתי הצלחה, הנני לבקשם ולעודר את לבבם אשר המוכ"ז נוסע ומסבב בין אנ"ש לרגל עבור ידידי מחו' הרב המופל' החסיד מגזע קודש מוה"ר בנימין וואלף מאוזיראן נ"י, כאשר יספר לכם המוכ"ז הדחקות שלו נוסף עוד שמוכרח לשלם החוכחת מנשואי נכדתו היתומה, יראו נא להשתדל [...] בכל התאמצות והשתדלות עד מקום שידם מגעת, לתמכו ברוח נדיבה לפי כבודו וכבוד אבותיו הקדושים זי"ע, והאל הקדוש תקדש בצדקה משמי קדשו ועז ויתברכו

בברכה המשולשת בברכות הצלחה בכל פינות אשר יפנו לחיים ולשלום כחפץ לבבם וכנפש הדו"ש וטוכתם ומעתיר בעדם המצפה לישועת ישראל בקרב

מרדכי פייבוש במי"ה ישראל

ו) הזמנת אדמו"ר רבי ישראל שלום יוסף ממעזיבוז, לנישואי בתו עם אדמו"ר רבי מרדכי שלמה מבויאן, בשבת שאחר חג השבועות. ההתחלה חסרה.

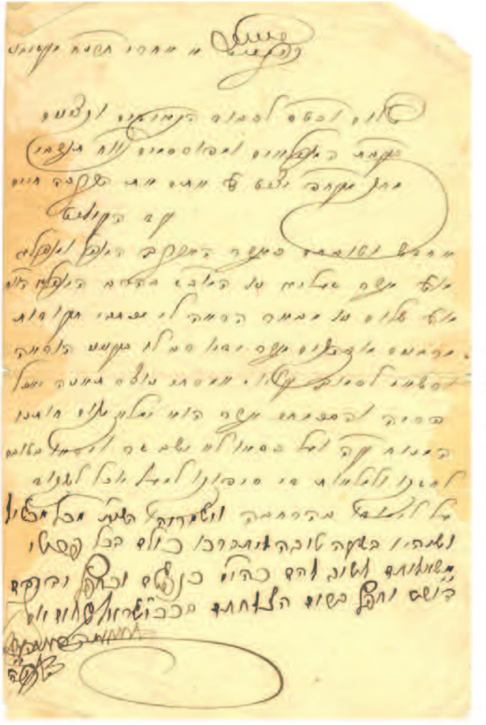

... יצחק שליט"א מבויאן, והחתונה הוגבלה להיות אי"ה בש"ק אחר שבועות הבע"ל, לזאת אמרתי אכשר לאוהבי ואו"ש ואבקשם לקחת שכם בשמחתי ולשוש אתי משוש אי"ה בשמחת זרעם אשיב גמולם. ויה"ר שבזכות אבותי הק' זללה"ה יושפע משמחתינו שמחות וגיל על כללות ישראל.

הכ"ד ידידו הדוש"ט מכרכו בנחו"ח באו"א ולפרנסה בריוח שיכול לשקוד על דלתי תה"ק מתוך הרחבה ונחת ויזכה לגדל את בניו בנחת ולהתענג בשמחתם בכה"ט בכ"ב.

ישראל שלום יוסף בלא"א מה"ר א"י העשל זלה"ה

ז) מכתב מאת אדמו"ר רבי ישראל שלום יוסף ממעזיבוז הנ"ל, מפר' אחרי תרנ"ח, אל נגידי וקציני העיר מיחלפאליע, למנות את הרב אשר זעליג מוטערפערל הנ"ל לרב בעיר הנ"ל על מקום חותנו.

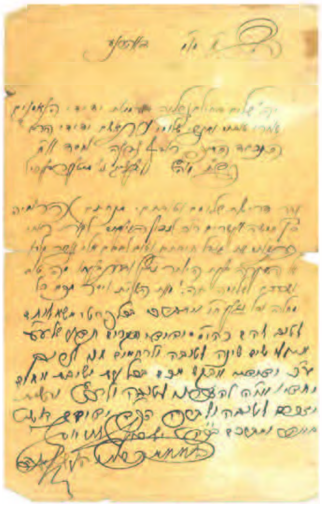
כ"ה, אחרי תרנ"ח מעזיבוז

שלום וכט"ס לכבוד הנגידים וקציני בקרב"ת המופלאים ומפורסמים וו"ח תושבי [_] מעח"פ יצ"ו ד' אתם את הכרכה חיים עד העולם

אחד"ש וטוכתם כאשר האברך המופל' ומופלג מו"ה אשר זעליג נ"י המוכ"ז כהרב המופלג הוו"ח מו"ה שלום נ"י מבאר הראה לי מכתבי העודות מרבנים מופלגים אשר ידיו רב לו בעניני הוראה ורשאי לסמוך עליו, אמרתי נוצר תאנה יאכל פריה והסכמתי אשר הוא ימלא מקום חותנו המנוח ע"ה ועל כסאו לא ישב זר וראוי בטוכם לחזקו ולמלאות די סיפוקו למען יוכל לשקוד על לימודו בהרחבה וישמרהו השי"ת מכל מכשול ושיהי' בשעה טובה ויתברכו כולם בכל פרטי משאלותם לטוב להם כהי"מ כנפשם וכחפץ ידידם דוש"ט וחפץ ברוב הצלחתם בכ"ב.

ישראל שלום יוסף בלאאמויה"ר א"י העשל זלה"ה

ת) מכתב מהנ"ל להנ"ל, אישור לתרומתו 24 רו"כ.

כ"ה א' מו"מ דאהרנע

יהי' שלום בחילם ושלוה בארמנותיהם ידידי התאמנים שוחרי טובתי ואנשי שלומי וכראשם ידידי הרב הנכבד המופ' רודף צדקה וחסד ור"ח כש"ה מו"ה זעליג נ"י מוטערפעריל

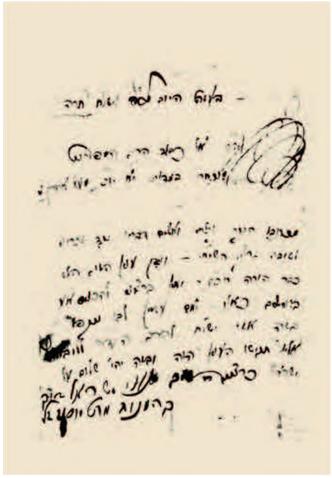
אחר דרישת שלומם וטובתם, מנחתם הרצויה סך חמשה ועשרים רו"כ לנכון הגיעני לקודש רוחי כראותי את גודל חיבתם וטוב לבבם אלי אשר קלעו אל השערה בעת היותי נוחין ודבר בעתו מה טוב ומה נעים שלימה תהי' מאת השי"ת מיסר מכם כל מחלה וכל נגע ח"ו ויתברכו ככל פרטי משאלותם לטוב להם כהי"ת.

ידידי היקרים הנדע שלע"ע אין לי שום שינ[ו] לטובה ולרחמים אני צריך, ע"כ ידידי אבקשם מכם בכל עת ישיבת אחים יחדיו אי"ה להזכירני לטובה ולרפ"ש, והשי"ת יזכרם לטובה ולברכה.

הכ"ד ידידם דוש"ט באה"ר ומברכם בכה"י

ישראל שלום יוסף בלאאמוה"ר א"י הענשל זלה"ה

קכז. מכתבי הרה"ק ה"ר ישראל דוב מווילעדניק

לפנינו 4 מכתבי קודש שכתב האדמו"ר מוהר"י מווילעדניק, אל הגאון החסיד מוה"ר אהרן ליפשיץ, ראב"ד ומו"ץ דק' בעליניץ[64], בשנת תר"ה ובשנים הסמוכות לה.

א

בעז"ה היום ג' פ' וישלח תר"ה

שוי"ר[65] אל כבוד הרב המפורסם מוכתר כמדותיו י"א וכו' מו"ה אהרן נ"י

מכתבו היקר קבלתי, ואשים דבריו נגד זכרוני לטובה כרצון השי"ת. ובידון ענין הזמ הלז כבר הורה חכם, ואין ברצוני להכניס א"ע בענינים כאלו, ואם עדיין לבו נוקפו בזה אזי ישלח להרב הגדול לליבאוויץ" אליו תגישו הענין הזה, וכזה יהי' שלום על ישראל כרצונו הטוב.

מנאי ישראל חב בהמנוח מ"ה יוסף ז"ל

על המעטפה:

לק' בילעניץ. ליד (?) הרב המפורסם מוכתר במדותיו י"א וכ' אהרן נ"י ליפשיץ, מק' וילעדניק

64 אודותיו ראה לעיל פרק ל.
65 שלום וישע רב.
66 כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

ב

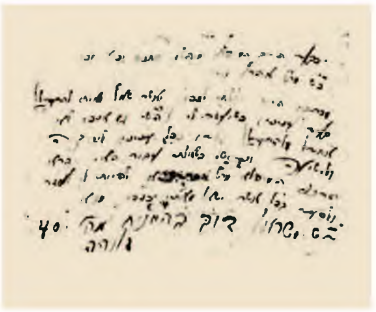
יום ג' תרומה

כבוד הרב המופלא ומופלג ותיק וכו' וכו' כ"ש מ"ה אהרן נ"י

מכתבו היקר קיבלתי לנכון. ואשר שאל מאיתי להתפלל בעד עניניו, כישעזור לי הש"י גם אנכי לא אחדל מלהתפלל בעדו בכל עניניו לטובה ולישועה. ונפשי בשאלתי עבור האי גברא הרבני המופלא מ"ה [...] להיות לו לעזר ולסעד בכל אשר ישאל מאתו ככנון.

מנאי ד"ש

ישראל דוב בהמנוח מה' יוסף זללה"ה

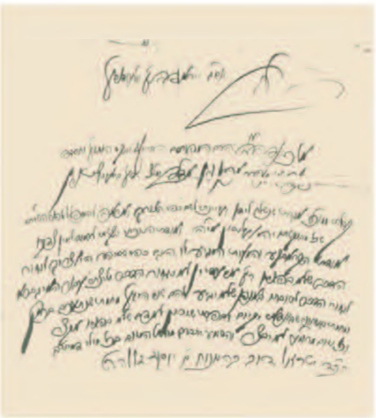
ג

ב"ה יום ג' וידא פה ק' וולעדניק

אל כבוד ה"ה הרב המפורסם החריף ובקי הותיק וחסיד [...] מה"ר אהרן נ"י אב"ד ומו"צ דק' בילעניץ נ"י

קבלתי ממו"ז[67] אגרת שנשלח לידו, ועיינתי לשם כפי הצורך, ואראה להתפלל לפני השי"ת שכל מבוקשתו יהי' על נכון אי"ה. ואודות הנוכחי, בקשתי לעמוד לימין צדקו אודות הקראבקע[68] והמעות המגיע לו, הגם כפי שסיפר הי' צריך לגמור הדבר שלא בפניו, רק אם עדיין לא נגמר הדבר מליצתי עבור האי גברא לגמור הדבר לטובתו, באופן שלא יגיע להם שום היזק מחמת שנתעכב בכאן. ומחמת בטחוני שבודאי יקיים, ובפרט שזכין לאדם שלא בפניו, אקצ"ו, וכל טוב מרומ"ע לא יכצ"ו, והשומע יתברך מהאל הטוב ככל מילי דמיטב

הכ"ד ישראל דוב בהמנוח מה' יוסף זללה"ה

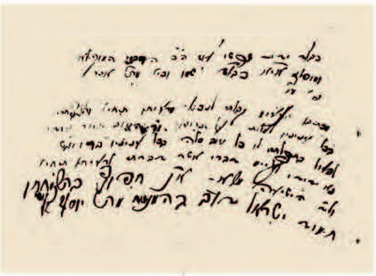
ד

כבוד ידיד נפשי עוז ה"ה הרבני המופלא ומופלג אי"א כבוד שמו וכו' מה' אהרן נ"י מ"ץ

מכתבו הנעים קיבלתי לנכון מד' עיתו תחי', והצצתי בכל עניניו לעלות על זכרוני, וד' הטוב יגמור בעדי לפעול בתפילתי לו כל טוב סלה בכל עניניו ברו' וגש"ט. נא ידידי לקיים דברי אשר דיברתי לרעיתו תחי', ולד' הישועה.

מנאי א"נ וחפץ בהצלחתו תמיד

ישראל דוב בהמנוח מה' יוסף ז"ל

על המעטפה:

לק' בילניץ, כבוד הרב ה"ה הרבני המופלא ומופלג אי"א כ"ש מ"ה אהרן מ"ץ, מק' וועלדניק

67 ממוביל כתב זה.
68 מס העיר.
69 ברוחניות וגשמיות.

קכח. מכתב רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי

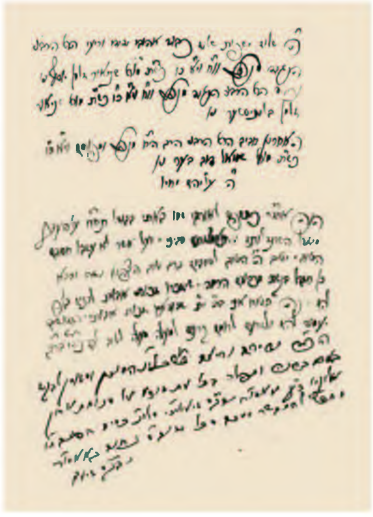
לפנינו מכתב שכתב הרה"ח רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי, אל שלושה חסידים שתמכוהו אחר שקבע דירתו בניעזין, שבה מנוחת קודש אביו כ"ק אדמו"ר האמצעי.

אודותיו מסופר בבית רבי ח"ב פ"ז: "היה חסיד ועניו ושפל ברך מאד כו' אחר פטירת אביו רבינו קבע דירתו בניעזין והיה שם עד יום פטירתו, ומ[נותתו] כ[בוד] לא רחוק ממקום מנוחת קדשו של מר אביו רבינו נ"ע".

עיקרו של המכתב נכתב ע"י סופר, ורק השורות האחרונות והחתימה הן בכתב ידו של הרה"ח רבי מנחם נחום באדמו"ר האמצעי.

תחימתו זו כבר נדפסה בקובץ יגדיל תורה נ"ג, תמ"ו ע' קפט, מתוך תצלום שבארכיון הספריה. וכאן נדפסה האגרת בשלימותה.

[התצלום הנזכר הוכן כנראה ע"י כ"ק אדמו"ה כדי לפרסמו בקובץ "התמים". אלא שלא אסתייע מילתא בהדפסת הגליון האחרון של קובץ "התמים", בעת פרוץ מלחמת העולם השניה, ונשארו התצלומים בארכיונו הפרטי. כעבור שנים רבות מסרו לספריה, וממנו נדפס בקובץ יגדיל תורה שם[70].

ה' שלום ישפחת שלום

כבוד אהובי ידידי וריעי ה"ה הרבני הנגיד מופל' ו"ח ו"א כו' כש"ת מו"ה שניאור זלמן יוסף נ"י

וכבוד ה"ה הרבני הנגיד מופל' ו"ח ו"א כו' כש"ת מו"ה שניאור זלמן בליתיטשער נ"י

האחרון חכיב ה"ה הרבני הרב החו' מופל' ומפורסם ו"א כו' כש"ת מו"ה שמואל דוב בערי"ס נ"י

ה' עליהם יחיו

הנה אחד"ש כמשפט לאוהבי שמו, באתי בגודל תח"ח[71] על העבר, מגודל השתדלותם והתאמצותם בגיני, ועל אשר לא עזבו חסדם הטוב, יטיב ה' הטוב לטובים ברב טוב הצפון בזה ובבא. כן תגדל בקשתי מכבודם הרמה שיזכרו זכות אבותי לכניו בצד להם. כה בטוח אני בה' יתי' שכבודאי זכות אבותי הקדושים יעמוד להם ולזרעם לרומם קרנם למעלה מעלה לטוב להם כה"י ברו"ג[72].

הכ"ד ידידם וריעם ד"ש כלו"נ[73], המוכן ומזומן לבקש בעדם ברכה ותפלה בכל עת מצוא על מנוחת ארון אלוקי' כ"ק אאמו"ר נבג"מ זי"ע ועכ"י מלו"נ[74] כמים הפנים כו'. וחפץ להתבשר ממכם מכל טוב סל"ה[75]

נחום באאמו"ר נבג"מ זיע"א

קכט. מכתבי אדמו"ר מוהרחש"ז מלאדי

לפנינו שבעה מכתבים שלו, בהן פונה אל אנ"ש הנגידים לתמכו.

המכתבים הם משנת תרכ"ב ואילך; היינו הן בתקופת כ"ק אביו אדמו"ר ה"צמח צדק" (בשנותיו האחרונות, בהן היה בחלישות גדולה), והן בתקופה שלאחריה.

חמשת המכתבים הראשונים רשומים, ברשימת כתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

---

70 ראה גם לעיל פרק מט ופרק פה.

71 כנראה – מבאריסוב [הרשד"ם]. אודותיו ב"התמים" חוב' ה' ע' צט [רסב] ואילך.

72 תשואות חן חן.

73 כל הימים ברוחניות וגשמיות.

74 הלא כה דברי ... דורש שלומם בלב ונפש.

75 נשמתו בגניז מרומים זכרונו יגן עלינו ועל כל ישראל מלב ונפש.

76 סלה.

מכתבי כ"ק ד"ז הרה"ק[77] חיים ש' זלמן בן הוד כ"ק אאומו"ר הרה"ק צמח צדק, זצוקללה"ה נכג"מ זי"ע.

א) להחסיד ר' אבא נ"ע[78] נכתב כ"ד ניסן תרכ"ב

ב) כללי לקריסלאוע

ג) להחסיד ר"א נ"ע

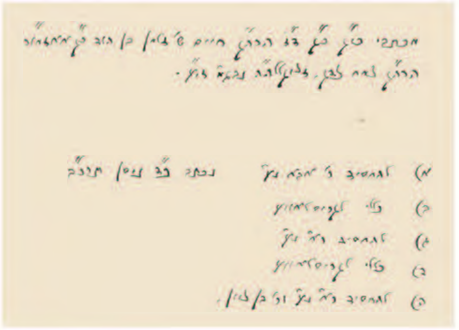
ד) כללי לקריסלאוע

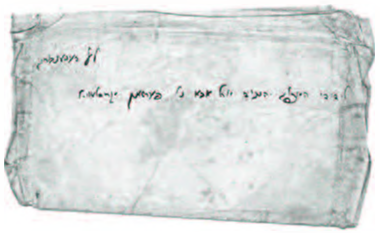
ה) להחסיד ר"א נ"ע וד' בן ציון

ועוד שני מכתבים מהארכיון:

ו) להחסיד ר' יעקב.

ז) כללי[79].

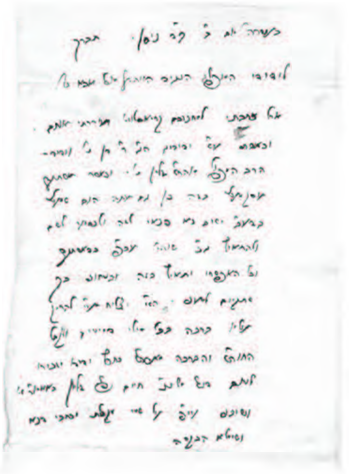

א

לק' דענענבורג

לידידי המופלג הנגיד מו"ה אבא נ"י פערשאן מקריסלאוי'

בעזר"ה יום ב' כ"ד ניסן, תברך

לידידי המופלג הנגיד הוותיק מו"ה אבא נ"י

אה", כתבתי למחניכם קראסלוי[80] ועודרתי אותם, וכתבתי ע"ש ידידינו הג' ר' דן נ"י, וידידי הרב המפו' מוהרר"ש זלמן[81] נ"י. וכאשר אשתדק עסק מעל' בזה, כן גם עתה היום שמעל' כדע"כ[82], ישים נא פנאי לזה ולנסוע לשם[83] ולהחאמץ ג"כ שיהי' עכ"פ כדאשתדק, וכל האפשרי יתאמץ בזה, וכטחוני כך שתקיים למענ.

הש"י יצליח מע"י[84] להריק עליו ברכה בכל מילי דמיטיב, ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כחפץ ידידו יזכירו לטוב דו"ש מלו"נ[85]

חיים ש' זלמן באאמ"ר ש' י'

ו"ש יבני עי"פ[86] על שמי מקבלת מכתבי דנא ושמלא הבקשה.

---

77 כתב-יד-קודש כבוד קדושת דודי זקני הרב הקדוש.

78 אודות החסיד ר' אבא פערסאן, ראה התמים ח"ח (ח [542]; [שיב] פט). ס' השיחות קיץ הש"ת ע' 23; 42. אג"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' ו ש"נ.

79 מהתוכן נראה שנכתבה לערך בשנת תרכ"ט, כדלקמן בשוה"ג לאגרת זו.

80 באגרת הבאה דלקמן.

81 הרב שלמה זלמן ב"ר הלל פאפירין, מ"ץ דוועלי"ז, ואח"כ בלעפליע, ואח"כ בקריסלאוע. אודותיו – בית רבי ח"ג פ"י. מפתחות לצמח צדק ע' קסט.

ראה אספקלריה 1244 ע' 12, שבשנת תרט"ז מכנים אותו "מהר"ז מוועלי"ז". וכן מכנהו בשו"ת צמח צדק (חיו"ד סי' קפא) באותו נושא של שנת תרט"ז "הרב ר"ז מוועלי"ז", ואילו כאן בשנת תרכ"ב הוא כבר רב בקריסלאוע. נראה א"כ, שבין השנים תרט"ז-תרכ"ב, עבר מוועלי"ז ללעפליע, ומלעפליע לקריסלאוע.

וראה גם קובץ יגדיל תורה נ"י. חמ"ג ע' שסז, שבשנת תרכ"ה חותם "שלמה זלמן בא"א מו"ה הלל זלה"ה מ"ץ וד"ץ דק' קראסלאוא".

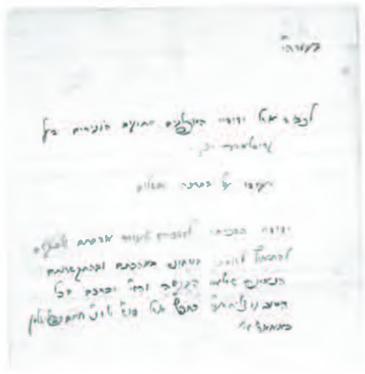
82 דענענבורג.

83 לקריסלאוע.

84 מעשה ידיו.

85 החיים והשלום והברכה מאדון השלום כו' דורש שלומו מלב ונפש.

86 על ידי פאצט (דואר).

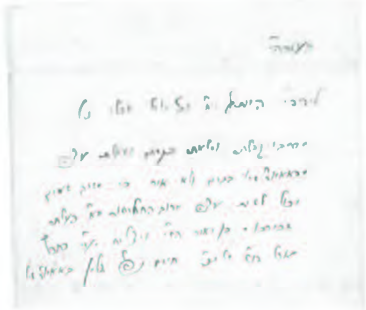
ב

בעזרה"י

לכבוד אה' ידידי המופלגים והחזקים הנגידים דק' קריסלאווע יצ"ו
יעמדו על הכרכה והשלום

ידידי ההכרחי להזכירם ולעורר אהבתם ולבקשם להתאמץ לטובתי, בטחוני באהבתם ובהתקשרותם הנאמנה שימלאו הבקשה, והש"י יברכם בכל הטוב ויצליח מע"י[87] כחפץ אה' דו"ש מלו"ל

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי'

ג

בעזרה"י

לידידי הותיק י"א וכו' מו"ה אבלי נ"י

מסתבו קבלתי ומלאתי בקשתו, ושאלתי עצה מכאאמו"ר[88] שי' בגינו, ולא אמר, כי משיב שאינו יכול לשית עצה מרוב החלישות, כ"א פעלתי שכירכו, כן יאמר הש"י ויצליח מע"י[89] כחפץ אה' דו"ש מלו"ל

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי'

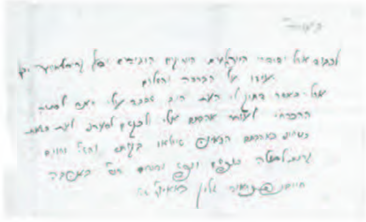
ד

בעזרה"י

לכבוד אה' ידידי המופלגים הותיקים הנגידים דק' קריסלאווע יצ"ו
יעמדו על הכרכה והשלום

אה', כאשר דחוק לי העת, הגם שכבד עלי מאד לסתוב ההכרחי, לעורר אהבתם אלי ולבקשם לסעדני לעת כזאת, בטחוני באהבתם הנאמנה שימלאו בקשתי, והש"י ירומם קרנם למעלה, כנפשם ונפש ידידם דו"ש באהבה

חיים שניאור זלמן באאמו"ר שי'

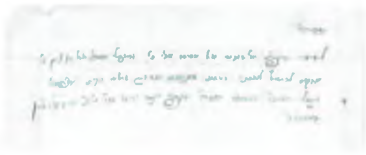
ה

בעזרה"י

לידידי המופלג י"א הנגיד מו"ה אברהם אבלי נ"י והמופל' הותיק מו"ה בן ציון נ"י

אבקשם להתאמץ לטובתי, בטחוני באהבתם הנאמנה שימלאו בקשתי עצהיו"ט. ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש כנפשו ונפש ידידו דו"ש מלו"ל

חיים ש' זלמן באאמו"ר שי'

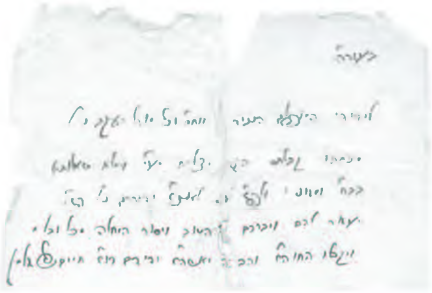

87 מעשה ידיהם.

88 כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", אשר בשנותיו האחרונות, מרוב חלישותו, היה נמנע מלהשיב לעצות, כמסופר ב"בית רבי" ח"ג פ"ו: ולא ה' רוצה שיסעו אליו על ידות, כי אמר עתה שרוי אני בלא עצה כו'.

89 מעשה ידיו.

ו

בעזרה"י

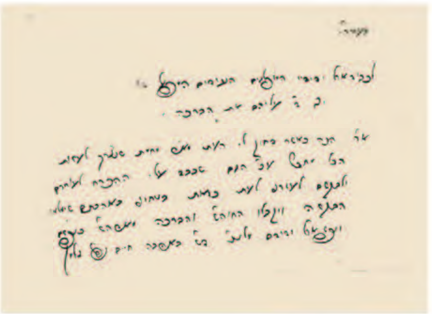
לידידי המופלג הנגיד וחו"ס וכ' מו"ה יעקב נ"י

מכתבו קבלתי הקד[ב"ה] יצליח מע"י[90] וימלא משאלותיו בכ"ח[91] ומזוני, ולפ"ש[92] [למ]עני לאנ"ש ידידינו נ"י, הש"י יעזור להם ויכרכם [בכל] הטוב ויסוד המחלה מכל וכל.

ויקבלו החוה"ש והכרכה מאדה"ש ידידם ד"ו"ש

חיים ש' זלמן

ז

בעזרה"י

לכבוד אה' ידידיי המופלגים הנגידים המפו' שי', יצו ד' עליהם את הברכה

אה', הנה כאשר רחיק לי העת מאד, מחמת שנצרך לעשות הכל מחדש[93], ע"כ הגם שכבד עלי, ההכרח לעודדם ולבקשם לעזרני לעת הזאת, בטחוני באהבתם שימלאו הבקשה.

ויקבלו החוה"ש והכרכה מאדה"ש כנפשם ונפש ידידם מלו"נ ד"ש[94] באהבה

חיים ש' זלמן

קל. מכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש

לפנינו מכתב האדמו"ר מוה"ר נתום דובער מאוורוטש (באדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש באדמו"ר הצמח צדק; וגיסו של אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע), אל החסיד הנגיד מוה"ר יעקב אייראוו, בבקשה לעזור לאיש אחד שנלקח ממנו בנו יחידו.

תוכן הענין לא נתברר אל נכון, ע"י מי נלקח, ובמה יוכל לעזור הנגיד הנ"ל. ואולי קשור למה שלקחוהו לעבודת הצבא הרוסי, ומבקשו להשתדל לשחררו בדרך לא דרך.

באגרות קודש אדמו"ר מוהר"ש נ"ע נדפסו כמה מכתבים שכתב אל החסיד הנגיד מוה"ר יעקב אייראוו שלפנינו. גם באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ג, יש ארבעה מכתבים אליו - מהשנים תרמ"ה-נא, ורשום שם שהוא גר בקאווגל ארעדייעה.

המכתב נכתב בתקופת נשיאות האדמו"ר מוהרנ"ד באוורוטש, היינו בין שנת תרל"ו (שבה נסתלק אביו האדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש באדמו"ר הצמח צדק) - תרנ"ד (שבה נסתלק האדמו"ר מוהרנ"ד באוורוטש).

בראש המכתב מופיע שמו בחותמת מוטבעת ברוסית "בערקע שניאורסאהן"[95].

מכתב נוסף שכתב האדמו"ר מוהרנ"ד מאוורוטש, אל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, נדפס

90 מעשה ידיו.

91 בבני חיי.

92 ולפרוש שלום.

93 נראה שהכוונה לשנת תרכ"ט, אחרי שהתיישב בלאדי, כמסופר בבית רבי ח"ג פ"ח: "אחר פטירת רבינו [הצמח צדק] היה איזה שנים בליבאוויטש, ובערך שנת תרכ"ט קבע דירתו בלאדי, מקום מושב רבינו הגדול נ"ע".

94 החיים והשלום והברכה מאדון השלום .. מלב ונפש דורש שלומם.

95 כן היה שמו הרשמי ברוסית. ראה גם לעיל פרק מט, שזה היה גם שמו הרשמי של כ"ק אדמו"ר האמצעי, ושל כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע (שלום בערקע).

באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"א ע' קנה בשוה"ג.

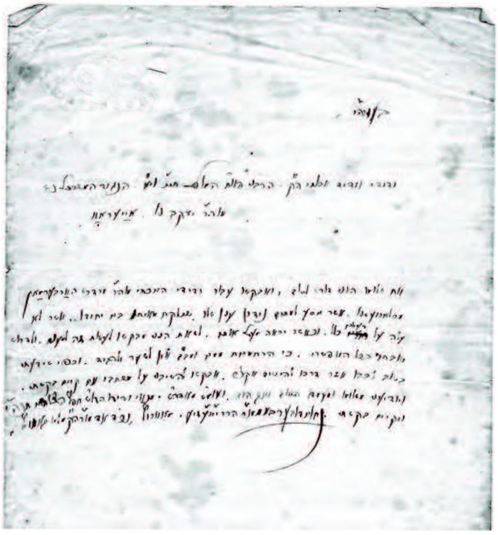
כעזה"י

ידידי וידיד אבותי הק' הרבני הוו"ח המופל' חר"ן וי"א[96] הנגיד המשכיל כו' מוה"ר יעקב נ"י איערואוו

את שלומו הנני דורש לטוב, ואבקשו עבור ידידי הנוכחי מוה"ר מרדכי האוברמאן מסלאוועשני', אשר נוסע למחנם נידון ענין שלו, שנלקח מאיתו בנו יחידו. אשר לא עלה על רעיונו כלל, וכאשר יראה מעל' אותו. לזאת הנני מבקשו לעשות זה למעני, ולדרוש טובתו בכל האפשרי, כי הרחמנות ממנו ומבנו אין לשער ולהגיד, וכפי שידעתי בטוב לבבו אשר דרכו להיטיב, אקצה.

אבקשו להשיבני על מכתבי אם קיים בקשתי, ויודיעני משלומו ומעמדו הטוב ואיך הוא, ואונ"ש מאוה"ש, מנאי ידידו הדו"ש חפץ הצלחתו ותכה"י[97], ויקיים בקשתי

נחום דובער באאמו"ר הרהי"ג נ"ע זי"ע מאוירזק, נכד אדמו"ר הק מלובאוויץ

96 הוותיק וחסיד המופלג חכם ונבון וירא אלקים.

97 ואומר שלום מאדון השלום ... הדורש שלומו ... תמיד כל הימים.

עצות וברכות

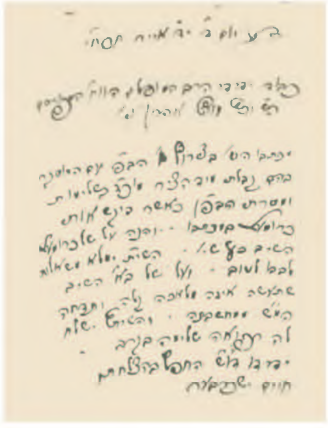
קלא. מענה אדמו"ר הצמח צדק, ע"י הגבאי ר' חיים בער

הנהגה זו, של מענות כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" על ידי הגבאי, היתה בעיקר בשנותיו האחרונות, שעל תקופה זו מסופר בבית רבי ח"ג פ"ו "היו מגישים שאלותיהם בצעטלך ע"י המשרתים ועל ידם הי' משיב להם בקצרה בעל פה או בכתב".

לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר הצמח צדק בעל פה, על ידי הגבאי ר' חיים בער. את המענה העתיק הגבאי ושלחו אל הנמען.

בחבילה זו, שהמענה שלפנינו נמצא שם, נמצאים עוד כמה אגרות אל "הרב המופלג המפורסם מו"ה אהרן", ובכמה מהם מפורש שהיא אל מו"ה אהרן מבעליניץ, ונראה שגם השאר הן אליו. והכוונה היא אל מוה"ר אהרן ליפשיץ, מו"ץ דק' בעליניץ. ראה אודותיו לעיל פרק לז.

המענה השני הוא לשאלת "ב"א", שאולי היא בת אחיו ר' זאב וואלף (ליפשיץ) ממאהילוב, שנזכר לעיל פרק נג.

הגבאי נקרא בדרך כלל בשם ר' חיים בער (ראה אודותיו לקוטי דבורים ח"ג ע' 876). ומהחתימה כאן נראה ששמו המלא הוא חיים ישכר בער.

ב"ה יום ד' י"ד אייר תרח"י

כבוד ידידי הרב המופלג הוו"ח המפורסם כ"ש וכו' מו"ה אהרן נ"י

מכתבו הט', בצירוף הב"פ[1], עם המוסגר בהם, קבלתי מיד הציר מוכ"ז בשלימות, ונסרתי הב"פן כאשר ביקש אותי כרומע"ל במכתבו.

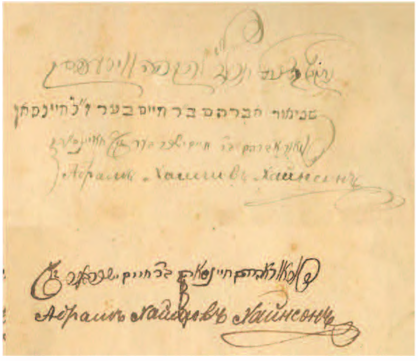
והנה על של כרומע"ל השיב כ"ק שי', השי"ת ימלא משאלות לבבו לטוב.

ועל של ב"א[2] השיב, שתעשה איזה מלאכה קלה ותדחה המ"ש מנחשבתה. והשי"ת ישלח לה רפואה שלימה בקרב.

ידידו דו"ש החפץ בהצלחתו

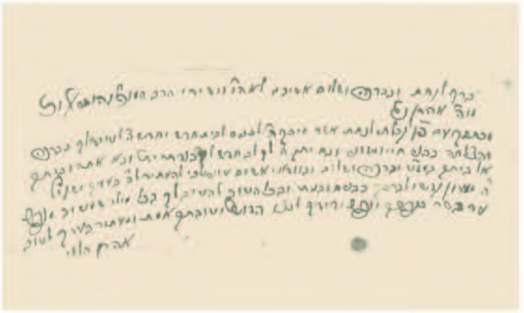
חיים ישכר בער

גם בנו ר' שניאור אברהם חיינסון, מוצאים אנו שחותם לפעמים 'ב"ר חיים בער', ולפעמים 'ב"ר חיים ישכר בער' (חתימות אלו הן בתכריך כתב-יד חסידות, שקיבץ בוויטבסק בשנת תרל"ד, ומספרו בספריה 485).

1 אולי הכוונה לב' הפ"נים דלקמן (אחת עבורו ואחת עבור ב"א).
2 בת אחיו (או בת אחותו).

קלב. מכתב הרה"ק ר' אהרן הלוי הורביץ מסטאראשעלא

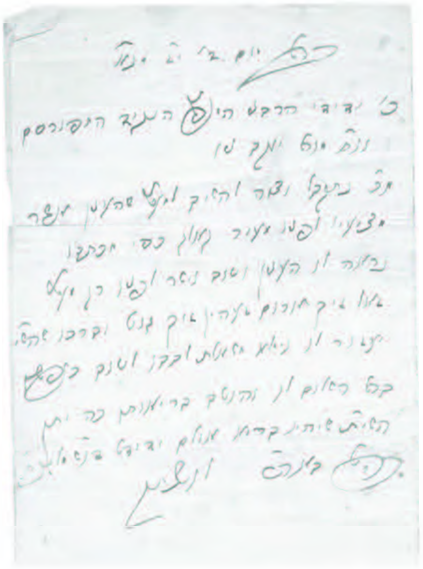
ברך לקחתי וכברכה ושלום אשיבכנו
לאהו' וידידי הרב המופלג החזיק וכו' מו"ה אהרן נ"י

מכתבך עם פ"ן קיבלתי לנחת, אשר ברכך ה' לכנוס לביה חדש. יחדש"ה לטובה לך בכרכה והצלחה בכני חיי ומזוני, וגם יתן ה' לך לב חדש לעבודתו ית', וכא אתה וביתך אל כיתך כמז"ט וכרכה ושלום. ובודאי אשים עיני וליבי להעתיר לה' בעדך, ישקיף ה' ממרום קדשו לברכך בכנים ובנות ובכל הטוב להטיב לך בכל מילי דמטיב מפשם עד כשה.

בנפשך ונפש ידידך לנצח הדר"ש וטובתך אמת ומעתיר בעדך לטוב

אהרן הלוי

קלג. מענה אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י הגבאי ר' לוי יצחק אידלעוויץ

לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י מזכירו ר' לוי יצחק אידלעוויץ, אל החסיד מוה"ר יעקב אייעראוו, על שאלת עצה.

מהסגנון נראה, שהוא מענה לשאלה בעניני שידוך לאחד מבניו.

עפ"י התאריך "יום ד' י"ז מנ"א", ועפ"י מה שכותב לו "הוטב בריאותו" [של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע], נראה שנכתבה בשנת תרל"ט.

שש אגרות שכתב אליו כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע בעצמו, נדפסו באג"ק שלו אגרות כז-לב.

מענות נוספים שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, באמצעות מזכירו ר' לוי יצחק הנ"ל, ראה לקמן פרק הבא, וש"נ.

ב"ה יום ד' י"ז מנ"א

כ' וידידי הרכני המופ' הנגיד המפורסם וו"ח מו"ה יעקב נ"י

מכ' נהקבל, וצוה להשיב למעל', שהענין אשר מציעי' לפניו מעיר קאלק, כפי מכתבך, נראה לו הענין לטוב וישר לפניו, רק מעל' זאל זיך ארום זעהין זיך גוט[3]. וברכו שהש"י יעזור לו וימלא משאלת לבבו לטוב כנפשו.

ב"ה השלום לו והטב כריאותי[4], כה יתן השי"ת שיהי' כריא אולם

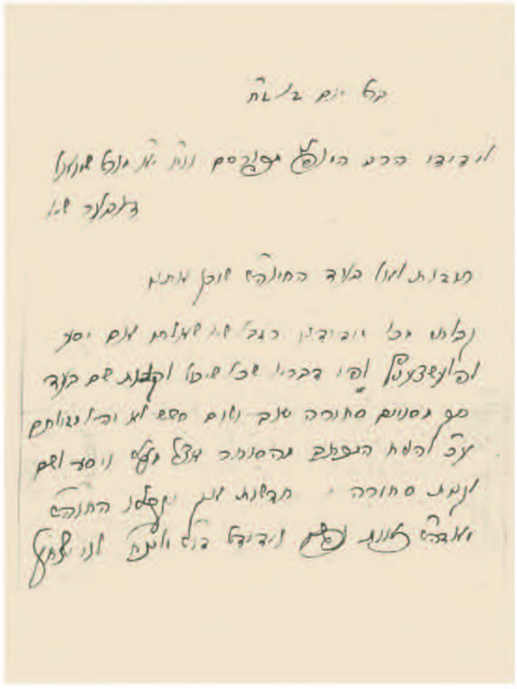
ידידו דר"ש מלת"ח כה"י באה"ר[5]

לוי יצחק

---

3 ליפשי"ץ, מו"ץ דק' בעלינ"ץ. ראה אודותיו לעיל פרק לז.
4 שיבדוק הפרטים בעצמו באופן יסודי.
5 של כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.
6 דור ש שלומו מלב ונפש חפצה כל הימים באהבה רבה.

קלח. עצת כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע להרשד"ם בעניני מסחר

לפנינו מענה שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, ע"י מזכירו ר' לוי יצחק אידלעוויץ, אל החסיד המפורסם ר' שמואל דובער מבארדיסאוו (הרשד"מ), בימי התנוכה תרל"ג, אודות עניני מסחר בעיירה פלעשצעניץ.

מעבר לדף - מכתבו של הרשד"מ אל החסיד המפורסם ר' אברהם חיים ראזנבוים מפלעשצעניץ, בקשר לאותה עסקה.

מכתבים נוספים מהרשד"מ ואליו - לעיל פרק יא, וש"נ.

[בארכיון ר' אברהם חיים ראזנבוים נמצאים 23 מכתבים ממנו (רובם בעניני מסחר)].

מענות נוספים שהשיב כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, באמצעות מזכירו ר' לוי יצחק הנ"ל, ראה אג"ק שלו ע' כו; קג (ותצלום - שם ע' קלח). לעיל פרק הקודם.

כ"ה יום ד' ז"ח[1]

לידידי הרב המופל' מפורסם וו"ח י"א מו"ה שמואל דובער שי'

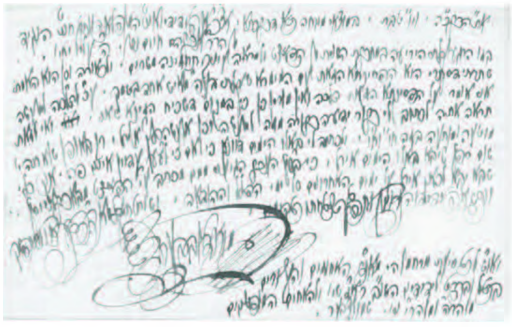
תודה לאל בעד החיו"ש[2] שוכן אתנו.

קבלתי מכ' מידידנו רז"ב שי', שאלתו, אם יסע לפלעשצעניץ, לפי דבריו שכ[תב] שיכול לקנות שם בעד סך מסויים סחורה טוב, ושום חשש לא יהי' מזולתם.

ע"כ להניח המכתב מהסוחר אצל מעל' ויסע לשם לקנות סחורה[3].

חדשות אין, יקבלו החוה"ש מאדה"ש כאות נפשו וידידי דו"ש מלוה"ח[4]

לוי יצחק

א"ח הברכ"ה[5], וי"ו טכת, כמוצאי מנוחה כסא דברכתא

אל כ' אה' ידידי או"ג המופלא הותיק חו"ב הנגיד מוהר"ר אברהם חיים שי', ה' עליו יחי'

בזה הרגע קבלתי היריעה במחברת השעית[12] מן הפאצט. ולמראה עיניך תחזינה משרים. ולכאורה וכן הוא האמת שהנדוני דסתרי הוא, הפסיקתא הזאת עם המימרא שקבלתי בע"פ מאיש אחד בשמך[13]. ע"כ להלכה למעשה אני אומר על הפסיקתא הזאת הלכה ואין מורין כן, כי במקום דשכיח הזיקא שאני. ואי לזאת תראה אתה לכתוב לי ברור ידיעה ברורה מזה למעשה, וכן אעשה בל"נ אי"ה. רק באופן שלא ותהי' מוטעה ומותעה בזה ח"ו וח"ו, ולכתוב לי כאלו הימים דווקא, כי אם כי לע"ע עדיין איננו פה, אך בלי שום ספק שיבא באלו הימים אי"ה, כי בש"ק העבר הגיעני ממנו מכתב ע"י הפאצט מבאדאייסק, שבא יבא

---

7 זאת חנוכה [תרל"ג].

8 החיים ושלום.

9 רז"ב, שקיבל מכתב הצעת המסחר מהסוחר בפלעשצעניץ, ניחם מכתב זה אצל הרשד"מ מבארדיסאוו, ויסע לפלעשצעניץ לקנות הסחורה.

10 החיים והשלום מאדון השלום ... דורש שלומו מלב ונפש חפצה.

11 תרל"ג.

12 האגרת הקודמת - שמעבר לדף.

13 שיש חשש היזק בעסק זה.

לכאן אי"ה על ימים האחרונים של ימי ההלל וההודאה[14].

ושו"ת תקבל מאדה"ש[15] כאוות נפשך ונפש אה' ידידו התאמן וחפץ הצלחתו כל הימים

שמואל חב בער

ואו"שׁ[16] לכל סיעה מרחמהי מאנ"ש האחים והקשורים בכלל ובפרט לידידינו השו"ב רא"ז[17] שי' ולהאחים המופלגים מוהר"ה ומוהר"ש[18] נ"י

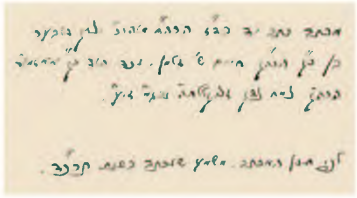
שמואל בער

קלה. מכתב אדמו"ר מוהרי"ד מלאדי

לפנינו מכתב האדמו"ר מוהרי"ד מלאדי, בעל סידור מהרי"ד (באדמו"ר מוהרחש"ז מלאדי, באדמו"ר הצמח צדק), אל החסיד המפורסם מוה"ר אברהם אבלי פרסון.

במכתב מתעניין ומייעץ למוהרא"א בענין עסקיו, וגם מבקש ממנו עזר לתמיכה. כמו"כ מספר לו אודות מצב כ"ק זקנו אדמו"ר הצמח צדק, וכ"ק אביו אדמו"ר מוהרחש"ז (מלאדי).

מצורף למכתב הזה, ניתן כאן תיאורו - בכתי"ק כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, שאף מתארך אותו בשנת תרכ"ד[19]:

מכתב כתב יד בד"ז הרה"ח מוהר"ר יצחק דובער בן כ"ק הרה"ק חיים שי' זלמן, נכד הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק צמח צדק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

לפי תוכן המכתב, משמע שנכתב בשנת תרכ"ד.

בעה"י יו' ה' י"ב כסלו

חו"ש לאהו' ידיד נ' המופלג הו"ח נגיד חו"נ[20] כו' מו"ה אברהם אכלי שי'

אחד"שׁ[21] הטוב מכתבו עי"ם[22] קבלתי לרוב נחת מבשורת שלומו הטוב, אך לא לנחת ממה שלא הרויח עדיין סך נכון כדבעי, אך יהי' בטחונו חזק בהש"י שיהי' הכל על נכון במשך זמן, ויהי' דעתו מעורב עם הכריעה לבקש קאמיסי[23], כי זהו לכל הדיעות שמחויב אדם לבקש סיבה כו', והש"י יהי' בעזרו ויצליח במעשי'.

בחה"ס העבר הי' אצלינו ממחנם[24] הג' מו' משה שי' עם בנו יחידו, והסכימו לו כפה שיעשה עסק החנות (משנט) עבור בנו שי', וכקשתי אתם שיתנו קאמיסי' לידידי' שי', כן להבא כאשר יהי' כאפשרי אדרוש טובתו אי"ה כבקשתו.

מכתבו לכאה"ר[25] שי' מסרתי תומ"י, וז"ל אשר הוא בשלימות החוה"ש[26] כמקדם, כה יהי' חסדי הש"י אתנו נצח.

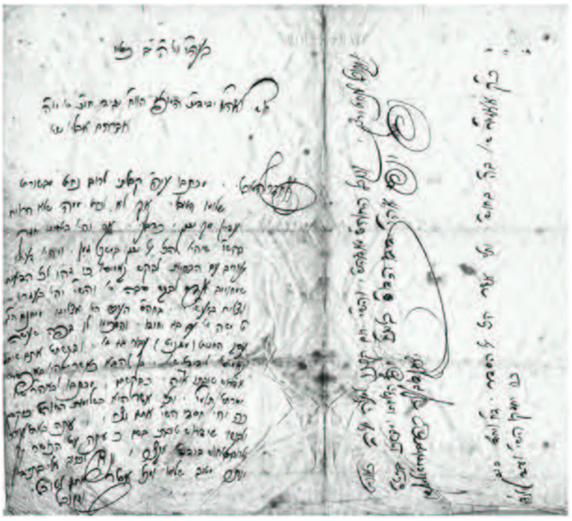
עתה כאתי לעוררו ולבקשו שידרוש טובתי כשם כי עתה עת הכושר כו', ולרוב בטחוני בידידי אקצר.

14 ימי החנוכה, וכיון שעוד עתה (ו' טבת) עדיין לא הגיע, בודאי יבוא לכאן באלו הימים.
15 ושלום וחיים תקבל מאדון השלום.
16 ואומר שלום.
17 ר' אהרן זאב. ראה כפ"ח גליון 100 ע' 69.
18 המשפיע המפורסם ר' הענדל, ואחיו החסיד ר' יוסף, קוגל. שלשתם (יחד עם החסיד מוהרא"ח ראזנבוים) גרו בעיירה פלעשצענץ.
19 תאריך המכתב הוא "יום ה' י"ב כסלו", המתאים לשנים תר"כ; תרכ"ג וראה בסוף המכתב, שנכתב בשנה שאדמו"ר הצמח צדק הי' חוזר דא"ח ומקבל ליחידות בסדר הרגיל.
20 חיים ושלום לאהובי ידיד נפשי המופלג הותיק וחסיד נגיד חכם ונבון.
21 אחר דרישת שלומו.
22 על ידי פאצט (דואר).
23 סרסרות.
24 ראה לעיל סי' קכט במכתב הראשון, שבשנת תבר"ך עבר מקריסלאוועט לדענענבורג.
25 לכבוד אבי הרב (מוהרש"ז, באדמו"ר הצמח צדק).
26 החיים והשלום.

תא לכתוב אלי כתמידין יהדר מטוב שלומו ומכל אשר אתו לטוב, ויקוכל לנוחה ורצון, ויקבל החוה"ש מאדה"ש[27], והש"י ירוח קרנו למעלה מעלה כאוחה נפשו ונפש אהו' ידידו הדו"ש בלוא"ח[28] חפץ הצלחתו ומברכו בכט"ס[29]

יצחק דובער בהרב מוהח"ש זלמן שי'

כ"ק אאזמו"ר[30] שי' ב"ה בחו"ש[31], ות"ל אשר הכל על הסדר ד"ח ויחיד[32] כנכון, כה יחזקו הש"י לעד ולנצח.

27 החיים והשלום מאדון השלום.
28 הדורש שלומו בלב ונפש חפצה.
29 בכל טוב סלה.
30 אדמו"ר הצמח צדק.
31 בחיים ושלום.
32 [אמירת דרושי] דא"ח, ו[קבלת אנשים ל]יחידות. וראה בית רבי ח"ג פ"ו: נחלה מאד בחדש כסלו דשנת תר"ך והי' חולה יותר מששה שנים רצופים עד פטירתו ... ומעט מזעיר היו שהי' מכניסם לחדרו על יחידות ... הד"ח שהי' אומר בשנים אלו הי' קשה לשמוע ולהבין מרחמת חלישותו.

עניני קהלות
ובית הכנסת

קלו. פנקס קהלת הראדישץ

בתקופה הקדומה, לפני כמאה שנים ויותר, בכל קהלה היה קבוע פנקס, בו היו נרשמים כל מאורעות הקהלה, הסכמות ותקנות הקהלה, בחירת אלופי ומנהיגי הקהלה וכיוצא בזה[1].

פנקס כזה התקיים בעיר הראדישץ, ונעשו בו רישומים - לפחות בין השנים תקל"ג[2] - תקפ"א.

אחד מרבני ליובאוויטש בתקופת אדמו"ר ה"צמח צדק" היה הגאון החסיד הרב ישכר בער הלוי הורביץ. הוא היה גם אספן של כל מיני מסמכים הלכתיים חשובים, שאותם רגיל היה לכרוך ב"ביכלאך", יחד עם תשובות וחידושים שהעתיק או שהוא רשם בעצמו (ראה לעיל פרק לג).

באחד מ"ביכלאך" אלו (כת"י 1027 קנח, א) העתיק את הקטעים המעניינים שבפנקס קהלת הראדישץ.

הוא בחר מתוך הפנקס את שמונת הקטעים שלפנינו שעליהם חתמו רבנים חשובים ומפורסמים, והם:

א) אישור מינוי אלופי מנהיגים (ז' טובי העיר) לקהלת הראדישץ, ביום י"ב מנחם אב תקל"ג. החותם הוא הרה"ק רבי אברהם מקאליסק, תלמיד הרב המגיד.

ב) אישור רשימת "הערכה" לתושבי הראדישץ (כמה יתחייב כל אחד ליתן - לכל אלף רובל של הוצאות הקהלה), ביום אדר"ח מר חשון תקמ"ח. החותם הוא הרה"ק רבי ישכר בער מליובאוויטש[3].

ג) פשר והסכם לקהלת הראדישץ, ביום כ"ה טבת תקנ"ו, בהוראת כ"ק אדמו"ר הזקן, וחתם במקומו ועפ"י פקודתו - אחיו הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש, מחבר ספר שארית יהודה.

ד) פשר בעניני תשלומי הוצאות חכירה של הקהלה, בין תושבי העיר לבין תושבי הישובים הסמוכים[4], ביום ד' ניסן תקע"ז. החותם הוא הגאון החסיד מוה"ר אברהם מקאליסק[5].

ה) עוד פשר בין קהלת הראדישץ לבין תושבי הישובים הסמוכים, ביום ח' ניסן תקע"ח. החותם הוא הגאון החסיד מוה"ר אברהם מקאליסק הנ"ל.

ו) עוד פשר בין קהלת הראדישץ לבין תושבי הישובים הסמוכים, הן אלו שרשומים בקהלת הראדישץ והן אלו שאינם רשומים בה, באור ליום יב כסלו תקע"ט. החותם הוא הרה"ק מהרי"ל, הנ"ל.

ז) אישור רשימת "הערכה" של תושבי הראדישץ (כמה יתחייב כל אחד ליתן - לכל אלף רובל של הוצאות הקהלה), ביום ג' טבת תקפ"א. החותם הוא הרה"ק מהרי"ל, הנ"ל.

ח) אישור וקביעה, שתושבי הישובים הסמוכים להראדישץ שאינם רשומים בקהלה

---

1 לפעמים היו נקבעים פנקסים מיוחדים לחברות שנוסדו בתוך הקהלה. קטעים מפנקס "חברה ש"ס" שבניקולייב - לקמן פרק קלח. קטעים מפנקס "חברת מלבישי ערומים" שבליובאוויטש - לקמן פרק קלט. קטעים מפנקס "חברה קדישא" שבלאזניא - לעיל פרק א.

2 אפשר קשור הדבר לחלוקת פולין, בשנה הקודמת תקל"ב, שאז עברו כמחצית מקהלות פולין לממשל הצארים ברוסיה, וזה הביא לגיבוש סדר הקהלות בעיירות אלו.

3 עמיתו ורעו של רבנו הזקן. אודותיו - בית רבי סב, ב.

4 לפי חק היהודים, חובת הקהל היא, לאסוף מסי הממשלה מאת תושבי העיר, וגם מהישובים הסמוכים. והדיונים כאן הם, אודות הישובים הסמוכים לעיר ואינם רשומים בקהל זה. וכן בסוגי מסי הקהל שהם לצורך העיר ולא לצורך הישובים.

5 אודותיו כותב בבית רבי (עה, ב): הרה"ג מקאליסק הר"ר אברהם זלה"ה הי' גאון גדול מאד, והי' אצל רבינו [אדמו"ר הזקן], והעיקר הי' תלמידו בנגלה. אחר פטירת רבינו הי' גם אצל בנו אדמו"ר האמצעי נ"ע, והוא הי' עמיתו ורעו של הגאון החסיד ר"נ מדובראוונא זצלה"ה, והי' לו מו"מ עמו בשו"ת, וכמה פעמים הי' בא אליו להשתעשע עמו בתורה כו'.

בנוסף לשני אלו:

הרה"ק רבי אברהם ב"ר אלכסנדר מקאליסק.

הגאון החסיד מוה"ר אברהם ברהב צבי הירש מקאליסק.

ידוע לנו אודות עוד שנים מגדולי החסידים ששמם אברהם ושימשו ברבנות קאליסק:

הגאון החסיד מוה"ר אברהם ב"ר גרשון הלוי שאכנזי מקאליסק (ראה קובץ יגדיל תורה נ'. חוב' ע ע' קעג. לקמן פרק קמה).

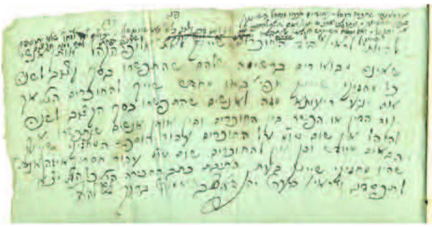
הגאון החסיד מוה"ר אברהם ב"ר משה יצחק סג"ל מ"ץ קאלישק (ראה קובץ יגדיל תורה נ'. חוב' יד ע' פד-ז, וחוב' מו ע' קנג-קסז.

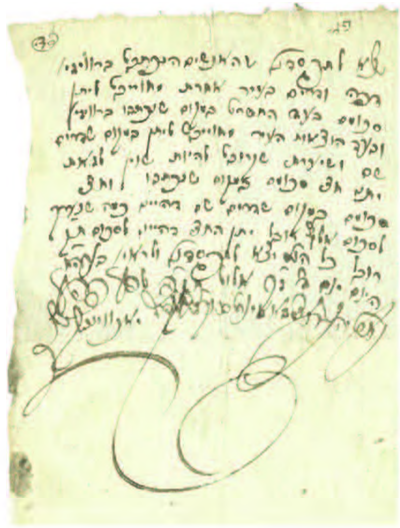
בהראדישץ, פטורים מלהשתתף בהוצאות נתינת מזונות לאנשי חיל. התותם הוא הגאון החסיד הרב שמעון מ"ץ דלאזניא[6].

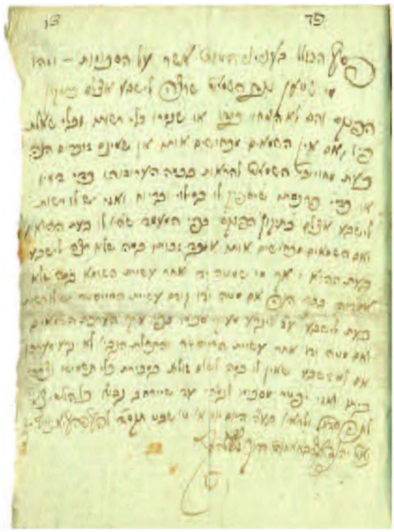
כפי שהרה"ק מהרי"ל תיקן ופישה בקשר לתשלומי הקהלה בהראדישץ, כעין זה תיקן ופישר הרה"ק מהרי"ל גם בעיר רבנותו יאנאוויטש.

שלושה מכתבי פשר אלו (של עירו יאנאוויטש) בגוף כתב ידו הקדושה, השיגמוה"ר ישכר בער הנ"ל, וכרך אותם באחד מכרכי כתבי-היד שלו (כת"י 232 צד-ו), ונדפסו משם בהוספות לספרו שארית יהודה (מילואים סי' מה-ז).

תצלום כתבי-פשר אלו, מתפרסמים גם הם בזה.

בנוסף לכל הנ"ל, מועתק בכת"י הנ"ל (1027 קנח, ב), "פשר הקרוב לדין תורה" בנושא דומה בעיירה רודניא, מיום ד' ה' אייר תקצז"י".

העתק זה מלא תיקוני לשון ותוכן על הגליון, בכתב ידו של בעל הבוך מוה"ר ישכר בער מ"ץ דליובאוויטש, ובסופו לא הועתק שם הרב הפוסק והמפשר.

כל זה מורה לכאורה, שהרב הפוסק והמפשר הוא מוה"ר ישכר בער הנ"ל בעצמו (שהיה באותה שעה מ"ץ בליובאוויטש - הסמוכה לרודניא), ואשר זו היא טיוטה שרשם לעצמו, על מנת שיעתיקנה את"כ ויתתום עליה וימסרנה לידי ועד הקהל ברודניא.

למען השלימות מועתקת בזה גם פשרה זו.

---

6 ראה אודותיו – מפתחות לצמח צדק ע' קנו (בזמן שהי' רבנו הזקן בלאזניא היה הר"ש עוזר להרב אליעזר מ"ץ, ועל ידו היה שואל אצל רבנו הזקן. אח"כ נתמנה הוא להיות המ"ץ. התכתב בהלכה עם כ"ק אדמו"ר הצמח צדק, והי' מביא משמועות רבנו הזקן).

העתק מפינקס דק' הראדישץ

היום יום א' י"ב מנחם אב תקל"ג לפ"ק. נעשו למז"ט אלופי מנהיגי' שעפ"י[7] יצאו כל הצטרכו' הקהלה לכל דבר קטן או גדול, וכן לדיני קנסות כד"ת[8] בכל ת"י[9], ובימיהם ובימינו נזכה לביאת משיח צדקנו שינהיג לכל ישראל ולהדריכם בדרך אמת ובירא' ה' כל הימים.

האלופי מנהיגי' המה כו'[10]

נא' אברהם כלא"א מוהר"ר אלכסנדר כץ זצללה"ה

היום דלמטה נעשה למז"ט ערירית שמאות[11] כנהוג בכל ת"י[12], איש ואיש אשר ברכו ה'[13].

כל הנ"ל נעשה עפ"י הערכות שמאות, יום ועש"ק אדר"ח מ"ח תקמ"ח לפ"ק

נא' ישכר בער במהר"ש סג"ל זללה"ה

כ"ז עשינו עפ"י ראות עינינו עפ"י אומד דעתינו באמת וישר בלי שום הטיי' ח"ו מאהבה ושנאה ח"ו, ולראי'...[14]

כל הנ"ל נעשה עפה"ד[15] וע"פ פשוט, כפי אשר הורני אדמו"ר אחי הרב שי'[16], במוסכם כל הקהל דק' הראדישץ, ולהיות לאות ולראי' באעה"ח[17] בפקודתו[18].

נא' יהודא ליבא"א[19] מו"ח ברוך זללה"ה אחי הרב שי'

כ"ה טבת תקנ"ו לפ"ק

לזכות להישובים שאינם מרוויזי[20] דמחנינו ל"פ[21] מנחצית דמי החכירה דמ"ץ שנותנים לשנה מערכי סכומותי', או שיתנו רק חצי סכום.

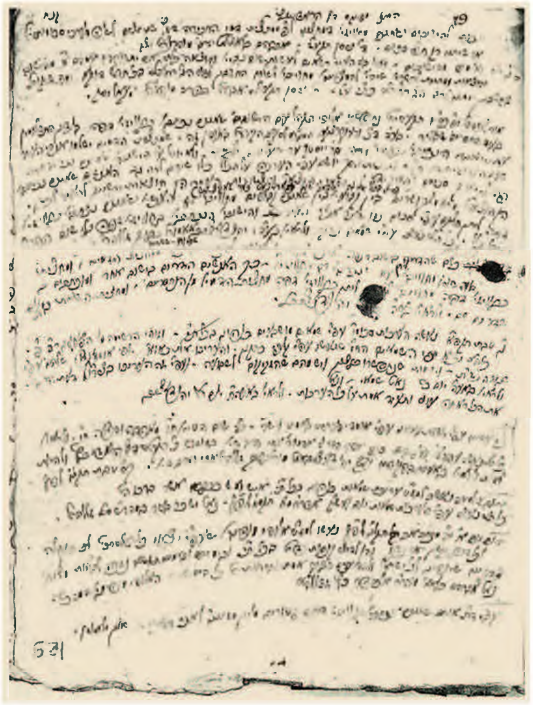
ד' ניסן תקע"ז

אברהם בלאא"מ הרב מוהרצ"ח יצ"ו

... הג' ר"ח וא' מהם מהישובים[22]. ואין בני העיר רשאים לעשות שום גביי' והוצאה בלתי אם יתוועדו עמהם א' מהישובי', והוצאות ומתנות להשרי' שיהי' להמנהיגי', מחוייבי' לשלוח

---

7 שעל פיהם.
8 כדין תורה. ראה שוע"ר הל' נזקי גו"נ סט"ו (שבעת טובי העיר יש להם רשות לדון דיני קנסות), וש"נ.
9 תפוצות ישראל.
10 שמותיהם לא הועתקו מתוך פנקס הראדישץ.
11 הערה כמה יתחייב כל אחד ליתן (לפי אחוזים, לכל סכום של הוצאות הקהלה).
12 תפוצות ישראל.
13 עפ"י ראה טז, יז, והיינו שהערכת כל אחד מתושבי הראדישץ היא לפי ממונו, כמבואר בשוע"ר הל' ת"ת פ"א ה"ג, וש"נ.
14 קטע זה הוא לכאורה ענין בפני עצמו, שאינו קשור לפשר שלאחריו. ואולי קשור להערכה, שלא יחשדו את השמאים, שהוסיפו בהערכה של אחד והפחיתו בהערכה של שני, מחמת אהבה או שנאה.
15 על פי הדין, והיינו שהוא פשר הקרוב לדין.
16 כ"ק אדמו"ר הזקן.
17 באתי על החתום.
18 לכאורה הכוונה היא, שהפשרה היא ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר הזקן, וציוה לאחיו מהרי"ל לחתום עליו במקומו.
19 האות ב' היא מלעיל ומלרע (כאילו נכתב: ליב בא"א).
20 "ביקורת" (ספר חשבון), כלומר - הישובים הסמוכים להראדישץ, שאינם קהלה בפני עצמם ואינם רשומים ברוויזי' של קהלת הראדישץ (לענין מסים, שנגבים ע"י הקהל).
21 לא פחות.
22 נראה שההתחלה חסרה, והוא כתב פשר בין תושבי הראדישץ לבין תושבי הישובים הסמוכים להראדישץ (שגם הם משתתפים בהוצאות הקהלה בהראדישץ - כנ"ל בסי' הקודם), ולכן אין רשות לקהלת הראדישץ לעשות גביות והוצאות - כי אם בשיתוף א' מהישובים, והג' [הגביה, או הגאון] ר"ח.

החשבון לפני הג' ר"ח תנ"ל בכל חדש דוקא, ומה שיקובל בחשבון יתנו להם הג' ר"ח הנ"ל כח"י ע"ז[23].

ח' ניסן תקע"ח

אברה בהרב מהצ"ה מקאליסק

אד ליום ה' י"ב כסלו תקעטי"ת, נתפשרו אלופי הקהל עם הישובים שאינם נכתבי' ברוויזי' דפה[24], בנדון התשלומין כעד החסרים שבעיר בעד ד"נ ודעקרוצקא המגיע לסקרב הקיר"ה, באופן זה, שמחצית הדמים ישלמו אנשי העיר עם הישובים הנכתבים ברוויזי' דפה כרייסטערעש[25] שעליהם בלבד, ולא יוטל על הישובים שאינם נכתבים פה שום הערכת סכום כלל, ומחציה הסך יושם עפ"י הערכה על הכלל כולו, שיתנו לזה גם האנשים שאינם נכתבים פה לפי ערך סכומם[26] (והערך ית"ל[27]). ושארי הוצאות והצטרכות הערך, הן הוצאות השייך להעיר לבד, הן הוצאות משא מלך ושרים (היינו בכלל זה גם הוצאות שעל פאדעגעש כמו זאקוציייעש), בין קבועי' כין שאינם קבועים[28], מחוייבים גם האנשים שאינם נכתבי' ברוויזי' דפה ליתן חלקם עפ"י סכום, כמו שאר אנשי העיר והישובי' הנכתבי' ברוויזי' דפה, בלי שום הפרש והכדל כלל.

כל הנ"ל נעשה עפ"י שמאים כתקון, ולראיה בע"ה[29]

יהודא ליבאאמי"ה[30] ברוך הלוה"ה

מאת לדעת, כשם שהדרים בישוב דפה[31] אינם מחוייבי' לעזור להחסרים שבמקום שדרים כ"א ממחצית הדמים, ומחצית השני' מחוייבים ליתן לעיר שנכתבי' שם ברוויזי', כך האנשים הדרים בישוב אחר ומוכתבים ברוויזי' דפה מחוייבי' ליתן ברוויזי' דפה מחצית הדמי' מן הנחסרים ומחצית השניה במקום שדרים שם.

ולראי' בע"ה

יהודה ליב הנ"ל

ג' טבת תקפ"א נעשה הערכת סכומו עפ"י שמאים מושבעים כנהוג בכל ז"ע[32], חוהי הרשימה מן ה"פענינג ד"פ פ', כל הנ"ל יצא מפי השמאים הנ"מ שנעשו על פי קלפי כתקון, והעריכו את כאו"א לפי אומדנא שלהם עפ"י שבועה כד"ת, ויש מהם שנתפשרו ברצון ויש מהם שהזקיקום לשבועה[33] ועפ"י זה העריכו כצדוק דעת הרכה.

23 לפני שיוציאו מנהיגי הקהלה את המתנות (שוחד) לשרים, צריך הג' ר"ח לאשר את החשבון ולשלוח (אל המנהיגים) כתב-יד על זה.

24 אולי הכוונה, כיון שהישובים הקטנים אלו הם סמוכים לעיר הראדישץ, יש גם עליהם החובה להשתתף עם אנשי הראדישץ בהוצאות אלו (שהם גם לצורך הישובים האלו) – אף שאינם רשומים בקהלה זו.

25 ברשימות. וכאן הכוונה כנראה – תקציב הוצאות קופת הקהל.

26 כלומר שכל סכום של הוצאות הקהלה הנ"ל, חצי מכמנו יתחלק בין תושבי הראדישץ והישובים הרשומים – שישלמו כל אחד לפי ערכו, וחצי השני יתחלק בין תושבי הראדישץ והישובים – בין הרשומים ובין אלו שאינם רשומים – שישלמו כל אחד לפי ערכו.

27 יתבאר לקמן (בהמשך הפנקס, בחלק שלא נערתק בכתי"ע זה).

28 בין הוצאות קבועות בין הוצאות חד פעמיות.

29 באתי על החתום.

30 האות ב' היא מלעיל ומלרע (כאילו נכתב: ליב באאמי"ה).

31 ונכתבים ברוויזי' של עיר אחרת.

32 תפוצות ישראל.

33 כלומר, בחירת השמאים הוא על פי קלפי, והערכת כל אחד היא ע"פ אומדנא של השמאים, ואם יש חלוקי דעות ביניהם (שהנערך טוען שהעריכו יותר מכפי מכוונו) ישבע הנערך (ותיקבע הערכתו לפי שבועתו), או

ולראי' באע"ה יום כו' נאום שמאי ... ונאו' ...[34]

את הכל ראתה עיני ותעיד אמת על כל הערכות, ולראי' באעה"ח יום הנ"ל

יחודא ליב

... עפ"י ד"ת אותם שאינם נכתבי' ברוויזי' דפה פטורים מליתן מזונו' לאנ"ח[35] ד[לוקוצי?]

שמעון מלאזני

היום יום ד' ה' אייר תקצ"ז לפ"ק, נתפשרו אלופי הקהל דק' רודני' עם מ' משה ומ' שמואל, בנידון הסכומות והערכות הנעשים בק' הנ"ל.

שעל ההערכות שיהיו נעשים מעכשיו לתשלום פאדושני' ורעקרוצקע ונידאיימעק, פטורים הנקובים הנ"ל לגמרי, להיותם שלא מאנשי רוויזי' דק' הנ"ל. וגם שיש קאראב' דז"ץ[36] כו'.

ועל הרייסטערש[37] שיהיו נעשים הוצאות העיר ומשא מלך ושרים, בין קבועים ובין שאינם קבועים, מוטל ג"כ על הנקובים הנ"ל באין הבדל והפרש כלל ביניהם לבין הנכתבים ברוויזי' דק' הנ"ל, רק שיופחת להם חלק רביע, שלכל רייסטער שיהי' נעשה ע"ס מאה רובל[38] לא יתנו נקובים הנ"ל כ"א לסכום חמשה ושבעים רובל, דהיינו שאלו היו מאנשי הרוויזי' דק' הנ"ל הי' נערך עליהם לפי ערך מעמדם ופרנסתם ארבעה רובל, ומחמ' שאינם מאנשי הרוויזי' דק' הנ"ל, לא יוערך כ"א שלשה רובל אסיג[39].

ובדבר נתינה הקצובה לתיבה כפי התקנה, מחוייבי' הנקובי' הנ"ל ג"כ ליתן במועדו וזמנו כשארי אנשי העיר. רק שבחשבון שעליהם ליתן לסכום הרייסטערש שלשה רבעים כנ"ל, ינוכה להם סך העולה מחצית הנתינה שלהם בתיבה מסך אשר יומסר לקאזנא[40] מן התיבה, על תשלום פאדעצעש דבני הרוויזי' דק' הנ"ל. ובכלל זה גם הוצאות הנאמן.

אך מסך אשר יקובל מהתיבה לצרכי העיר לא ינוכה להם כלום, כגון אם יקובל חלק שליש מהתיבה על הוצאו' העיר לא ינוכה להם מחצה כ"א משני שלישים העולה נתינה שלהם בתיבה.

ואם ירצו הנקובים הנ"ל ליתן שני שלישי הערך מהרייסטערש שעל הוצאות העיר ומשא מלך ושרים כנ"ל, ולא ינוכה להם כלום מכל הנתינה שלהם בתיבה, אזי הברירה בידם, בכדי שלא יצטרכו לעשות חשבון ודרישות וחקירות כמה נתקבל מהתיבה לצרכי העיר כו'.

ויהי' איך שיהי', הנה הערכות השמאות יהיו עשויים באמת וישר בלי שום נשיאות פנים והטיי' מאהבה או שנאה ח"ו, רק ע"י שמאים כד"ת הקדושה ובצירוף הב"ד.

כ"ז נעשה עפ"י פשר קרוב לד"ת ובקגא"ס[40] בפ"מ משני הצדדים ומרצונם הטוב.

ולראי' באעה"ח נא'...

קלז. מכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, לבניית בית כנסת

לפנינו מכתב שכתב כ"ק אדמו"ר האמצעי, אל אנ"ש באחת העיירות, בנושא הקשור במדה מסויימת למאסרו של רבנו.

שיתפשרו הנערכים עם השמאים בלי שבועה.

34 שמות השמאים החותמים - לא נעתקו מתוך הפנקס.

35 חיוב שהטיל הממשל על קהלת הראדישץ, ליתן מזונות לאנשי חיל של מחנה הסמוך לה.

36 קופת זבחי צדק [מס בשר], וכיון שיש הכנסה נוספת לקהלה, לכן אין צורך לגבות לצורך זה גם מאנשי הישובים הסמוכים לרודניא שאינם רשומים ברוויזי' של רודניא.

37 רשימת תקציב הוצאות קופת הקהלה ברודניא.

38 רובל של נייר (ולא של כסף).

39 קופת המדינה.

40 קרוב לדין תורה, ובקנין גמור אגב סודר [על קיום הפשר].

באגרת הזאת כותב להם בקשר למנין מיוחד שהיה להם, והתחילו לעסוק בבניית בית הכנסת מיוחד לקהלת החסידים.

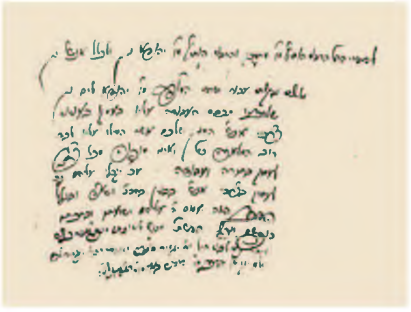
הזכות לבנות בתי כנסת נפרדים לחסידים, אחרי רוב ההלשנות נגד החסידים, נקבעה בחוקת היהודים, שהדפיס הממשל בשנת תקס"ד. ובו נאמר בסעיף 53 (הועתק ב"מאסר וגאולת אדמו"ר האמצעי", ע' 19): **אם באיזשהו מקום נוצר פילוג בקרב הקהילה, והפירוד הגיע לנקודה שאין מחנה אחד רוצה להתקיים ביחד עם המחנה השני באותו בית כנסת, אזי מותר לאחד מהם לבנות בית כנסת לעצמו ולמנות רבנים משלו.**

במלשינות שהביאה למאסרו של רבנו, ציטטו את הסעיף הנזכר (שם ע' ד), שבכחו יסדו החסידים מנינים משלהם בעיירות רבות.

דוגמה לדבר מוצאים אנו בעיירה פליעשעצעניץ, כמסופר במכתבו של החסיד ר' שמואל ראזענבוים (תולדות אברהם חיים ע' ל): והנה שם בהעיר קטנה הנ"ל היו דרים חסידים וגם מתנגדים הרבה, והי' מחלוקת גדולה ביניהם, ומתחילה לא הי' אז שם להחסידים ביהכ"נ מיוחד להתפלל שם, והם השתדלו בכל כחם להשיג רשיון לבנות להם ביהכנ"ס מיוחד (א חסידישע שטיבל) אך המנגדים לא הניחו להם להוציא את מחשבתם אל הפועל, בכל מיני תחבולות ומסירות, ואף לשכור איזה בית להתפלל שם לא הניחו להם, והיו מוכרחים לילך להתפלל להביהכנ"ס של המנגדים, וממילא מובן שהי' שם מחלוקת גדולה מאד ... וזה הואיל להם באמת להוציא מחשבתם הנ"ל אל הפועל, ובנו להם ביהכ"נ מיוחד כרצונם.

בעיירה הזאת, שהאגרת שלפנינו נכתבה אליה, הטילו החסידים על החסיד מוה"ר יהודא ליב, שיתעסק בבניית בית הכנסת ובשאר צרכי אנ"ש. אלא שעסק זה גזל את רוב זמנו, עד שלא היה מופנה לעסוק בתורה ועבודה.

כשהודיע הדבר אל רבנו, כתב רבינו את החסידים מוה"ר מרדכי ומוה"ר יהודה מאותה עיירה, שגם הם יקבלו על עצמם לעסוק בבניית בית הכנסת ובשאר צרכי אנ"ש שבאותה עיירה, יחד עם החסיד מוה"ר יהודה ליב. ומסיים בבקשה וברכה: **ויהיו נא לבני חיל, וה' יגמור בעדם, וזכות רבים יעמוד להם, ולא יוקטן הדבר ח"ו.**

לידידיי ה"ה הרבני הותיק מו' מרדכי
והרבני הותיק מו' יהודא נ"י
ולכלל אנ"ש נ"י

מלבותי ובקשתי עבור ידידי המופל' מו' יהודא ליב נ"י, שלדבריו תוכבד העבודה עליו בעסקו בעניני צרכי אנ"ש המנין שלכם אשד הטילו עליו, לכד רוב המלאכה כו', ואינו מופנה מכל צד לעסוק בתורה ועבודה. ע"כ יקבלו עליהם ג"כ לעסוק בצרכי אנ"ש בכנין בהכ"נ ושא"ד". ובגלל הדבר הזה יעמוד ה' עליהם ישועתו וכרמתו.

כנפשם ונפש הדוש"ת* ומבקש לטובתם מנפש עד כשך, ויהיו נא לבני חיל וה' יגמור בעדם, וזכות רבי' יעמוד להם ולא יוקטן הדבר ח"ו

חיבער באאמו"ר הגאון ז"ל נ"ע

קלח. פנקס חברה ש"ס ניקוליוב

כת"י 1378 שבספריה הוא פנקס חברה ש"ס של העיירה ניקוליוב, משנת תר"ה עד שנת תרכ"א, וכולל התקנות ובתירת המינויים וחלוקת הש"ס בכל שנה.

רב הקהלה הנזכר בפנקס, בשנים הראשונות שבו, הוא הרב אפרים זלמן [ראזומנע], מחב"ס הר אפרים (אדעסא תרנ"ז), וחותם שם (בשנת תק"ע): אפרים זלמן בלא"א מוה"ר דובער יצ"ו רעזומנע.

בנו הרב משה שמואל הוא המו"ל של הספר הנ"ל, וחותם שם (בשנת תרנ"ז): משה שמואל

41 בבניין בית הכנסת ושאר דברים.
42 הדורש שלומם תמיד.

הנק' הרב הישיש דק' ניקאלאייעב, בן הרב המחבר זצ"ל [ואולי הוא טה"ק וצ"ל: משה שמואל בן הרב המחבר זצ"ל, הנק' הרב הישיש דק' ניקאלאייעב.

כמו כן נזכר רבה של העיירה הסמוכה תרסון, הרב יצחק יהודה [דייטשמאן]. והוא השואל בשו"ת צמח צדק תאהע"ז סי' שנט, ותותם (בשנת תרי"א): הק' יצחק יהודה ב"ר זלה"ה אב"ד דק' תערסאן. האדרעס שלי יצחק דייטשמאן ראבין [כלומר הרב יצחק דייטשמאן].

משנת תרי"ז ואילך נזכר בפנקס, יחד עם הרב אפרים זלמן הנ"ל, גם הגאון החסיד מוה"ר אברהם דוד לאוואוט, מח"ס קב נקי, שער הכולל ועוד, וסבו של הרבי.

בשנים תר"כ-תרכ"א, נזכר מוהרא"ד לאוואוט לבדו, בכינוי הרב. אז עבר לידיו גם ניהול החברה והפנקס, אשר בדף הראשון שלו מופיעה גם החותמת שלו.

עד לאותה שנה כיהן מוהרא"ד לאוואוט כרבה של העיירה ראמאנאווקא, כדלקמן פרק קמ.

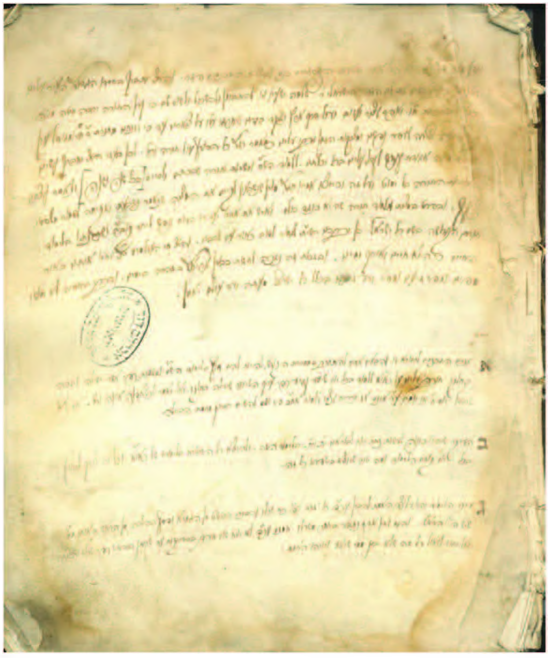
גם בשו"ת "צמח צדק" תאהע"ז סי' שנט נדפסה גביית עדות שלו, משנת תרי"א, בתתימת "מ"ץ דק' ראמאנאווקי".

גם בין ההסכמות שבתחלת ספרו קב נקי יש מכתב תהלה שנכתב אליו בשנת תזר"ת לפ"ק [תרט"ן], ומכונה "מ"ץ דק"ק ראמאנאווקא".

וא"כ עבר מראמאנאווקא לניקולייוב לערך בשנת תרט"ז.

המייסד וראש החבורה היה הנגיד ר' שלמה ישעי' ראפאלאוויטש. וכן השתתפו בזה בניו הנגידים, ר' אלכסנדר סענדר ר' יחיאל ור' זלמן (אודותם ראה אהלי ליובאוויטש אד"ש תשנ"ה ע' ואילך 45).

הנגיד ר' אלכסנד סענדר הנ"ל, הביא את מוהרא"ד לאוואוט לניקולייוב (ראה ראשי פרקים מתולדות המחבר, בראש הס' קב נקי).

נודע מאמר חז"ל הוא הי' אומר כשעת המפזרים כנס וכשעת המכנסים פזר, והאל יתברך בחסדו הגדול העיר עלינו רוח מגרום ובראשינו את לב הגביר הישראלי ר' שלמה ישעי' נ"י להתעורר ולהשכיל ולשום לב כי קרן התורה ירדה מטה מטה וכמעט שנשתכחה ח"ו ואפס עצור ועזוב ועול דרך ארץ נשקד בידינו ישתרגו עלו על צוארנו עד כי זזחנו מתורת ד' ח"ו, ומגודל עון ביטול תורה שחה לעפר נפשינו ומצוקות הזמן גברו עלינו כמאמר חז"ל כל הפורק עול תורה וכו',

לכן בעזר האל יתברך עשינו [חכר]ת מצוה אגודת קודש לקבל עלינו בכל יכלתנו, ללמוד הש"ס ומשניות ותורה שבכתב ולסיים [בכל שנה ושנה] ולאסר עצמנו במוסרות התורה כל ימתו, ועל זה ויציצא אמרו חז"ל מנין שנשבעין לקיים את המצוה שנאמר נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך, ובפרט במצות ולמוד תורה שהיא כנגד כולם, ואיש את אחיו יעזורו ברוח ונפש ליחד קוב"ה ושכינתי' בלימוד תורתו הקדושה כשם כל ישראל, כן יסבבנו השי"ת בגמור לטוב כאשר עם לבבנו,

והאל חי העולמים יתי' יחי' אומנו באור החיים כי הוא חיינו ואורך ימינו, וכזכות זה נזכה לחזות בבנין אריאל במהרה בימינו, ודברי התורה לא ימושו מפינו ומפי זרענו ומפי זרע זרענו בכלל כל ישראל מעתה ועד עולם. אמן.

א. אנחנו הנכנסים לחבורא זו והבאים אתנו להתחבר במחברת הקודש, להיות להם חלק בלימוד הש"ס ומשניות כפי אשר יעלה ויזכה בחלקו, חובה עלינו על האו"א ללמוד בכל יום שיעור קבוע כפי ערך השיעור שיעלה בחלקו, ואל יאמר לשאפנה אשנה וכו', אם לא שיבטל יום א' או יומיים ע"י אתם או יכריח עצמו ללמוד אח"כ פי שנים להשלים חסרון מחמת הכטלה.

ב. העיקר שיהי' כוונה לעשות נחת רוח לבוראנו ית' ויתʻ, בלימוד הזה, ולהוציא כל החבורא בלימודו של כאו"א, וכל זה צריך לכוון בכל יום קודם הלימוד ומה טוב שיוציא בשפתיו כל זה.

ג. עיקר הלימוד יהי' על צד האמת להבין עכ"פ כל אחד ע"פ כח שכלו והבנתו הפשט מן הגמרא ופסק ההלכה מן הרא"ש באותו מס' שיש פי' הרא"ש, והגם שאין אדם נתבע ביותר משכלו אמנם עכ"פ לא יניח שום דבר בספיקות עד שיבין הפשט כפי שכלו והשגתו ואל יבוש לשאול כל מה שלא יבין ממי שיודע מורהו האמת.

ד. ההתחלה מן הלימוד יהי' איה"ש בר"ח אדר השני התר"ה בהתועדות כל אנשי החבורא, ובסעודת מצוה בבית הגביר הנ"ל ובהתחלה גמורה המשנה ראשונה מכל מסכתות הגמרא וכן מכל מס' משניות והסיום הכללי של כל הש"ס יהי' איה"ש בר"ח סיון התר"ו ג"כ בבית הגביר הנ"ל בהתועדות כל אנשי החבורא ובסעודת מצוה בבית הנ"ל, ושם יעשו קלפי ויטילו גורל לעשות בעלי התמנות.

ה. מי שיעלה בחלקו שני מסכתות מחוייב להתמיד יותר בלימודו עד שיסיים המס' ראשונה בא' משני זמנים האלו, או בר"ח סיון קרוב לחג השבועות זמן מתן תורתנו, או בליל הושענא רבא בזמן שמחתינו שמחת התורה בהתועדות החבורא ובסעודת מצוה ג"כ בבית הנ"ל וסיום מס' השני' ישאיר עד סיום הכללי, אכן מי שלא יעלה לו רק מס' אחת ויעלה בידו לגמור המס' שלו בזמן מוקדם וכל הקודם זכה ומוקדם לברכה, אעפי"כ אין לו רשות לעשות הסיום ומחוייב לחזור על לימודו עד שימשך סיום מס' שלו לסיום הכללי ליום המוגבל כנ"ל.

ו. חלוקת הש"ס יהי' עפ"י דעת ראש החבורא בצירוף בעלי התמנות, והם ישיתו לב להעתיק לכל א' בערכו וכהשגתו, וכאשר ישית עליו כן יקום. וכל הרוצה להחשב מאנשי החברא מחויב ליתן דמי קדימה סך ששה רו"כ אם לא לפי ראות עיני החבורא אשר דל הוא ואין ידו משגת לתת את הסך הנ"ל אז ביכלתו להקל מעליו.

ז. כל אחד מבני החבורא ובפרט המשגיח יש לו רשות לשאול לחבירו כענין באשר הוא לומד, למען לדעת אם לומד ומדקדק בלימודו עפ"י פשט לפי ערך הבנתו, ורק שלא יהי' באופן על דרך קנתור ח"ו או להתגדל עליו או בליצנות, או שלא עפ"י האמת ובסברות רחוקות ורק בפשט הענין ולהחכים איש את רעהו ומה שחסר זה מגלה זה, ובפרט חלילה לא לשמוח בתקלת חבירו ח"ו, ורב שלום בניך וכו', ושלום על ישראל.

ח. בכל חודש וחודש יודע להגבאי והמשגיח מכל או"א כמה דפין למד בחודש הזה, ויתנו תודע מזה לראש החבורא ושיהי' כ"ז נעשה באמונה.

ט. כל אחד מבני החבורא מחוייב ליתן בכל חודש כפי נדבת לבבו לקופת החבורא, וכאשר יבאר קצבתו כן ישלים, וכ' יהי' נגבה ע"י הגבאי ויהי' נשלח ליד הנאמן הנברר מהחבורא, וכל הכסף המקובץ יהי' על קניות הש"ס ומשניות ותנ"ך, וכל הספרים שיהיו נקנים ממעות החבורא הנ"ל יהיו שייכים להבהמ"ד דפה.

י. גם אם יסע אחד מבני החבורא מניקאלאייעב לאיזה מקום שיהי' לצורך פרנסתו וכדומה, עכ"ז לא יפטור עצמו מחוק המוטל עליו בלימודו באיזה מקום שיהי', וישלח תודע בכל עת מלימודו הטוב, ולעת הסיום הכללי אם יהי' ביכלתו יתאמץ לבוא לפה להיות בכלל השמחים בסיום התורה.

יא. ג"כ מחוייבים כל אנשי החבורא ללמוד בכל שנה תורה נביאים וכתובים בכלל, ויתחלק ג"כ עפ"י צעטיל עכאו"א ג"כ עפ"י ראות עיני הראש החבורא ובעלי התמנות.

יב. אם יחלה ח"ו א' מאנשי החבורא ונפל למשכב זמן רב, מחוייבים שאר אנשי החבורא להשלים השיעור שלו, ולכוין להוציאו ר"ח, ושכרו יהי' משלם, ואם ימות ח"ו איזה מאנשי החבורא ויפטור מן העולם מחוייבים ג"כ אנשי החבורא להשלים השיעור שלו כנ"ל, וללמוד כל שבעה ושלשים משניות ומס' מועד קטן לטובת נשמתו.

יג. כאשר עיקר החבורא זו נוסדה על אבני תעודה להגדיל תורה ולהאדיר, מהראוי ומהחיוב להזהיר גדולים על הקטנים ולתמוך חבורא תלמוד תורה דפה מילדי אחב"י בכל מילי דמיטב. וד' הטוב יתן הטוב לנו ולכל ישראל עד העולם. אמן.

והנני באתי עה"ח לאשר ולקיים כל המוטל עלינו בצירוף כל אנשי החבורא כפי התקנות

המבוארים פה בלי שום שינוי מכל הנ"ל והתחייבתי א"ע ליתן בלי נדר לנדבה לכבוד התחלת הלימוד התורה אי"ה בר"ח אדר שני סך ח"י ח"י קערבליך ס"ה ששה ושלשים קערבליך וג"כ ליתן נדבה בכל חודש וחודש בהמשך זמן הלימוד הזה ארבעה קערבליך לחודש.

יום אל"ף ט"ו אדר ראשון תר"ה

חק' שלמה ישעי' [...] ראפילאוויץ

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה שלושה רו"כ, ובכל חודש ליתן א חצי רו"כ. ע"ז באה"ח אלכסנדר סענדר ראפאלאוויץ

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה שלושה רו"כ, ובכל חודש ליתן א חצי רו"כ. ובאתי עה"ח יחיאל ברש"י נ"י ראפאלאוויץ

הנגיד ר' זלמן ראפאלאויץ התנדב ליתן עתה שני רו"כ, ובכל חודש א רובל סיג.

הרב ר' אפרים זלמן ובנו ר' משה שמואל נדבנו עתה ליתן נדבה ט' זהובים ובכל חודש ח"י קאפקעס כסף.

הרב ר' יצחק יהודה מחערסאן.

ר' אלי' משה חתן הרב ז"ל מחערסאן.

גם אנכי הח"מ נדבתי ליתן עתה נדבה חצי קערבל ובכל חודש א' זהוב

שלום בן הרב מנחם מענדל

למז"ט נעשה הקלפי ביום ח' כ"ז אדר הראשון ה'תר"ה

בורר ראשון הרבני הוותיק ר' שלו' מוויליקע

בורר שני הרב ר' יצחק יהודה מחערסאן

בורר שלישי ר' פנחס ברש"פ

בורר רביעי ר' אהרן דוב

בורר חמישי ר' משה שמואל בהרב

ואלו הן בעלי חתמנות אשר נבררו

ראש החבורא הגביר ר' שלמה ישעי'

גבאי ראשון הנגיד ר' זלמן פרץ

גבאי שני הנגיד ר' יחיאל בהגביר

גבאי שלישי הנגיד ר' יצחק קאסיר

נאמן הנגיד ר' סענדער בהגביר

רואה חשבון ר' יצחק ראפאפורט

התחלקות הש"ס ומשניות ותנ"ך לכל אנשי החבורא בחלוקה ראשונה שנת ה'תר"ה.

הרב דפה ר' אפרים זלמן נ"י זכה לחלקו דניאל עזרא נחמי' ד"ה גיטין קדושין .

הרב דחערסאן ר' יצחק יהודה נ"י זכה לחלקו תורה עם פרש"י מס' זבחים.

—

הרבני וכו' מ' אליעזר חתן הרב זכה לחלקו סוכה.

—

הרבני וכו' מ' יוסף שו"כ זכה לחלקו עבודה זרה.

ב"ה חלוקת הש"ס ומשניות ותנ"ך וזוהר לכל אנשי החבורא דשנת ה'תרוא"ן, וכל התקנות המבוארים לעיל הם בתוקף לאשר ולקיים כאו"א, אמנם נתחלף בהסכמת ראש החבורא והגבאים וכעלי התמנות [. . .] אנשי החבורא להמשיך זמן הסיום הגדול על כל הש"ס עד שני שנים מהיום, היינו עד סמוך לחג השבועות דשנת היתר"ח אי"ה.

—

הרב דפה ר' אפרים זלמן נ"י

הרב ר' יצחק יהודא נ"י

בנו ר' משה שמואל נ"י

—

למז"ט בעלי התמנות וכוררי' עפ"י הגורל

—

במקום כולם הרב ר' אפרים זלמן נ"י

התחלקות הש"ס לכאו"א משנת תרוא"ו עד תר"ח פה ניקאלאייעב חלוקה ראשונה

—

התחלקות הש"ס משנת תר"ו חלוקה שני'

למז"ט התחלקות הש"ס לכל אנשי החבורא בשנת תר"ח בעת סעודת סיום הגדול מהש"ס משנת תר"ז, אשר היי' בבית המנוח הגביר ה"ר שלמה ישעי' זצללה"ה, אור ליום וא"ו ג' טבת זאת חנוכה שנת תר"ח . . .

לאשר ולקיים בתוקף ועוז את החברא ש"ס דפ"ק ניקאלאייעב נתקן עפ"י ראשי החברא בהסכם רוב אנשי החברא ש"ס

א. לחלק המסכתות מן הש"ס למען ילמוד כאו"א אשר זכה לחלקו ולסיים לא יאוחר מן חמשה עשר באב שנה זו שנת ת"ר טו"ב לפ"ק.

ב. חלוקת הש"ס יהי' דוקא להאנשים הדרים פה ויוברר משגיחים לתהות אקנקני הלומדים בכל ר"ח כמה למדו.

ג. המסכתות שבסוף כל סדר וסדר אין רשות לסיים בפ"ע ומחוייבים להמתין על הסיום הכללי. אמנם שאר מסכתות כל הזריז לקיימם ה"ז משובח, רק שיהי' בידיעת הגבאי.

ד. יושת וואכיר על כאו"א סך עשרה קט' כסף בכל שבוע ושבוע, ומחוייבים ליתן הוואכיר לידי הגובים לא יאוחר מבכל חודש בחדשו, והעניים הלומדים אשר אין בכחם ליתן הוואכיר כנ"ל מחוייב הגבאי לעשות הערכה על העשירים להשלים הסכום בשלימות. ויהי' מנוחלי העוה"ז והעוה"ב כישכר וזבולון.

ה. מעות הוואכיר הנקבץ אין רשות להגבאי להוציאם לשום דבר בלתי לקנות ש"סין ושארי ספרים הנצרכים לחברא ש"ס, וכל זה לא יעשה בלא הסכם ראש החבורא.

ו. מי שלא ילמוד את המסכת שעלה לגורלו בשנתו, אזי יכתוב הגבאי לתוך הפנקס הלז אשר נקנס האיש הלז מלהיות באיזה התמנות מן החברא הלזו, ואם ח"ו גם בשנה שני' לא ילמוד המסכת אוי יבדל מאנשי החברא קדושה הלזו.

ז. כל אנשי החברא הלזו יהיו נרשמים בפנקס הלזה בשמות האנשים והבאים מחדש צריכים ליתן דמי קדימה כראות אנשי החברא או בעלי ההתמנות ואז יהי' נרשם בשמות האנשים ככל אנשי החבורא ויהי' כאחד מאתנו.

שנת ת"ר טו"ב

למז"ט מוש"ק אור ליום א' ד' דחוה"מ סוכות. יען שמן הטעם לא נעשה קלפי, הובחרו בעלי התמנות עפ"י ריצוי אנשי החבורא הלזו, ואלו הן:

ר' אלכסנדר סענדער ב"ר שלמה ישעי' ראש החבורא

ר' יחיאל ב"ר שלמה ישעי' גבאי

ר' יצחק צבי ב"ר שאול נאמן

ר' אברהם דוד ב"ר יהודא ור' שלמה ב"ר איתמר משגיחים

למז"ט חלוקת הש"ס דשנת חמשת אלפים ושש מאות ושבע עשרה לבריאת עולם.

—

עירובין הרב ר' אפרים זלמן

—

מנחות ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

—

בכורות ועירוכין ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

ב"ה אור ליום ה' מוצאי חנוכה דשנת חמשת אלפים ושש מאות ועשרים לב"ע נעשה קלפי ועלו לבוררים:

ר' דוב בער ב"ר פנחס בורר ראשון

ר' משה יוסף ב"ר שלמה בורר שני

ר' שלמה ב"ר איתמר בורר שלישי

הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודא בורר רביעי

ר' מרדכי ב"ר יוסף הלוי בורר חמישי

למזל טוב

אור ליום ה' מוצאי חנוכה ג' טבת שנת כתר לפ"ק נתמנו ע"פ הבוררים הנ"ל מנוים לח"ק הלזו:

—

הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודה במקום כולם

למזל טוב שנת תרכ"א, ליל ה' ר"ח כסלו נתאספו כל אנשי החברא לבית הגביר ראש החבורה

ר' אלכסנדר סענדר ב"ר שלמה ישעי' ז"ל וגמרו בשלימות לימוד הש"ס משתה ושמחה בביתו הגביר. ואלה שמות האנשים אשר למדו הש"ס מן זאת חנוכה שנת כת"ר עד ר"ח כסלו תרכ"א:

בכא בתרא ר' אברהם דוד ב"ר יהודא הי' זלמן ב"ר אפרים הכהן

סנהדרין ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

למז"ט אור ליום ה' ר"ח כסלו שנת תרכ"א לפ"ק יצאו בורדים עפ"י הגורל:

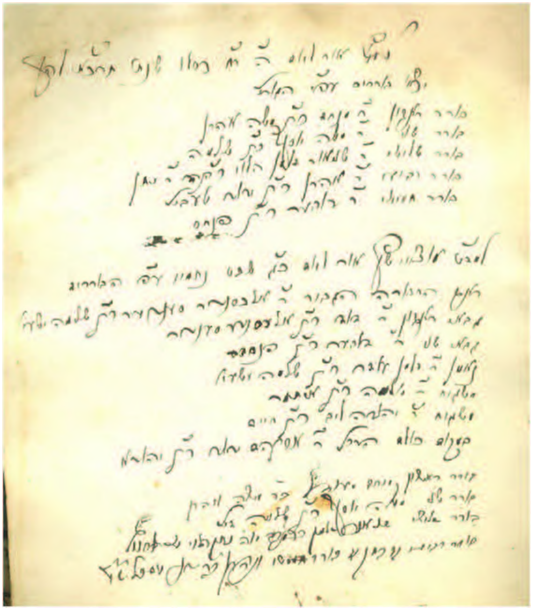
בורר ראשון ר' מנחם ב"ר משה אהרן

בורר שני ר' משה יוסף ב"ר שלמה

בורר שלישי ר' שניאור זלמן הלוי בהרב ר' נתן

בורר רביעי ר' אהרן ב"ר דוד טעביל

בורר חמישי ר' דובער ב"ר פנחס

למז"ט מוצאי ש"ק אור ליום כ"ג שבט נתמנו ע"פ הבורדים

ראש החבורה הגביר ר' אלכסנדר סענדער ב"ר שלמה ישעי'

גבאי ראשון ר' דוד ב"ר אלכסנדר סענדר

גבאי שני ר' דובער ב"ר פנחס

נאמן ר' זלמן עוזר ב"ר שלמה ישעי'

משגיח ר' שלמה ב"ר איתמר

משגיח ר' יהודה ליב ב"ר חיים

במקום כולם הרב ר' אברהם דוד ב"ר יהודא

בורר ראשון מנחם מענדל ב"ר משה אהרן

בורר שני משה יוסף ב"ר שלמה ז"ל

בורר שלישי שניאור זלמן בהרב מו"ה נתן הלוי ז"ל הורביץ[43]

בורר רביעי גם במקום

בורר חמישי אהרן ב"ר דוד טעביל ז"ל

קלט. פנקס חברת מלביש ערומים בליובאוויטש

באוסף כתבי היד שבספריה (מספר 1970) נמצא פנקס חברת מלביש ערומים אשר בליובאוויטש.

נוסח השער הוא: פנקס דחברה מלביש ערומים לפרט כ"י ת'ראה ער'ום וכסיתו לפ"ק בק"ק ליובאוויטש [תר"כ].

בפנקס רשומים: א) בתירות הגבאים. ב) קבלת החברים. ג) נדבות הנגידים. ד) חשבון הכנסה והוצאה - במשך השנים תר"כ-תרע"ה. היינו בתקופה המתחלה אחרי השריפה הגדולה בליובאוויטש (בין השנים תרט"ז - תרי"ח. ראה ספריית ליובאוויטש ע' לא-ה), ומסתיימת לפני מלחמת העולם הראשונה (שהתחילה בקיץ תרע"ד).

בתחלתו רשומים: א) זכרון לטובה - השתלשלות יסוד החברה. ב) תיזוק ידי החברה בכתי"ק

43 כנראה הכוונה לרבה של פולוצק. ראה לעיל פרק לב.

אדמו"ר הצ"צ ובתתימתו. ג) התחייבות שנתית של בני ונכדי אדמו"ר הצ"צ נ"ע בתתימתם.
קטעים מפנקס זה נדפסו בקובץ יגדיל תורה נ"י. ס ע' שיג ואילך.

פנקס החברה מלבישׁ ערומים
לפרט בי תראה ערום וכסיתו לפ"ק[44]
בק"ק ליובאוויטש

זכרון לטובה

והדברים עתיקין אשר כבר עשוהו ותיקין ואנשי מעשה, בחמלתם על עניי הצאן, ערומים ויחפים ובפרט בני עניים ההולכים לבית הספר, ואין כל לכסות קרה, צפד עורם עליהם. ויתאספו נדיבי עם ואנשי לבב, להתחבר ולהתנות לדבר מצוה זו, ויהיו פקודיהם במספר שמות לגולגלותם נדבת כאו"א רשומה בפנקס מדי שבוע בשבוע דלא שלו (?) וזריזים הקדימו למצוה להמציא-מראשית השנה בקופה של צדקה להלבישׁ מערומיהם, ולפקח בצרכיהם. ועלתה בידם זמן משך הגון עד כי יצא הקצף וליבה הלהב פה"ק[45] ריעה התרועעה פור התפוררה עיר ויושבי כה, וכני לביא התפרדו ואחוזת הקשת כתב הפנקס הנקשרים היו לשריפת אש, וכל תקנות ויסודות יתידותיו אפסו ספו תמו, עתה בראותינו שמה ושערורי' הן היתה כזאת, להרוס יסוד המצוה ועוצם הרחמנות אשר על האומללים הנמצאים פה עירנו קמנו ונתעודד לחזק מחדש עסק המצוה, וחברת עושי צדקה הלבשת ערומים הנ"ל, כל אשר ה' בחק הנ"ל יכא על מקומו בח"י וכתוספות מרובה על העיקר לקיים כל דבר וחדשים כל אשר נדבה לבם להתחבר ולהתנדב לדבר מצוה זו וכל אשר נשאו רוחו לקרבה אל המלאכה יבאו ויתאספו לתרום בפנקס הזה וכעל גמולות כעל ישלם ירעיפו שמים מעל כרכות ואגלי טל למתחזקים ועושים ומעשים ויזכו לבנין אריאל בביאת ינון, גואל ישראל וקיבץ נפוצות יהודה וישראל בב"א

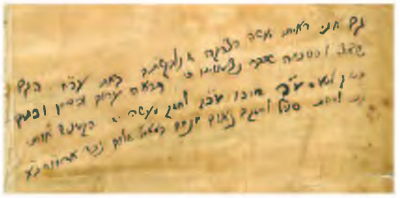
בעה"ח יום ג' ח"י מרחשון שנת יעטו כסה דלים ערומים לפ"ק[46] פה ק"ק ליובאוויטש

---

44 תר"ך.

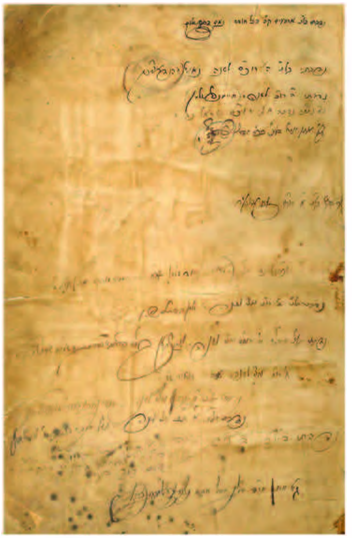
45 פה קהלתינו, על השריפה הגדולה בליובאוויטש בין השנים תרט"ז-תרי"ח.

46 החשבון: יוצא תר"ל, והוא טעות סופר, כמובן.

גם[46] אני ראיתי מעשה הצדקה זו ולבקשתם כאתי עה"ח הגם שא"צ להסכמה שכבר נצטווינו כי תראה ערום וכסיתו וכתיב חנוך לנער ע"פ דרכו עכ"ז לחזק מעשה ידי הקטנים אמרתי ג"כ להיות סניף לחזק.

נאום מנחם באאמ"ו שלום נכד אדמו"ר נ"ע

נדבתי[48] בל"נ ארבעים ק"ר[49] בכל חודש נאום ברוך שלום[50]

נדבתי בל"נ ה' רוכ"ס לשנה נאום יהודא ליב[51]

נדבתי ה' רו"כ לשנה חיים ש' זלמן[52]

ג"א נתתי נדבה חצי רוכ"ס ישראל נח[53]

ג"א אתן אי"ה בל"נ בכל חודש שמואל[54]

נדבתי בל"נ א' רוכ"ס יצחק דובער[55]

נדבתי כ' רו"כ לשנה בל"נ. מאיר שניאור זלמן בא"א הדב המנוח מוהר"ר אהרן יעקב ז"ל[56]

נדבתי בל"נ כ' רו"כ וחצי לשנה ש' זלמן כהרי"ל שי'

נדבתי בל"נ אי"ה א' רו"כ וחצי לשנה לוי יצחק בא"א הרה"ג מוהר"ר ברוך שלום שי"נ

א' רו"כ וחצי לשנה אי"ה שניאור ש"ס[58]

נדבתי בל"נ א' רו"כ וחצי לשנה שמרי' נח[59] באאמו"ר מוהרי"ל נ"ע

נדבתי בל"נ א' רו"כ וחצי לשנה יוסף חיים בהרב מו' לוי יצחק

נדבתי בל"נ ב' רו"כ לשנה שניאור זלמן אהרן[60] באאמ"ו שי'

בצירוף החתן האברך החכים שלום דוב בער[61]

ג"א אתן בל"נ אי"ה בכל חודש משה יהודה ליב גינצבורג[62].

---

47 קטע דלקמן נכתב בפנקס בגוסתי"ק אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ונעתק משם בכת"י 1007 שכב, ב בכוותרת "בחנוכה שנת תרכ"ו", וכך נעתק משם במגדל עז ע' תרג, ובאגרות-קודש אגרת כא (ע" שסג). אמנם מהעתק הפנקס שלפנינו נראה שאות ואו"ו מיותרת וצ"ל: בחנוכה שנת תר"כ.

48 בין החותמים ראשונה הם בני כ"ק אדמו"ר הצ"צ הנמצאים בליובאוויטש. אך החותמים האחרונים שבהם, בודאי הוסיפו שמותיהם בשנים הבאות, שהרי בשנת תר"כ עדיין לא נולד כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע - הרשום א' לפני האחרון.

49 קטני כסף [קאפקעס].

50 באדמו"ר הצמח צדק.

51 אדמו"ר מוהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר הצמח צדק.

52 אדמו"ר מוהרח"ש מלאדי, באדמו"ר הצמח צדק.

53 אדמו"ר מהרי"ן מניזין, באדמו"ר הצמח צדק.

54 אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש, באדמו"ר הצמח צדק.

55 אדמו"ר מהרי"ד מלאדי, באדמו"ר מוהרחש"ז הנ"ל.

56 אולי הוא ר' שניאור ב"ר יעקב באדמו"ר הצמח צדק. ראה פרדס חב"ד גליון 1 ע' 70.

57 אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, באדמו"ר מוהרי"ל הנ"ל.

58 אולי הוא ר' שניאור (ב"ר מנחם נחום באדמו"ר האמצעי) חתן אדמו"ר הצמח צדק.

59 אדמו"ר מוהרש"נ מבאברויסק.

60 הרז"א באדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש.

61 אדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש.

62 חתן אדמו"ר מהר"ש מליובאוויטש.

מוסדות וישיבות

קמ. הישיבה בראמאנאווקא, שניהל הרב לאוואוט

לפנינו מכתב תמיכה, שכתבו הרבנים הקדושים בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק"; אשר לפי הנראה - נכתבה בקשר לישיבה ותלמוד תורה בעיירה ראמאנאווקא, שניהל הגאון החסיד מוה"ר אברהם דוד לאוואוט - זקנו של כ"ק אדמו"ר זי"ע. ובשולי הגליון באה הוספה שהוסיף מוהרא"ד לאוואוט בעצמו.

מכתב תמיכה זה נכתב על ידי בני כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק", מי שהיו אח"כ האדמו"ר מהרחש"ז מלאדי, ואדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט, ואדמו"ר מהרי"ן מניעזין.

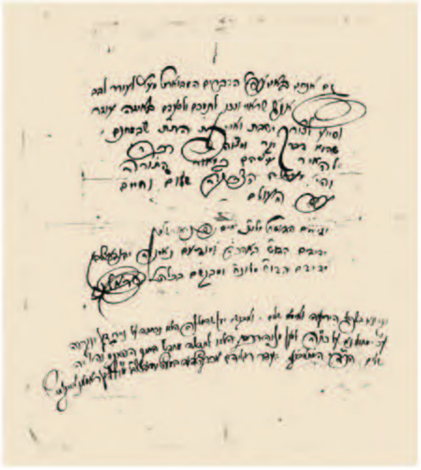
במכתב תמיכה זה מעוררים את אנ"ש לתמוך "ישיבת ואסיפת הת"ת שבמחנם", "המבוארת מעבר לדף".

"הדברים המבוארים מעבר לדף" לא הגיעו לידינו, ולפי מה שנכתב בשולי האגרת, על ידי הגאון החסיד מוהרא"ד לאוואוט, בעל קב נקי ועוד, מסתבר שכוונת האגרת היא - לתמוך בישיבה ותלמוד תורה בראמאנאווקא, שבה כיהן באותה שעה מוהרא"ד לאוואוט - מו"ץ של העיירה.

במכתב ובהוספה לא מופיע תאריך ויש לשער שנכתבה בין השנים תר"ה-תרט"ז, שהרי לפני תר"ה היו הבנים מדאי צעירים, מכדי לכתוב מכתב תמיכה לאנ"ש. ואילו בשנת תרט"ז עבר מוהרא"ד לאוואוט מראמאנאווקא לניקולייוב', וכאן חותם "מו"ץ דק' ראמאנאווקא".

מלשון התחלה "גם אנחנו באנו", נראה שהמלצה זו באה על גליון, שעליו תחתו עוד כמה מגדולי התקופה ההיא.

המכתב נכתב על נייר דק, ונקרע. וכדי שיהי' לו קיום, הדביק אותו מוהרא"ד לאוואוט על דף גדול יותר בתוך פנקס, וכתב (על שניהם יחד) את הבקשה, "לחדשה מחדש בתוך הפנקס".

גם אנחנו באנו עפ"י הדברים המבוארים מע"ל, לעורר לכבד אנ"ש, שראוי וכהן לתמכם ולסעדם באיזה עזר וסיוע לצורך ישיבת ואסיפת הת"ת שבמחנם, שהוא דבר יקר ומצוה רבה להאיר עיניהם במאור התורה, והי' מעשה הצדקה שלהם[1] חיים עד העולם[2]

ידידם הדוש"ת מלו"נ חיים שניאור זלמן
ידידם הדו"ש באהבה ומדיעם נאמנה יהודה ליב
ידידם הד"ש מלונ"ח ומבקשם בכל ת"ל ישראל נח

נקיטנא בשפולי' הירעה ואימא שלום[3], ומבקשם יען שהמליצה הלזו נכתבה על נייר דק ונקרעה, ע"כ ימחולו נא על כח"ה למען מצוה רבה הלזו, לחדשה מחדש בתוך הפנקס, והי' זה שלום.

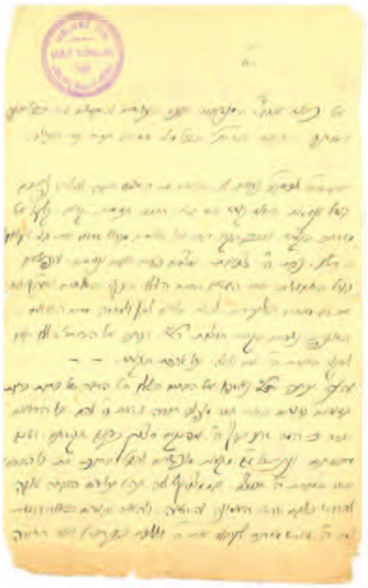
הכ"ד המתאבק בעפר רגליהם[4]

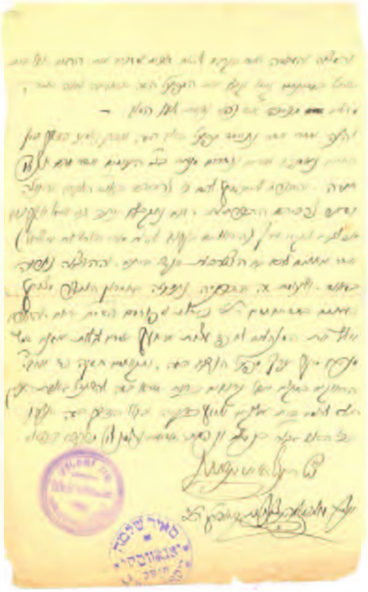
אברהם דוד במו"ה יהודה ליב מי"ץ דק' ראמאנאווקא

---

1 ראה לעיל פרק קלח.
2 ישעי' לב, יז.
3 תהלים קלג, ג.
4 ע"פ סנהדרין קב, ב.
5 ע"פ שבת קטז, א.
6 ע"פ אבות פ"א מ"ה.

קמא. מכתב מרבני ניקולייב, לתמוך בישיבת תומכי תמימים שבליובאוויטש

לפנינו מכתב המלצה עבור ישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש, חתום ע"י שני רבני ניקולייב, הרב ישראל אייזנשטיין, בעל שו"ת עמודי אש, והרב מאיר שלמה ינובסקי, זקנו של הרבי.

ממה שמזכירים כאן את המחלקות של הישיבה (נתייסדו ע"ז מקומות מוכשרים להכיל בתוכם את כל הבתורי'), וגם את המחלקה לאברכים (הראוים בקרוב להיות מורי הוראות בישראל), נראה שנכתבה איזה שנים אחרי תקופת התייסדות הישיבה - בשנת תרנ"ז.

תולדותית של הישיבה - ראה בארוכה בכרם חב"ד גליון 3.

ב"ה

אל כבוד אחב"י המנדבים בעם העושים והמעשים די בכל אתר ואתר, יברכם השי"ת בכל מילי דמיטב תמיד עד העולם

אחדשה"ט לכאו"א כראוי לו, כאנו עם הספר הזה להציע לפניכם גודל ונעימות ישיבות קודש אשר בשם התמכי תמימים יקראו, קלעו אל מטרתם בקודש, וכבר בקרו רבים וכן שלמים מגדולי זמננו את גני שעשועי' האלו, כדמי ה' צבאות, ומצאו פריים טובים ונעימים, והפליאו גודל התועלת אשר הכיאו בחיים הללו בעקרי יהדותם והוה"ק, והחי' עם רב מאחינו הצעירים, להיות עליהם למגן ולמחסה ממים הזדונים השוטפים נערים בקריות חוצות ר"ל, ועתה אל הכתוי' הללו יבאו לשקוד בתורת ה' יומם ולילה על טהרת הקודש.

והנה עתה ת"ל נאספו אל הכתים הללו חיל הרבה של כתות כתות גדודים גדודים בחורי חמד מופלגי הדרה ויראת ה' להם, וכל הרואם יכיר כי המה זרע ברך ה', ומפיקים רצון ברוב שקידתם וטיב עבודתם, ונתייסדו ע"ז מקומות מוכשרים להכיל בתוכם את כל הבחורי' אשר בתורת ה' חפצם, גם מצדך לזה תהי' עליהם השגחה טובה להשריש בלבם שרשי האמונה והיראה, ולהאיר עיניהם באור הדעת, ומה ה' דורש מאתם, לעבוד את ה' וללכת בדרכי' לאור התורה והמצוה והעבודה מאיר בקרבם, להיות זוכים ומזכים את הרבים, וכל בית ישראל במדינתנו קיימו וקבלו את המפעל הזה באהבה וחבה יתירה, מזילים מכספם איש כפי נדבת לבו הטוב.

והנה אחרי אשר נתייסד מפעל הטוב הזה, וכבר נשמע הדבר בין החיים, נאספו עדרים עדרים מנערי בנ"י העניים אשר מהם תצא תורה, וההכרח להספיק להם כל צרכיהם כאו"ש' הלכשה והנעלה ושאר צרכיהם ההכרחיות, וגם נתקבלו עתה גם איזו אברכים מופלגים ויקירי ערך והראוים בקרוב להיות מורי הוראות בישראל), אשר נותנים להם גם הצטרכות אנשי ביתם, וההוצאה נתרבה בנואה, ולעומת זה ההכנסה נתמעטה בחסרון הניכר מצוק העתים במדינתינו ר"ל כידוע ומפורסם השי"ת ירחם, וההכרח אליץ את המנהלים לחפש עצות מרחוק. אמרנו לגלות אזנם שמץ מנהו מיקר ערך מפעל הנשגב הזה, ותקוותינו חזקה כי אחב"י הרחוקים במקום אבל קרובים ברוח יזדרזו בה להשתדל בטוכת הענין הלז, לרומם בית אלקינו ולחזק בדקה. ובגלל הדבר הזה יזכר[כ]ו בכל הטוב בגו"ר, בנפשם ונפשות המודיעם [...] מברכם בכט"ס

ישראל אייזינשטיין

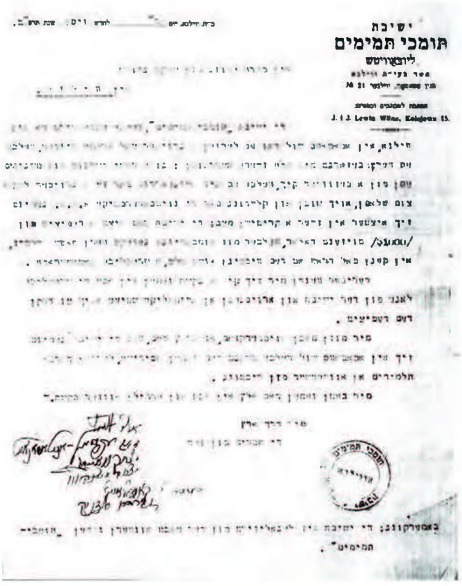
חותמת: ישראל אייזינשטיין, חופ"ק ניקאלייעב, חערסאן גוב'

מאיר שלמה יאנאווסקי חופ"ק תנ"ל

חותמת: מאיר שלמה יאנאווסקי, חופ"ק ניקאלייעב

7 באכילה ושתיה.

קמוב. הישיבה תומכי תמימים – סניף ווילנא

ישיבת
תומכי תמימים
ליובאוויטש
סניף ווילנא
רח' ווילנאי 21
J. I. J. Lewin Wilno, Kolejowa 13.

לפנינו שני מכתבים מהמחלקה אשר בעיר ווילנא, על נייר המכתבים של הישיבה, בתחימת המנהל והמזכיר ועם חותמת הישיבה (שהתקיימה בבית הכנסת החב"די אפאטאוו אשר בווילנא, רחוב הווילנאי 21).

כמו כן ניתנים בזה שני תוחמות של בית הכנסת, שהתחתימו בה את הספרים:

א) האחד הוא באותיות לאטיניות: בית הכנסת החסידי ליובאוויטש, רחוב הווילנאי 21, ווילנא.

ב) חותם בהמ"ד חסידים ליבאוויץ מווילנא.

בית הכנסת אפאטאוו בווילנא נוסד לערך בשנת תר"י, ובחורף תרס"ט נקנה ע"י חסידי חב"ד אשר בווילנא (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרת כה).

בתחלת אותו קיץ (יב-כ אייר תרס"ט) התקיימה בווילנא אסיפת רבנים (פרטי כל האסיפה - ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע ח"ד אגרת א'כט. ובמבוא שם ע' 26). כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע הי' מבין המזמינים, ומראשי המשתתפים באסיפה זו, בל"ג בעומר ביקר בבית הכנסת הזה, והגיד שם מאמר דא"ח (ראה אגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"א אגרת קעא).

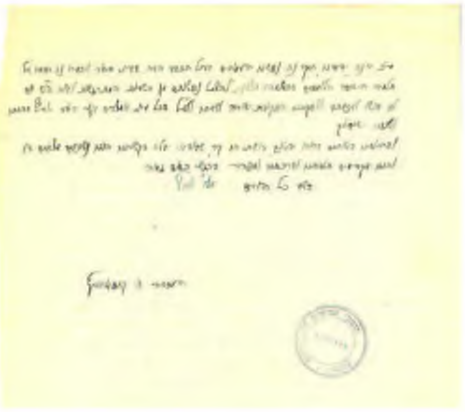
בתחלת אביב תרפ"ז התעוררו אנ"ש בווילנא לייסד את הישיבה בבית הכנסת הזה (ראה התמים חוב' ב ע' [קיד] קלג), ובכ"ז ניסן כתב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מכתב עידוד וברכה (אגרות קודש שלו ח"א אגרת שכג).

כפי שאנו רואים במכתבים שלפנינו, התקיים משרד הישיבה (לא בבית הכנסת אפאטאוו הנ"ל, כי אם) במשרד של חברת י. וי. לוין, קאלעיאווא 15.

ישיבה
תומכי תמימים
דרויואוויטש
JESZYBOT
TAMCHEJ TMIMIM
Wilno, Wileńska 21.

עוד מסופר בהתמים שם: "מקור הספקת הישיבה הוא תשלומי חודש ונדבות מאנ"ש במחנינו ווילנא והגליל. גם הגאון הרב ר' חיים עוזר גראדזענסקי שליט"א הכיר יקר ערך הישיבה וקצב לה תקציב חדשי מקופת ועד הישיבות" (ראה גם אגרות קודש שם חי"ג אגרת ד'תרצו-ז).

מנהל הישיבה היה העסקן הנמרץ החסיד ר' אליהו ווייץ, ובין חברי

ההנהלה בשנים הראשונות היו גם החסידים הרב שניאור זלמן זליגסון, ר' משה קצנלסון, ור' חיים שפריירעגן (ראה התמים ואגרות קודש שם).

ובקשר להנהלה הרוחנית, מסופר באגרות קודש שם (ח"ב אגרת תצת, יט מ"ח תרצ"א):

"עתה הנני שולח בתור מנהל הישיבה בווילנא את אחד ממנהלי המוסד תומכי תמימים יצ"ו במדינתנו [רוסיה], אשר ת"ל הצלנו אותו ובא ת"ל עם בני ביתו שי' לפה, והוא אחד מתלמידינו הנכבדים, גדול בתורה ובעל כשרון מצויין הרה"ג ר' יהודה שי' עבער (אחי תלמידינו הנודע בשם ר' אלי' ז"ל מקראסנאלוק). עודנו צעיר לימים ואברך כדרז"ל" [הי' שם עד שנת תרצ"ג, שאז מינהו למנהל הרוחני בישיבה המרכזית בווארשא].

המכתב הראשון שלפנינו הוא מד' ניסן תרפ"ט, ותתומים בו חברי ההנהלה, החסידים: אלי' ווייץ; זאב עפשטיין; אנשיל אראנאוויץ; יצחק לואייעב; יצחק מינקאוו; המזכיר י' קאפעליאויץ; אברהם רלצניק.

המכתב השני שלפנינו נכתב בשנות הצדי"ק, ותתומים בו חברי ההנהלה, החסידים: אלי' ווייץ; המזכיר ח"י קאפעליאויץ.

הישיבה בווילנא התקיימה עד שנת תש"א, כאשר גם תלמידי הישיבה בווארשא, ושאר המחלקות בפולין, ברחו לווילנא.

בכ' טבת ת"ש כותב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (אגרות קודש שלו ח"ה אגרת א'קמא):

"נהניתי לשמוע על ידי ידידי הנכבדים הרב הר"ש שי' זאלמאנאוו ורמ"ל שי' ראדשטיין, מההסתדרות הטובה שנסתדרתם לשעה בעי"ת ווילנא ע"א. ובזה הנני פונה אליכם אשר כל אחד מהתלמידים יבין את מצב הישיבה בהוה, שהוא מצב של העברה והתכוננות".

ובי"ז אד"ש כותב (שם ח"י ב אגרת ד'שסב): "א טייל פון זיי זיינען יעצט אין ווילנא, א טייל זיינען נאך אין פולין, פון וואנען מען מוז זיי אריבער נעמען".

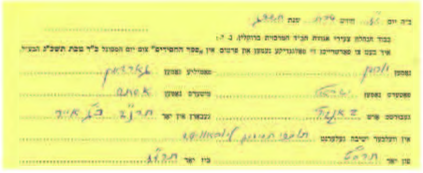
אתם עמם נמצא אז המשפיע ר' יהושע אייזיק ברוק, שדיווח על מצב התלמידים הלומדים שם, ובי"ד סיון ת"ש כותב לו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע (אגרות קודש שלו ח"י ב אגרת ד'תת):

"**במענה על מכתבו הארוך והמפורט אודות תלמידי ישיבת תו"ת בווילנא, ואודות אנ"ש שי' בליטא, נהניתי מאד מפרטי' הידיעה**".

במשך השנה הבאה הרבה לכתוב אל ואודות התלמידים שהסתדרו שם, והצלתם משם (ראה אגרות קודש שם ח"ה, אגרות א'קלד; א'קמב; א'קמז; א'קנ; א'קנב; א'קסא; א'קפב; א'קפו-ז; א'קצח; א'רט; א'ריא-ב; א'רטז; א'רכג; א'רלז; א'ערב; א'עדר; א'רפא; א'רצ; א'שלד-ו; א'שמב; א'שנט).

עבור חלקם הצליחו להשיג ויזות וכרטיסי מסע, דרך רוסיה ליפאן, ומשם לשאנגהיי, ומשם ניצלו לארה"ב וקנדה. חלקם ניספו בשואה, הי"ד. והשאר התגלגלו במחנות העבודה של הנאצים ימ"ש, ובסוף ניצלו בעזהי"ת.

קמג. ר' יוחנן גורדון, וגמ"ח שומרי שבת

ר' יוחנן (דאקשיץ תרנ"ד – נ.י. תשכ"ט) מפורסם בעיקר בשל היותו הגבאי של 770 במשך שנים רבות. אמנם יובאו כאן מסמכים הקשורים להתעסקויות נוספות שלו בעבודת הקודש[8]:

בכרטיס "ספר החסידים", שרשם בי"ז טבת ה'תשכ"ג, הוא כותב שנולד בכ"ג אייר תרנ"ד, בעיר דאקשיץ, לאביו ר' ישראל ואמו מרת אסתר. ולמד בתומכי תמימים בליובאוויטש משנת תרס"ט עד שנת תרע"ז.

בדאקשיץ גר עד שנת תרצ"ב, שאז היגר עם בני ביתו לנ.י. (ראה זכרון לבני ישראל ע' קפט), והסתדר בתור שו"ב.

בשנת תרצ"ד יסד הרב ישראל דזייקאבסאן מנין עבור התלמידים שלמדו אצלו, ר' יוחנן היה לומד אתם דא"ח קודם התפלה, והי' הבעל קריאה (ראה זכרון לבני ישראל ע' קצו-ז).

בשנת תרח"ץ נתייסדה אגודת "אחות תמימים" בנ.י. ור' יוחנן הי' לומד אתן דא"ח ומתוועד

8 אולי כדאי להוסיף עוד פרט קטן: בשנים תשי"ז-ח יצאה לאור סדרת ארבעת הכרכים של "לקוטי דבורים" – שיחות כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע. בסוף הכרך הרביעי נדפס מפתח שמות אנשים, שנערך ע"י ר' יוחנן גורדון.

לפניהן. כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מינה עליהם ועד של שלושה רועים, הרב ישראל דזייקאבסאן, הרב שלמה אהרן קזרנובסקי, ור' יוחנן גורדון (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' קמו-ח).

בשנת ת"ש הגיע כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע לניו יורק, ויסד את אגודת חסידי חב"ה. ר' יוחנן גורדון התמנה להיות אחד מחברי ההנהלה (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' קעו).

בקיץ תש"ד יסד כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע את מחלקת "ביקור חולים" שעל ידי המחנה ישראל, וליו"ר מינה את ר' יוחנן גורדון (ראה תולדות חב"ד בארה"ב ע' שיב-ד).

באותה שעה היה ר' יוחנן מזכירה של חברה גמילות חסדים שומרי שבת.

החברה נוסדה כבר בשנת עת"ק אמנם לא ידוע לנו על השנים הראשונות של החברה, רק זאת, שמשרדה היה בביהכ"נ צמח צדק, 184 הענרי סטריט (המתואר בתולדות חב"ד בארה"ב ע' קכח: ביהכנ"ס צמח צדק אף ניו יארק, 184 הענרי; שכונה של יהודים. בנין בעל ג' קומות של אבנים, ידידינו ר' גרשון סימסאן - יו"ר), וא"כ יש מקום לומר שמלכתחלה נוסדה כחברה גמילות חסדים של חסידי חב"ד.

הידיעה הראשונה שלנו על חברה זו היא, מכתב עידוד שכתב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תש"ב, בצירוף צ'ק - "להשתתף עמהם בפעולותיהם הטובות".

בשנה זו תש"ד שהיא שנת ל"ד ליסודה, היה ר' יוחנן - המזכיר (סעקרעטאר), ר' צבי הירש פדנס - הגזבר (טרעזשורער), ור' אברהם וואקסבערג - הנשיא (פרעזידענט).

ר' צבי הירש פדנס נפטר בי"א שבט תש"ה. אחרי פטירתו כתב אודותיו ר' יוחנן אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע:

כ"ה ב' כ"ב שבט

לכ"ק אדמו"ר שליט"א

עם היות כי קשה עלי כתיבת זה הענין, אבל ההכרח יאלציני לכתוב, ידידינו ר' צבי פדנס ע"ה.

אני מכיר אותו מיום בואי הנה. כנעוריו נשאר יהוד, ונתנוהו לקדד לעשות מלאכת הקדרות של חרס, אבל קלט אויר בית הכנסת לתוכו בין מנחה למעריב, כשמיעת עין יעקב ופרקי אבות ומדרש, ונשא אשה בפליעשצעניץ, ואח"כ לקחוהו לעבודה הצבא, ועבד ארבעה שנים בליבאוע, ואח"כ במלחמה יאפאן ורוסי' ברח לאה"ב.

עבודתו היתה קאסטאמער פעדלער, ולאחר ארוחת הערב התעסק (לשם מצוה) בהדרכת קופסות הרמבע"ן בחלל חב"ד וחלוקת הקופסאות, הי' חי בזה מנש. ומעת בואי הנה הי' בא לביתי לפרקים קרובים ולביתו אחי הריי"צ שי', והיו לומדים מאמר או שיחה, אדער גלאט געשמועסט ועגין עלטערע חסידים ואס ער האט ער גיקענט. ומעת אשר התעסק הרב ד' ישראל דזייקובסאן בחנוך התלמידים, הי' בא לביתו בכל מוצש"ק, כשהי' לומד תניא עם הבחורים. ובשנים האחרונות לא התעסק בשום עבודה לפרנסתו, כי קבל בכל חדש שלשים שקלים מהנשלום שמשלמים עבור זקנים למעלה משישים וחמש שנים, וזה הי' רי לו למחייתו...

אי ער איז גיווען א טייערער איד, ער האט גיהאט שוואכע אויגן, איז עם גיווען שווער צו קוקן אין א ספר, והי' נוסע בכל יום לבקר חולים ממיודעינו, ובכל יום הי' נוסע לחבל אחר, יום א' בכרונקס יום א' בבארא פארק וכו'.

הלך לעולמו ביום י"א שבט, והובל למנוחה בי"ב שבט.

במענה למכתב זה, כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מכתב תנחומין לבניו (אגרות קודש שלו ח"ח אגרת ב'תרל), בצירוף מכתב מענה לר' יוחנן (שם אגרת ב'תרלא).

מנהג החברה, מאז ומקדם, לארגן כנס החברים, בשבוע של פרשת משפטים, שבה נאמר בתורה: אם כסף תלוה את עמי.

לקראת אירוע זה היו מדפיסים מכתב הזמנה, שתתומים עליו שלושת חברי ההנהלה.

עותק מהזמנה זו נשלח אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ועליו היו כותבים דיווח כללי מהפעילות במשך השנה החולפת. במענה עליו היה משיב האדמו"ר במכתב ברכה ועידוד.

בהזמנה של שנת תש"ה חתום גם הגבאי ר' צבי הירש פדנס; אמנם כאמור לעיל, בעת האירוע, שחל בכ"א שבט תש"ה, כבר לא היה בין החיים.

בדיווח של שנת תש"ו חתום ר' יוחנן לבדו.

הגיעה לידינו ברכת שנה טובה שכתבו חברי ההנהלה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בצוס גדליה תש"ז - "בשם כל חברי הגמ"ח שומרי שבת", בתתימת שני חברי ההנהלה: יו"ר - אברהם ואקסבערג. מזכיר - עבדו יוחנן בן אסתה.

במשך שנת תש"ז הצטרף להנהלה - הרב אברהם זאב שארפשטיין, למלא את מקומו של ר' צבי הירש פדנס.

בכ"ב אלול תש"ז כתבו שוב ברכת שנה טובה אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, מאת "הנהלת הגמ"ח שומרי שבת בשם כל החברים והחברות", ועל התתום באים כבר כל שלושת חברי ההנהלה: נאום ה"ר אברהם וואקסבערג - יושב ראש. ונאום אברהם זאב שארפשטיין - סוכן. ונאום יוחנן גורדון - מזכיר.

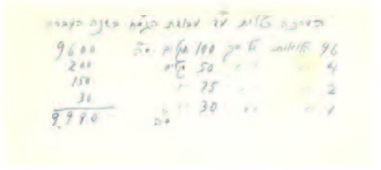
גם בהזמנה לאירוע השנתי של שנת תש"ח תתום הרב אברהם שארפשטיין (במקום ר' צבי הירש פדנס).

ואילו בהזמנה לאירוע השנתי של שנת תש"ט, נפקד מקומו של ר' אברהם וואקסבערג, ותתומים רק: הרב אברהם שארפשטיין - טרעזשורער. יוחנן גארדאן - סעקרעטאר.

הרב אברהם זאב שארפשטיין נפטר בכ"א כסלו תשי"ז, ומאז ואילך המשיך ר' יוחנן לנהל את הקופה בעצמו, עד יומו האחרון בער"ח אלול תשכ"ט [שאז עבר ניהול הקופה לידי תתנו ר' שמעון שי' גולדמן, לאורך ימים ושנים טובות].

כל שנה, בעת התוועדות שבת פרשת משפטים, היה הרבי מזמין את ר' יוחנן לשאת דברים בקשר ל"מלוה מלכה" שנערכת במוצאי שבת פרשת משפטים, לטובת קופה זו, ויחד עם זאת הי' הרבי מורה לו ללבוש שטריימל, ולספר איזה סיפור לפני הקהל, והרבי היה מקשיב, ולפעמים אף מעיר איזו הערה לדבריו.

ניתנים בזה כמה דוגמאות של ההזמנות, הדיווחים שכתב אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, ומכתבי הברכה והעידוד שהיה כותב להם כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.

חברה גמילות חסדים שומרי שבת

בס"ד, יום שבת,תש"ו
ברוקלין

אל חברה גמילת חסד

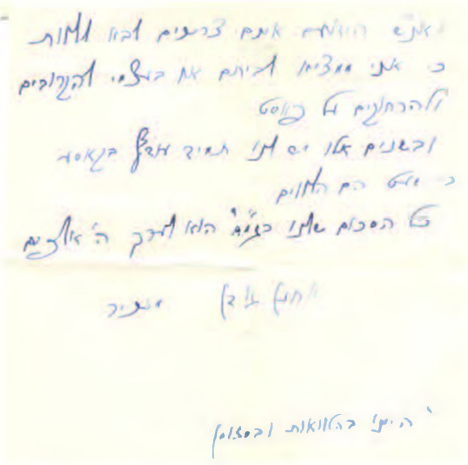
שומרי שבת,

ג"עלימה יחיו,

שלום וברכה!

במענה על מכתבם בנדון חשבון קצר מעבודת
בס"ד בשנת תש"ה, נמניתי לקוח טוב עבורם, ומכבי
כזה לברך את כל העוסקים בפועל בס"ד כי לשם"ש
קהם ולב"ב יחיו שפעם מיב וברכה מרובה בבריאות
הנכונה ובברכת בהרחבה בגשמיות וברוחניות, ובהצלחת
יחיו למצלחם עכל הדברים להמברך בברכה טובה בשורה
ובשמירה שבת ובמילתה בכל עסקיהם בגשמיות וברוחניות.
מצורפת בזה המחאה ע"ס
דמי חבר לתקופה בת שנים לשנת תש"ו.

ידידכ מרו"ח ובברכה

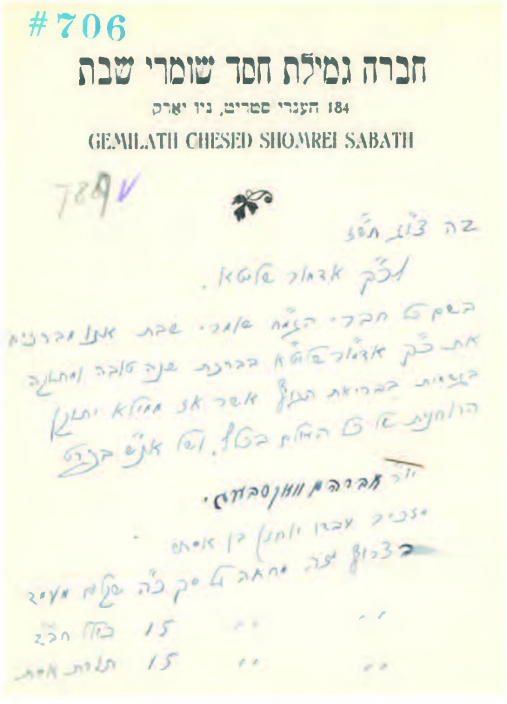

#706

חברה גמילת חסד שומרי שבת

184 הענרי סטריט, ניו יארק

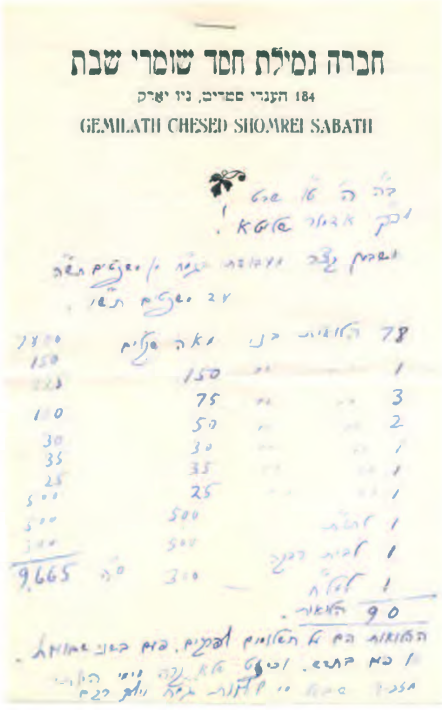
GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

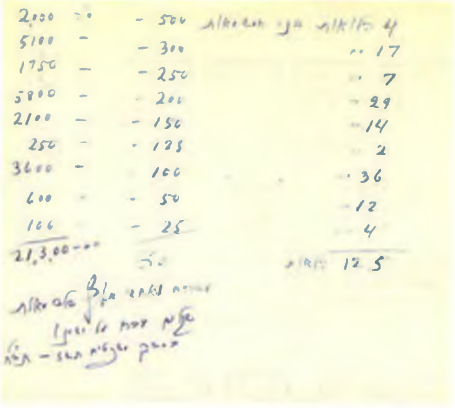

חברה גמילת חסד שומרי שבת

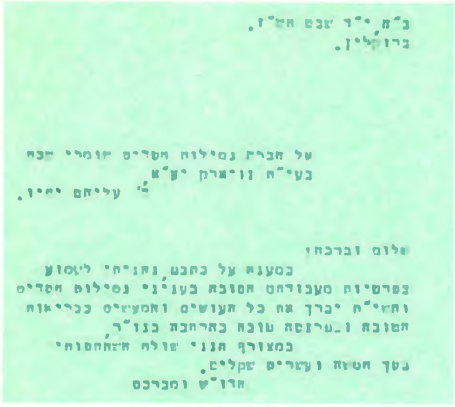
184 הענרי סטריט, ניו יארק

GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

2,000	-	500	4
5100	-	300	17
1750	-	250	7
5800	-	200	29
2100	-	150	14
250	-	125	2
3600	-	100	36
600	-	50	12
100	-	25	4
21,300.00			125

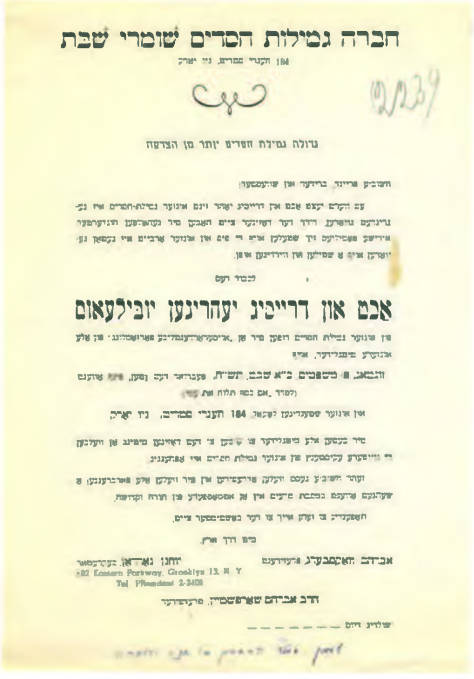

ב"ה, י"ר שנת תש"ן.
ברוקלין.

של חברת גמילות חסדים שומרי שבת
בע"ה ווינארק ע"י
ק' עליהם ימין.

שלום וברכה!

בטענה על כתבם נתניתי ליטוש
בפרסיות מעבודתם חמוכה בענייני גמילות חסדים
ותש"ח יברך את כל העושים ומעשיהם בכריאות
חמוכה ו־שרוחה טובה בתרחבה בנו"ר,
במצורף תנני שולח תשתפוחי
נטך חטאה ועשרים שקלים.
תדו"ש ומברכם

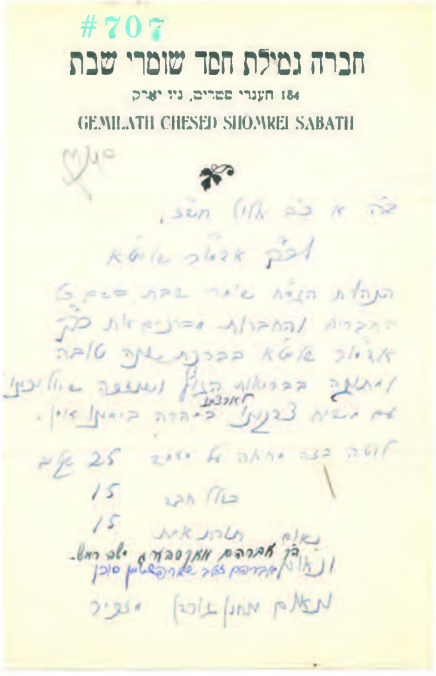

חברה גמילות חסדים שומרי שבת

184 חנערי סטריט, ניו יארק

גדולה גמילת חסדים יותר מן הצדקה

אבא און דרייצין יעהרינעז יובילעאום

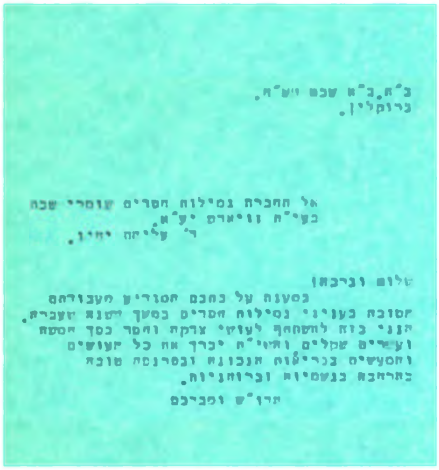

חברה גמילת חסד שומרי שבת

#707

184 חנערי סטריט, ניו יארק

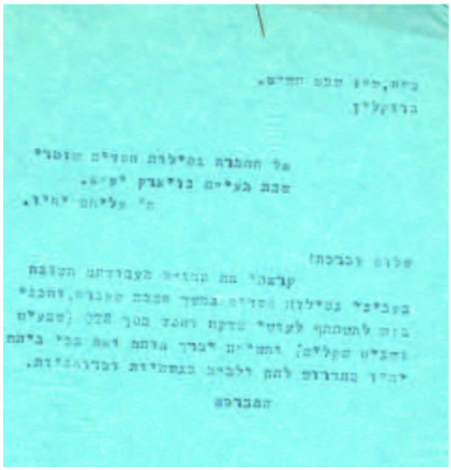
GEMILATH CHESED SHOMREI SABATH

כ"ח כ"א שבט תש"ח.
ברוקלין.

אל החברה גמילות חסדים שומרי שבת
בע"ח ווישארט י"ע.
ר' עליהם יחיו.

שלום וברכה!
בפעם על כתבם חסדיע מעבודתם
חסובה בעיני גמילות חסדים בפשך השנה שעברה.
ענני בזה להשתתף לעזרי צדקה ואסר כסך חמשה
ועשרים שקלים ואיה"כ יכרך את כל העושים
וחפעשים בכריפות הנכונה ובפרנסה טובה
בתראה בגשמיות וברוחניות.
תרו"ם וסברכם

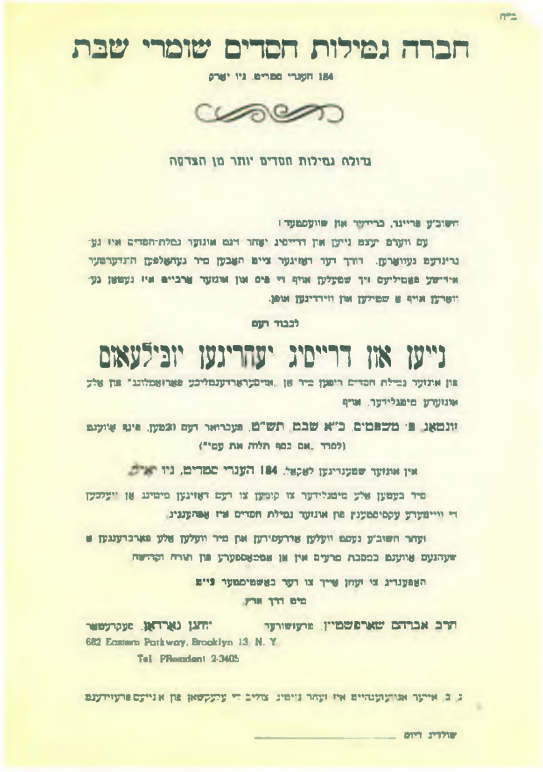

בית אברהם שמחה.
ברוקלין

אל החברה גמילות חסדים שומרי
שבת בעיים בניארק י"ע.
ר' עליהם יחיו.

שלום וברכה!
קבלתי את הודעת מעבודתם העולה
בביבית גמילות חסדים במשך שבת שעברה, ואחבר
בזה להשתתף לעזרי צדקה ואשר בסך חמשה
ועשרים שקלים, ואשריה לעבר עזרם את בני ביתם
יהיו בהצלחה בגשמיות וברוחניות.

החברה

בס"ד

חברה גמילות חסדים שומרי שבת

184 העניי ספרים, ניו יארק

גרופה גמילות חסדים יותר טן הצדקה

השוב"ע פריינד, בריידער אוך שוועסטער!

עס וועלם יעצם ניטן אוך דרייסיג יאהר דעם אונזער גמילה-חסדים אין נע-
טרינדעם נעווארטן. דורך דער דאזיגער צייט האבען סיר נעהאלפען תוצדקהטער
אידישע פאמיליעס וך שפעלען אוף די פים אוך אונזער ארבייט אין נעפטען גע-
ווארטן אויף א שפיילען אוך וירדיגען אופן.

לכבוד דעם

נייען אוך דרייסיג יאהריגען יובילעאום

פון אונזער גמילת חסדים רושען ביי 18 .אינקארפארעטעלייכט פארוואלטונג" פון שלא
אונזערע מיטגלידער. אויף

זונטאג, ד' מבשלים כ"א שבט תש"ח, פעברואר דעם 22סטען, פינ אונזעם
(לפרר .אם בסה תלוה את עסי")

אין אונזער שפקנרינגן לאקאל 184 העניי ספרים, ניו יארק.

סיר בעטען אלע מיטגלידער צו קומען צו רעם דאזיגען סימטינג זי יובלסכן
די וויכטיגע עקסטענזיע פון אונזער גמילת חסדים אין שפהקענג.

וועהר השוב"ע נעטם וועלען שרעפירען אוך סיר וועלען אלע פארכרעגען ד
שעהנעם פיינעם כסכבה מיים אוך אפטאסטערן פון תורה וקדושה

השפענדיג צו וועלן שיך צו רעך כשטפטפער ני"ש
מים דיך ארץ

תרב אברהם שארפשטיין, ארטשוורער יחזקן נארדאן, סעקרעטער
682 Eastern Parkway, Brooklyn 13, N. Y.
Tel. PResident 2-3405

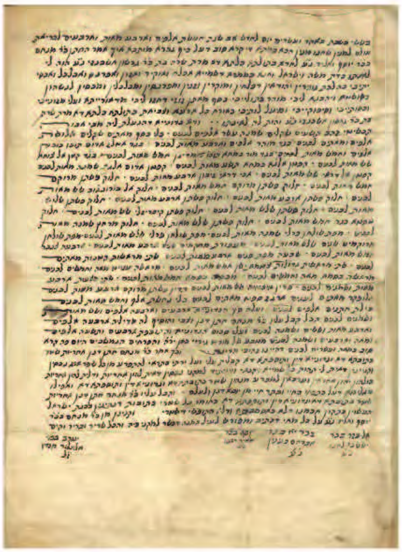
נ. ב. אייער אונטערהייט איז וועהר נייטיג צוליב די ערקלערונג אוך אויסגאבען פון אונזערע פרעזידענט

שולדיג דיוס _____

עניני חתונה

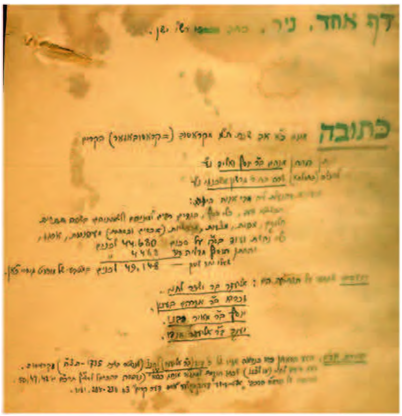
קמוז. כתובות עתיקות

בארכיון הספריה ישנן יותר מחמשים כתובות עתיקות, בני מאה שנה ויותר. נסקור כאן שתים מהכתובות[1], שהן מלפני יותר משלוש מאות שנה:

א) כתובה מעיר קראסוב, קרים, משנת ה'תמ. ותוארה על ידי הביבליוגרף ר' שמואל ווינער (שממנו הגיעה הכתובה לידי כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בשנת תרפ"ה[2]):

דף אחד. ניר. כתב רש"י ישן.

כתובה מיום כ"א אב שנת ת"מ מקראסוב (=קראסובאזאר) בקרים.

שנתן התתן מנחם ב"ר יוסף ואליד נ"ע

להכלה (בתולתא) שרה בת ר' גרשון אשכנזי נ"ע

ונדוניא דהנעלת לי מבי אבוה היו:

תכשיטי זהב, כלי כסף, בגדים רבים למיניהם ולשמותיהם בשפה טטרית, חלוקים, מפות, מצעות, מראשיות (=כרים וכסתות), מעפורות, ארגז, כלי נחשת ועוד

בס"ה על סכום	44.680	לכנים
והתתן הוסיף מדיליה עוד	4.468	לכנים
שעלו יחד לסך	49.148	לכנים במטבע של מוראט גיריי כאן

העדים שתתמו על הכתובה הם:

אליעזר בר ישכר לתנו

זכריא ב"ר אברהם בענין

יוסף ב"ר מאיר רבנו

יעקב ב"ר אליעזר מנדו

הערת אד"ם [=אני דוד מגיד]: העד הוא כנראה אביו של ר' דוד (ב"ר אליעזר) לתנו (שנפטר בשנת 1735 - תצ"ה) מקראסוב, הוא ר' דוד לתנו (או לכנו) שכתב הקדמה

1 תצלום כתובות נוספות שבארכיון, ראה לעיל פרק לא ופרק מג, ולקמן פרק קמח.

2 אודות מגלות עתיקות שהגיעו אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מר' שמואל ווינער, ראה לעיל פרק קה.

ל"מחזור מנהג כפא" (נדפסה בהכרתמל לרש"ף תרכ"ב נו' 42, 47, 50) ובספרו של הרא"א הרכבי "אלטיידישער דענקמאלער אויס דער קרים" צד 230-234, ועוד.

ב) את הכתובה השנית מצאנו בתוך כריכת ספר עתיק שהיה בספריה.

כתובה מעוטרת על קלף. כתב מרובע ורש"י ספרדי.

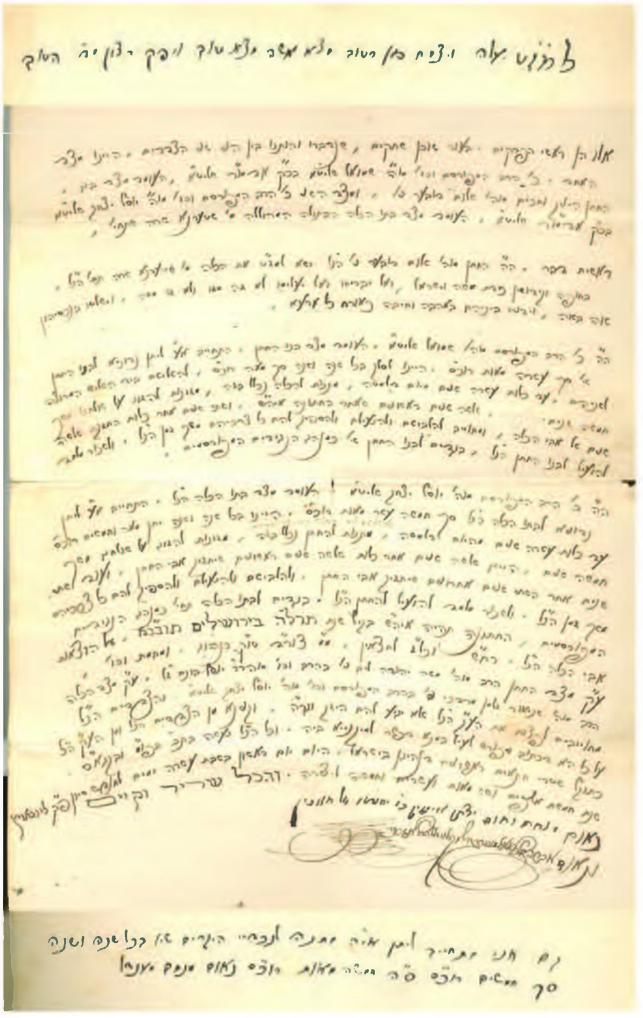
מיום ח' חשוון ת"כ [המקום נפגם, ונראה שהיא ממרוקו].

התתן - אברהם [שם האם נפגם].

הכלה בתולתא - אסתר בת מסעוד ה"ן עטייה.

קמוה. שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע

בגנזי הספריה נמצא שטר התנאים של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע עם הרבנית שטערנא שרה נ"ע, שנכתב בי' סיון תרכ"ה.

תצלום התנאים נדפס כבר ב"בטאון חב"ד" גליון 17-18 ע' 18; אלא שהתצלום היה מוקטן ולא ברור. כאן ניתנת הסקירה ע"פ המקור שבגנזי הספריה:

התנאים נכתבו בשני טפסים, אחד ניתן לבית התתן, הוא כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בן כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע, והשני ניתן לבית הכלה, היא הרבנית שטערנא שרה בת דודו האדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש.

התנאים נכתבו, כאמור, בי' סיון תרכ"ה, בהיות כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע בן ארבע וחצי שנים, וכעשרה חדשים לפני הסתלקות זקנם של התתן והכלה, כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" (י"ג ניסן תרכ"ו). שאף השתתף בכתיבת שטר התנאים.

כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" כתב, בשני הטפסים, את השורה הראשונה:

למז"ט יעלה ויצמח כגן רטוב מצא אשה מצא טוב ויפק רצון מה' הטוב

ומעבר לדף הוסיף לכתוב (בשני הטפסים) את התחייבותו הכספית לבני הזוג:

גם אני מתחייב ליתן אי"ה מתנה לנכדיי היקרים שי' בכל שנה ושנה סך חמשים רוכ"ס ס"ה חמשה מאות רוכ"ס נאום מנחם מענדל

ופירוש הדברים:

בתנאים האלו התחייב אבי התתן לתת אלף רובל כסף וחמשה שנים להיות סמוכים על שלחנו (שנים א-ג, ז-ח שאחר התתונה), ואבי הכלה התחייב לתת חמשה עשר מאות רובל כסף וחמשה שנים להיות סמוכים על שלחנו (שנים ד-ו, ט-י שאחר התתונה), וזקנם של התתן וכלה התחייב ליתן חמשה מאות רובל כסף.

התנאים נכתבו בקיץ תרכ"ה וזמן התתונה נקבע ל"קיץ שנת תרל"ה בירושלים", אמנם בנתינת הנדן הנ"ל לא יחכו עד שיגיע זמן התתונה

בקיץ תרל"ה, כ"א מיד מזמן התנאים יתחילו לתת את הנדן: אבי התתן מאה רו"כ לשנה, אבי הכלה מאה וחמשים רו"כ לשנה, זקנם של החו"כ תמשים רו"כ לשנה. את המעות האלו ישלישו אצל שליש המרוצה לשני הצדדים, שיחזיקם עד לזמן התתונה[3].

זמן התתונה נקבע, כאמור לקיץ תרל"ה בירושלים, ואכן נערכה התתונה במוצש"ק י"א אלול תרל"ה, אך בעיר אוורוטש. כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע לא היו נוכח בתתונה מסיבות שונות, וידוע גם שרצה שהתתונה תהא דוקא בליובאוויטש, באמרו, שבתנאים נקבע המקום לירושלים, ואם לא ירושלים אז ליובאוויטש.

הערב קבלן מצד התתן הוא מו"ה משה יהודה ליב בהרב יוסף בונם מבארדיטשוב, אחיו של ר' יקותיאל זלמן תתן כ"ק אדמו"ר האמצעי ודודם של התתן וכלה.

הערב קבלן מצד הכלה הוא אתיה של הכלה מו"ה שניאור זלמן מרדכי בן אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע מאוורוטש, מ"ץ דק' זיטאמיר".

העד הראשון הוא מו"ה מנחם נחום יצחק אייזיק ב"ר יהודא תאנין, המפורסם בשם ר' נחום תוזה, הי' תוזר המאמרים אצל כ"ק אדמו"ר האמצעי ואצל כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק".

העד השני הוא מו"ה "אברהם בלא"א מוהר"ר גרשון הלוי זללה"ה אשכנזי". מסתבר שהוא מוהר"א אשכנזי מקאליסק, שת שובתו נדפסה בקובץ יגדיל תורה חוב' ע' סי' מא-ב, וחותם שם: אברהם בלא"א מו"ה גרשון הלוי אשכנזי מקאליסק.

קמו. הזמנה מאדמו"ר מוהרי"נ מניעזין לנשואי בנו

לפנינו מכתב הזמנה, מאת הרה"ק רבי ישראל נת שניאורסאהן, אדמו"ר ניעזין נ"ע לנשואי בנו מוה"ר שניאור בער ע"ה.

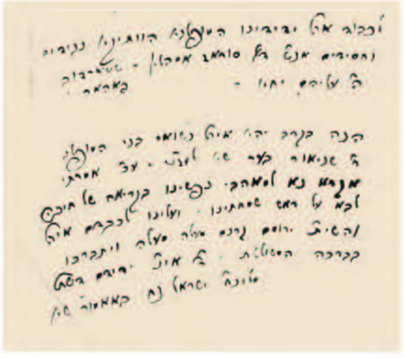
רבי שניאור בער שלפנינו, היה מו"ץ בסוראז, ואחרי הסתלקות האדמו"ר מהרי"נ נ"ע - בניעזין, כמסופר בבית רבי ח"ג פ"ח.

לכבוד אה' ידידינו המופלגי' החזיקי' נגידים וחסידים אנ"ש דק' סוראז, אמהלין, שטאראדוב, פאהאר ה' עליהם יחיו

הנה כקרב יהי' אי"ה נשואי בני המופלג ר' שניאור בער שי' למז"ט, ע"כ אמרתי אקרא נא למאהבי נפשינו בקריאה של חיבה לבא על ראש שמחתינו, ועלינו לכבדם אי"ה, והעי"ת ירומם קרנם מעלה מעלה ויתברכו בכרכה המשולשת.

ד' או"נ ידידם דוש"ת מלו"ח[5]

ישראל נח באאמו"ר שי'

3 אודות המתנות לחתן ולכלה, ראה לעיל פרק ו.

4 ראה לעיל פרק פה.

5 דברי אוהב נפשם ידידם דורש שלומם תמיד מלב ונפש חפצה.

קמז. מכתב מאדמו"ר בעל חדושי הרי"מ

לפנינו מכתב שכתב האדמו"ר בעל חדושי הרי"מ, הזמנה שכתב לתתונת נכדו אדמו"ר רבי פנחס מנחם מענדל מפילץ עם נכדתו מרת הענדל לאה (אחותו של בעל ה"שפת אמת"), בז' אדר שני תרכ"ד.

ההזמנה נשלחה אל "כבוד האברך המופל' החסיד הנגיד כ"ש מו"ה משולם נ"י רייך".

ר' משולם רייך היה מקורב לבית גור והוא היה תתנו של הרה"ק הרב"ש באדמו"ר ה"צמח צדק", ובמשך שנים רבות היה שד"ר של כולל חב"ד לפחות עד שנת תרס"ו. ממנו הגיעה האגרת לאוסף רבותינו נשיאינו.

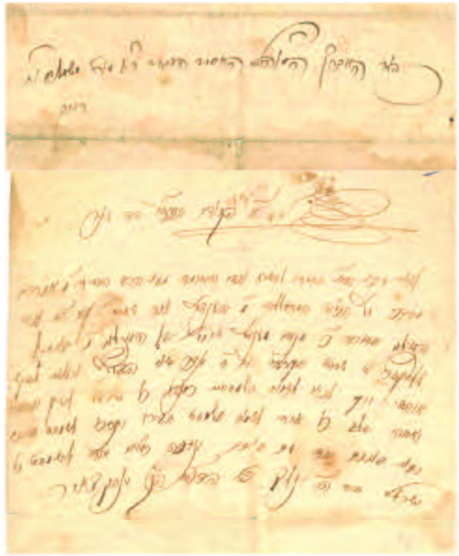
ב"ה יום א' פקודי תרכ"ד פה גור

לאשד' זיכני הש"י כחסדו להשיא נכדי היתנומה מבני הרב החסיד מ' אברהם מרדכי ז"ל הכלה המהוללה מ' הענדל לאה שתחי' עם ב"ג נכדי המופלג כתורה כ' מנחם מענדל שיחי' בן המופלג מ' בנימין אליעזר נ"י שתהי' בעזה"י יום ז' אדר שני הבע"ל והנני מבקש אוהבי ורעי לבוא לשמוח בשמחתנו כמנהג כל ישראל לנטוע אהבה ואחוה בלב כל אחד לשמוח בשמחת חבירו ותזכו לשמחת בניכם ובני בניכם יחד עם בניכם ונזכה כולם יחד לשמחת כל ישראל ביח"ה נלך

ד. הדו"ש חק' יצחק מאיר

ועל המעטפה:

כבוד האברך המופל' החסיד הנגיד ר"ש כ' משולם נ"י רייך.

6 מכתבים נוספים ממנו – לעיל פרק מד ופרק נו.

קמח. שטר הכתובה של מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט

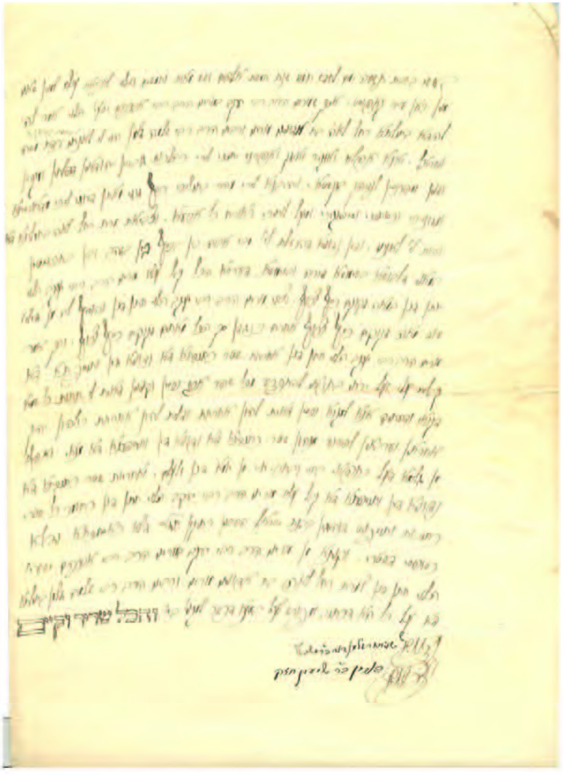
ביום הששי ט' תמוז תרנ"ג התקיימה בקאפוסט תתונתו של מוה"ר יעקב הלוי וישלצקי, עם מרת רחל לאה בת אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, בעל המגן אבות.
לפנינו שטר הכתובה, עם העתק התורף והעדים שבו.

בששי בשבת תשעה ימים לחדש תמוז שנת חמשת אלפים ושש מאות וחמשים ושלש לבריאה עולם למנין שאנו מנין כאן עיר קאפוסט. איך שמזורינו הרב רבי יעקב במוהרינו הרב רבי אברהם ישעי' הלוי אמר לה להדא כתולתא רחל לאה בת אדוניו מורינו מרבינו הרב רבי שלמה זלמן הוי לי לאינתו ... והכל שריר וקיים

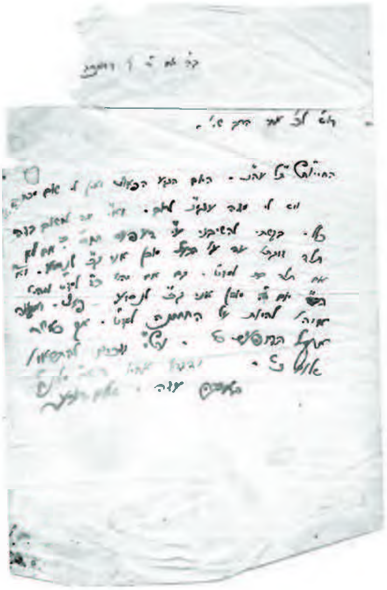
נאום שניאור זלמן דוד ב"ר משה ז"ל

ונאום בנימין ב"ר שמעון חזק

לא נזכר כאן שם המשפחה, ומסתבר שהיא הנזכרת בספר הצאצאים עמ' 214 מס' 272: הרבנית וישלצקי, רעית הג"ר יעקב וישלצקי בלודז.

קמט. שמחות בבית האדמו"ר מוהרש"ב מזרעציצע

לפנינו מכתב האדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע (באדמו"ר מוהרי"ל מקאפוסט, באדמו"ר הצמח צדק) אל אחיו, אודות לידת בנו או בתו, ואודות נסיעה לתתונה אצל אחיו הרב.

שני אחים היו לאדמו"ר מוהרש"ב מרעציצע: א) אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט, בעל מגן אבות, שחי עד שנת תר"ס. ב) אדמו"ר מוהרש"נ מבאברויסק, שמילא את מקום אחיו הנ"ל אחר הסתלקותו, וחי עד שנת תרפ"ג.

כיון שמדובר כאן בלידת זוגתו של האדמו"ר מרעציצע (נישאו לערך בשנת תרט"ו), מסתבר יותר שמדובר כאן במכתב לאחיו אדמו"ר מוהרש"ז מקאפוסט (שמכנהו כאן "אחי הרב", והוא מילא את מקום אביו אדמו"ר מוהרי"ל משנת תרכ"ז ואילך).

כ"ה יום ד' ו' דחנוכה

רו"ש[7] לכ' אחי הרב שי'

החייה"ש ה"ל עה"כ[8], היום הגיע הפאצטו ואין לי שום מכתב, ויש לי מזה עגמ"נ לרוב, וא"א מה לחשוב בזה כלל.

בקשתי להשיבני ע"י דעפעש' תומ"י, כי אם לא תלד זוגתי עד ג' הבע"ל מוכן אני ג"כ לנסוע, ואף אם תלד בזמ"ט. גם אם יהי' כ"ז[10] למז"ט ויהי' הכ"מ[11] יום ה', מוכן אני ג"כ לנסוע, פאצט[12]. ואקוה אי"ה להיות על החתונה למז"ט, אך באשר אקבל הדיפעש כו'. והש"י יזכינו להתראו' שלום כו'.

ידידו אחיו דוש"ת מלוב"ח[13] באהבה עזה

שלום דובער

קנ. ספרים שקיבל הרבי בחתונתו

בספריה נמצאים שני ספרים שהרבי קיבל, מאת המחברים, בעת חתונתו בי"ד כסלו תרפ"ט:

ספר
שאלות ותשובות
אור המאיר
ח"א
יהודא מאיר שפירא

ספר
אור שמח

7 ריב שלום.
8 החיים והשלום תודה לקל על הכל (ז).
9 מברק.
10 בן זכה.
11 הברית מילה.
12 בדואר, כלומר ברכבת מהירה.
13 דורש שלומו תמיד מלב ונפש חפצה.

א) שו"ת אור המאיר מאת הגאון מוה"ר יהודה מאיר שפירא, מייסד וראש ישיבת חכמי לובלין ומחולל הדף היומי.

על דף השער כתב המחבר: מתת דרשה לענבי הגפן בני אבהן עילאין קדישין ביום התחונה ג' וישלח תרפ"ט, בעיר וארשא יצ"ו, מאת המחבר הק' מאיר שפירא אב"ד ור"מ דק' פיעטרקוב.

אודות מתנה זו, והוראת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, כי הרבי ישותח עם המחבר בלימוד, בעת התחונה, סיפר הרבי בשיחת ש"פ צו תשל"א (שיחות קודש תשל"א ח"ב ע' 41). ועוד בזה ראה ימי מלך ח"א ע' 279.

ב) אור שמח על הרמב"ם, מאת הגאון מוה"ר מאיר שמחה הכהן מדווינסק.

על דף השער רשם הרבי: מספרי מנחם שניאורסאהן, י"ד כסלו ה'תרפ"ט.

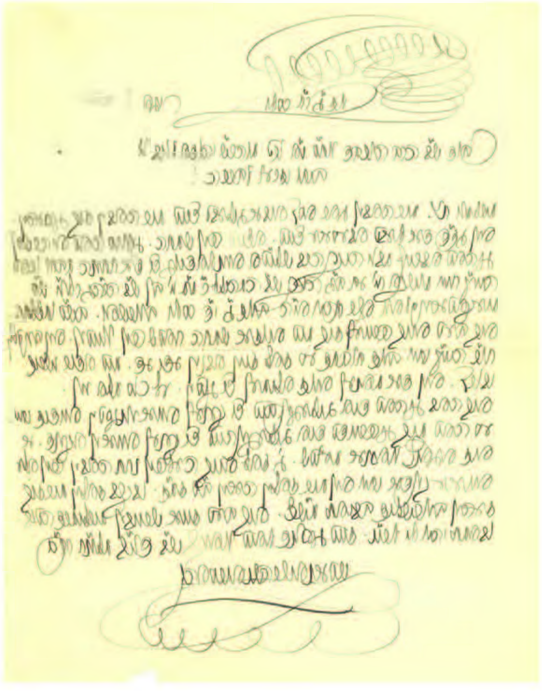
קנא. הרבנית שטערנא שרה, אודות נישואי הרבי והרבנית

לפנינו מכתב שכתבה הרבנית שטערנא שרה[14], אל מוה"ר שלמה יהודה ליב אליעזרוב (שיל"א), בר"ח כסלו תרפ"ט, אודות התקופה הקשה שעברו ברוסיה, ההכנות לנישואי הרבי והרבנית, ואודות ההזדמנות להכיר את חתנו הצעיר.

ב"ה יום ג' ר"ח כסלו ריגא! [תרפ"ט]

כבוד ש"כ הרב הנכבד וחו"ס י"א וכו' מוהר"ש יהודא לייב נ"י, ביתו וזרעו לברכה!

משלומנו ת"ל, מיר האבין גאר אסך איבערגילעבט זייט מיר האבין זיך גיזונהען, און גז"ד דער לעבט אבעסעדע צייט, אצייט פון שמחה.

גיווים האט איהר שוין גיעהאט אבריף מכני היקר הרב שליט"א, איינלאדונג צו דער חתונה מבתו נכדתי היק' חי' מושקא תי', עם ב"ג היקר ש"ב המהולל ר' מ"מ נ"י בן ש"ב הרה"ג רלו"י ש"ס מיעקאטערינסלאוו, אשר תהי' אי"ה ביום ג' י"ד כסלו בוורשא, בש"ט ומזצלחה.

איך בעט איך פרייען זיך מיט אונזער שמחה, חאטש פון וייטען, און בענטשן חו"כ היק' יהיו ביום חופתם, עס זאל זיין אבנין עדי עד, מיט אדור ישרים יבורך, און דערמאנען אונז אלעמען צו גוטען על כוס מלא יין.

איך האב גיהאט די גילעגינהייט צו קענען אייער יונגסטין איידים יחי', עס האט מיך גיפרוידט דיא גילעגינהייט צו קענען אייערן אקינד, ער איז אגאנץ וואזנער מענטש, ג' זאל איך העלפין נחת האבין פון אלע אייערע קינדער יחי, און מיר זאלין הערין ב"ט זמ"ז, וכקרב זאלין מיר זיך זעהן בירושלים בביאת מש"צ

איך בעט זייער שרייבין משלומכם הטוב, ובאמת יהי' לי לרו"כ

זייט געזונד לאי"ט, וואנש ש"ב ד"ש מלונ"ח הכה"י

שטערנא שרה שניאורסאהן

[תרגום]

משלומינו ת"ל, מאז התראינו עברנו הקופה קשה מאד, ת"ל שהגענו להקופה טובה יותר, זמן של שמחה.

ודאי כבר קבלתם מכתב מכני היקר הרב שליט"א, הזמנה לחתונה בתו נכדתי היקרה חי' מושקא תי', עם ב"ג היקר ש"ב המהולל ר' מנחם מענדל נ"י בן שאר בשרי הרה"ג ר' לוי יצחק שניאורסאהן מיקטרינוסלב, אשר תהי' אי"ה ביום ג' י"ד כסלו בוורשא, בשעה טובה ומוצלחה.

14 מכתב נוסף מאמנה ראה לעיל פרק טו.

אני מבקשת שתשמחו בשמחתינו, גם אם הוא מרחוק. ולברך את החתן והכלה היקרים יחיו ביום חופתם, שיהי' בנין עדי עד בדור ישרים יבורך, ולהזכיר את כולנו לטובה על כוס מלא יין.

היתה לי ההזדמנות להכיר את חתנכם הצעיר יחי', שמחתי שהיתה לי הזדמנות זו להכיר את צאצאיכם, הוא אדם די חשוב, יתן השי"ת שיהי' לכם נחת מכל צאצאיכם יחיו, ושנשמע בשורות טובות זה מזה, ושבקרוב נתראה בירושלים בביאת משיח צדקנו.

אני מבקשת מאד לכתוב משלומכם הטוב, וכאמת יהי' לי לרוב נחת.

תהיו בריאים לאורך ימים טובים, כברכת ש"ב דורשת שלומכם מלב ונפש חפצה תמיד כל הימים

שטערנא שרה שניאורסאהן

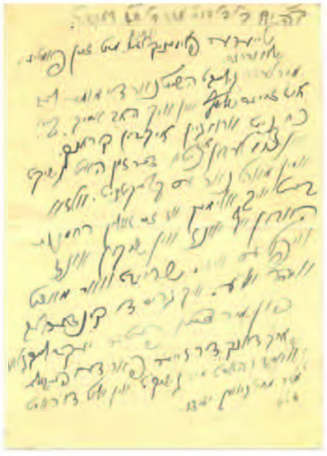
קנב. מוה"ר לייב שיינין הי"ה, ר' יוחנן גורדון ע"ה, וחתונת הרבי

לפנינו מכתב מוסווה, שכתב הרב ארי' לייב שיינין הי"ה רבה של דאקשין, בעצם ימי המלחמה, בשלהי חורף ת"ש, אל החסיד ר' יוחנן גורדון ע"ה, שגר אז בנ.י.

[הרב ארי' ליב שיינין, הי"ה היה מבחירי תלמידי הישיבה תומכי תמימים בליובאוויטש. מספרים שאמר עליו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, שכל יסוד תומכי תמימים היה כדאי עבורו.

בשנת תרפ"ג שלח אותו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בתור משפיע ורב בעיר דאקשין. שם חי עד המלחמה, ושם נספה בשואה, הי"ד].

וכן ניתן כאן מכתבו של ר' יוחנן אל כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בו מפענח את תוכן המכתב הנ"ל, ומספר איך שר' לייב שיינין שכנע אותו בזמנו לנסוע לחתונת הרבי, שבו ישתתפו גם כל אחד מנשיאי חב"ד ואפשר גם הבעש"ט.

ב"ה יום ב', ב' דר"ח אדר ב ת"ש דאקשין

טייערער פלימעניק יוחנן לעב, מיט זיין פאמיליע

שלום וברכה!

מיר לעבן גילייבט השי"ת, נאר די מומע לעב איז זייער שלאף, און איך האב אויך קיין כח ניט ארום גיין, איך בין קראנק, און צום לעבן איז ניטא.

דער זון האט גישיקט איין מאהל נאר עס גלעקט ניט, אלזא בעט איך אלימען אז זיי זאלין רחמנות האבן אף אונז און שיקען אונז וויפול עס איז.

שרייבט וואס מאכט איהר אלע. איך גריס די קינדערלעך פון מיר דיין פעטער יעקב לייב גלאז, איך דאנק דיר זייער פאר דעם פעקעלע וואס דו האסט מיר גישיקט אין אלול, דו האסט מיר מחי' גיווען.

ידידם

[תרגום]

אחיין יקר יוחנן שי', עם משפחתו

שלום וברכה!

ת"ל שאנו בחיים, אבל הדומה תחי' מאד חלשה, וגם לי אין כח ללכת, אני חולה, ולמחיה אין.

הבן שלח פעם אחת, אבל זה אינו מספיק, על כן אבקש מהולם לרחם עלינו ולשלוח כמה שיהי'.

תכתבו מה שלומכם כולכם. דרישת שלום לילדים, ממני הדוד יעקב לייב גלאז.

אני מודה לך עבור החכילה ששלחת לי בחודש אלול, החיית אותי בזה.

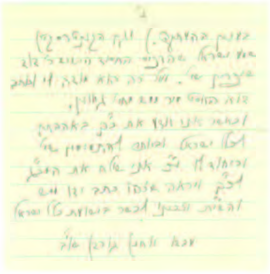
ידידם

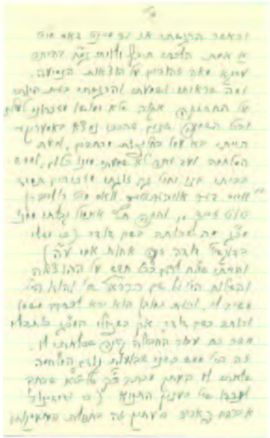
כ"ה עש"ק קדושים ברוקלין נ"י

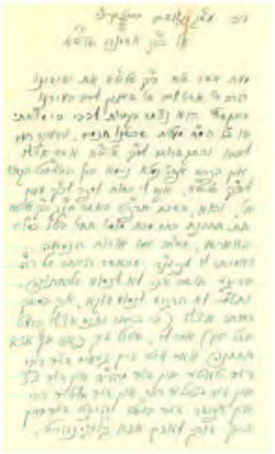
אל כ"ק אדמו"ר שליט"א

מעת אשר שלח כ"ק שליט"א את ידידינו הרב ר' ארי' לייב שי' שיינין לרב בעירנו דאקשיץ, הוא נצמד בקירות לבבי, כי מצאתי בו כל המ"ח מעלות שכשנו חכמים, והעיקר תום לבבו והתקשרותו לכ"ק שליט"א, אשר אצלו אין הפרש אפי' כמלא נימא בין הבעש"ט הקדוש לכ"ק שליט"א.

אקח לי רשות לספר לכ"ק ענין א', והוא בשנת תרפ"ט, כאשר חגג כ"ק שליט"א את חתונת בתו מרת מושי' תחי' בט"ו כסליו בוואר שע, דברתי עמו אודות הנסיעה, ואמרתי לו לפענ"ד, שכאשר הייתי על ר"ה בריגע חושב אני לא לנסוע על החתונה, מזה"י לא הדגיש לנסוע דוקא, אך במשך הייתי אצלו (כי הייתי נכנס אצלו כמעט בכל יום) אמר לי שטעל זיך פאר אף אזא חתונה ואס וועט זיין געווייס[15] דער רבי דער טאטע[16] און דער מהר"ש און דער צ"צ און דער מיטעלער רבי און דער אלטער רבי, און אפשר דער בעש"ט, היינט דערמאן זיך דרך לאזין אזא גילעגינהייט[17]. וכאשר הרגשתי אז ער מיינט דאס מיט א אמת, הלכתי תיכף ולויתי גמ"ח בהיתר עסקא מאה זהובים על הוצאות הנסיעה. ומה שראיתי ושמעתי והרגשתי בעת הייתי על החתונה אקוה שלא ימושו מזכרוני לעולם.

וככל השמועה שגים שהנני נמצא באמעריקא הייתי בא עמו בחליפת מכתבים, ומאז המלחמה ועד עתה לא שמעתי ממנו כלום. ומשם בביתי בני יחי', גם זוגתי, מזכירים תמיד "וויס דער אויבערשטער ואס מיט ר' לייב-ן טוט זיך[18]".

הנה ת"ל אתמול קבלתי ממנו מכ"ג[19], מה שכותב בשם דודי (כי יש לי בדוקשיץ דודה זקנה, אחות אמי ע"ה), והייתי שולח להם בכל חדש על ההוצאה, והשילוח הי' על שם הרא"ל שי', והוא הי' משיב לי, וכעת כמובן הוא ירא לכתוב משמו, וכותב בשם דודי. אך בשפולי המכ"ג כותב לי יישר כח עבור החבילה קטנה ששלחתי לו.

זה הי' ממש כשני שבועות קודם המלחמה, שלחתי לו העתק מכתב כ"ק שליט"א, שכתב

15 תאר לך, חתונה כזאת, שבודאי ישתתפו בו כו'. ראה סי' השיחות תרפ"ט ע' 53.
16 כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, אביו של כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע.
17 כעת תאר לך, להפסיד כזאת הזדמנות.
18 השי"ת יודע מה קורה עם ר' לייב.
19 מכתב גלוי (גלויה).

לנכדו שי' בענין התניא[20] (כי ידידינו ר' אבדהם פאריז העתיק זה בחחלת התעסקותו בענין ההעתקה[21]), וגם הקונטרס קטן שמע ישראל[22] שהדפיס החסיד הישיש ר' דוד שיפרין שי'. ועל זה הוא מודה לי, וכותב דוא האסט מיר ממש מחי' גיווען.

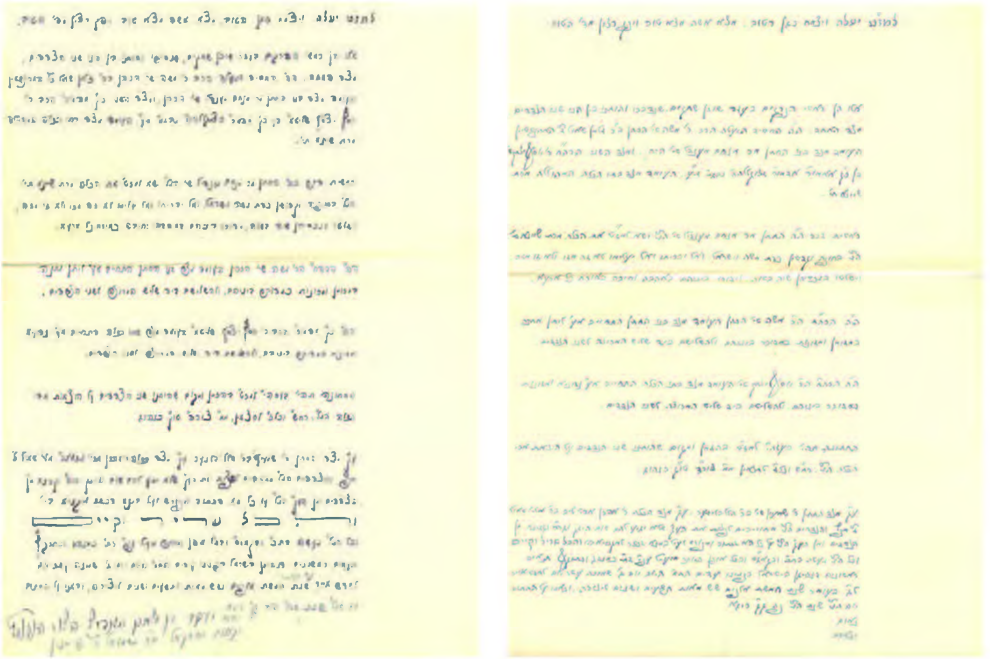
וכאשר אני יודע את ב"ק באהבתו לכלל ישראל, וביותר להתמימים שי', וביחוד לו, ע"כ אני שולח את המכ"ג לכ"ק, ויראה שזהו כתב ידו ממש, והשי"ת יזכינו לבשר בישועת כלל ישראל.

עבדו יחזקן גורדון שו"ב

קנג. התנאים בכתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

ביום השלישי יו"ד סיון תרצ"ב, נישאה מרת שיינא הי"ה בת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, עם בן-דודה ר' מנחם מענדל הכהן הי"ה בהרה"ח מוה"ר משה הכהן האריינשטיין, תחן כ"ק אדמו"ר מוהר"ש נ"ע.

כמה שבועות לפני כן, בל"ג בעומה נכתבו התנאים ביניהם.

את התנאים כתב כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בכתב-יד-קדשו; אלא שהוא רק רשם את הנוסח המדוייק עבור התנאים, ואת הנוסח הזה מסר לידי הסופר על מנת שיעתיק ממנו, ועל גבי העתקה זו תתמו החותמים.

אמנם בהעתקה נכנסו שינויי לשון קלים, מהנוסח שהכין כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, כגון, במקום שכינה אדמו"ר את עצמו "הרה"ת ר' יוסף יצחק שי' בן כ"ק אאמו"ר אדמו"ר", תיקן הסופר וכתב "כ"ק אדמו"ר הרב ר' יוסף יצחק שליט"א בן כ"ק אדמו"ר".

20 הנדפס באגרות קודש אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע ח"ד אגרת א'א, משנת תרח"ץ.

21 היה מוציא לאור שיחות, מאמרים ומכתבים במימי וגרף.

22 מאמר שמע ישראל שאמר כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לפני החיילים (נ"ז. תרצ"ט).

בתאריך שבסוף כתב התנאים החסיד המעתיק את המילים "ל"ג בעומר", והשלימו כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בכתב-יד-קדשו, בין השיטין.

החותמים על כתב התנאים הם:

החסיד ר' יעקב הלוי הורבין מריגא [אליו ואודותיו יש הרבה באגרות קודש אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, לפי מפתח האנשים שבסוף כרך ה].

המזכיר ר' יחזקאל פייגין, הי"ד.

ניתנים בזה שני עותקי התנאים:

א) כתי"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, בלי חתימות.

ב) כת"י סופר, בחתימת העדים.

נוסח התנאים נעתק בשעתו ע"י הרב, ונדפס בתורת מנחם - רשימת היומן ע' רלא. ובתחלתו הוסיף: נוסח התנאים שצוה [כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע] להעתיק מהתנאים של [בתו] חנה ת' (אלא ששם הי' כתוב שמקום החתונה "בירושלים תובב"א", וכבתנאים של [כ"ק] אדמו"ר [מוהרש"ב] נ"ע (עיין התמונה[23]), משא"כ ב[שטר תנאים] זה שכבר הותנה המקום).

23 ראה לעיל פרק קמה.

משיח וגאולה

קנה. ספר תורה לקבלת פני משיח

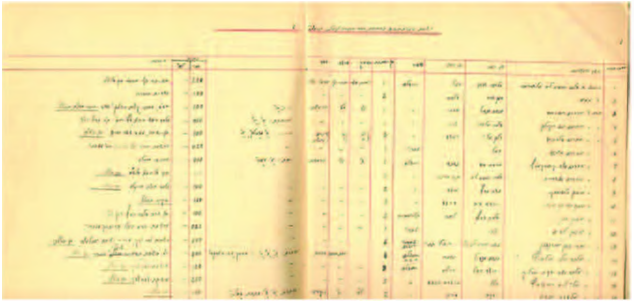
לפנינו שני מסמכים הקשורים לכתיבת הספר תורה לקבלת פני משיח, בשנת תש"ב:

א) מכתב הודעה, שכתב הרב שלמה יהודה ליב אליעזרוב (שיל"א), אל הרב הגאון החסיד הרב שלמה יוסף זוין, בו מודיע לו אודות מברק שקיבל מאת כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע, על החלטתו להתחיל בכתיבת ספר תורה "לפגוש עמו את המשיח".

הצהרה זו הצהיר כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע בהתוועדות שמחת תורה ה'תש"ב, ואחר החג פרסם על כך לאנ"ש ברחבי תבל, כדי ש"כל החפץ יקח חלק בכתיבת אותיות" [סיום כתיבת ספר תורה זה התקיים ביום הששי, עש"ק יו"ד שבט ה'תש"ל].

ב) אנ"ש בארה"ק התחילו מיד לקנות אותיות בס"ת זה, ומזכיר הכולל רשם את הקונים בפנקס מיוחד, שבו רשומים 156 איש. וביניהם:

השם והמשפחה	שם האב	שם האם	העיר	סך האותיות	בפסוק	הסכום	הערות
הרה"ח ר' שלמה יהודא ליב אליעזראוו	אליעזר שמעון	עטיל	ירושלים	1	באות אשר יבחר כ"ק אדמו"ר שליט"א	0.250	בא-כח כ"ק אדמו"ר מרן שליט"א
הרב ר' אברהם חיים נאה	מנחם מנדיל	מוסה	ירושלים	1	בראשית מ"ט ט"ז אות "ח"	0.100	סד"ד, מחבר "קצות השלחן" ועוד, חבר מועצת הכולל
אלתר הלוי הילביץ	מנחם מנדיל	נחמה	חיפה	4	דברים, וזאת הברכה, אותיות "נ", "מ", "ס", "א", מפסוק "ויהי בישורון כו'	0.100	ר"מ בישיבת "תפארת ישראל" בחיפה, בן כוללנו
דוד לבנון	אברהם	סימא פייגא	ירושלים	1	שמות אותיות "מקושש"	0.050	מזקני הכולל וחבר המועצה של הכולל
יעקב לנדא	משה יהודא ליב	גיטא פייגא	בני ברק	1			רב ואב"ד בני ברק, מאנ"ש
יעקב ישראל קניבסקי	חיים פרץ	ברכה	בני ברק	2		0.100	מחשובי בני ברק
יצחק אביגדור אורנשטיין	משה יהודא ליב	ראזיל	ירושלים	7		0.350	גזבר וחבר הנהלת הכולל, רב מפקח בכותל המערבי, חתן משפחת בית חיינו
נחום יצחק אייזיק חנון	ישעי' מיכל	חיענע	ירושלים	1	ויקרא י"ח, כ	0.050	מישי' צמח צדק, בן כוללנו
שאול דוב זיסלין		איטא	תל-אביב	9		0.450	חבר בי"ד ורב כמאה שערים תל-אביב, נשיא ועד מיסד אגודת חסידי חב"ד
שלמה יוסף זוין		חי'	ירושלים	2		0.100	מתלמידי חכמים בכולל, לפנים רב ברוסי'

מפתחות

מפתח ענינים

אהל רבותינו בליובאוויטש
כד-ה. ל.

אזרחות, קבלת
סב.

אלול
פז.

אספות
רפט-צ (א. הרבנים בפאקש). רצב-ה (ועידה הרבנית בפטרבורג).

ארון קודש
רפה.

ארנק
רעח (של אדמו"ר מוהר"ש).

בית הכנסת
שמ-שמא (בניית בית הכנסת ע"י חסידי אדמו"ר האמצעי). שנד (אפטאוו, בוילנא).

בריאות
טז-יט (של אדמו"ר מוהר"ש). לז (של אדמו"ר מוהרש"ב). מז-נט (של אדמו"ר מוהריי"צ – בחורף תש"ה). עיי"ע רפואה.

ברכות
צז-קג (ס' הב. לי"א ניסן תשל"ב).

גזירות על הדת
רפח (גזירות הלבושים ברוסיה). רפט-רצא (פרצות הדת בהונגריה). רצב-ג (חיוב לימודי חול בחדרים ברוסיה). רצד-ה (חיוב תעודת השכלה לרבנים ברוסיה).

גט
קח (גירושי מומר).

דיני תורה
לז. קכח. קסב-קפ (שטרות ומעשי ב"ד בפאס). קפא-ט (באמצעות אדמו"ר האמצעי). שמ (על אלופי הקהל ברודניא).

הדפסה
קפה-ח (הדפסת הש"ס בסלאוויטא ובקאפוסט). קצו-ריט (ספרים, הדפסה והפצה).

הפטרה
רלט (מתוך נביאים שלם). רמ (ה. שיש בהם חלוקי מנהגים. מנהג חב"ד). רנ (נוסח הברכות). רפד (ס' הפטרות).

השגחה פרטית
כה (על מלך – באופן מיוחד).

התקשרות
יג.

חברה קדישא
יב (לאזניא).

חברה ש"ס
שמא-ז (בניקוליוב).

חברת מלביש ערומים
שמז-ט (בליובאוויטש).

חלוקת הש"ס
נח.

חמץ
סג (שריפת). קלז-קמ (מכירת).

חנוכה, נרות
רפא.

חסידות
לג-ד (דרכי הח. בעבר ובהוה).

חפצים
רעא-רפה (חפצי קודש של רבותינו ועוד).

חתונה
כו (של אדמו"ר מוהרש"ב ושל אדמו"ר מוהריי"צ). לז-ח (של ר' נחמן צבי בהרשד"מ). מד (50 שנה לנישואי אדמו"ר מוהריי"צ). נט (חתונה חסידית). עה-ו (של הרבי והרבנית). קכט (בת אדמו"ר האמצעי, ובת אדמו"ר הצמח צדק). קצו (ה"ר משה אשכנזי). שיט-כא (בני אדמו"רי טשורטקוב וסדיגורא ובויאן). שסא-שעב (ענייני חתונה, כתובות עתיקות, תנאים והזמנות).

טה
יט-כ.

יום הולדת
נד (של אדמו"ר מוהרש"ב). נז-ח (של בנות אדמו"ר מוהריי"צ).

יומן

אדמו"ד מוהריי"צ

כד-ו (תרד"ע). כו-לה (תרע"ו). מז-נט (חורף תש"ה). נט-סג (תש"ט).

יחידות

אדמו"ר מוהריי"צ

מז-נט (חורף תש"ה). נט-סג (תש"ט). רפא-ב (תמונות חדר היחידות).

כ"ק אדמו"ר

ער (תמונת חדר היחידות). רעז. רפד.

כוונה

פח-צז (במצוות, כשאינו יודע מה יש בתפלין).

כיפה

רעג (של אדמו"ר מוהר"ש). רפח (גזירת הלבושים).

כתבי יד

רכב-ג (של התלמוד). רכד (ארחות חיים). רכה-ו (אור יקר). רכז-ט (שמונה שערים). רל (סידור הבעש"ט). רל-רלב (חידושי רבנו יהונתן אייבשיץ). רלב (הגהות אדמו"ר הזקן עה"ג). רלג (הגהות רבי עקיבא איגר עה"ג). רלד (שירת משה להחתם סופר). רלד-ו (כתבי רבי אברהם אבלי מווילנא). רלו-ז (אשל אברהם). רלח-רמא (כתבי והגהות אדמו"ר הצמח צדק). רמב (תשובת הרד"ל מביחוב). רמז-נ (הגהות אדמו"ר מוהרש"ב על הירושלמי ועל הסדור). רנא (הגהות הרלוי"צ על הזהר). רנב-ד (הגהות אדמו"ר על לוח כולל חב"ד).

כתבי עת; עיתונים

דער טאג

ס.

קובץ ליובאוויטש

נב-ג.

הקריאה והקדושה

מט. נו.

כתובה

קנו-ז. שסב (מהשנים ת"כ-ת"מ).

מאמרים

אדמו"ר מוהרש"ב

כד-ה. כז. לה-ו. מ (רשימות מאמרי דא"ח שלו). שנד (בביהכ"נ אפאטאוו בווילנא).

אדמו"ר מוהריי"צ

מט-נו.

מאסר וגלות

ה. קח (נחבשה עבור חוב). קיא (במשמר עבור חוב). קמז-ט (בלנינגרד). ריט (של הרלוי"צ, אביו של הרב, וגלותו). רסה (כנ"ל). רצז-ח (רשימת הנאסרים והגולים מאנ"ש ברוסיה). שמא (מאסר אדמו"ר האמצעי).

מגלת אסתר

סב (קריאת המגילה). רעז (שכתב אדמו"ר מהור"ש). רעח-ט (מגילות עתיקות שבספריה).

מזוזה

רפב (של אדמו"ר מוהריי"צ).

מלחמה

מלחמת העולם הראשונה

כד-ל.

מלך

כה (דין ומשפט עליו. השגח"פ). כח (כנ"ל).

מלמדות

קכח.

מנורה

מ (מנורת החסידות).

מעות ארץ הקודש

יח. מא.

מעמד

יח.

מקל נועם

עדר-רעז (מקלות נועם שבארכיון הספריה).

משיח וגאולה

שעד-ה (ס"ת לקבלת פני משיח).

משפחה, שם

קפב (שניאורי, שניאורסאהן).

משפט

ד. ו-ז. טו. קלח.

סגולות

לט (שטרות כסף מאדמו"ר).

סירטוק

רעג (של אדמו"ר הצמח צדק).

סמיכה

קמה. קנו (כתב הודעה וקבלה).

סעודת שבת

מח.

ספודיק

רפב (של אדמו"ר מוהריי"צ).

ספר תורה

שעד-ה (לקבלת פני משיח).

ספרים

ראה מפתח מוסדות ערך ספריה.

מה (חב"ד – ליובאוויטש, עסקנות צבורית). קפה-ח (ש"ס סלאוויטא וקאפוסט). קצו-ז (סדור עם דא"ח, קניגסברג תרי"ב). רצח (משניות שהדפי"ס בעל חדושי הרי"ם). רה (בנין שלמה). רט-י (משנה ברורה). ריג-ח (הדפסת ספרי הגאון מרוגוטשוב). ריט (התהלים של הרלוי"צ, אביו של הדבי). רכג (תלמוד דפוס ספרד). רלט-רמא (תנ"ך עם הגהות אדמו"ר הצמח צדק). רמז-ח (מחזור עם הגהות אדמו"ר מוהרש"ב). רפא (שבחדר היחידות של אדמו"ר מוהריי"צ). שו-ח (שקנה מהריי"ט קריספו עבור היעב"ץ).

אדמו"ר הזקן

ג (שו"ע). קצט (שו"ע אדמו"ר הזקן שנדפס בוארשא). ר-רב (לקוטי תורה).

אדמו"ר הצמח צדק

יח (צמח צדק). רג-ד (צמח צדק).

אדמו"ר מוהריי"צ

נג-ד (לקוטי דבורים). נד-ה (זכרונות).

עגונות

קיב.

עטרה

עדר.

עיפרון

רפג (של אדמו"ר מוהריי"צ).

עיתונים

עיי"ע כתבי עת.

עמוד; סטנדר

רפג-ד (של כ"ק אדמו"ר).

פדיון נפש (פ"נ)

מב. מז (בשם האם, ובצעטיל בשם האב). סד-ע (פ"נים כלליים לאדמו"ר מוהריי"צ). קמא (לאדמו"ר הצמח צדק). (לאדמו"ר מוהריי"צ). של (לאדמו"ר הצמח צדק).

פורים

סב (קריאת המגילה).

פליטים

מג-ד (עזרה). סג.

פנקס לאזניא

יב.

פספורט

כא-ג (של אדמו"ר מוהרש"ב). קמ. קמז.

פעמון

רפא (של אדמו"ר מוהריי"צ).

צבא

פטור מ. רוסיה

כ (אדמו"ר מוהרש"ב).

ציורים

רנו-ז (רבי יוסף מפוזנא ורבי עקיבא איגר). רנז-רסב (אדמו"ר הצמח צדק).

ציצית

לו (בשמיכות, ובסינור התספורת).

קמיעות

קמו.

קנטוניסטים

כ.

רבנים

קו-קמט (ענינים רבנים ורבנות). רסב-ד (אספת הר. בקאראסטען).

רפואה

שיד.

עיי"ע בריאות.

שד"רות

קיד. שא-שכח (מכתבי שד"רות, מעמד והמלצות).

שו"ב

ס-סא (כיתה להעמדת הסכין). קנב-קס (ענייני שו"ב).

שטרות

קסב-קפ (ש. ומעשי ב"ד בפאס).
קפב-ד (ש. בודדות, עם תרגום רוסי).
קצג-ד (וועקסלאך).

שידוכים

שלא.

שיחות

אדמו"ר מוהריי"צ

נז (ת"ש). סב (תש"ט – בקבלת האזרחות). סג (י"ב תמוז תש"ט). שעד (אודות ס"ת לקבלת פני משיח).

כ"ק אדמו"ר

רפד.

שלחן

רעז (של אדמו"ר מוהר"ש).

שריפה

ג. (בלאדי). ד (בליובאוויטש). ח. קל (כנ"ל).

תהלוכה

רסט (ילדי חדרי תורה תמימה ושל"ה).

תהלים

ס (קאפיטל המתאים לשנה הבאה).
ריט (של הורי הרבי בגלות).

תמונות

רנה-ער (תמונות וציורים).

תנאים

שסג-ד (של אדמו"ר מוהרש"ב). שסו (של בת אדמו"ר מקאפוסט). שעא-ב (של בת אדמו"ר מוהריי"צ).

תפלה

כה (עבודת הת. ע"י התלמידים).

תפלין

פח-צז (מבצע. כוונה). רלט (בחוה"מ).
ערב-ג (ת. של רבותינו).

מפתח מוסדות וארגונים

אגודת האדמו"רים
סא.

אגודת חב"ד
סג. שנו.

אגודת ישראל
פח.

אגודת תמימים
עא.

אחות תמימים
שנה-ו.

אחי תמימים
בופולו
נג.
שיקגו
מח-נ.

ביקור חולים שע"י מחנה ישראל
שנו.

בית הספר למלאכה בכפר חב"ד
רפג.

בית רבקה; בית שרה
מונטריאל
נח.
פריז
ס.

גמ"ח שומרי שבת
שנה-ס.

דזאינט
סג. ריג. ריז.

חדרי תורה תמימה
רסט.

ישיבות
רט-י (של בעל החפץ חיים, ברוסיה, בסמילעוויץ, שומיאץ וסנובסק). שנב (בניקוליוב).
עיי"ע תומכי תמימים.

כולל חב"ד
מא. רנב.

מחנה ישראל
נב. נח. שנו.

מרכז לעניני חנוך
ו.

סמינר
רצ (בהונגריה).

ספריה
ב-ט (סקירת ספריית חב"ד). ד-ה (ספריית מוסקבה). קכא-ב (ספריית מהר"י אבן צור). רו-ח (שרצה אדמו"ר מוהרש"ב לייסד). ריא-ב (בקשת החזרת ספריית ליובאוויטש שבמוסקבא). רמז (אוסף ליובאוויטש במוסקבא).

עדינו
נח.

ציונים
לב.

קהלות
שלה-שמט (עניני קהלות ובית הכנסת).

רייונדשל, קרן
מג-ד.

שיעורי לימוד הדת (של"ה)
רסט.

תומכי תמימים
וואַרשא-אטוואצק
רסח (תמונות). שנד.
וילנא
שנד-ה (מכתבים וחותמות).
ליובאוויטש
כד-ז. מה. עא. שנג (תמיכתה).
מונטריאל
נח-ט.
פאלטאווא
מו.
קדעמענטשוג
קלח.
ראמען
קלח.
רוסטוב
מו. קלא.
שצעדרין
כז.

תורת אמת
כז.

מפתח אנשים

אבוזאגלו, יוסף
קט.

אבן, אבא
צז-ח (כת"י).

אבן דוד וחיון, יצחק
קסח-ט.

אבן דוד וחיון, ישראל
קיב (ובתו צולטאנא).

אבן דוד ויוסף, יצחק
קסט.

אבן דנאן, יעקב
קסח. קעג.

אבן דנאן, סעדיה
קיב. קסב (ובניו שמואל ויצחק).

אבן דנאן, שמואל ושלמה
קעד-ה.

אבן הרוש, אהרן
קי.

אבן זאזון, ישועה ב"ר ישששכר
קעד-ו.

אבן חמו, יוסף; מכלוף
קי. שה.

אבן חמו, משה (מ"ץ בצפרו)
קסג-ד (חתימה).

אבן לחסין, אברהם
קסג.

אבן לכרייף, דוד
קפ.

אבן לכרייף, יעקב
קח.

אבן מאמאן, משה
קסו-ז (חתימה).

אבן מייארה, נחמיה
קח.

אבן מלכא, יוסף
קיג. קטו (כת"י).

אבן סעדון, אפרים ויששכר
קעד-ה.

אבן סעדון, שמואל
קעז (חתימה).

אבן סעיד, יעקב
קח.

אבן עטייא, אברהם
קסב-ג (חתימה). קע-קעא (חתימה).

אבן עטייא, אסתר בת מסעוד
שסג.

אבן עטר, יהודה (ראש רבני פאס)
קו-ז (ובני משפחתו). קח-קטו (כת"י).
קיז. קסב-קפ (חתימה). שב-ז.

אבן עטר, יעקב
קסה-ו. קעב (חתימה). קעו-ז (חתימה).

אבן עמאר, שלמה
קיא.

אבן עמרם, מסעוד
קז.

אבן צור, יהודה
קע.

אבן צור, יעקב (יעב"ץ)
קו-ח. קי. קיא. קיג (חתימה). קטז-קכ (כת"י. תולדותיו. בני משפחתו). קסד (חתימה). קסו-ח (חתימה). קעא-ד (חתימה). שב-ח.

אבן צור, יצחק ב"ר רפאל משה
קסב. קסד.

אבן צור, ראובן
קיז (וסדר דרושיו).

אבן צור, שלמה אליהו
קטז-יז (כתובה).

אבן רבוח, סעדיה
קסח. קעג.

אבן שקרון, דוד
קיא. קעז-ח (חתימה).

אבן שקרון, יהודה יוסף
קע-קעא (חתימה).

אבן שקרון, יוסף
קסח. קעג.

אבערלאנדער, ברוך
קלד. רפט.

אברהם, זקנו של אדמו"ר הזקן
יב.

אברהם, הרה"ק מקאליסק
שי-שיא (כת"י). שלו-ט.

אברהם, מ"ץ דקאליסק
שלו-ט (כמה רבנים בקאליסק בשם זה).

אברהם ב"ר אביגדור, מ"ץ דליובאוויטש
קל.

אברהם ב"ר מנחם
קפט.

אברהם ב"ר מרדכי מ"ץ
קפח.

אברהם מ"ץ
קפט.

אברהם
קסו-ח (חתימה). קעב-ד (חתימה). קעז (חתימה).

אברהם אבלי אב"ד ווילנא (פאסוועלער)
רלד-ו (כת"י).

אברהם אבלי אב"ד פאסוואל
רלה.

אברהם יעקב בן איטא רייזא
סד-ע (חתימה).

אברהם יצחק בן דבורה
ע (חתימה).

אברוצ'סקי, ברוך
רסב-ג (תמונה).

אגייני, אהרן
קעג.

אגייני, שלמה
קט.

אדהאן, יצחק ב"ר מרדכי
קסה-ז (ואלמנתו ובנה).

אדהאן, מכלוף
קסט.

אדהן, משה
קיב.

אדערמאן, ישעי'
קנט-ס.

אדרעי, שלם
קיג-קטו (חתימה). קעז (חתימה).

אהרן הכהן מלוניל (בעל הארחות חיים)
רכד.

אהרן הלוי מסטאראשעלע, בעל עבודת הלוי ועוד
יג. יד (כת"י). שלה (כת"י).

אהרן ב"ר דוד טעביל מניקולויב
שמז.

אהרן זאב, שו"ב פלעשצעניץ
שלג.

אווצאן, מאיר
רחצ.

אוזיק, הירש
רצו (חתימה).

אונגר, שמואל
פד (חתימה).

אונראד, מרדכי
נח.

אוסטרובנר, זלמן
קמד.

אופן, אהרן
פו (חתימה).

אורבאך, בנימין וואלף
שכ.

אורנשטיין, אורי ניסן
פ-פא (חתימה).

אורנשטיין, יעקב
פ-פא (חתימה).

אורנשטיין, יצחק אביגדור
שעה.

אושפאל, יצחק דובער
סד-ע (חתימה). רסט (תמונה).

אזולאי, יעקב
קסט.

אזימוב, חיים הלל
פו-ז (חתימה).

אטקין, מאיר
רעט-פ.

איגר, יוסף במוה"ר עקיבא
רנו.

איגר, עקיבא, הרב
רלג (כת"י). רנו-ז (ציור).

אידלעוויץ, לוי יצחק (גבאי אדמו"ר מזוהר"ש)
שלה-ו (כת"י).

איזראליט, ישראל
רצג (חתימה).

איטיגנא, ברוך מרדכי (מ"ץ דבאברויסק)
קמב-ג (כת"י). קנג. שיב-ג.

אייבשיץ, יהונתן (כרתי ופלתי)
רל-רלב.

איידלמן, ארי' דוב
פו-ז (חתימה).

איידלמן, דוד
סו-ח (חתימה).

איידלמן, יואל
פו-ז (חתימה).

איידלמן, ישראל מרדכי
פה (חתימה).

איידלקאפ, זאב
פו-ז (חתימה).

איידלשטיין, אליעזר
רסב-ג (תמונה).

אייזנבך, יחיאל פישל
פא (חתימה).

אייזנבך, יצחק צבי
פב (חתימה).

אייזנברג, אהרן
פד (חתימה).

אייזנשטיין, ישראל (מה"ס עמודי אש)
שנג (כת"י חתימה וחותמות).

אייכהארן, גרשון חנוך הענעך
סו-ח (חתימה).

אייכהארן, שלום דובער
סא. סט-ע (חתימה).

אייכלר, אליעזר בן ציון
פב (חתימה).

אייכלר, מאיר דן
פ-פא (חתימה).

אייכלר, מנשה
פב-ג (חתימה).

אייכנשטיין, נחום
פג (חתימה).

אייעראוו, יעקב
שכז-ח. שלא.

אילובוצקי, אברהם
פו (חתימה).

אלבאז, שמואל (מח"ס ויאמר שמואל)
קסח. קעב.

אלבוים, יהושע
פא (חתימה).

אלטהויז, פנחס
מט. פג-ד (חתימה).

אלטהויז, פנחס ברא"ח
רחצ.

אלטיין, ישראל מאיר
סד-ע (חתימה).

אלטיין, מרדכי דוב
סד-ע (חתימה).

אלטר משה יעקב בן ביילא
פ-פא (חתימה).

אלטר, אברהם מרדכי (בן הרי"ם, בעל הדושי הרי"ם)
קצט. שסה.

אלטר, יצחק מאיר (בעל חדושי הרי"ם)
קנט (כת"ק). קצח-ט (כת"ק). שסה (חתימה).

אלטר, מנחם מענדל (אדמו"ר מפילץ)
שסה.

אלטר מבאר
שיח-ט.

אלטשולער, לייב
קלג (חתימה).

אלטשולער, עקיבא
קלב-ג (חתימה).

אלטשולער, שלמה
פג-ד (חתימה).

אלטשולר, ש. מ.
רצו (חתימה).

אליאב, אריה
צח. קא (כת"י).

אליהו, הגר"א
קכז.

אליהו, מ"ץ בראמען
קלה-ח. קלט (כת"י). קמ.

אליהו ב"ר מנחם נחום, נאמן דק' בירז
קנו-ז (חתימה).

אליהו בן האנקא
סו-ח (חתימה).

אליהו דוד, מ"ץ דניעזין
קנב.

אליהו משה, התן הרב דהרסון
שדמ.

אליעזר, מ"ץ דיאנאוויטש
קכז.

אליעזרוב, דובער
פב (חתימה).

אליעזרוב, שלמה יהודה ליב
מט. שסח (וחתנו). שעד-ה (חתימה).

אלכסנדר השלישי
כט.

אלכסנדרוב, אהרן (התן אדמו"ר האמצעי)
קכט (וזוגתו שרה).

אלעזר, דוד (רמטכ"ל)
צז. צט (כת"י).

אלפרוביץ, גרשון
פד (חתימה).

אלפרוביץ, חיים משה
פו (חתימה).

אמבריים, אברהם נתן
רצג (חתימה).

אנטאנעלע, מייקל
סב.

אנשין, משה נפתלי
פב (חתימה).

אסאד, יהודה (מח"ס יהודה יעלה)
קלד-ה. רפט-רצא.

אסולין, יצחק
קעט-קפ (ואחיו משה).

אסולין, משה
קסט (חתימה).

אפלאלו, מוסא בן חיים
קעג.

אפלאלו, סעדיה (מ"ץ בפאס)
קסד-ה (חתימה).

אצראף, מסעוד
קסט (חתימה).

אקסלרוד, אברהם אליהו
מה-ז.

אקסלרוד, אהרן שלמה
מה.

אקסלרוד, משה
פג (חתימה).

אראנאוויץ, אנשיל
שנד-ה (חתימה).

ארגולבראנד, שמואל (מדפיס בוואר שא)
קצח-ט.

ארואץ, אליהו
קיא.

ארונוב, יעקב דוב
פב-ג (חתימה).

ארי' ליב בהרב נחום נה
קצג-ד (חתימה).

ארי' ליב בן ליבע בלומע
סט-ע (חתימה).

ארלאזאראוו, אברהם יחזקאל (מ"ץ בחרקוב)
שיז (כת"י).

ארלאזאראוו, אליעזר (בעל הגהות אליעזר)
קלז.

ארליכמן, אברהם
פד (חתימה).

ארנוביץ, חיים
רסב-ד (תמונה).

ארש, יהושע
קלג (חתימה).

אש, מאיר, אבד"ק אונגוואר
רצ.

אשכנזי, אלישע (שד"ר)
קטז.

אשכנזי, אברהם ב"ר גרשון מקאליסק
שלו. שסג-ד (חתימה).

אשכנזי, דובער מקאליסק
יט.

אשכנזי, מאיר
סא. רלג.

אשכנזי, משה
פג-ד (חתימה). קצו (זוגתו).

אתרזמן, מסעוד
קפ-קפא (חתימה).

באלאטשוב, אליעזר
רצד- (חתימה).

בארנעצקי, אברהם מענדל
סד-ע (חתימה).

בארענד[..], שמעון
פב (חתימה).

בהלול, אליעזר (מח"ס מראה עינים)
שב-ג.

בהר"ד, יצחק אייזיק (מח"ס פני יצחק)
קל. קלו. קמ.

בוברוב, אליהו
פד (חתימה).

בוגוסלבסקי, שלמה
רצו (חתימה).

בודנר, יעקב מרדכי
פב-ג (חתימה).

בוטבול, אברהם
קט.

בוטמן, שלום דובער
רצז-ט.

בוטמן, שמואל מנחם מענדל
רצט.

בוטמן, שניאור זלמן
קלז. רצז-ט.

בוימגרטן, דובער
סד-ע (חתימה).

בוימגרטן, מנחם מענדל
סט-ע (חתימה).

בונימוביטש, מנחם
רסב-ג (תמונה).

בוקין, דן
קלב-ג (חתימה).

בוקסבוים, יוסף
רלז.

בורנשטיין, יונה
פו (חתימה).

בורנשטיין, יוסף
סט-ע (חתימה).

בושערה, יוסף
רכט.

בזוזה, חיים
פג-ד (חתימה).

ביבאס, יהודה
קיב.

ביבאס, יצחק (מ"ץ בטיטואן)
קסד.

ביבירים, פנחס
רסב-ג (תמונה).

ביחובסקי, חיים אליעזר
טז. רלז.

ביחובסקי, יוסף
רלז.

ביחמן, משה
רסב-ג (תמונה).

ביטלר, חיים
רסב-ג (תמונה).

ביידמן, ברוך
רסב-ג (תמונה).

ביילא גיטל בת פריידל
סט-ע (חתימה).

ביסטריצקי, יהודה ליב
ערה.

בירגער, שמואל
רסב-ג (תמונה).

בירדוגו, משה (מח"ס דברי משה ועוד)
קז. קעג-ד (חתימה).

בכטזן, נח
פו (חתימה).

בלאטנער, יעקב אייזיק
כו.

בלום, משה
פא (חתימה).

בליאווסקי, א. ל.
רצו (חתימה).

בליזנסקי, מאיר שלום
פו (חתימה).

בליזנסקי, שמואל גדלי'
פג-ד (חתימה).

בלייכמן, מרדכי
רסב-ג (תמונה).

בליכר, נתן
פד (חתימה).

בליניטשער, שניאור זלמן
שכד.

בליניצקי, ישראל נח
פו-ז (חתימה).

בלקין, שמואל (ר"י ר' יצחק אלחנן)
ריז.

בן נאים, יוסף
קטז.

בן שחר, אורי
פג-ד (חתימה).

בנבנשתי, יוסף
דש.

בנימין, מ"ץ דליובאוויטש
קכז.

בנימין בן איטקע
סו-ח (חתימה).

בנימין ב"ר שמעון
שסו (חתימה).

בנעט, מרדכי (מח"ס באור מרדכי)
קלד-ה (כת"י). רפט-רצא (כת"י).

בעזפאלאוו, יעקב מרדכי (מ"ץ בפאלטאווא)
קנט-ס (חתימה).

בעזפאלאוו, שניאור זלמן
ערה-ו.

בענין, זכרי' ב"ר אברהם
שסב.

בערעגאווסקי, ב.
רסב-ג (תמונה).

בק, חיים נחום
פב-ג (חתימה).

בקשי-דורון, אליהו, הראשל"צ
ט.

בר, זליגמן יצחק מביבריך
רנז.

ברבש, ישראל משה
פד (חתימה).

ברגמן, משה יצחק
פה (חתימה).

ברודא, אברהם (בעל אשל אברהם)
רל. רלב.

ברוידא, שמואל
סא.

ברוך, אבד"ק פיורדא
רלב.

ברוך, אביו של אדמו"ר הזקן
יב.

ברוך ב"ר משה, מ"ץ בבירז
קנז-ח (חתימה).

ברוך ב"ר משה, מ"ץ בדיסנא
קנו-ז.

ברוך, יהושע אייזיק
שנה.

ברוך מרדכי
פא (חתימה).

ברוסילובסקי, חיים
פד (חתימה).

ברוק, חיים שאול
פד (חתימה). קמז-ח.

ברוק, יוסף
פד (חתימה).

ברוק, יוסף אברהם
פה (חתימה).

ברוק, ישראל
פו (חתימה).

בריסקי, מרדכי מאיר
ע (חתימה).

ברכהן, יוסף ליב
רצג (חתימה).

ברלין, ישעי'
רו-ח. רכו.

ברלין, מאיר (מ"ץ במוהילוב)
קלז. קמ.

ברלין, שמרי' (גיס אדמו"ר האמצעי)
טז.

ברנדוויין, פנחס
פב (חתימה).

ברעסקער, מענדל
רסב-ג (תמונה).

גאגין, שלום משה חי
רכז.

גאטעסמאן, ישראל
סו-ע (חתימה).

גאלדפיין, דוד אבא (חתן הגאון מרוגוטשוב)
ריג-רטז.

גאלדשמיד, שלום דובער
סא.

גאלין, גרשון
סו-ח (חתימה). רפד.

גאר, צבי הירש
מז.

גארצמאן, משה
רסב-ג (תמונה).

גבאי, שמואל
קעט-קפ (חתימה).

גודין, אברהם ליב
רפ.

גודמאן, אלקנה פנחס
סט-ע (חתימה).

גודמאן, יהושע נחום
סט-ע (חתימה).

גוטליב, אברהם יונתן
פב (חתימה).

גוטליב, בנימין
פב-ג (חתימה).

גוטליב, יעקב
פה (חתימה).

גוטליב, נפתלי צבי
פב (חתימה).

גולדברג, דוד
פא (חתימה).

גולדברג, יוסף
פו-ז (חתימה). קלז.

גולדברג, מנחם מענדל
פא (חתימה).

גולדברג, מרדכי
פב-ג (חתימה).

גולדברג, צמח דוד
פ-פא (חתימה).

גולדין, יצחק
רחצ.

גולדמן, ג.
רסב-ג (תמונה).

גולדמן, יוסף
פב (חתימה).

גולדמן, שלמה
ע (חתימה).

גולדמן, שמעון
שנז.

גולדשטיין, רפאל פנחס
פב-ג (חתימה).

גולדשמיד, נחום
פג-ד (חתימה).

גוראר', איסר יהודה
מו.

גוראר', גניא (גיסת כ"ק אדמו"ר)
עט.

גוראר', חנה (בת אדמו"ר מוהריי"צ)
נז. נט. סב.

גוראר', יעקב
לג.

גוראר', משה
סט-ע (חתימה). פג (חתימה).

גוראר', נתן
סט-ע (חתימה).

גוראר', צבי הירש
לו.

גוראר', שיינדל
ס.

גוראר', שלום דובער
סב.

גוראר', שמואל
כז-ט. לב-ג. לו.

גוראר', שמואל (מ"ץ בחאראל)
קלז.

גוראר', שמריהו (חדב"נ)
מח. נ. ס. סב-ג. סד-ע (חתימה). רסז (תמונות).

גוראר', שמריהו (בר"נ)
פג-ד (חתימה).

גוראר', שניאור זלמן
סד-ע (חתימה). פט. רסט (תמונה).

גוראר', שניאור זלמן ישראל יעקב (יאני)
קלז-ח.

גורדון, אברהם
ס.

גורדון, אהרן דוד
רלו (ואחיו אברהם שמעון, ובנו יהודה ליב).

גורדון, יוחנן
מג. נא. סד-ע (חתימה). שנה-ס (חתימה). שסט-עא (כת"י).

גורדון, יוסף יצחק
שנו.

גורדון, שלום דובער
סד-ע (חתימה).

גורודצקי, בנימין
ס. סב-ג. רפ.

גורודצקי, מזיטאמיר
רסב-ג (תמונה).

גורין, ברוך
רנח.

גורן, שלמה (הרב הראשי)
צז. צט (כת"י).

גורעוויטש
ע"ע הורביץ.

גורעוויטש, דובער
רצו (חתימה).

גורעוויטש, יצחק
רצה (חתימה).

גורעוויטש, צמח
רחצ.

גורעוויטש, שניאור זלמן
ערב.

גורקאוו, מאיר
רחצ.

גינזבורג, אברהם זלמן
יט.

גינזבורג, חיים אליעזר
פד (חתימה).

גינזבורג, ישעי'
פג (חתימה).

גינזבורג, ליב
רנז-ח (ובנו ויקטור).

גינזבורג, משה ארי' ליב (חתן אדמו"ר מוהר"ש)
שמט (חתימה).

גינזבורג, משה דובער
פג-ד (חתימה).

גינזבורג, צבי
פג-ד (חתימה).

גינזבורג, שלום יהודה ליב
פג (חתימה).

גלאז, יעקב ליב
שסט.

גלאזער, אהרן הכהן
קס (חתימה).

גלאזער, אלחנן
נז (ואביו ישראל).

גלבשטיין, הלל
פד (חתימה).

גליצנשטיין, שמעון
פב (חתימה).

גנזבורג, יצחק
עא. פג (חתימה).

גנזבורג, צבי הירש
סט-ע (חתימה).

געגדפעלד, מ.
רסב-ד (תמונה).

גראדזענסקי, חיים עוזר מווילנא
שנד.

גרוזני, זלמן
רצה (חתימה).

גרונר, יהודה ליב
סו-ח (חתימה). רפד.

גרונר, יצחק דוד
סד-ע (חתימה).

גרונר, מרדכי אברהם ישעי'
סד-ע (חתימה).

גרוסמן, לוי
פג (חתימה). רסב-ד (תמונה).

גרטנהוז, שמואל
פד (חתימה).

גרטנר, דוד
פד (חתימה).

גרטנר, דן יחיאל
פד (חתימה).

גרטנר, מנחם
פג (חתימה).

גריבוב, שלום יודא
רחצ.

גרין, דוד
פו (חתימה).

גרינברג, אורי צבי
צח. ק (כת"י).

גרינברג, יצחק
סד-ע (חתימה).

גרינברג, מאיר
סד-ע (חתימה).

גרינוואלד, יונה
פב (חתימה).

גרינפרעס, דובער
רסב-ד (תמונה).

גרליק, אלעזר; מנחם מענדל
רחצ.

גרליק, משה
רצה (חתימה).

גרשון, מ"ץ דשקלאוו
קל.

גרשוני, אהרן אליהו
פד (חתימה). רפ.

גרשוני, בן ציון
פב (חתימה).

דבורצקי, אריה ושרה
טו.

דובין, אברהם מאיר
פג-ד (חתימה).

דובין, מרדכי
רצט.

דובינטשיק, תנחום
רצה (חתימה).

דובינסקי, מרדכי
סט-ע (חתימה).

דובניקוב, אליהו
רצו (חתימה).

דובער (אדמו"ר האמצעי)
ג. טז (כת"ק). קנה-ח. קפא-ט (כת"ק). רלו. רפד. שיא-ד (כת"ק). שמ-שמא (כת"ק).

דובער ב"ר ישראל, ודובער ב"ר פסח, מדפיסי סלאוויטא
קפה.

דובער ב"ר פנחס מניקוליוב
שמו-ז.

דוברובינסקי, הירש
רצה (חתימה).

דוד ב"ר אלכסנדר סענדר מניקוליוב
שמז.

דוד ב"ר יצחק, שמש דק' בירז
קנח-ט (חתימה).

דוד ארי' בן סימא אסתר
ע (חתימה).

דוואדקין, מיכאל
ס.

דוליצקא, שיינא ברכה; נפתלי הערץ
טז.

דוליצקי, נפתלי
פג-ד (חתימה).

דושאוויץ, ישראל, הרב
נח. רסז (תמונה).

דזייקאבסאן, חוה
נט.

דזייקאבסאן, ישראל
כו. מו. סד-ע (חתימה). שנה-ו.

דזילובסקי, אלי'
פג (חתימה).

דייטש, יהודה ליב
פב (חתימה).

דייטש, יהודה צבי
פב (חתימה).

דייטשמאן, יצחק יהודה (מ"ץ חרסון)
שמב-ה.

דים, אברהם יצחק
מו.

דינגאל
ס.

דיסקין, יהושע זעליג
רסב-ג (תמונה).

דערן, יהזקאל
סט-ע (חתימה).

דרעסלער, ד"ר
מז. נ-נב.

האלבריך, יעקב
לג.

האפט, אלי' מיכל
פו-ז (חתימה).

הארנשטיין, אברהם
רסב-ד (תמונה).

הארנשטיין, מנחם מענדל (חתן אדמו"ר מוהריי"צ)
נח. שעא (תנאים).

הארנשטיין, שיינא (בת אדמו"ר מוהריי"צ)
נז-ח. שעא (תנאים).

הארעליק, יצחק
קלג (חתימה).

הבלין, דוב אליעזר
פב-ג (חתימה).

הבלין, שלום
פב-ג (חתימה).

הבלין, שלמה זלמן (משפיע תורת אמת)
כז.

הבלין, שלמה זלמן
רכד.

הבר, חיים אליעזר
פה (חתימה).

הבר, יהודה ארי'
סד-ה. סו-ח (חתימה).

הבר, ישראל צבי
פג (חתימה).

הבר, שמחה בונם
פה (חתימה).

הוטנר, יצחק (בעל הפחד יצחק)
פח-צז (כת"י וחתימה).

הוכמן, ש.
רסב-ג (תמונה).

הולצמן, חיים הלל
פב-ג (חתימה).

הורביץ, אברהם יעקב
פד (חתימה).

הורביץ, א. הלוי
פג-ד (חתימה).

הורביץ, דוב נחמן (מה"ס חדושי בר נחמני)
רצב-ג (חתימה).

הורביץ, חיים
פו-ז (חתימה).

הורביץ, יעקב
רז-ח. שעא-ב (חתימה).

הורביץ, יצחק (בעל מטעמי יצחק)
רלב.

הורביץ, ישכר בער (מ"ץ דליובאוויטש)
קכז-ל (כת"י). רמב. שיב. שלו-ז. שלט (כת"י).

הורביץ, ישכר דובער
פו-ז (חתימה).

הורביץ, ניסן
פ-פא (חתימה).

הורביץ, נתן (מ"ץ דפולוצק)
קכב-ו (כת"י).

הורביץ, שניאור זלמן ב"ר נתן מניקוליוב
שמז.

היילפרין, משה י. י.
פב (חתימה).

הילביץ, אלטר
שעה.

הילמן, אשר
עה.

הילמן, חיים מאיר
יד.

הירשינגער, יעקב
רז-ח.

הלברשטט, שמואל (מתלמידי הר"י אייבשיץ)
רל.

הלברשטם, יקותיאל יהודה (אדמו"ר מקלויזנבורג)
סא.

הלל מפאריטש (בעל פלח הרמון ועוד)
מז. קמב-ג. קנג-ה (כת"י). קפט-קצב.

הלפרין, חנני' יוסף
פב (חתימה).

הלפרין, משה יצחק
פב (חתימה).

הלפרין, שמואל אלעזר
פב (חתימה).

הלפרין, שמשון יהודה
פב (חתימה).

הלר, יוסף
פה (חתימה).

המר, זבולון
צח. קא (כת"י).

הנדין, זלמן
פב (חתימה).

העכט, אברהם דובער
סד-ע (חתימה).

העכט, יעקב יהודה
סד-ע (חתימה).

העכט, פרץ
סו-ח (חתימה).

העכט, שלום
סד-ע (חתימה).

העכט, שלמה זלמן
ס.

העניג, יעקב
פב (חתימה).

הענין, יהודה
קלב-ג (חתימה).

הרליג, מאיר
רפג.

הרצל, פנחס לייבוש
פא (חתימה).

וואהרמאן, אברהם דוד מבוטשאטש (בעל אשל אברהם)
רלו-ז.

וואהרמאן, ישראל ארי' ליב
רלו-ז.

וואטשטיין, אליעזר
פה (חתימה).

וואלאסאוו, יהושע אלי'
סו-ע (חתימה).

וואליד, מנחם ב"ר יוסף מקראסובאזאר
שסב.

וואלף, אפרים
פד (חתימה).

וואקסבערג, אברהם
שנו-ז.

וואר שאווסקי, זלמן נחום; לוי; משה
רצה (חתימה).

וובר, חיים משה
פא (חתימה).

וובר, פנחס ליבוש
פב (חתימה).

וגשל, תנוך העניך
פא (חתימה).

וויגרייזער, ז.
רסב-ד (תמונה).

ווידר, לוי
פה (חתימה).

ווידרעוויץ, חיים יעקב
יח. רמד.

וזאן, דוד
רכט.

וויין, יצחק דוד
סד-ע (חתימה).

וויינגארטן, אברהם
סו-ע (חתימה).

וויינפלד, שמואל
פב-ג (חתימה).

וויינשטאק, יצחק
פב (חתימה).

ווייס, יהושע
פב-ג (חתימה).

ווייס, יוסף מנחם
רנו.

ווייס, שלמה
קלד. רפט.

ווייסבלאט, מרדכי
רסב-ג (תמונה).

ווייספיש, חיים יוסף
פב (חתימה).

ווייץ, אליהו
שנד-ה (חתימה).

ווילדער, ד"ר
מז. נ-נג. נה. נח.

ווילהלם, יצחק
רנז.

ווילהלם, מלך אשכנז
כח.

ווילימובסקי, חיים זוסיא
פג-ד (חתימה).

ווילנסקי, אברהם אליהו
רצו (חתימה).

ווילנסקי, יצחק חיים דובער
קצג-ד (חתימה. ובנו מיכאל).

ווילשנסקי, רפאל
פו-ז (חתימה).

ווינמן, שמחה
פו (חתימה).

ווינער, שמואל
רעח-ט. שסב.

ווינקלר, משה מענדל
פב (חתימה).

ווינר, שמואל
ה.

וולטר, אידל שלמה
רצה (חתימה).

וועדקין, זלמן
קלב-ג (חתימה).

ווקסלמן, ישעי' יעקב
פה (חתימה).

ווקסמן, שמעון
רצו (חתימה).

ויטאל, חיים (הרח"ו)
רכז.

ויטאל, שמואל (בהרח"ו)
רכז-ט (כת"י).

ורדיגר, אברהם
צח. קא (כת"י).

ורהפטיג, זרח
צז. ק (כת"י).

זאב וואלף
רז.

זאבי, רחבעם
צח. ק (כת"י).

זאלוויאנסקי, משה
פו (חתימה).

זאמטער, אדאלף (מדפיס בקניגסברג)
קצו-ז.

זאנה, נתן
רכט.

זדוב, שמעון
רצה (חתימה).

זוין, שלמה יוסף
פ-פא (חתימה). רסב-ד (תמונה). שעד-ה.

זוננפלד, יוסף חיים
פב (חתימה).

זוננפלד
פא (חתימה).

זוסמן, זלמן דובער
קלב-ג (חתימה).

זוסניץ, יוסף יהודה ליב
קנה.

זוסניץ, יחיאל מיכל מבירז
קנה-ט.

זוסניץ, יצחק
קנה.

זיוואוו, ארי' ליב (מ"ץ בדווינסק ועוד)
קנב.

זיוואוו, חיים שמעון דוב (בעל שבעים תמרים)
קמד.

זילברמן, זלמן
רצה (חתימה).

זילברשטרום, אהרן מרדכי
פג-ד (חתימה).

זינגר, ישראל משה
רצג (חתימה).

זיסלין, שאול דובער
כז. שעה.

זיסערמאן מקוטעלנא
רסב-ג (תמונה).

זיסקינד, זאב וואלף
רצג (חתימה).

זלדין, פנחס
פג (חתימה).

זליגסון, אברהם (מ"ץ דליובאוויטש)
קלא.

זליגסון, אברהם אבא (הרופא)
סט-ע (חתימה).

זליגסון, יעקב קאפיל
מא-ב (כת"י).

זליגסון, שניאור זלמן
מו. שנד.

זלמנוב, יחיאל מיכל יהודה ליב
פג-ד (חתימה).

זלמנוב, ישראל יוסף
סד-ע (חתימה).

זלמנוב, שמואל
סד-ע (חתימה). צז. שנה.

זלמנוב, שמואל (מת"א)
פד (חתימה).

זלמנוב, שרגא פייוויש
מו.

זלמנסון, לוי יצחק (חתן אדמו"ר הצ"צ)
קכט (וזוגתו דבורה לאה).

זמסקי, אברהם יהושע העשיל
רסב-ד (תמונה).

זרבצ'בסקי, יעקב
רצו (חתימה).

זרחי, יהודה ליב
קפט.

חאוואנסקי, ניקולי (מושל וויטבסק)
קפב.

האסין, משה
רסב-ג (תמונה).

האריטאנאוו, שמשון
פו-ז (חתימה).

חדקוב, חיים מרדכי אייזיק (המזכיר)
מג. סא-ב. סד-ע (חתימה). צ. ער (תמונה). רפד.

חדקוב, עטל צערנע
נב.

חוטינסקי, אהרן
רצה (חתימה).

חורגין, יצחק
פו (חתימה).

חורי, רחמים
רכט.

חזן, מרדכי דוד
פב-ג (חתימה).

חטריק, יהודה
כו. סט-ע (חתימה). ערה.

חטריק, צבי הירש
סא. סט-ע (חתימה).

חטריק, שמעון
פ-פא (חתימה).

חיים מליובאוויטש
טז. קמ.

חיים
קנד.

חיים גרשון בן שרה רבקה
ע (חתימה).

חיים יהודה ליב, מ"ץ בראמען
קלה.

חיים ישכר בער (גבאי אדמו"ר הצמח צדק)
של (כת"י).

היימסון, ברוך
פא (חתימה).

היימסון, שלמה
פה (חתימה).

היימסון (היינסון), שניאור אברהם
של (חתימה).

הייקין, עזריאל
סט-ע (חתימה).

הלפן, צבי יהודה
קס (חתימה).

הן, אברהם
פ-פא (חתימה).

הן, גרשון
פג-ד (חתימה). רסב-ד (תמונה).

הן, דובער
ל.

הן, דוד צבי (רד"צ)
עד.

הן, יוסף יהודה
פו-ז (חתימה).

הן, מאיר שמחה
ל.

הן, פרץ (מביעשינקאוויץ)
ל. קכג. קלו. קמ.

הן, פרץ (בר"ד)
פו-ז (חתימה).

הנוביץ, גרשון
סט-ע (חתימה).

הנוביץ, חיים
סט-ע (חתימה).

הנון, דוד מאיר
פ-פא (חתימה).

הנון, מנחם נחום יצחק אייזיק (הסבא)
שסג (חתימה).

הנון, מנחם נחום יצחק אייזיק (הנכד)
פב (חתימה). שעה.

חנזין, דוד
פג-ד (חתימה).

חנין, יעקב אלטר
פג-ד (חתימה).

חנין, מענדל
קלג (חתימה).

חסקינד, דובער
מג. סד-ע (חתימה). רסז (תמונות).

חסקינד, שלום
סא. סד-ע (חתימה).

חפץ, יקותיאל זוסמן (מ"ץ דלאחוויץ)
קלו. קמו (כת"י).

חרוש, נחמן
קיא.

טאראשאנסקי, משה
רסב-ד (תמונה).

טארשאנסקי, שלמה
ריז.

טובושניקי, יעקב יוסף
פה (חתימה).

טווערסקי, אהרן
רסב-ג (תמונה).

טווערסקי, ברוך אשר (באדמו"ר מהר"א מטשערנאביל)
שיד-טז (חתימה).

טווערסקי, דוד (אדמו"ר מזלאטאפאליע)
שטו-ז (חתימה).

טווערסקי, יוחנן (אדמו"ר מרחמיסטריווקא)
שטו-ז (חתימה).

טווערסקי, ישעי' משולם זושא (באדמו"ר מהר"א מטשערנאביל)
שיד-טז (חתימה).

טווערסקי, מנחם נחום (אדמו"ר מטולנא)
שיז (חתימה).

טווערסקי, מרדכי (באדמו"ר מהרמ"נ מלויאב)
שיד-טז (חתימה).

טווערסקי, נחמן יוסף
קצו.

טולידאנו, אברהם
קעד. קעז.

טולידאנו, חביב (רב במוקנאס)
קכ.

טולידאנו, יעקב
קיב.

טולידאנו, משה
קעג-ד (חתימה).

טולסטוריוקוב, ליב
רצו (חתימה).

טייץ, פנחס (רבה של עליזאבעט)
ריד.

טיקטין, צבי
פה (חתימה).

טלושקין, ניסן, הרב
נח.

טלישבסקי, משה יעקב
סט-ע (חתימה).

טנוג'י, אהרן הכהן
רכט.

טננבוים, יוסף מנחם
סו-ע (חתימה).

טעוול, שניאור זלמן
פו-ז (חתימה).

טעמבאק, אייזיק
רסב-ג (תמונה).

טערמאן, דוד שלמה
קלב-ג (חתימה).

טקץ, דב
פג-ד (חתימה).

טריינין, יוסף משה (מ"ץ דפאטשעפ)
קנג-ד.

טריינין, שמואל מיכל
כח-ט. לד.

טריצקי, משה
פב-ג (חתימה).

טשערפין, יעקב
רסב-ג (תמונה).

יאנקילעווסקי, עקיבא
קלז. רצד.

יארבלום, נחמן פנחס
פב (חתימה).

יהודה
קעט (חתימה).

יהודה ליב, הרה"ק מהרי"ל מיאנאוויטש
ז. טז. קכג-ה. קכו (כת"ק). קכח. קפא. קפד (חתימה). קפז. שיב. שלו-מ (כת"ק. בשם אחיו אדמו"ר הזקן).

יהודה ליב בן חי' זלאטא
סט-ע (חתימה).

יהודה ליב ב"ר חיים מוניקוליוב
שמז.

יהודה צבי ב"ר דוב מווארשא
קצט.

יהושע, מ"ץ בהארקי
קמד.

יהושע בן לאה
סט-ע (חתימה).

יהושע אליהו, מ"ץ בהארקי
קמד.

יהושע חיים יעקב בן מוסיא הכהן
ע (חתימה).

יודסין, אלכסנדר סענדר
פה (חתימה).

יודסין, יצחק
פד (חתימה).

יוזביטש, שלמה
רצו (חתימה).

יוכבד, יודל
רד.

יונג, אליהו
רסז (תמונות).

יוניק, דובער
ס.

יוסף, עובדי' (ראשל"צ)
צז-ח (כת"י).

יוסף, אבד"ק פוזנא
רנו-ז (ציור).

יוסף, שו"ב ניקוליוב
שמה.

יוסף ב"ר מימון
דש-שה.

יוסף, מ"ץ
טז.

יוסף בונם (חתן הרה"ק מברדיטשוב)
שי.

יורובסקי, יוסף
רצו (חתימה).

יחזקאל בן לאה מהלי'
סט-ע (חתימה).

יחזקאל זאב
מט (וזוגתו העניא).

יחיאל מיכל, הרה"ק מזלאטשוב
רפ.

ינובסקי, אברהם דוד
פג-ד (חתימה).

ינובסקי, מאיר שלמה (רבה של ניקוליוב)
עב-ג (וזוגתו רחל. כת"י). עו. שנג (חתימה וחותמת).

יעדערמאן, הלל
קס (חתימה).

יעקב, חיים (מה"ס סמא דחיי)
קיד (כת"י). קכא. שו-ח.

יעקב ב"ר נפתלי
קפח-ט.

יעקב במוהרצ"ה אבד"ק פלענצנע, מח"ס ישועות יעקב
יב-ג.

יעקב, אב"ד אמטשיסלאוו
קכט.

יעקב ב"ר נפתלי הירץ, מ"ץ דסטאראדוב
קנג-ד.

יעקב אלעזר בן חנה
פב (חתימה).

יעקב חיים
קסט (חתימה).

יעקב יוסף מפולנאה (בעל התולדות יעקב יוסף)
רל.

יעקב יששכר בן הוה
פב (חתימה).

יעקבסון, דוד (הכו"ץ בליובאוויטש)
קלא-ב. קלד (חתימה).

יעקבסון, שמעון (סימון)
רחצ.

יעקובוביץ, אלחנן (מח"ס אבן שמעון)
קלא.

יעקובוביץ, שמעון
פ-פא (חתימה).

יפה, ד.
רצו (חתימה).

יפה, יצחק
קמו.

יפה, ישראל (מדפיס בקאפוסט)
קפה-ח (חתימה).

יצחק ב"ר אהרן, נאמן דק' בירז
קנו-ז (חתימה).

יצחק בן בילא
סט-ע (חתימה).

יצחק ב"ר ישראל יוסף מציזעוע
רט.

יצחק אייזיק ב"ר יעקב, מ"ץ דבירז
קנח-ט (חתימה).

יצחק יעקב, מ"ץ בראמען
קלה-קמ.

יצחק נטע בן צביה
ע (חתימה).

יצחק צבי, נאמן ניקולייוב
שמו.

ירוחם ברמ"מ כץ מלאזניא
יב.

ירוחמוביץ, מענדל
רצה (חתימה).

ירוסלבסקי, משה זאב
פג (חתימה).

ירושלמוסקי, משה נחום; שמשון דוב; גיטל
טו.

ישכר בער, מ"מ דליובאוויטש
קכז. שלו-ח.

ישכר בער, מלמד בליובאוויטש
קצג-ד (חתימה).

ישכר בער מהאראדישץ
קכז.

ישראל בעל שם טוב
רל. רפ.

ישראל דוב, הרה"ק מווילעדניק
שכב-ג (כת"י).

כבש, חיים
רעט-פ.

כהן, אברהם צבי
פא (חתימה).

כהן, אהרן
פב-ג (חתימה).

כהן, אלתר חיים
פו (חתימה).

כהן, ארי' זאב (בנו של החפץ חיים)
רט-יא.

כהן, גרשון העניך
פא (חתימה).

כהן, חיים מנחם
פה (חתימה).

כהן, יואל
רצו (חתימה).

כהן, יצחק אהרן
רצו (חתימה).

כהן, ישראל מאיר (בעל החפץ חיים)
רט-ריא (כת"י).

הכהן, מאיר שמחה מדווינסק (בעל אור שמח)
שסז-ח.

כהן, מאניש
פב (חתימה).

כהן, נטע
פב (חתימה).

כהן, רפאל נחמן
פג (חתימה).

כהן, שלמה (מ"ץ בווילנא)
רה (כת"י).

כהן, שם טוב
קעא-ב (ואשתו ובתו).

כהנא, ברוך
פב-ג (חתימה).

כהנוב, שלום חיים אשר
סט-ע (חתימה).

כהנ[..], יעקב ב"ר תנחום
קמט.

כ"ץ, יעקב (בעל השב יעקב)
רל.

כ"ץ, משה
פא (חתימה).

כ"ץ, משה פנחס
סד-ע (חתימה).

כ"ץ, מ.
יז.

כ"ץ, ד"ר
מט.

כצנלסון, אברהם
פג-ד (חתימה).

כשר, מנחם מענדל (עורך ספרי הגאון מרוגוטשוב ועוד)
ריג-ח.

לאבאק, דוד
רחצ.

לאוואוט, אברהם דוד (בעל שער הכולל ועוד)
עב. קנב. שצב (חותמת). שמו-ז. שנב (כת"י).

לאיאט, ערנסט
סב.

לאם, לואיס
רנז.

לאריזו, יוסף
קי.

לבנון, דוד
שעה.

לבקובסקי, נחום
פו-ז (חתימה).

לואיעב, יצחק
שנד-ה (חתימה).

לובנר, ישראל
רסב-ג (תמונה).

לודמיר, זאב דוב
פא (חתימה).

לוי, חיים ב"ר שלמה
קעט-קפ.

לוי, יהודה
קעז-ח (חתימה).

לוי, יוסף
קיא.

לוי, יעקב
קעו-ז (ואלמנתו). שז.

לוי יצחק, הרה"ק מבארדיטשוב
קפה. עדר (מטה נועם שלו).

לויטין, בנימין
סד-ע (חתימה).

לויטין, הענך אהרן
רצו-ז (חתימה).

לויטין, שמואל
מח. נד. נט. סא. סד-ע (חתימה). ערה.

לויטין, שניאור זלמן
פו-ז (חתימה).

לויטס, יונה
פג (חתימה). פה (חתימה).

לוין, אבא
קלו. רחצ.

לוין, אברהם (מ"ץ דראהאטשוב)
קכח. שיב.

לוין, גרשון
קלג (חתימה).

לוין, חיים אליעזר
פו-ז (חתימה).

לוין, חנן
פו-ז (חתימה).

לוין, יהודה
פא (חתימה).

לוין, שאול
פו (חתימה).

לוין, שמואל (מ"ץ בליובאוויטש)
קלא.

לוין, שניאור זלמן
פה (חתימה).

לוקאוויק, ש.
מא.

לוקשין, מנחם מענדל יהודה ליב
עה.

לוקשין, מרדכי דובער
פו-ז (חתימה).

לוריא, דוד (רד"ל)
קל. רמב (כת"י).

לוריא, יצחק (האריז"ל)
רכה.

לוריא, מרדכי
ע (חתימה).

לחדאד, יצחק כהן
שז.

לחנו, אליעזר ב"ר ישכר
שסב.

ליב שרה'ס
יב.

ליב, המלמד
טז.

ליבמן, דובער
רצו (חתימה).

ליברזאן מסלאוויטא
רסב-ג (תמונה).

ליברמן, דוד משה
סא. סט-ע (חתימה).

ליברמן, חיים
נב-ז. קפו. קצז.

ליברמן, מיכאל
פ-פא (חתימה).

ליובאשיצקי, שמואל
רחצ.

ליווי, יצחק
סא.

ליויאוו, משה
קלג (חתימה).

לייבוביץ, א.
רצו (חתימה).

לייבוביץ, יוסף
רצו-ז (חתימה).

ליין, יהושע
קלב-ג (חתימה).

ליין, משה
רחצ.

ליכטנשטיין, בן ציון
פא (חתימה).

ליס, אליהו משה
סט-ע (חתימה).

ליסנער, יחזקאל
מט.

ליעווינטאוו, שלום
קלב-ג (חתימה).

ליפסקר, יעקב
רפה.

ליפסקר, מיכאל
קמז-ח.

ליפסקר, שלום דובער
רפד.

ליפקין, יהושע מרדכי
פב (חתימה).

ליפשיץ, אהרן (מ"ץ בבעלזיץ)
קמב-ג. קפט-קצג (ואחיז זאב וואלף).
רפח-ט. שכב-ג. של (ובת אחיו). שלא.

ליפשיץ, זכרי'
קמו.

ליפשיץ, יצחק
פד (חתימה).

ליפשיץ, מרדכי
קלח.

ליפשיץ, משה
קלב-ג (חתימה).

ליפשיץ, שלום דובער
פו (חתימה).

לישניעוויטש, שמואל
קלג (חתימה).

לנדא, יעקב
שעה.

לנדסמן, מרדכי
רצה (חתימה).

לעוו, בנימין (אבד"ק ווערבאף)
רפט-רצא (כת"י).

לעווינהארץ, זלמן יואל
קלג (חתימה).

לעוויצקי, יעקב
רסב-ג (תמונה).

לעויט, אהרן
נו.

לענדר, מרדכי
רסב-ג (תמונה).

לעסער, דוד נתן
סד-ע (חתימה).

לפידות, גרשון
פב (חתימה).

לרמן, חיים דוב
פג-ד (חתימה).

לרמן, צבי אבא
קלג (חתימה).

לרנר, חיים סנדר
פב (חתימה).

לרנר, משה
פב (חתימה).

מאדיעווסקי, משה (מ"ץ בחאראל)
רט-י.

מאהרינסקי, ש.
רסב-ג (תמונה).

מאטלין, ישעי'
פו-ז (חתימה).

מאימראן, יצחק
קעח (חתימה).

מאימראן, שמואל
קיב.

מאיר ב"ר שלמה דוד
פא (חתימה).

מאיר דוד בן ברכה יהודית
פא (חתימה).

מאן, פסח
פא (חתימה).

מאנסאנו, משה
קיא.

מאנסאנו, עמנואל
קע-קעא.

מארגענטאו, הענרי
סב.

מארקסאן, אברהם אבלי (מדפיס בוואדשא)
קצח.

מגדל מלענינגרד
רעו-ז.

מגיד, דוד (אד"ם)
שסב.

מדליה, משה
רחצ.

מדליה, שמריהו יהודה ליב
ל. רצב-ג. רחצ.

מוגילובסקי, ראובן
רצה (חתימה).

מוטערפערל, אשר זעליג
שיח. שכא-ב.

מונדשיין, יהושע
עא. קכז. קלא. קלז.

מועטי, אהרן
רכט.

מורגנשטרן, ש. ג.
רצו (חתימה).

מוריג'ון, יצחק
שז.

מטוסוב, חיים
רסב-ד (תמונה).

מטוסוב, שלמה
רחצ.

מיידנצ'יק, שלמה
קב.

מייזליש, מאיר
פא (חתימה).

מייזליש, משה
שיב-ג (כת"י).

מייזנברג, אהרן
רסב-ג (תמונה).

מייטין, ישראל נח
מח.

מילבסקי, צבי
פד (חתימה).

מילגרוד, יצחק
פג-ד (חתימה).

מינדל, ניסן (המזכיר)
נא-ב. נד-ה. סג. סו (חתימה). רפג.

מינסקי, יעקב איסר
פב (חתימה).

מינצברג, ברוך בנימין זאב
פא (חתימה).

מינקוב, יצחק
שנד-ה (חתימה).

מישקובסקי, חיים
עד.

מישקובסקי-שניאורסאהן, זלדה
עד-ז

מלוב, מנחם ישראל
פג-ד (חתימה).

מלוב, מרדכי אהרן
פג-ד (חתימה).

מלוב, שמואל
פד (חתימה).

מלכה צבי' בת פריידל
סט-ע (חתימה).

מלצ'יק, צבי
פג (חתימה).

מנדו, יעקב ב"ר אליעזר
שסב.

מנדלזון, אברהם דוב
פ-פא (חתימה).

מנדלזון, יונה
פא (חתימה).

מנדלזון, נחמן
פ-פא (חתימה).

מנדלזון, פנחס צבי
פ-פא (חתימה).

מנחם מענדל ב"ר משה אהרן מניקוליוב
שמז.

מנחם מענדל יצחק, שו"ב בוויטבסק
רצג (חתימה).

מנחם נחום, מ"ץ בראמען
קלה-ט.

מנחם צבי הירש, מ"ץ בראמען
קלו. קמ-קמא (כת"י. פ"נ עבור בני ביתו).

מענטליק, מרדכי
נח. ס. סד-ע (חתימה).

מעקלער, דוד ליב
נד-ה.

מעקלער, שמרי'
רסב-ד (תמונה).

מערצבאכער, אברהם
רו-ח (ובנו יצחק אייזיק).

מץ, נ.
רנט.

מקובצקי, יצחק
פו (חתימה).

מרגליות, חיים מרדכי (בעל שערי תשובה)
קפז.

מרגליות, מרדכי (מ"ץ בדיסנא)
קמב.

מרגליות, שלמה אליעזר
פב (חתימה).

מרדכי, הרה"ק מלעבווי"ץ
רפ.

מרדכי, מ"ץ בקאמין ודיסנא
קמב.

מרדכי מהורודוק
לז.

מרדכי בן טייבל
ע (חתימה).

מרדכי ב"ר יוסף הלוי מניקוליוב
שמו.

מרדכי בן שרה רחל
סו-ע (חתימה).

מרוזוב, אלחנן דובער
לט (כת"י). מה-ו (כת"י). קנג. רחצ.

מרוזוב, שמואל
רחצ.

משה (חסיד אדמו"ר הזקן)
יג-ד.

משה בן ליבא גיטל
פב (חתימה).

משה הכהן
קסד.

משה חיים בן חנה ליבע
ע (חתימה).

משה יהודה ליב (בה"ר יוסף בונם מברדיטשוב)
שסג-ד.

משה יוסף ב"ר שלמה מניקוליוב
שמו-ז.

משה ישראל (שד"ר, ומה"ס משאת משה)
שב-ה (כת"י).

משה מרדכי הלל בן הי' שרה
פב-ג (חתימה).

משה שמשון בן הינדא מיכליה
סד-ע (חתימה).

משה שמשון בן צוועטא
סד-ע (חתימה).

משולם יוחנן בן הי' הינדה
פג (חתימה).

משנן מזפילילן
דש.

נאבארו, יצחק
קסב-ג (ואביו בנימין ואמו חנה).

נאה, אברהם חיים (בעל קצות השלחן)
רנב-ד. שעד-ה.

נאה, ברוך
ריז. רנב.

נאה, יצחק
פב (חתימה).

נאה, משה צבי
פה (חתימה).

נוביקוב, מנחם מענדל
כו. לא.

נוביקוב, נחום
סו-ע (חתימה).

נודלמן, י.
רסב-ג (תמוונה).

נוטיק, שלום דובער
פו-ז (חתימה).

נוטיק, שמואל
רחצ.

נח משה ב"ר בנימין
קצג-ד (חתימה).

נחום, הרה"ק מטשערנאביל
קכח.

נחמן
קפח.

נחמן צבי, בהרשד"ם
לז-ח.

נטף, דוד ב"ר ישועה
רכו. רכט.

ניאזוף, חנני'
פג (חתימה).

ניגרין, שמעון
שו-ח (ואביו שמואל).

ניימרק, אברהם יעקב
קמד.

ניימרק, יחזקאל פייויל
קמד.

ניימרק, משולם זלמן (מ"ץ בהארקי ועוד).
כ. קמג-ה.

נימויטין, יהושע (מ"ץ ביעשינקאוויץ ועוד)
קמז-ט (כת"י).

נימויטין, שמואל
קמז-ט. רחצ.

נמירובסקי, יצחק מאיר
פא (חתימה).

נמירובסקי, שמעון
פא (חתימה).

נמנוב, ניסן
פו-ז (חתימה).

נמצוב, אברהם אלכסנדר סנדר
סד-ע (חתימה).

נסים אברהם הכהן (שד"ר)
שב-ד (כת"י).

נפתלי מסלאוויטא, חתן הרב משה שפירא
קפז-ח (חתימה).

נריה, משה צבי, הרב
צח. קב (כת"י).

נ, נ. שו"ב
לו.

סאוויצקי, מרדכי (בעל בית מרדכי ועוד)
ריג. רטז.

סאנדראוו, אליהו
רסב-ד (תמונה).

סאפאשניק, משה אייזיק
קמז-ט.

סגל, משה צבי
פב (חתימה).

סגל, שמואל (מ"ץ דראהאטשוב והברון)
קכח. שיא-ג.

סודיץ ביכלר, אהרן (אבד"ק סערדאהעלי)
קלד-ה.

סוערדלאוו, אברהם
רחצ.

סולובייצ'יק, יוסף דובער, הרב
רסז (תמונה).

סוסניץ, אלתר
פה (חתימה).

סופר, אברהם שמואל בנימין (בעל הכתב סופר)
רפט-צ (כת"י).

סופר, משה (בעל החתם סופר)
קלד. רלד (כת"י).

סורקעס, צבי
שיז.

סטביסקי, יעקב עזריאל
פב (חתימה).

סטוטשבסקי, מאיר; אלימלך
רצו (חתימה).

סטולמן, יוליוס
מח.

סטערנא, אשת רבנו הזקן
קכז.

סילוועד, אליעזר, הרב
נח.

סילוועד, זלמן צדוק
סו-ח (חתימה).

סימפסון, אליהו
מג. נד. נו. סד-ע (חתימה).

סימפסון, גרשון
שנו.

סימפסון, שמעון אהרן
סד-ע (חתימה).

סירירו, אברהם
קעו (חתימה).

סירירו, יהושע
קסח. קעג-ד.

סירירו, מנחם (רב בפאס)
קיז. קכא. קסג (חתימה).

סלאסברג, ה.
רצד.

סלוטקי, מנחם שמואל
פ-פא (חתימה).

סלוין, צבי
פו (חתימה).

סלונים, זאב דוב
פב-ג (חתימה).

סלונים, יהודה ליב
פ-פא (חתימה).

סלונים, מנחם מענדל שמואל
פג (חתימה).

סלונים, מרדכי דובער
מא.

סלונים, עזריאל זעליג
פ-פא (חתימה).

סמיט, יעקב
סט-ע (חתימה).

סעמיועלס, יעקב זלמן חיים
סד-ע (חתימה).

ספקטור, יצחק אלחנן (אבד"ק קאוונא)
קמה-ו (כת"י).

סקאבלא, ניסן (המלמד בבית הרב)
לו-ח.

עבער, יהודה
רצז-ט (כת"י. ובני ביתו). שנד.

עבער, ניסן
פד (חתימה).

עוזיאל, יוסף
קע-קעא.

עוזרמן, חנה
רעז.

עזה צבי
עד.

עטין, ישעי' (מ"ץ בוויטבסק)
קכא.

עטין, שניאור
קכא-ב.

עלאל, אברהם
קסה-ו (חתימה).

עמאר, משה
קו.

עמיאל, שלמה
קסה-ז (חתימה).

עפשטיין, זאב
שנד-ה (חתימה).

עפשטיין, יצחק אייזיק מהאמולי' (מה"ס הנה אריאל ועוד)
קל. קלו. קמ. קצ.

ערנטריי, אלעזר
פב (חתימה).

ערנטריי, מאיר
פב (חתימה).

ערשלער, נחום יהושע
פג-ד (חתימה). קצו-ז (חתימה).

פאגאסין, א.
קלד (חתימה).

פאגלמאן, יהודה צבי
נג. סד-ע (חתימה).

פאהארט, מענדל
קלב-ג (חתימה).

פאלאצקין, מענדל
קלב-ג (חתימה).

פאנטיליוב, חיים בער
רחצ.

פאנטיליוב, יעקב
לב.

פאסטעצקי, אהרן
רסב-ג (תמונה).

פאפאק, אברהם
סו-ע (חתימה).

פאפאק, אהרן
סד-ע (חתימה).

פאפאק, שלום דובער
סד-ע (חתימה).

פאפאק, שמואל אייזיק
סו-ע (חתימה).

פאפירין, שלמה זלמן (מ"ץ בווילז ועוד)
קצ. שכה.

פאפירש, מאיר (מתלמידי האריז"ל)
רעט (ס' אילן הגדול).

פאר, אלי'
פג (חתימה). קמז-ט.

פאר, זלקינד
פד (חתימה).

פדנס, צבי הירש
שנו-ז.

פוגורצקי, ל.
רסב-ג (תמונה).

פוטשין, אברהם שלמה
פו (חתימה).

פויזנר, יהודה ליב
קס (חתימה).

פויזנר, ישראל
רפ.

פויזנר, מרדכי (אחי אדמו"ר הזקן)
קפה-ו.

פולנר, שמואל חיים
פו (חתימה).

פונדאמינסקי, בן ציון
פב (חתימה).

פוסק, אליהו (מח"ס מור ואהלות ועוד)
שטו-ז.

פייגין, יהזקאל (המזכיר)
מה. מז (כת"י). שעא-ב (חתימה).

פיין, מרדכי
פה (חתימה).

פיינבוים, שרגא
פה (חתימה).

פינסון, ניסן
פו-ז (חתימה).

פינסקי, מאיר
רסב-ד (תמונה).

פינסקי, נ.
רעו.

פיסו, יוסף ב"ר משה
קסג.

פישמן, יעקב
רסב-ד (תמונה).

פישקינד, פסח
רצו (חתימה).

פלאהר, יצחק
סו-ח (חתימה).

פלאקון, אפרים
רצו (חתימה).

פלדמן, טוביה
רסב-ג (תמונה).

פלדמן, יצחק צבי
סד-ע (חתימה).

פלדמן, מנחם מענדל
סד-ע (חתימה).

פלדמן, צבי הירש
רצו-ז (חתימה).

פלדשטיין, יהודה
רצה (חתימה).

פלוטקין, יצחק
קלג (חתימה).

פליי, זלמן
פד (חתימה).

פלכו, שם טוב מאי מיורקא
רכד.

פלמר, חיים שלמה
מח (ואחיו). נ. סא.

פלס, יעקב
פג (חתימה).

פסח בן צבי' הכהן
סו-ח (חתימה).

פעווזנער, הלל
פו-ז (חתימה).

פעלישוק, משה
רסב-ד (תמונה).

פערל, מרדכי
שיח.

פערקע, משה
פב (חתימה).

פרדקין, דוד
לא.

פרדקין, שניאור זלמן (בעל התורת חסד)
לז.

פרוש, מנחם
צח. קב (כת"י).

פרוש גליקמן, נחום
פב (חתימה).

פריד, משולם יעקב
קלג (חתימה).

פרידמן, אברהם אליהו
פד (חתימה).

פרידמן, אברהם יעקב (אדמו"ר מסדיגורא)
שיט-כ (חתימה).

פרידמן, ארי' ליב
פא (חתימה).

פרידמן, בן ציון
רסב-ג (תמונה).

פרידמן, דוד משה (אדמו"ר מטשורטקוב)
שיט (חתימה).

פרידמן, זושא
רסב-ד (תמונה).

פרידמן, יצחק (אדמו"ר מבוהוש)
שכ.

פרידמן, ישראל (אדמו"ר מרוזין)
שיח (חתימה).

פרידמן, ישראל שלום יוסף (אדמו"ר ממעזיבוז)
שכא-ב (כת"ק).

פרידמן, מאיר
רסב-ד (תמונה).

פרידמן, מנחם מענדל
פא (חתימה).

פרידמן, מרדכי אהרן
רחצ.

פרידמן, מרדכי פייבוש (אדמו"ר מהוסיאטין)
שכ-שכא (חתימה).

פרידמן, מרדכי שלמה (אדמו"ר מבויאן)
שכא (ובנו יצחק).

פרידמן, נחום מרדכי (באדמו"ר מהרד"מ מטשורטקוב).
שיט.

פרידמן, עקיבא יוסף
פב (חתימה).

פרידמן, צבי
פא (חתימה).

פרידמן, שמעון
פב-ג (חתימה).

פריז, אברהם
נה. סד-ע (חתימה). פג-ד (חתימה). שעא.

פריז, ברוך
פג-ד (חתימה).

פריז, נתן נטע
פה (חתימה).

פרנק, שלמה
רצו (חתימה).

פרנקל, שמואל יצחק
פה (חתימה).

פרס, שמעון
צז. ק (כת"י).

פרסון, אברהם אבלי
שכה-ו. שלג.

פרסיץ, אברהם אבלי
יח.

פרסיץ, זלקינד
לא-ב. לו.

פרעדמעסקי, אליעזר
מח.

פרקוביץ, דוד
פא (חתימה).

פרקוביץ, יעקב יצחק אייזיק
פב (חתימה).

צאלער, צבי
סא.

צבי משה בן ביילא גיטל
סט-ע (חתימה).

צבע, מרדכי
קעז (חתימה).

צדוק ב"ר שם טוב
קסה.

צוניץ, דוב ידידי'
סד-ע (חתימה).

צוקרמן, יוסף
מא.

צוקרמן, משה
פה (חתימה).

ציטליוניק, יעקב; נחום
רצו (חתימה).

ציטרון, רחל (בת הגאון מרוגוטשוב)
ריג.

ציטרנבוים, שמרי'
רנו.

צינמן, מאיר
רחצ.

צירלסון, יוסף יצחק
מא.

צענווירט, יצחק יהושע
פא (חתימה).

צערנגאוועד, חיים
קס (חתימה).

צערנין, הלל
קלג (חתימה).

צפקין, אליעזר
רצג (חתימה).

צרפתי, אברהם
קסג. קעב-ג (חתימה).

צרפתי, וידאל (רב בפאס)
קיז. קסג-ד (חתימה).

צרפתי, יעקב
קעו-ז (חתימה).

צרפתי, יצחק
קיא. קסד-ה (חתימה).

צרפתי, שמואל (מה"ס דברי שמואל ועוד)
קיז. קסג-ד (חתימה). קסו-ז (חתימה).

קאבליירו, סעדי'
קעד-ו.

קאברינסקי, ליב
רסב-ד (תמונה).

קאווען (כהן), אלחנן (אלכסנדר)
מח. סג (ובנו).

קאטלאוויץ, קלמן
סט-ע (חתימה).

קאטלארסקי, צבי
סט-ע (חתימה).

קאלאדני, יצחק
סד-ע (חתימה).

קאלוואדי
רנז.

קאמינקער, דוד
רסב-ד (תמונה).

קאמיסאר, יחיאל
קלג (חתימה).

קאנטרוף, שמואל מנחם
סו-ח (חתימה). רסז (תמונות).

קאסטעל, יוסף דוב
סד-ע (חתימה).

קאפעלעוויץ, ח. י.
שנד-ה (חתימה).

קארטשינר, משה (דיין בניקלשבורג)
קלה.

קארליבאך, אלי' חיים
סד-ע (חתימה).

קארליבאך, שלמה
ע (חתימה).

קדוש, מאיר
קטו.

קדנר, דובער
קלג (חתימה).

קדנר, מנחם מענדל
פא (חתימה).

קוביטשעק, יצחק יהודה
פב (חתימה).

קובנר, הלל
רצו (חתימה).

קוגל, חנוך הענדל (משפיע בליובאוויטש)
לח. שלג.

קוגל, יוסף
לח. שלג.

קוואשיס, חיים
שכ.

קוטאין, שלמה חיים (שו"ב בליובאוויטש)
קלג (חתימה).

קולק, טדי
צח. קג (כת"י).

קונין, ג. א.; אהרן
רצו (חתימה).

קונין, מנחם מענדל
מג.

קופטעל, יוסף
פו (חתימה).

קופרמאן, חיים אהרן
סא.

קוקלר, בנימין
פה (חתימה).

קוראנט, יהודה ארי'
פב (חתימה).

קורדובירו, משה (הרמ"ק)
רכה-ז.

קזיניץ, זאב
סו-ע (חתימה).

קזרנובסקי, משה
סד-ע (חתימה).

קזרנובסקי, שלמה אהרן
סב. סד-ע (חתימה). שנו.

קיובמן, דובער
קלב-ג (חתימה).

קימל, שמריהו
פה (חתימה).

קיסין, ישראל
קכז (ואביו וזקנו וגיסו).

קיפניס, שמואל
רסב-ג (תמונה).

קירשנבוים, אברהם משה
פא (חתימה).

קלוגר, שלמה, הרב
רנא.

קליין, אברהם יהודה ליב
פא (חתימה).

קליין, ירחמיאל בנימין
פב (חתימה).

קליינפלד, יהושע פישל, השופט
סב.

קליפאץ, אפרים
קס (חתימה).

קלמנוביץ, אבא יוסף
רצה (חתימה).

קלמנסון, יקותיאל דוב
פו-ז (חתימה).

קלמנסון, שלום מענדל
פו-ז (חתימה).

קלמנסון, שניאור זלמן
פג (חתימה).

קלניץ, ישעיהו
פה (חתימה).

קניבסקי, יעקב ישראל (בעל קהלות יעקב)
שעה.

קסל, ראובן
עד.

קעלער, יהודה
ערה-ו.

קעלער, מיכל
רצו (חתימה).

קעניג, זישע
פב (חתימה).

קפלן, אליעזר
כז.

קפלן, ארי' ליב
רסב-ג (תמונה).

קפלן, ד.
רסב-ג (תמונה).

קפלן, נחום יצחק
רסא.

קציר, אפרים
צח. קג (כת"י).

קצנלנבויגן, יחזקאל (בעל הכנסת יחזקאל)
רלב.

קצנלסון, משה
שנד.

קראפיוונער, מאיר
רד.

קרובוש[..], יצחק אייזיק
פד (חתימה).

קרינסקי, יוסף דוב
סו-ח (חתימה).

קרינסקי, פנחס שמואל
סו-ח (חתימה).

קרינסקי, שמעי'
סט-ע (חתימה).

קריספו, יום טוב (שד"ר)
קיט. קכא. שה-ט (כת"י).

קריציוער, יעקב (אבד"ק וויטבסק)
קכז.

קרעמער, אליעזר
סט-ע (חתימה).

קרעמער, ארי' ליב
נח-ט.

קרעמער, יקותיאל (סעם)
סב. רסז (תמונה).

קרפ, חיים צבי
פה (חתימה).

ראבינטשיין, משה
קצח.

ראגאצקין, שניאור זלמן ביינש
רצג (חתימה).

ראדאמיסעלסקי, יוסף
רסב-ד (תמונה).

ראדקינסון, מיכאל לוי
יד.

ראהצאוו[..], אליעזר משה
קס (חתימה).

ראובן געציל בן רבקה רחל
פב-ג (חתימה).

ראזומנע, אפרים זלמן (מה"ס הר אפרים)
שמא-ו (ובנו משה שמואל).

ראפאלאוויטש, אלכסנדר סענדר מניקוליוב
שמב-ז (ובנו דוד).

ראפאלאוויטש, יצחק יואל
לו.

ראפאלאוויטש, שלמה ישעי' מניקוליוב
שמב-ה (ובניו יחיאל וזלמן עוזר).

ראשקאוו, ידידי'
קס (חתימה).

רבינוביץ, אלכסנדר זיסקינד (אז"ר)
רנט.

רבינוביץ, ארי' ליב
פא (חתימה).

רבינוביץ, דוב
פב (חתימה).

רבינוביץ, הלל
פב (חתימה).

רבינוביץ, ל. א.
רסב-ד (תמונה).

רבינוביץ, נחום
פ-פא (חתימה).

רבינוביץ, רפאל נטע (בעל דקדוקי סופרים)
רו.

רבינוביץ, שמואל (הסופר)
רא.

רבנו, יוסף ב"ר מאיר
שסב.

רבקין, אלחנן
פו-ז (חתימה).

רבקין, משה דובער
סד-ע (חתימה).

רבקין, שלום
סד-ע (חתימה).

רובאנאוויץ, אברהם וצבי הירש
קפא-ד (חתימה).

רובאשקין, אברהם אהרן
פו-ז (חתימה).

רובאשקין, שניאור זלמן געציל
פו-ז (חתימה).

רובין, ברוך ראובן שלמה
פב-ג (חתימה).

רובין, דוד
רפד (וזוגתו טויבע)

רובין, ח. שמעון ז.
פב (חתימה).

רובין, יצחק
רצג (חתימה).

רובין, משה
סט-ע (חתימה).

רובינשטיין מקנעיגסברג
רעט.

רוגוזין, נחום
רצו (חתימה).

רוזאווסקי, מ. ג.
רסב-ד (תמונה).

רוזוועלט, פרנקלין דלנו (נשיא ארה"ב)
נה.

רוזין, יוסף (הגאון מרוגוטשוב)
ריג-ח (וזוגתו הרבנית). רסד-ה (תמונות).

רוזין, מאיר
סד-ע.

רוזין, שילם
קלב-ג (חתימה).

רוזליו, שלמה
קסח.

רוזנבוים, אברהם חיים
כ. לז-ח. שלב.

רוזנבוים, שמואל
שמא.

רוזנבלום, אהרן
נז.

רוזנבלום, משה
לא.

רוזנבלום, סאניע
ס.

רוזנבלט, אלימלך
פב-ג (חתימה).

רוזנבלט, ברוך
פב (חתימה).

רוזנבלט, מרדכי
פב-ג (חתימה).

רוזנברג, חיים מנדל
פא (חתימה).

רוזנפלד, יוסף חיים
ערה-ו.

רוזנצווייג, אליעזר ליפא
פב (חתימה).

רוזנשטיין, אהרן
רסב-ג (תמונה).

רוטשטיין, משה ליב (זושא)
מח. סו-ח (חתימה). ער (תמונה). שנה.

רויטבלאט, א.
רסב-ג (תמונה).

רומאנוב, קדיש
ע (חתימה).

רוקח, ברוך
רסב-ד (תמונה).

רותי, יעקב
קיג.

רזניק, שלום
פה (חתימה).

רייזמן, יהושע העשל
פד (חתימה).

רייטשיק, שמואל דוד
סא. ע (חתימה).

רייך, מאיר שכנא
קנט.

רייך, משולם
רג-ד. שסה.

רייכלין, מענדל; זלמן
קלג (חתימה).

רייכמן, יחזקאל
פב (חתימה).

רייכמן, משה יהודה
פא (חתימה).

רייפל, שופט
סב.

ריסמן, פנחס
מט.

רלצניק, אברהם
שנד-ה (חתימה).

רסנובסקי, יעקב
רצו (חתימה).

רסקין, יעקב יוסף
פד (חתימה).

רסקין, יצחק
רחצ.

רפאל ב"ר שמעון מאמדור
קמה.

רפופורט, אברהם
רסב-ד (תמונה).

רפופורט, יצחק מניקוליוב
שדמ.

רפופורט, שלמה זלמן
פג (חתימה).

שאווריק, זלמן דובער
מו.

שאול ב"ר אליעזר
קפח-ט.

שאול
קסט (חתימה). קעט (חתימה).

שאולזון, משה
פ-פא (חתימה).

שאולזון, שמואל אלעזר
פ-פא (חתימה).

שאכמייסטער, נחום
רסב-ג (תמונה).

שאלקעס, אליעזר
רפ.

שאקי, אבנר חי
צח. קא (כת"י).

שארפשטיין, אברהם זאב
ע (חתימה). שנז-ס.

שוואַרץ, יהושע
רצו-ז (חתימה).

שוואַרץ, יוסף
פב (חתימה).

שוורצמן, יהושע זאב
פג-ד (חתימה).

שוורצר, ישראל
פב-ג (חתימה).

שויער-הרואה, ישראל, אבד"ק סאבאטיש
רצ.

שוסטרמן, מרדכי
קלח.

שוסטרמן, צבי הירש
סו-ע (חתימה).

שור, אפרים
רסב-ג (תמונה).

שור, משה ב"ר ישראל
קס (חתימה).

שזר (רובאשאוו), שניאור זלמן
סג. צז-ח (כת"י).

שטאקהאמער, דוד
סד-ע (חתימה).

שטיינגאלד, שמואל
רצו (חתימה).

שטיינין, פייוויש
רצג (חתימה).

שטילרמאן, משה אפרים
רס-רסא.

שטנשטיין, יוסף יצחק
רצג (חתימה).

שטערנפלד, י.
רסב-ג (תמונה).

שיין, אהרן משה
פא (חתימה).

שיינא, בת דודת אדמו"ר האמצעי
טז.

שיינברגר, מרדכי אהרן
פא (חתימה).

שיינין, ארי' ליב
שסט-ע (כת"י).

שיינקין, ראובן
פב-ג (חתימה).

שילדקרויט, זאב
סד-ע (חתימה).

שיפרין, ברוך
פו-ז (חתימה). קמז-ח.

שיפרין, דוד
שעא.

שלאפשטיין, ידידי'
קס (חתימה).

שלום ב"ר מנחם מענדל
שדמ.

שלום מוויליקא
שדמ.

שלום דובער בן מינא
סט-ע (חתימה).

שלום שכנא (אבי אדמו"ר הצמח צדק)
קפה-ו.

שלונסקי, אברהם
צז. צט (כת"י).

שליט, יצחק
קלג (חתימה).

שלייפמאן, ברוך
רסב-ד (תמונה).

שלייפמאן, י.
רסב-ד (תמונה).

שלינקה, אברהם דוד
פד (חתימה).

שליפעצ'ניקאוו, חנא
רסב-ג (תמונה).

שלמה ב"ר איתמר מניקוליוב
שמו-ז.

שלמה ב"ר אליהו יעקב
סד-ע (חתימה).

שלעזינגער, אברהם חיים
פב-ג (חתימה).

שלעזינגער, דוד
פב (חתימה).

שלעזינגער, יחיאל יהודה
פב (חתימה).

שלעזינגער, משה
פב (חתימה).

שלעזינגער, משה מאיר
פב-ג (חתימה).

שמארגאנסקי, משה יצחק
קלב-ג (חתימה).

שמואל, מ"ץ דקאזימראוו
קכז.

שמואל בן יוסף
קז.

שמואל
קפ-קפא (חתימה).

שמואל אביגדור מאחורי הנהר דהוראדנא
רלד.

שמואל דובער מבוריסוב (הרשד"מ)
יז. לו. לז-ח (כת"י). קפב. שכד. שלב (כת"י).

שמואל חיים
מב.

שמואל צבי בן שרה
ע (חתימה).

שמואלביץ, ישראל מאיר
פ-פא (חתימה).

שמוטקין, יהודה
פג-ד (חתימה).

שמוטקין, יוסף
פד (חתימה).

שמוקלרמן, חיים יהודה
פו-ז (חתימה).

שמטוב, בן ציון
רסב-ג (תמונה).

שמעון ב"ר דוד
יח.

שמעון ב"ר לוי יצחק
קס (חתימה).

שמעון, מ"ץ דלאזניא
שלז. שמ.

שמעוני, שלום
רכט.

שמרי' הכהן
סו-ע (חתימה).

שמרלינג, יוסף מענדל
פד (חתימה).

שמרלה, אלי' שמואל
פב (חתימה).

שנור, יעקב
פב (חתימה).

שניאור זלמן (אדמו"ר הזקן)
ג. יב-טו. קכח. קכב. קפה-ז. רלב-ג (כתי"ק). רלח. רנה. ערב (תפלין שלו). עדר. רפד. שט-י (כתי"ק). שלו-ט. ראה מפתח ענינים ערך ספרים.

שניאור זלמן, מ"ץ בראמען
קלה.

שניאור זלמן דוד ב"ר משה
שסו (חתימה).

שניאור זלמן יוסף
שכד.

שניאור צבי, מ"ץ בראמען
קלז.

שניאורסאהן, אברהם (באדמו"ר מהרי"ן מניעזין)
נ.

שניאורסאהן, ברוך אליהו
פד (חתימה).

שניאורסאהן, ברוך שלום באדמו"ר הצמח צדק (רב"ש)
שמט (חתימה).

שניאורסאהן, זלדא רחל (זקנת כ"ק אדמו"ר)
עז.

שניאורסאהן, ח' מושקא (הרבנית)
נז. סב. עב-ג. עז-ח (ההצלה). עט.

שניאורסאהן, חיים
פא (חתימה).

שניאורסאהן, חיים אברהם (באדמו"ר הזקן)
קמ. קפא. קפד (חתימה).

שניאורסאהן, חיים ישעי' (מ"ץ בראמען)
קלז-ח. רצד-ז (חתימה).

שניאורסאהן, חיים שניאור זלמן (האדמו"ר מולאדי)
קמא-ב (כתי"ק). קמה (כתי"ק). ר. רד. רמג (חתימה). רפח-ט (חתימה). שכה-ז (כתי"ק). שלג. שמט (חתימה). שנב (חתימה).

שניאורסאהן, חנה
עט (אם כ"ק אדמו"ר). רסה (תמונה). רעז.

שניאורסאהן, יהודה ליב (האדמו"ר מהרי"ל מקאפוסט)
קמא-ה (כתי"ק). קפט-קצג (כתי"ק). ר (כתי"ק). רפח-ט (כתי"ק). שמט (חתימה). שנב (חתימה).

שניאורסאהן, יוכבד (חותנת אדמו"ר מוהריי"צ)
נג.

שניאורסאהן, יוסף חיים ב"ר לוי יצחק
שמט (חתימה).

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מאוורוטש)
יח. יט (כתי"ק). רג-ה (כתי"ק).

שניאורסאהן, יוסף יצחק (אדמו"ר מוהריי"צ)
ד. ה (כתי"ק). ו (נייר המכתבים של הספריה). יג. טו. כא (כתי"ק). כד

(תמונה בצעירותו). כה-ז (כתי"ק). לא (כתי"ק). לא-ה. לו (כתי"ק). מ (כתי"ק). מא-ג. מד (כתי"ק). מה-ט. נ-נב (כתי"ק). נג-ו. נז-סב (כתי"ק). סג-עא. עד-ה (כתי"ק). עז-ח. קצח (כתי"ק). רא. רו. ריא-ב. רכז (כתי"ק). רלב-ג (כתי"ק). רלט (כתי"ק). רמג-ד (כתי"ק). רמז (כתי"ק). רנז. רס (כתי"ק). רסו-ז (תמונות). ער. ערה-ו (מקלות הנועם שלו). רעח-ט (כתי"ק). רפא-ג (חדר היחידות שלו. ניירות האזרחות, ועפרון שלו). רצז. שלג (כתי"ק). שנד. שנו. שסב. שסח. שעא (כתי"ק).
ראה מפתח ענינים ערך יחידות. מאמרים. ספרים. שיחות.

שניאורסאהן, יעקב דוב
לב.

שניאורסאהן, יצחק דובער (אדמו"ר מהרי"ד מלאדי)
שלג-ד (כתי"ק). שמט (חתימה).

שניאורסאהן, ישראל ארי' ליב (אחיו של כ"ק אדמו"ר)
עב-ג. עט (כת"י וחתימה).

שניאורסאהן, ישראל נח (האדמו"ר מהרי"ן מניעזין)
קמא-ב (כתי"ק). קמה (כתי"ק). קנב-ג (כתי"ק). רמג (חתימה). רפח-ט (חתימה). שמט (חתימה). שנב (חתימה). שסד (כתי"ק).

שניאורסאהן, לוי (הקטן)
רחצ.

שניאורסאהן, לוי יצחק בהרב"ש
שמט (חתימה).

שניאורסאהן, לוי יצחק (אבי כ"ק אדמו"ר)
נא-ב. עד-ו (כתי"ק). דיט (וזוגתו הרבנית חנה). רנא (כתי"ק). רסה (תמונה). רחצ.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (אדמו"ר הצמח צדק)
ד (כתי"ק). ה. ז (כתי"ק). יג. יז-יח. לז. קכב-ג. קכד (כתי"ק). קכה. קלו-ח. קלט (כתי"ק). קמ-קמב. קמד. קנב-ג. רלו. רלח-רמא (כתי"ק). רמב-ג. רנז-רסב (ציורים). רעג (שרוול של הסידטוק). רפח. שכב. שכו. של (מענה ע"י הגבאי). שלג-ד. שמח-ט (כתי"ק). שסג (כתי"ק).
ראה מפתח ענינים ערך ספרים.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (באדמו"ר מוהר"ש)
לז-ח. רעז.

שניאורסאהן, מנחם מענדל (כ"ק אדמו"ר)
ו. ח (כתי"ק). מג-ה. מח-ט. נא-ג. נו-ז. ס-סג. סד-ע (חתי"ק). עב-ג. עז-ח (ההצלה). עט (חתי"ק). פ-פז. פח-צד (כתי"ק). צה-קג. קפט-קצד. רטז-יח (כתי"ק). רנב-ד (כתי"ק). רסו-ז (תמונות). ער. רפ. שסז (חתימה). שסח-ע (חתונתו).
ראה מפתח ענינים ערך יחידות. שיחות.

שניאורסאהן, מנחם מענדל מרעפקא
רחצ.

שניאורסאהן, מנחם נחום (באדמו"ר האמצעי)
שכד (כת"י).

שניאורסאהן, מרדכי שניאור זלמן (מ"ץ בזיטאמיר)
רמו (כת"י).

שניאורסאהן, נחום דובער (אדמו"ר מאוורוטש)
קפג. שכז-ח (כתי"ק).

שניאורסאהן, נחמה דינה (אשת אדמו"ר מוהריי"צ)
כט. לב. מג-ד. נח. סב. רסו (תמונה).

שניאורסאהן, רבקה (אשת אדמו"ר מוהר"ש)
לב. לה. סא. רס-רסא.

שניאורסאהן, רחל (דודת כ"ק אדמו"ר)
עד-ו.

שניאורסאהן, רפאל מרדכי
רג-ד.

שניאורסאהן, שטערנא שרה (אשת אדמו"ר מוהרש"ב)
יד. טו (כתי"ק). יח-ט. כז-ט. לב. לז-ח (מב-ג (כתי"ק). עה. שסג-ד (תנאים). שסח (כת"י).

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מוהרש"ב)
ד (כתי"ק). יח-כא. כב (חתי"ק ברוסית). כג-לח. לט (כתי"ק). מ-מב. נד (יום הולדת). קלא. קנט. ר-רב. רו-ח (כתי"ק). רכו (כתי"ק). רכו. רלט-מ (כתי"ק). רמב. ערב (תפלין שלו). רצב-ה. שיד-טו. שמט (חתימה). שנד. שסג-ד (תנאים).
ראה מפתח ענינים ערך מאמרים.

שניאורסאהן, שלום דובער (אדמו"ר מרעציצע)
שסז (כתי"ק).

שניאורסאהן, שלום שלמה (דודו של כ"ק אדמו"ר)
עא-ב. עד.

שניאורסאהן, שלמה זלמן (האדמו"ר מקאפוסט)
רנז. שמט (חתימה). שסו (כתובת בתו). שסז.

שניאורסאהן, שמואל (אדמו"ר מוהר"ש)
ד. ח. טז. יז (כתי"ק). יח-ט. לז. קפב. רד-ה. רמ-רמב. רמג-ה (כתי"ק). ערב (תפלין שלו). רעג (הכיפה שלו). רעז-ח (מגילה שלו, שלחן וארנק). שיד-טו. שלא-ב (מענה ע"י הגבאי). שמט (חתימה).

שניאורסאהן, שמואל (דודו של כ"ק אדמו"ר)
עא-ב. עד-ז. רסב-ד (תמונה).

שניאורסאהן, שמואל מנחם מענדל
פב-ג (חתימה). קלא.

שניאורסאהן, שמואל עקיבא
רפ.

שניאורסאהן, שמרי' נח (אדמו"ר מוהרש"נ מבאברויסק)
כז. שמט (חתימה). שסז.

שניאורסאהן, שניאור (נכד אדמו"ר הצמח צדק)
שמט (חתימה).

שניאורסאהן, שניאור דובער (באדמו"ר מהרי"ן מניעזין)
שסד.

שניאורסאהן, שניאור זלמן
מה-ו (כת"י). סט-ע (חתימה).

שניאורסאהן, שניאור זלמן אהרן (רז"א)
לז. נא. שמט (חתימה).

שניאורסאהן, שניאור זלמן מרדכי (באדמו"ר מוהריי"צ מאוורוטש)
שסג-ד.

שניידערמאן, שמרי'
רסב-ג (תמונה).

שניידרוב, שבתי; יקותיאל; מרדכי
רצו (חתימה).

שערמאן, יצחק שלמה (מח"ס פתחי שערים)
שטו-ז.

שפטיל, שמואל בצלאל (הרשב"ץ)
ר.

שפירא, אהרן
רצו (חתימה).

שפירא, אלי' (בעל אלי' רבא וזוטא)
רלב.

שפירא, אליעזר הכהן
פא (חתימה).

שפירא, יהודה זרחי'
פ-פא (חתימה).

שפירא, יהודה מאיר
שסז-ח (חתימתו).

שפירא, יוסף
רסב-ד (תמונה).

שפירא, יעקב צבי
פב (חתימה).

שפירא, ליפא
קלו.

שפירא, משה בהרה"ק מקוריץ (מ"ץ בסלאוויטא)
קפה-ז.

שפירא, משה ארי' ליב
פב (חתימה).

שפירא, נתן (נשי"א)
רכט.

שפירא, נתן נטע (שו"ב בבירז)
קנז-ח (כת"י).

שפירא, פנחס (המדפיס בסלאוויטא)
עדר (ובנו ובתו).

שפירא, שלום דובער
פב (חתימה).

שפירא, שמואל
רסב-ג (תמונה).

שפירא, שמואל אבא
עדר.

שפריירעגן, חיים
שנד.

ש"ץ, ז.
רס.

ש"ץ, ישראל (גיס אדמו"ר האמצעי)
טז.

שקולניקוב, יעקב
פה (חתימה).

שקליאר, אלי' נחום
סו-ע (חתימה).

שרון, אריק
צח. קב (כת"י).

שרייבער, זעליג צבי
סו-ח (חתימה).

שרייבער, פנחס
רפ.

ששונקין, חיים; משה
רחצ.

ששונקין, נחום שמרי'
מה-ו (כת"י). פ-פא (חתימה).

תאזי, שמעיה
דש.

תומרקין, יוסף (מ"ץ בקרעמענטשוג)
רמו.

תרשיש, ישעי' ביניש
סו-ח (חתימה).

מפתח מקומות

אודיסה
קמט.

אוורוטש
יח-ט.

אוקראינה
קפז.

אטוואצק
ו.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

אלאפאליע
שיד-טו.

אלג'יר
שה-ח.

אלטונא
רל.

אלמא אטא
ריט. רסה.

אמלין
שסד.

אנגליה
כד.

אסוועץ
כח.

אראל
כז. לא.

ארץ הקודש
סא (הכרזת מלוכת ישראל בארה"ק).
פ-פה (הזמנה לביקור בארה"ק). ריג.
שיא-טו (עליה לארה"ק).

ארשא
כב.

באבינאוויטש
קכד. קצא-ג.

באברויסק
כז. קמב-ג (הרבנים בב.). רד-ה. רעח.
שיא-ב. שיד-טו. שלב.

באטום
מה.

באיעריטש
יז.

באלטימור
מה-ו.

באריסוב
לז.

בופולו
ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים.

ביחוב חדש
קכח-ט.

ביישינקאוויץ
יט. קלו. קמ.

בירז
קנה-ט.

בלגיה
כד.

בעלגראד
כט.

בעליניץ
קצא-ג (דואר). רפח.

בראהין
שיד-טו.

בריסק
כח.

ברלין
עג.

ברצלונה
עז.

גרמניה; אשכנז
כד-ל.

דאקשיץ
קצד. שנה. שסט-ע.

דובדו
שז.

דווינסק; דענענבורג
כח-ט. ריג. שכה. שלג.

דיסנא
קמא-ב (הרבנים בד.).

דמשק
רכח-ט.

דראזמין
שיח.

דרבנט
מה.

האדיטש
טו.

האמבורג
רז. רל.

האמליא
לד.

האראדניע
קמ.

הארקי
קמג-ו (הרבנים בה.).

הראדישץ
שלו-מ (פנקס הקהלה).

וואלין
קפז.

וואנזובעק
רל.

וואעריסהאפען
רו.

ווארשא
ד. ו. ח. מא.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

וויטבסק
יט-כב. כו (בית אדמו"ר מוהר"ש שם). קמד. קמז. רעח. רצב-ג. שי (מנין פראשמושקעש).

ווילנא
כא-ב. שיב.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

וירצבורג
מא.

ווישי
עז.

ועואי (שווייץ)
יז.

זאאלשע (נאות דשא)
כד. כז.

זאמוט
יט.

זלאבין
שיא-ב.

ז'נבה
יז.

זעמבין
מה-ו.

האראל
רי.

חברון
מט (החצר). קפז.

חרסון
קנג.

חרקוב
כט. לד.

טיטואן
קסב. קסד.

טשאסניק
לז.

טשילי, קזחסטן
ריט.

טשיצערסק
קלו. קלט.

יאלטע
כט. לז.

יאנאוויטש
קכז.

יוחאוויטש
רעט.

יקטרינוסלב
עב.

ירושלים
פ. קלא. שו-ז. שסג-ד.

כפר חב"ד
סג. פ (ספריה).

לאדי
ג.

לאזניא
יב.

לאיעב
שיד-טו.

לבוב; למברג
קלח.

לובלין
מא.

לוד
פ.

ליבעשוב
שיח.

ליובאוויטש
ג-ד. יז. כב. כד. כו-לה (ההעתקה מל.). לו-ח. מא-ב. קכד (הדואר). קכה-קלא (הרבנים בל.). קלב (בתי הכנסת בל.). קלו. קנט. קפא-ד (ידיד). קפו. קצא-ג (דואר). קצד. ריא. רמז. רפח. שמז-ט (חברת מלביש ערומים).
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ליטא
יט. ריא.

לייפציק
כט.

ליסבון
עז-ח.

מאזיר
שיד-טו.

מאנטרע (שווייץ)
יז.

מאקאוויץ
שיח.

מאריענבאד
יח.

מוהילוב
קכח. רפח.

מונטריאל
ראה מפתח מוסדות ערך בית רבקה. תומכי תמימים.

מוסקבה
ה. יט-כג. לט. קלח. ריא-ב. רצט.

מיאסקובקע
שיט.

מיכלפאליע
שכא.

מינכען
רו-ח.

מינסק
כט. לד. לז.

מעזיבוז
שיח.

מצרים
רכה.

מקנאס
קט-י. קיב. קיד. קטז-כ. שב-ח.

מרסיי
עז-ח.

ניו-יארק; ברוקלין
ב. ד-ו. עז-ח.

ניס
עז.

ניעזין; ניזני
כח.

ניקולייוב
עב. שמא-ז (פנקס חברה ש"ס).

נעויל
קמד.

נעמרוב
שיט.

סוראז
שסד.

סטאראדוב
קמד. קנג-ד. שסד.

סיקאוויע
שיח.

סלאוויאנסק
כג. כט. לט.

סמולנסק
כט.

סמילעוויץ
רט.

סמורקנד
רעט-פ.

סנאווסק
כז. רט-יא.

סרביה
כד.

פאהאר
קנג-ה. שסד.

פאטשעפ
קנג-ד.

פאלטאווא
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

פאס
קו-קכא. קסב-קפא. שב-ו.

פאקש
רפט-צ.

פאריטש
שיא.

פולוצק
קכד.

פולין
ד-ו. ח.

פורקערסדארף
רסו-ז (תמונות).

פטרבורג; פטרוגרד; לנינגרד
ד. יח-ט. כא-ג. כז. קמז-ט. קפב. ריא-ב. רעו. רעח-ט. רצט.

פלעשצעניץ
שלב. שמא.

פראסקורוב
שיח.

פריז
יז. ס-סא. עז. רעז.
ראה מפתח מוסדות ערך בית רבקה.

פתח תקוה
פה.

צפת
רכה. שה.

צרפת
יז. כד. סג. פ. פה-ו (הזמנה לביקור בצ.).

קאוונא
כח. ריא.

קאוועל
מא.

קאזאן
כט.

קאליפורניה
סא. רעו.

קאליש
כה. שיט.

קאנאטאפ
קכח. קל.

קאסטאנטין חדש
שיח.

קאראסטען
רסב-ד (תמונת המשתתפים באספת הרבנים).

קוטאריד
שיט.

קיוב
יט.

קיסלאוואדסק
כח-ט.

קניגסברג
קצו-ז.

קראטי
שיט.

קראסובאזאר
שסב.

קראסני
שיט.

קרוצע
קמא.

קריסלאווא
שכה-ו. שלג.

קרעמענטשוג
לד. קלח. רמו.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

ראדין
רט-יא.

ראוונא
שטו.

ראמאנאווקא
שמב.

ראמען
קלה-קמא (הרבנים בר.). רצד.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

רוגוטשוב; ראהאטשוב
כז. קכח. שיא-ב.

רודניא
לא. שלז. שמ.

רוסטוב
ד. כא. כג. כו-לה. ריא. רמז. רעט.
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

רוסיה
יט (רייסן). כא. כד. כז. קפז (הלבנה).

ריגא
ד-ו. כז. רצז. שע.

רייכענהאל
רח.

רעציצע
שיד-טו.

שאנגהיי
סא.

שווייץ
טז-יז.

שומיאץ
רט.

שטרעשין
שיב.

שיקגו
ראה מפתח מוסדות ערך אחי תמימים.

שצעדרין
ראה מפתח מוסדות ערך תומכי תמימים.

תוניס
שה-ח.

תורכיה
כז.

תל אביב
פ. פג-ה. קמז-ח.

מוקדש

לחיזוק ההתקשרות לנשיאנו

כ"ק אדמו"ר זי"ע

נדפס על ידי ולזכות

אוריאל צבי הלוי בן **גיטל עטל**

וזוגתו **בתי'** בת **שרה מינדל**

ולזכות בניהם

מנחם מענדל הלוי בן **בתי'**

לוי יצחק הלוי בן **בתי'**

שלום דובער הלוי בן **בתי'**

חנה עטקא בת **בתי'**

שיחיו לאריכות ימים ושנים טובות ובריאות

לייבער

להצלחה רבה ומופלגה בטוב הנראה והנגלה

בכל אשר יפנו בגשמיות וברוחניות

ולנחת רוח יהודי חסידותי מתוך שמחה וטוב לבב

נדפס לזכות
חרח״ח חרח״ת גרשון מענדל בן רבקה לאה
חרבנית בתי׳ בת חי׳
גרליק

בתם רבקה לאה בת בתי׳
חתנם אברהם בן נחמה
נכדם לוי יצחק בן רבקה לאה
ורעיתו מאשא בת העניא סטישא
ובנם מנחם בן מאשא
ובתם חנה בת מאשא
נכדתם חנה בת רבקה לאה
ובעלה מנחם מענדל בן רחל
ובתם יהודית בת חנה
ובתם חי׳ מושקא בת חנה
ובנם אחרן בן חנה
ובנם גבריאל נח בן חנה
נכדם חיים מאיר בן רבקה לאה
ורעיתו אביבה מלאה בת ביגה תרצה
ובתם חי׳ בת אביבה מלאה
נכדתם שיינא יהודית בת רבקה לאה
ובעלה אליהו בן צפורה פיגא
ובתם שרה בת שיינא יהודית
ובתם חי׳ מושקא בת שיינא יהודית
ובנם יונה בן שיינא יהודית
נכדתם זעלדא רחל בת רבקה לאה
ובעלה אלישר בן לאה
ובתם מושקא בת זעלדא רחל
ובתם חי׳ שרה בת זעלדא רחל
נכדתם סוניא בת רבקה לאה
ובעלה לוי בן אדל רייזל
נכדתם מושקא בת רבקה לאה
והמזיל״ח מאיר שלמה בן רחל
נכדתם חי׳ בת רבקה לאה
נכדתם ברכה בת רבקה לאה
נכדם שלום בן רבקה לאה
נכדם שטערנא שרה בת רבקה לאה

חזן

בנם לוי יצחק בן בתי׳
כלתם חנה בת לאה
נכדם ישראל אריי׳ לייב בן חנה
נכדתם רחל בת חנה
ובעלה מנחם בן יהודית
ובתם חי׳ מושקא בת חנה
ובנם אחרן בן חנה
ובנם גבריאל נח בן חנה
נכדם חיים מאיר בן רבקה לאה
ורעיתו אביבה מלאה בת ביגה תרצה
ובתם חי׳ בת אביבה מלאה
נכדתם שיינא יהודית בת רבקה לאה
ובעלה אליהו בן צפורה פיגא
ובתם שרה בת שיינא יהודית
ובתם חי׳ מושקא בת שיינא יהודית
ובנם יונה בן שיינא יהודית
נכדתם זעלדא רחל בת רבקה לאה
ובעלה אלישר בן לאה
ובתם מושקא בת זעלדא רחל
ובתם חי׳ שרה בת זעלדא רחל
נכדתם סוניא בת רבקה לאה
ובעלה לוי בן אדל רייזל
נכדתם מושקא בת רבקה לאה
והמזיל״ח מאיר שלמה בן רחל
נכדתם חי׳ בת רבקה לאה
נכדתם ברכה בת רבקה לאה
נכדם שלום בן רבקה לאה
נכדתם שטערנא שרה בת רבקה לאה

חזן

בנם לוי יצחק בן בתי׳
כלתם חנה בת לאה
נכדם ישראל אריי׳ לייב בן חנה
נכדתם רחל בת חנה
ובעלה מנחם בן יהודית
ובתם חי׳ מושקא בת חנה
ובנם אחרן בן חנה
ובנם גבריאל נח בן חנה
נכדם חיים מאיר בן רבקה לאה
ורעיתו אביבה מלאה בת ביגה תרצה
ובתם חי׳ בת אביבה מלאה
נכדתם שיינא יהודית בת רבקה לאה
ובעלה אליהו בן צפורה פיגא
ובתם שרה בת שיינא יהודית
ובתם חי׳ מושקא בת שיינא יהודית
ובנם יונה בן שיינא יהודית
נכדתם זעלדא רחל בת רבקה לאה
ובעלה אלישר בן לאה
ובתם מושקא בת זעלדא רחל
ובתם חי׳ שרה בת זעלדא רחל
נכדתם סוניא בת רבקה לאה
ובעלה לוי בן אדל רייזל
נכדתם מושקא בת רבקה לאה
והמזיל״ח מאיר שלמה בן רחל
נכדתם חי׳ בת רבקה לאה
נכדתם ברכה בת רבקה לאה
נכדם שלום בן רבקה לאה
נכדתם שטערנא שרה בת רבקה לאה

חזן

בנם לוי יצחק בן בתי׳
כלתם חנה בת לאה
נכדם ישראל אריי׳ לייב בן חנה

נכדתם שיינא בת חנה
נכדתם מרים גיטל בת חנה
נכדתם רבקה בת חנה
נכדתם שטערנא שרה בת חנה
נכדתם מאשא בת חנה

גרליק

בתם סאשע בת בתי׳
חתנם חיים משה טרדכי בן איטא רבקה
נכדתם חנה בת סאשע
ובעלה מנחם שמואל בנימין זאלי בן שרה טושנא (יהודית)
ובנם שניאור זלמן זאלי בן חנה
ובתם יהודית שרה טושנא בת חנה
ובתם אייידל בת חנה
ובנם שלום בן חנה
נכדתם פריידא דאבא לאה בת סאשע
ובעלה שמואל אלכסנדר סנדר בן מלכה פערל
ובתם חי׳ מושקא בת פריידא דאבא לאה
ובנם מנחם בן פריידא דאבא לאה
ובתם דבורה בת פריידא דאבא לאה
נכדם לוי יצחק בן סאשע
נכדם שניאור זלמן בן סאשע
נכדם מאיר שלמה בן סאשע
נכדתם חי׳ מושקא בת סאשע
נכדם יחזקאל בן סאשע
נכדתם חענא בת סאשע
נכדתם שיינא בת סאשע
נכדתם ברכה בת סאשע
נכדם שלום בן סאשע
נכדם שמואל בן סאשע
נכדם ישראל אריי׳ לייב בן סאשע

שייקביץ

בתם שטערנא שרה בת בתי׳
חתנם זאלי דוד בן דבורה
נכדתם חנה בת שטערנא שרה
ובעלה דוד צבי בן חדסה פיגא
ובתם חי׳ מושקא בת חנה
ובתם עמא בת חנה
ובנם שלום בן חנה

נכדם ישראל אריי׳ לייב בן שטערנא שרה
ורעיתו שרה בת דבורה לאה
ובנם דובער בן שרה
נכדם לוי יצחק בן שטערנא שרה
ורעיתו חי׳ מושקא בת רחל
נכדם ברוך שניאור בן שטערנא שרה
נכדם מאיר בן שטערנא שרה
נכדם שמעי׳ בן שטערנא שרה

קרינסקי

בתם חנה בת בתי׳
חתנם ישראל טרדכי בן דבורה
נכדם לוי יצחק בן חנה
נכדתם חי׳ מושקא בת חנה
ובעלה חיים אפרים בן אסתר פראדל
נכדם שמואל בן חנה
נכדם חיים מאיר בן חנה
נכדתם שטערנא שרה בת חנה
נכדם מנחם בן חנה
נכדתם רחל בת חנה
נכדתם נחמה לאה בת חנה

גרינברג

בנם יוסף בן בתי׳
כלתם חנה בת חי׳ לאה
נכדם פרץ בן חנה
נכדתם רבקה בת חנה
נכדתם ריזל בת חנה
נכדם חיים בן חנה
נכדתם חדסה בת חנה

גרליק

בנם משה בן בתי׳
כלתם חנה חי׳ סימא בת שטערנא
נכדם חיים מאיר בן חנה חי׳ סימא
נכדתם מושקא בת חנה חי׳ סימא
נכדם שלום בן חנה חי׳ סימא

גרליק